

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO LIETUVOS KARO AKADEMIJA

Algirdas Ažubalis
Rolanda Kazlauskaitė-Markelienė
Audronė Petrauskaitė
Bronius Puzinavičius
Feliksas Žigaras

KARO PEDAGOGIKA LIETUVOJE (1918–1940 m.)

Monografija

Vilnius, 2007

UDK 355.5(474.5)(091)

Ka454

Monografijoje analizuojama karo pedagogikos raida Lietuvoje: išnagrinėta karininkų rengimo Lietuvoje 1919–1940 m. sistema, aptarti pagrindiniai istoriniai lietuviškieji karo pedagogikos šaltiniai, išanalizuotos psichologinės, etinės ir dorovinės karininkų rengimo problemos. Plačiai aptartas kareivių ir karininkų išsilavinimo bei kultūros lygio kėlimas – andragoginė Lietuvos kariuomenės veikla. Apžvelgti ir gerosios pedagoginės patirties perėmimo iš kitų valstybių klausimai. Pateiktos ir išanalizuotos 77 asmenų, kūrusių karo pedagogiką Lietuvoje, biografijos.

Recenzavo:

Vilniaus pedagoginio universiteto profesorius, socialinių mokslų (edukologijos) habil. dr. **Zenonas Bajoriūnas**, Lietuvos žemės ūkio universiteto Profesinės pedagogikos ir psichologijos katedros vedėjas, socialinių mokslų (edukologijos) dr. **Sigitas Daukilas**.

Atsakingasis redaktorius ir autorių grupės vadovas Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Humanitarinių mokslų katedros profesorius, socialinių mokslų (edukologijos) habil. dr. **Algirdas Ažubalis**.

Monografija apsvastyta ir jos leidimui pritarta Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Humanitarinių mokslų katedros posėdyje 2005-12-22 (protokolo Nr. VN–17(2)).

© Algirdas Ažubalis, 2007

© Rolanda Kazlauskaitė–Markelienė, 2007

© Audronė Petrauskaitė, 2007

© Bronius Puzinavičius, 2007

© Feliksas Žigaras, 2007

© Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2007

ISBN 978-9955-423-58-4

TURINYS

Pratarmė (Algirdas Ažubalis)	5
1. Lietuvos kariuomenės karininkų rengimo ir jų kvalifikacijos tobulinimo sistema (1919–1940 m.) (Feliksas Žigaras)	18
1.1. Karo mokykla.....	18
1.2. Aspirantų tarnyba	80
1.3. Karininkų kursai	101
1.3.1. Kursų poreikis ir jų organizavimo pradžia	101
1.3.2. Aukštieji karininkų kursai	103
1.3.3. Karo technikos karininkų kursai	131
1.4. Aukštoji karo mokykla.....	142
2. Pagrindiniai istoriniai lietuviškieji karo pedagogikos šaltiniai (Algirdas Ažubalis, Rolanda Kazlauskaitė-Markelienė)	161
2.1. Karo pedagogikos raidos pasaulyje nušvietimas.....	161
2.2. Karo pedagogikos tikslai ir uždaviniai.....	162
2.3. Bendroji psichologija, kaip karo pedagogikos dalis	168
2.4. Etika, kaip karo pedagogikos dalis	173
2.5. Karių auklėjimo metodika (karinė hodegetika).....	185
2.6. Karinė didaktika	204
3. Psichologinės karininkų ugdymo ir saviugdos problemos tarpukario Lietuvoje (Bronius Puzinavičius)	229
3.1. Karininko asmenybė ir socialinis vaidmuo	229
3.2. Karininkas auklėtojas	244
3.3. Karininkas mokytojas.....	250
3.4. Karininkas vadas	255
4. Karininkų etinis auklėjimas prieškario Lietuvoje (Audronė Petrauskaitė)	267

5. Karininkijos dorovinių problemų sprendimas Lietuvoje 1918–1940 m. (Audronė Petrauskaitė)	280
6. Kareivių ir karininkų išsilavinimo bei kultūros lygio kėlimas nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje (1918–1940 m.) (Algirdas Ažubalis, Rolanda Kazlauskaitė-Markelienė)	294
6.1. Kareivių raštingumo ir kultūros lygis pirmuoju Nepriklausomos Lietuvos dešimtmečiu	294
6.2. Kareivių išsilavinimo ir kultūros lygio kėlimas antruoju Nepriklausomos Lietuvos dešimtmečiu	315
6.3. Karininkų išsilavinimo ir kultūros lygio kėlimo problemos	367
7. Karo pedagogika kaimyninėse šalyse XX a. pirmoje pusėje (Algirdas Ažubalis, Rolanda Kazlauskaitė-Markelienė)	377
8. Jie kūrė karo pedagogiką Lietuvoje (Algirdas Ažubalis)	394
Išvados	450
Military Pedagogy in Lithuania (in the years 1918-1940) Summary	454
Sutrumpinimai	456
Asmenvardžių rodyklė	457
Vietovardžių rodyklė	471

PRATARMĖ

Algirdas Ažubalis

Pedagogika – mokslas apie ugdymą – skirstoma į daugelį šakų. Beje, tas skirstymas į šakas atliekamas remiantis įvairiais pagrindais. Pagrindu pasirinkus ugdytinių amžių, pedagogika skirstoma į ikimokyklinę, bendrojo lavinimo mokyklos, profesinio ugdymo, aukštojo mokslo ir kt. Jų raidą tiria istorinė ir lyginamoji pedagogika (tai jau skirstymas kitu pagrindu). Beje, ypač bendrojo lavinimo mokyklos pedagogika buvo labai sėkmingai vystoma (praktiniu ir teoriniu požiūriu) ikikarinėje Nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m. Atkūrus nepriklausomybę 1990 m. ir dar prieš tai, Atgimimo, Sąjūdžio laikotarpiu, buvo pačiose įvairiausiose srityse atsigręžta būtent į 1918–1940 m. Nepriklausomą Lietuvą, imta itin remtis joje sukaupta patirtimi. Ir tai suprantama, nes įžymaus Lietuvos poeto J. Marcinkevičiaus nuomone: „Žmogus, nesuvokiantis savęs istorijoje ir istorijos savyje, yra silpnas ir nuogas. <...> Istorija yra savęs pagilinimas, mėginimas nusileisti į šulinį, kuriame gyvo vandens gal ir nėra, bet yra ženklai to, kad vandens ten būta – įvairios samanos, kerpės, akmenėliai, dugno nuosėdos. Po smarkaus lietaus šulinys nematomomis gyslomis vėl prisipildo tikro geriamojo vandens“ [26, p. 2].

Ikikarinės Lietuvos pedagogikos pėdsakų imta ieškoti tuoj pat, kai buvo atidaryti bibliotekų sovietmečiu buvę slapti spec. fondai ir archyvai. Taip buvo aptikta ryškių ženklų, kad pedagogikos mokslo bei rimtų pasiekimų šioje srityje būta. Imta leisti S. Šalkauskio [55], A. Maceinos [40] raštai, išleista Lietuvos pedagogų darbų antologija [38]. Atlikti tyrimai ir išleistos monografijos apie pradinio ugdymo [31], lietuvių kalbos bei literatūros [17, 19], matematikos [10, 11, 13] mokymo raidą Lietuvoje 1918–1940 m., tyrinėtos ir kitos to meto pedagogikos raidos problemos: bendrieji Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties raidos klausimai [18], užsienio pedagoginių krypčių iškeltų idėjų realizavimas Lietuvoje [58, 59] ir kt. Beje, ikimokyklinė, mokyklos bei aukštojo mokslo pedagogika Lietuvoje toliau buvo vystoma ir pokariu, tiesa, toli gražu ne visuomet aiškiai pabrėžiant ikikarinį patyrimą ir užtikrinant jo perėmimą. Jau pasirodė monografinis tyrimas ir ta tema [9], spėjęs susilaukti ir itin palankios recenzijos [43].

Ikikarinėje Lietuvoje, esant nepriklausomai valstybei ir savai kariuomenei, buvo vystoma ir dar viena pedagogikos šaka – **karo pedagogika**. Kaip skaitytojas pamatys, šioje srityje Lietuvoje buvo irgi nemaža nuveikta. Tačiau, pradus nepriklausomybę ir savą kariuomenę, apie 50 metų karo pedagogika Lietuvoje nejudėjo iš vietos. Todėl, norint užtikrinti sėkmingą jos plėtojamą ir perimamumą, nes vėl turime savo valstybę bei kariuomenę, ir buvo imtasi ikikarinės pedagogikos raidos tyrimų. Juos atliko grupė Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos (toliau – LKA) Humanitarinių mokslų katedros darbuotojų: prof. habil. dr. Algirdas Ažubalis (autorių grupės vadovas), kpt. Rolanda Kazlauskaitė-Markelienė, kpt. doc. dr. Audronė Petrauskaitė, doc. dr. Bronius Puzinavičius ir doc. dr. Feliksas Žigaras. Darbo pradžioje, 2000-ųjų metų rudenį, grupė buvo didesnė. Deja, tragiška mirtis iš jos išplėšė lektorę Aldoną Mackevičienę (1960–2004). Vieno skyriaus monografijoje teko atsisakyti.. Kito skyriaus, beje, istorine prasme įdomaus, bet dabar, laimei, neturinčio praktiškai beveik jokios taikomosios reikšmės, teko atsisakyti dėl kitų priežasčių – viena grupės narė prastai vykdė jai skirtas užduotis ir be jos paslaugų teko apsieiti. Dar vieno jos neparašyto skyriaus nebuvimą pavyko beveik visiškai kompensuoti kitų grupės narių pastangomis.

Taigi grupė ėmė dirbti vėlų 2000-ųjų metų rudenį. Buvo pasirinktas tyrimo objektas, numatytas jo tyrimo tikslas, aptarti tyrimo metodai. Visa tai ir pateikiame žemiau.

Tyrimo objektas: pagrindiniai lietuviškieji karo pedagogikos šaltiniai (1922–1940 m.) ir jų autorių biografijos.

Tyrimo tikslai: a) ištirti karo pedagogikos Lietuvos kariuomenėje raidą ir tobulėjimą 1918–1940 m., parodyti tai kaip vientisą procesą, supažindinti dabartinius Lietuvos kariuomenės vadus su sukaupta tarpukario Lietuvos kariuomenėje teigiama patirtimi, numatyti jos panaudojimo perspektyvas; b) surinkti kuo daugiau karo pedagogikos kūrėjų Lietuvoje biografijų ir apibendrintai pateikti jas skaitytojams.

Tyrimo metodai: a) retos literatūros – 1922–1940 m. Lietuvos karo pedagogikos straipsnių ir knygų, archyvinės medžiagos studijavimas, jų lyginamoji analizė; b) informacinės literatūros studijavimas.

Tad pagrindinės tyrėjų pastangos buvo skirtos pagrindinių karo pedagogikos šaltinių, paskelbtų ikikarinėje Lietuvoje, studijavimui ir atrinkimui iš jų to, kas turi išliekamąją ir pritaikomąją vertę. Šaltiniai – karinės periodinės

spaudos straipsniai ir labai negausios karo pedagogikos knygos. Vertingiausi mokslinė ir praktinė prasme straipsniai buvo paskelbti trijuose ikikarinuose žurnaluose. Todėl manome, kad yra būtina pateikti bent jau bendriausias žinias apie tuos tris žurnalus, remiantis „Lietuvių enciklopedija“ (toliau – LE, išleista JAV, Bostone) bei tų žurnalų komplektais.

„Mūsų žinynas“ – karo mokslo ir istorijos žurnalas, ėjęs Kaune 1921 03 – 1940 05. Pirmuosius 1-ą ir 2-ą numerius redagavo Krašto apsaugos ministerijos literatūros skyriaus spaudos dalies viršininkas kpt. Jonas Martynas Laurinaitis, o nuo 3-io numerio redagavimo ėmėsi kpt. Vytautas Steponaitis. Jis redagavo 3–27 ir 33–122 numerius (28–32 numerius redagavo plk. ltn. Juozas Lanskoronskis. Nuo 133 iki paskutinio numerio redagavo plk. ltn. Aleksandras Šimkus. Pradžioje žurnalas ėjo kas 3 mėnesiai, nuo 1929 m. – kas mėnesį. Tiražai: 1921–1923 m. – po 3000 egz., 1924–1932 m. – po 1000 egz., nuo 1933 m. – po 2500 egz. [37, p. 428]. Tiražai to meto Lietuvai – gana dideli, o tai liudija, kad žurnalą karininkai ir, ko gera, ne tik jie, skaitė gana aktyviai.

„Kardas“ – Lietuvos karininkų žurnalas, ėjęs 1925 01 15 – 1940 06 15 Kaune. Pradžioje jį leido Karo mokslo draugija du kartus per mėnesį. 1926–1928 m. „Kardas“ buvo leidžiamas tris kartus per mėnesį, bet 1928 07 jo leidimas dėl lėšų stokos nutrūko. 1929 04 „Kardas“ tapo „Mūsų žinyno“ priedu ir ėjo kas mėnesį. 1933 04 jo leidimas vėl nutrūko. Kaip savarankiškas žurnalas „Kardas“ vėl imtas leisti nuo 1933 05 15, nuo Nr. 1(152) du kartus per mėnesį. Leidėjas – Lietuvos karininkų ramovė. 1925–1938 m. tiražai buvo po 1000–1500 egz., po 1938 m. – 2000 egz. Redaktoriai: Kazys Skučas, Vincas Jonuška, Petras Biržys, Juozas Acukas, V. Steponaitis, A. Šimkus, Jonas Sližys ir L. Zibavičius [35, p. 529].

„Kariūnas“ – žurnalas, pradžioje neperiodinis, vėliau – dvimėnesinis, skirtas Karo mokyklos kariūnams, aspirantams bei absolventams. Imtas leisti 1932 m. Redaktoriai: ltn. S. Urbanavičius-Urbonas (iki 1936 m.), vėliau – ltn. J. Noreika, ats. j. ltn. K. Zupka-Kecioris, j. ltn. V. Tamulaitis. 1940 06 paskutinis „Kariūno“ numeris (Nr. 47) buvo bolševikų valdžios konfiskuotas ir žurnalo leidimas buvo nutrauktas [36, p. 19].

Monografijos pratarinė, išvadas, rodyklės parengė prof. habil. dr. A. Ažubalis.

Pirmąjį skyrių, apžvelgiantį karininkų – karo pedagogų rengimo istoriją Lietuvoje 1919–1940 m., parašė doc. dr. F. Žigaras. Jo tyrimų šia tema medžiaga yra paskelbta ir jubiliejiniame leidinyje „Generolo Jono Žemaičio Lietuvos

karo akademija 1992–2002“ [61]. F. Žigaras šia tema skaitė ir pranešimą konferencijoje (Vilnius, LKA, 2004).

Antrajame skyriuje (autoriai: prof. habil. dr. A. Ažubalis ir kpt. R. Kazlauskaitė-Markelienė) išanalizuoti pagrindiniai lietuviškieji karo pedagogikos šaltiniai (plk. K. Žuko, plk. V. Biržiškos, plk. P. Tarasenos ir kt. darbai, iš viso 17 šaltinių). Labiausiai domėtasi, kokiais metodais ikikarinės Lietuvos kariuomenėje buvo stengiamasi kuo efektyviau „ugdyti mūsų jaunimo ištikimybę ir meilę Lietuvai. Kad kiekvienas karys, baigęs savo karo tarnybą, būtų ištikinęs patriotas ir atsakingas visuomenės pilietis. Ši kario mokymo dalis turbūt yra pati svarbiausia, siekiant užtikrinti Lietuvos Karo pajėgų efektyvumą“ [21, p. 37]. Tai citata jau iš vieno šiuolaikinio darbo, teigiamai vertinusio Lietuvos karių pilietinio ugdymo darbą 1918–1940 m. Ir kitoje, jau nepriklausomybę atkūrus išleistoje knygoje, taip pat įsakmiai pabrėžiama, kad svarbiausia yra ugdyti kareivį – pilietį. „Kai kareivis eina į frontą mirti, jis turi turėti idealą, kuris brangesnis už jo gyvybę. Toks idealas gali būti tik karšta Tėvynės meilė. Tėvynės, kurios nei griežtais, nei gražiais, dargi apgaulingais žodžiais ar viliojimais nesukursi. Tėvynė – tai motina, kurioje be žodžių, be grasinimų šilta ir malonu visiems jos sūnams ir dukroms gyventi“ [39, p. 155]. Šios citatos patvirtina autorių pasirinktos tyrimų krypties aktualumą. Šio skyriaus autoriai savo tyrimų rezultatus paskelbė 4 straipsniuose [7, 8, 32, 62], mokslinėse konferencijose perskaitė 4 pranešimus: 2 – Lietuvoje (Vilnius, LKA, 2002, 2004) ir 2 – tarptautinėse konferencijose (Kauņas, Lietuvos žemės ūkio universitetas – toliau LŽŪU, 2001, 2003).

Antrąjį skyrių papildė trečiasis, kurio autorius doc. dr. B. Puzinavičius. Jis išanalizavo karininkų – karo pedagogų psichologines ugdymo ir saviugdos problemas, remdamasis pagrindiniais šiais klausimais paskelbtais straipsniais anksčiau minėtuose „Mūsų žinyno“ ir „Kardo“ žurnaluose bei J. Gobio knyga. B. Puzinavičius dalį surinktos medžiagos jau paskelbė dviejuose straipsniuose [49, 51] „Kardo“ žurnale, viename straipsnyje „Kariūno“ žurnale [52] ir išspausdino didelį straipsnį „Karo archyve“ [50].

Ketvirtojo ir penktojo skyrių autorė kpt. doc. dr. A. Petrauskaitė, remdamasi pagrindiniais minėtų žurnalų straipsniais, kai kuriomis knygomis bei archyvine medžiaga, išanalizavo karininkų – karo pedagogų, turinčių auklėti kareivius ir savo asmeniniu pavyzdžiu, etinio ir dorinio ugdymo problemas ikikarinėje Lietuvoje. Šiais klausimais ji jau yra paskelbusi 3 straipsnius Lietuvoje [45–47] (iš jų vieną – „Karo archyve“) ir vieną straipsnį anglų kalba Austrijoje [44], skaitė

3 pranešimus tarptautinėse konferencijose (Kaunas, 2001, 2003, Viena, 2004). Beje, jos aptartų problemų atspindžių yra ir dabartinėje literatūroje. Ryškiausias jų šis: „Karininkas – kaimo jaunuolis, Nepriklausomybės kovų karys, sveikas, dailiai naujagęs, gabus, patriotiškas, visuomet pasitempęs, nublizgintais batais, elegantiškas, mandagus. Teko girdėti, kad karininkas stengdavosi vesti deramai išauklėtą merginą, jam draudė gatvėje nešti bet kokį nešulį ar krepšį, mūvėjo odines pirštines, užeidavo tik į aukštesnės klasės restoraną.

Lietuvos karininkai, pakeisdami svetimtaučius bajorus, turėjo sudaryti naujosios Lietuvos elitą, gerą, gražų, įspūdingą, skatinantį į jį lygiuotis“ [60, p. 330].

Šeštajame skyriuje prof. habil. dr. A. Ažubalis ir kpt. R. Kazlauskaitė-Markelienė aptaria Lietuvos kariuomenės kareivių ir karininkų išsilavinimo bei kultūros lygio kėlimo klausimų sprendimą Lietuvos kariuomenėje 1920–1940 m. Tai labai įdomi ir gausiai dokumentais pagrįsta problema, turinti net savo priešistorę, kuri kiek nušviesta literatūroje. Mat jau Lietuvos kariuomenės užuomazgose – Rusijoje I pasaulinio karo metu kurtuose lietuviškuose daliniuose – karininkai irgi suprato, kad lietuvis kareivis turi būti ne tik kariškai apmokytas, bet ir apsišvietęs (o tada lengviau jį bus ir kariškai apmokyti!). Kaip nurodo J. Aničas, Vitebsko lietuvių batalione buvo numatyta „laisvu nuo užsiėmimų laiku rengti rašymo ir skaitymo kursus, kad batalione nebūtų neraštingų žmonių“ [1, p. 32]. Vitebske „batalionui atvykus, labai suaktyvėjo Vitebsko lietuvių kultūrinis gyvenimas. Buvo įsteigtas liaudies universitetas, kurio klausytojai buvo ir lietuviai kariai. Jie mokėsi lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos ir geografijos ir netgi pasaulio kultūros istorijos <...>, klausytojai buvo uolūs, viskuo domėjosi“ [1, p. 37–38]. Kareiviai buvo taip rengti, kad į Lietuvą grįžtų raštingesni, labiau apsišvietę ir galėtų sėkmingiau įsitraukti į Lietuvos valstybės bei jos kariuomenės kūrimą. Apie praktinį karininkų darbą šioje srityje savo atsiminimuose plačiai rašė plk. lt. Juozas Listopadskis. Įdomiuose jo memuaruose labai gražiai nusakomas Lietuvos kariuomenės karininkų pedagoginis pašaukimas: „1921 m. gruodžio 21 d. galutinai palikome Karo mokyklą ir išvykome pas tėvus mėnesiui atostogų <...> Antrajai šv. Kalėdų dienai ta proga buvo sukviesta svečių. Tarp kitų buvo ir mano buvęs bendramokslis Tomas Kalvaitis. Jis tapo pradžios mokyklos mokytoju, o aš – leitenantu <...>, profesijos gana artimos <...>. Jis mokys mažus – kaip pažinti rašto ir pamilti kraštą, o aš didelius“ [39, p. 15]. Gana pavykęs palyginimas!

Iš tiesų J. Listopadskiiui, kaip ir daugeliui kitų, teko būti pilna to žodžio prasme karininku pedagogu: „Būdamas kuopos švietimo pirmininkas, veik visą dieną

praleisdavau su kareiviais. Laisvalaikiu <...> su kareiviais kalbėdavausi įvairiomis temomis <...>, stengdavausi perteikti tai, kas <...> buvo svarbiausia. Tėvynės meilę ir žmogaus sąžiningumą vertinau labiau už viską. Dažnai iš knygų bendromis jėgomis skaitydavome tautos istoriją, nušviesdavau paskutinių amžių tautos vargus, jos tautinio atgimimo pradžią, spaudos draudimo laikus, pasakodavau apie Lietuvos rašytojus, poetus. Ne kartą sekmadieniais <...> patraukdavome ekskursiją į Baranausko klėtelę, Anykščių šilę, prie Puntuko“ [39, p. 22–23].

Karininkas pats irgi stengėsi tobulėti kaip pedagogas. Apie tai plk. lt. J. Listopadskis rašė: „Netrukus grupė karininkų, kurie dar nebuvo baigę gimnazijos, nusprendė mokyti ir įgyti brandos atestatus <...>. Svarbiausiems dalykams – matematikai, svetimoms kalboms – samdėme mokytojus ir laisvalaikiu rimtai dirbome“ [39, p. 24].

Šis skyrius, deja, liko kiek nepilnas. Tragiška A. Mackevičienės mirtis neleidė iki galo išanalizuoti dar poros aktualių tuo metu problemų – Lietuvos kariuomenės karininkų valstybinės lietuvių kalbos mokėjimo tobulinimo, lietuviškos pedagoginės karybos terminijos kūrimo. Kadangi savo tyrimus ir apibendrinimus A. Mackevičienė nusinešė su savimi į Anapilį, suspėjusi paskelbti vos vieną straipsnį [41] ir perskaityti pranešimą konferencijoje (Marijampolė, 2004), laikome būtinu bent įvade trumpai paanalizuoti šį klausimą.

Kadangi nemaža dalis Lietuvos kariuomenės karininkų, tarnavusių kariuomenėje pirmuoju Nepriklausomybės dešimtmečiu, išsilavinimą buvo įgiję rusiškose gimnazijose, aukštosiose ir karo mokyklose, kai kuriems būdavo sunkumų su lietuvių kalbos rašyba, nepakankamai jie išmanė ir Lietuvos istoriją bei geografiją. Be to, dalis karininkų buvo ir nelietuviai. Todėl krašto apsaugos ministras 1925 m. patvirtino programas iš lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos ir geografijos, pagal kurias tokie karininkai turėjo išlaikyti įskaitas. Šių programų turinys buvo toks:

Lietuvių kalba.

Diktantas.

Lietuvos istorija.

1. Lietuvos valstybės pradžia.
2. Lietuva unijos laikais.
3. Lietuvių tautos pastangos išsivaduoti iš rusų jungo.
4. Lietuvių tautos atgimimas.
5. Nepriklausomos Lietuvos atkūrimas.

Lietuvos geografija.

Rašoma viena iš šių temų:

1. Nepriklausomos ir okupuotos Lietuvos teritorija ir jos sienos.
2. Lietuvos keliai.
3. Lietuvos gyventojai.
4. Lietuvos ūkis ir pramonė.
5. Lietuvos kaimynai [34, l. 14].

Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) bylose yra nemaža aktų, kuriuose nurodoma, kad atitinkamos komisijos priiminėdavo šias įskaitas. Štai, pvz., 1929 m. sausio 10 d. Panevėžyje komisija, kurios pirmininkas buvo I Karo apygardos štabo viršininkas gen. št. plk. ltn. K. Tallat Kelpša, o nariai: Kėdainių apskr. komendantas plk. ltn. M. Rėklaitis, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Mindaugo IV pėstininkų pulko karininkas gen. št. mjr. V. Žadeika ir Karo mokslo valdybos atstovas mjr. J. Laurinaitis priėmė įskaitas iš šių karininkų: plk. ltn. Juozo Skorulio, adm. kpt. Martyno Hufo, adm. kpt. Zacharo Kuznecovo, adm. kpt. Jokūbo Trečioko, vyr. ltn. Afanasijaus Kazano, vyr. ltn. Jono Jurašo, ltn. Juozo Butėno. Komisijos protokole nurodyta, jog šie karininkai sėkmingai šias įskaitas išlaikė [34, l. 10]. Pažymėsime, kad kur kas sudėtingesnius egzaminus kai kuriems iš šių karininkų teko laikyti gyvenime. Štai kas rašoma apie vieną iš jų neseniai paskelbtuose memuaruose. Dailininkas Jonas Mackonis juose apie savo žmoną rašo: „Jos tėvas, Afanasijus Kazanas, Nepriklausomybės kovų savanoris, Lietuvos kariuomenės kapitonas dabar kali lageriuose. Motina taip pat nuteista dešimčiai metų katorgos. Vyresnysis brolis Igoris keturiasdešimt trečiaisiais žuvo kautynėse su sovietų diversantais. Kitas brolis, Mykolas, „Lokio“ būrio partizanų vadas, su dviem bendražygiais vienoje sodyboje netoli Dusėtų buvo išduotas ir enkavėdistų apsuptas. Trys vyrai iki paskutinio šovinio atsišaudė, paskui granata susisprogdino“ [42, p. 105]. Kitur J. Mackonis rašo: „Iš vieno kalinio sužinojome, kad Afanasijus Kazanas jau prieš metus, tai yra 1953-ųjų rugpjūčio 1 dieną, per Vorkutos kalinių streiką–sukilimą krito nuo enkavėdistų kulkos. Taigi mano uošvis, Zarasų rusas, nepriklausomybės kovų savanoris, Gedimino ordino kavaliereus atidavė savo gyvenimą ir gyvastį Lietuvai, paaukojo ant jos švento aukuro abu savo sūnus – [gorį ir Mykolą“ [42, p. 134].

Taigi karininkas ir jo pėdomis nuėję sūnūs egzaminą išlaikė nepaprastai garbingai, nors tai kainavo jiems brangiausią, ką žmogus turi – gyvybę...

Skyriaus autoriai išnagrinėjo 41 literatūros ir 22 archyvinius šaltinius. Tyrimų medžiaga paskelbta 2 straipsniuose recenzuojamame žurnale [5, 6], skaičtytas vienas pranešimas konferencijoje (LKA, 2003).

Šiam klausimui tiek dėmesio skirta neatsitiktinai. Praėjus daugiau kaip 60 metų nuo ikikarinės Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės likvidavimo, kai kurie autoriai dar labai geru žodžiu tebimini Lietuvos kariuomenės ugdomąją funkciją:

„Nepriklausomybės laikais tarnavo daug kaimo vyrų, karo tarnyba tapo garbinga pareiga. <...> Nepašauktas jaunuolis kartais ir rausdavo, ir baldavo, nepatogu jam būdavo prieš kaimo jaunimą. Ne vienas iš kariuomenės pareidavo fiziškai sustiprėjęs, įpratęs prie tvarkos, punktualumo, praturtinęs vidaus pasaulį, išmokęs bendrauti“ [15, p. 47].

Kitur vėl skaitome:

„– Lietuvos kariuomenė! – tėvukas ir sulaukęs gilios senatvės prisiminė ją su pagarba ir didžiavosi buvęs jos kariu. – Vien ko verti karininkai! Surinkti kaip vienas: gražūs, išsimokslinę, kultūringi. Taip gerai aš niekur negyvenau, kaip kariuomenėje“ [29, p. 8].

Šiame skyriuje plačiau rašoma ir apie pastangas pagerbti žuvusių karių–savanorių atminimą, statant paminklus, dedant prie jų gėles, vainikus, organizuojant įvairius valstybinių švenčių minėjimus ir t. t. Džiugu, kad tuo klausimu pasirodo ir kitų autorių straipsnių [50]. O tai – jau praktinis pilietinio ugdymo problemų kariuomenėje sprendimas, kuris be galo aktualus ir dabar.

Priešpaskutiniame skyriuje prof. habil. dr. A. Ažubalis ir kpt. R. Kazlauskaitė–Markelienė aptaria Lietuvos kariuomenės karininkų supažindinimą su užsienio kariuomenių patirtimi nagrinėjant ir sprendžiant įvairias karo pedagogikos problemas.

Paskutinis skyrius, kurio autorius prof. habil. dr. A. Ažubalis, yra skirtas karo pedagogikos aktyviausių kūrėjų Lietuvoje atminimui. Jame pateiktos 77 asmenų – 72 karininkų ir 5 civilių biografijos, jose išanalizuoti šių asmenų darbai, laimėjimai ir likimai. Deja, kai kurie itin tragiški... Skyriaus autorius spaudoje yra paskelbęs vieną straipsnį [4].

Monografijos pavadinimas parinktas irgi ne iš karto. Ties dabartiniu apsis-tota pripažįstant, kad, nors karo pedagogikos kūrimas ir jos taikymas Lietuvoje intensyviausiai vyko jau pasibaigus kovoms už Nepriklausomybę, tačiau literatūroje pavyko rasti liudijimą, kad karių mokymo buvo imtasi nuo pat

pačių pirmojo Lietuvos kariuomenės pulko egzistavimo dienų, nes 1918 m. „Gruodžio 20 d. pulko vadas <...> paskelbia įsakymą Nr. 14: „20 gruodžio 6 val. vakare susirinkti bute Nr. 2 kapitonams Ladigai, Tamašauskui ir poručikui Musteikiui, man pirmininkaujant, dėl nustatymo pamokų kareiviams“ [27, p. 32–33].

Atidus skaitytojas gali padaryti autoriams priekaištą, kad monografijos tekste remiamasi ne visais karo pedagogikos klausimus nagrinėjusiais „Mūsų žinyno“, „Kardo“, „Kariūno“ straipsniais. Taip, remiamasi ne visais straipsniais. Dalis straipsnių liko neaparta dėl aukščiau minėto grupės narių skaičiaus sumažėjimo. Antra vertus, ir likę autoriai iš straipsnių gausos atsirinko esminius, pagrindines problemas nagrinėjančius straipsnius. O kartais ir nemažos apimties straipsniai analizavo tas pačias problemas ne taip giliai, buvo skirti pasidalyti savąja darbo patirtimi. Tačiau, jei autoriai ar kiti tyrinėtojai tęstų tyrimus, reikėtų plačiau aptarti bent jau platesnius iš neapartųjų straipsnius [12, 14, 16, 20, 22–25, 28, 30, 33, 48, 56, 57]. Visai nesiremta „Kario“, „Trimito“ straipsniais, kuriuos būtų galima pavadinti karo pedagogikos mokslo populiarinimo ar didaktiniais straipsniais. Ši sritis irgi palikta tolesniems tyrinėtojams.

Ne visi iš negausių dabar paskelbtų karo pedagogikos raidą Lietuvoje nagrinėjančių straipsnių paminėti ir šios pratarmės pabaigoje. Bet esminiai paminėti – tai šios monografijos autorių straipsniai, kurie apibendrinti joje. Paminėta ir didžioji dalis kitų šiuolaikinių šaltinių (knygos, jų dalys), kuriuose bent kiek paliesta karo pedagogikos raida Lietuvoje. Beje, autorių yra keli ir kiekvienas iš jų naudojosi skirtingais šaltiniais, todėl literatūros ir šaltinių sąrašai yra pateikiami po kiekvieno skyriaus (I skyriuje – po kiekvieno poskyrio). Taip geriau išryškėja kiekvieno autoriaus indėlis. Lengviau yra ir skaitytojui: jis tiesiogiai supažindinamas su atitinkamos tematikos straipsniais, knygomis, archyviniais dokumentais.

Autoriai dėkoja LKA viršininko pavaduotojui ats. plk. doc. dr. Pranui Jankauskui ir buvusiam Mokslo centro viršininkui, „Karo archyvo“ moksliniam redaktoriui plk. ltn. doc. dr. Gintautui Surgailiui už nuolatinę paramą, dalies monografijos medžiagos paskelbimą moksliniame recenzuojamame žurnale.

Autoriai taip pat dėkoja LKA Humanitarinių mokslų katedros Metodinio kabineto vedėjai Rasai Gedminienei, kuri surinko kompiuteriu tiek šią monografiją, tiek didžiumą autorių straipsnių.

Tikimės, kad šis pirmasis stambesnis darbas, apžvelgęs karo pedagogikos raidą Lietuvoje bus pirmasis „tikro geriamojo vandens“ (žr. citatą 5 p.) pliūpsnis į beveik per 50 metų išdžiovintą šios mokslo srities „šulinį“ Lietuvoje.

Autoriai ypač dėkoja monografijos recenzentams Vilniaus pedagoginio universiteto profesoriui habil. dr. Zenonui Bajoriūnui ir LŽŪU Profesinės pedagogikos ir psichologijos katedros vedėjui docentui dr. Sigitui Daukilui už vertingus patarimus, padėjusius tobulinti monografiją.

Skaitytojus, radusius kokių nors netikslumų, norinčius papildyti kai kurias autorių mintis, prašome rašyti adresu:

Humanitarinių mokslų katedra

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Šilo g. 5 A, LT-10322 Vilnius

arba el. paštu: algirdas.azubalis@one.lt

Literatūra ir šaltiniai

1. **Aničas J.** Karininkas Antanas Juozapavičius. Vilnius, 2004.
2. **Ažubalis A.** Iš Lietuvos matematinio švietimo praeities. Kaunas, 1993.
3. **Ažubalis A.** Iš Lietuvos matematinio švietimo praeities. 2-as papild. leid. Kaunas, 1997.
4. **Ažubalis A.** Karo pedagogikos pradininkų Lietuvoje jubiliejus//*Kariūnas*, 2004, Nr. 4(83).
5. **Ažubalis A., Kazlauskaitė-Markelienė R.** Lietuvos kariuomenės kariuomenės išsilavinimo ir kultūros lygio kėlimas (1919–1928 m.)//*Karo archyvas*. T. XVIII. 2003.
6. **Ažubalis A., Kazlauskaitė-Markelienė R.** Lietuvos kariuomenės kariuomenės išsilavinimo ir kultūros lygio kėlimas (1929–1940 m.)//*Karo archyvas*. T. XX. 2005.
7. **Ažubalis A., Kazlauskaitė-Markelienė R.** Pagrindiniai istoriniai lietuviškieji karinės pedagogikos šaltiniai apie piliečio ugdymą//*Šiuolaikinės kultūrinės dvasinės plėtros problemos – Current issues of cultural and spiritual development*. Kaunas, 2001.
8. **Ažubalis A., Kazlauskaitė-Markelienė R.** Pilietiško ugdymo tendencijos prieškarinio Lietuvos visuomenėje ir kariuomenėje//*Pilietiško samprata ir piliečių ugdymas demokratinėje visuomenėje*. Vilnius, 2003.
9. **Ažubalis A.** Matematikos didaktika Lietuvos pedagoginėje periodikoje (1945–1990). Vilnius, 2005.

10. **Ažubalis A.** Matematika lietuviškoje mokykloje (XIX a. pr.–1940 m.). Vilnius, 1977.
11. **Ažubalis A.** Matematikos mokymo lietuviškoje mokykloje raida (XIX a. pr.–1940 m.). Vilnius, 1995.
12. **Balys S.** Karių mokymas dalyse//*Kardas*, 1935, Nr. 10.
13. **Banionis J.** Matematikos mokslo raida Lietuvoje 1920–1940 m. Vilnius, 1994.
14. **Barkauskas S.** Naujokų šaukiamojo amžiaus didinimas//*Kardas*, 1926, Nr. 8.
15. **Bartkus V.** Senas kaimas prie Saruskalnio. Radviliškis, 2001.
16. **Borchertas A.** Karininko–kareivių santykių bazė//*Kardas*, 1937, Nr. 2.
17. **Bukauskienė T.** Lietuvių literatūros mokymo istorija (iki 1940 m.). Vilnius, 1993.
18. **Bukauskienė T.** Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis 1918–1940 m. Vilnius, 1989.
19. **Bukauskienė T.** Pedagogė Gabrielė Petkevičaitė–Bitė. Vilnius, 1988.
20. **Bukevičius R.** Žmogus kautynėse//*Kardas*, 1933, Nr. 15.
21. **Černius V.** Kad ateitis būtų prasminga//*Į antrąjį išsilaisvinimą*. Kaunas, 2002.
22. **Česaitis I.** Karas ir moralė//*Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 4.
23. **Dainius J. V.** Patriotiškumas//*Kardas*, 1928, Nr. 4–5.
24. **Dilys A.** Palaidi užsimojimai rimtame darbe//*Kardas*, 1928, Nr. 6.
25. **Gailiūnas P.** Kareivių mokymo reikalu//*Mūsų žinynas*, 1939, Nr. 1.
26. **Gerbutavičius R.** Skaitytojų dėmesys – dopingas, skatinantis kurti (interview su Just. Marcinkevičiumi jo 70-mečio proga)//*Lietuvos rytas. Mūsų mėnuo*. 2003 03 07.
27. **Jankauskas V.** Kario kelias. Generolas Kazimieras Ladiga nepriklausomybės kovose. Vilnius, 2004.
28. **Jodauga J.** Tradicijų reikalu//*Kardas*, 1938, Nr. 3.
29. **Katinas R.** Lemties keliu. Utena, 2005.
30. **Katinskas J.** Kariškoji drausmė, drausmės nusizengimai ir pabaudos//*Mūsų žinynas*, 1930, Nr. 32.
31. **Kaubrys S.** Lietuvos mokykla 1919–1939 m.: galios gimtis. Vilnius, 2000.
32. **Kazlauskaitė-Markelienė R., Ažubalis A.** Svarbiausia – ugdyti pilietį//*Mokslas ir gyvenimas*, 2002, Nr. 12.

33. **Kuzavinis V.** Karių sveikinimasis ir santykiavimas kariūnų su kareiviais//*Kardas*, 1933, Nr. 7.
34. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 111.
35. LE, t. 10.
36. LE, t. 11.
37. LE, t. 19.
38. Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis. T. 1–3. Kaunas, 1994–2002.
39. **Listopadskis J.** Laisvės ir vergijos metai. Vilnius, 1993.
40. **Maceina A.** Pedagoginiai raštai. Kaunas, 1990.
41. **Mackevičienė A.** Literatūros skyriaus veikla pirmaisiais Nepriklausomos Lietuvos metais//*Ugdymo problemos realiųjų ir retrospektyvų kontekste*. Marijampolė, 2004.
42. **Mackonis J.** Boružės odisėjos. Vilnius, 2003.
43. **Norkevičius J.** Skvarbiai pasižvalgius po didaktikos klodus//*Mokslas ir gyvenimas*, 2005, Nr. 9.
44. **Petrauskaitė A.** Ethics in Lithuanian Professional Military Education//*Civil–Military Aspects of Military Ethics*. Vol. 2. Vienna, 2005.
45. **Petrauskaitė A.** Karininkijos dorovinės problemos prieškarinio Lietuvoje//*Karo archyvas*. T. XXI. 2006.
46. **Petrauskaitė A.** Karininko etikos kodeksas (problemos apžvalga)//*Dvasinės vertybės žinių visuomenėje – spiritual values in knowledge*. Kaunas, 2003. P. 353–355.
47. **Petrauskaitė A.** Karininko garbė: sampratos problema//*Šiuolaikinės kultūrinės dvasinės plėtros problemos – Current issues of cultural and spiritual development*. Kaunas, 2001.
48. **Petraitis J.** Kas per daug, tas nesveika//*Kardas*, 1925, Nr. 5.
49. **Puzinavičius B.** J. Gobio „Karo psichologijos bruožams“ – 80 metų//*Kardas*, 2003, Nr. 4.
50. **Puzinavičius B.** Karininkas – pedagogas ir vadas//*Karo archyvas*. T. XXI. 2006.
51. **Puzinavičius B.** Karininkas auklėtojas//*Kardas*, 2005, Nr. 5.
52. **Puzinavičius B.** Koks turėtų būti Lietuvos karininkas?//*Kariūnas*, 2005, Nr. 3.
53. **Rudokas J.** Prarastieji Lietuvos talentai. Vilnius, 2001.
54. **Staliūnas D.** Žuvusių karių kultas tarpukario Lietuvoje//*Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. T. 17. Vilnius, 2001.

55. **Šalkauskis S.** Pedagoginiai raštai. Kaunas, 1991.
56. **Tomkus J.** Kariuomenės auklėjimo faktoriai ir jų vartojimas//*Mūsų žinynas*, 1925, Nr. 22.
57. **Urbelis A.** Dvikovė: istorijos ir įstatymų šviesoje//*Mūsų žinynas*, 1930, Nr. 58.
58. **Ušeckienė L.** XX a. pedagogikos kryptys ir švietimo sistemos. Šiauliai, 2003.
59. **Valatkienė S.** Užsienio „Naujoji mokykla“, jos idėjų atspindys Lietuvoje 1920–1940 m. Vilnius, 1991.
60. **Zlatkutė G., Repšytė V.** Generolas, atnešęs Anykščiams Nepriklausomybę//*Nelaisvės metų atspindžiai*. Vilnius, 2000.
61. **Žigaras F.** Karininkų rengimas Lietuvoje//*Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija 1992–2002*. Vilnius, 2002.
62. **Ажубалис А., Казлаускайте-Маркелене Р.** Психолого–педагогическая и гуманитарная подготовка литовских офицеров//*Dvasinės vertybės žinių visuomenėje – Spiritual values in knowledge*. Kaunas, 2003.

1

Lietuvos kariuomenės karininkų rengimo ir jų kvalifikacijos tobulinimo sistema (1919–1940 m.)

Feliksas Žigaras

1.1. Karo mokykla

Iki Pirmojo pasaulinio karo lietuviai Rusijos kariuomenėje tarnavo daugiausia eilinais, lietuvių karininkų buvo nedaug. Caro valdžia lietuviais, ypač katalikais, nepasitikėjo, o priimtuosius į karo mokyklas ragindavo pereiti į pravoslavų tikėjimą, tokiu būdu norėdami juos surusinti. Jų nepriimdavo į generalinio štabo akademiją, neleisdavo tarnauti pulkų ir aukštesniųjų dalinių štabuose. Lietuviams buvo trukdoma stoti į kadetų ir karininkų mokyklas. Tokia carinės valdžios politika buvo taikoma lietuviams po 1863 m. sukilimo numalšinimo. Po 1905 m. revoliucijos caro valdžios politika sušvelnėjo. Lietuviai jau buvo priimami į karo mokyklas, tik ne į karo akademijas. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui ir jam tęsiantis, Rusijos armijoje ėmė labai trūkti karininkų, todėl iškilo būtinybė armiją papildyti naujais karininkais, dėl to buvo palengvintos sąlygos ir lietuviams stoti į karo mokyklas – jie priimami į trumpalaikes karo mokyklas. Tuo metu Rusijos karo mokyklose mokėsi nemažai būsimos Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės karininkų. Atsižvelgiant į mokymosi specifiką, jie buvo siunčiami į atitinkamas Peterburgo, Maskvos, Orenburgo ir kitas karo mokyklas, trumpalaikius kursus ir rengiami vadovaujama darbui fronte.

Daug besimokančios lietuvių jaunuomenės atsiliepė į vadinamuosius studentų šaukimus (1916 m. gegužės 1 d. ir vėliau), stojo į Rusijos karo mokyklas, kur po 4–5 mėn. mokymų įgydavo karininkų (dažniausiai praporščikų) laipsnius. Savo noru į kariuomenę stojo nemažai gydytojų, farmacininkų, mokytojų. Tiesa, tarp jų beveik nebuvo aukštesnius laipsnius įgijusių karininkų. Ši aplinkybė vėliau neigiamai atsiliepė organizuojant lietuvių tautinius karinius dalinius – iš pradžių Rusijoje, vėliau ir Lietuvoje [1, p. 13–14; 24, p. 162].

Tuo metu Rusijos karo mokyklose mokėsi nemažai būsimosios Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės karininkų. Daugiausia jų baigė Vilniaus karo mokyklą, įsteigtą 1864 m. spalio 29 d. (iki 1910 m. rugsėjo 1 d. Vilniaus pėstininkų junkerių mokykla). Įgiję specialybę, jie tarnavo carinėje kariuomenėje, kilo karjeros laipteliais, dažnai pasiekdami aukštus karinius laipsnius, kai kurie net generolų. Tai Nepriklausomos Lietuvos generolai – Julius Čaplikas, Kazys Ladyga, Pranas Liatukas, Petras Kubiliūnas, Stasys Nastopka, Pranas Tamašauskas, Silvestras Žukauskas, Konstantinas Žukas; pulkininkai – Jonas Acus-Acukas, Pranas Bizokas, Liudas Butkevičius, Viktoras Giedrys, Pranas Jackevičius, Pranas Saladžius; pulkininkai leitenantai – Zenonas Baltušauskas, Sergejus Butkevičius, Jonas Išlinskas, Motiejus Karaša, Stasys Zaskevičius, majoras Petras Grinkevičius ir kiti. Tačiau lietuviais karininkais, kaip ir kitų tautinių mažumų karo specialistais, caro valdžia visiškai nepasitikėjo. Jie nebuvo įsileidžiami į generalinį štabą, Karo ministeriją, neskiriami į atsakingas pareigas kariuomenės štabuose. Vos vienam kitam pavyko įsidarbinti dalinių štabuose.

1918 m. vasario 16 d. atkūrus Lietuvos valstybę ir pradėjus kurti jos kariuomenę, stigo karininkų, ypač 1918 m. pabaigoje – ministrui pirmininkui Mykolui Sleževičiui ir krašto apsaugos ministrui Mykolui Velykiui gruodžio 29 d. keturiomis kalbomis (lietuvių, lenkų, gudų ir žydų) išleidus „Atsišaukimą į Lietuvos piliečius“, kuriame jie kvietė gyventojus gelbėti Lietuvą: stoti savanoriais į jos kariuomenę ir ginti nuo sovietų Rusijos invazijos. 1919 m. vasario pradžioje Lietuvos kariuomenėje, taip pat ir komendantūrų daliniuose, tarnavo apie 5 000 savanorių. Atsiliepdami į minėtą atsišaukimą, į kariuomenę iš viso įstojo 14 939 asmenys, tarp jų apie 600 moterų. Daugiausia savanorių atvyko iš kaimų, nes tuo metu dauguma miestų gyventojų buvo labai sulenkėję [24, p. 156; 43, p. 9].

1919 m. sausio 15 d. buvo paskelbta tarnavusių visų ginklų rūšių daliniuose karininkų, karo valdininkų ir puskarininkų iki 45 metų mobilizacija. Jie iki vasario 1 d. turėjo atvykti kariuomenėn – pasirinktinai į Kauną, Alytų ar Gardiną. Kiekvienam stojančiam į kariuomenę krašto apsaugos karininkui ir karo valdininkui įsikurti buvo žadėta skirti po 1500 markių. Tačiau jų atvyko nedaug. Vietoj lauktų 800–1000 karininkų tesusirinko apie 400. Pagrindinė priežastis – daugelis jau buvo įstoję savanoriais, didesnė dalis Lietuvos teritorijos vis dar buvo bolševikų okupuota, o laisvoje dalyje taip pat buvo neramu [1, p. 88; 23, p. 157]. Todėl jauna Lietuvos kariuomenė kūrėsi įveikdama didžiulius materi-

alinius sunkumus, ji palaikė tvarką šalies viduje ir kovojo su besiveržiančiais į krašto gilumą bolševikais, lenkais ir bermontininkais.

Taigi lietuvių karininkijos branduolį sudarė Pirmojo pasaulinio karo metais rusų karo mokyklas dažniausiai praporščikais baigę lietuviai studentai ir mokytojai, kurie daugiau ar mažiau dalyvavo kovose, įgijo karo meno praktikos ir, grįžę į Lietuvą, pakėlė kariuomenės kūrimo sunkumus.

Ne visi Rusijos kariuomenėje tarnavę lietuviai karininkai laiku grįžo į tėvynę. Parvyko tik tie, kurie buvo suinteresuoti, kad būtų sukurta Lietuvos kariuomenė: kai kurie jų ištrūko iš vokiečių nelaisvės, kiti – spruko nuo bolševikų teroro. Tačiau nemažai buvo ir tokių, kurie dėl įvairių priežasčių tai padarė vėliau: dalis jų tarnavo bolševikų kariuomenėje arba įvairiuose carinės Rusijos Aleksandro Kolčako, Antono Denikino, Piotro Vrangelio ir kitų vadovaujamos kariuomenėse ir grįžo į Lietuvą tik 1921–1923 m.

Be to, ir tarp laiku grįžusiųjų buvo tokių, kuriems Nepriklausomos Lietuvos idėja buvo svetima arba neįdomi. Daugelis iš jų nebemokėjo lietuvių kalbos, kai kuriems iš jų apskritai lietuvių tautos siekiai buvo nesuprantami. Tokie karininkai, žinoma, tuo metu būti vadais netiko [26, p. 452-453].

Susidarius tokiai padėčiai, 1919 m. sausio pradžioje Krašto apsaugos ministerijos štabe kilo sumanymas Kaune steigti karo mokyklą. Lietuvos Vyriausybė apie Karo mokyklos įsteigimą oficialiai pranešė 1919 m. sausio 15 d. „Lietuvos“ dienraštyje, skelbdama stojimo į šią mokyklą sąlygas. Skelbime pažymėta, jog dėl sunkių aplinkybių Karo mokyklos kursas yra sutrumpintas ir truksiąs tik tris mėnesius. Į Karo mokyklą galėjo stoti visi sveiki, ne jaunesni nei 17 metų vyrai. Be egzaminų galėjo būti priimami tik baigusieji 4 gimnazijos ar jai tolygios mokyklos klases. Norintieji stoti į Karo mokyklą turėjo registruotis Krašto apsaugos ministerijos raštinėje. Užsirašę bus tuojau priimti. Priimtiems į mokyklą buvo numatytas visas kareivio aprūpinimas. Mokyklą baigusiems suteikiamas skyrininko vardas. Pulkuose papildę karinių mokslų žinias ir išlaikę tam tikrus egzaminus, jie galėjo gauti karininko vardą. Šį skelbimą pasirašė krašto apsaugos ministras karininkas M. Velykis [50].

Tai buvo pirmasis raštas, kuriame kalbama apie Karo mokyklą. Tačiau nors stojimo sąlygos ir buvo paskelbtos, bet pačios mokyklos tebuvo tik vardas. Šis pranešimas neskelbė mokyklos atidarymo, o tik jos organizavimą. Reikėjo skubiai ką nors daryti, kad Karo mokykla būtų galutinai įsteigta ir pradėtų savo darbą. Karo mokyklos tikslas – rengti karininkus visoms kariuomenės

ginklų rūšims, išugdyti karininką kaip specialistą ir kaip vadą, sugebantį puoselėti pavaldiniams tautiškumo dvasią.

1919 m. sausio 25 d. įsakymu Nr. 20 (str. 1) Krašto apsaugos ministerijai Karo mokyklos viršininku buvo paskirtas karininkas J. Galvydis-Bykauskas [52, l. 20], turėjęs didelę karinę patirtį, nes carinės Rusijos armijoje vadovavo pulkui. Jo paskyrimo data ir buvo Karo mokyklos tikroji įkūrimo data. Karininkas J. Galvydis-Bykauskas Pirmojo pasaulinio karo metu už narsą mūšiuose su vokiečiais buvo pakeltas į pulkininkus, 1915 m. tapo pulko vadu. „Generolas Galvydis-Bykauskas buvo vienas pačių populiariausių senųjų Lietuvos kariuomenės karininkų“, – 1943 m. nekrologe rašė S. Raštikis. Jis buvo teisus bent dėl to, kad kaip tik plk. J. Galvydžio-Bykausko pavardė figūravo istoriniame „Apsaugos Ministerijai Įsakyme“ (Nr. 1), išleistame 1918 m. lapkričio 23 d. Vilniuje. Tuomet šis senas ir prityręs karininkas, neseniai sugrįžęs iš vokiečių nelaisvės ir stojęs į besikuriančią Lietuvos kariuomenę, kaip tik ir buvo paskirtas, „vadu pirmojo pulko, steigiamo Alytuje“ [15, p. 22]. Tai buvo autoritetingas karininkas, jį aplinkiniai gerbė. Jis mėgo sportą, buvo geras fechtuotojas ir gimnastas. Kaip vėliau rašė savo atsiminimuose Karo mokyklos pirmosios laidos auklėtinis mjr. J. Černius, karininkas J. Galvydis-Bykauskas savo aukštaitiška tarme dažnai sakydavęs: „Žmogus be tikėjimą, kara moksla ir nemokąs šakti – tai kiaula, ne žmogus. Jį tik už klyna ir pra lungu“ [9, p. 9; 42, p. 657].

Tame pačiame įsakyme (str. 8) teigiama, kad karininkai, neatitinkantys paskyrimo, skiriami prie Karo mokyklos, kol jie neįgys ten tinkamų karinių žinių. Karo mokykloje jie kaip kareiviai aprūpinami materialiai. Iki Karo mokyklos atidarymo šie karininkai lieka savo dalyse ir gauna kareivio išlaikymą [52, l. 20].

1919 m. sausio 30 d. Krašto apsaugos ministerijos įsakymu Nr. 22 (str. 8) Karo mokyklos viršininko padėjėju skiriamas karininkas Pranas Tvaronas (Tvaranavičius), kuriam teko atlikti pirmąjį Karo mokyklos kūrimo darbą, kadangi mokyklos viršininkas nuo sausio 21 d. buvo komandiruotas į Berlyną intendantūros reikalais ir grįžo vasario 25 d., o vadovauti Karo mokyklai pradėjo nuo vasario 27 d. [52, l. 4]. Minėtu Krašto apsaugos ministerijos įsakymu P. Tvaronui buvo pavesta parengti programą, surasti patalpas, sudaryti lektorių etatus, parūpinti vadovėlių, knygų ir atlikti visa kita, kas susiję su Karo mokyklos įsteigimu. „Kadangi 1916–1917 m. aš dirbau Čistopolyje praporščikų mokyklos kadro sąstata, tai sustatant karo Mokyklai programas, numatant dėstymo dalykus ir kas privalo būti dėstoma, bendram organizavime ir vidu-

jiniam susitvarkyme, buvo prisilaikyta rusų karo mokyklos 4 mėnesių kurso. Pristatyta programa, matomai, buvo patvirtinta, nes papildymų arba bent kokių nurodymų iš štabo negauta“, – atsiminimuose rašė plk. P. Tvaronas [49, p. 12]. Nuo čia ir prasideda tikrasis Karo mokyklos kūrimas. Tai buvo pirmieji karo mokyklos organizatoriai.

Vienas seniausių dokumentų, liudijančių Karo mokyklos steigimą, yra Karo mokyklos viršininko padėjėjo karininko P. Tvarono 1919 m. vasario 6 d. raportas, kuriuo pranešama apie numatytą Karo mokyklai butą Hindenburgo (Donelaičio) g. Nr. 11, kurį laikinai buvo užėmusi Prekybos ir Pramonės ministerija. Raporte prašoma paskubinti tą butą užleisti mokyklai. Tuo tarpu Karo mokyklos raštinė apie vasario mėn. 10 d. (užima butą iš trijų kambarių ir prieškambario) įsikūrė *Wiener Platz* Nr. 27 (Nepriklausomybės aikštės ir Gedimino g. Nr. 25 kampas). Tą pačią dieną karininkas P. Tvaronas prašo Krašto apsaugos ministerijos rikiuotės skyriaus viršininką karininką Edvardą Adamkavičių atsiųsti 3 kareivius butui sutvarkyti. Bet kareivių negauta – leista samdyti darbininkus.

Ir jau vasario 11 d. Karo mokykloje atliktos pirmos piniginės operacijos: sumokėta už minėto buto sutvarkymą, pirkti raštinės reikmenų ir kt. Ypač intensyviai Karo mokykloje vyko parengiamasis darbas.

Vasario 11 d. prisimintina tuo, kad tą dieną buvo parašytas ir išsiųstas pirmas tokio turinio Krašto apsaugos ministerijos Rikiuotės skyriaus viršininkui Edv. Adamkavičiui raštas: „Pranešu, kad Karo mokyklos raštinė laikinai įsteigta namuose prie kertės Liudendorfo g. Nr. 27 ir Wiener Platz. Meldžiu išduoti paliepimą, kad Apsaugos ministerijai įsakymų nuorašai, taip pat ir atskirų įgulos rikiuotės dalių po vieną egzempliorių būtų siunčiami į Mokyklos raštinę“. Pasirašė laikinai einantis Karo mokyklos viršininko pareigas jo padėjėjas karininkas P. Tvaronas ir laikinai einantis mokyklos adjutanto pareigas B. Jakutis.

Vasario 12 d. kariuomenės štabo viršininkas karininkas Pranas Liatukas pranešė, kad Karo mokyklai skirtos patalpos jau paruoštos, tačiau dalį patalpų dar buvo užėmęs intendantūros sandėlis, kurio iškraustymas užtruko dar ilgoką laiką. Dėl šios ir kitų priežasčių užtruko ir mokyklos atidarymas [36, p. 107; 39].

Vasario 14 d. prašoma, kad Krašto apsaugos ministerijos Rikiuotės skyriaus viršininkas į Karo mokyklą siųstų ministerijos Literatūros skyriaus leidinius ir statutus. Tą pačią dieną ministerijos skyriaus viršininkui pristatomas reikalingų priemonių ir vadovėlių topografijos pamokoms sąrašas, taip pat siunčiamas patvirtinti mokyklos karininkų ir mokinių uniformų projektas.

Norint greitai įgyti reikalingus daiktus, vasario 15 d. „Lietuvos“ dienraštyje skelbiama, kad „Karo mokyklai tuojau reikalinga lovų, čiužinių, virtuvės ir praustuvės prietaisų, įvairių baldų. Su pasiūlymais galima kreiptis kasdien nuo 9–1 val. Ludendorfo gatvė Nr. 27, Mokyklos raštinė pas ūkio vedėją“. Tą pačią dieną Švietimo ministerijos prašoma mokyklai paskolinti 4 juodas lentas rašymui, o Žemės ir ūkio valstybės turtų ministerijos – išduoti 150 piramidžių šautuvams ir katilą, o Kauno įgulos dirbtuvėse – pagaminti 6 praustuvus.

Vasario 20 d. įvyko pirmoji stambesnė piniginė operacija – nupirkta 150 virtuvės indų komplektų. Karo mokyklos raštinė tą dieną perkelta į kitą vietą – Hinderburgo gatvės Nr. 13 pirmąjį aukštą: čia ji išbuvo iki kariūnų antrosios laidos pradžios. Be to, ministerijos rikiuotės skyriaus viršininkui buvo nusiųstas Karo mokyklai reikalingų ginklų ir šaudymo priemonių sąrašas, prašoma nurodyti, kur juos galima įsigyti, taip pat prašoma, kad ministerijos rikiuotės skyriaus viršininkas įsakytų kariuomenės dalių viršininkams iki vasario 26 d. 11 val. atsiųsti į mokyklos raštinę visų kandidatų prašymus su dokumentais, o vasario 27 d. 10 val. – kandidatus (kareivius); visiems kandidatams atvykti galutiniam priėmimui į Karo mokyklą vasario 28 d. 10 val. [36, p. 107].

Pažymėtina vasario 24 d., nes tada buvo išleistas pirmasis Karo mokyklos įsakymas, kurį pasirašė laikinai einantis Karo mokyklos viršininko pareigas karininkas P. Tvaronas [59, l. 1].

Pirmiausia reikėjo rasti kvalifikuotų karininkų specialistų ir lektorių bei kitų tarnautojų. P. Tvarono pirmajame įsakyme Karo mokyklai (vasario 24 d., str.1) sakoma, kad, nesant Karo mokyklos viršininko karininko J. Galvydžio-Bykausko, jis laikinai eina šias pareigas; priskirtiems prie mokyklos (nuo vasario 4 d.) karininkams: Boleslovui Jakučiui paveda eiti adjutanto, Mykolui Daukniui – ūkio vedėjo ir laikino išdininko pareigas; mokytojui Faustui Kiršai – parengti lietuvių kalbos 24 paskaitų (pamokų) programą; raštininką Germaną Pliuškaitį (nuo vasario 10 d.) paskiria į ūkio skyrių vyr. raštininku, raštininką Kazį Petrauską (nuo vasario 14 d.) – į rikiuotės skyrių vyr. raštininku; Danielių Klimčuką, Alfonsą Stasiulevičių ir Matą Jankauską paskiria tarnais [59, l. 1].

Vasario 26 d. į Krašto apsaugos ministeriją siunčiamas patvirtinti pirmas mokinio meniu, kuriame vienos dienos maisto davinio kaina nustatoma 15 markių ir 50 pfenigų. Meniu patvirtino ministras karininkas M. Velykis ir kovo pradžioje atsiuntė į Karo mokyklą.

Vasario 27 d. Krašto apsaugos ministerijos intendantūros dalies karinin-

ko Kosto Barščevskio prašoma Karo mokyklai išduoti įvairių maisto produktų apie 93,5 pūdo (pūdas – apie 16,4 kg). Tą pačią dieną taip pat prašoma, kad Krašto apsaugos ministerija įsakytų visų rikiuotės dalių viršininkams kuo greičiau atsiųsti kandidatų į Karo mokyklą dokumentus, nes iki tol dokumentus atsiuntė tik Kauno miesto komendanto žinioje esančios dalys.

Grįžęs iš komandiruotės Karo mokyklos viršininkas karininkas J. Galvydis-Bykauskas nuo vasario 27 d. pradeda eiti Karo mokyklos viršininko pareigas [59, l. 1] ir vyr. instruktoriais paskiria karininkus inž. Stasį Dirmantą, Marijoną Jagučanską, Vladą Barkauską, Joną Sutką, J. Kaliną, o jaun. instruktoriais – karininkus Vladą Juozaitį, Erviną Gorną, Kazį Musteikį [59, l. 2, 6, 7, 10]. Šiems karininkams buvo lemta parengti pirmuosius laisvosios Lietuvos karininkus.

J. Galvydis-Bykauskas rašė: „Žinią, kad esu paskirtas Karo mokyklos viršininku, gavau būdamas tarnybos reikalais Berlyne. Šita žinia buvo drauge linksma ir liūdna. Linksma todėl, kad man pirmajam teko garbė rengti Lietuvos karininkus; liūdna todėl, kad grynai kautynių karininkui, kuris jau nuo jaunų dienų svajojo apie kautynes už Tėvynę, atėjus laikui svajones realizuoti, teko nuo jų atsisakyti ir imtis pasirengimo darbo, taikaus darbo<...>.

<...>Prieš pirmą Karo mokyklos kadra stovėjo uždavinys – sudaryti naują grynai lietuviško tipo karininką, pasisavinant šį tą sau iš kitų, o svarbiausia, atkuriant ryšius ir semiant iš žilos, garbingos lietuvių tautos senovės ir viską taikant prie dabarties gyvenimo aplinkybių. Kaip sėkmingai šitas uždavinys buvo atliekamas, gerai žino kariuomenė<...>“ [12, p. 666]. Šią užduotį Karo mokyklos vadovybė stengėsi vykdyti kuo griežčiausiai, nes laiko buvo labai mažai.

Nuo kovo pradžios dėl didėjančio skaičiaus kandidatų, siunčiamų dabar iš rikiuotės dalių, ir artėjant jų priėmimo dienai, kuri buvo nukelta iki kovo 7 d., ypač intensyviai vyko paruošiamasis darbas: tvarkomos ir valomos mokyklos patalpos, perkamos lovos, audeklai baltiniams, maišai čiuziniams siūti, intendantūroje gauti maisto produktai, muilas, šiaudai, žibalas, lentos, spygos ir kiti daiktai, taip pat ir mokymo priemonės: vadovėliai, sąsiuviniai, plunksnakočiai, pieštukai. Pirmiausia įsigyta valstybės herbas Vytiš ir Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Algirdo paveikslas.

Kovo 4 d. vokiečių komendantūrai pranešama, kad Karo mokykla užėmė visą namą Donelaičio gatvėje Nr. 13. Kovo 6 d. „Lietuvos“ dienraštyje, valdžios žinių skyriuje buvo pranešta: „Mokslas Karo mokykloje prasidės š.m. kovo mėn. 8 d. Visi vyrai, įsirašę Karo mokyklon, su reikalingais dokumentais priva-

lo atvykti kovo 7 d. 10 val. ryto Karo mokyklos raštinėn, Donelaičio g. Nr. 13. dėl paskyrimo Karo mokyklos mokiniais“. Pasirašė Karo mokyklos adjutantas karininkas B. Jakutis [36, p. 108].

Labai sunku buvo apsirūpinti knygomis, mokslo priemonėmis ir ginklais. Dėl knygų kreiptasi į generalinio štabo literatūros skyrių ir kovo 1 d. iš kariuomenės štabo adjutanto gauta: 50 laikinųjų drausmės, 130 lauko tarnybos, 130 kariškių santykių, 130 įgulos statutų ir 50 pėstininkų rikiuotės terminų komplektų. Vieną dieną besikrapštydamas vokiečių apleistame name mokyklos tarnas surado tų namų aukšte krūvą apdulėjusių knygų. Koks buvo visų džiaugsmas, kai paaiškėjo, kad dauguma knygų yra rusų kariuomenės statutai. Tai buvo didelė parama jauniems nepatyrusiems Karo mokyklos karininkams, kurie turėjo būti vadai, rikiuotės instruktoriai ir lektoriai. Kovo 7 d. į Karo mokyklą atvyko 120 kandidatų, kuriems buvo paskirtas maitinimas.

J. Galvydis-Bykauskas kovo 8 d. įsako savo padėjėjui Karo mokyklos kuopos vadui karininkui P. Tvaronui ir adjutantui karininkui B. Jakučiui patikrinti kandidatų į mokyklą dokumentus ir parinkti kandidatus tokia tvarka: 1) baigusius aukštesnę ir vidurinę mokyklą, 2) baigusius ne mažiau kaip 4 gimnazijos klases arba atitinkamas joms savo programa mokyklas; iš jų pirmiausia išskirti kareivius savanorius, dalyvavusius fronte (karuose) [59, l. 2]. Tą dieną iš intendantūros gauta 150 viršutinių kelnų, 150 porų batų ir tiek pat autų, o kovo 15 d. – kepurės ir mundurai (pradžioje baltiniai siuvami mokykloje) [36, p. 108].

Karo mokykla pradėjo darbą 1919 m. kovo 8 dieną. Kovo 10 d. buvo paskirti būrių vadai-instruktoriai, paskelbta dienotvarkė, pirmosios savaitės pamokų tvarkaraštis ir patvirtintas 124 mokinių sąrašas [59, l. 3], o kovo 11 d. prasidėjo užsiėmimai. Tuo laiku Karo mokyklai buvo nupirktas trimitas, tautinė vėliava ir iškaba „Karo mokykla“. Dar kovo 10 d. iš vokiečių komendantūros buvo gautos kelios gimnastikos priemonės: 3 skersiniai, kopėčios, lauko gimnastikos priemonių komplektas ir gimnastikos čiužinys. Kovo 18 d. iš artilerijos sandėlio atvežti 124 vokiški 98 mm tipo šautuvai, 124 diržai ir 560 šovinių šautuvams; durtuvai šautuvams gauti kovo 26 d. Kovo 18 d. iš tiekimo skyriaus gauti du arkliai produktams vežti. Nors ir sunkiai, kovo 20 d. iš artilerijos sandėlio gautas „Maksim“ kulkosvaidis, 3 vokiški 98 mm šautuvai ir 300 šovinių, o kovo 24 d. įsigyti 4 šautuvai durtuvų kautynėms. Kovo 25 d. įsteigiama krautuvėlė (pirmiausia pirkti 400 papirosų ir 200 cigarečių. Įsteigtoje Karo mokyklos kirpykloje mokiniams leidžiama kirptis ir skutis ne daugiau kaip du

kartus per savaitę: trečiadieniais nuo 12³⁰ iki 14 val., o šeštadieniais – 12³⁰ iki 19 val.: registravimo ir paslaugų atlyginimo tvarką kirpėjui mokyklos viršininkas pavedė nustatyti mokyklos ūkio vedėjui.

Kovo 26 d. mokiniams pirmą kartą išmokėta alga. Kiekvienas mokinys (jų tada buvo 121) už kovo mėnesį avansu gavo 10 markių, o likusioji alga iš tiekimo skyriaus (50 markių mėnesiui) išmokėta balandžio 20 d., nes valstybės išdas buvo beveik tuščias – pirmenybė teikiama fronto dalims – ir ne visada patenkindavo Karo mokyklos reikalavimus [36, p. 108].

Nuo Karo mokyklos įkūrimo iki balandžio 1 d. matyti, kad pinigų apyvarta buvo gana nemaža. Per tą laiką mokykla gavo daugiau kaip 96 tūkst. markių, o išleido per 80 tūkst. Dar liko apie 16 tūkst. markių. Iš to galima spręsti, kad, nepaisant įvairių kliūčių ir trukdymų visose aprūpinimo srityse, iki balandžio pradžios daugumą reikalingų priemonių Karo mokykla buvo pati įsigijusi. Iki balandžio pradžios Karo mokykla taip pat buvo aprūpinta visais reikalingais karininkais [36, p. 108].

Kovo 13 d. Karo mokyklos viršininkas įsako gydytojui A. Petraičiui, nuo vasario 7 d. paskirtam iš Kauno miesto komendantūros į mokyklą, pasirūpinti, kad prie mokyklos ligoninės būtų įsteigtos nuolatinės 4–5 vietos ligoniams [59, l. 4]. Kitą dieną skelbiamas krašto apsaugos ministro sausio 30 d. įsakymas Nr. 22 (str. 2), kuriame įsakoma visiems kariams karinių žinių, įsakymų, kurie neturi būti žinomi pašaliniais, neplatinti ir niekam iš pašalinių jų nepasakoti, nes visur yra valstybės priešų, šnipų. Prasikaltusieji šiam įsakymui bus patraukti atsakomybėn, karo teisman ir baudžiami kaip Tėvynės išdavikai. Raguojama, kad Karo mokyklos karininkai atkreiptų dėmesį į šio įsakymo svarbą, jo tikslus ir tinkamai jį paaiškintų mokiniams [59, l. 5].

Karo mokyklos viršininkas J. Galvydis-Bykauskas kovo 17 d. paveda laikinai eiti mokykloms mokiniams šias pareigas: viršilos – Stasiui Prapuoleniui, I būrio būrininko – Valteriui Junkeriui, I būrio pirmo skyriaus skyrininko – Edvardui Migevičiui, I būrio antro skyriaus skyrininko – Klemensui Aleknai, II būrio būrininko – Vincui Šmulkščičiui, II būrio pirmo skyriaus skyrininko – Stasiui Čenkui, II būrio antro skyriaus antro skyriaus skyrininko – Viktorui Oželiui, III būrio būrininko – Jonui Sinkevičiui, III būrio pirmo skyriaus skyrininko – Juozui Stankevičiui, III būrio antro skyriaus skyrininko – Antanui Augustaičiui [59, l. 6].

Esant ypač sudėtingai situacijai: gaisro, priešo ar jo šalininkų puolimui ir t.t., mokyklos viršininkas nuo kovo 27 d. kasdien skyrė budinčiąją dalį – skyriaus dy-

džio [59, l. 8], kuri tarnybos metu buvo pavaldi budinčiajam karininkui ir, kilus pavojui, privalėjo būti visiškai pasirengusi. Todėl mokykloje dažnai budėdavo parengtas būrys, nes tekdavo dalyvauti atliekant kratas, ieškant komunistinių organizacijų, naktį eiti sargybas prie įvairių valstybinių įstaigų, nes buvo gauta informacijos, kad jas ruošiasi pulti komunistuojantys vokiečių kareiviai – spartakininkai. Karo mokyklai tekdavo dalyvauti ir reprezentaciniuose renginiuose: savanorio P. Eimučio laidotuvėse, pirmoje savanorių priesaikoje Kauno Rotušės aikštėje, pirmojo Respublikos prezidento inauguracijos iškilmėse.

Kovo 31 d. mokyklos viršininkas skelbia Krašto apsaugos ministerijos įsakymą, kuriame įsakoma visų dalių viršininkams supažindinti karininkus, karo valdininkus ir kareivius su skirtumais tarp kariškių, nes to nežinojimas sumažina pagarbos atidavimą; įsakoma visiems kariškiams tarpusavyje atiduoti pagarbą. Nevykdantį šio įsakymo sulaikyti, jo pavardę ir tarnybos vietą pranešti dalies viršininkui. Karo mokyklos karininkams įsakoma išsiaiškinti santykius ir tinkamai atiduoti pagarbą, kad jie visur ir visada būtų pavyzdys kariškiams ir mokiniams [59, l. 9].

1919 m. balandžio 1 d. įvyko iškilmingas Karo mokyklos atidarymas. Salė buvo papuošta Lietuvos ir Antantės valstybių vėliavomis. Šioje šventėje dalyvavo Valstybės Tarybos pirmininkas (prezidentas) A. Smetona, Valstybės Tarybos pirmininko pavaduotojas (viceprezidentas) – S. Šilingas ir prezidiumo nariai: kun. J. Staugaitis, kun. J. Šaulys, ministrų kabineto pirmininko pavaduotojas A. Staugaitis, krašto apsaugos ministras karininkas A. Merkys, prancūzų karinės misijos atstovai, visų tuo metu Kaune buvusių kariuomenės dalių viršininkai. Mokyklos patalpas pašventino Žemaičių vyskupas P. Karevičius. Visi kalbėjusieji perspėjo apie gresiantį pavojų Tėvynei, tikėjosi, kad mokykla taps Tėvynės gynimo nuo priešų židiniu. Buvo kreipiamasi į išsirikavusių jaunuolių širdis bei jausmus ir raginama, kad Karo mokykla įgytų tvirtą ir nenugalimą pasiryžimą [59, l. 10].

Įdomus ir vertas dėmesio tos dienos Karo mokyklos viršininko J. Galvydžio-Bykausko įsakymas (Nr. 26), kuriame išdėstytos mintys atsispindėjo mokyklos gyvenime per visus jos veiklos metus: „Pirmoji Lietuvos Karo mokykla stengsis išleisti jaunos karininkus grynai lietuvių dvasios, kuri yra atspindys mūsų garbingų karžygių senolių, ir mūsų Karo mokykla, įsikūrusi taip sunkioje apystovose ir taip svarbiame momente, kada visas pasaulis nuo patrankų griausmo ėmė grimzti į suirutę, – toji Karo mokykla mūsų tautai bus pažiaba,

bus vairs, kuris pasistengs Lietuvą Tėvynę išvesti laimingon ateitin.

Karo mokykla yra įsteigta ne militarizmo principais, bet gyvu tautos reikalu apsiginti nuo priešininkų. O priešininkų yra daug, ir kiekvienas jų norėtų gražius Lietuvos plotus paveržti sau. Dėl to Karo mokyklos vyrams bus pareiga nenustojant drąsos būti sienų sargais, kad kuris nors priešininkas neįsilaužtų mūsų Tėvynės laisvės ardytų“. Pasirašė Karo mokyklos viršininkas karininkas J. Galvydis-Bykauskas, Karo mokyklos adjutantas karininkas B. Jakutis [59, l. 10].

Išrikiavus priimtus į Karo mokyklą mokinius, mokyklos viršininko padėjėjas karininkas P. Tvaronas jiems pasakė griežtą, realistinę kalbą, įspėdamas, kad jų laukia vargas, kančios, net žiauri mirtis. Jis pasiūlė abejojantiems pasitraukti.

Pirmoji laida pažymėtina dėl to, jog visi atvykusieji į mokyklą buvo savanoriai. Dauguma jų – kariuomenės dalinių kareiviai. Kai kurie jau buvo dalyvavę Pirmajame pasauliniame kare bei kovęsi su bolševikais. Nelabai noriai norinčius stoti į Karo mokyklą atleisdavo dalinių vadai, nes tokie kariai buvo reikalingi fronte. Todėl ne visi, užsirašę į mokyklą, tuoj pat ir atvyko: vieni patys nenorėjo palikti kautynių lauko, kitus atkalbėjo dalinių vadai, žadėdami pakelti į karininkus daliniuose. Tačiau nedaug ką daliniuose pakėlė į karininkus. Vėliau, neįstojusieji į pirmąją laidą, stojo į antrąją ir trečiąją laidą [26, p. 453].

Amžiaus atžvilgiu ši laida buvo viena iš jauniausiųjų. Dauguma buvo baigę karo mokyklą turėdami 17–19 m., keli – vyresni, bet buvo baigusiujų ir 16 metų arba dar tiek neturint. Tai liudija pirmosios laidos auklėtinių labai aukštą moralinį lygį, jų pasiaukojimą Tėvynei nesiekiant sau naudos, bet šiek tiek pramokus karo mokslo, stoti į lemiamą kovą su Lietuvos priešais [45, p. 441].

Tačiau nei lėšų ir priemonių stoka, nei, pagaliau, į kraštą besiveržiančių bolševikų pavojus nesutrukdė jaunai Lietuvos karo mokyklai energingai vykdyti sunkiomis sąlygomis pradėtą didį darbą. Ir išsilavinimo, ir fizinio parengimo požiūriu pirmosios laidos sudėtis buvo labai gera ir tinkama, tačiau buvo ir silpnų pusių: daugelis buvo grįžę iš Rusijos. Gyvenimas tarp bolševikų negalėjo nepalikti savo ženklų. Todėl reikėjo tam tikro atsargumo ir takto. Tėvynės meilė ir karštas noras atkurti Lietuvos nepriklausomybę padėjo įveikti sunkumus. „Pirmoji laida naudojo beveik vien tik rusų statutus ir vadovėlius, kurie buvo gerai suprantami ir pritaikomi, nebuvo jau taip blogi, kaip daug kam atrodė. Tiesa, jie buvo pasenę, bet tai neturėjo didelės reikšmės, nes ir Lietuvos priešai nebuvo aukštesnio lygio“, – taip savo atsiminimuose rašė gen. J. Galvydis-Bykauskas [12, p. 666].

Mokyklos lektoriai, nelaukdami nurodymų iš Karo mokyklos vadovybės, patys dirbo, kūrė, vertė iš svetimų kalbų ir pritaikė tai, kas buvo reikalinga, tuo būdu suteikdami pirmiesiems kariūnams reikalingiausias karybos žinias.

Griežtos drausmės, ištvermės ir narsos kariūnus sėkmingai mokė rikiuotės karininkai. Nuolatinių pavojų ir sunkumų grūdinami pirmieji Karo mokyklos auklėtiniai brendo įsisažmonindami didžiąją lietuvių kario pareigą – ginti po ištisų šimtmečių atgimstančią Tėvynę. Draša, gimtinės meilė atsispindėjo ne vien pirmųjų Lietuvos kariūnų žodžiuose, bet ir jų darbuose ir žygiuose. Jau tada Karo mokyklos vadovybė suprato ir įvertino kiekvieno kovotojo paruošimo svarbą.

Tuo metu frontas su bolševikais stovėjo linijoje Jonava – Kaišiadorys, t.y. beveik prie Kauno, todėl Raudonoji armija labai greitai galėjo okupuoti visą Lietuvą. Keletas pulkų dar tik formavosi, o savanorių būriai buvo per silpni. Todėl pirmosios kariūnų laidos mokymo kursas buvo labai trumpas – vos 4 mėnesiai. Rengiant mokyklos programą bei parenkant dėstomuosius dalykus, taip pat organizuojant vidaus tvarką, buvo laikomasi Rusijos armijos praporščikų mokyklos 4 mėnesių kurso programos. „Ginklai, su kuriais buvo numatoma turėti reikalo, buvo: šautuvas, lengvas ir sunkus kulkosvaidžiai, rankinės ir šautuvų granatos, šarvuoti automobiliai ir traukiniai, lauko patranka, lengva lauko haubica, negausi aviacija ir net tankai. Ir per trumpas laikas, ir kadru sudėtis, ir kitos aplinkybės neleido nė svajoti apie parengimą labai komplikuotoms, metodiškoms dabartinės reguliariosios kariuomenės ugnies kautynėms. Teko pasitenkinti parengiant greičiau partizaniško pobūdžio veiksmams“, – savo atsiminimuose rašė gen. J. Galvydis-Bykauskas [12, p. 666].

Lektoriai buvo savo sričių specialistai, kalbantys lietuviškai (išskyrus keletą dalykų – kavaleriją rusiškai dėstė totorius karininkas J. Kalino, o mankštą-gimnastiką vedė prancūzų karinės misijos karininkai prancūziškai). Karo mokyklos viršininkas karininkas J. Galvydis-Bykauskas dėstė lauko statutą, šaudymo teoriją ir visų rūšių ginklų rinktinių veiksmus lauke, jo padėjėjas ir kuopos vadas karininkas P. Tvaronas – taktiką, mokyklos adjutantas karininkas B. Jakutis – topografiją, karininkas M. Jagučanskas – fortifikaciją, karininkas inžinierius S. Dirmantas – artileriją ir inžineriją, gydytojas A. Petraitis – higieną, rašytojas F. Kirša – lietuvių kalbą, vyresnieji kuopos būrių instruktoriai kiekvienas savo būryje – rikiuotės, vidaus, įgulos, drausmės statutus, taip pat šautuvo ir revolverio mokymus. Pokalbiuose dalyvaudavo krašto apsaugos viceministras, mokyklos viršininkas, karininkai ir kunigas [59, l. 3].

„Nuo pirmos Karo mokyklos įkūrimo dienos, per taktikos pamokas, ir šiaip kiekviena proga aš laikiau savo pareiga kariūnams nurodyti, iš kur gresia Lietuvai didžiausias pavojus nustoti nepriklausomybės. Todėl nuo pirmos dienos perspėjau, kad laikas trumpas ir juo didesnis pavojus, tuo privalo būti skaudesnė drausmė ir didesnis visų jėgų įtempimas. Sulig kilmės, kariūnai buvo maž visi lietuviai ir daugelis nuvarginti karo ir jo pasekmių. Man buvo labai nemalonu, kad Karo mokykla pradžioje negreit galėjo duoti jiems uniformas ir kurį laiką reikėjo dėvėti savo sėmėgas. Ir menkam medžiaginiam aprūpinimui esant ūpas buvo pakilęs, nes visi jautė, kad užbaigę Karo mokyklą galės savarankiškai išbandyti savo jėgas kurdami laisvą ir nepriklausomą Lietuvą. Tarp I laidos kariūnų buvo reikšta žymės lietuvių konservatizmo, todėl jų sielos iš civilio į karį persilaužimas buvo gan sunkokas. Nors ir vykdavo visus reikalavimus, bet sieloje matyt nebuvo, kaip kaimo vaikų, suprastas drausmės reikalingumas ir į tuos reikalavimus žiūrėta, kaip į jų žeminimą. Net buvo paduoti vieno kito kariūno kolektyvinio pobūdžio nepasitenkinimo drausme pareiškimai, bet priminus, kad Karo mokyklos gyvenimą kitaip tvarkyti nėra galima ir įmanoma, savo pareiškimus atsiėmė. Nuo to laiko Karo mokykla įėjo į tinkamą ir reikalingą vagą, nes kariūnų pradėta persiimti karine dvasia ir suprasta, kad karininkas daug tinkamiau galės ginti savo tautą nuo kaimyno išnaudojimo tik tuomet, kai jis, siekdamas šviesos ir tiesos idealo, bus drausmingas ir bus Karo mokyklos suole įgavęs nors elementarių karinių žinių“, – savo atsiminimuose rašė plk. P. Tvaronas [49, p. 12–13].

Tinkamai parinkti lektoriai ir mokinių nuotaika prisidėjo prie to, kad mokymosi procesas mokykloje vyko sparčiai ir griežtai tautiška dvasia. Tuo būdu patys mokiniai, brangindami viską, kas lietuviška, o lektoriai, sumaniai ugdydami visiško pasiaukojimo Tėvynės labui siekius, sudarė sąlygas parengti naują karininkų laidą. Visi mokėsi, specializavosi ir tvirtino Karo mokyklos padėtį ir auklėtinių teises. Nuolat buvo reiškiami iniciatyva bei rūpestis pamačius, kad aukštesnės institucijos ne viską tiksliai numatė. Štai kad ir patys pirmieji mokyklos dėsniai ir pagrindai, paskelbti „Vyriausybės žiniose“ 1919 m. sausio 16 d.:

1. Dabartiniu sunkių apstovų metu Karo mokyklos kursas yra sutrumpintas.
2. Į Karo mokyklą gali stoti visi vyrai geros sveikatos ir nejaunesni kaip 17 m. amžiaus.
3. Į Karo mokyklą be kvotimų bus priimami tik tie, kurie turi Mokyklos palidumą nemažiau 4 klasių gimnazijos, realinės mokyklos, arba baigę mokyto-

jų seminariją, miesto mokyklą ir kitas mokyklas, turinčias 4 klasių kursą.

4. Visi norintieji stoti Karo mokyklon privalo tuoj užsirašyti Apsaugos ministerijos raštinėje. Užsirašiusieji bus tuojau priimti.

5. Kiekvienas vyras, įstojęs į Karo mokyklą, gauna kareivio vardą ir visą kitą paskirtą jam (kareiviui) užlaikymą.

6. Karo mokyklos kursas tęsis tris mėnesius.

7. Kareiviai, baigę Karo mokyklą, gauna „skyrininkų“ vardą ir siunčiami į pulką papildyti mokslą praktika. Išbuvęs tris mėnesius pulke ir išlaikęs tam tikrus kvotimus, vyriausybei teikiant, gali gauti „karininko“ vardą“. (Pasirašė krašto apsaugos ministras karininkas M. Velykis).

Paskutinis punktas buvo silpniausias, kuris į neaiškia padėtį statė pačią Karo mokyklą, jos kompetenciją ir auklėtinių likimą. Mokyklos viršininkas dėl to rašo raportą ministrui ir prašo patvirtinti tokį pasiūlymą, kad mokslo kursas truktų 4 mėnesius ir mokyklą baigę jaunuoliai gautų jaunesniojo karininko laipsnį ir būtų skirstomi į dalis pagal savo specialybę arba ginklų rūšis.

Motyvai bei argumentai buvo šie: 1) Visame pasaulyje baigusiems karo mokyklas suteikiamas jaunesniojo karininko laipsnis ir, turėdami tą laipsnį, jie gali praktikuotis daug plačiau, negu būdami skyrininkais. 2) Jaunuoliai, įpratę mokykloje prie kitokio gyvenimo ir auklėti tiktai karininko dvasia turėtų vėl tapti kareiviais, ir tada mokyklos autoritetas, be abejo, karių ir visuomenės akyse sumažėtų. 3) Baigę mokyklą skyrininkais ir atlikę praktiką dalyse kaip kareiviai įgytų siaurą darbo patirtį ir nepasiektų savo tikslo [6, p. 441–442].

Karo mokyklos viršininkas taip pat ilgame ir pagrįstame raporte (1919 m. balandžio 7 d.) pateikia projektą dėl specialistų parengimo Karo mokykloje. Visa tai susilaukia atgarsio ir jau 1919 m. liepos 17 d. Lietuvos kariuomenės įsakymu Nr. 114 skelbiami daug platesni ir tikslesni „Pamatiniai Karo mokyklos dėsniai“ [52, l. 127].

Gyvenimas Karo mokykloje buvo nelengvas, drausmė geležinė. Visas dienos laikas detalčiai suskirstytas.

6 val. – trimitas keltis, apsirengti, sutvarkyti lovas ir patalpas. Pusvalandis mankštai – gimnastikai.

7 val. pusryčiai: juoda miežių kava be cukraus, duonos riekė ir truputis marmelado. Po pusryčių teorinės pamokos klasėje.

12 val. pietūs: trumpa malda, duonos riekė, sriuba, kai kada gabalėlis mėsos. Sriuba dažniausiai iš papelijusių margų žirnių, kruopų ar kopūstų.

13 val. užsiėmimai laukuose arba Vytauto kalne, atliekant manevrus, kasant apkasus ar vykdant įvairius kautynių uždavinius.

19 val. vakarienė: sriuba, tik tirštesnė, arba košė su netikra juoda kava. Vėliau pamokų ruošimas ir vakarinis patikrinimas – įsakymo skaitymas, tarnybų paskirstymas, malda ir himnas. Kas prieš patikrinimą buvo nubaustas stovėjimu „valandą su šautuvu“, turėdavo bausmę atlikt.

20 val. gėsinamos šviesos – poilsis.

1919 m. balandžio 2 d. krašto apsaugos ministro įsakymu, esant ypatingiems atvejams, Karo mokykla privalo teikti pagalbą Kauno miesto komendantui. Todėl nuo rugpjūčio 29 d. mokyklos viršininkas kartu yra ir Kauno įgulos viršininkas, o nuo 1920 m. sausio 1 d. Karo mokyklos karininkai sudaro III brigados štabo branduolį.

Šeštadieniais po pietų mokiniai buvo mokomi dainų, etiketo ir šokių; prasižengę – baudžiami stovėjimu su šautuvu ant peties ir neleidžiami šventadienį išeiti į miestą. Ši bausmė laikoma sunkesne.

Apranga labai skurdi: vilkėjo savo atsineštus arba vokiškus baltinius, kurių kiekvienas turėjo po dvi pamainas, skalbdavo patys. Viršutinė apranga vokiška: milinė, munduras ir kelnės, tam tikra dalis gauta padėvėta, nepritaikyto dydžio. Batai – auliniai – dažniausiai arba per dideli, arba per maži. Diržai vokiški, su užrašu ant sagties „*Gott mit uns*“. Apykaklės pakraščiai apsiūti siaura geltona juostele. Kepurės jau buvo pasiūtos Kaune ir neblogai pritaikytos. Tokią aprangą išlaikyti tvarkingą buvo sunku, todėl mokiniai dažnai būdavo baudžiami už netvarkingumą [42, p. 657].

1919 m. birželio 16 d. ministrų kabinetas leido kiekvienam mokyklos mokiniui mokėti po 50 auksinų per mėnesį [24, p. 165] (auksino kursas 1919 m.: 2 auksinai = 1 litas, o 1920 m.: 6 auksinai = 1 litas). Nepaisant sunkumų, darbo nuotaika ir pasiryžimas buvo nepaprastai pakilūs.

1919 m. balandžio 17 d. Karo mokyklos viršininkas karininkas J. Galvydis-Bykauskas skelbia krašto apsaugos ministro įsakymą Nr. 65 (str. 2), draudžiantį kariškiams dalyvauti politikoje, kuriame teigiama, kad visiems kariškiams, kol jie aktyviai tarnauja kariuomenėje, draudžiama: a) priklausyti politinėms partijoms, organizacijoms ir dalyvauti jų veikloje; b) politikos tikslais kurti bet kokias organizacijas, rengti mitingus arba kitos rūšies susirinkimus, c) be savo vadovybės leidimo dalyvauti civilių organizuotuose mitinguose ir kituose renginiuose. Nusikaltę šiam įstatymui bus baudžiami kaip valstybiniai nusi-

kaltėliai iki sunkiųjų darbų kalėjimo [59, l. 15].

1919 m. gegužės 11 d. sekmadienį, Kaune Rotušės aikštėje įvyko pirmoji Lietuvos kariuomenės priesaikos ceremonija. Tą dieną čia prisiekė ir Karo mokyklos pirmosios laidos kariūnai. Karo mokyklos viršininkas karininkas J. Galvydis-Bykauskas 1919 m. gegužės 10 d. įsakyme mokyklai nurodė gegužės 11 d. sekmadienį pamokų ir užsiėmimų nerengti, nes vykdant gegužės 8 d. vyriausiojo kariuomenės vado gen. S. Žukausko įsakymą Nr. 2 sekmadienį, gegužės 11 d., įsakoma visų esančių Kaune ir Panemunėje karinių dalių rikiuotės ir ne rikiuotės kariams priimti priesaiką: 10 val. visoms dalims išsirikiuoti Rotušės aikštėje tokia tvarka: a) visų įgulos įstaigų kariai, b) dešiniajame sparne – orkestras, c) Karo mokyklos, Karo aviacijos mokyklos ir visos pėstininkų rikiuotės dalys, d) artilerija, raiteliai, inžinerijos dalis, e) kairiajame sparne – visos ne rikiuotės dalys. Visoms dalims būti pilnos sudėties, o viršininkams pagal taisyklas turėti visų karių sąrašus (2 egz.). Vadovauti paradiui skiriamas brigados viršininkas karininkas Stasys Nastopka. Karo mokyklos adjutantui karininkui B. Jakučiui įsakoma nurodyti karinėms dalims parade vietas; visų kitų dalių kariams, esantiems fronte ir kitose vietose, duoti priesaiką savo dalyse [7, p. 455–457; 59, l. 21].

Ką tik įkurtos Karo mokyklos autoritetas greitai auga. Beveik savomis jėgomis ir darbštumu atsistojusi ant kojų, Karo mokykla greitai įgyja autoritetą. Jos veikla ir kompetencija toli išeina už jos tiesioginių ribų ir tikslo. Greitai ji tampa stipriu ir patikimu ramsčiu mokantis rikiuotės, rengiant karių rengimą, tobulinimą ir atestavimą. 1919 m. jau atestuojami tie kariai ir civiliai, kurie norėjo įgyti pirmąjį valdininko laipsnį. Egzaminai Karo mokykloje vyksta du kartus per metus. Tų pačių metų gruodžio 1 d. į mokyklą siunčiami 34 Karo aviacijos mokyklos mokiniai baigti rikiuotės mokslo. 1920 m. kovo 1 d. siunčiama 15 karo medikų mokyti rikiuotės. Kovo mėn. iš visų dalinių siunčiami paporučiai ir puskarininkiai, kad įgytų prie Karo mokyklos pirmąjį karininko laipsnį. Po mėnesio išleidžiami 46 puskarininkiai, kuriems vėliau suteikiamas leitenanto laipsnis. 1924 m. liepos 1 d. vėl medikų kursai – rikiuotės mokymas.

Tuo metu Karo mokyklos projektuose yra sumanymas tobulinti senesnius karininkus. Pirmąjį dokumentą šiuo klausimu jau randame mokyklos byloje 1919 m. gegužės 13 d. Tie projektai pradėti įgyvendinti tik 1920 m. rugpjūčio mėnesį vadinamuosiuose plk. A. Uspenskio kursuose. Karininkams tobulinti 1921 m. steigiami nuolatiniai Aukštieji karininkų kursai, o 1924 m. – karo tech-

nikos kursai, kurie 1926 m. prijungiami prie Aukštųjų karininkų kursų ir tampa karininkų mokymo ir tobulinimo centru. Rengiant tikrosios tarnybos karininkus, susirūpinta ir atsargos karininkų rengimu. Tuo tikslu 1926 m. įsteigiama aspirančių tarnyba. Apie tai plačiau rašoma kituose šio skyriaus poskyriuose.

Pradžioje mokykloje tebuvo tik viena kuopa, kurios vadu ir drauge viršininko padėjėju buvo karininkas P. Tvaronas. „Dėjau visas pastangas apginti kariūnus nuo lenkiškumo ir, pavyzdžiui, kuomet vienas kariūnas per pamokas išdrįso skaityti lenkišką laikraštį, tai norėdamas užkirsti kelią visam tam, kas yra lenkiška, pareikalavau šį kariūną pašalinti iš Karo mokyklos. Matydamas, kad kreipimasis valdinio į viršininką žodžiu „ponas“ primena lenkų kalbą, nuščiau šiam tikslui žodį „tamsta“. Ši mano nuomonė ateityje buvo priimta visai kariuomenei ir užfiksuota Vidaus tarnybos statute (str. 25).

Norėdamas kariūnams suteikti daugiau karinių žinių, aš kaip mokyklos viršininko padėjėjas, rūpinaus pritraukti Mokyklon specialistus. Buvęs tuo metu štabo viršininkas pulk. Velykis mano prašymą patenkino, bet kai kurie iš prisijusių specialistų, pavyzdžiui, pulk. Dzengelevskis, vieton dėstyti pavestą jam dalyką, viešai kariūnams niekino Lietuvą ir kaip įmanydamas įrodinėjo reikalingumą nustoti nepriklausomybės Lenkijos naudai. Toks dėstymas sukėlė kariūnų protestą, ir man buvo suteiktas nemažas moralinis malonumas. Aš pamačiau, kad 3 mėnesių laikotarpis kariūnų buvimo Karo mokykloje nepaėjo veltui. Jie jau ne tie jaunuoliai, kurie neatskirtų skleidžiamo melo nuo tiesos, bet yra sąmoningi, atskiriantieji lietuvių tautos reikalus nuo reikalų suvis svetimos mums valstybės, kuri tik ir svajoja Lietuvą pavergti. Aš padariau išvadą, kad Karo mokyklos gyvenimo sutvarkyme ir kariūnų auklėjime yra paimta labai teisinga kryptis, ir dedamos panašios pulk. Dzengelevskio pastangos tarp kariūnų neranda jokie pritarimo. Jų noras kariūnų auklėjimą pakreipti kiton vagon jau buvo labai pavėluotas. Pažymėtinas faktas, kad Karo mokyklos organizavime, tvarkyme, mokyje nei štabo, nei kieno kito nebuvo duota bent kokių nurodymų. Tas vertė Mokyklos kadrą užsibrėžtam darbe pasitikėti tik savo jėgomis. Saugodamas kariūnus nuo svetimos įtakos, aš stengiaus, kad Karo mokyklos išleistieji leitenantai būtų autoritetingi, ir norėjau, kad numatyta užsiėmimų programa būtų pilnumoje išeita“, – savo atsiminimuose rašė plk. P. Tvaronas [49, p. 12–14].

Karo mokyklos steigėjai suprato, kad lietuviškumas yra tautinės kultūros pagrindas. Todėl lietuviškumu buvo persunktas ne tik pirmųjų Karo mokyklos dienų mokymas ir auklėjimas, bet ir kas sava, lietuviška, puoselėjama ir bran-

ginama per visą mokyklos gyvavimo laikotarpį. Jau iš stojančiųjų į pirmąsias laidas buvo reikalaujama stojamojo lietuvių kalbos egzamino.

Laikinosios Lietuvos Vyriausybės įsakymu Nr. 106 1919 m. liepos 6 d. 89 mokiniams buvo suteiktas karužo laipsnis, 7 mokiniams – puskarininkio laipsnis su teise gauti karininko laipsnį kariuomenės dalyse. 28 mokiniai nubyrėjo dėl sveikatos, drausmės ar būdo trūkumų. Pagal ginklų rūšis iš jų buvo 42 pėstininkai, 14 kulkosvaidininkų, 21 artileristas, 14 raitelių, 5 pionieriai [52, l. 117–118].

Išleistuvės prasidėjo liepos 6 d. sekmadienį 11 val. mišiomis Karo mokykloje, kurias laikė kanauninkas J. Šaulys. Pirmosios karininkų laidos išleistuvių iškilmėse dalyvavo Respublikos prezidentas A. Smetona, ministras pirmininkas M. Sleževičius, Valstybės Tarybos pirmininkas S. Šilingas, krašto apsaugos ministras karin. A. Merkys, kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas, generalinio štabo viršininkas karin. M. Velykis, prancūzų karinės misijos atstovai su plk. C. Rebuliu (*C. Reboul*) priešakyje, išvykstančių iš Kauno vokiečių generalkomandos viršininkas gen. ltn. V. Eberhartas (*V. Eberhardt*) ir kt. aukštieji karininkai. Visų aukštųjų svečių kalbose buvo reiškiamas pasitenkinimas lietuviškos Karo mokyklos parengtais vadais [17].

Tačiau šios šventės teigiamų atgarsių vos nesugadino pradėjęs bręsti skandalas, grėsęs net Vyriausybės krize. Ministrų kabinete paaiškėjo, kad kariuomenės vadui gen. S. Žukauskui reikalaujant greičiau organizuoti karininkų išleistuves, Karo mokyklos vadovybė iškilmių metu per neapsižiūrėjimą perskaitė jos pačios parengtą vyriausybinių akto projektą dėl karininkų laipsnių suteikimo, kurio dar nebuvo pasirašę Respublikos prezidentas A. Smetona ir ministras pirmininkas M. Sleževičius. Pastarieji šį dokumentą turėję pasirašyti *post factum* [24, p. 166].

Šis įvykis įtikinamai parodo, kad Lietuvos valstybės atkuriamojo laikotarpio jos aukštieji pareigūnai atsakingai ir principingai ėjo jiems patikėtas pareigas ir reikalavo iš savo pavaldinių tai daryti.

Įsakymą Lietuvos kariuomenei apie pirmą laidą baigusią karininkų paskyrimą pasirašė Lietuvos prezidentas A. Smetona, ministras pirmininkas M. Sleževičius, krašto apsaugos ministras A. Merkys, generalinio štabo viršininkas M. Velykis [52, l. 117–118].

1919 m. gruodžio 15 d. skelbiamas Valstybės prezidento lapkričio 30 d. įsakymas Lietuvos kariuomenei (str. 1), kuriame teigiama: „Laikinosios Vyria-

sybės įsakymai“ š.m. liepos mėn. 6 dienos apie paaukštinimą atsakančiai baigusių Karo mokyklą mokinių į „karužus“ ir š. m. rugpjūčio mėn. 16 dienos apie paaukštinimą kariškių į „karininkus“ šiuomi pakeičiama:

„Karuzams“ ir „karininkams“, išvardytiems minėtuose įsakymuose, vadintis „leitenantais“ nuo š.m. rugsėjo 13 dienos“ [52, l. 242].

Remiantis pakeistu ir papildytu įstatymu dėl Lietuvos kariuomenės laipsnių 1920 m. sausio 28 d. baigusiems I Karo mokyklos laidą 7 leitenantams vyresniškumas (stažas) nustatomas nuo 1919 m. sausio 25 d., o 81 – nuo 1919 m. liepos 6 d. [52, l. 28]

Pirmoji laida nulėmė Karo mokyklos tolesnį likimą, nes savo sąmoningumu, įgytomis žiniomis, drausmingumu išleistieji „karužai“ nebuvo atsilikę nuo kitų valstybių karininkų, baigusių mokyklą karo metu. Geros nuomonės apie jaunuosius „karužus“ buvo Lietuvos vyriausybė, visuomenė ir bešališki karininkai.

Pirmosios laidos karininkų išleidimas buvo nemažas indėlis į Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės kūrimą ir didinimą, geras pagrindas ugdant vadovybės ir kareivių tautinę dvasią. Pirmosios laidos karininkai sustiprino suformuotus karinius dalinius, juos išplėtė į didesnius vienetus, taip pat kompensavo kautynių nuostolius. Greitai jie pritapo savo daliniuose. Jaunesnieji karininkai, būdami tos pačios kartos, kaip ir jiems pavaldūs kareiviai, galėjo greičiau pažinti savo pavaldinių psichologiją ir todėl tinkamai jiems vadovauti. Suprasti kareivio psichologiją ir mokėti tinkamai jį paveikti tais ypač sunkiais laikais buvo labai svarbu, nes kariuomenę sudarė jauni kariai, dažnai nebuvę nei vienos dienos kareivinėse, todėl dažnas apie karinę drausmę turėjo savotišką supratimą, toli gražu ne itin tobulą.

Ne visur reikėsi lietuviškumas: tarp pačių karininkų ir net bendraujant jiems su pavaldiniais dažnai vyravo svetima kalba ir papročiai. Tai dažnai kėlė visuomenėje pasipiktinimą. Nors tuomet ir buvo dedama daug pastangų kariuomenei lietuvininti, tačiau sunku buvo greitai pasiekti apčiuopiamų rezultatų. Be to, nebuvo ir laiko – reikėjo kovoti su Lietuvos priešais, todėl tai atrodė neaktualu. Pirmosios laidos karininkų įsiliejimas prisidėjo prie kariuomenės lietuvinimo.

Ypač pakiliai pirmąją karininkų laidą sutiko Lietuvos visuomenė, iki tol neretai jausdavusi kartėlį, jog Lietuvos kariuomenėje mažai tarnauja lietuvių. Todėl pirmąją karininkų laidą vertino teigiamai, kaip didelį žingsnį pirmyn tautiškumo keliu. Todėl visai natūralu, kad šiai laidai teko stiprinti santykius tarp kariuomenės ir visuomenės.

Pirmosios laidos karininkus buvusieji rusų kariuomenės karininkai sutiko skirtingai: lietuviškos pakraipos – labai palankiai, kiti, kurie nebuvo aiškios lietuviškos orientacijos arba nelietuviai – gana kritiškai, šaltai, o kartais ir visai nepalankiai. Tačiau jie greitai pelnytai įgijo gerą vardą, nes greitai gaudavo kuopų vadų, kartais ir aukštesnes pareigas, ypač kautynių metu.

1939 m. minint pirmosios laidos išleidimo dvidešimtmetį, Karo mokyklos I laida buvo pavadinta kūrėjų savanorių laida.

Baigę Karo mokyklą, pirmieji Lietuvos karininkai 1919 m. liepos mėn. išvyko į frontą. Ruggpjūčio 24 d. krito pirmosios karininkų laidos auka – Jurgis Sidaravičius (žuvo bolševikų fronte), vėliau, lapkričio 22 d., ties Radviliškiu antrą – Serafinas Oželis (bermontininkų fronte), 1920 m. lenkų fronte žuvo karininkai Jonas Stapulionis, Pranas Telksnys, Kazys Matulaitis, 1923 m. lenkams įsibrovus į Lietuvos teritoriją – Aleksandras Urbelis. I laipsnio Vyčio kryžiumi buvo apdovanoti 24, II laipsnio – 4, savanorio kūrėjo medaliu – 92 pirmosios laidos karininkai. Kiti 4 pirmosios laidos karininkai, nors į kariuomenę stojo savanoriais, bet dėl įvairių priežasčių savanorio kūrėjo medaliu apdovanojimo teisėmis negalėjo pasinaudoti [45, p. 441].

Minint Karo mokyklos 15-ąsias metines Lietuvos Respublikos prezidentas A. Smetona 1934 m. lapkričio 11 d. Karo mokykloje kalbėjo: „Labai trūko anuomet lietuvių karininkų, taigi daug džiaugsmo buvo ne tik kariuomenės vadovybei, bet ir lietuvių visuomenei, kai Karo mokykla išleido pirmuosius savo auklėtinius, pamokiusi juos kelis mėnesius. Tuo žygiu buvo padėtas pamatas Lietuvoje karinei mokymo įstaigai. Prasidėjo nauja gadynė mūsų ginklo pajėgai: savieji mokytojai ruošia savuosius karinei vadovybei. Ir, norint gerai įvertinti pirmosios karininkų laidos reikšmę, reikia atgaivinti savo atmintyje ano meto vaizdus. Juk vokiečiai dar tebebuvo Lietuvoje, tik mažas jos plotas tebuvo paimtas mūsų vyriausybės valdžion, aplinkui siautė netvarkos tvane visokie mūsų laisvės priešai. Lietuva nebuvo kitų kraštų pripažinta teisėta nepriklausoma valstybe, labai stigo ginklų, stigo ir kitų lėšų kariuomenei. Bet tvirta viltis stiprino mūsų jauną kariuomenę, gaji dvasia drąsino pirmąją karininkų laidą, ir, nedaug pasimokę Karo mokykloje, jie kovose su priešais su kalaviju rankose tęsė ir pildė pradėtą mokslą. Svarbiausias uždavinys buvo tuomet išvyti priešas iš savo krašto ir apsaugoti jauną mūsų valdžią, sutvarkyti išvaduotos Lietuvos gyvenimas.

Bet šitame vieningame vadavimo paveiksle buvo ir asmeninių bruožų, karininkų asmens išgyvenimų, pilnų vargo ir skurdo, patirtų karo laukuose. Jie

kiekvienas gali ir šiandien gėrėdamasis prisistatyti. Pirmieji Karo mokyklos viršininkai, jos pirmieji auklėtojai ir auklėtiniai yra pirmtakai mūsų karo pajėgos vadovų ateičiai. Dėl to pirmosios laidos sukaktis, šiandien minima tarp kariškių, reikšminga yra visai Lietuvai. Gimnazijų ir kitokių mokyklų turime daug, o Karo mokykla tėra viena. Tai šviesos židinys, kurs šviečia mūsų krašto saugumo reikalams. Ir man ypač gera atsiminti, kad teko anuomet būti pirmam Lietuvos ginklo pajėgų vyriausiam vadui, pirmam pakelti į pirmąjį karininko laipsnį pirmąjį Karo mokyklos auklėtinį. Tas atsiminimas dar labiau sieja mane su pirmąja karininkų laida. Man teko garbės būti kaip ir krikšto tėvu tos garbingos mūsų įstaigos“ [40, p. 436–437].

Buęs Karo mokyklos viršininkas atsargos gen. J. Galvydis-Bykauskas savo kalboje paminėjo dvejopą karininkų tradiciją. „Viena jų yra tokia, kuri siekia naudoti materialinių gėrybių, garbės, dėl to ten vyrauja karjerizmas, oportunizmas, egoizmas ir kitoki -izmai. Tokia tradicija neturėtų įsigalėti mūsų gyvenime, mūsų dvasioj, nes kur materializmas ir savanaudiškumas, ten kariuomenė negali būti stipri. Mūsų gyvenime turėtų vyrauti riteriška, pasiaukojimo ir idealizmo tradicija. Tokia ji buvo pirmųjų Lietuvos karių darbuose ir siekiuose, tokia ir dabar mūsų kariuomenė, todėl ta kariuomenė stipri“ [4, p. 440].

Minint I laidos 15-os metų jubiliejų 1934 m. kariuomenėje tarnavo 42 tų laidų baigę karininkai: 12 plk. ltn., 19 majorų ir 11 kapitonų; atsarginių – 41. Per tą laiką 27 baigė aukštuosius karo ir civilinius mokslus: 6 – generalinio štabo akademijas, 6 – technikos (inžinierių), 4 – teisės, 7 – gamtos ir ekonomikos, 2 – istorijos ir filosofijos, 1 – medicinos ir 1 – meno studijas. Iš atsarginių 28 tarnavo valstybinėje tarnyboje, 3 – prekybininkai, 1 – advokatas, 3 – ūkininkai, 6 – įvairaus verslo ir profesijų [45, p. 444].

Kaip minėta, 1919 m. liepos 17 d. buvo paskelbti „Pamatiniai Karo mokyklos dėsniai“, čia numatyta rengti karininkus visoms kariuomenės rūšims (pėstininkų, raitininkų, artilerijos, kulkosvaidininkų, inžinerijos ir t.t.). Į mokyklą turėjo būti priimami jaunuoliai, baigę ne mažiau kaip 4 aukštesniųjų mokyklų klases, o į specialius skyrius (artilijos ir inžinerijos) – ne mažiau kaip 6 klases (jeigu norinčiųjų stoti į mokyklą daugiau nei numatyta vietų, tai organizuojamas konkursas). Mokslo trukmė, numatyta iki karo pabaigos – 4–6 mėnesiai. Per tris mėnesius visi mokiniai baigia bendrą kursą. Ketvirtą mėnesį – pagal savo išsilavinimo lygį skirstomi į kariuomenės rūšis ir lavinasi pagal specialius dalykus – inžinerijos skyriaus ir artileristai po 3, raitininkai – 2, ir pėstininkai

– 1 mėnesį. Specialių dalykų pamokoms vesti prie Karo mokyklos priskiriama artilerijos baterija, o raitininkams skiriama 20 arklių. Specialių skyrių instruktoriais (artilijos, kavalerijos ir inžinerijos) skiriami tiek teoriškai, tiek praktiškai išsilavinę karininkai. Karininkai specialistai pavaldūs mokyklos viršininkui arba jo padėjėjui ir gauna nurodymus.

Numatyta priimti į Karo mokyklą ne daugiau kaip 300 mokinių, kurie skirstomi į 2 kuopas (po 150 žmonių). Kuopa skirstoma į 3 būrius po 50 žmonių, būrys – į 3 skyrius. Karininkai, skaitantys praktikos dalykų paskaitas, gauna krašto apsaugos ministro patvirtintą papildomą užmokestį. Karo mokykloje turėjo būti dėstomi šie dalykai: taktika, kulksvaidis, šaudymo teorija, topografija, fortifikacija, artilerija, kavalerija, inžinerijos skyrius, Lietuvos karo istorija, siejant ją su bendrąja karo istorija, lietuvių, prancūzų kalba, rikiuotės, vidaus, lauko, drausmės, įgulos statutai, šautuvo ir revolverio kursas, karinė administracija ir karo teisė. Karininkai, išdėstę dalyką, skiria dieną mokinių žinioms patikrinti ir, radę prastai mokančių, pateikia pedagogų tarybai raportą dėl jų pašalinimo iš Karo mokyklos.

Baigusieji Karo mokyklą turėjo gauti pirmąjį karininko laipsnį („karužo“) ir teisę nešioti valdžios patvirtintą šios mokyklos baigimo ženklelį. Minėtą ženklelį turėjo teisę nešioti ir karininkai, tarnaujantys Karo mokykloje.

Baigusieji Karo mokyklą gauna Lietuvos valstybės prezidento patvirtintą pašalpą ir 1500 auksinų rūbams [52, l. 127].

Suprantama, pirmosios laidos karininkų nepakako. Planuojant plėsti Karo mokyklos mokinių kontingentą 1919 m. birželio 22 d. kariuomenės vado gen. S. Žukausko ir generalinio štabo viršininko karin. M. Velykio 1919 m. birželio 22 d. buvo patvirtinti Karo mokyklos etatai [51, l. 86] ir paskelbti Lietuvos kariuomenei įsakymu (Nr. 114) liepos 17 d.: 21 karininkas (mokyklos viršininkas, jo padėjėjas, ūkio vedėjas, adjutantas, 2 kuopų vadai, 6 būrių vadai (vyr. instruktoriai), 6 jaunesnieji karininkai, 3 karininkai specialistai), 3 valdininkai (gydytojas, išdininkas, raštvedys), 2 kariai (raštininkas ir ūkvedys), 277 kareiviai (270 mokinių, 4 raštininkai, 1 trimitininkas), 40 ne rikiuotės darbuotojų (14 tarnų, 1 šeiminkė, 18 tarnaičių, 2 kurpiai, 2 siuvėjai, stalius, šaltkalvis ir 3 arkliai. Įsakymą pasirašė krašto apsaugos ministras karin. A. Merkys ir generalinio štabo viršininkas karininkas M. Velykis [52, l. 127].

1919 m. liepos mėn. į Karo mokyklą buvo pasiūsta apie 800 puskarininkų, kareivių ir civilių, baigusių ne mažiau kaip 4 gimnazijos klases. Gydytojų komi-

sija atrinko 596 kandidatus, iš kurių į mokyklos antrąją laidą buvo priimta 300 vyrų [22, p. 348]. Kandidatai buvo imami daugiausia iš kariuomenės dalinių. Antroje laidoje buvo jau dvi kuopos po 150 žmonių. I kuopos vadu paskirtas karininkas J. Sutkus, II kuopos vadu – karininkas V. Jankauskas. Mokslas prasidėjo 1919 m. liepos 31 d. ir buvo labai intensyvus – pamokos vyko net šeštadieniais ir sekmadieniais. Parengtas ir išspausdintas tik vidaus tarnybos statutas. Be tiesioginio darbo, kariūnams teko eiti sargybą mieste, nes kariuomenės daliniams esant bolševikų, lenkų ir bermontininkų frontuose, Karo mokykla tuo metu buvo stipriausia Kauno miesto apsauga.

1919 m. rugpjūčio 28 d. naktį Karo mokykla dalyvauja likviduojant lenkų sukilimo („*Polska Organizacja Wojskowa*“ – POW) pradžią ir laiko savo areštiniėje visus svarbiausius sukilimo dalyvius – apie 18 žmonių, iš kurių vienam nakties metu pavyko pabėgti.

Užsienio valstybių karinės misijos, ypač prancūzų ir anglų, atidžiai sekė Karo mokyklos veiklą. Prancūzų karinė misija (1919 m. sausio 15 d.) buvo parengusi mokyklai net programą. Tačiau mokyklos viršininkas karininkas J. Galvydis-Bykauskas tik pasinaudojo šios programos bendrojo lavinimo dalimi. Specialūs dalykai ir toliau buvo dėstomi pagal senąją, krašto sąlygas atitinkančią programą. Misijos siūsdavo į Karo mokyklą ir instruktorių. Taktikos praktiniuose užsiėmimuose keletą kartų dalyvavo anglų plk. Rovanas-Robinsonas (*Rovan-Robinson*) ir gen. F. P. Krozjeris (*F. P. Crozier*). Anglų domėjimasis mokyklos gyvenimu silpnino prancūzų karo misijos įtaką. Antrosios laidos kariūnų vykdomus taktikos darbus stebėjo ne tik užsienio valstybių kariniai atstovai, bet ir Lietuvos kariuomenės vadovybė.

1919 m. gruodžio 16 d. Valstybės prezidento įsakymu Nr. 206 antrosios laidos 200 mokinių buvo suteiktas leitenanto (pėstininkų specialybės) ir 24 – puskarininkio (pėstininkų specialybės) laipsnis su teise gauti karininko laipsnį savo daliniuose po dalinio vado atestacijos [52, l. 244–245]. Visi puskarininkiai greitai buvo paaukštinti – tapo karininkais. Šios laidos mokslas truko apie 4,5 mėn.

Baigusieji Karo mokyklą buvo paskirstyti į dalinius: 4 palikti prie Karo mokyklos vyresniųjų instruktorių padėjėjais, 9 paskirti į elektrotechnikos batalioną, 4 – į geležinkelių kuopą, 2 – autokuopą, 2 – pionierių kuopą, 13 – į I artilerijos, 9 – į I raitininkų, 7 – į I, 13 – II, 16 – III, 13 – IV, 19 – V, 18 – VI, 19 – VII, 19 – VIII, 19 – į IX pėstininkų pulką, 7 – į I ir 7 – II atsargos batalioną; 2 pėstininkai puskarininkiai – į I artilerijos, I raitininkų, 2 – į I, 2 – II, 2 – III, 2 – IV, 2 – V, 3 – VI, 2 – VII, 3 – VIII, 3 – į

IX pėstininkų pulką. Įsakymą pasirašė Krašto apsaugos ministerijos valdytojas ir einantis vyriausiojo kariuomenės vado pareigas gen. ltn. P. Liatukas ir I. einantis generalinio štabo viršininko pareigas gen. ltn. S. Nastopka [52, l. 244–245].

Antroji laida taip pat greitai išėjo į frontą. 10 antrosios laidos karininkų žuvo kovose su priešais. Dauguma jų 1920 m. padėjo pasiekti garbingų laimėjimų ties Širvintomis ir Giedraičiais. Iš jų 4 apdovanoti Vyčio kryžiumi. Iš viso 15 antrosios laidos absolventų buvo apdovanoti Vyčio kryžiumi ir 23 – Gedimino ordinu [18, p. 840].

Gruodžio 1 d. dėl daugelio priežasčių į Karo mokyklą (jie turėjo „pasitempti“ drausmės srityje, pasitobulinti rikiuotėje ir būti pakelti į karininkus) atvyko mokymus baigiantys 34 Karo aviacijos mokyklos mokiniai. Kartu su antrąja laida buvo išleista ir vienintelė Karo aviacijos mokyklos laida – 23 aviatoriams buvo suteiktas inžinerijos leitenanto, o 9 – inžinerijos puskarininkio laipsnis. Išleidus šią vienintelę laidą, Karo aviacijos mokykla 1919 m. gruodžio 18 d. buvo išformuota. Ją baigusieji sudarė aviacijos personalo branduolį, kuris tęsė aviacijos ugdymą ir modernizavimą. Karo aviacijos mokyklą išformavus lakūnų ir žvalgų rengimas buvo vykdomas kitais būdais. Iki 1936 m., kai buvo atkurta Karo aviacijos mokykla, aviacijos karininkus rengė Karo mokykla ir Vytauto Didžiojo karininkų kursų aviacijos skyrius, kur jie išeidavo bendrąjį ir teorinį kursą, o skraidymo praktiką atlikdavo mokomojoje eskadrilėje (apie tai plačiau kitose skyriuose).

1919 m. gruodžio 24 d. krašto apsaugos ministro įsakymu Nr. 211 (str. 8) buvo nustatyta kiekvienų metų sausio 25 d. švęsti Karo mokyklos šventę [52, l. 251].

1920 m. sausio 1 d. pasikeitė Karo mokyklos vadovybė – gen. ltn. J. Galvydij-Bykauską paskyrus III brigados vadu, laikinai einančiu mokyklos viršininko pareigas skiriamas mjr. P. Tvaronas [60, l. 3], kuris (įsakymu kariuomenei Nr. 471, str. 2) jau kaip plk. ltn. patvirtinamas nuo kovo 1 d. [52, l. 320] (ir šias pareigas ėjo iki 1921 m. gruodžio 31 d.). Jis ir pradeda organizuoti trečią laidą. Viršininko padėjėju buvo paskirtas kpt. S. Dirmantas [24, p. 168]. Tai buvo griežtas ir reiklus vadovas, geras taktikos žinovas. Trečią laidą baigęs plk. V. Šliogeris atsiminimuose (Karys, 1964, Nr. 8) rašo, kad mokyklos viršininkas karininkas P. Tvaronas buvo „žiaurus“ – drausmės baudas mokiniams kraudavo be pasigailėjimo ir už menkus nusižengimus.

Trečioji Karo mokyklos laida buvo surinkta ir pradėjo mokslą 1920 m. sausio 16 d. Mokslą trečiojoje laidoje pradėjo 152 mokiniai, tačiau apie trečdalis

jų greitai nubyrėjo. Dauguma jų buvo moksleiviai, pradžios mokyklų mokytojai, savanoriais stoję į kariuomenę, baigę tik keturias gimnazijos klases. Tuo metu kai kurios valstybės pripažino Lietuvą *de jure*. Užsiėmimų programa buvo gerokai praplėsta ir ramesnėmis aplinkybėmis pradėtas darbas. Tų pačių metų kovo 7 d. įsakymu kariuomenei Nr. 261 (str. 13) buvo patvirtinti nauji „Pamatiniai karo mokyklos dėsniai“.

1920 m. pradžioje Karo mokykloje dėstė 11 karininkų: mokyklos viršininkas plk. lt. P. Tvaronas – taktiką, viršininko padėjėjas kpt. S. Dirmantas – artileriją ir topografiją, vyr. instruktorius plk. J. Kalino – kavaleriją, adjutantas vyr. lt. Z. Talevičius – techniką, karo teisę ir administravimą, ūkio vedėjas vyr. lt. V. Jankauskas – fortifikaciją, vyr. instruktorius kpt. V. Barkauskas – statusus, kuopos vadas kpt. V. Juozaitis – šaudymo teoriją, vyr. instruktorius lt. J. Bačkus – statusus, vyr. instruktorius vyr. lt. J. Atstupėnas – kulkosvaidžio kursą ir statusus, ats. karininkas lt. K. Kepalas – lietuvių kalbą, Lietuvos istoriją, siejant ją su Lietuvos geografija, gyd. plk. lt. P. Stančius – higieną [54, l. 96].

Nuo to laiko Karo mokykla tampa tiesiogiai pavaldi generalinio štabo viršininkui. Jos tikslas ir toliau buvo rengti karininkus visoms kariuomenės rūšims (pėstininkų, kulkosvaidininkų, artileristų, raitelių ir technikų). Karininkų stygius daliniuose nebebuvo taip smarkiai juntamas kaip 1919 m., todėl trečiosios laidos mokymo laikas pailgintas iki vieno metų. Per pirmuosius 4 mėnesius reikėjo išieiti bendrąjį mokymosi kursą, o toliau gilintis ir praktikuotis specialiuose skyriuose. Specialių dalykų užsiėmimams vesti prie Karo mokyklos buvo priskirtas artilerijos būrys ir reikiamas arklių skaičius. Be iki tol dėstyty dalykų, dar buvo mokyta Lietuvos geografijos, higienos ir gimnastikos. Mokyklos vadovybė, kuopų ir būrių vadai bei dėstytojai sudarė Karo mokyklos pedagogų tarybą, kuri posėdžiaudavo vieną kartą per mėnesį. Jos nutarimai įsigaliodavo tik vyriausiajam kariuomenės vadui patvirtinus [53, l. 61; 23, p. 168].

Trečiosios laidos gyvenimo sąlygos ir aplinka mažai kuo skyrėsi nuo pirmosios laidos, išskyrus aprangą ir kiek geresnį maistą. Apranga buvo nauja, gauta iš amerikiečių kariuomenės, bet žiemą nebuvo nei megztinių, nei kailinių, pirštinių, nosinių; kepurės – lietuviškos. Vis dar tebesitęsiant grėsmingai vidaus ir užsienio situacijai, mokykloje laikoma apie 16 sunkiųjų kulkosvaidžių ir didesnis kiekis šaudmenų bei rankinių granatų. Net sekmadienį būdavo einama į bažnyčią su šautuvais, kurie būdavo sustatomi lauke gubomis ir paliekami sargybinių priežiūroje. Po pamaldų Karo mokykla su dainomis pražygiuodavo Laisvės alėja.

1920 m. vasario 21–23 d. vykstant Kauno Aukštosios Panemunės įgulos dalių bolševikų maištui, Karo mokykla sudarė pagrindines pajėgas, kuriomis karinė vadovybė galėjo remtis. Gegužės 15 d. miesto (vėliau Valstybės) teatro patalpose atidarant Steigiamąjį seimą, Karo mokykla ėjo vidaus ir išorės sąryšą. Liepos mėn. prasiveržus į Lietuvą lenkų divizijai, Karo mokykla gauna įsakymą, kad būtų pasiruošusi ir galėtų išvykti į frontą bei pradėti kovoti.

Vykstant Lenkijos ir Lietuvos karinei bei diplomatinei konfrontacijai 1919–1920 m., 1920 m. liepos 12 d. Maskvoje buvo pasirašyta Lietuvos ir Sovietų Rusijos taikos sutartis. Rusija besąlygiškai pripažino Lietuvos valstybę su sostine Vilniumi, įsipareigojo gerbti jos neutralumą, atsisakė visiems laikams teisių į Lietuvos teritoriją. Pasirašiusi taikos sutartį su Rusija, Lietuva galėjo atsidurti šios politikos įtakos lauke. Bet ji netapo Sovietų Rusijos sąjungininke prieš Lenkiją. Lietuvos–Lenkijos karas vyko tuo pačiu metu kaip ir nepasibaigęs Lenkijos–Rusijos karas.

1920 m. vasarą Raudonosios armijos spaudimas vertė Lenkiją atsižvelgti į Lietuvą ir Tautų Sąjungą. Anglijos spaudžiama ji liepos 10 d. sutiko Vilnių grąžinti Lietuvai ir pasitraukti už Curzono linijos. Vilniaus likimą turėjo spręsti regiono šalių konferencija su Antante. Bet kol lenkai jėga trukdė lietuviams žygiuoti į Vilnių, į jį liepos 14 d. įsiveržė Raudonoji armija, lietuvių daliniai įžengė į Vilnių liepos 15 d., jau po rusų. Vis dėlto pavyko pasiekti, kad Rusija trauktųsi iš Vilniaus, rugpjūčio 27 d. Lietuva perėmė miestą. Į sostinę pradėjo keltis Lietuvos valdžios įstaigos [19. p. 213].

Karo mokykla nerimavo ir reiškė norą greičiau vykti į sostinę. Rugsėjo 25 d. Karo mokykla traukiniu atvyko į Vilnių ir Lietuvos kariuomenės priešakyje su orkestru ir dainomis nužygiavo per miestą į savo patalpas, buvusios carinės karo mokyklos pastatą (dabar Čiurlionio g.), kurios buvo labai apleistos, nes Pirmojo pasaulinio karo metu ir okupacijos sąlygomis čia buvo įkurta karo ligoninė. Panaudota daug lėšų ir laiko patalpoms suremontuoti, kurios galų gale šiaip taip buvo sutvarkytos. Karo mokyklos trečioji laida nebuvo didelė, bet savo galinga dvasia, daina, tinkama karine išvaizda Vilniaus gyventojams darė labai teigiamą įvaizdį. Kasdien po vakarienės mokykla su dainomis, rikiuotėje su šautuvais žygiuodavo Vilniaus pagrindinėmis gatvėmis. Karo mokyklai esant Vilniuje vyko intensyvūs užsiėmimai.

1920 m. spalio 7 d. Lietuvos vyriausybei pasirašius su Lenkija Suvalkų sutartį buvo tikėtasi, kad Karo mokykla galutinai liks Vilniuje. Tačiau spalio 8 d.

lenkų kariuomenės grupuotė, vadovaujama gen. Liucjano Želigovskio, tariai nepaklususi Varšuvai, iš pietų puolė Vilnių. Lietuva nespėjo permesti kariuomenės į Vilnių ir spalio 9 d. į miestą įžengė L. Želigovskio kariai. Lietuvos vyriausybė pasitraukė į Kauną, L. Želigovskis paskelbė įkuriąs Vidurio Lietuvos valstybę su sostine Vilniumi [19, p. 214]. Todėl ir Karo mokykla buvo priversta grįžti į Kauną. Karo mokyklos viršininkas karininkas P. Tvaronas savo atsiminimuose rašo: „Nuvykęs štaban sužinojau, kad visos įstaigos skubiai kraustosi Kaunan, kad Lenkijos raiteliai jau kažkur perkirto geležinkelį Vilnius–Kaunas. Štabas jokių nurodymų bei uždavinių Karo mokyklai nedavė. Jis skubiai evakavosi. Karo mokykla savo jėgomis, apie 90 kariūnų, be suderinto veikimo su kitomis atsitraukiančiomis dalimis, sėkmingai priešintis Lenkijos puolimui negalėjo. Vis laukta pasirodymo Vilniuje atsitraukiančiųjų dalių bei jų koncentravimosi viename ar kitame punkte, bet veltui. Spalių 8 dieną daviau gurguolei nurodymą paimti kiek galima daugiau Mokyklos turto, nes evakuotis gelžkeliu buvo jau negalima, ir, nurodęs gurguolės viršininkui maršrutą, įsaciau trauktis Kaunan. Pati Karo mokykla dar pasiliko vietoje. Informacinių žinių, kur yra priešas, iš kur jis laukiamas, kur mūsų dalys ir visų kitų apystovų, reikalingų kovos lauke, man niekas neteikė ir jų nebuvo gauta. Mano paties buvo duotos mokyklai šios ar tos uždutys apsaugojant tiltus, statant sargybas, ir kita. Spalių mėnesio 9 d. iš ryto sužinota, kad numatytas Landvaravo kelias mums trauktis – lenkų užimtas. Kariūnų buvo reiškiamas noras stoti kovon su besiantinančiu priešu vieniems, be kitų dalių. Man reikėjo priimti sprendimą. Palikti Karo mokyklą Vilniuje ir ją pražudyti be štabo įsakymo aš nenorėjau. Susiklosčiusiomis aplinkybėmis mano asmeniniu nusistatymu įtraukti į kovą III laidos kariūnus, kuriems iki išleidimo liko nedaug laiko, nenorėta; be to, Karo mokykla nebuvo aprūpinta reikalingomis kautynėms kovos priemonėmis. Aš nusprendžiau trauktis iš Vilniaus, nes kitos išeities nebuvo. Iš kariūnų nuliūdusių veidų buvo matyti jų didelis nusivylimas. Kadangi mūsų atsitraukiančių dalių vis nepasirodė, 11 valandą Karo mokykla, užtraukdama „Mes Lietuvos jaunuomenė, susirinkus kariuomenėn...“ ir tuomi norėdama vietiniams gyventojams parodyti, kad nenusiminta ir greitu laiku vėl tikimasi būti Vilniuje, apleido savo sostinę Vilnių ir keliu Maišiagala–Musninkai–Čiobiškis–Kaišiadorys parvyko Kaunan“ [49, p. 17–18]. Ketvirtą žygio dieną mokykla pasiekė Kaišiadoris, iš kur traukiniu spalio 13 d. atvyko į Kauną.

Nuo 1920 m. rugsėjo 1 d. Karo mokyklos etatų sąrašas buvo gerokai išplė-

tas – padidėjo karininkų, puskarininkių ir laisvai samdomų tarnautojų skaičius.

Siekiant užkirsti kelią tolesniam Lenkijos veržimuisi, spalio 17 d. Respublikos prezidento aktu ir įsakymu Lietuvos kariuomenei Nr. 456 trečiosios laidos 75 mokiniams suteiktas (pėstininkų) leitenanto laipsnis, o 7 mokiniai išleisti puskarininkiais su teise įgyti karininko laipsnį savo dalyse [53, l. 301]. Įsakymą pasirašė einantis Respublikos prezidento pareigas, Steigiamojo Seimo pirmininkas A. Stulginskis, krašto apsaugos ministras plk.ltn. K. Žukas ir generalinio štabo viršininkas plk. K. Kleščinskis.

Karininkų uniformoms pasiūti nebuvo laiko, todėl kiekvienam išleidžiamajam buvo išduota po 6 m vilnonės medžiagos rūbams ir milinei, odos batams ir pinigų – pakėlimo į laipsnį pašalpa. Kiekvienam buvo palikti kariūno išėginiai rūbai ir pusbačiai. Ant rūbų dar suspėta prisiūti ginklų rūšių trikampius, į kuriuos išleidžiamieji įsigė savo pačių nupirktas žvaigždutes. Iš pašalpos patys nusipirko karininkų kepures, diržus, o artileristai, kavaleristai – ir pentinus. Kiekvienam dar buvo išduotas „Retolaza“ pistoletas.

Išleistuvės buvo labai kuklios – pamaldos įgulos bažnyčioje, laipsnio suteikimo akto skaitymas, paradinis žygiavimas pro vyriausybę ir išleistuvių pietūs. Dauguma jaunų leitenantų, vos baigę mokyklą, išvyko į frontą ir dalyvavo kovose su lenkais ties Širvintomis, Giedraičiais bei kitose Lietuvos vietose. Žūtbutinių kovų su Lietuvos priešais metu Karo mokykla, įveikdama nemažus sunkumus, išleido 3 laidas – 434 karininkus (taip pat ir 32 aviatorius). Tai buvo didelė parama Lietuvos kariuomenei.

Išleidus trečiąją laidą, skubiai buvo pradėta rinkti ketvirtąją laidą. Kandidatai į ją traukėsi iš Vilniaus kartu su trečiąja laida. Mokymo pradžia buvo nerami ir reikalavo iš kariūnų įtempti visas jėgas. Labai trukdė ir tai, kad dauguma Karo mokyklos inventoriaus liko Vilniuje, todėl pirmomis dienomis visko trūko. Materialinio aprūpinimo iš pradžių taip pat trūko, nes mokyklos patalpose nebuvo nei šviesos, nei prausyklų ir kitų mokymuisi reikalingų priemonių. Vėl reikėjo iš naujo kurtis. Reikia pažymėti, kad tuo metu daug nusipelnė mokyklos viršininkas plk. P. Tvaronas.

Ketvirtoji laida mokslo metus pradėjo 1920 m. lapkričio 15 d. Mažėjant išorės pavojui buvo daugiau dėmesio skiriama mokymosi procesui ir kartu didėjo reikalavimai. Atsižvelgiant į kariuomenės poreikius pakoreguoti mokymo planai, padaugėjo specialybių, tada vadintų ginklo rūšimis, buvo rengiami ir aviacijos specialistai. Reikia pažymėti vieną įvykį, kuris turėjo didelės reikš-

mės Lietuvai ir Karo mokyklai: ketvirtosios laidos kariūnai 1921 m. dalyvavo Palangos ir kitų Žemaitijos vietų gražinimo iškilmėse.

Respublikos prezidento įsakymu Nr. 292 1921 m. gruodžio 18 d. buvo išleista ketvirtoji laida. Tai buvo gausiausia laida – 400 vyrų būrys [37, p. 36], o ją baigė tik 209 karininkai. Tarp jų buvo parengta ir aviacijos specialybės karininkų. Jie negalėjo būti paskirti į įstaigas, štabus ar kitas administracines vietas, kol pagal specialybę neištarnaus rikiuotėje ne mažiau kaip vienus metus. Tai buvo paskutiniai jaunosios Lietuvos kariuomenės Nepriklausomybės karo meto karininkų laida. Tarp baigusiujų buvo ir JAV lietuvis Steponas Darius. Po jo didvyriško skrydžio per Atlantą ši laida 1936 m. pavadinama kapitono Stepono Dariaus vardu.

Nereikėtų stebėtis tuo, kad pirmųjų, kaip ir kitų, laidų karininkai ne tik sėkmingai tarnavo kariuomenėje, bet ir išėję į atsargą gaudavo aukštas pareigas valstybės tarnyboje. Kruopšti buvo ne tik dėstytojų, bet ir būsimųjų kariūnų atranka. Tekdavo daug ir įtemptai mokytis. Drausmė buvo griežta, prisimindami daug kas ją vadindavo geležine. Rikiuotėje reikalauta kaip reikiant „mušti koją“. Retas kuris iš kariūnų nebūdavo baustas. Aukšti buvo ir fizinio parengimo reikalavimai. Nenuostabu, kad daug kariūnų „nubyrėdavo“.

Taikos meto gyvenimas reikalavo, kad naujieji karininkai būtų rengiami ne partizaninio karo veiksmams ir ne siunčiant juos tuoj pat į frontą, kaip reikalavo Nepriklausomybės kovos. Jaunieji taikos meto Lietuvos karininkai turėjo būti mokomi moderniuju, Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje patikrintų karybos dėsnių, rengiami ateities karui, taip pat visapusiško rinktinio lietuvių inteligento, kultūringo europinio karininko gyvenimui. Tam buvo reikalingas ilgesnis mokymosi kursas. Karo mokyklos tikslas – karo mokslo, auklėjimo ir rikiuotės atžvilgiu parengti visų rūšių ginklų karininkus. Todėl 1921 m. įvedamas jaunesnysis ir vyresnysis kariūnų kursai, mokymo programa buvo išplėsta iki 2 metų. Daugiau dėmesio skirta karybai, taip pat ir bendrojo lavinimo dalykams. Kaip anksčiau minėjome, ankstesnių laidų auklėtiniai buvo vadinami mokiniais, o kasdieninėje kalboje – junkeriais. Nuo penktosios laidos auklėtiniai jau buvo vadinami kariūnais.

Penktoji laida susirinko 1921 m. lapkričio 12 d. Šį Karo mokyklos veiklos periodą labai prasmingai užbaigia ir apibendrina antrasis jos viršininkas plk. P. Tvaronas savo 1921 m. gruodžio atsisveikinimo kalboje: „Arti 3 metų buvo lemta man dirbti Karo mokykloje. Tas laikas yra šviesus, garbingas mano gyve-

nime. Tokios garbės, kaip vadovauti Lietuvos jaunimo branduoliui, pasiryžusiam aktyviai kovoti už laisvą nepriklausomą šalį, retai kam tenka įgyti. Mūsų protėviai, kaimynų užpuldinėjami, naikinami ugnimi ir kardu, neišliko laisvi, darydami pastangų išsivaduoti iš vergovės, pav., XIX amžiuje, suprato reikalingumą turėti karo mokyklą. Tai mūsų protėvių svajotai karo mokyklai tenka vadovauti man lygiai 2 metus. Sekdamas savo protėvių mintį dėl svarbumo karo mokyklos valstybiniame tautos gyvenime, dėjau visas pastangas, auklėdamas jaunimą karo srityje, idant kova su įvairiais išoriniais grobikais būtų lengvesnė ir būtina laimėta. Tokį tiktai šventą tikslą turėdamas prieš save dirbau, kiek sugebėjau ir galėjau pajėgti. Dabar, pažvelgęs į karo mokyklos darbą, turiu ramią sąžinę, tikėdamas, kad ateityje šiuo atžvilgiu tauta nedarys man priekaištų dėl apsileidimo. Rusai, lenkai, bermontininkai jau susipažino su geležine Karo mokyklos auklėtinių valia, sugebėjimu tą valią ir žinias įkvėpti valdiniais, narsumu. Mano linkėjimai, kad priešų norai sugriauti tą Karo mokyklą, kaip visos kariuomenės auklėjimo lopšį, neišsipildytų“ [6, p. 445].

1922 m. sausio 1 d. Karo mokyklos viršininku vėl paskiriamas gen. J. Galvydis-Bykauskas.

Iki tol Karo mokyklos auklėtiniai, kaip jau minėta, oficialiai buvo vadinami mokiniiais, o kasdieninėje kalboje – vokišku „junkerių“ vardu. Gen. J. Galvydžiui-Bykauskui įsakius rasti lietuvišką „junkerio“ pakaitą, V. Biržiška pasitarkė filologą prof. K. Būgą, kuris pasiūlė „kariūną“. Tas vardas visiems patiko ir 1922 m. gegužės 5 d. krašto apsaugos ministro įsakymu Nr. 108 buvo įvestas vartoti.

Pradedant penktąja laida Karo mokyklos mokymosi kursas pailgintas ir išplėstas iki dvejų metų. 1922 m. gruodžio 6 d. Karo mokykla iš Kauno buvo iškelta į Aukštosios Panemunės kareivines, o 1923 m. gruodžio 24 d. perkelta į atskiras patalpas Panemunėje, kur veikė iki 1940 m. rugsėjo vidurio.

Respublikos prezidento įsakymu Nr. 90 penktoji laida buvo išleista 1923 m. spalio 15 d. Ją baigė 79 karininkai – pėstininkai, artileristai, kavaleristai, inžinerijos ir aviacijos specialistai, o buvo priimta apie 150 kandidatų.

Lietuvos valstybės kūrėjai siekė sujungti visas lietuvių gyvenamas žemes. Į nepriklausomos Lietuvos sudėtį turėjo įeiti ne tik Rusijos valdžioje buvusi „didžioji Lietuva“, bet ir daug amžių vokiečių valdoma Mažoji Lietuva. Remiantis Versalio taikos sutarties 99 straipsniu, Klaipėdos kraštas buvo atskirtas nuo Vokietijos ir Antantės valstybių vardu perduotas administruoti Prancūzijai tol, kol galutinai paaiškės Lietuvos valstybės ateitis. Kraštą Antantės vardu ėmė

administruoti Prancūzija, kuri atstovavo jam ir užsienyje. Vasario 17 d. buvo sudarytas naujas krašto administracinis organas – direktorija.

Antantės valstybės, ypač Prancūzija, nepajėgdamos priversti Lietuvos jungtis prie Lenkijos, ir politiniai Klaipėdos vokiečių sluoksniai ėmė propaguoti alternatyvią Lietuvai „laisvojo miesto“ (*Freistadt*) sukūrimo idėją, ji susilaukė dėmesio ir Tautų Sąjungos struktūrose. Šiems tikslams tarnavo okupantų sudarytos direktorijos, ypač paskutinioji, vadovaujama V. Steputaičio (1921 08 06–1923 01 09). Vokietija, bijodama Prancūzijos ir Lenkijos įsigalėjimo Klaipėdos krašte, nuo 1921 m. pabaigos neoficialiai ėmė pritarti Lietuvos reikalavimams sujungti Klaipėdos kraštą su Lietuva. Todėl Lietuvos vyriausybė nutarė improvizuoti krašte sukilimą ir taip jį prisijungti. 1922 m. gruodžio 22 d. iš Prūsų lietuvių tautinės tarybos narių buvo sudarytas Vyriausiasis Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetas sukilimui oficialiai vadovauti ir klaipėdiečių savanorių būriams telkti. Kiti pasirengimo darbai vyko Lietuvoje, iš savanorių Lietuvos karių ir sukarintos šaulių organizacijos narių suburtas Jono Polovinsko-Budrio vadovaujamas apie 1350 vyrų būrys, iš jų apie 300 klaipėdiečių. 1923 m. sausio 10 d. būrys įžengė į Klaipėdos kraštą ir sausio 15 d. susišaudęs su prancūzais užėmė Klaipėdą. Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto skyrių suvažiavimas sausio 19 d. paskelbė, kad Klaipėdos kraštas jungiasi prie Lietuvos valstybės autonomijos teisėmis, sausio 24 d. Lietuvos Seimas tai patvirtino [19, p. 218].

1923 m. sausio 9–19 d. Klaipėdos išvadavime taip pat dalyvavo ir dvi Karo mokyklos kuopos (150 kariūnų): pirmoje – 81, o antroje – 69 kariūnai, kuriems vadovavo kapitonai – J. Atstupėnas, A. Kynas, E. Noreiko, vyresnysis leitenantas K. Navakas, leitenantai – M. Paura, F. Neveravičius, J. Tapulionis, J. Jankauskas, A. Matulionis, V. Skibarka [60, l. 20–23].

Labai mažai informacijos surasta apie šeštąją laidą, žinoma tik tai, kad ji Respublikos prezidento įsakymu Nr. 156 a buvo išleista 1924 m. rugsėjo 28 d. Ją baigė 48 pėstininkų, artilerijos, kavalerijos ir inžinerijos specialybių karininkai, iš kurių du paskirti į I, vienas – į II, vienas – į III, trys – į IV, du – į V, keturi – į VI, vienas – į VII, penki – į VIII, penki – į IX pėstininkų pulką, vienas – į I, keturi – į II, du – į III, keturi – į IV artilerijos pulką, keturi – į II ulonų, penki – į I husarų pulką, po vieną – į inžinerinį pulką, autobatalioną, elektrotechnikos batalioną.

Tuo metu Aukštųjų karininkų kursų gyvenime įvyksta svarbių pasikeitimų. Esmė ta, kad Karo mokykla ir kursai savo auklėtiniams taikė skirtingus mokymo metodus ir naujos karo doktrinos diegimo būdus, o tai sukeldavo daug nedar-

nos daliniuose tarp karininkų – nors baigę dvi giminingas įstaigas jie dažnai nesusprasdo vieni kitų. Tai pastebėjęs kursų viršininkas gen. L. Radas-Zenkavičius (tuo laiku paskirtas generalinio štabo viršininku, paliekant eiti ir kursų viršininko pareigas) buvo griežtai iškėlęs klausimą, kad ši nenormali padėtis būtų pašalinta. 1923 m. lapkričio 13 d. krašto apsaugos ministras išleido įsakymą Nr. 205 (str. 2), kuriame teigiama, kad „Karo mokykla visais atžvilgiais priklauso Aukštųjų karininkų kursų viršininkui“. Remiantis šiuo įstatymu kursų viršininkui pavedama visiška Karo mokyklos mokymo kontrolė ir priežiūra, kad būtų suderintos Karo mokyklos ir kursų mokymo programos, suvienodinti abiejų mokymo įstaigų dėstymo metodai ir pašalinti prieštaravimai. Tokia padėtis truko daugiau kaip dvejus metus, t.y. iki tol, kol minėta problema buvo išspręsta, o po to Karo mokykla vėl savarankiškai tęsė savo veiklą [47, p. 392–393].

Reikia pažymėti, kad tuo metu Karo mokykloje karininkų rengimas nebuvo tinkamai organizuotas. Dar vyravo pasenę metodai ir prieškarinė mokymo kryptis. Pasaulinio karo patirtis buvo mažai nagrinėjama. Nebuvo sudaromi mokymo planai, iš kurių būtų matyti mokslo kryptis, klasifikacija, pažanga. Viskas buvo paremta lektorių išradingumu (improvizacija). Nebuvo matyti, koks pagrindinis Karo mokyklos tikslas. Mokymui vadovavo ne mokymo dalis, bet ne visai tinkamai parinkti lektoriai. Mokymo dalis tik derino paskaitas, jų laiką ir lektorių darbo apmokėjimą (algą). Kariūnai intelektualiai buvo menkai išsilavinę. Tai vertė Karo mokyklos vadovybę susirūpinti. Karo mokyklos viršininkas gen. J. Galvydis-Bykauskas 1924 m. kovo 1 d. paskirtam į mokyklos inspektoriaus pareigas plk. ltn. P. Kaunui suteikė visišką laisvę savo nuožiūra tvarkyti mokomuosius dalykus. Iškilė du klausimai: ko nori pasiekti Karo mokykla ir kaip kelti kariūnų išsilavinimą. Trūko išprususių kariūnų. Esant tokiam kariūnų lygiui, negalima buvo išplėsti Karo mokyklos programos: tokie dalykai kaip artilerija, topografija, šaudymo mokslas ir kiti reikalavo, kad kariūnai būtų baigę visą matematikos kursą pagal gimnazijos programą. O kariūnai su 4 klasių išsilavinimu tam nebuvo pasirengę.

Todėl, plečiant Karo mokyklos programą, reikėjo atsižvelgti į kariūnų išsilavinimą. Išspręsti klausimą – ko siekia mokykla, ir įgyvendinti tai mokymo plane, dar reikėjo žinoti, kokia bus auditorija. Esant menkam kariūnų išsilavinimui, net pereiti prie sutrumpintos Karo mokyklos programos nebuvo galimybių. Karo mokyklos viršininkui tarpininkaujant krašto apsaugos ministras plk. Teodoras Daukantas leido įsteigti mokykloje parengiamąjį kursą. Buvo

numatyta parengiamajame kurse užbaigti bendrus dalykus šešta gimnazijos klase. Specialiuose kursuose liktų dar matematika ir fizika.

1924 m. įsteigiamas parengiamasis kursas baigusiems tik 4–6 klases. Mokslas mokykloje truko 3 metus. Baigę 6 klases ir daugiau buvo priimami į jaunesnįjį kursą. Parengiamajame kurse, be statutų ir kai kurių karo mokslo dalykų (vidaus tarnybos, drausmės, įgulos statutai, ginklai, kulkosvaidis) buvo dėstomi bendrojo lavinimo dalykai (tikyba, lietuvių kalba, aritmetika, geometrija, algebra, fizika ir chemija, visuotinė istorija, Tėvynės pažinimas, vokiečių, prancūzų kalbos, gimnastika): pradžioje 6, o vėliau 8 klasių kursas. Gimnazijų abiturientai buvo priimami tiesiai į jaunesnįjį kursą, kuriame buvo dėstomi šie dalykai: tikyba, taktika, taikomoji taktika, topografija, artilerija, fortifikacija, šaudymo mokymas ir statusas, lietuvių kalba ir literatūra, Tėvynės pažinimas, fizika ir chemija, algebra, geometrija, trigonometrija, higiena, kulkosvaidžio kursas, įgulos, lauko ir vidaus tarnybos, drausmės statutai, gimnastika, vokiečių ir prancūzų kalbos; vyresniajame kurse – tikyba, taktika ir karo technika, taikomoji taktika, karo istorija, topografija, fortifikacija, artilerija, karo administracija, karo teisė, karo pedagogika, šaudymo mokymas ir lauko tarnybos statusas, lietuvių literatūra, Tėvynės pažinimas, algebra, geometrija, trigonometrija, visuotinė istorija, minosvaidis, tipologija, vokiečių ir prancūzų kalbos, gimnastika [60, l. 76–78].

Pirmas mokymo planas ne visiškai pavyko, „nes aš pats ne visai gerai buvau orientuotas visose mokslo šakose, nebuvo medžiagos ir silpnas kariūnų mokslo cenzas. Reikėjo daug ką derinti. Reikėjo derinti laikas, kad bendrai nukentėtų karo dalykai, sykiu – kad neišeitų karininkas į kariuomenę su ribotomis karo žiniomis. Antra – reikėjo stebėti, kad karininkas būtų daugiau išsilavinęs, kad karininkas, išėjęs į gyvenimą, būtų plačiau apsišvietęs, kad bendri dalykai palengvintų karininkui geriau suprasti karo dalykus“, – rašė atsiminimuose plk. ltn. P. Kaunas [3, p. 34]. Pirmajame mokymo plane buvo dalykų pasikartojimų tiek jaunesniajame, tiek vyresniajame kurse. Dėl to nukentėjo karo dalykai. Pirmajame mokymo plane daug pagrindinių karo dalykų neįdėta. Pvz., karo istorijos, karo geografijos ir kitų dalykų, nes šiems dalykams dėstyti nebuvo surasta lektorių. Tuo metu buvo labai mažai generalinio štabo karininkų, o ir tie patys užsiėmę. Ilgainiui šis trūkumas buvo pašalintas.

Mokymo planai kasmet tobulėjo ir jau 1927–1928 m. m. mokymo plane ir bendruose dėsniuose nustatyti Karo mokyklos principai: iš specialių kur-

sų bendri dalykai buvo pašalinti; visi karo dalykai jau įtraukti. Labai aktualus buvo lektorių klausimas: stengtasi, kad kiekvienas lektorius būtų patyręs dėstomojo dalyko specialistas; į mokyklą lektorių pareigoms kviečiami generalinio štabo karininkai, kurie buvo kvalifikuoti specialistai ir turėjo dėstyti svarbiausius dalykus. Jų pareiga suteikti kariūnams platesnį akiratį. Generalinio štabo karininkų darbas Karo mokykloje suteikė lektorių personalui daugiau rimtumo ir atsakomybės.

Tokiu būdu per trejus sunkaus ir intensyvaus darbo metus, Karo mokykla persitvarko ir savo programa prilygsta užsienio karo mokykloms. Nuo 1926 m. Karo mokykloje pradedami rengti atsargos karininkai, steigiama aspirantų tarnyba.

1923 m. spalio 26 d. Karo mokyklos įsakymu į septintosios laidos jaunesnįjį kursą buvo priimti 108 kariūnai. Išėję naujokų mokymą, jie liepos 6 d. davė priesaiką. Respublikos prezidento aktu Nr. 155 šią laidą 1925 m. rugsėjo 7 d. baigė 53 pėstininkų, artilerijos, kavalerijos ir inžinerijos specialybių leitenantai.

Išleistuvių iškilmės prasidėjo mišiomis suremontuotoje mokyklos salėje. Po pamaldų aikštėje perskaitomas pakėlimo į karininkus aktas. Gimsta labai gražios, visam gyvenimui įsimenamos tradicijos. Suteikdamas karininko laipsnį Lietuvos Respublikos prezidentas paliečia kardu kariūno petį ir tarią žodžius: „Be reikalo nepakelk – be garbės nenuleisk!“ Po to kiekvieną sveikina, spausdamas ranką. Įteikti ginklai čia pat pašventinami. Jaunuosius karininkus Respublikos prezidento vardu pasveikino krašto apsaugos ministras plk. T. Daukantas. Respublikos prezidentas, negalėdamas dalyvauti iškilmėse, atsiuntė ministro vardu sveikinimo telegramą kariūnams.

Plk. T. Daukantas kalbėjo, kad Karo mokykla suteikė kariūnams pagrindus, kuriuos jie turės sutvirtinti ir praplėsti pulkuose. „Mums labai svarbi yra mūsų istorija. Joje rasit liūdny lapų, klaidų, bet taip pat daug gražių žygių ir darbų. Mes ne vieną kartą savo nepriklausomybę praradom, bet jau antrą kartą ją prarasti – mirtis! Klysta žmogus, kuris dirba, bet turi jis pasitaisyti, susiprasti; klysta ir tauta, bet, kartą paklydusi, jau klaidų nebepakartoja! Tautos pakartota klaida – jos egzistavimo galas!“ Baigdamas kalbą ministras išreiškė viltį, kad kitos kariūnų laidos švęs savo išleistuves Vilniuje. Išleidžiamus karininkus taip pat sveikino kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas, mokyklos viršininkas gen. lttn. J. Galvydis-Bykauskas.

Karo mokyklos salėje vyko karininkų priesaikos ceremonija, įstojantieji kariūnai taip pat davė priesaiką. Antrojo pulko kapelionas kun. P. Kryžanauskas išskėlė priesaikos reikšmę ir svarbą. Mokyklos viršininkas plačiau kalbėjo apie priesaikos svarbą ir dar kartą priminė, kokie ateityje turi būti jaunųjų karininkų uždaviniai, siekiai ir tikslas.

Iškilmingų pietų metu (tai buvo ir metinė mokyklos šventė) Seimo vicepirmininkas prelatas J. Staugaitis pažymėjo, kad pagrindinis ir svarbiausias karininkų uždavinys – būti gerais mokytojais, sodžių bernelius auklėti kaip sąmoningus piliečius ir patriotus, kurie turės pereiti jaunojo kareivio mokyklą. Baigdamas palinkėjo sėkmingai išvaduoti visą Lietuvos žemę.

Krašto apsaugos viceministras mjr. J. Papečkys ragino nepamiršti trijų svarbiausių dorybių: pirmoji – karinė dvasia – karininkas visada turi būti drąsus, žvalus, nieko nebijantis, sąžiningas; antroji – karinė drausmė, kuri aiški kaip aksioma ir be kurios negalima net galvoti apie karinę organizaciją, trečioji – karininko garbė. „Visi ir kiekvienas žmogus turi savo ambicijų, įsitikinimų, idėjų, tuo labiau visa tai privaloma kariui. Jisai niekad neturi daryti nė vieno mažiausio žingsnio, kuris suterštų jo, kario, garbę. Kas apsivelka mundurą, jau savaime pasiima tas dorybes, kaip prievolę“. Aukštųjų karininkų kursų viršininkas gen. L. Radus-Zenkavičius prie minėtų dorybių priskyrė dar vieną – karininkas turi būti autoritetas.

Prancūzų atstovas Padovani (*Padovani*) pažymėjo, kad jis nuo 1919 m. ne pirmą kartą dalyvavo tokiose iškilmėse ir matė nepaprastai didžią dvasią ir palinkėjo, kad toji dvasia ir toliau vyrautų. Čekoslovakijos Respublikos atstovas prof. Galia taip pat pabrėžė drausmės reikalingumą kariuomenėje. Be drausmės negyvuoja nė viena kariuomenė. Drausmė dažnai reikalauja pamiršti ir atsisakyti daugelio dalykų.

Kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas palinkėjo Karo mokyklos viršininkui toliau rengti dorus darbščius karininkus. Gen. V. Nagevičius, sveikindamas Karininkų ramovės vardu, linkėjo, kad kariuomenėje jaunieji karininkai ugdytų solidarumą, nežemintų vienas kito, kad labai svarbus yra karininkų mokėjimas sugyventi su savo pavaldiniais. Tai parodė rusų bolševikų revoliucija, kada gerieji karininkai daug ką išgelbėjo vien savo autoritetu. Plk. V. Glovackis, kalbėjęs kaip seniausias Lietuvos kariuomenės karys, ragino niekad nepamiršti pirmosios laidos kariūnų idealų ir nesiraminti, kol Lietuvos vėliava neplevėsuoja Gedimino pilyje.

Tą dieną, skaičiuojant nuo Karo mokyklos įkūrimo dienos, baigusiujų buvo 760 karininkų [5, p. 6]. Nuo 1937 m. priesaikos ceremonijos pradedamos rengti prie Vytauto Didžiojo paminklo Panemunėje.

1924 m. spalio mėnesį į Karo mokyklą įstojo 19 kandidatų, jau turinčių brandos atestatus. Prie jų grupės buvo prijungta 12 kariūnų, kurie jau vienus metus mokėsi parengiamajame kurse. Šis 31 kariūno būrys kariniams dalykams mokytis buvo prijungtas prie devintosios laidos. Devintoji laida sudarė sukomplektuotos sudėties kuopą, reikalingą tokiam mokymui. Aštuntosios laidos kariūnai sudarė toje jungtinėje kuopoje I būrį. Respublikos prezidento aktu Nr. 399 aštuntoji laida buvo išleista 1926 m. rugsėjo 7 d. Ją baigė 21 leitenantas – 13 pėstininkų, 5 artilerijos ir 3 inžinerijos specialybių karininkai. Dėl įvairių priežasčių 10 kariūnų nubyrėjo. Tai buvo mažiausia per visą Karo mokyklos istoriją išleista laida.

1926 m. spalio 1 d. gen. lt. J. Galvydžiui-Bykauskui buvo suteiktas generolo laipsnis. Tą pačią dieną jis Karo mokyklos viršininko pareigas perdavė naujam viršininkui plk. lt. P. Kaunui (įsakymas kariuomenei Nr. 83, str. 2) ir išėjo į atsargą. 1927 m. rugsėjo 8 d. Respublikos prezidento aktu Nr. 352 išleidžiama devintoji karo mokyklos laida. Ją baigia 56 pėstininkų, artilerijos, kavalerijos, inžinerijos ir aviacijos karininkai. Lietuvos Respublikos prezidentas A. Smetona devintosios laidos kavaleristams ir artileristams iškilmingai įteikė kardus, o kitų ginklo rūšių karininkams – špagas. Abiejose špagos pusėse buvo po menišką graviūrą: vienoje pusėje pažymėti Lietuvos kariuomenės svarbiausieji kovų laimėjimai senovėje, kitoje pusėje – Nepriklausomybės laikų pergalės. Špagos, įteiktos devintosios laidos karininkams, vėliau buvo pakeistos kardais. Tiems, kurie mokykloje buvo baigę visą gimnazijos kursą, buvo išduoti atestatai [16, p. 377–379; 22, p. 369–370; 28, p. 368].

Karo mokykla kasmet tobulėjo, tačiau ji vis dar nebuvo pasiekusi užsienio valstybių mokyklų lygio. Baigę mokyklą jauni karininkai, išvykę į dalinius, pamatydavo, kad jų pasiruošime esama spragų, o, siekiant jas užpildyti, iškildavo literatūros klausimas, kuris siejosi su užsienio kalbų mokėjimu.

Iki tol vyresnės kartos dauguma karininkų mokėjo rusų kalbą. Todėl ypatingo kitų kalbų mokėjimo klausimas nekildavo, nes rusų (kad ir SSSR) literatūros pakako; žinių spragos lengvai galėjo būti papildomos. Bet kas bus netolimoje ateityje? Tuo metu kandidatai į Karo mokyklą atvykdavo iš vidurinių mokyklų, kuriose rusų kalbos nebuvo mokoma, o kitų – vokiečių, prancūzų ar anglų – labai silpnai mokoma.

Kas bus su jaunais karininkais, jei jie nemokės nė vienos užsienio kalbos?! Lietuvių kalbos nepakanka. Ir nėra vilties, kad mūsų literatūra galėtų sparčiai suklestėti. Rašyti ir versti neapsimoka, nes skaitytojų nedaug. Norint kelti kvalifikaciją, tik užsienio literatūra gali padėti jauniems karininkams, todėl reikia mokytis kokios nors užsienio kalbos: rusų, vokiečių, prancūzų arba lenkų. Todėl Krašto apsaugos ministerijos ir Karo mokyklos vadovybė tuo klausimu turėjo susirūpinti [34, p. 72–73].

1927 m. įsakymu kariuomenei Nr. 138 Karo mokyklos metinė šventė nustatoma rugsėjo 8 d. [56, l. 47]. 1928 m. kovo 9 d. plk. lt. P. Kaunas mokyklos viršininko pareigas (įsakymas kariuomenei Nr. 24, str. 8) perdavė eiti plk. P. Jurgaičiui (str. 9). 1928 m. rugsėjo 8 d. Respublikos prezidento aktu Nr. 585 išleidžiama dešimtoji Karo mokyklos laida – 44 kariūnams suteikiamas leitenanto laipsnis.

Daugėjant baigusiujų aštuonias gimnazijos klases, 1928 m. panaikinamas parengiamasis kursas ir į Karo mokyklą priimami tik abiturientai – baigę visą gimnazijos ar atitinkamą mokyklos kursą.

1929 m. sausio 25 d. suėjo 10 metų nuo Karo mokyklos įkūrimo. Sukakties minėjimas buvo nukeltas į spalio 6 d. kartu su vienuoliktosios laidos išleidimu. Šia proga Lietuvos Respublikos prezidentas A. Smetona sutiko būti Karo mokyklos šefu, o Karo mokykla gavo Pirmojo Lietuvos prezidento karo mokyklos vardą. Buvo pakeistas Karo mokyklos pavadinimas, ji pavadinta Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokykla, sutrumpintai PLP karo mokykla. Nuo to laiko Karo mokyklos karininkai visą laiką, o kariūnai – ant išėiginės uniformos antpečių dėvėjo šefo vardo ir pavardės monogramą – supintas raides AS. Lietuvos Respublikos prezidentas įteikė mokyklai vėliavą su šūkiu: „Mūsų ginklas, mūsų mokslas – Lietuvai Tėvynei“. Prezidento dovanojimo akte pabrėžta, kad ši Karo mokyklos „šefo vėliava tebūna amžinas vadovas kilniems ir sunkiems mokyklos uždaviniams vykdyti auklėjant tvirtus ir garbingus Lietuvos karininkus, skiepijant jiems šventą Tėvynės meilę ir nesulaužomą galią jos laisvei ginti“.

Respublikos prezidento aktu Nr. 416 1929 m. spalio 6 d. vienuoliktąją laidą baigė 44 karininkai: 20 pėstininkų, 13 artileristų, 8 kavaleristai ir 3 technikos specialybių karininkai. Šioje laidoje mokėsi Jonas Žemaitis, kuris 1949 m. vasario mėn. buvo išrinktas Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio prezidiumo pirminku, jam suteiktas Laisvės kovotojų partizanų generolo laipsnis.

1930 m. liepos 1 d. įsakymu kariuomenei Nr. 31 (str. 6) Karo mokyklos viršininku paskiriamas plk. J. Jackus. Dvyliką laidą sudarė 27 kariūnai iš 1927 m. parengiamojo kurso, o 1928 m. pradžioje atvyko jau 150 brandos atestatus turintys kandidatai. Po egzaminų ir sveikatos patikrinimo priimti tik 52. Iš viso su prijungtaisiais iš parengiamojo kurso liko 79. 1930 m. spalio 25 d. Respublikos prezidento aktu Nr. 730 išleidžiama dvylikoji PLP karos mokyklos laida – leitenanto laipsnis suteikiamas 67 kariūnams. Vieni neišlaikė egzaminų, kiti pasitraukė savo noru. Išlilmės vyko minint Vytauto Didžiojo 500-ąsias mirties metines. Išlilmės pradėtos pamaldomis aktų salėje. Respublikos prezidentas A. Smetona įteikė kardus. Išlilmės baigėsi išleistuvių pietumis ir pobūviu [42, p. 669].

Taigi Lietuvos kariuomenės vadovybė susirūpino dar labiau pakelti Karo mokyklos mokymo ir priimamų į ją kandidatų lygį. Į mokyklą pradėta priiminti jaunuolius, baigusius gimnazijos 8 klases ar tolygią bendrojo lavinimo aukštesniąją mokyklą. Jie, stodami į Karo mokyklą, turėdavo laikyti konkursinius lietuvių kalbos ir Lietuvos istorijos egzaminus. Priėmus turėdavo dar pereiti parengiamąjį periodą ir vėl laikyti egzaminus, kad būtų galima įsitikinti jų tinkamumu.

Respublikos prezidento aktu Nr. 653 tryliktoji Karo mokyklos laida buvo išleista 1931 m. spalio 24 d. – j. leitenanto laipsnis suteiktas 78 kariūnams – 31 artilerijos ir 48 pėstininkų specialybių karininkams. Dar 1930 m. liepos pabaigoje buvo atrinkti kandidatai į keturioliktąją laidą. 1932 m. spalio 31 d. Respublikos prezidento aktu Nr. 632 j. leitenanto laipsnis suteiktas 78 kariūnams – 46 pėstininkų, 28 kavalerijos, 3 aviacijos ir 1 pionierių specialybės karininkui.

Tuo metu buvo dėstoma: bendroji taktika, pėstininkų taktika, tikyba, karo istorija, karo teisė, karo psichologija, kariuomenės organizacija, intendantūra, topografija, pionierių dalykai, cheminės medžiagos, artilerija, kavalerija, aviacija, minosvaidis, sunkusis kulkosvaidis, ryšiai, vokiečių kalba, sportas ir gimnastika, dainavimas, šokiai. Dėstomų dalykų svarba buvo vertinama koeficientais nuo 6 iki 10, o kariūno žinios – pažymiais nuo 1 iki 10. Ši sistema buvo patogi nustatyti kariūnų išsilavinimui ir, baigiant Karo mokyklą, vyresniškumui [42, p. 670].

Nuo 1932 m. Karo mokykloje pradedamas leisti žurnalas „Kariūnas“. Jo tikslas – ugdyti kilnius, energingus, vyriškus, savo pareigas ir garbę suvokiančius karius. „Kariūno“ organizatorius ir pirmasis redaktorius buvo Karo mokyklos adjutantas lttn. S. Urbanavičius. Savo sumanymą paskelbė keturioliktosios lai-

dos kariūnams. Jo steigėjai netikėjo, kad greitai laiku „Kariūnas“ ne tik įsitvirtins Karo mokykloje, bet pasieks ir karininkus, gimnazijas, aukštąsias mokyklas ir spausdintą žodį mylinčius žmones. Jie siekė koku nors būdu kartkartėmis surinkti svarbiausius mokyklos įvykius, pateikti to meto kariūnų gyvenimą, kad kada nors, kai visą tai bus praeityje, nauji žmonės galėtų žinoti, ką pirmųjų gyvenusieji jautė, ką galvojo ir kokiomis viltimis veržėsi į ateitį. Tuometinis Karo mokyklos viršininkas gen. ltn. J. Jackus „Kariūno“ leidimui taip pat pritarė ir net leido paimti iš kariūnų klubo fondo 383 Lt. Taip buvo sudarytas pagrindinis leidimo kapitalas, o kariūnų klubas tapo žurnalo leidėju. Šis klubas, tik 1934 m. pabaigoje jau pasirašydamas kariūnų ramove, tapo oficialus leidėjas. Nors iš tikrųjų nuo pat pradžios „Kariūno“ leidimu rūpinosi jo redaktoriai. Išleistas pirmasis numeris ne tik pateisino organizatorių pastangas, bet ir viršijo jų viltis. „Kariūną“ mielai sutiko ne tik kariūnai ir aspirantai, bet ir jaunieji karininkai. Todėl leidėjų pastangomis žurnalas tapo periodinis. Generalinio štabo plk. K. Musteikis, 1934 m. pabaigoje tapęs Karo mokyklos viršininku, daug dėmesio skyrė „Kariūnui“. 1937 m. pradžioje naujuoju redaktoriumi paskyrė mokyklos lektorių ltn. J. Noreiką. Naujam redaktoriui buvo lengviau tęsti žurnalo leidimą. Padidėjo žurnalo bendradarbių: į bendradarbiavimą įsitraukė ir aspirantai, tarp kurių buvo žurnalistų, literatų ir menininkų. „Kariūnas“ įgauna naują išorinę išvaizdą – iliustruotą gero popieriaus viršelį, gausiau iliustruojamas. Tais metais prasidėjo „Kariūno“ koncepcijos formavimas, kuriai pradžią davė mokyklos viršininkas plk. K. Musteikis. Jis iškėlė reikalavimą skatinti kariūnų, aspirantų ir kitų skaitytojų dorovingumą, stiprinti tikėjimą, drausmę, darbštumą kaip svarbiausius žmogaus asmenybės kūrimo elementus, ragino pamėgti sportą, taip pat kritikuoti anksčiau laiko pasenusius ir bailius. Leitefantą J. Noreiką perkėlus į kariuomenės teisumą, „Kariūnas“ galėjo likti be redaktoriaus, mokykloje neliko karininkų, kurie būtų dirbę žurnalistinį darbą. „Kariūnui“ grėsė vėl nereguliarus leidimas ar net visiškas jo nutraukimas. Tačiau mokyklos viršininkas brg. gen. K. Musteikis ryžosi dar kartą gelbėti šį jau penkerius metus išsilaikiusį, kultūros židinį. Kad „Kariūnas“ nežlugtų, buvo tik viena išeitis – patiems kariūnams ir aspirantams jį redaguoti. Tik po ilgo pasitarimo aspirantas K. Kecioris-Zupka, iki Karo mokyklos dirbęs redakcinį darbą „Naujojoje Romuvoje“ ir redagavęs žurnalą moksleiviams, sutiko vadovauti „Kariūnui“. Žurnalui buvo paliktas tas pats formatas ir apimtis, bet visiškai atnaujinti ir pritaikyti didesnėms iliustracijoms viršeliai, pertvarkytas vidaus

ilustravimas ir įvesta naujų skyrių. Straipsniuose, beletristikoje ir kronikoje pradėta laikytis brg. gen. K. Musteikio koncepcijos – sukurti „Kariūno“ savitą veidą, kuriame atsispindėtų lietuvių tautos mentalitetas, paryškintas prezidento A. Smetonos ir kariuomenės vadovybės mintimis, būtent: kelti meilę Lietuvai, stiprinti moralę, tikėjimą, drąsą, darbštumą, ugdyti meilę lietuviškajai kultūrai, domėtis sportu. Esant gausiam gerų bendradarbių būriui, žurnalas įgavo gerą formą ir tapo pakankamai meniškas. Tais metais „Kariūnas“ pirmą kartą išėjo reguliariai, nesudvigubinęs nė vieno numerio.

1938 m. „Kariūnas“ sustiprėjo ir materialiai, išaugo skaitytojų gretos. 1938 m. baigęs Karo mokyklą ats. ltn. K. Kecioris-Zupka dar iki 1939 m. pradžios redagavo žurnalą. Iš viso jis išleido 6 numerius (32–37). O nuo 38 numerio „Kariūną“ redagavo j. ltn. V. Tamulaitis [39].

1933 m. slapto įsakymu kariuomenei Nr. 1 (str. 1) Karo mokyklos viršininkas, tiesiogiai pavaldus vyriausiojo štabo viršininkui, o įsakymu kariuomenei Nr. 5 (str. 1) prie Karo mokyklos priskiriamas Vytauto Didžiojo karininkų kursų artilerijos skyriaus inspektorius ir 8 civilių tarnautojų etatinės vietos. Respublikos prezidento aktu Nr. 880 penkioliktoji laida buvo išleista 1933 rugsėjo 15 d. – j. ltn. laipsnis suteiktas 85 kariūnams – 55 pėstininkų, 24 kavalerijos, po 2 ryšių ir automobilių, po 1 geležinkelio ir pionierių specialybės kariams.

1934 m. birželio 23 d. įsakymu kariuomenei Nr. 53 (str. 3) Karo mokyklos viršininku buvo paskirtas generalinio štabo plk. inž. J. Černius, baigęs šios mokyklos pirmąją laidą. 1934 m. rugsėjo 15 d. PLP Karo mokykla (Respublikos prezidento aktas Nr. 683), išleisdama šešiolikąją kariūnų (buvo išleisti 56 pėstininkų specialybės karininkai) ir devintąją aspirantų (aktas Nr. 685, 144 atsargos karininkai) laidą šventė 15 metų sukaktį.

Plk. J. Černių netrukus paskyrus generalinio štabo viršininku, nuo spalio 1 iki spalio 31 d. Karo mokyklos viršininko pareigas laikinai ėjo generalinio štabo plk. ltn. A. Čepauskas (Čepas), o nuo spalio 31 d. įsakymu kariuomenei Nr. 100 (str. 1) mokyklos viršininko pareigas perėmė generalinio štabo plk. K. Musteikis, kuris puikiai mokėjo suderinti karinį mokslą su meile lietuviškai kultūrai ir moralios lietuviškos dvasios branginimu. 1938 m. gruodžio 6 d. perėmęs vadovavimą Krašto apsaugos ministerijai, brg. gen. K. Musteikis 1939 m. sausio 9 d. Karo mokyklos vadovavimą perdavė plk. K. Skučui (įsak. kariuomenei Nr. 93, str. 1). Pastarasis šiose pareigose visai neilgai tebuvo. 1939 m. kovo 28 d. (iki 1940 m. birželio 13 d.) paskyrus jį vidaus reikalų ministru, mokyklos

vadovavimą perėmė brg. gen. J. Juodišius (įsak. kariuomenei Nr. 22, str. 6) , kuris šias pareigas ėjo iki 1940 m. liepos 29 d. [62, l. 252]

Kaip jau anksčiau minėjome, nuo pat Karo mokyklos įkūrimo organizuojami įvairūs karių kvalifikacijos kėlimo ir tobulinimo kursai – kai kurių kursų išleista po kelias laidas. 1925 m. gruodžio 3 d. buvo įsteigtas Mokomasis kautynių skyrius, kuriam pavesta organizuoti atsargos karininkų rengimo kursus. 1926 m. karo mokykloje įsteigti aspirantų kursai (apie tai vėliau plačiau).

Kvalifikuotiems karininkams parengti buvo organizuojami specialūs kursai. 1932 m. liepos 1 d. Karo mokykloje buvo išleista pirmoji karininkų ginklininkų laida – j. leitenanto laipsnis suteiktas 10 karininkų. Į karininkų ginklininkų kursus priimami aspirantų kursą baigę atsargos karininkai. Priimant pirmenybė suteikiama baigusiems Aukštesniąją technikos mokyklą, o neatsiradus reikiamam kandidatų skaičiui – priimami ir be techninio pasirengimo, bet stiprūs matematikai. Kursuose dėstoma aukštoji matematika, išorinė ir vidaus balistika, pabūklų teorija, karinė optika ir chemija, pirotechnika, automobilizmas, visų Lietuvos kariuomenėje esančių ginklų ir šaudmenų veikimas, kliūtys ir jų pašalinimas bei ginklų priežiūra. Kursantai buvo rengiami visoms kariuomenės ginklų rūšims. Antroji ginklininkų laida išleista 1933 m., ją baigė 17 klausytojų; trečioji – 1937 m. gruodžio 18 d. ir ją baigė apie 30 klausytojų. Šios laidos mokymasis truko 15 mėnesių. Baigusiems ginklininkų kursus, kardus įteikdavo ne Respublikos prezidentas, bet kuris nors aukštesnysis kariuomenės viršininkas.

1939 m. kovo 16 d. Karo mokykloje organizuoti pėstininkų sunkiųjų ginklų kursai, kurių tikslas – pasitobulinti šaudant iš sunkiųjų ginklų ir susipažinti su kintančia jų panaudojimo taktika. Dviejų mėnesių kursuose tobulinosi 31 karininkas, turintis stažą sunkiųjų kulkosvaidžių ir automatinų pabūklų daliniuose.

1940 m. vasario 19 – birželio 1 d. prie Karo mokyklos karininkams buvo surengti lėktuvų automatinų pabūklų pirmosios laidos kursai: vasario 19 – kovo 2 d. vyko teorinė, o gegužės 15 – birželio 1 d. – praktinė dalis. Į kursus paskirstyti iš kiekvienos priešlėktuvinio motorizuoto dalinio kuopos po du, iš Karo mokyklos – du, Karo aviacijos mokyklos ir priešlėktuvinės apsaugos rinktinės – tris karininkus. Balandžio 1 – birželio 28 d. vyko sunkiųjų kulkosvaidžių ir automatinų pabūklų kursai: balandžio 1–24 teorinė, o birželio 10–28 praktinė dalis, į kuriuos buvo paskirstyti: iš kiekvienos divizijos nuo 6 iki 10 karininkų, iš kavalerijos 4–7 karininkai, iš Karo mokyklos, Karo aviacijos mokyklos, Vilniaus

ir Kauno komendantūrų – po vieną karininką. Abiejų kursų vadovu skiriamas mjr. A. Bartkus [66, l. 49].

1940 m. balandžio 22 – gegužės 11 d. veikė minosvaidininkų karininkų kursų ketvirtoji laida, kurią baigė 16 devynių pėstininkų pulkų ir vienas Karo mokyklos karininkas. Kursų vadovas – Pėstininkų inspekcijos mjr. K. Kėželis [66, l. 13, 35]. Rugpjūčio 8 – rugsėjo 5 d. buvo numatyta rinkti ŠAP karininkų kursų pirmą laidą, tačiau dėl sovietų įvykdytos okupacijos kursai nebuvo surengti.

Karo mokykla – karininkų vadų mokykla. Karininko pareigos taikos metu – mokytojas ir auklėtojas, karo metu – vadas kautynių lauke, o tam reikalinga ypatinga sveikata, fiziniai sugebėjimai ir tvirtas charakteris. Todėl Karo mokykloje fiziniam lavinimui buvo keliami dideli uždaviniai. Fizinio lavinimo programa apėmė visapusišką fizinį auklėjimą: tikslas – pasiekti aukštą fizinio išsilavinimo bei pajėgumo lygį ir išugdyti vadui reikalingas dvasines savybes, nes karininkams, kaip mokytojams ir auklėtojams, teko vadovauti svarbiam kariuomenės fizinio auklėjimo darbui, o tam, be aukšto fizinio išsilavinimo, reikalingas teorinis ir praktinis pasirengimas. Atsižvelgiant į fizinio lavinimo programas, jų skirtumus ir kitus tam turėjusius įtakos veiksnius, fizinio lavinimo raidą Karo mokykloje reikėtų skirstyti į tris laikotarpius: 1) 1919–1922 m., 2) 1923–1936 m., 3) 1936–1940 m. vidurys.

1919–1922 m. – tai kovų dėl Nepriklausomybės laikotarpis. Šio laikotarpio fizinis lavinimas, jam keliami uždaviniai ir kryptys skyrėsi nuo taikos meto sąlygų. Tai buvo labiau fizinis lavinimas, kurio tikslas – didinti kariūnų fizinį pajėgumą ir ištvermę. Fizinio lavinimo kryptis buvo karinė, jos pagrindą sudarė karinė taikomoji mankšta ir gimnastika, o nuo 1921 m. – ir lengvoji atletika. Fizinio lavinimo kryptis, o iš dalies ir programa, buvo nustatyta pirmoje Karo mokyklos dienotvarkėje. Fiziniam lavinimui vadovavo jaunesnieji karininkai. Reikia pažymėti prancūzų Karo misijos kpt. Kojendės (*Cohendet*) nuopelnus. Šis karininkas, būdamas didelis sporto mėgėjas, pasisiūlė Karo mokyklai talkinti plėtojant fizinį lavinimą. Trūkstant savų specialistų, jo pasiūlymas buvo priimtas. Kpt. Kojendė su dviem prancūzų puskarininkiais 1919–1920 m. iš dalies ir vadovavo fiziniam lavinimui. Kalbant apie pirmųjų laidų fizinį lavinimą, paminėtini ištvermės bėgimai Kauno gatvėmis. Prisimenant to laikotarpio Kauno gyventojų nuotaikas, šiuos bėgimus reikia vertinti ne tik fizinio auklėjimo požiūriu, bet ir kaip jaunos Karo mokyklos auklėtinių pajėgumo ir užsi-
grūdinimo demonstravimą. Tai kėlė lietuvių kario vertę ne tik savųjų, bet ir

užsieniečių akyse (ypač vokiečių ir prancūzų). Nors turėta mažai laiko, fiziniam lavinimui buvo skiriama apie 1,5 val. per dieną. Sėkmingam fizinio lavinimo plėtojimui trukdė priemonių stoka. Nepaisant to, kautynių užgrūdintiems instruktoriams į gimnastikos pamokas įnešant daug praktiškumo šios buvo gana įdomios ir, atsižvelgiant į to meto reikalavimus, savo tikslą pasiekė.

1922 m. Karo mokyklai perėjus prie dvejų metų programos ir 1923 m. persikėlus į Aukštąją Panemunę, fiziniam lavinimui susidarė palankesnės sąlygos. Šio meto programa apėmė visapusišką kariūnų fizinį lavinimą, o iš dalies ir instruktorių rengimą. Šis laikotarpis, atsižvelgiant į fizinio lavinimo kryptį, dalijamas į du etapus: 1923–1931 ir 1932–1936 m.

1923–1931 m. vyravo karinė-sportinė kryptis: intensyviai vyko fizinio lavinimo darbas tiek Karo mokykloje, tiek visoje kariuomenėje; karininkams rengiami fizinio lavinimo kursai; labai rūpinamasi kareivių fiziniu lavinimu; vykdomi pajėgumo patikrinimai. 1927 m. įrengus kariuomenės stadioną, organizuojamos kariuomenės sporto šventės. Karo mokykloje praplečiama fizinio lavinimo programa: įvedami kovos žaidimai (futbolas, krepšinis), lengvoji atletika, fechtavimas, plaukymas, boksas, imtynės. Fiziniam lavinimui, kuris vadinamas „gimnastika ir sportu“ kasdien skiriama po vieną valandą. Be to, fechtavimui, plaukymui skiriamos atskiros valandos. Taip pat rūpinamasi kariūnus parengti ir fizinio lavinimo instruktoriais – įvedamas platus tai komosios fiziologijos kursas, studijuojama instruktavimo teorija ir praktika. Karo mokykloje fiziniam lavinimui vadovauti skiriamas „gimnastikos instruktorius“: kuopoms – kuopų gimnastikos instruktoriai. Instruktoriais skiriami baigę fizinio lavinimo kursus karininkai. Tokia darbo organizavimo tvarka sudarė galimybę sėkmingai įgyvendinti mokymą ir įvairiose sporto šakose pasiekti gerų rezultatų.

Fiziniam lavinimui didelės įtakos turėjo čekoslovakų mokykla. Ypač susidomima „Sakalų“ ritmine gimnastika ir masiniais pasirodymais. Daug dėmesio skiriama lengvajai atletikai, gimnastikai ir karinei taikomajai mankštai. Šiame etape labai turiningas sportinis gyvenimas – rengiamos Karo mokyklos sporto šventės, sporto vakarai, organizuojamos varžybos su kariuomenės daliniais, sporto organizacijomis. 1930 m. įsteigiama Respublikos prezidento futbolo taurė. Karo mokykla yra stipriausias varžovas tarp kariuomenės dalių ir nuolatos laimi vieną iš pirmųjų vietų. Ypač gerų rezultatų pasiekia futbolo, lengvosios atletikos varžybose.

1932–1940 m. viduryje fizinio lavinimo vystymas tiek kariuomenėje, tiek Karo mokykloje sulėtėja. To priežastis – neigiamas požiūris į sportą. Todėl 1932 m. panaikinamos kariuomenės sporto šventės ir keičiama fizinio lavinimo kryptis. Naujoji kryptis – vien karinė utilitarinė – pakelti bendrą fizinį lygį, atsisakant rungtyniavimo principo (rezultatų siekimo).

Tai turėjo neigiamą įtaką ir fiziniam lavinimui Karo mokykloje – susiaurinta programa, todėl fiziniam lavinimui skiriama mažiau laiko. Fizinio lavinimo pagrindą sudaro bendroji, karinė taikomoji mankšta ir gimnastika. Su kai kuriomis sporto šakomis dėl laiko stokos tik supažindinama. 1933 m. įtrauktas slidžių sportas. Sumažinus fizinio lavinimo programą, mažiau dėmesio buvo kreipiama ir į kariūnų, kaip fizinio lavinimo instruktorių, rengimą. 1934 m. dėl laiko stokos panaikintas kūno mankštos fiziologijos kursas. 1931 m. Karo mokykloje įsteigtas vyresniojo fizinio lavinimo instruktoriaus etatas. Tačiau nepaisant neigiamo požiūrio į sportą ir sunkių darbo sąlygų Karo mokyklos sportinis gyvenimas beveik nesusilpnėjo: buvo rengiamos sporto šventės, sporto vakarai (žiemą), sporto varžybos su Vytauto Didžiojo universitetu, kariuomenės daliniais ir sporto organizacijomis.

1936 m. Karo mokyklai perėjus prie trejų mokslo metų programos, susidarė palankesnės sąlygos fiziniam lavinimui. Kariuomenės vadovybei suaktyvinus fizinį lavinimą kariuomenėje, buvo išplėsta Karo mokykloje fizinio lavinimo programa, kuri apėmė ne tik kariūnų ir aspirantų visapusišką fizinį lavinimą, bet ir kariūnų parengimą fizinio lavinimo instruktoriais. Kiekvienai fizinio lavinimo ir sporto šakai pagal jos svarbą skiriama atitinkamai valandų [39].

Respublikos prezidento aktu Nr. 754 septynioliktoji jaunesniųjų leitenantų (59 karininkai – 40 pėstininkų, 6 kavalerijos, 4 pionierių, 3 artilerijos, 3 ryšių, po 1 aviacijos, topografijos ir automobilių specialybių) ir (aktu Nr. 755) dešimtoji atsargos (132) karininkų laida buvo išleista 1935 m. rugsėjo 15 d. Išskilmėse dalyvavo Respublikos prezidentas A. Smetona, krašto apsaugos ministras gen. lttn. P. Šniukšta, vidaus reikalų ministras gen. J. Čaplikas, kariuomenės vadas generalinio štabo plk. S. Raštikis, kariuomenės štabo viršininkas generalinio štabo plk. J. Černius, gen. S. Žukauskas, gen. K. Popeliučka, gen. E. Vimeris, gen. J. Sutkus, gen. J. Bulota, vyriausiasis kariuomenės kapelionas V. Mironas, dalinių vadai, karinių įstaigų viršininkai, Karo mokyklos karininkai, išleidžiamieji ir spaudos atstovai.

Respublikos prezidentas A. Smetona, kreipdamasis į jaunuosius leitenantus ir atsargos leitenantus kalbėjo: „Karo mokykla – drausmės mokykla. Dide-

lio nerimo metu, kokį dabar gyvename, drausmės dėsnis įgyja dar didesnės reikšmės. Jis pravartu auklėjantis ne tik karinėms įstaigoms, bet ir visoms jos organizacijoms. Juk tik per drausmę tėra įmanoma tautos vienybė.

Auklėti vienos mokyklos ir vienodais dėsniais, šiandien jūs, jaunieji karininkai ir atsargos leitenantai, skiriatės ir nueinate dviem keliais: vieni liekate kariuomenėje, antri, atlikę karinę prievolę, grįžtate platujin gyveniman. Ar tai reiškia, kad jau nesusitikssite? Tai nereiškia... Atsargos leitenantai nepasimeskite su tuo mokslu, kurį trumpu laiku esate įgiję šioje mokykloje, nei su joje įprasta drausme. Savo pavyzdžiu jūs rodysite visuomenei drausmės svorį, skelbsite jai, kad tik drausmingos tautos tėra nepalenkiamos nei audrų, nei vėtrų <...>.

Karys vadas, žemesnio ar aukštesnio laipsnio, yra jam pavestų kareivių auklėtojas ir mokytojas. Jis budi, kad į kariuomenę neįsibrautų srovės, priešingos drausmei ir paklusnumui. To jis pasiekia ne vien grasinimo priemonėmis, bet ir savo dorovine veikla. Jei vadas drąsus, tai ir kareiviai nebailūs. Ko pats išmokęs, tai įkvėpia ir jo žinioje esantiems pavaldiniams. Drąsus ir milžino slibino nenusigąsta ir jokiam vėjo pūstelėjimui nepasiduoda. Mūsų tauta dažnai esti baidoma milžiniais. O kai vadas jų nebijo, tai ir jo kareiviai nepasiduos baimei.

Jūs, jaunieji karininkai, kurie paliekate kariuomenėje ir kurie atsargon einate, vieno tikslo siekiate, nors ir dviem keliais vyksite, – sieksite, kad Lietuva būtų stipri. Ji bus stipri, nes jūs ją stiprinsite. Palikdami savo motiną mokyklą, jūs skiriatės su ja, jausdami daug padėkos savo auklėtojams. Be to, jūs žinote, kad tas mokslas, kurio čia esate gavę, yra duotas mūsų tautos. Taigi jai su meile tarnaukite. Jūs tik pradėdote gyventi, ir ilgas gyvenimo kelias laukia jūsų. Kurdami savo buitį, kursite ir savo tautos gyventę. Savo laimėje nepamirškite ir Lietuvos laimės.

Lietuviško alaus stiklą, jaunieji ir atsargos leitenantai, geriu jūsų sveikatai ir jūsų pasisekimui“ [29, p. 403].

Dešimtosios atsargos karininkų laidos vardu kalbėjęs atsargos j. ltn. B. Dirmeikis pažymėjo: „Tauta, kurioje svyruoja valstybės saugumo pagrindas, yra skirta tik stebėjimui, svyravimui ir pražūčiai. Mes laikome didele garbe ir reta laime galėję baigti Karo mokyklą, kaip asmenybės formavimo institutą, kaip įstaigą, paruošusią mus ne tik ginklo darbui, bet ir platesniam visuomeniniam ir kultūriniam žygiui, paruošusią mus vado pareigoms. Išgyventi mokykloje metai sustiprino mūsų charakterį, sustiprino valią, išmokome ryžtis, maža kalbėti ir daugiau veikti. Išmokome ne tik drausmingai budėti, bet ir drausmin-

gai mąstyti, išmokome klausyti, įsakyti, šaltai stebėti ir šaltai vertinti. Visą tai sudaro galingą mūsų ginklą, su kuriuo mes sustosime ties Baltija, Vilniumi ir visu tuo, kas mums šventa. Dėkojame Tautos vadui, karo vadovybei, mokyklos karininkams ir kt. Už didelį rūpestį, už metodą ir pastangas beruošiant mus toms atsakingoms pareigoms. Mes grįžtame į visuomenę, kad ją paruoštume krašto saugumo darbui...!” [10, p. 407–409].

1934 m. vasarą po nepavykusio voldemarininkų pučo iš kariuomenės į atsargą buvo paleista nemažai karininkų. Be to, didėjant Europoje politinei įtampai, karininkų rengimas buvo būtinas. Šiai spragai užpildyti Karo mokykloje buvo organizuoti atsargos karininkų kursai.

Kariuomenės vadovybei paskelbus kvietimą aspirantų kursus baigusiems atsargos jaunesniesiems leitenantams stoti į 10 mėn. trukmės kursus, kuriuos baigę bus perkelti į aktyviają karo tarnybą karininkais, atgarsis buvo didelis, nes prisistatymo dieną į Karo mokyklą atvyko per 300 vyrų. Dauguma jų buvo mokytojai, po jų policijos tarnautojai, studentai, laisvųjų profesijų atstovai (inžinieriai, advokatai, gydytojai, technikai ir kt.), valdininkai ir kt. Po dokumentų patikrinimo tolesnei atrankai liko 265 kandidatai. Tolesnė atranka buvo intensyvi ir griežta. Po trijų savaičių laikyti konkursinius egzaminus leidžiama 137, o juos išlaikė ir buvo priimta 110. Ši laida buvo eksperimentinio (bandomojo) pobūdžio ir, baigusiojo J. Rūtenio žodžiais, mokymas nebuvo sklandus: mokymo programa buvo visai nepritaikyta. Pasikliauta Karo mokyklos dvejų metų mokymo programa, kurią reikėjo įsisavinti per 10 mėnesių. Praktiškai tai nieko naujo būsimam karininkui nedavė. „Jie būtų buvę nė kiek ne blogesni karininkai ir tuoj pat vykę į pulkus. Tai laidai reikėjo specialios programos, nebūtinai pagrįstos seržantų treniravimo pratybu (*drill*) metodu. Komandavimo, vadovavimo, karybos dalykų dėstymo metodikos bei pedagogikos principais turėjo būti baigtas atsargos jaunesniojo leitenanto rengimas kadru tarnybai. Deja, taip nebuvo.

Nebuvo pagalvota ir apie Karo mokyklos tradicinius rėmus, kuriems toji laida netiko. Dėl to keletą savaičių net nebuvo žinoma, kaip save vadinti: kariūnu, jaunesniu ju leitenantu ar kaip kitaip. Tas sukėlė nereikalingo blaškymosi ir nereikalingų nesusipratimų. Teko net pačiam kariuomenės vadui tuo pasidomėti ir sugalvoti kursanto titulą bei ženklą. Ant antpečių buvo įsakyta nešioti atsargos jaunesniojo leitenanto juostelę“ [41, l. 180–184].

Kandidatai parinkti iš baigusiujų penktą – devintą (1930–1934 m.) aspirantų laidas. Po 10 mėnesių mokymosi 1936 m. gegužės 10 d. Respublikos

prezidento aktu Nr. 809 buvo išleista specialioji laida – 103 atsargos j. leitenantai priimti į karo tarnybą.

Aštuonioliktoji laida buvo pradėta formuoti 1934 m. rugpjūčio mėnesį. Į ją buvo priimta apie 70 kandidatų. Tarp jų keli puskarininkiai, keli studentai, likusieji – abiturientai. Ši laida sudarė antrą kuopą. 1934 m. pabaigoje ir 1935 m. birželio 13 d. kuopa buvo papildyta iš dešimtosios laidos aspirantų iki 130 kariūnų. I ir II kuopos būrius sudarė pėstininkai, o III būrį – kavaleristai, artileristai, pionieriai ir ryšininkai. Ši paskutinioji dvejų metų mokymo laida buvo išleista 1936 m. rugsėjo 15 d. (Respublikos prezidento aktas Nr. 1119, 1120) – išleidžiama 130 profesionalių jaunųjų karininkų: 79 pėstininkai, 23 artileristai, 11 kavaleristų, 9 pionieriai, 4 ryšininkai, 3 automobilistai, 1 aviatorius ir 212 atsargos karininkų (vienuoliktoji aspirantų laida). 1935 m. slapto įsakymu kariuomenei Nr. 11 (str. 1) nuo liepos 1 d. Karo mokykloje įvedami nauji taikos meto etatai Nr. 100, pagal kuriuos prie mokyklos priskiriamas raitųjų žvalgų būrys [45, p. 504–506; 55, l. 47].

1935 m. liepos 3 d. buvo patvirtintas Karo mokyklos statutas. Kariuomenės įsakymu Nr. 45 paskelbiamas statutui vykdyti taisyklės [56, l. 47]. Kandidatais į kariūnus priimami Lietuvos piliečiai, baigę aukštesniąją mokyklą (8 klases), nevedę 18–25 m. jaunuoliai, stodami laiko konkursinius lietuvių kalbos ir istorijos egzaminus. Pirmiausia buvo priimami liktiniai ir tikrosios tarnybos puskarininkiai, tikrosios tarnybos ir atsargos kareiviai. Kariuomenės vadui leidus į antrą kursą galėjo būti priimti aspirantai, baigę aspirantų kursus, ne jaunesni kaip 26 m., nevedę ir išlaikę konkursinius egzaminus. Kandidatai į kariūnus liktiniai puskarininkiai ir tikrosios tarnybos kareiviai gražinami į dalinius, o atsargos kareiviai ir netarnavusieji kariuomenėje siunčiami į kariuomenės dalinius jauniems kareiviams apmokyti, o baigę mokymus tinkami kandidatai į kariūnus siunčiami į mokyklą ir laikomi kariūnais.

Devynioliktoji laida buvo surinkta 1935 m. rugsėjo 15 d. Tai pirmoji laida, kurios mokymas truko 3 metus. Šios laidos mokymo programa buvo nauja – pritaikyti nauji mokymo metodai. Mokslas Karo mokykloje pagal naują programą atitiko kitų aukštųjų mokyklų programas. Atrinkti kandidatai po 2–3 savaičių mokymo Karo mokykloje buvo išsiųsti į kariuomenės pulkus, kur per 7 mėnesius turėjo išeiti jaunų kareivių apmokymo kursą ir baigti mokomosios kuopos kursą. Šios stažuotės tikslas – pažinti kareivių gyvenimą, jų rūpesčius, džiaugsmus ir psichologiją. Mokomosios kuopos kurso metu buvo susipažįs-

tama su ginklais, šaudyba, statutais ir lauko pratybomis.

Grįžus į Karo mokyklą mokymą nuo pradžių ir nuodugniai vykdė mokyklos karininkai ir vyresniojo kurso kariūnai. Vidaus, įgulos tarnybos ir drausmės statutų buvo kruopščiai mokomasi pirmaisiais mokslo metais, o rikiuotės ir lauko tarybos statutai teoriškai ir praktiškai studijuojami visus trejus metus. Labai daug dėmesio skiriama ginklų nagrinėjimui ir naudojimui. Be statutų ir ginklų, dėstoma karo istorija, bendroji, pėstininkų, artilerijos, kavalerijos taktika, pionerija, topografija, ryšiai, karo teisė, šaudyba, sanitarija ir higiena, fizinis lavinimas, jojimas, sprogstamosios medžiagos, cheminis ginklas, tikyba, užsienio (vokiečių, rusų) kalbos, dainavimas, etiketas ir šokiai. Lektoriumi baigus dėstyti dalyką tuoj pat rengiami egzaminai.

Karo mokyklą baigę jaunesnieji leitenantai gaudavo 1500 litų pašalpą, už kurią turėdavo įsigyti kepurę, milinę, du mundurus, dvejas viršutines kelnes, vieną porą batų, vieną porą aulinių batų („štibletų“), ketverius apatinius marškinius, ketverias apatines kelnes, keturis rankšluosčius, keturias paklodes, šešias nosines, šešias poras kojinių, antklodę, po vieną porą kasdienių ir išveiginių pirštinių, diržą, išveiginę juostą, apsiaustą, planšetę, lagaminą ir kitų smulkių būtiniausių reikmenų. Už likusius 300–400 litų reikėdavo įsigyti reikalingiausius baldus: lovą, staliuką, kelias kėdes [42, p. 675–676].

Respublikos prezidento aktas Nr. 720 1938 m. gegužės 12 d. (XIX laida) liudija, kad išleista 140 jaunesniųjų leitenantų – 62 pėstininkai, 26 artileristai, 20 aviatorių, 19 kavaleristų ir 13 inžinierių. Išleistuvių iškilmėse dalyvavo Respublikos prezidentas A. Smetona, ministras pirmininkas – kun. V. Mironas, Seimo pirmininkas K. Šakenis, l. e. krašto apsaugos ministro pareigas ir kariuomenės vadas brg. gen. S. Raštikis ir kiti vyriausybės ir kariuomenės vadovybės nariai [11, p. 256–258; 32, p. 816].

Respublikos prezidentas A. Smetona savo kalboje pabrėžė, kad „Karys privalo ne tik mokėti ginklų vartoti, bet ir tautiškai apšviestas būti. Tauta yra praeitis, dabartis ir ateitis. Praeitį reikia žinoti, kokia buvo, dabartyje dirbti, o ateitį reikia numatyti. Visi trys šie laiko elementai tenka įsisavinti. Daugiau domėkitės ir mūsų gimtąja kalba. Negana ją taisyklingai ir gražiai galvoti, reikia taip pat taisyklingai ir gražiai savo mintis reikšti. Mūsų bendrinė kalba dar tebesidar ir galutinai nesusistojusi. Ją daro ne vien kalbininkai ir rašytojai. Jos kūryboje dalyvauja visi šviesuoliai. Kareivis turi grįžti namon geriau išmokęs lietuviškai. Jis to pasieks, kai aplinkui girdės gražiai lietuviškai kalbant. O mo-

kytis lietuvių istorijos ir kalbos šiandien medžiagos ir priemonių nebetruksta. Man rodos, kad laisvomis valandomis galite to mokslo imtis. Jis būtinai reikalingas mūsų šviesuoliams. Mokslas reikia mėgti ir nemainyti jokių kitu viliojančiu daiktu. Laisvą laiką jam pavesti ir niekais negaišinti.

Be to, karininkui reikia pažinti gerai mūsų kraštas, jo gamtą ir visa, kas yra Lietuvoje. Tai ne tik malonus, bet ir privalomas mokslas, kad karys galėtų pasakyti: aš pažįstu save ir savo kraštą. Lietuva ne sala. Juk turime kaimynus ir bendraujame su pasauliu. Visuotinė istorija ir visuotinė literatūra ypač praplečia mūsų horizontą“.

Ministras pirmininkas kun. V. Mironas pažymėjo, kad karys turi būti drausmingas ne tik išoriškai, bet ir morališkai. Tie du pradai turi būti harmoningai suderinti. Tik tokie būdami jaunieji vadai galės tinkamai auklėti ir ugdyti jaunimą, su kuriuo jaunesiems karininkams teks dirbti. Ši išorinė ir vidinė drausmė reikalinga ir visuomenei, kad per jaunimą, kuris patenka į kariuomenę, drausmė pasiektų ir visuomenę.

Brg. gen. S. Raštikis kalbėjo, kad „kiekvieno karininko aukščiausias, atsakingiausias, bet kartu ir garbingiausias uždavinys yra būti vadu kautynių lauke. Kas yra aktyviai dalyvavęs kautynėse ir ten pauostęs ne tik savo, bet ir priešo parako, tas visada pasakys, kad gal niekur taip aiškiai nepasireiškia žmogaus būdo tvirtos ir silpnos ypatybės, kaip kautynių lauke, nes tik tikrame mirties pavojuje viešai pasirodo pilnoje savo didybėj karžygiai ir drąsuoliai, ir iki juokingumo ribų palūžta bailiai ir ištižėliai. Tokiomis aplinkybėmis būti vadu yra nelengva. Nors prie kautynių laimėjimo didele dalimi prisideda priešų jėgų santykis, t.y. skaičiai ir technika, bet nė kiek ne mažesnės, o kai kada ir didesnės reikšmės turi kovotojų ir jų vadų dvasinės ypatybės. Tas ypač svarbu ten, kur skaičiais ir technika su priešu susilyginti yra ir bus sunku, t. y. mūsų sąlygoms. O jei taip yra, tai į kovotojų ir ypač į vadų dvasines savybes reikia kreipti gan daug dėmesio. Karo mokykla ir yra davusi visose karinėse darbo srityse gan daug žinių ir praktikos.“

Kariuomenės vadas taip pat pažymėjo, kad „nors gyvename didelės mechanizacijos ir aukštos technikos gadynėje, bet visų materialinių jėgų vyriausiuoju tvarkytoju vis dėlto lieka žmogus su visomis savo geromis ir blogomis dvasinėmis savybėmis. Tad turime būti geri savo darbo žinovai, autoritetingi ir stiprūs vadai ir mokytojai. Turime žinoti, kad mūsų valdiniai ir mes patys būtume stipriomis dvasinėmis ir moralinėmis asmenybėmis, nes kur visais atžvil-

giais yra stiprūs karininkai, ten jų rankose laikomas ginklas yra stipresnis ir baisnis priešui. Kiekvienas Lietuvos karys turi būti fiziškai ir dvasiškai stiprus.“

Kariuomenės vadas linkėjo, „kad visuomet dalytumės su savo valdiniais kareiviais džiaugsmiais ir vargais, kad neapleistume jų laisvu nuo tarnybos laiku, kad būtume jiems pavyzdžiu. Būkime kareiviams jų patarėjai ir gynėjai, mylėkime juos, būkime jiems griežti, bet teisingi, nesišalinkime jų ir nebūkime kažkokiais nesuprantami, atsiskyre ir svetimi ponaičiai, o tada kareiviai visada bus su savo vadu net didžiausiuose pavojuose. Turime būti karininkai idealistai“ [11, p. 253].

1939 m. rugsėjo 16 d. Respublikos prezidento aktu Nr. 1119 a buvo išleista dvidešimtoji karininkų laida – 108 jaunieji karininkai (61 pėstininkas, 27 artileristai, 19 inžinierių, ir 1 aviatorius) įsiliejo į sustiprėjusios Lietuvos kariuomenės eiles. Šios laidos mokymo programa ir metodai buvo panašūs į devynioliktąją laidą. Tą pačią dieną Karo mokykla labai kukliai paminėjo ir dvidešimties metų sukaktį. Dėl sveikatos išleistuvių iškilmėse nedalyvavo Respublikos prezidentas A. Smetona. Todėl kardų įteikimo jauniems karininkams ceremoniją atliko ministras pirmininkas atsargos brg. gen. J. Černius, kuris savo kalboje pabrėžė, kad dabar Lietuva gyvena sunkiais įtampos laikais, tačiau „kol Lietuva stipriai laikys savo rankose kardą“, tol jos saugumas bus užtikrintas, kad šiandien skaitomasi ir su maža valstybe, jei ji sugeba „vartoti ginklą savo gyvybiniam reikalams apginti“. Kariuomenės vadas brg. gen. S. Raštikis ragino dirbti ne sau, ne savo pasitenkinimui, bet Tėvynei ir kariuomenei, ne dėl karjeros, bet dėl pareigos, ne iš baimės, bet iš įsitikinimo. „Mylėkite ir gerbkite savo jaunesnįjį ginklo kolegą, jūsų valdinį puskarininkį ir kareivį. Visada atsiminkite, kad tai yra juk tavo brolis tautietis su širdimi, jausmais ir įsitikinimais, kurių nevalia niekinti. Nebūkite išlepinti ponaičiai, nesišalinkite kareivių, būkite jų vadai, mokytojai ir auklėtojai tarnyboje ir ne tarnyboje. Jūsų santykius su valdiniais turi normuoti ne sausas oficialumas, bet griežta drausmė ir kartu žmoniškas nuoširdumas ir meilė. Tas padės jums pasiekti gerų vaisių jūsų valdinių mokyme ir auklėjime, bet dar daugiau padės jums kautynių lauke, kur valdinys ne tik sąžiningai vykdys visus jo gerbiamo ir autoritetingo vado įsakymus, bet, jei reikės, kartu su savo vadu ar už jį ir mirs. Karininkui – vadui blogiausias reiškinys – susikompromituoti ir netekti autoriteto tarp savo valdinių. Tokiam vadui geriau visai pasišalinti ir užleisti savo vietą kitam“. Karo mokyklos viršininkas brg. gen. J. Juodišius pabrėžė, jog dabartiniai laikai reikalauja, kad karininkas būtų fiziš-

kai stiprus, inteligentiškas ir morališkai tvirtas. Todėl jaunieji karininkai ir toliau turės fiziškai stiprėti ir visapusiškai lavintis: pasirinkus kario profesiją, visų pirma teks nuolat gilinti ir plėsti savo profesines žinias. Tarptautiniam bendravimui reikalingos ir užsienio kalbos, ypač mažoms valstybėms. Dėl to teks dar patobulinti mokyklose dėstomų svetimų kalbų mokėjimą. Taip pat negalima atsilikti ir bendrojo mokslo srityje. Pagaliau moralinė sritis kareivio gyvenime yra galbūt svarbiausia. Jos reikšmė nepaprastai iškyla sunkiais momentais. „Jūs jaunieji draugai, turite žinoti, kad jūsų galioje yra palaikyti kariuomenėje moralės lygį, – pabrėžė J. Juodišius. – Kario uniforma tik išoriškai visus sulygina. Dėl to pažinkite savo žmones, patarkite jiems prireikus. Jie jus už tai pamils ir jus pačius supras, jūsų siekimus ne sau, bet mūsų brangiai Tėvynei. Po sunkaus darbo nepeikite, bet padėkokite jiems, kad matytų, jog jų žygis yra vertinamas. Visada teisingai elgdamiesi įgysite nuoširdžių draugų ir padėjėjų. Jūsų geras pavyzdys bus tikriausias jūsų pačių autoriteto laidas“ [13, p. 469–473].

Dvidešimt pirmosios laidos kariūnų pirmas kursas buvo suformuotas iš daugiau kaip 400 prašančiųjų. Kruopščiai patikrinus jų sveikatą ir jiems išlaidus lietuvių kalbos egzaminą, mokslas pradėtas 1937 m. rugsėjo 21 d.

1939 m. rugsėjo 1 d. prasidėjus Antrajam pasauliniam karui buvo paskelbta dalinė mobilizacija. Dvidešimt pirmosios laidos trečiojo kurso kariūnai gavo asmenišką mobilizacijos vokus su įsakymu, į kurį pulką turi vykti. Valstybės gynimo tarybos nutarimu nuo 1939 m. rugsėjo 25 d. palaipsniui pradėjus vykdyti kariuomenės demobilizaciją [57, l. 1, 19], trečiasis kursas grįžo atgal į A. Panemunę baigti Karo mokyklos kursą.

1940 m. sausio mėn. Karo mokykloje kariūnams ir aspirantams dėstė 55 karininkai ir lektoriai – tai generalinio štabo pulkininkas B. Jakutis, pulkininkai: A. Banėnas, J. Banys, inž. S. Birutis, A. Lapšys; generalinio štabo pulkininkai leitenantai: J. Jankauskas, V. Sutkus, J. Šepetys; pulkininkai leitenantai: A. Gavelis, inž. A. Jurskis, vet. gyd. K. Mašanauskas, A. Motuzas, gyd. A. Pogirskis, L. Statkevičius, A. Šurkus, N. Tautvilas, inž. J. Vitkus; generalinio štabo majorai: B. Beinaraivičius, J. Juknevičius, A. Malijonis, J. Navikas; majorai: Z. Drongis, J. Kalniūnas, J. Stakionis, I. Šešplaukis, B. Vaivada, B. Žitkevičius; kapitonai: N. Adomkaitis, inž. S. Bagdonas, A. Bulvičius, A. Griškevičius, S. Staniškis, A. Staronis, V. Stasaitis, K. Šlekys; leitenantai: A. Ališauskas, H. Ašmutaitis, B. Blauzdžiūnas, V. Irlakis, P. Kaušakys, J. Krikštaponis, L. Lendraitis, V. Pečiūra, A. Petkūnas, N. Reikalas, J. Sakalauskas, I. Šagamogas, D. Šlapkūnas, B. Velykis, jaunesnysis leite-

nantas A. Duoba, K. Griauzdė, S. Klimavičius, inž. J. Mikalauskas, V. Mintaučkis ir gyd. A. Starkus [67, l. 359–360].

Taigi iki 1940 m. Lietuvos sovietinės okupacijos Karo mokykla išleido 20 tikrosios karo tarnybos ir 14 aspirantų laidų, t.y. buvo parengta 1631 tikrosios karo tarnybos ir 2585 atsargos karininkai. Tai buvo didelis Lietuvos gynybinio potencialo pastiprinimas.

1940 m. vasario 16 d. XXI laidos trečio kurso 21 kariūnui suteikiamas aukštesnis (iš j. psk.) puskarininkio laipsnis, trims kariūnams grandiniams – j. psk. laipsnis; XXII laidos antro kurso 6 kariūnams grandiniams – j. psk. laipsnis (vienam paliekamas jau turimas j. psk. laipsnis), 49 kariūnams – grandinio laipsnis (dviem leidžiama turėti jau suteiktą grandinio laipsnį) [67, l. 349].

1940 m. gegužės pradžioje Karo mokyklos baigiamuosius egzaminus sėkmingai išlaikė visi kariūnai. Gegužės viduryje antro ir trečio kariūnų kursai traukiniu išvyko į pratybas Švenčionių poligone. Birželio 15 d. Karo mokykla gavo įsakymą traukiniu grįžti į A. Panemunę. Tačiau XXI laidos mokymą nutraukė sovietinė okupacija. „Pasiėkus Naująją Vilnią buvo gauta liūdna žinia: sovietų armija ties Gudagoju peržengė Lietuvos sieną, kur ji buvo kariuomenės vado gen. Vitkausko iškilmingai sutikta, o iš Lietuvoje esančių sovietų bazių jų armijos daliniai žygiavo į Vilnių, Kauną ir kitus didesnius Lietuvos miestus. Visiems buvo įsakyta laikytis ramiai, kad nebūtų išsišokimų. Tai parodo, kad tuometinė politinė ir karinė vadovybė visiškai nesiruošė ginti Lietuvos nepriklausomybės ir laisvės. Pasielgta visai priešingai, negu buvo kalbama ir mokoma iki šiolei, t.y. kad yra geriau mirti, negu be jokio pasipriešinimo žengti į vergiją“, – savo atsiminimuose rašo XXI laidos kariūnas aviacijos j. ltn. V. Baltutis [7, p. 212–213].

Pirmąją Lietuvos okupacijos dieną labai vaizdžiai savo atsiminimuose aprašo gen. št. plk. ltn. J. Listopadskis, tuo metu ėjęs Karo mokyklos bataliono vado pareigas: „Kyla klausimas: ar nebuvo pridėta Judo ranka, kad Karo mokykla atsidūrė tokioje šlykščioje situacijoje?

Juk tokia įtempta tarptautinė padėtis. Tai ar buvo galima Karo mokyklą pakelti iš Kauno? Karo mokykla vis dėlto buvo jėga: dvi kadrinės kuopos, trys aspirantų kuopos ir artilerijos baterija— iš viso apie 600 žmonių. Kiekvienas kariūnas turėjo po šautuvą, buvo keli lengvieji ir keletas sunkiųjų kulksvaidžių ir keturi artilerijos pabūklai, tačiau visi be kovos šovinių ir be kovos sviedinių. Poligone viskas buvo iššaudyta. Kovos šovinių užteko vos ešelono sargyboms.

Vidurvasario naktis buvo pati trumpiausia, bet šiuo atveju ji atrodė ilgesnė už ilgiausią žiemos naktį. Aušo irgi lėtai. Pagaliau išaušus tas pats pareigūnas pranešė ir pasakė, jog ešeloną nukreips į Šančių II rampą, kad ten išsikrautume ir su visu turtu vyktume į savo patalpas. Be to, įspėjo, kad ant A. Paneemunės tilto, per kurį mums reikės pereiti, stovi jų tankai – jiems įsakyta mus praleisti. Įsako imtis priemonių, kad neįvyktų susidūrimas. Dar kartą paklausė, ar daug turime kovos šovinių. Už tvarką ešelonu ir mokyklos viršininkai atsakome savo galvomis.

Kol išsikrovėme, saulė pakilo aukštai. Diena graži, saulėta, bet visos mūsų sudėties nuotaika niūri – nei dainų, nei linksmų veidų. Vora išsirikiuoja. Priekyje – dvi kuopos, toliau numeracijos tvarka stovi aspirantų kuopos, artilerijos baterija ir paskiausiai – gurguolės. Mudu su generolu J. Juodišiumi ant žirgų raiti priešakyje, vadai – prie savo dalinių.

Štai netoli ir tiltas. Iš tolo matyti rusų tankai. Tačiau mūsų vorai priartėjus jie pasitraukė ir kažkur sulindo, pasislėpė. Kai tik praėjom, vėl užėmė savo vietas.

Vora į Karo mokyklos rajoną įžengė ne savo įpročiu – be dainų ir nuotaikos.

Karo mokyklos rajone radome liūdną vaizdą. Budintis karininkas raporto, kad visas rajonas apsuptas, ant kalno Vaišvydavos link pilna rusų kariuomenės su artilerija ir tankais. Ranka parodė ant krantų išstatytus sunkiuosius rusų kulkosvaidžius, kurių vamzdžiai nukreipti į Karo mokyklos rajoną. Jie buvo matomi paprasta akimi.

Mokyklos viršininkas generolas J. Juodišius, Karo mokyklos vorą sustabdęs ant kelio, padėjo kariūnams ir karininkams už tarnybą ir daugiau nieko nepridūręs liepė vesti savo dalinius į patalpas“ [25, p. 73–80].

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą prasideda krašto ir kariuomenės sovietinimas. Respublikos prezidento birželio 19 d. aktu Nr. 772 Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklą įsakoma toliau vadinti „Karo mokykla“, o 1929 m. Respublikos prezidento aktas Nr. 414, kuriuo buvo suteikta Karo mokyklai šefo vėliava, panaikinamas [65, l. 141].

Jau 1940 m. liepos 12 d. Karo mokykloje skelbiama liepos 10 d. ištrauka iš įsakymo liaudies kariuomenei Nr. 83, kurioje teigiama, kad „Lietuva žengia į naują gyvenimą. Jūs, kariai, esate tikri darbo Lietuvos liaudies sūnūs. Liaudies reikalai yra mūsų, karių, reikalai. Drauginga mums Raudonoji armija, gindama mūsų kraštą, tuo pačiu suteikė ir jums, kariai, teisių spręsti Lietuvos liaudies reikalus dalyvauti rinkimuose ir būti renkamais.

Seniau jūs, kariai, neturėjote šių teisių. Dabar kiekvieno sąžiningo kario, kuriam tikrai rūpi mūsų krašto liaudies reikalai, ne tik teisė, bet ir pareiga spręsti savo tėvynės reikalus kartu su visa Lietuvos liaudimi.

Š. m. liepos mėn. 14 d. renkamas naujas Liaudies Seimas, kuris tikrai atstovaus darbo žmonių reikalams. Iki šiol buvę Lietuvos seimai neturėjo tikslo žiūrėti liaudies reikalų, bet daugiausia užtardavo tik parinktąjį, turtingąjį luomą.

Kareiviai, vadai ir politiniai vadovai liepos mėn. 14 d. visi kaip vienas kartu su savo broliais valstiečiais, darbininkais ir darbo inteligentija balsuokite už savo atstovus, kurie tikrai rūpinsis jūsų darbininkų, valstiečių ir darbo intelig. reikalais“. Pasirašė krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas divizijos gen. V. Vitkauskas ir politinis vadovas A. Petrauskas, o taip pat skelbiama rinkimų į Liaudies seimą tvarka.

Tą pačią dieną Mokymo ir drausmės tarybos posėdyje svarstomas išleidžiamo kurso – XXI laidos kariūnų tinkamumas, pristatant juos jaunesniojo leitenanto laipsniui [62, l. 229; 67, l. 228–229]. Įsakymus Karo mokyklai jau pasirašo ne tik mokyklos viršininkas, bet ir politinis vadovas V. Povilavičius, paskirtas ir priimtas į tikrąją karo tarnybą Respublikos prezidento liepos 19 d. aktu Nr. 1161 [63, l. 42].

Grįžus į mokyklą nei pamokų, nei užsiėmimų jau nebuvo, nes buvo pradėta ruošti XXI laidos išleistuvėms, atsiskaityta su ūkio dalimi, atvežtos jau seniai pasiūtos karininkų uniformos, nuo kurių buvo nuimti Lietuvos karininkų ženklai. Didelio pasiruošimo nebuvo, kadangi išleistuvių ceremonija buvo labai paprasta – kardų įteikimas panaikintas, taip pat nebuvo ir parado. Išleistuvėse, kurios įvyko liepos 15 d., dalyvavo Lietuvos liaudies vyriausybės ministras pirmininkas ir laikinai einantis Respublikos prezidento pareigas J. Paleckis, vyriausybės ministro pirmininko pavaduotojas ir užsienio reikalų ministras prof. V. Krėvė-Mickevičius, krašto apsaugos ministras div. gen. V. Vitkauskas, gen. S. Raštikis, vyriausiasis kariuomenės politinis vadovas J. Macijauskas, ir pora Raudonosios armijos karininkų. XXI laidos jaunesniesiems leitenantams J. Paleckis įteikė Karo mokyklos baigimo ženklą. Jokių maldų bei himno nebuvo – grojamas tik internacionalas. Po oficialios dalies Karo mokyklos salėje surengti bendri pietūs, praėję be entuziazmo ir džiaugsmo. Visų nuotaika buvo prislėgta, veidai liūdni. Kitą dieną visi išvyko į paskirtus pulkus. Artileristams buvo išduoti kardai [7, p. 208–211, 212–213].

Liaudies kariuomenės vadas brg. gen. F. Baltušis-Žemaitis liepos 17 d. įsa-

kyme Nr. 29 įsako: „Liaudies kariuomenėje, nemažiau kaip dvi valandas kasdien, skirti politinio turinio pamokoms. Šių pamokų metu pirmiausia supažindinti su dabartine politine krašto padėtimi, kad kiekvienas karys aiškiai žinotų būsimus savo tautos kelius ir gerai suprastų, kad negali būti ir kalbos apie grįžimą prie seno niekšingo Smetonos režimo, kad tauta eina šviesion ateitin.

Kiekvienas karys artimiausiu metu turi gauti tiek politinių žinių, kiek jam yra būtina, kad jis galėtų aktyviai dalyvauti politiniame gyvenime. Dėl to visi kariai turi būti organizuoti supažindinami su tarptautine padėtimi, su Lietuvos liaudies masių gyvenimu ir būkle bei interesais, su liaudies kariuomenės uždaviniais, su gyvenimu ir įvykiais Sovietų Sąjungoje ir su Raudonosios kariuomenės esme ir tarptautine reikšme.

Liaudies kariuomenės politinis vadovas trumpiausiu laiku parengs atitinkamas kareivių, puskarininkių ir karininkų politinio auklėjimo programas. Tačiau visų dalių vadams įsakau tučtuojau pradėti politinio auklėjimo užsiėmimus, nelaukiant šitų programų“ [64, l. 13]. Įsakymu liaudies kariuomenei Nr. 109 reikalaujama karių tarpusavio santykiuose bei bendraujant su SSSR Raudonosios armijos kariais vartoti kreipinį „draugas“ [65, l. 210].

Respublikos prezidento 1940 m. liepos 29 d. aktu Nr. 1257 Karo mokyklos viršininkas brg. gen. J. Juodišius atleidžiamas iš pareigų ir skiriamas Aukštosios karo mokyklos etatiniu lektoriumi pulko vado teisėmis [65, l. 208]. Remdamasis liaudies kariuomenės štabo raštu Nr. 24598, brg. gen. J. Juodišius Karo mokyklos vadovavimą perduoda gen. št. plk. V. Kiršinui [62, l. 252], o šis Vyriausiosios likvidacinės komisijos pirmininko įsakymu rugsėjo 18 d. – gen. št. plk. I. Kraunaičiui [62, l. 306]. Brg. gen. J. Juodišius 1941 m. buvo suimtas, 1950 m. žuvo Abezės lageryje. Tai buvo paskutinis Nepriklausomos Lietuvos Karo mokyklos viršininkas.

1940 m. rugpjūčio 14 d. VKP(b) Centro komiteto Politinis biuras priėmė slaptą nutarimą „Dėl Estijos, Latvijos ir Lietuvos SSR armijų pertvarkymo“ [23, p. 93]. Lietuvos kariuomenės likvidavimas buvo pradėtas 1940 m. rugpjūčio 30 d. Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Tarybai (LKT) priėmus slaptą nutarimą dėl „Liaudies kariuomenės“ performavimo į Raudonosios armijos 29-ąjį teritorinį šaulių korpusą ir jo įtraukimo į Pabaltijo ypatingosios karo apygardos kariuomenės sudėtį. Buvo nuspręsta: reorganizuoti karo mokyklą į Raudonosios armijos pėstininkų mokyklą; karinio valdymo organus pertvarkyti į karo komisariatų ir perduoti juos Pabaltijo karo apygardos žiniai; visą buvusią

Lietuvos kariuomenės ginkluotę ir turtą perduoti Pabaltijo karinei apygardai; remiantis SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1939 m. sausio 3 d. įsaku visą korpuso ir karo mokyklos asmens sudėtį prisaikdinti per du mėnesius [68, l. 2–3]. Rugsėjo 27 d. Lietuvos SSR LKT nutarimu įsteigta Krašto apsaugos ministerijos Vyriausioji likvidacinė komisija spalio 27 d. nustojo veikusi. Per tą laiką Lietuvos kariuomenė buvo likviduota ir inkorporuota į Raudonosios armijos sudėtį. Panašus likimas laukė ir karo mokyklų.

Dvidešimt pirmoji laida buvo išleista jau marionetinės liaudies vyriausybės. 1940 m. rugsėjo 19 d. Respublikos prezidento aktu Nr. 1456 (kurį pasirašė laikinai einantis Lietuvos Respublikos prezidento pareigas J. Paleckis) 72 kariūnams (33 pėstininkų, 19 aviacijos, 18 artilerijos, 2 inžinerijos specialybių), baigusiems mokslą, buvo suteiktas jaunesniojo leitenanto laipsnis ir jie išvyko į dalinius [67, l. 187].

Sunkus likimas laukė XXII ir XXIII laidos kariūnų, kuriems teko išgyventi mokyklos sovietinimo ir rusinimo laikotarpį.

1940 m. rugsėjo 21 d. antros kuopos 83 kandidatai į kariūnus, baigę mokyklos kuopos kursą ir atlikę stažuotę daliniuose, buvo įskaityti XXIII laidos pirmo kurso kariūnais [66, l. 183–184, 337]. Rugsėjo 15 d. Karo mokyklos viršininko gen. št. plk. V. Kiršino įsakymu 69 iš 72 XXII laidos pirmos kuopos antro kurso kariūnai perkeliami į trečią kursą [62, l. 303; 67, l. 183].

Karo mokyklos pirmam kursui papildyti kariuomenės vadas brig. gen. F. Baltušis-Žemaitis įsakė dalinių vadams kartu su dalinių politiniais vadovais parinkti į Karo mokyklą iš kareivių ir puskarininkių tarpo 100 kandidatų. Kariūnus iš kandidatų turėjo parinkti Karo mokykla. Patikrinti pirmo ir antro kurso kariūnų tinkamumą mokytis Karo mokykloje buvo paskirta komisija [64, l. 6]. Vykdamas liaudies kariuomenės vado įsakymą Nr. 35 rugsėjo 27–28 d. iš dalinių į Karo mokyklą atvyko 106 dalinių vadų parinkti kandidatai į pirmą kursą. Patikrinus jų tinkamumą būti kariūnais, jie rugsėjo 29 d. buvo grąžinti į dalinius iki atskiro įsakymo. Po atrankos, rugsėjo 8 d., į XXIII laidos pirmo kurso antros kuopos sąrašus įrašyti tik 52 kariai, o rugsėjo 15 d. jie perkeliami į trečią kuopą [67, l. 165, 176–177].

Norint suteikti karininkams politinį parengimą ir pakelti jų taktinio parengimo lygį, prie Karo mokyklos steigiami politinio ir taktinio karininkų parengimo kursai, kuriuos turėjo išeiti visi rikiuotės karininkai. Kursų viršininku skiriamas Karo mokyklos viršininkas, kuris turėjo parengti kursų mokymo planą. Į kursų

pirmą laidą numatyta paskirti 124 būrių vadus ir komandų viršininkus, 73 kuopų vadus, 33 batalionų vadus ir pulkų vadų padėjėjus, 10 ats. batalionų ir pulkų vadų. Tais metais baigusią Karo mokyklą būrių vadų į kursus neskirti [66, l. 1].

Vykdamas Lietuvos SSR LKT 1940 m. rugpjūčio 30 d. nutarimą ir Ypatingosios karo apygardos XI armijos vado įsakymą Nr. 00153 rugsėjo 4 d. Lietuvos liaudies kariuomenės Karo mokykla pertvarkoma į Raudonosios armijos Pėstininkų karo mokyklą ir jau rugsėjo 10 d. pradėta komplektuoti. Rugsėjo 12–14 d. iš A. Panemunės Kaune ji perkeliama į Vilnių, o nuo rugsėjo 16 d. pradėjo veikti pagal Raudonosios armijos pėstininkų karo mokyklų etatus Nr. 19/12 ir jau vadinama „Darbininkų ir valstiečių Raudonosios armijos pėstininkų karo mokykla“. Iš buvusios liaudies kariuomenės Karo mokyklos bataliono sudaromas I batalionas (1–4 kuopos ir dalis II bataliono (5–6 kuopos). Buvusias 3 kadro kuopas vadinti 1–3 kuopomis; 1 aspirantų kuopą – 4 kuopa, 2 aspirantų kuopą – 5 kuopa; 6 kuopa sudaroma iš buvusių 1 ir 2 aspirantų kuopų žmonių pertekliaus [55, l. 420].

Mokyklos karininkams ir civiliniams tarnautojams aprūpinti butais sudaroma komisija: pirmininkas plk. P. Alanta, nariai – plk. T. Sereika, plk. ltn. J. Balčiūnas [67, l. 161]. Remiantis 1940 m. rugsėjo 5 d. SSRS Liaudies karinio komisaro įsakymu Nr. 0415 rugsėjo 22 d. mokyklos viršininku skiriamas plk. G. Sokurov [67, l. 149].

Pertvarkant Karo mokyklą, vyko didelė personalo kaita. 1940 m. rugsėjo 1 d. Karo mokykloje buvo 45 karininkai. Iki gruodžio pabaigos jų liko tik 18 [55, l. 420–424]. Per šį laikotarpį iš likviduojamos Lietuvos kariuomenės į Karo mokyklą perkelti 56 karininkai, tačiau ne visi jie buvo palikti tarnybai mokykloje. Pvz., atvykę iš dalinių ir perkelti į Karo mokyklą plk. Z. Talevičius (rugsėjo 6 d.), plk. P. Meškauskas, plk. P. Alanta, plk. T. Sereika, plk. ltn. K. Ališauskas, plk. ltn. J. Laužonis (rugsėjo 7 d.), gen. št. plk. ltn. T. Bartkus, plk. ltn. J. Balčiūnas (rugsėjo 10 d.), div. gen. S. Raštikis (atkeltas iš Aukštosios karo mokyklos, tačiau neleista jam į Vilnių vykti), gen. št. plk. V. Žadeika, mjr. A. Ružancovas, kpt. I. Morkūnas (rugsėjo 11 d.), gen. št. plk. I. Kraunaitis, gen. št. mjr. V. Bulvičius ir mjr. K. Kėželis (rugsėjo 13 d.), atvykę iš 29-jo šaulių teritorinio korpuso gen. št. plk. J. Rapšys, plk. ltn. J. Katinskas, kpt. J. Vabalas (rugsėjo 16 d.) ir plk. ltn. A. Jakštas (rugsėjo 17 d.) įrašomi į Vilniaus pėstininkų karo mokyklos karininkų sąrašus. Atkelti iš Aukštosios karo mokyklos – kpt. S. Jurevičius (rugsėjo 15 d.) skiriamas i.e. finansų dalies viršininko padėjėju išdininko pareigoms; liktinis psk. S. Marijauskas – į ūkio kuopos ūkvedžio pareigas; penki tarnautojai civi-

liai – P. Pilka, A. Mikšys, B. Jurkūnaitė, J. Kepežėnas ir A. Mintaučis skiriami į įvairias pareigas. Tą pačią dieną iš tarnybos atleidžiama 20 civilinių tarnautojų [62, l. 300, 301, 302, 305, 306; 67, l. 159, 161].

Dar liepos mėnesį Karo mokykloje atsiradę politiniai vadovai, vadovaujami V. Povilavičiaus [63, l. 42] buvo atleisti, juos pakeičiant būriu Raudonosios armijos komisarų ir „politrukų“, vadovujamų pulko komisaro Lipkindo. Dominuojančią padėtį užėmė rusai. XXII laidos valstybinių egzaminų komisijos sudėtis atspindi pasikeitimus Karo mokykloje – (spalio 15–20 d. trečiam kursui buvo numatyti valstybiniai egzaminai) pirmininkas brg. gen. F. Baltušis-Žemaitis, nariai: plk. G. Sokurov, pulko komisaras J. Macijauskas, Andrejevas ir plk. Erfurtas. Pakomisių pirmininkai daugiausia Raudonosios armijos atstovai: taktikos – plk. Erfurtas, šaudybos – Andrejevas, rikiuotės – plk. Lukinas, fizinio lavinimo – plk. ltn. J. Juknevičius, kariūnų tarnybos lapams ruošti priskiriamas vyr. politinis vadovas Baranovas [67, l. 119].

Kariūnų mokymas turėjo vykti pagal programą, patvirtintą Raudonosios armijos pėstininkų karo mokykloms. Kariūnų aspirantų rengimas jose nebuvo numatytas, todėl 1940 m. spalio mėn. 2 d. buvo išleista paskutinė XV aspirantų laida.

Su nauja mokymo programa nesiderino ir XXII laidos kariūnų mokymas. Skirtingai nuo sovietinių karo mokyklų, kur baigusiems buvo suteikiamas leitenanto laipsnis, motyvuojant tuo, kad Lietuvos kariūnai nėra gavę politinio išsilavinimo, XXII laidos kariūnams buvo suteiktas jaunesniojo leitenanto laipsnis. Pagal 1940 m. rugsėjo 15 d. įsakymą Karo mokyklai Nr. 205 ir įsakymus 29-ojo šaulių teritorinio korpuso (ŠTK) dalims (lapkričio 16–21 d.) Raudonosios armijos j. leitenanto laipsnis buvo suteiktas 69 kariūnams ir jie siunčiami tarnauti į 29-ojo ŠTK dalinius [21, p. 397–398].

Sunkus likimas laukė ir XXIII laidos kariūnų – ji buvo išformuota. Visi šios laidos kariūnai buvo „persijoti“ pagal Raudonojoje armijoje taikomus kriterijus. Svarbiausia buvo socialinė padėtis. Po mandatų komisijos patikrinimo lapkričio 23 d. iš mokyklos į atsargą paleisti 49 kariūnai (jeigu jų karo tarnybos stažas buvo pakankamas įskaityti atliktai būtinajai tarnybai) ir 37 kariūnai pasiūsti baigti karo prievolę bendra tvarka einant jaunesniojo vado pareigas, iš kurių 18 – į 29-ojo ŠTK 184 šaulių diviziją ir 19 – į 179 šaulių diviziją [67, l. 68].

1940 m. pabaigoje mokykla galutinai pertvarkoma. Masiškai į ją priimami atvykėliai iš Sovietų Sąjungos. 1940 m. lapkričio 21 d. 601 (vien tik rusiškos

pavardės) kandidatas, atsiųstas iš Raudonosios armijos, įrašytas į kursantų sąrašus, lapkričio 14–27 d. sąrašuose įrašyti dar 454 kandidatai, iš kurių daugiau kaip 90 proc. lietuviškos pavardės [67, l. 43–50]. Dauguma dėstytojų buvo Raudonosios armijos karininkai. Kariūnai pavadinti kursantais. Numatyta mokymo trukmė – dveji metai. 1941 m. pradžioje mokykla turėjo apie 1000 kursantų, apie 200 rikiuotės karininkų ir apie 50 politinių darbuotojų [48, p. 542]. Dėstoma tik rusų kalba, lietuviai dėstytojai keičiami rusais. Ši mokykla jau nieko bendra neturėjo su ankstesniąja Nepriklausomos Lietuvos Karo mokykla – nei jos tradicijos, nei programa, nei tikslai.

1941 m. birželio 22 d. prasidėjus SSRS ir Vokietijos karui, ši mokykla vokiečių kariuomenės buvo išblaškyta. Taip baigėsi tiek daug mūsų tautai kainavusios ir tiek daug davusios Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklos istorija.

Literatūra ir šaltiniai

Straipsniai ir knygos

1. **Ališauskas K.** Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920. T. 1, Čikaga, 1972.
2. J.E.P.L. P. Karo Mokyklos V-osios laidos 15 m. sukaktis // *Kardas*, 1938, Nr. 21.
3. Atsiminimai iš Karo Mokyklos darbuotės (plk. ltn. P. Kauno atsiminimai. 1929 m. vasario 5 d., Biržai) // *Kariūnas*, 1934, Nr. 13–14.
4. Baigiamoji šventė // *Kardas*, 1934, Nr. 22.
5. **Balčiūnas J.** Karo Mokyklos šventės // *Kardas*, 1925, Nr. 17.
6. **Balčiūnas J.** Pirmieji Karo mokyklos žygiai // *Mūsų žinynas*, 1928, t. 15, Nr. 45.
7. **Baltutis V.** PLP karo mokyklos XXI laidos kariūno atsiminimai // *Karys*, 1990, Nr. 4.
8. **Buivydis J.** Penkiolika metų (iš atsiminimų) // *Kardas*, 1934, Nr. 22.
9. **Černius J.** Lietuvos karo mokyklos pirmoji laida // *Karys*, Niujorkas, 1979, Nr. 1.
10. **Danilevičius S.** P.L.P. Karo mokyklos XVII kadro karininkų ir X atsargos karininkų laidų išleistuvės // *Kardas*, 1935, Nr. 19.

11. XIX-toji kadro karininkų laida // *Kardas*, 1938, Nr. 11.
12. **Galvydis-Bykauskas J.** Karo mokyklos daigai // *Karys*, 1929, Nr. 40.
13. Gilios prasmės žodžiai jauniems // *Kardas*, 1939, Nr. 19.
14. **IMK.** Trumpa karo mokyklos istorinė apžvalga // *Karys*, 1939, Nr. 13.
15. **Jankauskas V.** Nepriklausomos Lietuvos generolai. Vilnius, I dalis, 1998.
16. **J. M.** Karo mokyklos šventė ir naujų karininkų IX-ji laida // *Kardas*, 1927, Nr. 26–27.
17. Karo mokyklos mokinių išleidimas // *Lietuva*, 1919 m. liepos 10 d.
18. Karo mokyklos II laidos sukaktuvės // *Karys*, 1929, Nr. 51/52.
19. **Kiaupa Z.** Lietuvos valstybės istorija. Vilnius, 2004.
20. **Knezys S., Zabielskas V.** Karo mokyklos 1940 metų aspirantų ir kariūnų laidos // *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*. T. 1. Vilnius, 2001.
21. **Knezys S.** Lietuvos kariuomenės karo mokykla 1919–1940 metais // *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*. T. 2. Vilnius, 2002.
22. **Knezys S., Zabielskas V.** Lietuvos kariuomenės karo mokyklos aspirantai – atsargos karininkai // *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*. T. 2. Vilnius, 2003.
23. **Lebedeva N.** VKP(b) CK Politbiuras ir 1939–1941 m. prijungtų prie SSRS teritorijų sovietizavimas // *Genocidas ir rezistencija*, 2000, Nr. 1(7).
24. **Lesčius V.** Lietuvos kariuomenė 1918–1920. Vilnius, 1998.
25. **Listopadskis J.** Laisvės ir vergijos metai. Vilnius, 1993.
26. **Melys J.** Pirmoji karo mokyklos laida ir Lietuvos kariuomenės kūrimas // *Kardas*, 1934, Nr. 22.
27. **M. Š.** Pirmoji karo mokyklos laida // *Kardas*, 1934, Nr. 14.
28. Mūsų kariuomenės gyvenimas // *Kardas*, 1927, Nr. 25.
29. Mūsų tauta dažnai esti baidoma milžiniais // *Kardas*, 1935, Nr. 19.
30. **Natkevičius L.** Lietuvos kariuomenė. Kaunas, 1919.
31. **Naunčikas K.** Karo mokyklos IV laida iškilmingai paminėjo 15 metų sukaktį // *Kardas*, 1937, Nr. 1.
32. Nauja karininkų laida // *Mūsų žinynas*, 1938, t. 34, Nr. 5.
33. XIX-oji kardo karininkų laida // *Kardas*, 1938, Nr. 11.
34. **Novickis A.** Svetimų kalbų pamokos Karo Mokykloje // *Kardas*, 1927, Nr. 4.
35. Per mokslą augsite ir didėsite, ir ginklo pašaukimui būsite naudingi

(Respublikos Prezidento – Karo Mokyklos šefo A. Smetonos žodis, pasakytas 1938. V. 13. XIX-osios kadro karininkų išleistuvėse // *Kardas*, 1938, Nr. 11.

36. **Petrauskas K.** Karo mokyklos kūrimosi pradžia // *Kardas*, 1929, Nr. 7.
37. **Petrauskas K.** IV-os laidos karininkas, Ketvirtosios karininkų laidos 10 metų sukaktuvės // *Kardas*, 1931, Nr. 3.
38. P.L.P. karo mokyklos V-sios laidos 15 m. sukaktis // *Kardas*, 1938, Nr. 21.
39. Pirmojo Lietuvos Prezidento Karo Mokykla. 1919–1939. Redagavo ats. jaun. ltn. K. Zupka, jaun. ltn. V. Tamulaitis. Kaunas, 1939 (nenumeruota).
40. Respublikos Prezidento kalba Karo Mokykloje lapkričio 11 d. // *Kardas*, 1934, Nr. 22.
41. **Rūtenis J.** Ypatingoji Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklos laida // *Karys*, 1966, Nr. 6.
42. **Statkus V.** Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 m. Chicago, 1986.
43. **Surgailis G.** Lietuvos kariuomenė 1918–1998, Vilnius, 1998.
44. Šis tas apie V-ją P.L.P. Karo Mokyklos laidą // *Kardas*, 1938, Nr. 21.
45. **Šipelis J.** Penkiolikai metų prasliskus // *Kardas*, 1934, Nr. 22.
46. **Šm. A.** Jaunieji mūsų tarpan // *Kardas*, 1936, Nr. 19.
47. **Štencelis B.** Aukštieji karininkų D.L.K. Vytauto kursai // *Mūsų žinynas*, 1928, t. 15, Nr. 45.
48. Tarybų Lietuvos enciklopedija. T. 4. Vilnius, 1988.
49. **Tvaronas P.** Karo mokykla 1919–20-21 m. // *Kariūnas*, 1934, Nr. 13–14.
50. Valdžios žinios. Karo mokykla // *Lietuva*, 1919 m. sausio 15 d.

Archyviniai dokumentai

51. LCVA. F. 3. Ap. 1. B. 6.
52. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 3.
53. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 23.
54. LCVA. F. 384. Ap. 2. B. 104.
55. LCVA. F. 384. Ap. 7. B. 341.
56. LCVA. F. 384. Ap. 3. B. 534.
57. LCVA. F. 858. Ap. 1. B. 100.
58. LCVA. F. 926. Ap. 1. B. 18.
59. LCVA. F. 1451. Ap. 2. B. 1.

60. LCVA. F. 1451. Ap. 2, B. 11.
61. LCVA. F. 1451. Ap. 2. B. 14.
62. LVCA. F. 1451. Ap. 2. B. 40.
63. LVCA. F. R-222. Ap. 1. B. 1.
64. LVCA. F. R-222. Ap. 1. B. 5.
65. LVCA. F. R-222. Ap. 1. B. 7.
66. LVCA. F. R-222. Ap. 1. B. 9.
67. LCVA. F. R-222. Ap.1. B. 17.
68. LVCA. F. R-754. Ap. 3, b. 520.

1.2. Aspirantų tarnyba

Karo mokykla taikos meto sąlygomis parengdavo ir išleisdavo pakankamą skaičių karininkų, reikalingų Lietuvos kariuomenei, bet reikėjo ieškoti būdų, kaip parengti kuo daugiau karininkų karo metui, didesnei kariuomenei.

To meto visus Lietuvos atsargos karininkus galima suskirstyti į šias grupes: 1) buvę užsienio valstybių kariuomenių karininkai, atleisti iš kariuomenės dėl senyvo amžiaus; 2) karininkai, atleisti iš kariuomenės dėl blogos atestacijos; 3) karininkai, kurie tapo jais kovų dėl Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu, bet pirmai progai pasitaikius išstojo iš kariuomenės – norėdami toliau mokytis arba grįžti prie savo darbo.

Pirmos ir antros grupės karininkų, pašauktų į kariuomenę, nesusidarytų daug, ir juos tinkamai panaudoti dėl jų asmeninių savybių nebuvo galima. Todėl kalbant apie atsargos karininkus, liko tik trečia grupė. Šių karininkų dauguma išėjo sutrumpintą Karo mokyklos kursą, todėl dėl tinkamo jų parengimo kilo abejonių. Tuo labiau kad šie karininkai, išėję iš kariuomenės, nuo jos nutolo, užsiėmė savo darbu (veikla). Buvo tik nedidelis atsargos karininkų skaičius, kurie sekė karo mokslą, domėjosi kariuomenės reikalais. Lietuvos jaunuoliai, baigusieji aukštesniąją arba aukštąją mokyklą, tarnavo kariuomenėje tokiomis pačiomis sąlygomis, kaip ir kiti piliečiai, o baigusiems mokomosios komandos kursą buvo suteikiamas puskarininkio laipsnis ir, tarnybos laikui pasibaigus, jie paleidžiami į atsargą. Mobilizacijos metu šiuos atsargos puskarininkius skiriant į karininkų vietas nieko gera tuo nebūtų pasiekta, nes mokomosios komandos žinių kurso karininkui neužteko, mat jie būdami atsargoje negalėjo tobulintis [19, p. 6].

Todėl, siekiant išspręsti ir sutvarkyti atsargos karininkų problemą, nuo 1926 m. pradedamas atsargos karininkų rengimas, steigiami aspirantų kursai. Pirmoji aspirantų laida susirinko 1926 m. sausio 8 d., mokslas pradėtas sausio 15 d., o mokslo kursą gruodžio 1 d. baigė 14 atsargos puskarininkių: Petras Barkauskas, Stepas Derbutas, Juozas Girdauskas, Jonas Kaunas, Jurgis Keras, Augustas Kriauza, Antanas Laugalis, Bronius Lazauskas, Pranas Petrušauskas, Leonas Prėnas, Jonas Senkus, Juozas Šitkauskas, Gabrielius Verbliugevičius, Jonas Zaliauskas. Tik 1927 m. vasario 16 d. Respublikos prezidento aktu Nr. 53 ir vasario 17 d. įsakymu kariuomenei Nr. 26 minėtiems atsargos puskarininkiams suteikiamas leitenanto laipsnis ir jie įskaitomi į pėstininkų karininkų

atsargą. Pasirašė Respublikos prezidentas A. Smetona, krašto apsaugos ministras plk. lt. A. Merkys, už vyriausiojo štabo viršininką – generalinio štabo plk. V. Skorupskis [21, l. 36].

Ta proga Karo mokyklos viršininkas plk. lt. P. Kaunas pabrėžė atsargos karininkų svarbą lietuvių tautai, pažymėdamas, kad Lietuvai labai reikalingi vadai, ypač karininkai, mokantys pareikšti sveiką iniciatyvą, pasiryžę įgyvendinti tautos idealus. „Norint mums apsiginti ir atkariauti priešų užgrobtą Vilnių, – kalbėjo viršininkas, – reikia kaip tik visai Lietuvos inteligentijai susipažinti su karo menu, ypač su šių dienų jo doktrina. Pirmieji atsargos karininkai būsią mūsų visuomenei lig šulai, persiėmę karo dvasia ir palaikantieji glaudžius ryšius su tikrosios tarnybos kariuomene“. Tai glaudus visuomenės ryšys su kariuomene yra „ta mūsų jėga, kurioje glūdi visa mūsų tautos paslaptis“ [12, p. 543–544].

1927 m. rugpjūčio 2 d. įsakymu kariuomenei Nr. 95 skelbiamos aspirantų priėmimo, tarnybos ir mokymo laikinosios taisyklės, kurių 1 str. skelbia, kad „šiuo įvedama Lietuvos kariuomenėje aspirantų institutas.“ Į aspirantų kursų priimami pašaukti atlikti privalomąją karo tarnybą asmenys, baigę ne mažiau kaip 6 klasių aukštesniąją mokyklą ir tinkami rikiuotei. Jie „laikomi kandidatais atsargos karininko laipsniui įgyti ir vadinami aspirantais“ (str. 2). Vėliau reikalavimai sugriežtinti – baigę gimnaziją.

Aspirantams nustatoma 12 mėn. aktyvi (tikroji) karo tarnyba (ši taisyklė netaikoma artilerijos aspirantams, pašauktiems 1926 m.). Aspirantai neskiriami į ūkio ir apskritai į ne rikiuotės tarnybos vietas. Aspirantais negalėjo būti: a) asmenys, kaltinamieji arba teisiamieji, kol jų bylos bus galutinai išspręstos, b) asmenys, teismo nubausti ar kurių teisės apribotos ir c) asmenys, teismo sprendimu nubausti už vagystę, sukčiavimą, svetimo turto pasisavinimą ir kitus kario vardą žeminančius veiksmus. Aspirantai priimami į kariuomenę vieną kartą per metus kartu su rudens šaukimo naujokais. Aspirantai, priimti į kariuomenę, skirstomi į ginklų rūšis ir dalis pagal vyriausiojo štabo viršininko nurodymus: a) į pėstininkus ir kavaleriją – minimalus mokslo cenzas – 6 klasių aukštesnioji mokykla, b) į artileriją ir aviaciją – aukštesnioji mokykla, c) į technikos dalis – 6 Lietuvos universiteto technikos fakulteto semestrai, aukštesnioji technikos mokykla, d) į sanitarijos ir veterinarijos tarnybą – tik sanitarijos ir veterinarijos medikai.

Piliečiai, norintys įstoti į aktyviają karo tarnybą aspirantais, turėjo raštu pranešti savo apskrities naujokų ėmimo komisijos pirmininkui prieš du mė-

nesius iki naujokų šaukimo. Dalies vado nuožiūra iš aspirantų, atvykusių į dalį, sudaromas specialus būrys arba skyrius. Dalių vadai pasirūpina tinkamais instruktoriais, kad aspirantai per du mėnesius išeitų visą naujokų mokymo programą. Aspirantų rengimui atsargos leitenanto laipsniui įgyti krašto apsaugos ministro įsakymu prie Karo mokyklos ir mokomųjų dalių steigiami Aspirantų kursai. Aspirantų klausytojų sudėtį kasmet nustato ir skirsto vyriausiojo štabo viršininkas. Apygardų viršininkai kasmet iki gruodžio 15 d. pristato vyriausiojo štabo viršininkui aspirantų sąrašus, jų atestacijas ir duomenis apie išsilavinimą. Atlikę stažą dalyse, aspirantai gražinami į Aspirantų kursus atsargos leitenanto laipsnio egzaminams laikyti. Aspirantams, tinkamai atestuotiesiems, bet egzaminų neišlaikiusiems, egzaminų komisijos nuožiūra galėjo būti leidžiama laikyti egzaminus dar kartą, jei jie po pirmojo kartotinio šaukimo būtų tinkamai atestuoti.

Aspirantų tarnyba skirstoma taip: a) apie 2 mėnesius – naujokų apmokymas dalyje, b) apie 6 su puse mėnesio – mokslas Aspirantų kursuose, c) apie 3 su puse mėnesio – stažas dalyse (šis straipsnis nelietė antrosios Aspirantų kursų laidos). Pasirašė ministras pirmininkas ir laikinai einantis krašto apsaugos ministro pareigas prof. Augustinas Voldemaras ir laikinai einantis vyriausiojo štabo viršininko pareigas gen. št. plk. ltn. Povilas Plechavičius [21, l. 140–141].

1927 m. spalio 30 d. Karo mokykloje įvyko pėstininkų antrosios ir artileristų pirmosios laidos kariūnų aspirantų išleistuvės. Mokyklos gimnastikos ir sporto salėje 46 kariūnai aspirantai iškilmingai prisiekė Lietuvos Respublikai. Per iškilmingus pietus Karo mokyklos viršininkas plk. ltn. P. Kaunas pasakė kalbą, kurioje atkreipė aspirantų dėmesį į tai, kad tautos valia visada turėtų reikštis per kariuomenę; nepamirštant karininko įsipareigojimų – rūpintis visos kariuomenės garbe, gilinti karines žinias. Kvietė būsimus atsargos karininkus kartu su liaudimi ir kariuomene sėkmingai įgyvendinti tautos idealus. Kariūnų aspirantų vardu kalbėjęs L. Burba pažymėjo, kad, besimokydami Karo mokykloje, jie pasisėmė nemažai karinių žinių ir pasižadėjo jas panaudoti Vilniaus išvadavimui, Nepriklausomos Lietuvos valstybės stiprinimui [13, p. 472]. Baigusieji šią laidą buvo pristatyti Lietuvos Respublikos prezidentui pakelti į atsargos karininko laipsnį. 1927 m. gruodžio 28 d. Respublikos prezidento aktu Nr. 558 ir įsakymu kariuomenei Nr. 145/32 atsargos pėstininkai puskarininkiai ir 14 atsargos artilerijos puskarininkų pakeliami į leitenanto laipsnį ir įtraukiami į pėstininkų ir artilerijos karininkų atsargą [15, p. 356; 21, l. 210].

Trečioji aspirantų laida buvo išleista 1928 m. lapkričio 2 d., ją baigė 86, ketvirtoji – 1929 m. lapkričio 6 d., ją baigė 81 atsargos puskarininkis. Respublikos prezidento aktu Nr. 58, 1929 02 19 ir įsakymu kariuomenei Nr. 14, 1929 02 23, Respublikos prezidento aktu Nr. 495, 1929 11 06 ir įsakymu kariuomenei Nr. 86, 1929 11 24 jie pakeliami į leitenanto laipsnį ir įtraukiami į karininkų atsargą [15, p. 357–358; 20, p. 676–677; 22, l. 26, 178–179].

Atsižvelgiant į kariuomenės mobilizacinius poreikius, nuo penktosios laidos priimamųjų į kariūnus aspirantus smarkiai padaugėjo: penktoji laida išleista 1930 m. lapkričio 1 d. (baigė 229), šeštoji – 1931 m. spalio 29 d. (baigė 475) [15, p. 355; 23, l. 85; 24, l. 148–152]. Baigus aspirantų kursą, absolventams suteikdavo atsargos leitenanto (nuo 1931 m. – jaunesniojo leitenanto) laipsnį. Jie buvo paleidžiami į karininkų atsargą. Atsargos karininkų atranka ir rengimas, kaip ir į kariūnų laidas, taip pat vyko pagal griežtus reikalavimus. Aspirantų mokymas ir auklėjimas savo esme nėra nesiskyrė nuo kariūnų mokymo ir auklėjimo, tik aspirantų mokymo plane ypač pabrėžta specializacija.

Iki tol veikusios aspirantų priėmimo ir tarnybos taisyklės (besimokantiems kitose mokyklose) moksleiviams aspirantams keldavo kai kurių problemų, tarp kurių svarbiausia buvo ta, kad karo tarnybos pabaiga (spalio paskutinės dienos) nesutapdavo su kai kurių mokyklų mokslo pradžia. Todėl kai kurie moksleiviai, baigę tarnybą spalio pabaigoje, tais metais nebegalėdavo tęsti mokslo. Karo prievolė jiems mokymąsi sutrukdydavo ne vienerius, o dvejus metus. Be to, stojantiems į aspirantus iki tol galiojusios taisyklės reikalavo per mažo mokslo minimumo – būtent 6 gimnazijos klasių. Kelerių metų patirtis parodė, kad jaunuoliai, nebaigę aukštesniosios mokyklos, dažniausiai nesugeba per trumpą aspirantų tarnybos laikotarpį įsisavinti atsargos karininkams reikalingų dalykų. Ypač jiems buvo sunku mokytis tų karinių dalykų, kurie reikalavo daugiau matematikos, fizikos ir istorijos žinių [18, p. 109–110].

Minėtus senųjų taisyklių trūkumus pašalino 1931 m. priimta nauja kariūnų aspirantų priėmimo ir tarnybos tvarka [14, p. 22–23] ir 1933 m. kovo 1 d. priimtas „Aspirantų tarnybos įstatymas“ ir „Aspirantų tarnybos įstatymui vykdyti taisyklės“ [1, p. 17–20]. Aspirantais galėjo būti 18–29 metų asmenys, baigę ne mažiau kaip aukštesniąją mokyklą ir tinkami rikiuotei. Pagal ginklų rūšis kandidatai į aspirantus skirstomi, atsižvelgiant į komplektavimo sąlygas, jų pageidavimą, kūno sudėjimą, sveikatą, esamų vietų skaičių ir specialybes. Į sanitarijos ir veterinarijos specialybę aspirantais priimami tik baigę ne mažiau

kaip 8 medicinos arba veterinarijos fakultetų semestrus. Aspirantais negalėjo būti teismo bausti didesnėmis kaip areštas bausmėmis, teisiami, tardomi ir dėl kitų priežasčių aspirantais būti netinkami asmenys.

Aspirantų kandidatus parinkdavo apskričių komendantai, dalyvaujant apskrities viršininkui ir sanitarijos karininkui arba gydytojui civiliui. Apskričių komendantų parinkti asmenys numatytu laiku atvyksta jų žinion. Nuo atvykimo dienos jie gauna naujokams nustatytus maistpinigius ir valstybės lėšomis siunčiami į Karo mokyklą. Komisija nustatytą skaičių asmenų priima į kariuomenę kandidatais į aspirantus. Kandidatai į aspirantus, išėję naujokų mokymą, išlaikę egzaminus ir gerai atestuoti, skiriami aspirantais. Aspirantais arba kandidatais į aspirantus galėjo būti skiriami ir tikrosios tarnybos kareiviai, kurie atitiko keliamus reikalavimus. Atsargos kareiviai ir liktiniai puskarininkiai taikos metu į aspirantus nepriimami. Kandidatai, nepriimti į aspirantus, karo prievolę atlieka bendra tvarka. Aspirantams ir kandidatams į aspirantus leidžiama būti ir kitų mokyklų studentais ir mokiniais, jei tai netrukdo eiti karo tarnybos pareigų.

Aspirantai kariuomenėje iki 1937 m. tarnavo 12 mėnesių, įskaitant ir kandidatais ištarnautą laiką. Per tą laiką jiems buvo suteikiamas kariūnams numatytas išlaikymas ir jie turėjo baigti atsargos jaunesniojo leitenanto laipsniui įgyti numatytą mokymosi programą, išlaikyti egzaminus ir atlikti praktiką. Pvz., penktosios aspirantų laidos (1930 m.) mokymo plane rikiuotei buvo skirta 65 val., instruktavimui (šaudymo, grandies, kautynių mokymas, durtuvų kova, užsiėmimai grupėmis prie įvairių pabūklų) – 60 val., parengiamiesiems šaudymo pratimams koviniais šoviniais (iš šautuvų, lengvųjų ir sunkiųjų kulkosvaidžių) – 54 val., taikomajai taktikai (kautynių skyriaus, būrio ir kuopos mokymas) – 72 val., taktikai: pėstininkams – 45 val., artilerijai – 10 val., kavalerijai – 8 val., aviacijai – 8 val., pasirengimui cheminiam karui – 10 val., artilerijai – 30 val., topografijai – 28 val., fortifikacijai – 48 val. (pėstininkams – 18, inžinerijos būriams – 30 val.), ryšiams – 52 val. (pėstininkams – 22, inžinerijos būriams – 30 val.), šaudybai – 20 val., teoriniam ir praktiniam susipažinimui su ginklais – 60 val. (šautuvas, granatos, revolveriai – 7 val., kulkosvaidis: teorija 28 val., praktiniai užsiėmimai – 8 val., minosvaidis: teorija – 20 val. praktika – 8 val., šarvuočiai ir tankai – 5 val.), kariuomenės organizavimui ir ūkiui – 20 val., karo teisei – 10 val., karo higienai – 12 val., statutams – 48 val.: vidaus – 8 val., drausmės – 6 val., įgulos – 6 val., šaudymo – 10 val., lauko – 18 val., pokalbiams įvairiais drausmės, psichologijos, auklėjimo ir kt. klausimais – 8 val., gimnasti-

kai ir sportui – 130 val., rikiuotės dainų mokymui (2 val. per savaitę) – 20 val. Praktika buvo atliekama daliniuose, ir jai buvo skirta 42 dienos pėstininkų ir 25 – inžinerijos būriams. Egzaminai buvo laikomi iš taktikos ir lauko statuto, artilerijos, topografijos, fortifikacijos, šaudymo ir šaudymo statuto, ryšių, ginklų, kariuomenės organizavimo ir ūkio, visų statutų [33, l. 3–13].

Atsargos j. ltn. Dovinietis 1932 m. apie aspirantų praktiką „Karde“ pareiškė tokius samprotavimus: „Iš kariūnų aspirantų trumpo tarnybos laiko trys mėnesiai skiriami teorijos žinių praktiškam pritaikymui ir duodama progos praktiškai išmokti ir parodyti mokėjimą vadovauti būriui. Nemaža kam iš karto sunku vadovauti būriui, todėl pradedama nuo skyriaus ir tik po to einama prie būrio.

Išlaikę egzaminus ir gavę geras atestacijas už stažo atlikimą, kariūnai aspirantai pakeliami į ats. j. ltn., nors per tuos 3 mėnesius stažo kai kurie jų negavo vadovauti būriui. Man pačiam teko išeiti tajį stažą. Taigi teko matyti tokių, kurie visą laiką buvo skyrininkais ar net jų padėjėjais.

Todėl nėra ko stebėtis, jei iš ats. j. ltn. atsiras nesugebančių vadovauti būriui. Tad kaip jie tas pareigas eis, jei kils reikalas.

Ats. j. ltn. parengimas valstybei nepigiai kainuoja, todėl turi būti dedamos visos pastangos, kad visi turėtų progos įgyti būrio vadovavimo įgūdžių ir kad atestacijos būtų duodamos už faktišką būrio vadovavimą, kad tik už vadovavimą gavę geras atestacijas būtų keliami į ats. j. ltn. Nes, priešingai, kai bus reikalas, gali tekti skaudžiai nusivilti.

Taip pat ats. j. ltn. vėliau tektų patikrinti, kiek jie savo tarnybą išmano, ar neatsilikio, nepamiršo įgytų žinių“ [9, p. 108].

Pradedant septintąją laidą Aspirantų tarnybos pradžia ir pabaiga pradėta derinti su kitų Lietuvos mokyklų mokslo metų pradžia ir pabaiga, kad tarnybą baigę jaunieji karininkai galėtų laiku registruotis studijoms universitete ir kitose aukštosiose mokyklose, kuriose mokslas prasidėdavo rugsėjo 15 d. Septintoji – dvyliktoji aspirantų laidos buvo išleistos 1932 – 1937 m. rugsėjo 15 d. Septintąją laidą baigė 240, aštuntąją – 187, devintąją – 144, dešimtąją – 132, vienuoliktąją – 212, dvyliktąją – 254, tryliktąją – 239 (1938 m. rugsėjo 27 d.), keturioliktąją – 246 (1939 m. rugsėjo 18 d.) [15, p. 366–382; 25, l. 121–123; 26, l. 81–83; 27, l. 131–133; 28, l. 87–88; 29, l. 105–108; 30, l. 94–95; 31, l. 135–137].

Kandidatai į minėtas laidas būdavo priimami į Karo mokyklą tuoj po rugsėjo vidurio, tik išleidus ankstesnę laidą. Šioje laidoje I aspirantų kuopą sudarė pėstininkai, o II aspirantų kuopos pirmą būrį – inžinerijos, o antrą – artileristų

specialybės karininkai [20, p. 677]. Tai buvo didelis indėlis stiprinant Lietuvos atsargos karininkų gretas. Tais metais kariūnų laida nebuvo išleista, nes Karo mokykla persitvarkė į trejų mokslo metų kursą, todėl kita kariūnų laida buvo išleista tik 1938 m.

Dvyliktosios aspirantų laidos iškilmės prasidėjo pamaldomis Karo mokyklos aktų salėje, į kurias atvyko Lietuvos Respublikos prezidentas A. Smetona, ministras pirmininkas J. Tūbelis, krašto apsaugos ministras brg. gen. S. Dirmanas, brg. gen. E. Vimeris, Kauno miesto komendantas plk. Z. Talevičius, Šaulių sąjungos vadas plk. P. Saladžius, Prezidentūros kanceliarijos viršininkas dr. P. Bielskis, prezidento adjutantas plk. ltn. V. Šliogeris, vyriausiasis kariuomenės kapelionas Vl. Mironas, protonotaras prelatas prof. A. Grigaitis, nemažai aukštųjų karininkų ir spaudos atstovų. Dėl vykusių tuo metu kariuomenės manevrų išleistuvių iškilmėse negalėjo dalyvauti kariuomenės vadas gen. štabo plk. S. Raštikis ir kai kurie aukštieji karininkai – dalinių vadai bei įstaigų viršininkai. Buvo perskaitytas Respublikos prezidento aktas, kuriuo visiems dvyliktosios laidos aspirantams suteikiamas atsargos j. leitenanto laipsnis. Ta proga Karo mokyklos įsakymu antrojo kurso kariūnai buvo perkelti į trečią kursą.

Pasibaigus kariūnų ir aspirantų kuopų paradiui, jaunesniuosius atsargos leitenantus prie Vytauto Didžiojo paminklo prisaidino karo kapelionas V. Abraitis. Reikia pažymėti, kad originali, pirmą kartą priesaikai parinkta vieta prie Vytauto Didžiojo paminklo pačią priesaiką darė nepaprastai įspūdingą. Su šia laida buvo išleista per 2000 atsargos karininkų [6, p. 455–466].

Išleidžiamiesiems atsargos j. leitenantams Lietuvos prezidentas kardu neįteikdavo. Tik pradėdant tryliktąją laidą jie gaudavo specialų prie uniformos nešiojamą ženklą, kuriame buvo išgraviruotas laidos numeris. Gražinę į sandėlį turėtus valdiškus daiktus, išleidžiamieji gaudavo atitinkamą pažymėjimą, su kuriuo turėdavo tuoj pat registruotis savo apskrities karo komendantūroje.

Pagal 1935 m. liepos 3 d. paskelbtą įstatymą atsargos jaunesnieji leitenantai galėjo būti priimti į aktyvią karo tarnybą baigę 10 mėn. kursus, kurie buvo įsteigti Karo mokykloje [3, p. 4]. Atsargos karininkai būdavo šaukiami į pakartotinius mokymus, po kurių galėjo būti suteikiamas aukštesnis laipsnis, iki kapitono imtinai.

Iki 1936 m. karo prievolė būdavo atidedama studentams, kol baigs studijas ir kitais atvejais. Tačiau kylant karinei grėsmei, paaštrėjus santykiams su

Vokietija, visi atidėjimai buvo atšaukti ir karo prievolę reikėjo atlikti bendra įstatymo nustatyta tvarka.

Remiantis 1937 m. kovo 1 d. „Aspirantų tarnybos įstatymo pakeitimu“ [32, p. 32] ir 1937 m. balandžio 30 d. įsakymu kariuomenei Nr. 26 [30, l. 40–42], pradedant tryliktąja laida, aspirantams tarnyba pailginama nuo 12 iki 15 mėnesių. Be to, kariūnai ir aspirantai turėjo būti tam tikrą laiką kandidatais. Iki tol kandidatai į aspirantus jaunojo kario mokymą išeidavo Karo mokykloje, o nuo tryliktosios laidos jaunojo kario mokymui jie jau buvo siunčiami į kariuomenės dalinius ir Karo mokykloje jiems būdavo suteikiamas išsamesnis mokymas.

Pagal šio įstatymo 1 str. atleistieji aspirantų kandidatai turi teisę tais pačiais metais iš naujo stoti į aspirantus bendra tvarka. Apskričių ir miestų kariniai viršininkai aspirantų kandidatus parenka rugpjūčio 20 d. Parinktiems kandidatams į Karo mokyklą reikia atvykti rugpjūčio 26 d. Stojantys į aspirantus asmenys Karo mokykloje turi išlaikyti politinių ir visuomeninių mokslų egzaminus [35, l. 193].

Aspirantai ir kandidatai: dėl sveikatos tapę netinkami karo tarnybai atleidžiami nuo karo tarnybos, o tapę tinkami tik ne rikiuotei ir ištarnavę kariuomenėje ne mažiau kaip 6 mėn. – paleidžiami į atsargą; dėl ligos nutrūkus karo tarnybai daugiau kaip 3 mėn. ir dėl to nebaigę nustatyto mokslo arba neišlaikę egzaminų kariuomenėje tarnauja tik 12 mėnesių; patys pasiprašę iš Aspirantų tarnybos savo noru arba dėl nusikaltimų, nusizengimų ir būdami nepažangūs – pripažįstami netinkami tarnybai ir netenka kariūno aspiranto vardo ir karo prievolę atlieka bendra tvarka, t.y. kariuomenėje tarnauja 18 mėn. ir po to paleidžiami į atsargą.

Aspirantai, ištarnavę nustatytą laiką, išlaikę egzaminus, atlikę praktiką ir gerai atestuoti, pristatomi atsargos jaunesniojo leitenanto laipsniui gauti, o jį gavę paleidžiami į atsargą ir įgauna teisę nešioti nustatytą ženklą, o būdami atsargoje turi atsargos karininkams teikiamas teises bei privilegijas. Šio laipsnio negavę paleidžiami iš Aspirantų tarnybos ir kariuomenėje tarnauja karo prievolės įstatymu nustatytą laiką. Aspirantams, neišlaikiusiems egzaminų, tačiau gerai atestuotiesiems ir ištarnavusiems karo prievolės įstatymu nustatytą tikrosios karo tarnybos laiką, egzaminus galima buvo perlaikyti antrą kartą. Atsargos jaunesnieji leitenantai atsargoje tarnavo karininkams nustatytą laiką ir pirmuosius trejus metus laikomi lygtinai atostogose, iš kurių krašto apsaugos ministras galėjo juos vėl pašaukti į karo tarnybą.

Atsargos jaunesnieji leitenantai, taikos metu išbuvę atsargoje ne mažiau kaip 4 metus, atlikę nustatytus pakartotinius mokymus ir gerai atestuoti, galėjo būti pakelti atsargos leitenantais. Karo metu atsargos jaunesnieji leitenantai ir leitenantai aukštesniais laipsniais galėjo būti keliami bendrąja tvarka. Asmenys, įstoję į Aspirantų tarnybą iš valstybės, savivaldybių ir privačių tarnybų, turėjo teisę grįžti ten pat, tik atlikę karo tarnybą.

Baigusiems mokslą aspirantams suteikdavo jaunesniojo leitenanto laipsnį ir išleisdavo į atsargą. Atsargos karininkai būdavo šaukiami į pakartotinius mokymus, po kurių galėjo būti suteikiamas aukštesnis laipsnis, iki kapitono imtinai. Iki Lietuvos okupacijos 1940 m. Karo mokykla išleido 14 aspirantų laidų, parengė 2585, o su 15 laida – 2869 atsargos karininkus [15, p. 354].

Lietuvos karininkija nuolat rūpinosi atsargos karininkų parengimu. An-tai 1933 m. lapkričio 19 d. Lietuvos kunigaikščio Vytenio 9 pėstininkų pulko karininkų ramovėje Marijampolės apskrities atsargos karininkų suvažiavime generalinio štabo mjr. K. Dulksnys skaitytoje paskaitoje tema: „Atsargos kari-ninkų uždaviniai“ kalbėjo, kad „kiekvienas turim gerai suprasti savo pareigas tėvynės gynimui. Neturime manyti, kad visa tai galima sutvarkyti įstatymų keliu, nes vienu įstatymu saugumas dar nelaiduojamas, jeigu pati tauta šiam sunkiam uždaviniui nebūna parengiama. Tautos pasirengimas gintis nuo už-puoliko dažniausiai pareina nuo jos dvasios, jos išauklėjimo, to negalima pa-siekti nei karo tarnyba, nei trumpu prieškariniu auklėjimu.

<...>Jau nuo pat mažens jaunajai kartai turi būti skiepijama, kad norint ne-priklausomiems gyventi, reikia mokėti nepriklausomybę ginti ne tik žodžiu bei kasdieniu darbu, bet ir ginklu. <...> Žinoma, atsargos karininkai negali tenkintis vien tik karišką spaudą sekdami, nes šiuo būdu labiau platinamos tik teorinės žinios, o praktiškoms žinioms papildyti turi būti aplinkybių, kuo panašesnių į karo, t. y. protarpiais reikalingos sistemingos praktiško pobūdžio studijos ir praktiškas žmonių vadovavimas. Taigi koku būdu to sistemiškumo galima pa-siekti? Kaip pasiekti, kad teorija ir praktika nuolat viena antrą papildytų ir atsargos karininkai visą laiką jaustų kariuomenės mokymo ir jos pažangos pulsą?

Vadinasi, reikia dviejų papildomų kelių: a) atsargos karininkų šaukimas kartoti ir b) atsargos karininkams rengiami kursai. Vienas ir antras keliai bū-tinai reikalingi, nes jie vienas antrą papildo. Kursai duoda karininkui sistema-tizuotų teorinių ir praktinių žinių, o per kartojamuosius šaukimus tos žinios išbandomos, sprendžiant taktikos uždavinius su žmonėmis lauke.

<...> Tikrosios tarnybos karininkai yra įsitikinę, kad pavojui kilus atsargos karininkai visi kaip vienas eis ginti nepriklausomybės, bet reikia atsiminti, kad nepakanka gerų norų ir pasiryžimo, reikia turėti ir pakankamai žinių. Tiesa, atsargos karininkams tų žinių buvo duota Karo mokykloje, paskum jas kai kas pasitobulino per kartojamuosius pratimus bei dalyvaudami Šaulių sąjungoje, bet to viso maža, reikia toliau lavintis, kad iš tikro būtume pasirengę sunkiems uždaviniams“ [17, p. 15].

Atsargos karininkų mokymas ir tobulinimas vis dar nebuvo pakankamai išspręstas. Anoniminis autorius 1935 m. „Karde“ dalydamasis mintimis, kurias išgirdo viename apskrities atsargos karininkų metiniame suvažiavime, pateikė pasiūlymų, kurie galėtų padėti išspręsti šią problemą. Autorius rašo, kad būsiamajame kare kovoti teks visai tautai. Todėl šios kovos sėkmė, be tinkamo karinio pasirengimo, priklausys ir nuo tautos ginkluotųjų pajėgų kokybės, kuri privalo apimti ne vien tik aukštus moralinius ir dvasinius, bet ir visais atžvilgiais tinkamą karinį pasirengimą bei išsilavinimą. Tiek praeityje, tiek ateityje ginkluotųjų pajėgų pagrindą sudarydavo ir sudarys karininkai. Būtiniosios tarnybos karininkai sudaro mažumą, o atsargos karininkai – didžiąją daugumą. Esant palankioms sąlygoms santykis tarp pirmųjų ir antrųjų paprastai išreiškiamas kaip 1:4.

Kariuomenė pavojaus metu įvykdys savo uždavinį tik tuo atveju, kai karininkai, grįžę į aktyviosios karininkijos gretas, sustiprins ją ne vien kiekybiškai, bet ir kokybiškai, nebus tarp jų skirtumo. Karo veiksmų pradžioje pirmą ugnį teks atlaikyti būtiniosios tarnybos karininkams, nemažam jų skaičiui gali tekti vykdyti įvairias pareigas krašto viduje, todėl karininkų gretos iš karto praretės. Karininkų gretas papildys atsargos karininkai. Todėl atsargos karininkų karinė kvalifikacija turi atitikti būtiniosios tarnybos karininkų išsilavinimą. Priešingu atveju atsargos karininkai kaip vanduo tik atskies būtiniosios tarnybos karininkijos gretas, t. y. pasireikš tik savo gausumu, nesuvaikindami kokio nors pozityvaus vaidmens. Didysis karas savo karčiu patyrimu vaizdžiai liudija tokios nelygybės skaudžius padarinius.

Tuo metu Lietuvos kariuomenės atsargos karininkus sudarė: nedidelė dalis – tai į atsargą išėję būtiniosios tarnybos karininkai ir vyraujanti dauguma – atsargos j. leitenantai, baigę aspirantų kursus. Būsimieji karininkai, besimokydami aspirantų kursuose, įgydavo gana pakankamai bent teorinių žinių. Situacija visai pasikeisdavo, kai baigęs kursus karininkas būdavo paleidžiamas į

atsargą. Dėl palyginti brangios karinės periodinės spaudos ji nebuvo skaitoma (sekama). Neatnaujinamos aspirantų kursuose įgytos žinios kasmet seko. Atsargos karininkų sąjunga mokymo srityje be atsitiktinių, dažniausiai bendresnio pobūdžio paskaitų, nieko padaryti negalėjo. Pagaliau retai poligone rengiamos pratybos dėl didelio atsargos karininkų į vieną dalinį sutelkimo, trumpo pratybų laiko, o svarbiausia – dėl visai menko (tikriausiai jokio) vadovavimo stažo ir visos praktikos – neduoda tiek naudos, kiek turėtų ir galėtų duoti esant palankesnėms sąlygoms. Straipsnio autorius daro išvadą, kad „visos ats. karininko žinios bei patyrimas įgyjamas tik asp. kursuose ir būtiniosios tarnybos metu, o palikus kariuomenės eiles jo tolesnis karinis rengimas, kad ir pagrįstas geru noru, paprastai turi sustoti, dažniausiai žengia atgal“.

Autorius pateikia kelis konkrečius pasiūlymus, kurie visų pirma liečia pės-tininkų korpuso atsargos karininkus, tačiau jie be didesnių pakeitimų visiškai priimtini artileristams, matyt ir kitų korpusų karininkams. Autoriaus siūlo steigti dviejų pakopų kursų: 1) atsargos karininkai, kurie gyvena pačiose įgulo-se arba netoliese, tolesnį karinį tobulinimą galėtų sėkmingai tęsti aktyviai dalyvaudami tos įgulos (dalinio) karininkų žiemos, vasaros, ir bendrai visų metų mokymuose, prižiūrint įgulos viršininkui (dalinio vadui). Visą atsargos karininkų mokymo tvarkymą tektų pavesti tos įgulos vienam karininkui; 2) ki-tiems atsargos karininkams, kuriems sunkiai pasiekiamą įgula, tektų mokytis vadinamuosiuose namų kursuose.

Projekto esmė tokia: atsargos karininkai, kurie dėl įvairių priežasčių negali sistemingai dalyvauti artimiausio karinio dalinio mokymuose, kai kuriuos karinius dalykus galėtų mokytis namuose – susirašinėjimo būdu. Autoriaus nuomone, geriausia būtų, kad programą atsargos karininkų rengimui tobulinti parengtų kariuomenės štabas, nes tai suteiktų visam mokymui vienodumą ir pastovumą: programą toliau konkretizuotų divizijų štabai (ginklų ir tarnybų viršininkai); programa apimtų išimtinai taikomuosius taktikos pratimus, su minimalia teorija (tik tiek, kad paaiškintų padėtų suprasti konkretų pratimą). Taikomieji taktikos pratimai būtų dviejų rūšių: namų (kambario) ir lauko pratimai. Nagrinėjamas objektas – būrio, kuopos veikimas svarbesnėse ginamųjų, stabdomųjų, puolamųjų ir kitų veiksmų kautynių fazėse. Visas kursas apskaičiuotas dvejimėms metams.

Kariuomenės štabo sudaryta ir divizijų vadų (ginklų viršininkų) detalizuota mokymo programa būtų pavesta vykdyti pulkų vadams, įgulų viršininkams.

Siūlomas mokymo būdas būtų pagrįstas išimtinai pačių atsargos karininkų gera valia ir pašaukimo supratimu.

Karininkų atsarga, atsižvelgiant į karo pradžioje iškilsiančius reikalavimus, yra gynybinio pobūdžio ir jau dabar diferencijuota, t.y. dar taikos metu parengti tinkamus asmenis kuopų vadų pareigoms eiti ir juos pakelti į leitenanto, galbūt kapitono laipsnį. Kandidatai visais atžvilgiais privalo atitikti keliamus reikalavimus ir savo tinkamumu bei kvalifikacija prilygti būtiniosios tarnybos karininkams. Todėl kitam laipsniui gauti nepakanka vieno, kad ir sėkmingai atlikto poligone, apmokymo. Sąlygos kitam laipsniui gauti turėtų būti daug sunkesnės, kad labiau iškeltų kandidato kaip vado tinkamumą. Atsargos karininkams, siekiantiems įgyti aukštesnį laipsnį, rengimosi, tobulinimosi eiga būtų tokia: du vienas po kito 2 metų namų kursai (atlikti artimesnėje įguloje), bent vienas poligone apmokymas, egzaminai, atitinkamas rikiuotės stažas. Karinė spauda sprendžiant šį klausimą esant tam tikroms sąlygoms gali suvaidinti labai svarbų teigiamą vaidmenį. Kad karinė spauda būtų plačiai prieinama, reikia ją atpiginti [4, p. 321–325].

Mjr. A. Bartkus 1937 m. „Mūsų žinyne“ paskelbtame straipsnyje „Atsargos karininkų parengimo klausimu“ apžvelgęs Rusijos, Vokietijos ir kitų valstybių ikikarinę ir dabartinę patirtį rengiant atsargos karininkus pateikia konkrečių pasiūlymų, kaip reikėtų tobulinti kariūnų aspirantų tarnybą. Vien tik būtiniosios tarnybos laiko kariūnams aspirantams pailginimas daug nepadės. Yra ir rimtesnių jų prasto parengimo priežasčių. Svarbiausios iš jų yra: a) per daug plati ir ne visai pritaikyta gyvenimui kariūnų aspirantų mokymo programa, b) per mažas karininkų skaičius Karo mokykloje ir c) per trumpa stažuotė daliniuose.

Pagal naują aspirantų tarnybos įstatymą kariūnų aspirantų tarnyba kariuomenėje prasideda kiekvienais metais liepos mėn. 1 d. ir trunka 15 mėnesių, t.y. iki kitų metų spalio mėn. 1 d. Autorius siūlo kariūnų aspirantų tarnybos laiką paskirstyti taip:

Pirmas laikotarpis: trys mėnesiai – nuo liepos 1 d. iki spalio 1 d. – pagrindinis eilinio parengimas rikiuotės daliniuose.

Antras laikotarpis: septyni mėnesiai – kariūnų aspirantų mokymas Karo mokykloje.

Trečias laikotarpis: penki mėnesiai – stažuotė daliniuose, dalyvavimas atšarginių mokyme, rudens manevrai.

Kad būtų galima sėkmingai vadovauti kareiviams kautynėse, reikia gerai juos pažinti. Tam pasiekti geriausias būdas – bendras su kareiviais gyvenimas kareivinėse. Nuo to ir turi prasidėti būsimą atsargos karininko rengimas. Labai svarbu, kad kariūnas aspirantas pažintų kareivių ir dalinių gyvenimą dar prieš stojant į Karo mokyklą. Dėl kariūnų aspirantų būtinąsios karo tarnybos trumpo laiko, jų pradinei tarnybai daliniuose visiškai užtektų skirti tris mėnesius. Per tą laiką kariūnai aspirantai turėtų daliniuose išeiti pagrindinį atskiro kovotojo parengimo kursą ir skyriaus mokymus. Kariūnų aspirantų išsilavinimas ir jų paruošimas mokyklose visiškai leidžia šį tikslą pasiekti. Labai negerai būtų visus kariūnus aspirantus skirti (kaip tai kartais pasitaikydavo) pradiniam mokymui į vieną arba kelis parinktus pulkus dėl šių motyvų:

1. Kitų kariuomenių pavyzdžiai rodo, kad dėl tam tikrų gyvenimo sąlygų geresni daliniai yra tie, kurie dislokuoti toliau nuo centro. Dėl to daugelyje valstybių, kaip, pvz., Prancūzijoje, Švedijoje, Lenkijoje ir iš dalies Vokietijoje, karo mokyklos yra mažesniuose miestuose.

2. Paskyrus daug kariūnų aspirantų į vieną pulką, jų mokymas gerokai pablogės, nes pritrūks žemesniųjų karininkų, nepakaks mokymo priemonių, sunkiau bus surasti patalpas. Todėl naudingiau būtų kariūnus aspirantus pradiniam mokymui išskirstyti į visus dalinius.

A. Bartkaus nuomone, nėra jokio reikalo kariūnus aspirantus daliniuose aprengti kitaip negu eilinius, nes tai apsunkina Karo mokyklos biudžetą, o skirtinga uniforma trukdo kariūnams paprastai bendrauti su kareiviais. Kad būtų galima priversti dalinius rimtai susirūpinti kariūnų aspirantų parengimu, būtų naudinga stojamuosius egzaminus atvykusiems į Karo mokyklą organizuoti iš praktinio parengimo veikti lauke, bet ne iš teorinių dalykų. Kitaip kariūnų aspirantų mokymas daliniuose pakryptų nepageidaujama vaga.

Minėto autoriaus nuomone, kariūnų aspirantų mokymo programą reikėtų iš pagrindų pakeisti. *Non scholae, sed vitae* (mokomės ne mokyklai, bet gyvenimui). Kaip tik šiam šūkiui aspirantų mokymo programa ir nusideda. Čia ir glūdi svarbiausia kariūnų aspirantų nepakankamo paruošimo priežastis. Mokymo programa yra per plati ir per daug universali. Karo mokykloje pradėjus mokyti kariūnus aspirantus tam tikslui buvo pritaikyta sutrumpinta, su kai kuriais neesminiais pakeitimais kariūnų mokymo programa. Kariūnai aspirantai mokosi tų dalykų, kurie jiems nėra būtinais reikalingi ir todėl dėl laiko stokos labai mažai mokomasi tų dalykų, kurie būtinais reikalingi. Autoriui teko

dalyvauti trijų apskričių atsargos karininkų suvažiavimuose ir beveik visi jie skundėsi, kad dėl labai plačios teorinės programos per mažai turėjo naudos iš praktinių dalykų, dėstomų Karo mokykloje. Tokius nusiskundimus reikė ir buvę kariūnai aspirantai. Todėl tokią mokymo programą reikėtų pakeisti, išimant viską, kas nėra būtina reikalinga, nes atsargos karininkų parengimą lemia ne teorinis mokymas, bet vadovavimo stažas daliniuose.

Kariūnų aspirantų mokymo programa reikalavo, kad mokytų tik tinkamai pasirengę šiam darbui karininkai. Kariūnai tam darbui daug padėti negalėjo, nes neturėjo nei reikalingų žinių, nei patirties, nei laiko, nes patys turėjo ruošti savo labai svarbioms ateityje pareigoms. Karo mokykloje kariūnai aspirantai buvo suskirstyti būriais po 50 ir net daugiau kariūnų. Būryje buvo tik vienas karininkas, kuris ėjo kartu ir būrio vado, ir lektorius pareigas. Net ir patyrusio liktinio būrininko, kuris padėtų šiame darbe, kaip yra pulkuose, Karo mokykloje būrio vadas neturėjo. Todėl mokymo bei auklėjimo sėkmė buvo sunkiai pasiekiamą. Kariūnai, padėdami karininkui mokymo procese, galėjo tik pakenkti, ypač jeigu jie kasdien būtų keičiami.

Karo mokykloje kariūnų aspirantų mokymo pagrindą sudarė taktinės pratybos lauke ir prie žemėlapio ar smėlio dėžės (esant blogam orui). Kiekvienoms pratyboms pasiruošti reikėjo gana daug laiko. Kada Karo mokyklos karininkas, būdamas būryje vienas, galėjo tam darbui pasiruošti? Mokant sėkmingai naudotis ginklais reikėjo, kad vienoje grupėje būtų nuo 8 iki 10 mokinių, o karininkui mokyti, turint 50 ir daugiau mokinių, labai sunku. Todėl nereikia stebėtis, kad vien dėl šios priežasties kariūnai aspirantai kartais blogiau išmanydavo ginklus negu eiliniai kareiviai. Autorius siūlė, kad kiekviename kariūnų aspirantų būryje turėtų būti kapitonas kuopos vado teisėmis ir dar, mažiausiai, du leitenantai – būrio vadų teisėmis; sunkių priemonių ir inžinerijos būryje, kiekviename mokymo skyriuje, reikėtų paskirti po vieną karininką. Tik taip galima tikėtis geresnio karūnų aspirantų parengimo. Nepakanka kariūnų aspirantų paruošti jo būsimoms pareigoms, reikia ir tinkamai jį išauklėti karinės narsos ir meilės Tėvynei dvasia, nes kaip tik karių moralė kautynėse lemia viską. Be to, labai svarbu, kad rikiuotės ir atsargos karininkai sudarytų vieną bendrą Tėvynės gynėjų šeimą, kuri gyventų tais pačiais džiaugsmiais ir tais pačiais rūpesčiais. Tam reikalui geriausia būtų kariūnus ir kariūnus aspirantus apgyvendinti kartu.

Autoriaus nuomone, kariūnų aspirantų mokymo laiką paskirstyti naudingiausia būtų buvę taip:

1) Vieną mėnesį paskirti skyriaus mokymui. Per tą laiką reikėjo atvykusių iš įvairių dalinių kariūnų aspirantų mokymą suvienodinti. Skyriaus mokymas turėjo vykti sprendžiant taktinius uždavinius.

2) Tris mėnesius reikėjo paskirti tik taktiniam būrio mokymui. Taktiniai pratimai turėjo būtinau vykti su paženklinu (tariamu) priešu. Tam galima būtų sujungti (panaudoti) du būrius vienoms bendroms pratyboms atlikti.

3) Vieną arba pusantro mėnesio reikėjo paskirti kuopos ir iš dalies bataliono taktinėms pratyboms. Tam būtų buvę naudinga kartu sujungti kariūnus ir aspirantus.

4) Likusius du ar pusantro mėnesio reikėjo paskirti specialioms pratimams lauke: fortifikacijos darbams, lauko nuotraukoms, ekskursijoms ir t.t. bei egzaminams.

Dėl dienotvarkės: autorius mano, kad geriausia būtų buvę kasdien laiką nuo 8 iki 12 val. skirti užsiėmimams lauke, po pietų – nuo 15 iki 18 val. galėjo vykti teorinės pamokos. Pietų ilgesnė pertrauka būtinau reikalinga poilsiui. Kartu darytos pastabos dėl priverstinės kariūnų ir kariūnų aspirantų pamokų ruošimo tvarkos. Ši žalinga tradicija Karo mokykloje buvo perimta iš rusų kariuomenės. Ši tradicija kai kuriose mokyklose išliko iki Pirmojo pasaulinio karo, o po to atsirado ir Lietuvoje. Priverstinis pamokų ruošimas buvo priešingas tuometiniams pedagogikos reikalavimams, nes slopino savarankiškumą. Kariūnas, kuris yra silpnos valios ir tik kitų verčiamas gali mokytis, jokių būdu negali būti viršininku ir turėtų būti iš Karo mokyklos pašalinamas. O tam, kuris nori mokytis, toks vertimas ne tik nėra reikalingas, bet dar ir kliudo mokytis. Panaikinus priverstinį pamokų ruošimą, vieni kariūnai būtų galėję išsiskirstyti klasėse, kiti gyvenamuose kambariuose, ir taip galėtų geriau pasiruošti užsiėmimams ir pratyboms.

Kariūnams aspirantams, sėkmingai baigusiems Karo mokyklos kursą, prieš juos siunčiant į dalinius stažuotis buvo siūloma suteikti bent jau j. puskarininkio laipsnį. Jeigu eiliniam kareiviui, baigusiam mokomąją kuopą, t.y. po septynių mėnesių tarnybos, suteikiamas grandinio laipsnis, tai kodėl baigęs Karo mokyklos kursą po 10 mėnesių tarnybos negalėtų būti pakeltas į puskarininkio laipsnį? Dabar gi kariūnui aspirantui, turinčiam tik eilinio laipsnį, pavadama net vadovauti būriui, į kurio sudėtį įeidavo ne vienas už jį vyresnysis puskarininkis, neįskaitant grandinių.

Autorius pažymėjo, kad rengiant atsargos karininkus svarbiausią vietą užima kariūnų aspirantų vadovavimo stažuotė daliniuose. Todėl stažuotei dali-

niuose siūlė skirti kiek galima daugiau laiko, nes praktiškai parengti vadovauti Karo mokykla negali. Mokyklos vykimas į poligoną daug naudos neduodavo. Autoriaus nuomone, esant tokioms sąlygoms, kariūnų aspirantų vadovavimo stažuotei daliniuose turėjo pakakti penkių mėnesių – nuo gegužės 1 iki spalio 1 d., nes Karo mokykloje teoriškai paruošti kariūnai, atvykę į dalinius, turėjo pradėti vadovauti nuo mažiausio vieneto ir nuosekliai tobulėdami būtų perėję prie sėkmingo vadovavimo būriui. Tuometinis kariūnų aspirantų siuntimas į pulkus stažuotis birželio ir net liepos mėnesį sudarydavo daug nepatogumų. Kariūnai atvykdavo dažniausiai tiesiog į poligoną ir iš karto pradėdavo vadovauti. Nei jie pažindavo savo kareivių, nei kareiviai kariūnų, o tai labai trukdė sėkmingam mokymuisi. Be to, būtų buvę labai naudinga kariūnams aspirantams, paskirtiems į artilerijos ir sunkiųjų pėstininkų priemonių dalinius, kartu su jais dalyvauti poligono šaudymo pratybose, nes vien Karo mokyklos atliekamos šaudymo pratybos poligone daug mažiau duodavo naudos.

Tačiau kariūnų aspirantų parengimui vadovauti naudingiausias laikas buvo rugpjūčio ir ypač rugsėjo mėnuo. Kaip tik tuo metu jauni kareiviai būdavo tiek parengti, kad jau galėjo dalyvauti būrio ir stambesnių junginių pratybose. Manevrinių dalinių skaičius pulkuose tuomet dvigubai padidėdavo, o kartu ir dvigubai daugiau buvo progų kariūnams aspirantams vadovauti. Laukai tuo metu taip pat buvo visur prieinami. Tačiau didžiausią naudą kariūnų aspirantų paruošimui galėjo duoti rugsėjo mėnuo. Tuo metu dažniausiai kaip tik atvykdavo į pulkus daug atsarginių (atsargos karininkų) pakartotiniams mokymams (pratyboms), be to, rugsėjo mėn. antroje pusėje vykdavo didesnių junginių rudens manevrai. Atlikdami stažuotę daliniuose, kariūnai turėtų dėvėti tų dalinių aprangą. Tik prie puskarininkų ženkle siūlyta palikti kariūnų aspirantų ženklą. Tuomet jiems būtų buvę lengviau vadovauti.

Pirmojo pasaulinio karo patyrimas rodo, kad vyresni atsarginiai labai nenoriai klauso daug jaunesnių vadų. Taikos metu kareiviai yra daugiau kaip 20 metų, jų kuopų vadai – daugiau kaip 30 ir net dažnai – 40 metų. Karo metu šis santykis pasikeičia, t. y. dažnai labai jauni kuopų vadai vadovauja daug vyresniems kareiviams. Tokie kareiviai savo jaunais vadais nepasitikėdavo. Tik nepaprastomis būdo sąlygomis ir narsumu jaunesnysis karininkas galėjo įgyti kareivių autoritetą, kas ne visuomet pasisekdavo.

Todėl daugumos kitų valstybių pavyzdžiu, autorius siūlė išleidžiant į atsargą kariūnus aspirantus, jiems suteikti ne j. leitenanto, bet puskarininko

laipsnį ir tik po vieno arba dviejų pakartotinių apmokymų suteikti jaunesniojo leitenanto laipsnį, be abejo, jeigu kandidatas tiktų.

Tokia kariūnų aspirantų kėlimo tvarka galėjo atnešti kariuomenei labai daug naudos:

1. Būtų susidariusi kelių šimtų gerai parengtų puskarininkių atsarga. Jie kartu su liktiniais ir liktinių kandidatais būtų sudarę karo metu reikalingą būrininkų atsargą, kurios tuo metu kaip ir nebuvo.

2. Karo metu pakelti iš kariūnų aspirantų puskarininkiai galėjo papildyti karininkų nuostolius.

3. Neapsunkinant valstybės biudžeto kariūnai aspirantai galėtų atlikti vieną pakartotinį mokymą būdami puskarininkiai. Tuo būdu gali būti daugiau atsargos karininkų pakartotinių mokymų, kas yra labai reikalinga.

4. Nemažai galėjo atsirasti kariūnų aspirantų, kurie būtų norėję likti pulkuose liktinių kandidatais, o vėliau ir liktiniais. Iš jų ateityje galima būtų komplektuoti ir karininkus, kaip buvo Latvijoje ir Estijoje. Tam paskatinti siūlyta kariūnams aspirantams ir liktiniais palikti kariūnų aspirantų ženklus.

5. Būtų buvę galima priimti į Karo mokyklą visus tinkamus abiturientus.

Tokia kariūnų aspirantų rengimo tvarka buvo numatyta ir Lietuvos karo tarnybos įstatyme. Antraip stodami vienu laiku į kariuomenę atsargos j. leitenantai būtų galėję metais anksčiau gauti leitenanto laipsnį negu rikiuotės karininkai. Pagal Karo tarnybos įstatymą atsargos j. leitenantas, sėkmingai veikęs Šaulių sąjungoje, galėjo būti pakeltas į leitenanto laipsnį po 4 metų buvimo atsargoje, o rikiuotės j. leitenantas galėjo būti pakeltas į leitenanto laipsnį tik po trejų metų tarnybos. Tuo būdu atsargos karininkas galėjo pasiekti leitenanto laipsnį išbuvęs vienus metus Karo mokykloje plus ketveri metai atsargoje, t. y. po penkerių metų nuo įstojimo į kariuomenę dienos, o rikiuotės karininkas turėjo išbūti trejus metus Karo mokykloje ir trejus metus išstarnauti j. leitenantu. Tad pastarajam išeidavo šešeri metai. Pakeliant kariūnus aspirantus į j. leitenanto laipsnį tik po pirmo karo pratimų pakartojimo to būtų negalėję atsitikti.

Būdami ilgesnį laiką atsargoje, karininkai greit atsilikdavo ir užmiršdavo tai, ką buvo išmokę. Todėl buvo būtina reikalingi dažni pakartotiniai mokymai.

Jau rengiant kariūnus aspirantus vadovavimo praktika sudarydavo pagrindą, o pakartotinių mokymų metu tos praktikos reikšmė buvo dar didesnė.

Autorius, kelerius metus iš eilės lankydamasis poligone, pastebėjo, kad ten atsargos karininkų mokymas turi trūkumų, ir nurodė šias priežastis:

1. Poligone patys rikiuotės karininkai mokėsi ir todėl jiems beveik nelikdavo laiko rūpintis atsargos karininkais. Ypač, kad poligono taktikos pratybos kartais įgudavo egzaminų rikiuotės karininkams pobūdį.

2. Atsargos karininkai buvo silpnai parengti, jų dažnai netinkamas vadovavimas žalingai veikė kareivių mokymą ir tuo griovė karininkų autoritetą. Todėl dalinių vadai labai nenoriai skirdavo atsargos karininkus būrių vadais, dažniausiai pastarieji likdavo žiūrovais.

3. Dėl mažo manevrinių dalinių skaičiaus poligone kiekviename būryje pasitaikydavo kartais net penki atsargos karininkai, jau neskaitant rikiuotės karininkų. Tad kilo klausimas, kiek poligone atsargos karininkai turėjo progų vadovauti. Buvo ir daugiau priežasčių.

Todėl autorius siūlė, kad pakaktų kariūnų aspirantų dalyvavimo poligono mokymuose jų būtinios tarnybos metu. Atsargos karininkus reikėtų šaukti pakartotiniams mokymams į nuolatines stovyklas tuo metu, kada daliniuose yra didžiausias skaičius manevrinių dalinių. Tai būdavo ankstyvas ruduo ir žiemos pabaiga, o ypač atsargos kareivių pakartotinių mokymų metu. Tuomet atsargos karininkai būtų turėję daugiau progos vadovauti, o tai jiems pirmiausia ir buvo reikalinga. Patį pakartojimo laiką reikėtų būtinau pratęsti nuo keturių iki šešių savaičių. Kad tuo nebūtų apsunkintas valstybės biudžetas, galima buvo iš vienos pusės sutrumpinti kartojimo laiką atsargos kareiviams, antra vertus – reikėjo ir patiems atsargos karininkams sumažinti atlyginimą bent trečdaliu. Jeigu atsargos puskarininkis per pakartojimus negaudavo liktinio atlyginimo (rikiuotės puskarininkio), tai kodėl atsargos karininkai būtinau turėjo gauti rikiuotės karininko atlyginimą. Pastarasis iš savo atlyginimo turėjo įsigyti rūbų, nuomotis butą, jį įrengti. Atsargos karininkas turėjo ir butą, ir rūbus.

Naudingiausia būtų buvę šaukti karinėms pratyboms atsargos karininkus porą savaičių dar prieš atsargos kareivių atvykimą į dalinius; paleisti iš karinių pratybų kartu su atsargos kareiviais. Tam reikalui reikėjo karinių pratybų laiką atsargos karininkams nustatyti dviem savaitėmis ilgesnį negu atsargos kareiviams. Nauda iš to būtų buvusi didelė. Atsargos karininkai per pirmas dvi savaites būtų galėję pasiruošti iš anksto būrio vado pareigoms ir atvykus atsargos kareiviams sėkmingai tas pareigas eiti. Dėl padidėjusio karininkų skaičiaus ir atsargos kareivių mokymas būtų pagerėjęs.

Kad atsargos karininkai būtų tinkamai įvertinti ir kad jų mokymas per karines pratybas vyktų nuosekliai, buvo būtina reikalinga, kad jie, būdami atsar-

goje, visas karines pratybas būtų atlikę tik toje dalyje, kur tarnavo būdami kariūnais aspirantais. Tai reikėjo turėti galvoje jau skiriant juos į pulkus kariūnais aspirantais. Dabar daliniuose rašomos atsargos karininkų atestacijos neturėjo jokios reikšmės, nes per keturias savaites pažinti naują žmogų, turint daug ir kito darbo, negalima. Tai liečia ir atsargos karininkų kėlimą į aukštesnį laipsnį [7, p. 643–663].

Penkioliktąją aspirantų laidą užklupo sovietinė okupacija. Jau Vilniaus pėstininkų karo mokyklą 1940 m. spalio 2 d. baigė 284 jaunesnieji leitenantai (166 pėstininkai, 48 kavaleristai, 23 šarvuotinkai, 32 ginklininkai, 11 aviacijos specialistų, 3 aviacijos pėstininkai ir 1 sanitarijos specialistas) [36, l. 131–132]. Karo mokyklos 1940 m. spalio 2 d. įsakyme, kurį pasirašė mokyklos viršininkas gen. štabo plk. V. Kiršinas ir mokyklos politinis vadovas V. Povilavičius, jauni vadai raginami laikytis Raudonosios armijos tradicijų [34, l. 13].

1940 m. liepos 17 d. krašto apsaugos ministro div. gen. V. Vitkausko, kariuomenės vado brg. gen. F. Baltušio-Žemaičio ir politinio vadovo J. Macijausko įsakyme liaudies kariuomenei Nr. 94 reikalaujama liepos mėn. priimtus į Karo mokyklą iš tikrosios karo tarnybos kandidatus į aspirantus tuojau grąžinti į dalinius, iš kurių jie atvyko, o visus kitus iš karo tarnybos paleisti namo [35, l. 193]. Remiantis šio įsakymo 1 str. iš 34 kandidatų, liepos 19 d. 23 grąžinti į dalinius, o 11 (liktiniai) paleisti į namus. 39 kandidatai į aspirantus, liepos 5–6 d. atsiųsti iš dalinių į Karo mokyklą, liepos 12 d. priėmimo komisijos buvo priimti į Karo mokyklos šešioliktąją laidą, o liepos 20 d. grąžinti į dalinius.

Apskričių karinių viršininkų parinkti 335 kandidatai taip pat buvo priimti į šešioliktąją aspirantų laidą, o liepos 20 d. jau buvo paleisti iš Karo mokyklos į namus. Visiems jiems mokykloje nuo liepos 6 iki 19 d. paskirtas kareivio davinys ir numatyta išmokėti algą už pusę mėnesio po 2,5 lito [33, l. 217–220].

Literatūra ir šaltiniai

Straipsniai ir knygos

1. Aspirantų tarnybos įstatymas. Aspirantų tarnybos įstatymui vykdyti taisyklės. 1933 m. liepos 21 d. // *Vyriausybės žinios*, 1933, Nr. 420.
2. Aspirantų tarnybos įstatymo pakeitimas, 1937 m. kovo 1 d. // *Vyriausybės žinios*, 1937, Nr. 568.
3. Atsargos jaunesniųjų leitenantų kursų įstatymas, 1935 m. liepos 3 d. // *Vyriausybės žinios*, 1935, Nr. 487.
4. Atsargos karininkų tobulinimas. (Vieno apskrities karininkų metinio suvažiavimo proga) // *Kardas*, 1935, Nr. 12.
5. **Šm.** Jaunieji mūsų tarpan // *Kardas*, 1936, Nr. 19.
6. XII-osios aspirantų laidos išleistuvės // *Kardas*, 1937, Nr. 19.
7. **Bartkus A.** Atsargos karininkų parengimo reikalu // *Mūsų žinynas*, 1937, Nr. 6.
8. **Danilevičius S.** P.L.P. Karo mokyklos XVII kadro karininkų ir X atsargos karininkų laidų išleistuvės // *Kardas*, 1935, Nr. 19.
9. **Dovinietis.** Dėl kariūnų aspirantų stažo // *Kardas*, 1932, Nr. 7.
10. **J. O.** Atsargos karininkai ir karybos pažanga // *Kardas*, 1937, Nr. 6.
11. **K. A.** Paskutiniai žodžiai Karo mokykloje // *Kardas*, 1934, Nr. 19.
12. Kariūnų-aspirantų I laida // *Kardas*, 1926, Nr. 34.
13. Kariūnų aspirantų II laida // *Kardas*, 1927, Nr. 32.
14. Kariūnų aspirantų tarnybos taisyklės. 1931 m. birželio 10 d. // *Vyriausybės žinios*, 1931, Nr. 358.
15. Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. T. 3. Vilnius, 2003.
16. Mūsų kariuomenės gyvenimas // *Kardas*, 1927, Nr. 34.
17. Mūsų kariuomenės gyvenimas. Atsargos karininkų uždaviniai // *Kardas*, 1934, Nr. 1.
18. **Michelevičius A.** Naujos kariūnų aspirantų ėmimo ir tarnybos taisyklės // *Kardas*, 1931, Nr. 7.
19. **O. U.** Atsargos karininkų klausimas Lietuvoje // *Kardas*, 1925, Nr. 9.
20. **Statkus V.** Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 m. Chicago, 1986.

Archyviniai dokumentai

21. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 79.
22. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 91.
23. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 95.
24. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 99.
25. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 103.
26. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 108.
27. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 111.
28. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 117.
29. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 123.
30. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 127.
31. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 131.
32. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 134.
33. LCVA. F. 1451. Ap. 2. B. 24.
34. LCVA. F. 1451. Ap. 2. B. 41.
35. LCVA. F. R-222. Ap. 1. B. 7.
36. LCVA. F. R-222. Ap. 1. B. 17.

1.3. Karininkų kursai

1.3.1. Kursų poreikis ir jų organizavimo pradžia

Kuriamos Lietuvos kariuomenės karininkai buvo labai nevienodai pasirengę. Be iš carinės Rusijos „paveldėtų“, į Lietuvos kariuomenę buvo įstoję ir kai kurie buvusios kaizerinės Vokietijos karininkai, taip pat į krašto gynimą buvo įtraukta nemažai karininkų ir iš kitų valstybių kariuomenių. Tokios sudėties jauną Lietuvos kariuomenę ugdyti, stiprinti ir su ja veikti buvo sunku. Vieni karininkai buvo baigę taikos metų rusiškąsias karo mokyklas, kiti vykstant karui – įvairiose mokyklose sutrumpintą kursą.¹ Pirmųjų Karo mokyklos laidų karininkai buvo ypač vertingi, nes savo dvasia sutapo su kareiviais, tačiau jų pasirengimas vadovauti buvo labai ribotas.

Pirmojo pasaulinio karo metu atsirado naujų kautynių metodų, ginklų rūšių, įvestos naujos manevravimo ir kautynių rikiuotės. Kai kurios iš tų naujienų ne visiems karininkams buvo žinomos, todėl vadai ir jų pavaldiniai karininkai negalėjo sklandžiai bendradarbiauti. Iškilio būtinybė suvienodinti karinio ir bendrojo karininkų išsimokslinimo lygį.

Jau 1919 m. sausio 21 d. Krašto apsaugos ministerijos įsakymu Nr. 18 (str. 3) pulkų vadams ir Kauno miesto bei apskrities komendantui buvo įsakyta organizuoti karininkams vakarinius teorinius mokymus. Šį įsakymą pasirašė krašto apsaugos ministras karininkas M. Velykis [19, l. 18]. Krašto apsaugos ministerijos 1919 m. sausio 25 d. įsakymu Nr. 20 (str. 8) teigiama, kad karininkai, neatitinkantys paskyrimo, skiriami prie Karo mokyklos, kol neįgis ten tinkamų karinių žinių. Karo mokykloje jie kaip kareiviai aprūpinami materialiai. Iki Karo mokyklos atidarymo šie karininkai lieka savo dalyse ir gauna kareivio išlaikymą [5, p. 169; 19, l. 20]. Tačiau, vietose trūkstant karininkų, dalių vadai šio įsakymo laiku neįvykdė – mokomieji kursai beveik nevyko.

¹ To meto Lietuvos kariuomenėje buvo karininkų: 1) baigusiu taikos metų rusų karo mokyklas (t.y. prieš I pasaulinį karą); 2) baigusiu rusų karo mokyklas karo metu, kurių žinios taip pat buvo nevienodos, žiūrint kas kiek laiko mokėsi (nuo 4 iki 6 mėn. pėstininkų mokyklose); 3) baigusiu rusų praporščikų mokyklas, kurių programos taip pat skyrėsi; 4) rusų kariuomenės taikos meto atsargos karininkai (atsargos praporščikai ir kiti); 5) tarnavusių vokiečių kariuomenėje; 6) nebaisusių jokios karo mokyklos, kuriems karininko laipsnis buvo suteiktas už pasižymėjimą kautynėse; 7) baigusiu Lietuvos karo mokyklos trumpas pirmąsias laidas.

1920 m. sausio 15 d. įsakymu kariuomenei Nr. 219 (str. 10) Kaune karininkams įsteigiami laikinieji kursai, kuriuose buvo pionierių ir rikiuotės skyriai [20, l. 8]. Pionierių skyriuje buvo numatyti 3 mėn., o rikiuotės – 6 savaičių kursai. Įsakymu Lietuvos kariuomenei Nr. 272 (str. 10) kursų viršininku nuo 1920 m. sausio 25 d. iki kovo 2 d. buvo Lietuvos kariuomenėje tarnavęs anglų plk. ltn. D. Monk Masonas (*Monck Masson*), o nuo kovo 2 d. iki rugpjūčio 16 d. (įsak. kar. Nr. 410, 455) – II atsargos bataliono instruktorius plk. A. Uspenskis [5, p. 169; 20, l. 74].

Kursai vyko Kaune, Tolstojaus g. 2 buvusiam name, kuriame buvo šios patalpos: didelė salė gimnastikos ir rikiuotės užsiėmimams, dvi auditorijos paskaitoms, raštinė, dėstytojų kambarys, virtuvė, valgykla ir 11 kambarių bendrabutis atvykusiems karininkams apgyvendinti.

Į pirmą kursantų laidą vietoje numatytų 60 teatvyko 40 karininkų. Užsiėmimai prasidėjo 1920 m. kovo mėn. pradžioje. Kursų viršininkas plk. A. Uspenskis dėstė karo statutus ir lauko rikiuotę, generalinio štabo plk. Ventas (*Vent*) – taktiką ir karo istoriją, Rytų frontą, generalinio štabo viršininko padėjėjas plk. K. Kleščinskis – strategiją, generalinio štabo plk. J. Bazarevskis – fortifikaciją, kariuomenės teismo pirmininkas vyr. ltn. P. Šniukšta – teisę, inžinerijos skyriaus viršininkas mjr. B. Sližys – kelius ir tiltus, Karo mokyklos kpt. S. Dirmantas – topografiją, Inžinerijos dalies mjr. L. Šilingas – karo susisiekimą (komunikacijas), Karininkų kursų instruktorius kpt. P. Kaunas – rikiuotę, Susisiekimo dalies viršininkas kpt. Vl. Kurkauskas – ryšių tarnybą ir skraidinimą, inžinierius Vasiliauskas – mechaniką, Inžinerijos dalies kpt. A. Vaišvila – inžinerijos dalies telefoną-telegrafą; Karininkų kursų mjr. J. Biveinis – gimnastiką ir fechtavimą, Karininkų kursų mjr. J. Josiukas – kulkosvaidį [36, l. 83]. Be jų, dar dėstė 2 užsieniečiai karininkai – plk. Rovanas-Robinzonas ir kpt. Targeleris (*Targeler*).

Pirmoji karininkų laida kursus baigė 1920 m. gegužę. Tų pačių metų birželio 15 d. prie Karo mokyklos pradėjo veikti 2 mėn. kursai. Kursams pasibaigus, jie buvo išformuoti, o turtas perduotas Karo mokyklai (įsak. kariuom. Nr. 450), bylos į Tiekimų valdybos archyvą [5, p. 170; 35, l. 54].

1.3.2. Aukštieji karininkų kursai

Lietuvos kariuomenės generalinis štabas suprato iškilusios problemos svarbą ir ėmėsi organizuoti Aukštuosius karininkų kursus, kurie turėjo papildyti ir suvienodinti karininkų žinias. Šiam sumanymui įvykdyti 1921 m. kovo 10 d. generalinis štabas išleido aplinkraštį, kuriame skelbiama, kad krašto apsaugos ministro įsakymu nuo balandžio 1 d. Kaune steigiami penkių mėnesių Aukštieji karininkų kursai. Toliau išvardytos sąlygos, kurias turėjo atitikti į kursus siunčiami karininkai, taip pat kiti nurodymai dalinių vadams, kaip atrinkti į kursus siunčiamus kandidatus. Nuo privalomo į kursus siuntimo buvo atleidžiami tie karininkai, kurie paporučikio laipsnį (pirmas rusų karininko laipsnis) įgijo iki 1914 m. rugpjūčio 1 d. Be to, karininkai buvo suskirstyti į dvi grupes: 1) įgiję karininko laipsnį iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios (rikiuotės karininkai); 2) įgiję karininko laipsnį karo metu Rusijoje, taip pat pirmųjų Karo mokyklos laidų karininkai. Vėliau į kursus nebuvo siunčiami ir karininkai, baigę visą Karo mokyklos dviejų metų kursą (nuo penktos ir vėlesnių laidų).

1921 m. kovo 20 d. parengtas pirmame įstatymo projekte „Apie Aukštuosius karininkų kursus, steigiamus prie Krašto apsaugos ministerijos“ daugiau aptariamai materialiniai reikalai, t.y. lėšos, reikalingos kursams steigti, atlyginimo dydis lektoriams už paskaitas, taip pat karininkams klausytojams suteikiamos kai kurios materialinės privilegijos.

1921 m. kovo 24 d. įsakyme kariuomenei Nr. 60 skelbiama, kad nuo balandžio 1 d. steigiami Aukštieji karininkų kursai [21, 67]. Steigiant Aukštuosius karininkų kursus buvo parengtas įstatymo projektas „Apie pirmenybes, duodamas karininkams, užbaigusiems Aukštuosius karininkų kursus“, kurį 1921 m. kovo 25 d. pasirašė krašto apsaugos ministras plk. ltn. K. Žukas ir Aukštųjų karininkų kursų viršininkas gen. ltn. M. Katchė. Šio įstatymo projekto 1 ir 2 str. nustato karininkams, baigusiems kursus „labai gerai“ arba „gerai“, turimo laipsnio vyresniškumą: jeigu mokslas kursuose truko ne daugiau kaip 6 mėnesius, tai pusė metų, jeigu daugiau kaip 6 mėnesius, – tai metai. Nuo šio įstatymo (3 str.) paskelbimo dienos kaip bendra taisyklė nustatoma, kad karininkas, nebaigęs Aukštųjų karininkų kursų, negali būti pakeltas į aukštesnį laipsnį negu majoro ir paskirtas į aukštesnę negu neatskiro bataliono vado vietą. 4 str. išvardijamos išimtys, kurios neliečia 3 str. apribojimų: a) jie netaikomi karininkams (paporučikio) laipsnį gavusiems iki 1914 m. rugpjūčio 1 d.; b) kari-

ninkams, turintiems aukštesnį negu majoro laipsnį ar užimantiems aukštesnę negu neatskiro bataliono vado vietą; c) keliamiems į aukštesnius laipsnius už pasižymėjimus kovose ir d) skiriamiems į bet kurias vietas karo metu. Labai greitai paaiškėjo, kad 4 str. b punktas, taip pat kai kurie kiti šio įstatymo projekto punktai turėjo būti pakeisti, todėl šis įstatymo projektas Seime nebuvo galutinai priimtas, tačiau kursai daugiau kaip pusantrų metų juo vadovavosi savo veikloje, kol Seime buvo priimtas statutats.

Aukštųjų karininkų kursų steigimas susidūrė su kliūtimis. Nebuvo nei kursams skirtų patalpų, nei mokomųjų priemonių, nei lektorių. Svarbiausia reikėjo sudaryti specifinėms Lietuvos sąlygoms pritaikytą mokymo programą. Pirmuosius organizacinius darbus atliko gen. ltn. M. Katchė, kuris 1921 m. balandžio 1 d. buvo paskirtas kursų pirmuoju viršininku, o kursus reikėjo pradėti balandžio 1 d. (įsak. kar. Nr. 60, str. 1, 2) [21, l. 67].

Laiko trūko, o darbo – begalės: reikėjo apsvarstyti keletą įstatymų projektų ir etatus, parengti kursų dėsnius, rasti tinkamas patalpas, įgyti įvairaus inventorius, pakviesti lektorius, sudaryti nors laikiną mokymo planą ir, pagaliau, iš anksto parinkti tarnybai karininkus, kurie galėtų padėti šį sunkų kūrybinį darbą atlikti numatytu laiku.

Galvęs paskyrimą gen. ltn. M. Katchė padėti atlikti darbui numatė du karininkus: mjr. B. Štencelį (pirmuose kursų etatuose numatytas mokymo reikalų vedėju) ir kpt. J. Urbšį (būsimas kursų adjutantas).

1921 m. balandžio 6 d. įsakymu kariuomenei Nr. 71 skelbiami laikinieji Aukštųjų karininkų kursų bendrieji dėsniai, kuriuose nurodoma, kad kursų tikslas – suteikti kuo daugiau ir išsamesnių teorinių bei praktinių žinių karininkams ir parengti juos eiti auklėtojų ir vadų pareigas didesnėse kariuomenės dalyse [21, l. 78–81]. Šiuos dėsnius, liečiančius vidaus gyvenimą, o ypač mokymo rengimo principus ir jų įvykdymo būdą, įgyvendinti buvo nelengva, nes tai Lietuvos kariuomenei buvo nauja. Dėl ypatingų jos kūrimosi sąlygų negalima buvo remtis kaimyninių valstybių panašių mokomųjų įstaigų pavyzdžiais, reikėjo ieškoti savito tipo, taip pat parengti savus principus ir metodus. Sprendžiant šiuos svarbius klausimus daug padėjo generalinio štabo gen. L. Radas-Zenkavičius, kuris tuo metu buvo generolas ypatingiems reikalams prie krašto apsaugos ministro. Generolas L. Radas-Zenkavičius naudingais ir praktiškais patarimais, paremtais visapusių Pirmojo pasaulinio karo patyrimu, padėdavo gen. ltn. M. Katchei išspręsti tuos svarbesnius klausimus.

Kadangi paruošiamiesiems darbams skirtas laikas buvo labai trumpas, tai daug kas reikėjo daryti skubomis ir padedant kitoms įstaigoms. Dėl butų problemos kursai pradėjo darbą pavėluotai. Reikalingiausi įrengimo darbai baigti tik balandžio 11 d., o kitą dieną jau suvažiavo iš dalinių karininkai kandidatai, balandžio 13 d. įvyko oficialus kursų atidarymas. 10 val. įgulos bažnyčioje įvyko pamaldos, o 12 val. keičiamoji sudėtis ir svečiai susirinko pirmuose kursų rūmuose – Tolstojaus g. 1 (tuometiniai Teisingumo ministerijos rūmai).

Iškilmėse dalyvavo Steigiamojo Seimo pirmininkas gyd. J. Staugaitis, krašto apsaugos ministras plk. ltn. K. Žukas, generalinio štabo atstovai, divizijų vadai, Kauno įgulos dalinių vadai ir jau pakviesti dėstyti kursų lektoriai. Įžanginėje kalboje plk. ltn. K. Žukas išdėstė kursų tikslą bei uždavinius ir pareiškė pasitenkinimą, kad, prieš apleidžiant ministro vietą, jam pasisėkė įgyvendinti kursų įkūrimo idėją. Toliau kalbėjo gyd. J. Staugaitis ir kursų viršininkas gen. ltn. M. Katchė; po to svečiai buvo pakviesti apžiūrėti kursų rūmus ir susipažinti su įstaiga, kuri, nors ir negalėjo pasigirti ypatingomis puošmenomis ir ne visose srityse galėjo būti iš karto tobula, bet patalpos mokyti ir dirbti tam jau visiškai tiko.

Kitą dieną 8 val. jau prasidėjo pamokos. Reikia pažymėti, kad mokslo metų pradžioje iškilo daug su dėstymu susijusių problemų. Atsirado vos keli asmenys, kurie buvo pasiruošę tuoj pat pradėti dėstyti, bet ir jie buvo taip užimti savo tiesioginėmis pareigomis, kad iš anksto, bent savaitei į priekį sudaryti tvarkaraštį buvo beveik neįmanoma. Pirmieji kursų dėstytojai buvo: gen. L. Radas-Zenkavičius, gen. ltn. M. Katchė, plk. A. Kurkauskas, plk. ltn. K. Žukas, plk. ltn. J. Bytautas, kpt. Vikt. Biržiška, kpt. J. Papečkys, karo valdininkas Grigaitis ir kanauninkas J. Tumas-Vaižgantas.

Dėl lektorių stokos kai kuriems iš jų reikėjo dėstyti po du ir net tris dalykus, pvz., generolui L. Radui-Zenkavičiui, be to, tokiais atvejais vienas ir tas pats asmuo turėjo iki 6 teorijos paskaitų per dieną. Tokia padėtis ne tik labai vargino lektorius, bet ir neigiamai veikė klausytojų dėmesį. Ne visi lektoriai pakankamai mokėjo lietuvių kalbą, kad galėtų skaityti paskaitas lietuviškai. Iš pradžių beveik pusė dėstomųjų dalykų buvo skaitoma rusiškai. Dar blogiau buvo su vadovėliais – jų visai nebuvo, išskyrus statutus (tiksliau sakant, jų pirmutinius projektus ir tai ne visai tobulus). Patys lektoriai ruošė vadovėlius iš užrašų, ir raštinėje jie buvo spausdinami šapirografu kitomis priemonėmis [15, p. 392–393].

Paastrėjus tarptautinei situacijai valstybės saugumui sustiprinti krašto apsaugos ministro įsakymu 1921 m. birželio 1 d. klausytojai buvo išsiųsti į savo dalinius ir kursai neribotam laikui nustojo veikti. Po trijų mėnesių susidarė palankios sąlygos ir krašto apsaugos ministras J. Šimkus rugsėjo 8 d. įsakymu kariuomenei Nr. 211 praneša (str. 10), kad nuo rugsėjo 20 d. vėl pradeda veikti Aukštieji karininkų kursai. Dalių vadams ir įstaigų viršininkams įsakoma išsiųsti kursų klausytojus, kad jie laiku atvyktų į kursus [21, l. 249].

Pertraukos metu kursų vadovybėje įvyko permainų: kursų viršininką M. Katchę paskyrus generalinio štabo viršininku (įsak. kar. Nr. 127, str. 3) [21, l. 134], į jo vietą nuo 1921 m. liepos 29 d. (įsak. kar. Nr. 172, str. 2) kursų viršininku paskiriamas Karo mokslo valdybos viršininkas gen. L. Radus-Zenkavičius [21, l. 202]. Jis 1922 m. balandžio mėn. parengė kursų statuto projektą.

Po pertraukos užsiėmimai dabar jau vyko reguliariai, kitokia tvarka ir nuosekliau, be to, pedagogų gretas papildė generalinio štabo plk. K. Boleckis, topografas karininkas J. Tallat Kelpša ir kiti. Tai padėjo sumažinti kitų lektorių krūvį ir leido tiksliai laikytis iš anksto numatyto tvarkaraščio, ko pradžioje nebuvo. 1922 m. sausio 30 d. krašto apsaugos ministro J. Šimkaus įsakymu kariuomenei Nr. 25 skelbiama, kad Aukštųjų karininkų kursų pirmą laidą baigė 50 karininkų, o tie, kurie baigė kursą „labai gerai“ ir „gerai“, naudosis teisėmis ir pirmenybėmis, nurodytomis įstatuose, kurie bus paskelbti vėliau [42]. 1922 m. vasario 6 d. prasidėjo antrosios laidos užsiėmimai.

Pirmosios laidos mokymo metu po pertraukos buvo sušaukti 3 savaičių žvalgų kursai (lapkričio 3–24 d.), į kuriuos buvo paskirti visų pėstininkų dalinių žvalgų būrių viršininkai. Kursų tikslas – supažindinti pėstininkų dalinių karininkus su žvalgybos principais, remiantis naujos taktikos ir Pirmojo pasaulinio karo patyrimu, ypač manevriniame kare, įpratinti karininkus greitai orientuotis vietoje, veikti vadovaujantis žemėlapiais ir spręsti nesudėtingo pobūdžio žvalgyimo uždavinius.

Pirmųjų mokslo metų patirtis parodė, kad 5–6 mėnesių kursas yra per trumpas, kad būtų galima pasiekti numatytą tikslą. Tuo metu Lietuvos kariuomenėje numatomoje įvesti naujoje karinėje doktrinoje reikalaujama atkreipti ypatingą dėmesį į taktikos užsiėmimus, kuriuos dėl minėtos priežasties reikėjo gerokai praplėsti ir reorganizuoti patį užsiėmimų metodą taikant eksperimentinį metodą. Todėl visi klausytojai buvo suskirstyti į mažas grupes (10–15 žmonių), kurios visą mokslo laiką mokydavosi su paskirtu kiekvienai grupei vadovu,

sprešdamos uždavinius smėlio dėžėse ir įvairių mastelių žemėlapiuose, pradedant būriu ir palaipsniui einant prie didesnių vienetų iki divizijos imtinai.

Padidėjus kautynėse automatinės ugnies svarbai ir atsiradus įvairioms naujoms priemonėms (tai įvairaus tipo apkasų pabūklai, minosvaidžiai, liepsnosvaidžiai ir kt.), vadinamieji „šaudymo dalykų“ užsiėmimai buvo padalyti į atskiras šakas ir juos vesdavo siauros specializacijos pagal kiekvieną ginklo rūšį instruktoriai.

Be to, paaiškėjo, kad sėkmingam mokslo procesui užtikrinti klausytojai laisvalaikiu turi skaityti daug pagalbines karo literatūros, kuri kol kas jiems galėjo būti pasiūlyta tik užsienio kalbomis. Kilo reikalas įvesti užsienio kalbų pamokas (vokiečių, prancūzų ir anglų), kurių viena būtų privaloma. Kariuomenės vadovybė suprato, kad mokėti bent vieną pagrindinę Vakarų Europos kalbą yra būtinybė kiekvienam karininkui, nes kitaip bus sunku sekti karo mokslo naujienas.

Dėl minėtų priežasčių paaiškėjo, kad pusės metų per maža, kad būtų galima bent pakankamu lygiu išeiti numatytą kursą, todėl buvo nuspręsta antrosios laidos mokymą pailginti iki 8 mėnesių [15, p. 395]. Vadovaujantis minėtais principais, buvo pertvarkytas mokymo planas ir tuo būdu antrajai klausytojų laidai suteikta išsamesnių žinių, daugiau laiko skirta praktikai, geriau susisteminti studijuojami dalykai. Antroji laida kursų baigė 1922 m. spalio 6 d., o įsakymu kariuomenei Nr. 223, kurį pasirašė krašto apsaugos ministras B. Sližys, skelbiama, kad antrąją laidą baigė 69 karininkai, kurie naudosis teisėmis ir pirmenybėmis, nurodytomis Aukštųjų karininkų kursų statute, Steigiamojo Seimo priimtame 1922 m. spalio 3 d. [42].

Baigiantis antrosios laidos mokslo metams, kursai sulaukė didelių permainų ir juridine prasme, ir tolesnio sutvarkymo požiūriu. Pagaliau 1922 m. spalio 3 d. Steigiamasis Seimas pagaliau priėmė seniai laukiamą kursų statutą, kuris neturėjo nieko bendra su pirmaisiais įstatymo projektais. Kursų tikslas ir uždavinys darosi dabar aiškus ir kitas, negu iki tol nustatytas – „karininkų žinių suvienodinimas“ turi būti pasiektas savaime, o vyrauja kiti du tikslai, būtent: a) suteikti tokį pasirėngimą visų ginklų rūšių karininkams, kad jie tikėtų užimti batalionų, baterijų ir pulkų vadų vietas ir b) sudaryti generalinio štabo karininkų korpusą. Šiems tikslams pasiekti steigiami bendrasis ir generalinio štabo skyriai; mokslo laikas bendrajam skyriui numatomas vieneri metai, o generalinio štabo skyriui – dveji su puse metų. Karininkams, sėkmingai bai-

gusiems nustatyta kursą, suteikiamos pirmenybės, bet jos taip pat yra labiau apibrėžtos, palyginti su numatytais pirmuose įstatymo projektuose.

Karininkams klausytojams už visą buvimo kursuose laiką skiriama algą pagal laipsnį ir pareigas, kurias teisėtai buvo užėmę komandiruotės laiku. Be to, visiems klausytojams skiriamas brangymečio priedas, nustatytas Kaunui, ir dienpinigiai, tolygūs frontpinigiams. Karininkai, tapę kursų klausytojais, laikomi laikinai einančiais savo pareigas ir gauna algą pagal tą laikinai užimamą vietą. Klausytojai karininkai už kiekvieną mokymosi kursuose mėnesį turėjo atitarnauti kariuomenėje 2 mėnesius.

Aukštuosiuose karininkų kursuose dėstomi šie dalykai: *bendrajame skyriuje*: 1) tėvynės pažinimas, 2) taktika, 3) karo istorija, 4) topografija, 5) šaudymas, 6) artilerija, 7) karo inžinerijos žinios, 8) administracija, 9) teisė, 10) karo statutai, 11) karo pedagogika, 12) higiena, 13) politikos ir ūkio mokslas, 14) viena iš užsienio kalbų (prancūzų, vokiečių, anglų), *generalinio štabo skyriuje (neveikė iki 1932 m.*: 1) karo menas, 2) karo istorija, 3) taktika, 4) artilerija, 5) inžinerijos menas, 6) kartografija ir geodezija, 7) karo technika, 8) generalinio štabo tarnyba, 9) karo administracija, 10) karo geografija ir statistika, 11) politinė istorija, 12) tarpvalstybinė teisė, 13) politinė ekonomija, 14) karo pedagogika, 5) viena iš užsienio kalbų (prancūzų, vokiečių, anglų). Reikalui esant Aukštuosiuose karininkų kursuose galėjo būti dėstomi ir kiti dalykai.

Mokymo klausimams svarstyti buvo įsteigta kursų taryba, kurios sprendimu, taip pat kursų viršininko nuožniūra karininkai klausytojai dėl pažangumo, ligos ar blogo elgesio galėjo būti atleidžiami iš kursų.

Baigusiems bendrąjį skyrių suteikiama (pagal statutą): 1) teisė būti batalionų, baterijų ir pulkų vadais; 2) vienu metų vyresniškumo pakėlimas į aukštesnį laipsnį; 3) du mėnesiai atostogų, paliekant aprūpinimą; 4) teisė nešioti Aukštųjų karininkų kursų ženklą, o *baigusiems generalinio štabo skyrių* (įsteigtas 1931 m.) – 1) teisė tarnauti generalinio štabo korpuse pagal jiems nustatytą statutą; 2) dvejų metų vyresniškumo pakėlimas į aukštesnį laipsnį; 3) trys mėnesiai atostogų paliekant aprūpinimą; 4) teisė nešioti generalinio štabo ženklą.

Priimtame statute taip pat patvirtinti Aukštųjų karininkų kursų etatai: 9 karininkai, 2 karo valdininkai, 5 vyresnieji puskarininkai, 1 jaunesnysis puskarininkis, 1 grandinis, 6 eiliniai kariai, 4 laisvai samdomi tarnautojai, 3 arkliai, 2 vežimai; pažymima, kad visi tarnautojai galėjo būti laisvai samdomi; 5 etatiniai lektorai privalėjo be atskiro atlyginimo skaityti 4 val. paskaitų per savaitę

ir eiti visas tarnybos pareigas, jiems pavestas kursų viršininko. Vasaros metu praktiniams darbams kursų viršininko žinion esant reikalui skiriamas lengvas ir sunkieji automobiliai [22, l. 242–243].

Priėmus statutą, Aukštieji karininkų kursai tapo nuolatine karo mokymo įstaiga, turinčia didelius uždavinius ir didelį darbo barą. Tai lėmė ne trumpalaikės priežastys, bet poreikis nuolat lavinti karininkų korpusą, plėsti ir tobulinti jų žinias, kad neatsiliktume nuo kitų valstybių ir galėtume aprūpinti kariuomenę karininkais, tinkamais eiti atsakingas pareigas rikiuotės daliniuose ir štabuose.

Įteisinus kursų padėtį, kad kuo geriausiai būtų įgyvendinti kursų tikslai, didžiausias dėmesys buvo skiriamas pažangiausiems mokymo metodams ir būdams rengti. Buvo peržiūrimos visų dalykų programos ir laikinieji konspektai, išplėsta daugelio dalykų apimtis ir jų dėstymas susistemintas.

1922 m. spalio 26 d. – lapkričio 23 d. buvo organizuoti trumpalaikiai kursai rikiuotės karininkams teoriškai ir praktiškai supažindinti su klausimais, iškilusiais dėl naujos karo doktrinos įvedimo. Kursai buvo organizuojami dviem pamainomis po dvi savaites: į kursus buvo pasiųsti visi pulkų, batalionų, kuopų, eskadronų ir baterijų vadai, išskyrus tuos, kurie baigė antrąją kursų laidą, ir tuos, kurie bus paskirti į trečiąją laidą. Kursų tikslas – paspartinti naujos karo doktrinos taikymą Lietuvos kariuomenėje, nes laukti, kol visi aukščiau nurodytų kategorijų rikiuotės viršininkai baigs mokymąsi bendrajame skyriuje, būtų per ilgai. Be abejo, šie dviejų savaičių kursai galėjo tik glaustai supažindinti su naujos doktrinos bendrais principais, bet ir tai smarkiai palengvino mokymo darbą daliniuose.

1922 m. gruodžio 1 d. prasidėję trečiosios laidos užsiėmimai buvo per tvarkyti, padidintas visų svarbesniųjų dalykų, ypač taktikos, teorinių pamokų valandų skaičius; praktiniams užsiėmimams lauke skiriama apie du su puse mėnesio. Pagaliau dėstymo metodas artėjo prie eksperimentinio metodo. Iš klausytojų buvo reikalaujama nuolatinio darbo ir lavinimosi, t.y. visą laisvą nuo užsiėmimų laiką skirti mokslui. Taigi prasidėjus antrajam mokslo mėnesiui buvo rengiamos kas savaitę repetacijos, kurios vyko per visą teorinį kursą. Tuo būdu savaime buvo pašalintas daugumos klausytojų įprotis per mokslo metus tenkintis vien paskaitų klausymu, o didžiausią ir svarbiausią mokymosi darbą atidėti egzaminams.

Toks įtemptas darbas galėjo vykti tik esant palankioms mokymosi ir buities sąlygoms, kurios trečiajai laidai irgi buvo palankesnės negu pirmosioms lai-

doms. Pvz., pradžioje opus butų klausimas (kilęs dėl to, kad tik mažesnė klausytojų dalis gyveno kursų bendrabučiuose, o dauguma turėjo tenkintis blo-gais sekvestruotais kambariais, gyvendami dviese ar trise viename mažame kambaryje arba priemiesčiuose; todėl ne Kaune dislokuotų dalinių karininkai vengė stoti į kursus) dabar buvo geriau sutvarkytas: sekvestro keliu kursams buvo paskirtas vienas antros eilės viešbutis „Šakov“, kuriame klausytojams buvo įkurtas bendrabutis, kuriame apsigyveno keliolika karininkų iš kitų įgulų su šeimomis; nevedusiems taip pat buvo paskirti geresni kambariai.

Taip pat geriau buvo aprūpinama vadovėliais ir pagalbine karine literatūra. 1922–1923 m. Karo mokslo valdyboje pasirodė keli nauji statutai, išleisti pirmieji karo mokslo vadovėliai, kursų lektoriai paruošė platesnių ir susistemintų konspektų bei užrašų; Karo mokslo valdybos ir kursų bibliotekos sukau-pė rinkinį karo mokslo knygų, kurios tiko kursantams lavintis ir ruoštis [15, p. 398–399].

Vasarą, praktikos metu, baigus pagal programą numatytus taktikos ir šau-dymo užsiėmimus, vykdomi pirmieji bandymai atlikti parodomąsias pratybas. Šiam reikalui 1923 m. liepos 12 d. organizuojamos parodomosios pratybos Neries krante, Sargėnų – Salų – Klebonišio rajone, kurių tikslas – bataliono ri-bose atlikti persikėlimo manevrą per upę, dengiant jį visų ginklų rūšių ugnimi. Karininkai pirmą kartą galėjo susipažinti su tokio uždavinio paruošiamuoju darbu, taip pat patirti suderintos ugnies galingą įspūdį. O jau liepos 13 d. IX ir X fortų rajonuose rengiamos parodomosios taktikos pratybos, kurių metu Lietuvos kariuomenėje pirmą kartą parodytas metodinis puolimas laikantis naujų taktikos reikalavimų. Pratybas stebėjo Respublikos prezidentas A. Stul-ginskis, karinė vadovybė ir kai kurių užsienio valstybių karo atašė, o liepos 15 d. pirmą kartą buvo švenčiama kursų metinė šventė – Vytauto Didžiojo pergalės prieš kryžiuočius prie Žalgirio diena. Tą pačią dieną Respublikos pre-zidento A. Stulginskio įsakymu buvo suteikta teisė vadinti Lietuvos didįjį ku-nigaikštį Vytautą kursų šefu, kursai gavo naują pavadinimą² – „Aukštieji kari-ninkų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursai“ [23, l. 186], o 1930-aisiais – Vytauto Didžiojo metais (įsak. kar. Nr. 10, str. 1) – jie pavadinami „Vytauto Didžiojo karininkų kursais“.

² 1923 m. liepos 12–15 d. vykusio pirmojo baigusių Aukštuosius karininkų kursus suvažiavimo metu priimtas Karo mokslo skyriaus ir Aukštųjų karininkų kursų viršininko gen. L. Radaus-Zenkavičiaus pasiūlymas pavadinti kursus Vytauto Didžiojo vardu, kad tokiu būdu būtų pagerbtas Žalgirio (Griunvaldo) mūšio nugalėtojo talentas [13, p. 132].

Po kursų šventės trečiosios laidos klausytojai paleidžiami vieno mėnesio atostogų, kurios ateityje tampa lyg ir tradicinės. Įvedus naują statutą ir kursams nuolat plečiantis, buvo papildyti etatai: įvedamos atskiros mokymo dalies vedėjo pareigos, kurio funkcijos siejamos su mokslo klausimais; kursų viršininko padėjėjo ir pavaduotojo pareigos buvo numatytos kursų reikalų vedėjui. Pirmuoju mokymo dalies vedėju 1922 m. gruodžio mėn. buvo paskirtas plk. ltn. T. Daukantas. Sėkmingai ėjęs jas apie dvejus metus, vėliau buvo paskirtas Karo mokslo valdybos viršininku. Į kursus atvykęs vyr. ltn. V. Hinentalis buvo paskirtas kursų adjutantu. Iki tol adjutanto pareigas ėjo laikini žmonės, net ir iš klausytojų tarpo.

Trečiosios laidos mokslo metu (gegužės 14–27 d.) buvo organizuoti dviejų savaičių kursai karo kapelionams; tikslas – supažindinti kapelionus su karo statutais ir pagrindiniais dėsniais, kuriais vadovaujasi kariuomenė. Karo kapelionai išklausė 50 val. kursą – pusė laiko buvo skirta grynai kariniams dalykams, o kita pusė – bendriems ir teologijos dalykams, kuriems dėstyti buvo pakviesti Vytauto Didžiojo universiteto teologijos-filosofijos fakulteto profesoriai.

1923 m. lapkričio 15 d. Aukštųjų karininkų kursų viršininkas gen. L. Radus-Zenkavičius patvirtino kursų vidaus tvarkos instrukciją, kuri buvo išduota visiems tarnautojams ir karininkams klausytojams ir turėjo būti griežtai vykdoma. Instrukcijoje nurodomos bendrosios, tarnybos taisyklės, nustatoma tvarka auditorijose, kursų grupių vyresniųjų pareigos ir kt. [37, l. 27–29].

1923 m. lapkričio 15 d. kursai iš senųjų patalpų Tolstojaus (vėliau Sapiegos) gatvėje buvo perkelti į Aukštąją Panemunę. Patalpos buvo labai apleistos, o jų tvarkymas kliudė kursams normaliai dirbti. Trečioji klausytojų laida užsiėmimus baigė spalio 15 d. dar senuose rūmuose. Įsakymu kariuomenei Nr. 193 spalio 23d. skelbiama, kad Aukštųjų karininkų D.L.K. Vytauto kursų trečiąją laidą baigė 66 karininkai [43]. Lapkričio 15 d. buvo įsakyta pradėti užsiėmimus su ketvirtąja laida jau A. Panemunėje. Tačiau dėl laiku neatliktų patalpų remonto darbų ketvirtosios laidos užsiėmimų pradžia buvo atidėta dešimčiai dienų, todėl klausytojai susirinko tik lapkričio 26 d., kada ir buvo pašventinti nauji rūmai. Tuo metu kursų personalą sudarė 13 karininkų, 23 laisvai samdomi tarnautojai ir kareiviai.

Tuo metu kursų gyvenime įvyksta svarbių pasikeitimų. Esmė ta, kad Karo mokykla ir kursai taikė skirtingus mokymo metodus ir naujos karo doktrinos diegimo būdus, o tai sukeldavo nemažą disonansą daliniuose tarp karininkų,

kurie, baigę tas dvi giminingas įstaigas, dažnai nesuprasdavo vieni kitų. Tai pastebėjęs, kursų viršininkas gen. L. Radus-Zenkavičius (tuo laiku paskirtas generalinio štabo viršininku, paliekant eiti ir kursų viršininko pareigas) buvo griežtai iškėlęs klausimą, kad ši nenormali padėtis būtų pašalinta. 1923 m. lapkričio 13 d. krašto apsaugos ministras išleido įsakymą (Nr. 205, str. 2), kuriame teigiama, kad „Karo mokykla visais atžvilgiais priklauso Aukštųjų karininkų kursų viršininkui“ [23, l. 260]. Remiantis šiuo įstatymu, kursų viršininkui pavedama visiška Karo mokyklos mokymo proceso kontrolė ir priežiūra, kad būtų suderintos Karo mokyklos ir kursų mokymo programos, suvienodinti abiejų mokymo įstaigų dėstymo metodai ir pašalinti prieštaravimai. Tokia padėtis truko daugiau kaip dvejus metus, t.y. iki tol, kol minėta problema buvo išspręsta, o po to Karo mokykla vėl savarankiškai tęsė savo veiklą.

1924 m. sausio 1 d. Respublikos Prezidentas A. Stulginskis įsakymu Nr. 133 generalinio štabo viršininką L. Radų-Zenkavičių už Aukštųjų karininkų D.L.K. Vytauto kursų organizavimą ir jų pakėlimą į aukštą lygį, už Karo mokslo skyriaus įkūrimą, tam tikrų karo statutų išleidimą, naujos karo doktrinos parengimą ir įgyvendinimą apdovanojo II rūšies pirmo laipsnio „Vyties kryžiumi“. Prieš tai Rumunijos karalius gen. L. Radų-Zenkavičių buvo apdovanojęs Rumunijos valstybės aukščiausio karininkų laipsnio ordinu „*Coroana României*“ su žvaigžde ir kardais. Respublikos prezidentas leido šį garbės ženklą generolui nešioti „visur ir visuomet“ [24, l. 3]. 1928 m. kovo 3 d. gen. L. Radus-Zenkavičius už ypatingus nuopelnus Lietuvai apdovanojamas I laipsnio Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordinu [27, l. 244].

Kursams įsikūrus naujose, erdvesnėse patalpose, pradėta plėsti jų veiklą – įsteigiamas artilerijos skyrius, kurio tikslas – parengti artilerijos karininkus tiek, kad jie galėtų užimti ne tik baterijas, bet ir didesnių junginių (grupių ir pulkų) vadų vietas ir mokėtų šiems daliniams vadovauti remdamiesi Vakarų Europos valstybių Pirmojo pasaulinio karo patyrimu. Numatyta, kad mokslas truks dvejus metus, per kuriuos klausytojai ne tik išklausys teorinį kursą, bet ir poligone atliks šaudymo pratybas. Į pirmuosius artilerijos kursus buvo paskirta 19 karininkų, kurie į kursus atvyko 1923 m. lapkričio 25 d. ir pradėjo mokymą kartu su bendrojo skyriaus ketvirtąja laida, t.y. lapkričio 26 d., o pirmoji artilerijos skyriaus laida išleista 1925 m. liepos 15 d. (baigė 15 karininkų) [25, l.177]. Artilerijos skyriaus viršininku skiriamas mokymo dalies vedėjas plk. ltn. T. Daukantas, kuris rūpinosi skyriaus reikalais iki pat išėjimo iš kursų.

Šios laidos klausytojai buvo nevienodai pasiruošę: vieni beveik baigę aukštąsias specialiąsias mokyklas, kiti turintys brandos atestatą arba baigę tik 6 klases; be to, tarp jų buvo karininkų, baigusių karo mokyklą prieš Pirmąjį pasaulinį karą, dauguma karo metu, kai kurie – po karo; vieni baigę artilerijos, kiti – pėstininkų mokyklas, vėliau pakeitė ginklų rūšis, o baigę Lietuvos karo mokyklą ir įvaldę specialių rūšių ginklus sudarydavo atskirą grupę. Karininkai skyrėsi ir dėl ištarnauto karo tarnyboje laiko: vieni jau buvo ištarnavę 10–12 metų, kiti tik 3–4 metus, o tokia padėtis kėlė daug problemų, ypač pradėjus dėstyti specialius artilerijos dalykus – šaudymo teoriją, balistiką, pabūklų konstrukciją ir kt., nes tie dalykai reikalauja gero bendro išsilavinimo, ypač matematikos srityje. Prasidėjus užsiėmimams paaiškėjo, kad prieš pradėdant dėstyti tuos dalykus reikia skirti keletą šimtų valandų įvairioms matematikos mokslo šakoms studijuoti. Kadangi praplėsti kurso nebuvo galimybių, tai kai kurių svarbių dalykų, reikalingų gero rikiuotės artileristo karininkui paruošti, neįmanoma buvo reikiama apimtimi išstudijuoti, todėl teko kai ką susiaurinti; be to, pirmoji artileristų laida palyginti mažai turėjo praktinių užsiėmimų lauke ir šaudymų poligone. Todėl kursai turėjo užsiimti ne savo darbu (įvedant bendrojo lavinimo dalykus), antra vertus, toks mokymo sutvarkymas turėjo atsiliiepti specifinių artilerijos dalykų kurso susiaurinimui.

Dėl minėtų priežasčių kursų mokslo taryba nutarė prašyti karo vadovybės, kad, priimant klausytojus į antrąją laidą ir vėliau, būtų leista kandidatams surengti žinių patikrinimą ir daliniuose iš anksto būtų paskelbtas reikalavimų minimumas. 1925 m. liepos 23 d. karo tarybos nutarimu buvo įsakyta atidėti antrosios artilerijos laidos priėmimą, o 1925–1926 m. žiemą karininkus, norinčius stoti į kursą, paruošti iš matematikos, kad pavasarį jie galėtų laikyti stojamuosius egzaminus. Todėl antroji artilerijos laida susirinko tik 1926 m. lapkričio 15 d.

Po artilerijos skyriaus įsteigimo ir Karo mokyklos prijungimo praėjus dviem mėnesiams, kursai gavo naują svarbų uždavinį – įsteigti kariuomenės fizinio lavinimo centrą, kuris pirmiausia aptarnautų Aukštuosius karininkų kursus ir Karo mokyklą ir kartu visiems kariuomenės daliniams rengtų reikalingą skaičių instruktorių. Tai kariuomenėje pakeltų gimnastikos, fechtavimo ir lengvosios atletikos lygį, nes iki tol kiekviename dalinyje šiuo požiūriu rengimas vyko atskirai. Ši svarbų ne tik kariuomenei, bet ir tautai klausimą iškėlė gen. L. Radas-Zenkavičius. 1924 m. kovo 18 d., remiantis karo tarybos nutarimu, jam pa-

vedama pirmininkauti komisijoje (komisijos sudėtis: Ūkio ir finansų valdybos atstovas – mjr. S. Zaskevičius, artilerijos – plk. V. Janavičius, karo technikos – mjr. S. Dirmantas, Karo mokyklos – mjr. V. Juozaitis ir Aukštųjų karininkų kursų – plk. ltn. B. Štencelis) sprendžiant minėtą klausimą; pageidauta, kad dar vasarą būtų surinkta pirmoji instruktorių laida. Nepaisant įvairių kliūčių, uždavinys buvo įvykdytas iki liepos 1 d. Fizinio lavinimo centro pirmos laidos užsiėmimai prasidėjo liepos 10 d. Centro viršininku paskiriamas vyr. ltn. M. Paura, karo mokslus baigęs Čekoslovakijoje, o kad darbas vyktų sklandžiai, buvo paskirti dar du jaunesnieji instruktoriai: vyr. ltn. K. Markevičius ir atsargos karininkas J. Jungmeisteris. Šį centrą prižiūrėti ir tvarkyti kursų viršininkas pavedė kursų reikalų vedėjui plk. ltn. B. Štenceliui. Iki kursų sujungimo centras išleido trys instruktorių laidas: pirmąją – 1924 m. lapkričio 20 d., antrąją – 1925 m. birželio 6 d., trečiąją – 1926 m. liepos 18 d., o iki 1931 m. – dar dvi laidas, kurias baigė apie 100 karininkų-instruktorių, kurie kariuomenės daliniuose sportą pakėlė į reikiamą lygį [25, l. 182; 26, l. 106; 27, l. 179].

Pirmųjų dviejų laidų mokslas truko keturis mėnesius, trečiosios – apie penkis, o ketvirtosios ir penktosios – apie pusę metų. Toks paskutiniųjų dviejų laidų mokymo laiko padidinimas buvo susijęs su permainomis, įvykusiomis Fizinio lavinimo centro vadovybėje. 1925 m. centro viršininku paskiriamas gydytojas kpt. A. Jurgelionis, kuris Prancūzijoje buvo baigęs specialias kūno lavinimo mokyklas. Jam vadovaujant daugiau dėmesio skiriama lengvajai atletikai, o ne gimnastikai, kaip tai buvo anksčiau. Be to, siekiant dar labiau išplėsti būsimųjų instruktorių akiratį apie žmogaus kūno anatomiją ir antropologiją, buvo padidinta teorijos paskaitų programa [15, p. 404].

1924 m. bendrojo skyriaus ketvirtosios laidos dėstymo metodas darėsi labiau panašus į eksperimentinį, ypač iš tokių svarbiausių karo dalykų, kaip taktika, šaudyba, topografija, fortifikacija. Kursų viršininkas reikalavo daugiausia laiko skirti pratyboms ir tik minimalų valandų skaičių – teorijai. Ketvirtosios laidos tvarkaraštis rodo, kad iš 32 užsiėmimų savaitės trečdalis valandų klasėje skiriama eksperimentinio pobūdžio taktikos užsiėmimams ir kitiems svarbesniems karo dalykams.

Taip sutvarkius mokymo procesą, ketvirtoji klausytojų laida buvo išleista 1924 m. rugpjūčio 15 d. krašto apsaugos ministro rugsėjo 4 d. įsakymu Nr. 91 skelbiama, kad kursas baigė 70 karininkų [24, l. 189]. Suskaičiavus, kiek laiko ši laida buvo kursuose, matyti, kad ji taip pat neįvykdė 1–1,5 mėnesio buvimo

kursuose normos. Penktoji laida taip pat negalėjo susirinkti rugsėjo 1 d., nes ketvirtoji laida mokslus baigė ne liepos 15 d., bet rugpjūčio 15 d. Todėl penktoji susirinko visu mėnesiu vėliau, t.y. spalio 1 d., ir užsiėmimus baigė 1925 m. liepos 15 d. Tik šeštoji laida susirinko laiku – 1925 m. rugsėjo 1 d. ir baigė 1926 m. liepos 1 d. Nepaisant to, kad ketvirtosios laidos kursas buvo sutrumpintas, tai neturėjo neigiamų padarinių, nes programa buvo išeita iki galo, tik klausytojai turėjo daugiau dirbti: per dieną skiriama iki 7 teorijos valandų, be užsienio kalbų pamokų ir repeticijų. Išleidžiant ketvirtąją laidą, kursų mokslo taryba konstatavo, kad pasiekti klausytojų mokymosi rezultatai visiškai atitinka tuos reikalavimus, kuriuos buvo išskėlę kursai vyriausybės numatytam tikslui įgyvendinti.

Išleidžiant ketvirtąją laidą, panašiai kaip ir su trečiąja buvo surengtos dvi parodomosios pratybos: 1924 m. rugpjūčio 13 d. Šlienavos – Žiegždrių rajone – parodomasis manevras, o rugpjūčio 14 d. Jarmališkių – Vaišvydavos – V forto – Pakalniškių rajone – parodomasis šaudymas; atliktos pratybos buvo surengtos didesniu mastu, jų idėja ir atskiri uždaviniai buvo daug sudėtingesni ir įdomesni, palyginti su 1923 m. pratybomis, nes jos kariuomenės daliniams suteikė progą pajusti kautynių lauko dvasią. Ketvirtosios laidos klausytojai buvo pirmieji, kurie išleidimo dieną be atestato gavo ir kursų ženklą. Maždaug tuo pačiu metu kursas paliko mokymo dalies vedėjas plk. T. Daukantas, kuris 1924 m. birželio 20 d. buvo paskirtas krašto apsaugos ministru, o į jo vietą paskirtas generalinio štabo plk. Černiveckis, kuris tas pareigas ėjo apie pusantrų metų [15, p. 406].

Penktoji laida susirinko 1924 m. spalio 1 d. Baigiantis šios laidos klausytojų mokslo metams, kursų viršininkas sudarė sisteminį nuolatinio mokymo planą, kuriuo buvo numatytas mokymo tikslas, uždaviniai, mokymo metodas, atskirų dalykų programos bei kurso dėstymo eiga. Planas pradėtas visa apimtimi vykdyti 1925–1926 m. m., t.y. pradedant šeštąją bendrojo skyriaus laidą. Išleidžiant šią laidą 1925 m. liepos 14 d. IV forto – Rokų kaimo – V forto rajone buvo surengti parodomieji transmisijos (ryšių) manevrai, kurių tikslas – kautynėse išsamiai parodyti transmisijos priemonių įrengimą, jų panaudojimo būdus. Šios pratybos buvo atliktos kartu su Aukštaisiais karo technikos kursais, nes jų laboratorijos buvo geriausiai aprūpintos įvairiomis priemonėmis ir jų klausytojams tokios pratybos irgi buvo labai naudingos; be to, dar dalyvavo elektrotechnikos batalionas. Tai buvo pirmosios tokios pratybos kariuomenė-

je ir jas pavyko atlikti gerai. Penktoji laida buvo išleista 1925 m. liepos 15 d., ją baigė 52 karininkai [25, l. 177]. Šeštoji laida mokymąsi pradėjo 1925 m. rugsėjo 1 d., o buvo išleista 1926 m. liepos 15 d. – baigė 65 karininkai [26, l. 109].

1926 m. Aukštųjų karininkų kursuose prasideda naujas periodas – kyla sumanymas sujungti iki tol savarankiškai veikusius Aukštuosius karo technikos (įsteigti 1924 m. sausio 1 d.), kuriuos sudarė statybos ir elektrotechnikos skyriai, ir Aviacijos kursas, kurie atsirado kaip išformuotos (1919 m. gruodžio 16 d.) Aviacijos karo mokyklos, įsteigtos 1919 m. sausio 24 d., tęsinys. 1921 m. kovo pradžioje prie mokomosios eskadrilės buvo įsteigti lakūnams ir žvalgams specialūs aviacijos kursai.

Visus tris kursus, be skirtingos jų specifinės paskirties, jungė bendras uždavinys – parengti kariuomenės daliniams kvalifikuotus specialistus, todėl manyta, kad visoms trimis mokomosioms įstaigoms turėtų vadovauti vienas viršininkas, kurio kompetencijoje būtų visas karininkų korpuso mokymas ir tobulinimas. Aukštieji karininkų kursai veiklos pradžioje tiesiogiai priklausė krašto apsaugos ministrui, vėliau – vyriausiojo štabo viršininkui, dar vėliau – Karo mokslo valdybos viršininkui; Karo technikos dvejus metus – Karo technikos viršininkui, vėliau – Karo mokslo valdybos viršininkui; Aviacijos kursai visą laiką buvo pavaldūs Karo aviacijos valdybos viršininkui. Panaši buvo ir juridinė padėtis: Aukštieji karininkų kursai veikė remdamiesi Seimo priimtu statutu, Karo technikos kursai vadovavosi tik ministrų kabineto priimtu įstatymo projektu, o Aviacijos kursai – Krašto apsaugos ministerijos ir Aviacijos valdybos įsakymais.

Panašus nevienodumas buvo ir visų kursų vidaus veikloje, ypač mokymo srityje: tie patys dalykai vienuose kursuose laikomi kaip specialūs, o kituose – kaip bendrieji; vienų kursų klausytojai per praktinius užsiėmimus nuo ryto iki vakaro praktikuodavosi lauke, kituose kursuose jiems skiriama tik po 6 val. per dieną, panašiai kaip ir teoriniams užsiėmimams. Be to, tą patį dalyką kartais dėstydavo keletas asmenų, nes kiekviena mokojoji įstaiga atskirai kviesdavo lektorius, dėl to be reikalo buvo didinamas civilių lektorių skaičius, tuo pat metu dažnai turint nepanaudotą labai gerą lektorių – kariškį.

1925 m. komisijos, kurioje dalyvavo visų suinteresuotų įstaigų atstovai, sprendimais daug kas suvienodinta, bet buvo ir tokių principinių klausimų, kurių negalima spręsti be mokomųjų įstaigų viršininkų žinios. Be to, 1926 m. pradžioje, Vyriausybei nusprendus taupyti lėšas, skiriamas mokomosioms įs-

taigoms išlaikyti ir aptarnauti, prieita prie išvados, kad Aukštųjų karininkų kursų ir Karo technikos kursų etatai būtų bendri, o tai sumažintų administracijos personalą, taip pat numatyta prijungti ir Aviacijos kursus. Taigi 1926 m. pavasarį kyla sumanymas sujungti visus kursus į vieną karininkų mokymo įstaigą [26, l. 56, 86]. Todėl birželio mėnesį, vyriausiojo štabo viršininko nurodymu, Karo mokslo valdybos viršininkas parengė sujungtų kursų įstatymo projektą (įstatus), kurį liepos mėnesį svarstė karo taryba, o rugsėjo 3 d. jį priėmė ministrų kabinetas. Nuo rugsėjo 15 d. įstatymo projektu (įstatais) leista vadovautis Krašto apsaugos ministerijai.

Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Vytauto aukštųjų karininkų kursų įstatuose teigiama, kad kursai (1 str.) tobulina karininkų kadrus ir rengia įvairius karo specialistus, kurių negali parengti Karo mokykla.

Kursus sudaro bendrojo, artilerijos, inžinerijos, technikos, aviacijos skyriai ir kūno lavinimo dalis (2 str.). Esant būtinybei, krašto apsaugos ministras kursuose gali sudaryti įvairius laikinus kursus ir pratybas aukštesniesiems viršininkams, kariuomenės vienetų vadams ir įvairių specialybių karininkams. *bendrojo* skyriaus uždavinys (3 str.) – tobulinti, gilinti ir vienodinti įvairių ginklų rūšių ir tarnybų karininkų parengimą karui, suteikiant jiems naujausias karo mokslo žinias; *artilėrijos* – a) tobulinti artileristus karininkus, b) rengti artilerijos karininkus baterijai ir aukštesniesiems artilerijos vienetams vadovauti, c) rengti artilerijos karininkus įvairioms artilerijos technikos ir tiekimo specialybių pareigoms eiti; *inžinerijos* – rengti karininkus – karo inžinerijos specialistus. Šis skyrius susideda iš dviejų poskyrių: fortifikacijos – karininkai pionieriai ir statybos – karininkai statybininkai ir geležinkelininkai; *technikos* – rengti ryšių tarnybos specialistus ir automobilininkus. Šis skyrius turi du poskyrius: ryšių ir automobilių; *aviacijos* – rengti aviacijos specialistus; *kūno lavinimo dalis* – a) rengti kūno lavinimo vadovus (instruktorius) ir trenerius, b) tirti kūno lavinimo dalyką ir taikyti jį kariams, c) rengti kūno lavinimo statutus, instrukcijas, vadovėlius, kariuomenės sporto dienas, varžybas ir žaidimus.

Aukštiesiems karininkų kursams vadovauja kursų viršininkas, kuris pavaldus vyriausiojo štabo viršininkui (6 str.). Skyrių darbą derina ir mokslo bei mokymo reikalus svarsto kursų komitetas, kuris turi patariamąjį balsą. Komiteto sudėtį nustato krašto apsaugos ministras (7 str.). Į kursus klausytojais priimami visi karininkai, kurie yra kariuomenėje ištarnavę ne mažiau kaip dvejus metus; iš stojančių į aviacijos skyrių ištarnauto laiko nereikalaujama (8 str.).

Mokslas bendrajame skyriuje numatomas ne ilgiau kaip vieneri metai, kituose skyriuose – dveji metai, o kūno lavinimo dalyje – pusė metų (9 str.). Mokyimo programas, planus ir kursų statutą tvirtina krašto apsaugos ministras (10 str.). Nepažangūs klausytojai ir apskritai netinkami kursų viršininkui tarpininkaujant krašto apsaugos ministro nuožiūra gali būti gražinami į dalinius ar įstaigas. Už drausmės pažeidimus kursų viršininkas savo nuožiūra gali gražinti į dalinius ar įstaigas kursų klausytojus imtinai iki kapitono laipsnio (11 str.). Kursų klausytojai gauna algą pagal laipsnį ir pareigas, kurias ėjo iki siuntimo į kursus (13 str.), gyvenantys kursų bendrabutyje nemokamai aprūpinami butu, kuru ir apšvietimu (16 str.), turi išstarnauti kariuomenėje už kiekvieną išbūtą kursuose mėnesį du mėnesius (17 str.). Klausytojai, baigę mokslus, be paprastų atostogų ir teisės nešioti kursų baigtų skyrių ženklus, dar turi šias pirmenybes: *bendrojo skyriaus* – prieš sau lygių laipsnių karininkus būti skiriami pėstininkų kuopų ir bataliono vadais; *artilėrijos* – artilėrijos karininkais ir prieš sau lygių laipsnių karininkus skiriami baterijų ir grupių vadais; *inžinerijos* – inžinerijos karininkais ir prieš sau lygių laipsnių karininkus skiriami pionierių arba geležinkelininkų kuopų ir batalionų vadais; *technikos* – ryšių karininkais arba karininkais automobilininkais; *aviacijos* – aviacijos karininkais; *kūno lavinimo dalies* – kūno lavinimo instruktoriais (18 str.). Šiais įstatais keičiamas iki tol galiojęs kursų statutai [15, p. 411–413].

Tačiau atsirado nuomonių, kad jeigu reikia taupyti mažinant mokomųjų įstaigų skaičių, tai geriau Karo technikos kursus prijungti prie Vytauto Didžiojo universiteto technikos fakulteto, nes kursų statybos ir elektrotechnikos skyrių uždaviniai labiau artimesni universiteto technikos fakultetui nei Aukštiesiems karininkų kursams. Šiam sumanymui pritarė ir universiteto technikos fakulteto profesūra, tarp kurių buvo nemažai dėstančių Karo technikos kursuose. Kilusių diskusijų metu šiuo klausimu susidomėjo ir švietimo ministras. Jo dėka kursų sujungimo klausimas pateko į Seimą siekiant, kad naujas įstatų projektas nebūtų priimtas Seimo plenumo, kol Krašto apsaugos komisija neapsvarsytų naujo Švietimo ministerijos sumanymo sujungti Karo technikos kursus su universiteto technikos fakultetu. Seimo Krašto apsaugos komisijos posėdyje dalyvaujant krašto ministrui plk. ltn. J. Papečkui, generalinio štabo plk. ltn. K. Škirpai, Aukštųjų karo technikos kursų atstovams – kursų viršininkui plk. B. Štenceliui, mokymo dalies vedėjui A. Novickiui ir Švietimo ministerijos atstovams – prof. P. Jodelei ir doc. J. Šliogerui, šis klausimas buvo visapusiškai ap-

svarstytas ir nuspręsta, kad būtų per didelė skriauda atimti iš Krašto apsaugos ministerijos gerai įrengtus kabinetus, pareikalavusius daug lėšų, darbo ir jėgų. Perdavus Karo technikos kursus universitetui, prasčiau būtų rengiami karininkai. Pasiūlyta suteikti galimybę universiteto technikos fakultetui naudotis Karo technikos kursų kabinetais ir laboratorijomis. Siekiant toliau įgyvendinti visų kursų jungimą, spalio 26 d. paskelbtame krašto apsaugos ministro įsakyme Nr. 1026 raginama vadovautis Vyriausybės rugsėjo 3 d. nutarimu ir paspartinti Aukštųjų kursų reorganizaciją. Tačiau dėl organizacinių nesklaidumų visi trys kursai galutinai buvo sujungti tik 1927 m. kovo 16 d. priimtu įsakymu kariuomenei Nr. 41 [27, l. 59]. Tais pačiais metais įsakymu kariuomenei Nr. 138 AKK metinė šventė nustatoma liepos 15 d. [35, l. 54]

Kadangi sujungtiems kursams nauji etatai dar nebuvo paskirti, tai visose srityse, o ypač mokymo dalyje, nustatyta laikinoji tvarka: *bendrojo skyriaus* vedėju paskiriamas generalinio štabo plk. V. Skorupskis (po gruodžio 17 d. valstybės perversmo vyriausiajame štabe ėjo atsakingas pareigas, į jo vietą skiriamas kpt. V. Hinentalis); *artilėrijos* – artilėrijos plk. P. Bytautas; *inžinerijos* – atsargos gen. ltn. V. Kurkauskas (pradžioje du mėn. oficialiai laikomas plk. B. Štencelis); *technikos* – inžinierius plk. A. Bobinskis (pradžioje du mėn. oficialiai laikomas kpt. A. Novickis); *aviacijos* – aviacijos vyr. ltn. V. Čemarka (mokomosios eskadrilės vadas, o jam išėjus iš kariuomenės, į jo pareigas skiriamas aviacijos kpt. V. Reimontas); kūno lavinimo dalies – gydytojas kpt. A. Jurgelionis. Visų skyrių vedėjų veikla pavedama derinti kursų viršininko padėjėjui plk. B. Štenceliui.

Po kursų sujungimo sėkmingai veikė bendrasis, artilėrijos, karo technikos, aviacijos skyriai ir kūno lavinimo dalis.

Bendrajame skyriuje išleidus šeštą klausytojų laidą, karo vadovybė nutarė 1926 m. rudenį nešaukti kitos laidos, o laiką iki naujų metų panaudoti karo valdininkų trumpalaikiams kursams organizuoti. Septintoji klausytojų laida buvo surinkta tik 1927 m. gruodžio 1 d. Šios laidos mokymo proceso organizavimas jau niekuo nesiskiria nuo šeštosios: viskas vyko tokia tvarka, kaip numatyta nuolatiniame mokymo plane, išskyrus tik tai, kad buvo sudaryta karininkų grupė, po vieną klausytoją iš kiekvieno būrio – surengti karo chemijos kursus, kurių tikslas – paruošti kariuomenės daliniams šios srities instruktorius. Išklause 100 val. sutrumpintą kursą, karininkai susipažino ne tik su svarbiausiais cheminio karo principais, bet ir su saugojimosi būdais bei reikalingų

prietaisų naudojimu. Bendrojo skyriaus ir mokymo dalies vedėjo pareigas nuo 1927 m. rudens eina generalinio štabo plk. ltn. Betcheris, kurias perėmė iš kpt. V. Hinentalio. Septintoji laida buvo išleista 1928 m. lapkričio 28 d. – ją baigė 33 karininkai [27, l. 354]. Tais pačiais metais nutrauktas bendrųjų laidų rengimas, nes kariuomenės vadovybė nusprendė, kad bendrojo karininkų paruošimo kariuomenėje jau užteko. Iš viso bendrąjį skyrių baigė 405 karininkai.

Artilerijos skyriuje buvo surinkta antroji klausytojų laida, kurios užsiėmimai prasidėjo 1926 m. lapkričio 15 d. Dėl keliamų reikalavimų (ypač matematinio pasiruošimo), karininkai šį kartą susirinko geriau pasirengę, nei pirmoji artilerijos laida. Po kursų sujungimo, laikantis naujos tvarkos, buvo visapusiškai apsvarstytas mokymo planas, parengtos programos, kurių tikslas – parengti artilerijos karininkus, tinkančius užimti stambesnių artilerijos dalinių vadų vietas (grupių ir pulkų), taip pat eiti atsakingas pareigas įvairiose artilerijos įstaigose.

Šios laidos klausytojų mokymasis truko daugiau nei dvejus metus, kaip buvo numatyta įstatų projekte ir mokymo plane, nes: a) prasidėjus antriešioms mokslo metams, mokslo taryba nutarė padidinti užsienio kalbų pamokų skaičių, kad specialių kariuomenės dalinių karininkai būtina mokėtų bent vieną užsienio kalbą, nes kitaip negalėtų naudotis užsienio karine literatūra; b) kasdieninis įtemptas įvairių specialių dalykų klausymas, ypač matematikos, fiziškai ir net protiškai nuvargino silpnesnius karininkus, dėl to vieniems metams praėjus iš 16 klausytojų, keturiems karininkams reikėjo suteikti ilgesnių atostogų, kad pataisytų sveikatą, todėl nutarta specialiuose skyriuose per dieną teorinių paskaitų skirti ne daugiau kaip 6 val. [15, p. 418].

Be to, paaiškėjo, kad vykdant 1928 m. mokymo planą numatytam kursui užbaigti iki 1929 m. sausio 1 d. trūko 251 val. Todėl artilerijos skyriaus inspektorius 1928 m. balandžio 17 d. raportu kreipėsi į kursų viršininką, prašydamas tarpininkauti, kad skyriaus karininkai klausytojai būtų išleisti į dalinius ne sausio 1 d., o išklausę visą kursą, t.y. 1929 m. liepos 15 d., motyvuodamas tuo, kad: 1) Antrąją klausytojų laidą sudaro beveik visi vyresnieji artilerijos karininkai, todėl tolesnė Lietuvos kariuomenės artilerijos pažanga daug kuo priklausys kaip tik nuo šios laidos paruošimo. 2) Paaiškėjo, kad mokymo plane numatytas artilerijos dalykams valandų skaičius yra per mažas: visiškai naujų šaudymo, sekimo ir manevravimo metodų nagrinėjimas yra labai sunkus ir reikalauja kur kas daugiau pratybų, todėl sėkmingai baigti kursą 1928 m. ne-

įmanoma. Todėl šaudymo teorijos ir artilerijos taktikos valandų skaičius turi būti padidintas 70 val. Be to, nebuvo lauko artilerijos statuto ir teko kartu su klausytojais jį parengti, o tai labai sulėtino artilerijos taktikos studijas. O išleisti karininkus iš kursų be statuto būtų negalimas dalykas. 3) Antros laidos studijos prasidėjo ne spalio 1, o lapkričio 15, ir mokymo planas 1928 m. buvo sudarytas ne nuo rudens, bet nuo sausio 1 d., todėl klausytojai poligone negalėjo atlikti visų pratybų, pvz., šaudymo grupėmis. Todėl, pasitenkinant vien šaudymu iš baterijų, grupinį šaudymą reikėjo atidėti 1929 m. vasarai. 4) Partitis parodė, kad siekiant užtikrinti baigiančių kursų karininkų šaudymo ir manevravimo rengimą, būtina, prieš juos išleidžiant, nors vieną mėnesį skirti vien šaudymo teorijos ir artilerijos taktikos praktikai, nes paaiškėjo, kad karininkai, apkrauti kitų dalykų pamokomis ir pratybomis, greitai pamiršta specialiųjų dalykų detales. Šį trūkumą galima pašalinti tik tam tikrą laiką studijuojant specialiuosius dalykus. To pageidavo ir patys karininkai klausytojai [24, l. 396]. Antroji artilerijos skyriaus laida buvo išleista 1929 m. vasario 9 d. – ją baigė 16 karininkų [28, l. 16].

Trečioji laida susirinko 1929 m. rugpjūčio mėnesį, o išleista 1930 m. rugsėjo 1 d. – baigė 16 karininkų [29, l. 65]. Šios laidos 1929–1930 mokymo plane nurodyti tokie tikslai: a) supažindinti artilerijos karininkus su naujais šaudymo sekimo metodais ir išmokyti jais praktiškai naudotis; b) suteikti jiems tiek artilerijos taktikos žinių, kad jie galėtų vadovauti artilerijos (iki grupių) vienetams; c) suteikti jiems bendrosios taktikos žinių, kad jie galėtų sumaniai derinti artilerijos veiksmus su kitų ginklų rūšių veiksmis. Šiems tikslams pasiekti buvo skaitomos teorinės paskaitos, atliekami eksperimentai, rengiami rašomieji darbai, pratybos vyko kabinetuose ir lauke, įsisavintos žinios buvo tikrinamos repetitijų ir egzaminų metu. Dėstomi tokie specialieji dalykai: artilerijos šaudymas, artilerijos taktika, pabūklų techninės dalys, topometrija, balistikos žinios, tikimybių teorija; kariniai – bendroji taktika, transmisija, pionierių veiksmai, tipologija, karo enciklopedija (aviacija, šarvuočiai, pėstininkų ginklai, kavalerija) ir matematika; teoriniams užsiėmimams skiriama 434 val., eksperimentiniams – 580 val., o vasaros pratyboms – 69 dienos [40, l. 1–3]. Vytauto Didžiojo karininkų kursų artilerijos skyriaus ketvirtoji laida išleista 1932 m. rugsėjo 7 d. (baigė 19 karininkų) [31, l. 114], o penktoji, paskutinė – 1933 m. rugsėjo 15 d. (baigė 17 karininkų) [32, l. 84; 33, l. 77]. *Iš viso artilerijos skyrių baigė 83 karininkai.*

Inžinerijos skyriuje taip pat buvo surinkta antroji laida.³ Jos užsiėmimai prasidėjo kartu su artilerijos skyriaus užsiėmimais pagal analogišką mokymo planą, tikslas – parengti savarankišką inžinerijos kariuomenės dalinių karininką, tinkamą eiti pionierių ir karo geležinkelininkų daliniuose kuopos vado, taip pat, reikalui esant, karinės statybos srityje – techniko-statybininko pareigas.

Į inžinerijos skyrių buvo priimami visų ginklų rūšių ir tarnybų karininkai. Norintys mokytis inžinerijos skyriuje turėjo atitikti šias sąlygas: a) ištarnauti rikiuotės daliniuose arba kitose kariuomenės įstaigose ne mažiau kaip dvejus metus; b) turėti brandos atestatą (atskirais atvejais krašto apsaugos ministras galėjo nustatyti ir mažesnę mokslo ceną), c) turėti gerą atestaciją, d) būti geros sveikatos; e) išlaikyti karo statutų, matematikos ir fizikos (pagal aukštesniųjų mokyklų programą) stojamuosius egzaminus [38, l. 229].

Į antrąją inžinerijos skyriaus laidą buvo surinkti klausytojai, nevisiškai atitinkantys nurodytas sąlygas (dėl mažo išsilavinimo), ir dėl to iš dalies kursas užtruko ilgiau nei buvo numatyta pradžioje. Čia dar prisidėjo tie patys, kaip ir artilerijos skyriuje, samprotavimai dėl užsienio kalbų pamokų skaičiaus padidinimo ir kasdieninių užsiėmimų sutrumpinimo iki 6 val., todėl ir inžinerijos skyriaus antroji laida negalėjo baigti kursų iki 1928 m. Kalėdų, kaip buvo numatyta, o buvo išleista, kaip ir artilerijos laida, 1929 m. vasario 9 d. Šią laidą baigė 14 karininkų [28, l. 16]. Šių dviejų skyrių mokymo planai buvo tarpusavyje glaudžiai susiję, nes taupumo dėlei daug dalykų abiejuose skyriuose studijuota kartu, pvz., bendroji taktika, karo istorija, dauguma matematikos skyrių, chemija, medžiagų atsparumas, užsienio kalbos ir kt. 1932 m. vasario 18 d. 17 karininkų baigė mokslus Vytauto Didžiojo karininkų kursų inžinerijos skyriuje. Tai buvo trečioji ir paskutinioji šio skyriaus laida [31, l. 24].

Technikos skyriuje situacija buvo kitokia: kursų sujungimas įvyko kaip tik tuo metu, kai buvusių Karo technikos kursų elektrotechnikos skyriaus antroji laida iš jaunesniojo kurso perėjo į vyresnįjį. Prasidėjus 1926–1927 mokslo metams, elektrotechnikos skyriaus klausytojai, perėję sujungtų kursų viršininko žinion, pradėjo antruosius mokslo metus jau kaip technikos skyriaus antroji laida. Užsiėmimai prasidėjo lapkričio 8 d. Sujungtų kursų mokslo taryba iš naujo peržiūrėjo numatytą mokymo planą. Kursų technikos skyriaus tikslas,

³ Vadovaujantis nauju kursų įstatų projektu, ji pavadinta antrąja „inžinerijos“ laida, nors buvusiuose Karo technikos kursuose pirmoji buvo vadinama „statybos“ laida.

kuriuo vadovautasi sudarant mokymo planą – parengti karininkus – ryšių tarnybos specialistus ir automobilininkus; jie turėjo tikti užimti kariuomenės ryšių ir iš dalies autotransporto daliniuose atsakingas pareigas. Skyriaus mokymas ypač buvo susijęs su tokių specialiųjų dalykų, kaip telegrafas, telefonas, radijas, elektrotechnika, mechanika ir vidaus degimo varikliai, išmanymu. Čia dar labiau nei artilerijos ir inžinerijos skyriuose buvo reikalingas geras bendrasis išsilavinimas, todėl dar sunkiau nei minėtuose skyriuose parinkti visais atžvilgiais tinkamus klausytojus. Tačiau, išskyrus kai kuriuos klausytojus, mokymas vyko sėkmingai ir laiku pasibaigė, bet, pratęsus baigiamųjų rašto darbų–projektų pateikimo terminus, antrosios technikos skyriaus laidos išleidimas atidėtas – ji išleista tik 1928 m. sausio 27 d. (baigė 16 karininkų) [27, l. 223]. Šios laidos klausytojai įvykdė keliamus reikalavimus ir uždavinius – kariuomenę papildė jauni technikai, įgiję nemažai įvairių specialiųjų žinių bei praktikos. Išleidus antrąją laidą, tuoj pat renkama trečioji laida, kurios užsiėmimai prasidėjo 1928 m. vasario 2 d. Jai taikomas toks pat mokymo planas, kaip ir antrajai laidai. Trečioji laida kursą baigė 1930 m. liepos 15 d. (baigė 12 karininkų) [29, l. 48], ketvirtoji – 1932 m. gruodžio 30 d. (baigė 18 karininkų) [31, l. 159; 32, l. 63–64].

Kaip ir technikos skyriuje, *Aviacijos skyriuje* lapkričio 8 d. pradėjo eiti mokslus pirmoji Aviacijos skyriaus laida,⁴ kurios tikslas – parengti karininkus, tinkančius aviacijos tarnybai. Klausytojai, išėję numatytą mokymo programą, atlikdavo tam tikrą kiekį įvairaus pobūdžio skraidymų ir oro užduočių, o tik po to jiems būdavo suteikiamas karo lakūno arba žvalgo vardas. Pirmosios laidos mokymo planas ir užsiėmimai buvo taip sutvarkyti, kad tam tikra teorinių paskaitų dalis vyko kartu ir technikos skyriui, kadangi jiems buvo reikalingi kai kurie specialieji dalykai; be to, kadangi specialius aviacijos dalykus daugiausia dėstė aviacijos karininkai, technikos skyriaus klausytojams tuos dalykus teko klausyti senoje aviacijos kursų auditorijoje, ir, kad neatitrauktų aviacijos karininkų lektorių nuo tiesioginių pareigų, dalį paskaitų ir praktinių užsiėmimų vesti auditorijoje ir laboratorijose Šančiuose (buvusiuose karo technikos kursų rūmuose), o dalį, kaip tik bendruosius karo dalykus, – Aukštojoje Panemunėje. Kas dėl susisiekimo, tai sudarydavo nemažai nepatogumų, nes dauguma klausytojų gyveno Fredoje, bet greitai šis klausimas buvo sėkmingai išsprę-

⁴ Iki kursų sujungimo aviacijos kursai išleido penkias laidas.

tas. Pirmosios laidos mokymo planas, palyginti su planu iki kursų sujungimo, mažai kuo pasikeitė, išskyrus tai, kad buvo praplėsti kariniai dalykai. Išklausius numatytą teorijos kursą, lauke buvo atlikti taktikos ir geografijos praktiniai užsiėmimai, o po to surengtos 1–1,5 mėnesio pratybos aviacijos dirbtuvėse. Užsiėmimai pasibaigė 1927 m. liepos mėn. pradžioje, o išleidimas įvyko liepos 15 d. (baigė 15 karininkų) [27, l. 116], t. y. kursų metinės šventės dieną. Antroji laida surinkta tik 1928 m. vasario 1 d., t. y. kartu su antrąja technikos skyriaus laida. Šiai laidai, kaip ir kitų kursų specialiuosiuose skyriuose, nustatomas jau apie dvejų metų mokslas, kaip ir numatyta įstatų projekte.

Kadangi čia, kaip ir kituose specialiuose skyriuose (o gal net ir daugiau), klausytojų išsilavinimas buvo nevienodas, iškilo būtinybė padidinti bendrųjų dalykų valandų skaičių, nes kitaip būtų sunkoka sėkmingai dėstyti specialiuosius dalykus. Remiantis buvusių laidų studijų praktika (ir šiuo atžvilgiu neišvengta kai kurių trūkumų), taip pat padidintas ir specialiųjų dalykų valandų skaičius. Šią laidą 1930 m. vasario 15 d. baigė 9 karininkai [29, l. 17]. 1932 m. gegužės 14 d. išleidžiama trečioji (baigė 19 karininkų) aviacijos skyriaus laida [31, l. 60–61].

Kūno lavinimo dalyje, kaip jau rašyta, iki kursų sujungimo buvo išleistos trys instruktorių laidos⁵, o po sujungimo iki 1931 m. – dar dvi laidos. Pirmos po kursų sujungimo laidos užsiėmimai prasidėjo 1927 m. balandžio 25 d., o baigėsi rugsėjo 30 d. Kita laida sušaukta tik 1929 m. (baigė 1930 m. kovo mėn.), nes kariuomenės daliniams instruktorių buvo parengta pakankamai. Per tą laiką kūno lavinimo dalies vedėjas gydytojas kpt. A. Jurgelionis ir jo padėjėjas kpt. M. Paura kariuomenei parengė kūno lavinimo statutą, kuris padėjo kariuomenės daliniuose tinkamai sutvarkyti šią problemą.

1928–1929 mokslo metais Aukštuosiuose karininkų kursuose buvo 62 lektoriai ir vadovai: bendrajame – 24, artilerijos – 19, technikos – 9, aviacijos skyriuje – 10 [38, l. 336–337].

Vyko įvairūs trumpalaikiai kursai – Aukštuosiuose karininkų kursuose ir po kursų sujungimo toliau buvo rengiami įvairūs trumpalaikiai vienkartiniai kursai.

1) *Karo valdininkų kursai*. Kursų bendrojo skyriaus pertraukos (tarp VI ir VII laidų) metu kursai gauna užduotį organizuoti užsiėmimus karo valdininkams,

⁵ Pirmoji laida – 1924 m. lapkričio 20 d., antroji – 1925 m. birželio 6 d., trečioji – 1926 m. liepos 18 d.

kurių tikslas – paruošti juos egzaminams administracijos karininko laipsniui įgyti. Tai buvo trumpalaikiai 3 mėnesių kursai. Jie prasidėjo 1926 m. rugsėjo 15 d. ir baigėsi gruodžio 20 d. Į tuos kursus buvo paskirti visi antrosios kategorijos valdininkai, t.y. tie, kurie buvo pakelti į karo valdininkus po Pirmojo pasaulinio karo. Kursuose jie mokėsi svarbesnių karo dalykų, taip pat naujųjų karo statutų ir, atlikę tam tikrą kiekį praktinių užsiėmimų, egzaminus laikė kartu su pirmosios kategorijos karo valdininkų grupe, t. y. su tais, kuriems karo valdininko laipsnis buvo suteiktas iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos ir kurie nuo stojimo į kursus buvo atleisti.

Remiantis Aukštųjų karininkų kursų statutu nuo 1929 m. spalio 1 iki gruodžio 20 d. ir po pertraukos nuo 1930 m. balandžio 20 iki liepos 15 d. organizuojami „Aukštesniųjų kariuomenės viršininkų kursai“. Vyriausiuoju kursų vadovu skiriamas gen. št. plk. P. Kubiliūnas. Į šiuos kursus susirinko 19 karininkų, o birželio 19 d. baigė tik 17. Lauko užsiėmimuose nuo gegužės 15 iki birželio 20 d. dalyvavo gen. ltn. P. Tamašauskas, plk. P. Plechavičius ir plk. ltn. P. Salažius [28, l. 161, 29, l. 43].

1933 m. sausio 18 d. įsakymu kariuomenei Nr. 3 Vytauto Didžiojo karininkų kursuose steigiamas 3 mėn. administracijos kursų skyrius, į kurį atsiunčiami 35 karininkai. Šiuos kursus gruodžio 14 d. baigė 32 karininkai [32, l. 9, 103]. 1935 m. vasario 14 d. (1934 m. įsakymu kariuomenei Nr. 75, str. 1) administracijos kursų antrą laidą baigė 22 karininkai [34, l. 20].

1938 m. lapkričio 21 – 1939 m. balandžio 5 d. buvo organizuota trečioji administracijos karininkų kursų laida, į kurią sukviesti 29 viršininkai, kuopų vadai, divizijų štabų komendantai, atsakingi už ūkio reikalus. Kursų tikslas – a) parengti klausytojus, kad jie sugebėtų tinkamai administruoti pulko ūkį taikos ir ypač karo metu; b) supažindinti su kariuomenės organizavimo bendraisiais dėsniais, taip pat su ginklų rūšių ir tarnybų organizavimu, c) supažindinti su tiekimo organizavimu bei funkcionavimu karo metu ir įpratinti klausytojus vykdant vadovybės užduotis naudotis turimomis priemonėmis, d) suteikti bendrų taktinių žinių apie įvairias kautynių rūšis ir supažindinti su logišku mąstymo metodu priimant sprendimus, e) suvienodinti pažiūras kariuomenės administraciniais-teisiniais klausimais ir apibendrinti darbo metodus, f) ekskursijų metu supažindinti klausytojus su Lietuvos pramone, kuri glaudžiai susieta su tiekimu kariuomenei. Kursus organizavo Kariuomenės intendanta ir jie priskiriami prie antros rūšies karo mokymo įstaigų. Kursų vadovu

paskirtas intendantūros brg. gen. K. Navakas, kursų inspektorius – intendantūros plk. V. Butauskas, kursų reikalų vedėju – intendantūros kpt. J. Petraitis. Iš viso skirtos 632 mokymo valandos [41, l. 1–11].

2) *Atsargos karininkų kursai*. 1927 m. lapkričio 3 – gruodžio 1 d. vyko atsargos karininkams skirti trumpalaikiai kursai, į kuriuos susirinko buvę rusų kariuomenės karininkai, kurie dėl vienokių ar kitokių priežasčių netarnavo Lietuvos kariuomenėje, taip pat tie, kurie nors ir tarnavo pirmaisiais kariuomenės veiklos metais, bet buvo paleisti į atsargą iki karinių laipsnių įvedimo kariuomenėje. Kursų tikslas – kariuomenėje išspręsti atsargos karininkų klausimą, t.y. karininkus, kurių karinis parengimas neatitiko reikalavimų ir kurie tiko būti įskaityti į kariuomenės karininkų atsargą – supažindinti su naujais karo doktrinos principais. Jiems parengtą programą reikėjo perprasti per mėnesį. Po to, patikrinus žinias, nustatomas jų tinkamumas rikiuotei ir ginklo rūšis.

Kadangi dėl įvairių priežasčių tam tikras jų skaičius liko nepašauktas, tai 1928–1929 mokslo metams prasidėjus kviečiami likusieji asmenys, kurie sudarė vadinamąją atsargos karininkų kursų antrąją laidą. Jos užsiėmimai prasidėjo rugpjūčio 26 d. ir baigėsi rugsėjo 29 d. Pažymėtina, kad šios laidos kursas turėjo daugiau praktinį nei teorinį pobūdį. Karininkai klausytojai turėjo daug daugiau praktinių užsiėmimų ir pratybų lauke negu pirmoji laida, o be to, per 8 dienas kariuomenės manevrų metu dalyvaujančių dalinių sudėtyje atliko trumpalaikę rikiuotės stažuotę.

3) *Artilerijos šaudymo kursai*. 1929 m. kovo 15 – liepos 15 d. vyko artilerijos šaudymo kursai, į kuriuos iš visų artilerijos pulkų susirinko 20 karininkų, iš kurių tik trys – iš ankstesnių Karo mokyklos laidų. Kursai tik ką buvo įsigiję Baranovo šaudymo aparatą (šaudymo laukas su įvairiais taikiniais), kuriuo buvo galima atlikti įvairias artilerijos šaudymo pratybas. Tai buvo gera mokomoji priemonė, ypač jaunesniems karininkams, kurie poligone turėjo galimybę iššauti tik 9–12 tikrų sviedinių. Kursuose dėstoma artilerijos šaudymo teorija, artilerijos taktika, trigonometrija ir naujas dalykas topometrija, kurios metu supažindinama su instrumentais, kuriais atliekami taikinių, sekyklų, baterijos pozicijų ir kitų taškų apskaičiavimams nustatyti įvairūs matavimai. Topometriją dėstė iš Prancūzijos grįžęs kpt. V. Jasulaitis ir plk. T. Reingardas, artileriją ir taktiką – plk. P. Bytautas, o trigonometriją – plk. ltn. J. Vyšniauskas [14, p. 687–688; 28, l. 122].

4) *Kulkosvaidininkų kursai*. Nuo 1931 m. lapkričio 2 d. prie Vytauto Didžiojo karininkų kursų steigiami karininkų kulkosvaidininkų kursai, kurie išleido

tris laidas: 1932 m. pabaigoje pirmąją laidą baigė 22, antrąją 1934 m. liepos 31 d. – 38, o trečiąją 1935 m. rugpjūčio 3 d. – 26 karininkai [30, l. 154; 32, l. 13; 33, l. 117; 34, l. 72].

5) *Ryšių kursai*. 1928 gegužės 2 – spalio 16 d. lygiagrečiai su technikos skyriaus trečiaja laida steigiami ryšių kursai, kurių tikslas – parengti rikiuotės ryšių karininkus, supažindinti juos su modernaus transmisijos darbo pagrindais, kad, grįžę į dalinius, galėtų kareivius mokyti būti ryšininkais. Būtinybė surengti tokius trumpalaikius kursus kilo 1927 m. pradžioje, kai paaiškėjo, kad technikos skyriuje mokymas trunka dvejus metus ir tik po kelerių metų rikiuotės daliniams bus parengta bent po vieną ryšių karininką specialistą, nes išleidžiamųjų karininkų neužteko net techniniams daliniams aptarnauti. Todėl nuspręsta lygiagrečiai su technikos skyriaus kursais surengti sutrumpintus ryšių kursus, į kuriuos buvo pasiūsti 1–2 karininkai iš kiekvieno visų ginklų rūšių rikiuotės dalinio⁶. Į kursus atvyko 16 karininkų: 9 pėstininkai, 3 artileristai, 2 kavaleristai ir 2 iš kitų dalinių. Kursuose dėstyta ryšiai (telefono, telegrafo), elektrotechnika, ryšių taktika bei jų organizavimas ir automobilizmas. Be teorinių paskaitų, buvo atliekami ir praktikos darbai. Spalio 15 d. keturių mėn. ryšių kursas baigė 12 karininkų [14, p. 687; 27, l. 346].

Nuo 1933 m. sausio 9 d. steigiamas 6 mėn. įvairių ginklų rūšių karininkams ryšių kursų skyrius, į kurį iš kiekvieno pėstininkų pulko atvyko po 2, artilerijos, kavalerijos pulkų ir atskirosios artilerijos grupės – po 1 karininką [31, p. 158]. Liepos 15 d. šių kursų antrąją laidą baigė 19 karininkų [32, l. 63].

6) *Slidininkų kursai*. 1933 m. kovo mėn. buvo organizuoti 6 savaičių slidininkų kursai. Kursų vadovu paskirtas kariuomenės fizinio lavinimo inspektorius gydytojas plk. ltn. A. Jurgelionis, instruktoriais – Švedijos kariuomenės ltn. Nilsas Voldemaras Vemingas (*Wemming*), taip pat Karo sanitarijos valdybos kpt. M. Paura. Kovo 17 d. šiuos kursus baigė 36 karininkai [32, l. 30–31].

7) *Karo gaisrininkų kursai*. 1928 m. rugpjūčio 1–15 d. buvo sušaukti karo gaisrininkų kursai, kurių tikslas – parengti visoms kariuomenės dalims naujai steigiamų kariuomenės daliniuose gaisrininkų komandų viršininkus. Klausytojai iš klausė informacinį kursą, kaip kilus gaisrui techniškai naudotis mašinomis, sanitarine pagalba, apsisaugojimo priemonėmis ir būdais. Kursus vedė

⁶ Iš tikrųjų karininkai klausytojai kursuose užtruko ilgiau negu 4 mėn., nes dėl bendrų kursuose atostogų mokslo metų viduryje reikėjo padaryti 1 mėn. pertrauką.

gaisrininkų inspektorius mjr. A. Ružancovas [15, p. 417–421].

1932 m. spalio 20–29 d. steigiami kariuomenės ugniagesių instruktorių kursai, į kuriuos dalių vadai ir įstaigų viršininkai nusiuntė: 9-ojo pėstininkų pulko du karininkus, 2-ojo ir 7-ojo pėstininkų pulko, 4-ojo artilerijos pulko, atskirosios artilerijos grupės, ryšių bataliono, autorinktinės, karo muziejaus ir karo kalėjimo ir drausmės dalies po 1 karininką; 2-ojo ir 5-ojo pėstininkų pulkų, 1-ojo husarų pulko, 3-iojo artilerijos pulko, atskirosios artilerijos grupės, aviacijos, pionierių bataliono, ryšių bataliono, autorinktinės, šarvuotųjų rinktinės, karo policijos mokyklos, karo muziejaus, karo kalėjimo ir drausmės dalies, koncentracijos stovyklos – po vieną ugniagesių komandos viršilą [31, l. 133].

8) 1929 m. spalio 1 d. buvo surengti kursai aukštesniesiems kariuomenės viršininkams (išskyrus generalinio štabo karininkus), kurių tikslas – divizijų, pulkų vadus ir kitus aukštesnius viršininkus supažindinti su karo mokslo naujienomis ir tendencijomis, kariuomenės bendrąja taktika, praplėsti jų akiratį ir apibendrinti jų pažiūras, suteikti galimybę pakartoti ir atnaujinti karines žinias.

Būtinybė organizuoti šiuos kursus kilo todėl, kad įvyko nesusipratimai tarp jaunesniųjų karininkų, baigusią Aukštųjų karininkų kursų bendrąjį skyrių, ir jų tiesioginių viršininkų, kai jie grįžo į dalinius ir norėjo pritaikyti kursuose įgytas žinias; jų pažiūros dažnai nesutapdavo su viršininkų nuomone. Antra vertus, generalinio štabo karininkų sumanymai ir planai dažnai negalėjo būti įvykdomi, nes dalinių vadai nesuprato įsakymų ir nemokėjo jų įgyvendinti. Kursus organizavo ir jiems vadovavo gen. ltn. P. Kubiliūnas. Kursai truko daugiau kaip pusę metų [39, l. 88]. Kursams pasibaigus, su panašia programa pulkų vadų padėjėjams ir batalionų vadams buvo surengtos dar dvi kursų laidos [14, p. 697].

9) *Topografijos kursai*. 1930 m. spalio 15 – 1931 m. birželio 15 d. veikė topografijos kursai, kurių tikslas – išmokyti topografus daryti Lietuvos teritorijos nuotraukas ir tuo paspartinti žemėlapių leidimą, taip pat parengti gerus topografijos specialistus įvairiems štabams ir pulkams, ypač artilerijos daliniams, kurie sugebėtų tiksliai atlikti visus su topografija susijusius darbus. Į kursus susirinko 20 klausytojų, tarp jų 7 iš Karo topografijos skyriaus, kiti iš įvairių pulkų ir štabų. Aukštųjų karininkų kursų viršininkas inžinierius plk. S. Dirmantas dėstė topografiją ir instrumentų teoriją, inžinierius plk. ltn. M. Krikščiūnas – kartografiją, inžinierius M. Ratautas – geodeziją, inžinierius P. Butrimas – niveliaciją, doc. B. Kodaitis – astronomiją, plk. ltn. J. Vyšniauskas – aukštąją matematiką.

10) *Pėstininkų batalionų vadų kursai*. 1938 m. vasario mėnesį buvo suorganizuoti pėstininkų batalionų vadų kursai. Atidarydamas kursus, kariuomenės vadas brg. gen. S. Raštikis pažymėjo, kad daugelio vadų darbo metodai štabe arba vadavietėje yra dar nevienodi, kiek sustingę ir nevisiškai kūrybiški. Kadangi mūsų sąlygomis daliniuose žemesni kaip pulkų vadai karininkai dar negalėjo baigti mokyklos, kuri būtų suvienodinusi pažiūras ir apibendrinusi mokymo metodus, todėl tais klausimais galėjo atsirasti ir skirtingų nuomonių. Karinė vadovybė, nuolat rūpindamasi ne tik kareivių mokymu, bet ir tinkamu vadų rengimu, stengiasi nuomonių skirtumus vienodinti. Būsimajame kare daugeliui dabartinių batalionų vadų gali tekti dar sunkesnės pareigos, todėl ir batalionų vadus šioms atsakingoms pareigoms reikia iš anksto gerai ir vienodai parengti.

Gyvenimas, nauji metodai ir karo technikos pažanga verčia kiekvieną, ypač vadą, gilinti žinias ir semtis naujų, ieškoti ir, suradus ką nors gerą, taikyti mūsų sąlygomis. Norint pasiekti tikslingesnių, našesnių ir kūrybingesnių darbo rezultatų, būtina suvienodinti pažiūras ir apibendrinti mokymo metodus. Karo mokslas tiek jau pažengė ir priemonės kariauti tiek jau patobulėjo, kad kiekvienas vadas dar taikos metu turi būti tinkamai parengtas ir supažindintas ne tik su pagrindinės ginklų rūšies – pėstininkų taktika, bet ir su kitų ginklų rūšių naudojimo principais šių dienų kautynėse. Darnūs veiksmai būsimajame kare reikalauja jau dabar atkreipti ypatingą dėmesį į pėstininkų ir jiems priskirtų ar juos remiančių kitų ginklų rūšių bendradarbiavimą. Vadas taip pat neturi užmiršti tiekimo ir evakuacijos tarnybų veikimo pagrindų, nes ši problema itin paini ir sunki, tačiau vis dėlto turi būti gerai išsiaiškinta ir tinkamai sutvarkyta. Tinkamo darbo metodo pasirinkimas, savarankiškumas, suderintas su aukštesnės vadovybės valia, įsakymų tikslumas, vietovės įvertinimas, greitas orientavimasis ir kiti panašūs klausimai turi rūpėti kiekvienam, kuriam patikėta vadovauti kokiam nors daliniui.

Be abejo, šie visi klausimai pėstininkų batalionų vadams nebuvo nauji, nes daugumą jų buvo Pirmojo pasaulinio karo ar karų už Lietuvos nepriklausomybę dalyviai. Kursų metu stengtasi šias žinias tik papildyti ir išryškinti pagrindinius karybos dėsnius.

Šiuose kursuose teorinės paskaitos nebuvo skaitomos, visas kursas buvo paremtas eksperimentinėmis pratybomis klasėje ir lauke, namų ir klasės rašomaisiais darbais. Teoriniai klausimai, kuriuos būtinau reikėjo apžvelgti, buvo ap-

tariamais eksperimentinių pratybų metu. Nors kursai buvo trumpalaikiai, tačiau pagal programą numatyti dalykai išnagrinėti išsamiai ir visapusiškai. Kursai baigėsi keturių dienų kariniais žaidimais, kurie vyko kariuomenės vado priežiūroje. Kursai buvo naudingi dar ir tuo, kad visi batalionų vadai kartu dirbo ir bendravo. Pėstininkų bataliono vadų kursai buvo pavaldūs Vytauto Didžiojo karininkų kursų viršininkui, kursų vadovu paskirtas Karininkų kursų inspektorius gen. štabo plk. V. Kiršinas, reikalu vedėju – gen. štabo mjr. J. Sutkus. Vietoj išleistuvių vaišių visi lektoriai ir klausytojai Ginklų fondui paaukojo 185 litus [8, p. 135].

Kursams susijungus, veikė 12 mokymo kabinetų ir laboratorijų, kurioms vadovavo (ir jas tobulino): inžinerijos kabinetui – inžinierius atsargos gen. ltn. A. Kurkauskas; telegrafų – telefonų kabinetui-laboratorijai – inžinierius plk. A. Bobinskis; elektrotechnikos laboratorijai – inžinierius mjr. A. Banėnas; radijo kabinetui-laboratorijai – inžinierius kpt. A. Jurskis; mechanikos ir vidaus degimo variklių laboratorijai su dirbtuve ir garažu – inžinierius Piskorskis; transmisijos laboratorijai – kpt. V. Hinentalis; ginklų kabinetui – plk. B. Štencelis; fiziologijos kabinetui – gyd. kpt. A. Jurgelionis; schemų kabinetui – plk. ltn. Betcheris; topografinės įrankių kabinetui – kpt. J. Dainius; artilerijos kabinetui – plk. P. Bytautas; chemijos kabinetui – inžinierius mjr. S. Birutavičius.

Dauguma išvardytų kabinetų ir laboratorijų buvo vienintelės Lietuvoje, kur surinkti eksponatai arba įrengti modernūs technikos įrengimai sudarė galimybę ne tik teoriškai studijuoti reikalingas įvairių specialybių mokslo šakas, bet ir jas paremti praktika.

1927 m. spalio 20 d. kursų viršininkui gen. štabo generolui L. Radui-Zenkavičiui su svarbia vyriausybės misija išvykus į Angliją, laikinai eiti šias pareigas skiriamas generalinio štabo plk. V. Skorupskis. Grįžus generolui L. Radui-Zenkavičiui iš užsienio ir 1928 m. vasario 10 d. išėjus į atsargą (įsak. kar. Nr. 15), plk. V. Skorupskiui vėl pavedama eiti kursų viršininko pareigas, o balandžio 1 d. įvyksta galutinis kursų perdavimas plk. V. Skorupskiui (įsak. kar. Nr. 40), o šiam balandžio 28 d. išvykus į Prancūziją (į mokslinę komandiruotę) jį pavaduoja plk. B. Štencelis, kuris 1929 m. įsakymu kariuomenei Nr. 21 (str. 4) skiriamas Aukštųjų karininkų D.L.K. Vytauto kursų viršininku [27, l. 232, 240].

Kasmet kursų pedagogų kolektyvą papildydavo lektoriai, baigę įvairias karo akademijas, nauji generalinio štabo karininkai, kaip antai: pulkininkai – V. Grigavičius, Z. Gerulaitis, B. Jakutis, K. Škirpa, P. Kubiliūnas, K. Tallat Kelpša, majoras – K. Grinius, kurie daug nuveikė, kad kursai taptų modernia karo mokslo įstaiga.

Vytauto Didžiojo universiteto profesoriai M. Songaila, J. Šimkus, K. Vasičiauskas, Z. Žemaitis, docentai V. Gorodeckis, S. Grinkevičius, I. Končius, J. Šliogeris ir kiti savo darbu ir žiniomis padėjo pakelti kursų techninį mokslo lygį ir išskėlė kursų specialiuosius skyrius į tinkamas aukštumas [15, p. 423].

1929 m. įsakymu kariuomenei Nr. 6 (str. 6) Aukštieji karininkų kursai yra pavaldūs krašto apsaugos ministrui, o 1930 m. įsakymu kariuomenei Nr. 42 (str. 7) ir 1933 m. slaptu įsakymu – kariuomenei Nr. 1 (str. 1) Vytauto Didžiojo karininkų kursai yra pavaldūs vyriausiajam štabo viršininkui. 1929 m. įsakymu kariuomenei Nr. 65 (str. 1) plk. S. Dirmantas skiriamas Aukštųjų karininkų kursų viršininku, kuris 1933 m. įsakymu kariuomenei Nr. 61 (str. 4) paleidžiamas į atsargą, o kursų viršininku skiriamas gen. lttn. P. Kubiliūnas.

Vytauto Didžiojo karininkų kursai nustojo veikti 1933 m. viduryje [12, p. 578]. Šiuos kursus baigė daugiau kaip 700 karininkų. Kursai suteikė karininkams konkrečių teorinių ir praktinių žinių; praplėtė jų bendrą ir taktinį akiratį, skatino karininkus mokytis ir lavintis; išmokė savarankiškai dirbti ir nurodė jiems darbo metodus, kuriuos jie vėliau taikė karo tarnyboje; padėjo suvienodinti karininkų karines pažiūras ir sudaryti vieningą karo doktriną.

1.3.3. Karo technikos karininkų kursai

Jau nuo pat pirmųjų Lietuvos kariuomenės kūrimosi dienų buvo jaučiama didelė karininkų – karo technikos specialistų stoka.

1918–1919 m. kilo daug problemų organizuojant valstybės aparatą, kuriant kariuomenę, tačiau daugiausia – tose valstybės srityse, kurioms buvo reikalingas patyręs techniškai personalas, pvz., susisiekimo. Suprantama, kad Lietuvos kariuomenei lengviau buvo suformuoti pėstininkų ir raitininkų partizanų būrius, net batalioną, bet jau sunkiau – artilerijos, inžinerijos, aviacijos dalinius, generalinį štabą ir kt. 1919 m. dažnai būdavo tokia padėtis: nors atsirasdavo vienas kitas aukštesnio išsilavinimo turintis stažą asmuo, bet trūko vidutinio ir žemesnio personalo. Carinės okupacijos metu sąmoningai to ir buvo siekiama. Lietuviai savo krašte vengė verstis amatais: tarnyba valdžios įstaigose, pvz., telegrafe ar geležinkelyje, pavedama vien rusams; negausios prieš karą dirbtuvės būdavo jei ne vokiečių, tai žydų ar rusų rankose, kurie palaikydavo tik savo artimuosius. Taigi kraštas savų įvairių rūšių technikų,

meistrų, amatininkų beveik neturėjo. Jeigu 1919 m. jų kiek ir atsirado, tai ir čia vyravo visokie atvykėliai, dažnai karo ir revoliucijos demoralizuoti, rusiškos, bolševikiškos ar vokiškos orientacijos, o valstybei visai patikimo elemento tarp vietinių kvalifikuotų darbininkų buvo mažai. Todėl, esant tokiai padėčiai, buvo kviečiami ir samdomi svetimtaučiai: 1919 – 1921 m. aviacijoje, artilerijoje, vyriausiąjame štabe tarnavo nemažai vokiečių, latvių, rusų ir žmonių visai be pilietybės ir be aiškios orientacijos [1, p. 427–428].

To meto karo aplinkybės reikalavo tuoj pat sukomplektuoti karininkus, reikalingus specialiesiems technikos ir inžinerijos daliniams. Jau 1919 m. sausio 21 d. pulkų vadams ir Kauno miesto bei apskrities komendantui buvo įsakyta organizuoti karininkams teorinius mokymus. 1920 m. sausio 15 d. Kaune įsteigiami laikinieji kursai, kuriuose buvo pionierių ir rikiuotės skyriai. Pirmoji karininkų laida kursus baigė 1920 m. gegužę. Tų pačių metų birželio 15 d. prie Karo mokyklos pradėjo veikti 2 mėn. kursai. Kursams pasibaigus, jie buvo išformuoti, o turtas perduotas Karo mokyklai [5, p. 169–170]. Kariuomenės technikos ir inžinerijos daliniuose visi karininkai, įgiję karo metu specialybę Karo mokykloje arba rusų kariuomenėje, buvo sistemingai lavinami ir tobulinami. Pakėlę visą karo sunkumų našta, jie jau galėjo tinkamai mokyti karius ir spręsti karinių operacijų uždavinius. Be to, pėstininkų dalinių ryšių viršininkai kasmet periodiškai buvo kviečiami į centrą giliau susipažinti su esamomis kariuomenės ryšio priemonėmis. Kiekvienam viršininkui, kuris bent kiek susidūrė su inžinerijos karininkų kvalifikacija, greitai paaiškėjo, kad reikia iš esmės spręsti šią problemą.

Norint geriau susipažinti su karo technika reikėjo turėti nemažai teorinių žinių, o jų įgyti galima buvo tik aukštojoje technikos mokslų įstaigoje. Kauno Vytauto Didžiojo universiteto technikos fakultetas parengdavo plataus profilio kvalifikuotų specialistų. Tačiau kariuomenei buvo reikalingi siauresnio profilio ir ypač karo technikos žinovai, jau mokantys tą techniką naudoti karo tikslams; kartu reikėjo, kad šie technikos specialistai gerai išmanytų karo dalykus ir būtų tinkami vadai.

Lietuvos karinė vadovybė, gerai suprasdama, kaip svarbu turėti kvalifikuotų karo technikos žinovų, sistemingai dirbo, kad būtų įsteigta tokia mokslo įstaiga, kurioje būtų galima parengti reikalingus specialistus.

Lietuvos karinė vadovybė, taip keldama karo technikos specialistų rengimo klausimą, priėjo prie išvados, kad norimų rezultatų bus galima pasiekti įsteigus aukštuosius karo technikos kursus.

Karo technikos valdybos viršininkui gen. ltn. A. Kurkauskui, kuris buvo atsakingas už visą karo inžineriją, krašto apsaugos ministrui inžinieriui mjr. B. Sližiui palaikant ir pritariant, 1923 m. pavyko paruošti užsienyje ir, susitarus su vietiniais inžinieriais, suburti kvalifikuotą personalą. 1924 m. sausio 1 d. slaptu įsakymu kariuomenei Nr. 1 (str. 3) pradėjo kurtis Aukštieji karo technikos kursai [35, l. 174]. Taip pat šių kursų steigimu ir organizavimu nemažai rūpinosi laikinai ėjęs kursų viršininko pareigas plk. A. Bobinskis ir kursų viršininkas plk. ltn. inžinierius S. Dirmantas su savo artimiausiais padėjėjais.

Problema buvo tiek pribrendusi, kad Aukštieji karo technikos kursai pradėjo veikti nelaukiant kol Seimas patvirtins statutą. Buvo patvirtinti karo technikos kursų etatai, o karo taryba priėmė laikiną statutą, kuriame nurodyta Aukštųjų karo technikos kursų *paskirtis* (tikslas): 1) teikti (ir papildyti) tarnaujantiems kariuomenėje karininkams specialių karo technikos žinių iš inžinerijos, ryšių, susisiekimo automobiliais ir geležinkeliu specialybių; 2) vykdyti mokslinio pobūdžio bandymus ir tyrimus, kurių *tikslas* – tobulinti minėtas karo technikos mokslo šakas; 3) rūpintis specialiajam technikos mokymui reikalingų instrukcijų, programų ir vadovėlių rengimu.

Klausytojais priimami visų ginklų rūšių karininkai, ištarnavę kariuomenėje karininkų pareigose ne mažiau kaip vienerius metus ir baigę visą aukštesniųjų mokyklų kursą. Ypatingais atvejais, krašto apsaugos ministrui leidus, galėjo būti priimti karininkai ir išėję ne visą aukštesniųjų mokyklų kursą. Karininkai klausytojai per visą buvimo kursuose laiką gaudavo algą pagal laipsnį (pareigas) ir tą vietą, kurią teisėtai buvo užėmę komandiruotės metu.

Mokslo metu karininkai buvo skirstomi į du skyrius: 1) *statybos* – rengiami karininkai lauko ir tvirtovių inžinerijos, geležinkelių ir statybos specialybių tarnybai ir 2) *elektromechanikos* – rengiami karininkai ryšių ir autotransporto tarnybai. Mokslas pradžioje truko 21 mėnesį (2–2,5 metų.) ir buvo dalijamas į du kursus: *jaunesnysis* – nuo spalio 1 d. iki kitų metų rugsėjo 1 d. ir 2) *vyresnysis* – nuo spalio 1 d. iki kitų metų liepos 1 d. Karininkams, sėkmingai baigusiems statybos skyrių, buvo suteikiamas vardas karo technikas-statybininkas, o baigusiems elektromechanikos skyrių – karo elektrotechnikas (pagal laikinąjį statutą), jie gaudavo atestatą ir įgydavo teisę nešioti nustatyto pavyzdžio ženklą. Karininkai klausytojai už kiekvieną buvimo kursuose mėnesį privalėjo ištarnauti kariuomenėje pusantro mėnesio. Kursus baigę karininkai buvo paskirstomi į dalinius ir įstaigas Karo technikos valdybos viršininko teikimu.

Pirmuoju laikinoju Aukštųjų karininkų kursų viršininku (įsak. kar. Nr. 11, str. 9) 1924 m. sausio 1 d. buvo paskirtas inžinierius plk. A. Bobinskis. Jis su Karo technikos valdybos viršininku A. Kurkausku atliko paruošiamąjį organizacinį darbą. Kovo 12 d. kursų vesti buvo pavesta inžinieriui mjr. S. Dirmantui. Iškilmingas Aukštųjų karo technikos kursų atidarymas įvyko kovo 18 d.

Mokymo darbą Aukštieji karo technikos kursai pradėjo su šiuo negausiu vyresniojo personalu: kursų viršininkas – inžinierius mjr. S. Dirmantas, mokymo dalies vedėjas – kpt. J. Gabrys (jis kartu ir karo technikos komiteto sekretorius ir kareivių specialaus mokymo referentas), telegrafų ir telefonų kabineto vedėjas – plk. A. Bobinskis, mechanikos ir vidaus degimo variklių kabineto vedėjas – inžinierius Piskorskis, elektrotechnikos kabineto vedėjas – Timinskis, radijo kabineto vedėjas – karinis valdininkas A. Jurskis (nuo rudens), reikalų vedėjas – plk. ltn. A. Slabšinskas (jis ir inžinerijos kabineto vedėjas), bibliotekininkas – kpt. J. Jokūbėnas (jis ir vertėjas, knygų leidimo prižiūrėtojas). Iš inžinerijos pulko buvo atsiųstas vyr. ltn. P. Dovydaitis.

Pirmas pradėjo veikti elektrotechnikos skyrius. Iš kursantų buvo pareikalaauta maksimalaus atsidavimo darbui: normali dienotvarkė buvo studijos nuo 8 iki 14 ir nuo 15 iki 18 val. Švenčių atostogos, nepaisant tradicijų, buvo trumpinamos iki minimumo. Patogus darbui lauke vasaros laikas buvo naudojamas pratyboms, kurios truko nuo 8 iki 12 val. per dieną.

Kursų personalas taip pat turėjo sparčiai dirbti: kabinetų organizavimas ir paruošimas vyko sėkmingai, pritariant kariuomenės daliniams ir įvairioms karo bei civilinėms įstaigoms, pagalba vis didėjo ir per du mėnesius pasiekė reikiamą lygį. Susitarus su artilerijos tiekimo skyriaus viršininku inžinieriumi V. Biržiška, bendromis jėgomis buvo suremontuotas ir pritaikytas butas chemijos, sprogstamųjų medžiagų ir karo dujų laboratorijai, kuri vėliau buvo aprūpinta reikalingomis priemonėmis. Numatomas vedėjas mokėsi užsienyje. Jei dar kur jautėsi koks trūkumas, tai buvo gaunamas sutikimas ir naudotasi universiteto Technikos fakulteto priemonėmis, Aukštosios technikos mokyklos mechaninėmis dirbtuvėmis ir kariuomenės įstaigų turtu bei įmonėmis; vykdomos mokyklos ekskursijos į Kauno dirbtuves (brolių Šmitų, Tilmanso elektrinę, telefonų centrinę ir kitur); kai kur susipažinimui ir praktikai buvo organizuojami budėjimai ir atliekami specialūs darbai, pvz., Kauno miesto elektrinėje; lankomos atitinkamos įstaigos provincijoje (pvz., Šiaulių elektrinė, Klaipėdos krašto atitinkamos valstybinės ir privačios įmonės), kad rimties metu būtų turimas

parengtas kvalifikuotas personalas šioms įstaigoms saugoti.

Kursų klausytojai ne tik klausėsi paskaitų, bet ir dalyvaudavo pagal programą numatytose pratybose, kurioms atlikti, taip pat įvairiems įgyjamo ir turimo karo technikos turto ir medžiagų tyrimams, bandymams ir matavimams vykdyti buvo įsteigti telegrafo-telefono, elektros matavimų, elektromechanikos, mechanikos, radijo ir inžinerijos kabinetai, chemijos laboratorija [11, p. 10–12]. Be to, vasaros pratyboms jaunesniajam kursui skiriama pustrėčio, o vyresniajam – pusketvirto mėnesio [9, p. 425].

Svarbų darbą teko atlikti Karo technikos mokslo komitetui, kuris nuo 1924 m. lapkričio 4 d. iki 1925 m. lapkričio 28 d. posėdžiavo 21 kartą. Posėdžiai leido kursų darbuotojams susipažinti, suvienodinti pažiūras į kursų uždavinius, nustatyti bendrą mokslo lygį, galutinai aptarti bendrąjį ir atskirų dalykų mokslo planus, lauko pratybų organizavimo, programų suderinimo, dėstymo metodų ir kitus svarbius klausimus. Buvo jaučiamas noras kursus tobulinti. Nebuvo pamirštas ir opus auklėjimo klausimas – parengtos taisyklės ir įsteigtas klausytojams garbės teismas.

1925 m. spalio 31 d. elektrotechnikos skyriaus pirmąją laidą (priimta 21) baigė 16 karininkų [44]. Kadangi kursų statusas dar buvo tebesvarstomas Seime, tai baigusiems vietoj atestatų išduoti laikini pažymėjimai. Statuto projektu numatoma baigusiems kursus karininkams suteikti karo elektrotechniko vardą, teisė turėti nustatytą ženklą ir pusantrų metų laipsnio vyresniškumas.

Išleistuvių išskilmėse dalyvavo laikinai ėjęs Respublikos Prezidento pareigas Seimo pirmininkas V. Petrulis, ministras pirmininkas ir krašto apsaugos ministras dr. L. Bistras, susisiekimo ministras inžinierius B. Sližys, kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas, vyriausiojo štabo viršininkas gen. lttn. K. Ladyga, Vytauto Didžiojo universiteto rektorius prof. P. Avižonis, Kauno įgulos karinių dalinių vadai ir daugybė pakviestų visuomenės veikėjų. Prof. P. Avižonis sveikinimo kalboje pabrėžė, kad karas yra pažangos priežastis: „Karo dėka smarkiai progresuoja kaip technika, taip ir kitos mokslo šakos. Todėl garbinga yra dirbti bendrai karo mokslo ir dalinai karo technikos naujai“ [11, p. 16–17].

Lapkričio 2 d. vėl prasidėjo darbas – į antrąją šio skyriaus laidą įstojo apie 20 klausytojų. Buvo sudarytas mokymo planas (1 lentelė). Šią laidą 1926 m. gruodžio pabaigoje baigė 16 karininkų, o išleistuvės įvyko 1927 m. sausio 28 d. [17, p. 40–41].

Elektrotechnikos skyriaus antrosios laidos mokymo planas

Mokomieji dalykai	Svarbumo koeficientai	Jaunesniam kursui (val.)		Vyresniam kursui (val.)	
		teorija	praktika	teorija	praktika
Elektrotechnika	10	100	52	50	36
2. Telegrafas	10	90	52	60	24
3. Telefonas	10	50	28	30	20
4. Vidaus degimo varikliai	8	80	28	–	–
5. Mechanikos technologija	6	40	20	–	–
6. Medžiagų atsparumas	8	40	–	–	–
7. Mechanika	8	50	–	–	–
8. Taikomoji mechanika	8	50	–	–	–
9. Termodinamika	6	20	–	–	–
10. Fizika	6	30	–	–	–
11. Chemija	4	30	–	–	–
12. Matematika	4	70	–	–	–
13. Topografija	4	40	–	–	–
14. Braižomoji geometrija	4	40	–	–	–
15. Braižyba	4	40	–	–	–
16. Elektros apšvietimas ir energijos perdavimas	10	–	–	50	10
17. Prožektoriai	6	–	–	20	10
18. Radiotechnika	10	–	–	60	60
19. Automobiliai	10	–	–	70	20
20. Dirbtuvių įrengimas	8	–	–	40	20
21. Artilerija	2	–	–	30	–
22. Taktika	6	–	–	30	–
23. Kar. techn. žinių enciklopedija	–	–	–	–	–
24. Užsienio kalbos	2	–	–	20	–
25. Vasaros ¹ pratybos					

¹ *Jaunesniam kursui* du mėnesiai: telegrafas-telefonas – 3, vidaus degimo varikliai – 2, elektrotechnika – 2, topografija – 1 savaitė. *Vyresniam kursui* du su puse mėnesio: telegrafas-telefonas – 3, automobiliai – 3, elektrotechnika – 1, radiotechnika – 2, dirbtuvių įrengimas – 1 savaitė.

Pastaba: Mokomieji dalykai, kur svarbumo koeficientas 8–10, yra pagrindiniai, kiti – pagalbiniai.

1924 m. lapkričio mėn. buvo suorganizuotas ir pradėjo veikti statybos skyrius pagal 2 lentelėje pateiktą mokymo planą. Šį skyrių 1926 m. spalio 30 d. (priimta 20) baigė 17 karininkų [26, l. 135].

Statybos skyriaus pirmosios laidos mokymo planas (realizavimas)

Mokomieji dalykai	Svarbumo koeficientai	Jaunesniam kursui (val.)		Vyresniam kursui (val.)			
		teori-ja	prak-tika	teori-ja	prak-tika	pro-jektai	egza-minai
1. Matematika	4	85	10	40	–	–	5
2. Fizika	4	34	–	–	–	–	–
3. Mechanika	4	65	–	–	–	–	–
4. Chemija	6	76	–	–	–	–	–
5. Elektrotechnika	4	–	–	–	25	5	9,5
6. Braižyba	4	31	–	20	–	–	–
7. Braižomoji geometrija	6	26	–	–	–	–	–
8. Medžiagų atsparumas	8	54	–	–	–	–	–
9. Statybinė statika	6	–	–	26	10	–	14
10. Technologija – metalų apdirbim.	4	–	–	20	2	–	6
11. Topometrija	8	62	<u>150</u>	34	66	–	18
12. Statyba	8	36	–	80	<u>14</u>	6	16
13. Stovyklų statymas	10	–	–	18	<u>12</u>	–	–
14. Geležin- keliai	10	65	–	48	–	22	–
tyrinėjimai ir statyba							
trauka	10	–	–	48	–	–	8,5
važiutė	–	–	–	20	10	–	9
15. Keliai	10	99	–	–	–	20	–
16. Tiltai	10	18	–	56	<u>108</u>	14	18
lengvieji tiltai ir keltai							
normalūs karo tiltai							
sunk. ir geležink. tiltai	–	–	–	–	–	–	–
17. Sprogdinimas ir minos	10	38	<u>58</u>	59	<u>42</u>	–	14
18. Fortifikacija	10	88	<u>98</u>	106	<u>188</u>	8	31
lauko							
patvarioji	–	–	–	49	24	–	14
19. Telegrafas ir telefonas	–	–	–	32	–	–	9
20. Taktika	8	59	–	–	–	–	–
21. Artilerija	6	41	–	–	–	–	–
22. Karo techn. žinių enciklopedija	–	–	–	8	2	–	–
23. Lietuvių kalba	–	–	–	53	–	–	12
24. Užsienio kalbos	2	84	–	–	28	–	–

Pastabos: 1) Pabraukti skaičiai – pratybos lauke.

2) ekskursijoms ir pratyboms dar panaudotos 36 val.

3) Mokomieji dalykai, kur svarbumo koeficientai 8–10, yra pagrindiniai, kiti – pagalbiniai.

Kad klausytojai įprastų savarankiškai dirbti, buvo privaloma rengti projektinius darbus iš kelių, tiltų, geležinkelių, statybos, lauko fortifikacijos ir kitų sričių.

Siekiant kursuose įgytas teorines žinias pagilinti ir jas praktiškai geriau pritaikyti, elektrotechnikos skyrius rengdavo ekskursijas į Kauno ir kitas žymesnes Lietuvos pramonės įmones. 1926 m. gegužės 22–23 d. kursantai, vadovaujami lektorių, detaliai susipažino su Rėkyvos elektrine ir jos durpynu, nes elektrinė durpių eksploatavimo požiūriu buvo pažangiausia; gegužės 24–25 d. – su Klaipėdos geležinkelių dirbtuvių, celiuliozės fabriko, pažangios lentpjūvės, Lindenau ir Ko laivų dirbtuvių, elementų fabriko „Skwar“, elektrinių, su transformacijos posto ir uosto technine padėtimi.

Baigiantys antrą elektrotechnikos laidą karininkai, išėję teorinį kursą, atlikę praktinius darbus laboratorijose ir susipažinę su technikos įmonėmis Lietuvoje, pareiškė pageidavimą surengti mokomojo pobūdžio pažintinę ekskursiją į Vokietiją. Šiam sumanymui Vyriausybė pritarė ir leido kursantams vykti dviem savaitėms į Berlyną. Ekskursijoje (rugsėjo 12–25 d.) dalyvavo 4 lektoriai, 16 klausytojų ir 1 techninės dalies karininkas. Tai buvo pirmoji tokia ekskursija, kuri klausytojams suteikė daug naudos jau vien tuo, kad išplėtė bendrą ir techninį akiratį. Ekskursantai turėjo progos praktiškai susipažinti su Berlyno didžiosiomis dirbtuvėmis (įmonėmis), galingų elektrinių ir radijo stočių moderniškiausiais elektrotechnikos ir radiotechnikos įrengimais, su pažangia dirbtuvių ir jų darbo organizacija [7, p. 388; 16, 431].

1924–1926 m. kursuose dėstė šie lektoriai: *Kariai*: inžinierius mjr. A. Banėnas (universiteto lektorius), inžinierius plk. A. Bobinskis (universiteto lektorius), gen. št. plk. K. Boleckis, inžinierius atsargos mjr. A. Bunikis, artil. plk. P. Bytautas, inžinierius plk. S. Dirmantas (universiteto docentas), inžinierius kpt. A. Jurskis (universiteto lektorius), inžinierius atsargos gen. V. Kurkauskas, plk. J. Lanskoronskis, inž. kpt. A. Novickis, inžinierius plk. ltn. A. Slabšinskas, inžinierius plk. L. Šilingas, inžinierius ats. karin. Timinskis, inžinierius ats. gen. Totlebenas, mjr. S. Zaskevičius.

Profesorai – V. Mošinskis, M. Songaila, K. Vasiliauskas, Z. Žemaitis; *docentai* – V. Gorodeckis, A. Graurogkas, J. Graurogkas, S. Grinkevičius, K. Jankevičius, P. Jucaitis, A. Langė, K. Sleževičius; *inžinieriai* – Čėponis, Narutavičius, Piskorskis, Sruoga.

Vykstant reformoms, buvo panaikinta Karo technikos valdyba. Aukštųjų karo technikos kursų viršininkas plk. ltn. inžinierius S. Dirmantas paskiriamas Karo mokslo valdybos viršininku, o Kursų viršininko pareigoms eiti paskirtas buvęs Aukštųjų karininkų kursų reikalų vedėjas plk. B. Štencelis [26, l. 7]. Buvo

sumanyta reorganizuoti apmirusius Aukštuosius karininkų kursus (juose veikė tik karo valdininkams ir atsargos karininkams trumpi elementarūs kartojimo kursai ir kūno lavinimo skyrius), steigiant naują artilerijos skyrių ir dėl lėšų taupymo prijungiant aviacijos kursus ir abu Aukštųjų karo technikos kursų skyrius. Aukštųjų karininkų kursų viršininkas savo padėjėju paskyrė technikos kursų viršininką ir norėjo skubiai iškelti į A. Panemunės patalpas visus technikos kursų kabinetus ir laboratorijas.

Po reorganizacijos Aukštųjų karininkų kursų branduolį sudarė Aukštųjų karo technikos kursų elektrotechnikos ir statybos skyriai ir jiems pagal moko-muosius dalykus artimi artilerijos ir aviacijos kursai. Aukštieji karininkų kursai prisidėjo tik savo vardu, jei neįskaitytume trumpalaikių kursų karo valdininkams ir kūno lavinimo kursų. Sujungtų kursų darbas buvo kiek normalizuotas priimtu 1927 m. kovo 16 d. įsakymu kariuomenei Nr. 41 [27, l. 59], nors dar kurį laiką veikė Aukštųjų karo technikos kursų etatai, buvo paskirtas atskiras viršininkas, reikalų vedėjas ir t. t. Tik mokymo dalies vedėjas atitrauktas nuo darbo, o jo pareigos padalytos dviem kabinetų vedėjams, kurie pavadinti skyrių inspektorais.

Po kursų sujungimo kaip tiesioginiai pirmųjų dviejų įpėdiniai veikė elektromechanikos skyriaus trečioji ir inžinerijos antroji laida. Antroji elektromechanikos skyriaus laida, nors didesnę mokslo dalį išėjo dar technikos kursuose, buvo išleista jau kaip Aukštųjų karininkų kursų pirmoji technikos skyriaus laida. Karo taryba leido turėti karo technikos kursų ženklelį, kurį nešioti teisė suteikta Karo technikos kursų organizatoriams ir pirmųjų dviejų laidų klausytojams [1, p. 428–429, 436–439].

Per trumpą laiką Aukštieji karo technikos kursai parengė centrinėms įs-taigoms ir karo technikos daliniams kvalifikuotų inžinerijos karininkų, kurių dauguma užėmė atsakingas dalinių vadų, skyrių viršininkų, kuopų vadų, mokomųjų dalinių vadų pareigas. Aukštiesiems karo technikos kursams padedant buvo surengti transmisijų manevrai. Kursai parengė tinkamus kandidatus studijuoti inžinerijos mokslus užsienyje, prisidėjo prie karo techninės literatūros leidimo.

Literatūra ir šaltiniai

Straipsniai ir knygos

1. **Dirmantas S.** Aukštieji karo technikos kursai // *Mūsų žinynas*, 1928, T. 15, Nr. 45.
2. **Hinentalis V.** Aukštųjų karininkų D.L. Kun. Vytauto kursų „transmisijos kabineto“ klausimu // *Kardas*, 1925, Nr. 16.
3. **Kraunaitis I.** Iš Aukštųjų karo technikos Kursų darbų // *Kardas*, 1926, Nr. 27.
4. **Lanskoronskis J.** Aukštieji karininkų D.L.K. Vytauto Kursai ir jų reikšmė mūsų kariuomenei // *Kardas*, 1926, Nr. 23, 24, 25, 27.
5. **Lesčius V.** Lietuvos kariuomenė 1918–1920. Vilnius, 1998.
6. Mūsų kariuomenės gyvenimas. Aukštieji karo technikos Kursai // *Kardas*, 1925, Nr. 17.
7. Mūsų kariuomenės gyvenimas. Technikos karininkų ekskursija į užsienius // *Kardas*, 1927, Nr. 26-27.
8. Naujos išleistuvės Vytauto Didžiojo karininkų kursuose // *Kardas*, 1938, Nr. 6.
9. **Novickis A.** Iš aukštųjų Karo technikos kursų darbų // *Kardas*, 1926, Nr. 27.
10. **N.** Aukštųjų karo technikos Kursų Statybos skyriaus I laida // *Kardas*, 1927, Nr. 2.
11. **Petkelis S.** Aukštieji Karo Technikos Kursai ir jų pirmoji laida // *Kardas*, 1925, Nr. 22, 23–24
12. **Pilka P.** Vytauto Didžiojo aukštosios karo mokyklos sulaukus // *Kardas*, 1938, Nr. 24.
13. **Ruseckas P.** Pirmasai baigusiu Aukštuosius karininkų Kursus suvažiavimas // *Mūsų žinynas*, 1923, T. 5, Nr. 13.
14. **Statkus V.** Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 m. Chicago, 1986.
15. **Štencelis B.** Aukštieji karininkų D.L.K. Vytauto kursai // *Mūsų žinynas*, 1928, T. 15, Nr. 45.
16. **Šulcas A.** Technikų karininkų ekskursija Berlynan // *Kardas*, 1927, Nr. 30.

17. Technikos karininkų II-ji laida // *Kardas*, 1928, Nr. 3.
18. Visuotinė lietuvių enciklopedija, T. 2. Vilnius, 2002.

Archyviniai dokumentai

19. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 3.
20. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 23.
21. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 35
22. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 46.
23. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 52.
24. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 62.
25. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 69.
26. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 73.
27. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 79.
28. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 91.
29. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 95.
30. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 99.
31. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 103.
32. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 108.
33. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 111.
34. LCVA. F. 384. Ap. 1. B. 117.
35. LCVA. f. 384. Ap. 3. B. 534.
36. LCVA. F. 519. Ap. 1. B. 1.
37. LVCA. F. 1451. Ap. 1. B. 7.
38. LCVA. F. 1451. Ap. 1. B. 31.
39. LVCA. F. 1451. Ap. 1. B. 33.
40. LCVA. F. 1451. Ap. 1. B. 59.
41. LVCA. F. 1451. Ap. 1. B. 107.
42. LCVA. Knyga „1922 m. įsakymai kariuomenei“. Inv. Nr. 49149.
43. LCVA. Knyga „1923 m. įsakymai kariuomenei“. Inv. Nr. 27238.
44. LCVA. Knyga „1925 m. įsakymai kariuomenei“. Inv. Nr. 49151.

1.4. Aukštoji karo mokykla

Iki 1932 m. Lietuvoje nebuvo aukštojo karo mokslo institucijos, todėl pasitobulinti arba įgyti retesnių karinių specialybių atrinkti karininkai buvo siunčiami į Prancūzijos, Vokietijos, Italijos, Belgijos, Anglijos, Austrijos, Čekoslovakijos karo akademijas, intendantų, karo technikos, jūrų, kavalerijos mokyklas studijuoti aeronautikos, karo inžinerijos, radiotechnikos, elektrotechnikos, medicinos, veterinarijos, chemijos, mechanikos, meteorologijos, fizinio lavinimo ir kitų mokslų. Visi generalinio štabo karininkai buvo baigę šių valstybių aukštąsias karo mokyklas. Be to, beveik kasmet, keli karininkai atlikti stažuotę buvo siunčiami į užsienio valstybių kariuomenes. Be siuntimo į užsienį, Krašto apsaugos ministerija turėjo stipendininkų ir Vytauto Didžiojo universitete. Čia buvo rengiami inžinieriai, gydytojai, mechanikai, teisininkai, chemikai ir veterinarai.

Studijos užsienio karo mokyklose kėlė nemažai problemų. Kiekvienoje šalyje karo mokslas buvo pritaikytas prie tos šalies specifinių sąlygų, skyrėsi kariuomenių organizacinė struktūra, ginkluotė ir aprūpinimas. Be to, toks mokslas brangiai kainavo, todėl kariuomenės vadovybė jau 1932 m. galutinai atsisakė karininkus mokyti vien tik užsienio aukštosiose karo mokyklose ir akademijose [19, p. 578]. Tačiau ir įsteigus savąją aukštąją karo mokyklą – generalinio štabo skyrių, ryšiai su užsienio mokyklomis nebuvo nutraukti. Kaip ir iki tol, į užsienį buvo siunčiami karininkai, tik jau baigę generalinio štabo kursus. Tai neleido nutolti nuo naujų karo idėjų, techninių išradimų ir pan., antra vertus, tokiu būdu buvo rengiami lektoriai generalinio štabo kursams.

Nuo 1921 m. iki 1932 m. kasmet mokyti į užsienio karo mokyklas buvo siunčiama po keletą karininkų ir jų mokslui valstybė išleisdavo 200 000 litų. Generalinio štabo plk. K. Škirpos nuomone, „šiuo būdu mes savo štabų tinkamais specialistais niekad neaprūpinsime. Laikant, kad kasmet grįš 1–3 karininkai, gerai baigę mokslus, mes galėtume šiuo būdu paruošti reikiamą generalinio štabo karininkų skaičių ne greičiau kaip per 30–40 metų. Per tiek laiko nemažai baigusių spės visai išeiti iš karo tarnybos, o kiti, karo menui nuolat darant pažangą, bus reikalingi mokslo žinių atnaujinimo ir t.t. Tuo tarpu mūsų gyvenimo sąlygos, būtent nuolatinis karo pavojus, reikalauja, kad mūsų kariuomenei reikiamą generalinio štabo karininkų skaičių paruoštume kiek galint greičiau, ir būtų idealas juos turėti dabar... Pagaliau, dar reikia pažymėti, kad komandiruoti į užsienius karininkai, besimokydami atitolsta nuo Lietuvos

gyvenimo ir, baigę mokslus, pargrįžę į savo kraštą, ne tuojau gali sėkmingai dirbti jiems pavestą darbą. Be to, kadangi jie komandiruojami ne į vieną vietą, ne į vieną mokyklą, bet į įvairias šalis ir mokyklas, tai tarp baigusių kartais pasireiškia pažiūrų nevienodumas, kas sukelia nereikalingų diskusijų ir net asmeninių nesusipratimų, kurie iš savo pusės pagimdo nesantaiką vadovybėje, kas yra labai žalinga tarnybai.

<...> Mano nuomone, reikia neatidėliojant steigti savo aukštąją karo mokyklą bei karo akademiją. Tai vienintelis racionaliausias klausimo išsprendimas. Minėtos karo akademijos tikslas būtų paruošti tinkamą štabo tarnybai specialistų ir kandidatų aukštesnėms vadovybės vietoms užimti ir apskritai suteikti mūsų karininkams aukštojo karo mokslo žinių. Dabartiniai mūsų Aukštieji karininkų kursai šių uždavinių atlikti negali, nes kursų tikslas – tobulinti rikiuotės karininkus ir ruošti ginklų rūšių specialistus.

Antra, atsižvelgiant mūsų gyvenimo sąlygų, kada mūsų kariuomenė terebėra organizacijos ir visokių bandymų stadijoje – karo akademija galėtų tapti generalinio štabo laboratorija, kur pavidale referatų ir gilesnių studijų, esant progai, galėtų būti išstudijuoti ir išanalizuoti įvairūs mūsų ginkluotosios jėgos bei krašto gynimą liečiantieji klausimai, kaip tai yra kitose šalyse.

<...> Iš to viso ir seka išvada, kad reikia neatidėliojant imtis mūsų aukštosios karo mokyklos steigimo. Praktiškai šis sumanymas yra įvykdomas. Tų 200 000 litų, kuriuos valstybė kasmet išleidžia komandiravimui karininkų į užsienį, ne tik užtektų, bet dar būtų perdaug aukštajai karo mokyklai išlaikyti Lietuvoje. Profesūros specialistams karo mokslo dalykams dėstyti mes taip pat jau turime, o bendrojo lavinimo dalykams dėstyti (ne karo) – galėtume pakviesti keletą universiteto profesorių. Pagaliau, kad sumažintume administracijos išlaidas, ši aukštoji karo mokykla galėtų tikti prie Aukštųjų karininkų kursų, pavidale generalinio štabo skyriaus, kaip tatai seniau buvo manyta padaryti“ [25, p. 180–184].

Susidarius tokiai situacijai, buvo nuspręsta steigti savo aukštojo karo mokslo instituciją. Reikia pažymėti, kad dar 1922 m. spalio 23 d. paskelbtame „Aukštųjų karininkų kursų statute“ yra kalbama apie generalinio štabo skyriaus steigimą. Statutas buvo neįgyvendintas ta prasme, kad jame minimas generalinio štabo karininkų korpusas liko nesudarytas. Be to, Aukštieji karininkų kursai (AKK) pagal savo paskirtį ir mokymo programą neatitiko aukštosios karo mokyklos statuso, todėl ir generalinio štabo skyrius nesiderino su kitais kursų skyriais. 1927

m. balandžio 28 ir gegužės 10 d. AKK viršininkas gen. štabo generolas L. Radus-Zenkavičius raportuose Vyriausiojo štabo viršininkui plk. T. Daukantui rašo, kad jau yra atėjęs laikas įsteigti generalinio štabo skyrių ir štai dėl ko: 1) Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto aukštieji karininkų kursai taip sustiprėjo, kad visiškai pajėgs sudaryti generalinio štabo skyrių; 2) jau yra pakankamai lektorių ir instruktorių, įgijusių aukštąjį karo mokslą; 3) neturint generalinio štabo kursų, labai sunku bus: a) suvienodinti skirtingas pažiūras, kurios dabartiniu metu reiškiasi tarp karininkų, baigusiu įvairių valstybių kursus; b) galutinai nustatyti karo doktriną ir ją įgyvendinti kariuomenėje; 4) be generalinio štabo kursų nebus galima sudaryti taip mums reikalingo gerai ir vienodai išlavinto ir mūsų sąlygoms tinkamo generalinio štabo karininkų korpuso.

Pitarus Vyriausybei, numatomus generalinio štabo kursus buvo siūloma nedelsiant organizuoti ir parinkti kandidatus. Tuoj pat siūlyta paskelbti konkurso sąlygas. Kandidatai turėjo būti tik rikiuotės karininkai, ne mažiau kaip 3–4 metus tarnavę rikiuotės dalyse, puikiai atestuoti, sveiki ir turintys ne aukštesnį kaip kapitono laipsnį.

Konkursinius egzaminus siūlyta surengti spalio arba lapkričio mėnesį, o kursus pradėti 1928 m. sausio mėnesį ir baigti 1930 m. rudenį. Siūlyta nedelsiant parengti mokymo planą ir numatyti lektorius, kad jie galėtų tinkamai pasiruošti. Išlaidas įtraukti į 1928 m. sąmatą [33, l. 11, 13].

Tačiau tik parengus pakankamą kvalifikuotų, turinčių aukštąjį karinį išsilavinimą karininkų skaičių ir tinkamai pasirengus, 1931 m. pradžioje buvo įsteigta aukštoji karo mokykla – Vytauto Didžiojo karininkų kursų generalinio štabo skyrius.

Šios aukštosios karo mokyklos tikslas (kaip numatyta mokymo plane) – parengti kariuomenei kvalifikuotų karininkų, ne tik suteikiant jiems specialių ir bendrųjų žinių, bet ir perteikiant atitinkamo karinio suvokimo (mąstymo) metodą. Karininkas, baigęs kursus, turėjo sugebėti savarankiškai spręsti visas problemas, susijusias su valstybės saugumu, ir būti visapusiškai pasirengęs tam darbui, t.y. tikti generalinio štabo tarnybai. Be to, baigęs kursus karininkas po atitinkamo tarnybos stažo ir praktikos turėjo sugebėti sėkmingai vadovauti visų ginklų rūšių stambesniajam junginiui, t.y. kursų tikslas – rengti ne tik štabo karininkus, bet ir vadus.

Taip pat karininkas turėjo sugebėti vadovauti įvairioms taktinėms pratyboms auditorijoje ir lauke, o prireikus būti dar ir taktikos vadovu – instruk-

toriumi; rengti kariuomenei reikalingus statutus, o veikiančius – tobulinti. „Generalinio štabo kursai bus tąja protine „laboratorija“, kurioje kristalizuosis mūsų karo doktrina ir kariško mintijimo idėjos, vedant moksliškas studijas įvairiais kariškais klausimais“ [2, p. 66–67].

Generalinio štabo kursų pirmos laidos pradžia reikėtų laikyti 1931 m. sausio 22 d., kada pasirodė Vyriausiojo štabo aplinkraštis, skelbiantis apie numatomą generalinio štabo kursų steigimą ir nustatantis kursų kandidatams stojimo sąlygas. Konkursiniai egzaminai buvo numatyti dviem etapais: pavasarį ir rudenį. Pavasario konkursiniuose egzaminuose dalyvavo 32 kandidatai (2 kandidatai priimti į kursus be egzaminų, nes juos išlaikė anksčiau). Egzaminai prasidėjo birželio 8 d. Oficialia kursų pirmosios laidos pradžia galima laikyti 1931 m. birželio 20 d., nes tą dieną kandidatai daliniuose ir įstaigose (pėstininkų, artilerijos, aviacijos, kavalerijos, technikos daliniuose, specialiuose kursuose, poligone, Vyriausiajame štabe) pradėjo atlikti stažuotę, kuri tęsėsi iki 1932 m. kovo 31 d. [4, p. 214–215].

Pirmieji generalinio štabo kursų mokslo metai prasidėjo 1932 m. balandžio 1 d. naujai suremontuotose buvusiose pašto valdybos patalpose. Kuklios iškilmės prasidėjo krašto apsaugos ministro plk. B. Giedraičio kalba, kuris pasveikino susirinkusiuosius, iškėlė naujos mokyklos svarbą Lietuvos kariuomenei ir visam kraštui bei perdavė Respublikos prezidento ir savo linkėjimus sėkmingai dirbti sunkų ir garbingą darbą. Po to kursų vadovas gen. ltn. P. Kubiliūnas perskaitė įžanginę paskaitą, kurioje apžvelgė aukštosios karo mokyklos paskirtį ir kryptis, kuriomis jai teks dirbti. Krašto apsaugos ministrui pasiūlius, pirmosios laidos darbas buvo pradėtas visiems dalyviams sugiedojus himną. Po to įvyko mažo masto imatrikuliacija: kursų vadovas krašto apsaugos ministrui pristatė pirmosios laidos kiekvieną klausytoją atskirai. Vėliau taktikos lektorius gen. ltn. J. Jackus skaitė paskaitą „Pėstininkų manevras ir jo elementai“, kurioje dalyvavo krašto apsaugos ministras, kursų vadovas, visi lektoriai ir svečiai [2, p. 67].

Pirmąją laidą sudarė 20 klausytojų. Visi klausytojai buvo baigę aukštesniąją mokyklą, dauguma (15) – Lietuvos karo mokyklos auklėtiniai. Mokslas truko trejus metus. Pirmieji mokslo metai prasidėjo 1932 m. balandžio 1 d. ir baigėsi 1933 m. kovo 29 d., antrųjų pradžia – 1933 m. balandžio 19 d., pabaiga – 1934 m. gegužės 14 d. Kursas baigėsi svarbesnių dalykų egzaminais ir taktine ekskursija. Mokslo metai buvo skirstomi į tris trimestrus.

Vyriausiojo štabo viršininko ir generalinio štabo kursų pirmojo viršininko gen. lt. P. Kubiliūno vaidmuo reiškėsi nuolatinio ir glaudžiu vadovavimu kursams, mokomojo proceso tvarkymu, mokymo plano vykdymo kontrole ir priežiūra. Dar galutinai nesusiformavus lietuviškai karo doktrinai, gen. P. Kubiliūnui vykstant mokslo metams teko nurodinėti šios doktrinos gaires, vienodinti kartais pasireiškiančias skirtingas pažiūras. Kursų viršininko patariamasis organas buvo pedagogų taryba, kurios sudėtis ir pagrindinių dalykų programos kiekvieną kartą buvo atskirai nustatomos.

Pagrindinę visų dėstytojų dalykų grupę sudarė bendroji įvairių ginklų rūšių taktika (pėstininkų, artilerijos, kavalerijos, aviacijos ir t.t.) ir generalinio štabo tarnyba. Panašiai kaip ir užsieninėse tokio tipo mokyklose šios grupės pagrindą sudarė bendroji taktika; antrą grupę – karo istorija, karo geografija, žinių rinkimas, užsienio valstybių kariuomenių organizacija, kariavimo dėsniai, ginkluotė, technikos priemonės ir kt., mobilizacija, geležinkeliai, šalies krantų apsauga; trečią grupę – bendrojo pobūdžio dalykai: valstybinė ir tarptautinė teisė, ekonomikos mokslų pagrindai, diplomatijos istorija, eksperimentinė ir karo psichologija, užsienio (lenkų, vokiečių) kalbos ir jodinėjimas.

Visus pagrindinius karinius dalykus dėstė generalinio štabo karininkai, baigę mokyklas užsienyje. Dėstant pagrindinius dalykus buvo laikomasi principo, kad lektoriai būtų baigę tą pačią užsienio karo mokyklą. Tam tikrų pagrindinių dalykų (bendroji taktika, generalinio štabo tarnyba) lektoriai buvo etatiniai, o jiems talkino asistentai.

Antraisiais mokslo metais buvo dėstomas ištisas teisės ir visuomenės mokslų ciklas, kurį skaitė Vytauto Didžiojo universiteto profesoriai: M. Romeiris – „Valstybinę teisę“, V. Jurgutis – „Politinę ekonomiją“, A. Jaščenka – „Tarptautinę teisę“ ir Užsienio reikalų ministerijos Tautų Sąjungos referentas dr. L. Natkevičius – „Diplomatines istorijas“ kursą. Tam tikras pratybas vesti, taip pat vadovauti karo žaidimams, taktinėms kelionėms, be nuolatinio lektorių, būdavo kviečiami ir kiti karininkai.

Vytauto Didžiojo karininkų kursų generalinio štabo skyrius mokymo programa prilygo kitų valstybių generalinių štabų akademijų programoms. Kaip ir užsienio generalinio štabo mokyklose, taip pat ir Lietuvos generalinio štabo kursų mokymo pagrindą sudarė eksperimentinis metodas. Bendrojoje, įvairių ginklų rūšių ir generalinio štabo tarnybos taktikoje vyravo konkrečios taikomosios taktinės pratybos. Teorijai tik tiek buvo skiriama vietos, kiek būtina

reikėjo, o visa medžiaga dėstoma pratybų metu. Taikomosios pratybos atliekamos klasėje ir lauke; be to, užduodami įvairūs klasės bei namų rašomieji darbai ir t.t. Visas mokymo procesas baigdavosi karo žaidimais, o mokslo metų pabaigoje vykdavo taktinė kelionė. Pvz., 1933 m. taktinė ekskursija vyko Alytaus apylinkėse, o 1934 m. – Klaipėdos krašte [3, p. 220–222; 4, p. 216].

Respublikos prezidento 1934 m. gegužės 18 d. aktu Nr. 385 Vytauto Didžiojo karininkų kursų generalinio štabo skyriaus pirmoji laida vadinama „Respublikos Prezidento Antano Smetonos generalinio štabo kursų laida“. Naujiesiems generalinio štabo karininkams buvo įteikti diplomai ir kursų baigimo ženklai, kuriuos sukomponavo plk. V. Vitkauskas.

Generalinio štabo kursų pirmąją laidą baigė 18 karininkų: plk. V. Giedrys, plk. ltn. K. Sprangauskas, majorai – A. Čepauskas, B. Gertus, V. Kiršinas, L. Rupšys, A. Urbšas; kapitonai – A. Jonaitis, P. Ličkus, J. Listopadskis, P. Matulis, V. Motieka, K. Pranckevičius, J. Purelis, A. Sperauskas, A. Špokevičius; leitenantai – J. Jodauga ir J. Ivašauskas; visiems, išskyrus kpt. P. Ličkų ir kpt. A. Jonaitį, suteiktos generalinio štabo karininkų teisės.

Iškilmingų išleistuvių metu krašto apsaugos ministras plk. B. Giedraitis kalbėjo: „Ši diena reikšminga visai kariuomenei, nes nuo šios dienos į kariuomenę įsilieja naujas gen štabo karininkų kadras, parengtas mūsų aukštojoje kariškoje mokykloje.

Iki šiolei dalis karininkų buvo siunčiami į užsienius. Ten mokslus baigę, jie virto lektorių kadru mūsų gen. štabo kursams, o per jų darbą šiandien išleidžiame savo I laidą.

<...> Mūsų kariuomenė turi būti tautiška, turi surasti tautiškus tikslus ir norus. Greta kariškojo mokslo turi būti skiepijami ir ugdomi drausmė, tėvynės meilė, savo krašto pamėgimas. Čia kiekvieno karininko darbo sritis.

Šiandien viena kariuomenė kariauti nebegali. Ilgainiui kariaus tautos, todėl tarp kariuomenės ir visuomenės turi būti visiškas darnumas. Tautybės kryptimi reikia auklėti visas kraštas. Šiam tautos auklėjimo darbui turi atsidėti visi karininkai, nes jie tam turi geriausio patyrimo ir reikalingų žinių, per jų rankas praeina geriausi tautos sūnūs – jaunimas.

Tad ir jūs būkite ne tik geri savo srities žinovai, bet stenkitės bendrauti su visa tauta, nes tik tada lengviau nugalėsime visas kliūtis“ [4, p. 218–219].

Generalinio štabo kursų kelių metų patirtis parodė, kad juos baigę karininkai buvo visiškai gerai pasirengę; ne vienas karininkas, baigęs pirmąją laidą,

įvairiuose kariuomenės štabuose, rikiuotės daliniuose ar karo mokslo srityje gavo aukštas, atsakingas pareigas.

Lietuvos kariuomenės vyriausiojo štabo viršininko (kartu ėjo ir kariuomenės vado pareigas) ir generalinio štabo kursų viršininko pareigas gen. ltn. P. Kubiliūnas ėjo iki 1934 m. birželio 7 d. Tais metais jis teistas už dalyvavimą birželio 7–8 d. voldemarininkų puče. 1936 m. įsak. kariuomenei Nr. 74 (str. 5) naujuoju kursų viršininkų skiriamas generalinio štabo plk. V. Karvelis, kursų inspektorais – int. plk. K. Ramanauskas ir gen. št. plk. V. Kiršinas.

Generalinio štabo antrosios laidos mokslai turėjo prasidėti 1934 m. rudenį. Tačiau dėl tam tikrų priežasčių tai užtruko iki 1935 m. kovo 1 d. Bene svarbiausia iš tų priežasčių buvo tai, kad, pradėjus vykdyti tam tikrus organizacinius kariuomenės pertvarkymo darbus, pasirodė, jog anksčiau numatytų ir jau parengtų kandidatų į generalinio štabo kursų antrą laidą yra per mažai, kad jų skaičių reikia padidinti bent dvigubai. O tam reikėjo numatyti ir naujus kandidatus, duoti jiems laiko pasiruošti stojamiesiems egzaminams. Tačiau kursai ir programa buvo taip sutvarkyta, kad pavėlavimas nė kiek netrukdė mokslo eigai. Siekiant neatsilikti nuo Europos valstybių karybos mokslo ir pasisemti patirties, kurią būtų galima pritaikyti Lietuvos sąlygoms, iš naujų priimtų 23 klausytojų į generalinio štabo kursų antrąją laidą po vieną karininką buvo išsiųsta į Paryžiaus (mjr. I. Kraunaitis), Briuselio (mjr. P. Meškauskas) ir Prahos (mjr. V. Jankauskas) karo akademijas [6, p. 222; 10, p. 549–551].

Kartu su generalinio štabo kursų antrosios laidos iškilmingu mokslo metų pradžios atidarymu buvo pažymėta ir intendantų kursų mokslo pradžia, nes jie mokslo metus pradėjo 1934 m. rugsėjo 20 d.; norėta, kad intendantų skyriaus klausytojai visuomenės ir valstybės ūkio bei teisės mokslus studijuotų Vytauto Didžiojo universitete, todėl teko derintis prie šios mokymo įstaigos mokslo metų pradžios.

Reikia pažymėti, kad iki tol reikalingi Lietuvos kariuomenei intendantai buvo ruošiami atitinkamose užsienio aukštosiose mokyklose. Tačiau dėl lėšų stokos didesnį diplomuotų intendantų skaičių užsienio šalyse buvo sunku parengti. Todėl, įsteigus Vytauto Didžiojo karininkų kursų generalinio štabo skyrių, kilo sumanymas pradėti rengti Lietuvoje ir diplomuotus intendantų specialybės karininkus.

Mokslo metų pradžios iškilnėse dalyvavo Respublikos prezidentas A. Smetona, krašto apsaugos ministras gen. ltn. P. Šniukšta, susisiekimo ministras J. Sta-

nišauskas, Vytauto Didžiojo universiteto rektorius prof. M. Romeris, kariuomenės vadas gen. št. plk. S. Raštikis, kariuomenės štabo viršininkas gen. št. plk. J. Čerņius, aukštieji karininkai, kviestieji svečiai ir patys klausytojai [5, p. 120–122].

Mokymo laikas paskirstytas į parengiamąjį (stažuotės), pirmuosius ir antruosius mokslo metus. Stažuotė atlikta įvairių ginklų rūšių daliniuose, poligone ir kariuomenės štabe ir truko 14,5 mėnesio, o akademinis mokslas – 2 metus ir 4 mėnesius. Kiekvieni mokslo metai buvo suskirstyti į tris trimestrus po 3–4 mėnesius, o paskutinis truko net 6 mėnesius. Kiekviename trimestre buvo einamas tam tikras teorijos ir įvairių pratybų ciklas ir baigdavosi arba pratybomis lauke, arba karo žaidimu, arba taktine kelione. Paskutinis trimestras buvo baigtas karo žaidimu, baigiamaisiais darbais ir taktine bei istorine kelione.

Kasdien auditorijose mokomasi 5–6 val., o pratybos lauke, kurių buvo daug – užtrukdavo nuo ryto iki sutemų, t.y. 10–12 val., o kartais ir daugiau. Po pietų ir vakarais, o kartais ir dar vėlesniu laiku klausytojai turėjo rengti parengiamuosius darbus kitai dienai.

Generalinio štabo antrosios laidos klausytojai buvo mokomi pagal analogišką pirmosios laidos mokymo programą. Kursuose mokymo pagrindu irgi taikomas eksperimentinis metodas. Nauja šioje laidoje tai, kad įvedamos instruktavimo pratybos, kurių tikslas – klausytoją parengti taktikos mokymo vadovo instruktoriaus pareigoms.

Darbui auditorijoje (paskaitoms, pratyboms ir t.t.) skirta apie 500 dienų (arba apie 2500 val.), o darbui lauke (pratybos ir taktinės kelionės) – per 100 dienų (arba per 1000 val.). Santykis tarp auditorinių valandų ir skirtų darbui lauke valandų – 2,5:1. Į šį valandų skaičių neįėjo klausytojų pasirengimas namie. Be paskaitų, karo žaidimų ir taktinių kelionių, vien eksperimentinių pratybų iš visų mokslo dalykų per dvejus mokslo metus klasėje atlikta apie 200, lauke – apie 60 [27, p. 303–306].

Naujo įsteigto intendantų skyriaus tikslas – parengti išsilavinusius intendantų specialybės karininkus. Baigę šį skyrių karininkai turėjo sugebėti eiti stambesnių kariuomenės junginių (divizijų) intendantų pareigas, taip pat vadovauti kariuomenės intendantūros centro įstaigų darbui. Šio skyriaus mokymo programa bendrais bruožais atitiko užsienio valstybių tokio tipo mokyklų programas. Į pirmąją intendantų skyriaus laidą buvo priimti tik 8 klausytojai, nes, išleidus didesnę diplomuotų intendantų skaičių, susidarytų kai kurių problemų skirstant juos į negausias intendantūros tarnybas. Kadangi nuo sumanymo steigti

intendantų skyrių iki numatomų mokslų pradžios buvo likę labai nedaug laiko, tai klausytojai į pirmąją laidą buvo priimami ne konkurso būdu, bet vadovybės parinkti iš karininkų, pareiškusių pageidavimą studijuoti kursuose.

Dėl lėšų taupymo mokslo eiga šiame skyriuje buvo gana komplikauta, nes klausytojai programoje numatytus dalykus turėjo studijuoti trijose mokymo įstaigose: Vytauto Didžiojo generalinio štabo skyriuje, intendantų skyriuje ir Vytauto Didžiojo universitete. Klausytojams leista užsienio kalbų mokytis generalinio štabo skyriuje arba universitete.

Intendantų skyriaus mokslas prasidėjo 1934 m. rugsėjo 20 d. ir baigėsi 1937 m. birželio 28 d. Visą mokymosi laiką galima suskirstyti į tris etapus. Pirmo etapo (1934 m. rugsėjo 20 – 1935 m. kovo 1 d.) metu mokslas vyko Vytauto Didžiojo universitete; antrojo etapo (1935 m. kovo 1 – 1936 m. gruodžio 31 d.) – generalinio štabo skyriuje, intendantų skyriuje ir Vytauto Didžiojo universitete; trečiojo etapo (1937 m. sausio 1 – 1937 m. birželio 28 d.) – generalinio štabo skyriuje ir Vytauto Didžiojo universitete. Visas mokslas tęsėsi 2 metus ir 9 mėnesius.

Intendantų skyriaus klausytojai generalinio štabo skyriuje kartu su šio skyriaus klausytojais išklausė gana didelę dalį bendrosios taktikos teorinių paskaitų ir atliko nemažai eksperimentinių bendrosios taktikos pratybų, kurios sudarė generalinio štabo ir intendantūros lauko tarnybos eksperimentinių pratybų pagrindą; išstudijavo visą generalinio štabo tarnybos kursą, o iš ginklų rūšių taktikos (pėstininkų, kavalerijos ir artilerijos) – dalyvavo tik keliose būdingesnėse pratybose, kurių metu turėjo paaiškėti tų ginklų rūšių panaudojimo kauptynėse ypatybės, turinčios įtakos jų aprūpinimui. Be to, intendantūros skyriaus klausytojai dalyvavo visuose karo žaidimuose ir abiejose taktinėse kelionėse. Karo žaidimų ir taktinių kelionių metu jiems teko eiti įvairių kariuomenės junginių intendantų ir kitų ūkio pareigūnų pareigas. Šiame skyriuje jie taip pat išklausė mobilizacijos, tarptautinės teisės paskaitas ir mokėsi užsienio kalbų.

Intendantų skyriuje tik intendantūros lauko tarnyba buvo dėstoma paskaitų ir eksperimentinių pratybų metodu, kiti dalykai – teorinių paskaitų forma, tačiau, kur tik buvo galima, taikytas parodomasis metodas. Teorinėse paskaitose aptartieji dalykai praktinių darbų ir mokomųjų ekskursijų metu buvo apžiūrimi ir detalai nagrinėjami. Be to, studijuota taikos meto ūkis, maitinimo tarnybos technika, dangos ir aprangos medžiagų bei reikmenų technologija ir gamyba, ūkio mobilizacija, intendantūros tarnybos technika, arkliai ir jų

priežiūra, karo baudžiamoji teisė, statyba, vykdoma praktika įmonėse, mokomasi užsienio kalbų ir jojimo.

Vytauto Didžiojo universitete kartu su studentais studijuota politinė ekonomija, statistika, ūkio geografija, prekių, finansų mokslas, valstybinė, civilinė, administracinė, prekybinė teisė, knygvedyba, socialinė apsauga, privatus ūkio mokslas. Intendantų skyriaus klausytojams, taikantis prie universiteto tvarkos, paskaitų teko klausyti popiet. Be paskaitų ir praktikos įmonėse, darbo metodas buvo panašus į generalinio štabo skyriaus metodą. Mokslo metus užbaigė birželio 2–20 d. generalinio štabo organizuota ir intendantų skyriaus mokymo plane numatyta taktinė kelionė į Vakarų Aukštaitijos ir Pietų Žemaitijos apylinkes, kuri suteikė klausytojams progą įgytas žinias praktiškai pritaikyti tariamų kautynių lauke, išbandyti savo pasirengimo laipsnį ir jėgas: pratybų metu vykdant taktinius uždavinius lauke ir vadavietėse padirbėti vadų ir štabų bei tarnybų pareigūnų pareigose; kautynių metu susiorientuoti ir priimti pagal susidariusias aplinkybes sprendimus; pažinti ir įvertinti didesnę savo krašto vietovės plotą [12, p. 307–308; 21, p. 309–310].

1937 m. birželio 28 d. įvyko generalinio štabo skyriaus antrosios laidos ir intendantų skyriaus pirmosios laidos įspūdingos išleistuvės.

Generalinio štabo skyriaus antrąją laidą baigė ir generalinio štabo karininko teises įgijo 20 karininkų: majorai – T. Bartkus, P. Bilevičius, K. Dabulevičius, P. Grėbliauskas, J. Juknevičius M. Mačiokas, J. Šepetys, P. Žukas ir S. Žukaitis; kapitonai – V. Bulvičius, N. Ferensas, M. Gecevičius, J. Giedra, A. Impulevičius, R. Kiaulėnas, T. Kutka, A. Malijonis, M. Naujokas, J. Navikas ir V. Sutkus.

Intendantų skyriaus pirmąją laidą baigė ir intendanto teises įgijo 7 karininkai: kapitonai – J. Bačkys, V. Baršauskas, J. Būbelis, V. Gogelis ir J. Liūga; leitenantai – V. Černius ir J. Petraitis.

Mokslo metų pabaigos iškilmės pradėtos Karo muziejaus sodelyje. 9 val. Vytauto Didžiojo karininkų kursų lektoriai ir klausytojai susirinko prie žuvusiųjų paminklo. Kursų viršininkas gen. št. plk. V. Karvelis ir abiejų skyrių vyresnieji gen. št. mjr. M. Mačiokas ir int. kpt. V. Baršauskas, orkestrui grojant gedulingą maršą, padėjo vainiką prie Nežinomojo kareivio kapo.

Po pamaldų Kauno įgulos bažnyčioje Lietuvos karininkų ramovės didžiojoje salėje, įvyko iškilmingos išleistuvės, kuriose dalyvavo Respublikos prezidentas A. Smetona, ministras pirmininkas J. Tūbelis, Seimo pirmininkas K. Šakenis, krašto apsaugos ministras brg. gen. S. Dirmantas, užsienio reikalų

ministras S. Lozoraitis, vidaus reikalų ministras ats. brg. gen. J. Čaplikas, kariuomenės vadas gen. št. plk. S. Raštikis, gen. S. Žukauskas, l.e. tiekimo viršininko pareigas brg. gen. K. Navakas, valstybės kontrolierius J. Mašiotas, Kauno miesto burmistras A. Merkys, brg. gen. E. Vimeris, brg. gen. K. Popeliučka, brg. gen. K. Tallat Kelpša, Aviacijos viršininkas plk. A. Gustaitis, Šaulių sąjungos vadas plk. P. Saladžius, SSSR karo atašė plk. Tiagunovas, Latvijos karo atašė gen. št. kpt. Deglavas (*Deglavs*), Kauno įgulos dalinių vadai, karo įstaigų viršininkai ir spaudos atstovai.

Išleistuves pradėjo Vytauto Didžiojo karininkų kursų viršininkas gen. št. plk. P. Karvelis, o kursų inspektorius gen. št. plk. V. Kiršinas perskaitė įsakymą kariuomenei apie kursų baigimą. Respublikos prezidentas A. Smetona klausytojams įteikė diplomus, sveikindamas kiekvieną baigusįjį rankos paspaudimu [28, p. 311–312].

Po diplomų įteikimo kursų viršininkas gen. št. plk. P. Karvelis raporte plačiai nušvietė kursų veiklą, o kariuomenės vadas gen. št. plk. S. Raštikis pabrėžė, kad baigusieji mokslus savo krašte karininkai pasirengimu visiškai prilygsta baigusiems mokslus užsienyje. „Darbo turime daug. Nedidelė kariuomenė savo jėgą gali ir turi padidinti savo organizuotumu, drausme, aukšta morale, pasiryžimu ir ypatingu darbštumu. Šių savybių reikalaujama iš visos kariuomenės, bet pirmiausia iš jos kadro, t.y. iš puskarininkų ir karininkų, o pati kariuomenės vadovybė ir jos artimiausieji padėjėjai – vadai ir diplomuoti karininkai – turi būti tų savybių geriausiais pavyzdžiais visiems kitiems kariams.

<...> Mūsų kariuomenei nereikalingi „genštabistai“, teoriškai ir paviršutiniškai pasiruošę valdyti sudėtingas armijas, o praktiškai nesugebą duoti aiškaus ir konkretaus uždavinio net paprastam pėstininkų batalionui; mums nereikalingi „intendantai“ – akli, nepermaldaujami ir trukdą darbą biurokratai arba tik diplomuoti buhalteriai. Tokių mums nereikia. Mums visose ginklų rūšyse ir tarnybose reikalingi stipraus būdo, tvirtos valios, šaltų nervų, savarankiški, logiški ir realistiškai galį galvoti ir spręsti ir sugebą nepaskęsti smulkmenose, darbštūs, kupini iniciatyvos ir optimizmo ir visa siela atsidavę Tėvynei ir tarnybai vadai ir viršininkai.

Tėvynės meilė, garbė ir pareiga turi būti kiekvieno, o ypač diplomuoto, karininko gyvenimo rodyklė“ [9, p. 302].

Respublikos prezidentas A. Smetona, sveikindamas aukštąjį karo mokslą baigusius karininkus, pažymėjo, kad „mokyti kariai reikalingi Šaulių sąjungai,

kaip pagalbinei ginklo pajėgai. Turime jaunimo organizacijų, kurioms tiktų kariniai auklėtojai. Jaunuoliai mėgsta kariuomenę ir į ją lygiuojasi. Jaunuoliai – medžiaga tautai stiprinti.

Mūsų karininkų reikšmė labai didelė ir kitose valdymo srityse, ypačiai vidaus reikalų ministerijoje, kur jie eina atsakingas pareigas. Ir savivaldybėse atsargos karininkai dažnai stovi priešakinėse vietose, kaip miestų burmistrai. Žodžiu sakant, kariuomenė – duoda labai daug žmonių krašto administracijai.

Vadinasi, mūsų paprastoji ir aukštoji karo mokyklos savo svoriu siekia toli už kariuomenės ribų, ir dėl to kiekviena jų laida esti laimikis ne tik kariuomenei, bet ir visuomenei“.

Karo mokslas „turi būti tautiškas, pritaikytas taip, kaip reikalauja ir leidžia mūsų ginklo pajėgos. Mūsų aukštoji karo mokykla čia daug yra pasiekusi. Tai-gi, mes džiaugiamės ne vien tuo, kad mūsų mokytų karininkų padaugėjo, bet ir tuo, kad mūsų karo mokslas sustiprėjo. Reikia tikėtis, kad toliau jis dar stiprės“ [24, p. 301].

Generalinio štabo kursų trečioji laida mokslo metus pradėjo 1937 m. rug-sėjo 1 d. Šios laidos mokslo metų pradžia buvo pažymėta kukliai, be ypatingų ceremonijų. Konkursinius egzaminus išlaikę į mokyklą įstodavo tik apie 25–30% kandidatų [18, p. 378–379]. Atlikę įvairiuose kariuomenės daliniuose stažuotę, jie prisistatė kursų viršininkui gen. štabo plk. V. Karveliui ir kursų inspektoriui gen. štabo plk. V. Kiršinui. Į kursus pasveikinti naujos laidos klausytojų atvyko kariuomenės vadas gen. štabo plk. S. Raštikis, lydimas kariuomenės štabo viršininko gen. štabo plk. J. Černiaus. Gen. štabo plk. S. Raštikis, kreipdamasis į klausytojus pabrėžė, kad pirmas naujiems klausytojams keliamas reikalavimas – darbštumas; antras – kad kursuose vyrautų drausmė, susiklausymas, draugiškumas ir garbė; trečias – mažiau teorijos, daugiau praktikos, mažiau žodžių, daugiau darbų, mažiau bendrybių ir abstraktumo, daugiau realybės ir konkretumo. „Visuose samprotavimuose, apskaičiavimuose, pasiūlymuose ir išvadose niekad neužmirškite, kad mes esame ne Didžioji Britų Imperija, ne Jungtinės Amerikos Valstybės, ne Tarybų Rusija, ne Vokietija ar Prancūzija, bet Lietuva, ir todėl pirmiausia atsižvelkite į konkrečias mūsų lietuviškas sąlygas“ [29, p. 410].

Trečioji laida mokslo metus pradėjo laiku, kaip ir visos mokyklos. Šios laidos mokymo programa buvo panaši į antrosios laidos, tačiau su kai kuriais pakeitimais, susijusiais su dviejų metų patyrimu. Šiai laidai kursas šiek tiek

padidintas, o visas mokymo laikas keliais mėnesiais sutrumpintas: numatyta daugiau karo žaidimų, pratybų lauke ne tik vasarą, bet ir žiemą, ir t.t. Kursų viršininkas gen. štabo plk. P. Karvelis pirmąją paskaita „Pagrindiniai sprendimo elementai“ pradėjo akademines studijas trečioje laidoje [29, p. 411].

Dar prieš išleidžiant trečiąją laidą, buvo surinkti kandidatai laikyti konkursinius egzaminus ketvirtajai laidai. 1 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad generalinio štabo kursuose daugiausia mokėsi pėstininkų specialybės karininkai [8, p. 557].

1 lentelė

Generalinio štabo kursų klausytojai pagal specialybes (%)

Specialybės	Generalinio štabo kursų laidos				Vidutiniškai
	I laida	II laida	III laida	IV laida	
Pėstininkai	50	46	75	66,5	59,37
Artilerija	19	16,5	20	8,5	16
Kavalerija	–	8,5	5	16,5	7,5
Aviacija	–	12,5	–	4,25	4,19
Inžinerija	31	16,5	–	4,25	12,94

1938 m. gruodžio 10 d. Respublikos prezidentas paskelbė Seimo priimtą įstatymą, pagal kurį Vytauto Didžiojo karininkų kursai pavadinami Vytauto Didžiojo aukštąja karo mokykla, kurios tikslas – 1) suteikti karininkams aukštojo karo mokslo žinių, 2) kurti ir tobulinti karo mokslą ir jo rezultatus taikyti krašto sąlygoms ir poreikiams.

3 str. minimas intendantų skyrius veikė tik su antra generalinio štabo skyriaus laida. Kitų skyrių nebuvo suspėta įkurti.

Aukštojoje karo mokykloje dėstoma: bendroji, ginklų rūšių ir tarnybų taktika, karo istorija, karo geografija. 4 str. 4 punkte minimi papildomi kariniai dalykai – tai paskaitos, kurių metu klausytojai supažindinami su karine žvalgyba ir kontržvalgyba, užsienio valstybių karo laivynais ir pan. Minimi bendrieji mokslo dalykai – tai valstybinė ir tarptautinė teisė, karo psichologija, lietuvių, užsienio kalbos ir kūno kultūra.

Pagal šį įstatymą (12–14 str.) klausytojais galėjo būti tikrosios karo tarnybos karininkai, ne vyresni kaip kapitono laipsnio ir ne vyresni kaip 35 m. amžiaus, išstarnavę karininkais ne mažiau kaip 5 metus., tarp jų ne mažiau kaip 3

metus rikiuotėje, per paskutinius dvejus metus gerai atestuoti, sveikatos atžvilgiu tinkami rikiuotei, išlaikę konkursinius egzaminus. Akademinio mokslo trukmė (15 str.) – dveji metai. Kariuomenės vadas (16 str.) galėjo akademinio mokslo laiką pratęsti iki 6 mėnesių. Klausytojai (16 str.) atlieka vienerių metų stažuotę kariuomenės daliniuose.

Už kiekvieną Aukštojoje karo mokykloje išbūtą mėnesį (20 str.) karininkas turėjo atitarnauti kariuomenėje tris mėnesius. Jeigu karininkas už mokymosi laikotarpį negalėjo atlyginti tarnybą, tai turėjo gražinti už mokslą išlaidas ar jų dalį valstybei, atsižvelgiant į tai, kiek laiko jis dar bus neatlyginęs.

Karininkai (21 str.), gavę diplomus, įgyja: 1) dvejus metus vyresniškumo turimam ar artimiausiam laipsniui, 2) teisę nešioti mokyklos atitinkamo skyriaus baigimo ženklą. Klausytojams (22 str.), išklausiusiems atitinkamo skyriaus kursą ir negavusiems diplomų, po dvejų metų galėjo būti pripažintos baigimo teisės, jeigu: 1) perlaiko neišlaikytų dalykų egzaminus, 2) patenkinamai atlieka kariuomenės vado nustatytą stažuotę ir specialų darbą, 3) per tuos dvejus metus būna gerai atestuoti.

Be to, šiuo įstatymu sutvarkytos ir anksčiau baigusiujų generalinio štabo skyriaus pirmąją ir antrąją laidas ir intendantų skyriaus pirmąją laidą karininkų teisės ir pareigos (20 ir 22 str.), nes 1922 m. Aukštųjų karininkų kursų statute, kuriuo remdamiesi iki tol veikė ir Vytauto Didžiojo karininkų kursai, apie aukštojo karo mokslo baigimo teises visai nebuvo kalbama, o intendantų skyrius jame nebuvo numatytas, neturėjo ir teisinio pagrindo.

Karininkams, baigusiems Aukštajai karo mokyklai tolygias karo mokyklas užsienyje, pristačius diplomą ir kariuomenės vadui jį patvirtinus, taikomos numatytos 21 str. 1 punkte numatytos teisės [30].

1939 m. liepos 8 d. Aukštoji karo mokykla išleido generalinio štabo skyriaus trečiąją laidą, kurią baigė 19 karininkų. Per išleistuves kalbėjo Respublikos prezidentas A. Smetona, kariuomenės vadas brg. gen. S. Raštikis ir mokyklos viršininkas brg. gen. V. Karvelis [31, p. 131].

Remiantis dviejų išleistų laidų darbo patirtimi, šioje trečioje laidoje buvo padaryta kai kurių pakeitimų, papildymų ir patobulinimų. Sumažėjo atostogoms skiriamas laikas. Padaugėjo karo žaidimų ir lauko pratybų. Įvesti keli nauji kariniai dalykai, kurių metu klausytojai buvo supažindinami su karine žvalgyba ir kontržvalgyba, užsienio valstybių karo laivynais ir pan. Pagausėjo ir sustiprėjo lektorių personalas. Mokykla tęsė savo veiklą remdamasi Aukš-

tosios karo mokyklos įstatymu ir statutu. Studijų metu perskaityta apie 100 paskaitų, atlikta daugiau kaip 250 pratybų, iš to skaičiaus 12 karo žaidimų, iš jų 6 lauke, 40 instruktavimo pratybų, kurių pusė – lauke. Be dviejų taktinių keilionių, kurios truko septynias savaites, lauke dirbta dar apie 90 dienų. Pratybų metu lauke nuvažiuota apie 30 000 km. Pateikti duomenys rodo, kad praktiniam darbui – eksperimentinėms pratyboms ir darbui lauke – buvo skiriamas ypatingas dėmesys [18, p. 378].

Lietuvos kariuomenės vadas brg. gen. S. Raštikis ypač ja rūpinosi, dėjo daug pastangų, kaip geriau ir greičiau tobulinti Lietuvos kariuomenę. Per Aukštosios karo mokyklos trečiosios laidos išleistuves pasakyoje kalboje Lietuvos kariuomenės vadas brg. gen. S. Raštikis nurodė, kad generalinio štabo karininkas turi gebėti dirbti operatyvinį, mobilizacinį, mokytojo, auklėtojo, lektoriaus ir – patį sunkiausią ir atsakingiausią – vado darbą. Jį rengiant teorijos yra tik tiek, be kiek negalima apsieiti. Svarbiausia – praktinis pasirengimas. Generalinio štabo karininkai turi būti ryžtingi, drąsūs, stiprios valios, išvermingi, griežti, drausmingi, savarankiški, gebėti priimti aiškius sprendimus, pripratę daug, gerai ir greitai dirbti, nebiją nuovargio, purvo, dulkių, lietaus, šalčio ar karščio ir kitų nepatogumų, su kuriais kariams tenka nuolat susidurti [17, p. 375–376].

1939 m. rugsėjo 1 d. Aukštosios karo mokyklos generalinio štabo skyriaus ketvirtoji laida pradėjo mokslo metus kilus Antrajam pasauliniam karui. Todėl visiškai atsiduoti rimtoms studijoms buvo gana sunku, nes karas blaškė studijuojančių karininkų dėmesį ir trukdė susikaupti mokslui. Tai buvo gausiausia laida, kurioje mokėsi 25 karininkai (17 pėstininkų, 2 artilerijos, 4 kavalerijos, po vieną aviacijos ir inžinerijos specialybių) ir klausytojas iš Latvijos kariuomenės vyr. ltn. Žagarinis (*Žagarinš*) [32, l. 12].

1940 m. birželio 11 d. brg. gen. V. Karvelį paskirus kariuomenės štabo viršininko padėjėju, Aukštosios karo mokyklos viršininko pareigas pradeda eiti div. gen. S. Raštikis [37, l. 132].

Sovietų Sąjungai birželio 15 d. okupavus Lietuvą, prasideda mokyklos likvidavimas. Po dviejų dienų, t.y. birželio 17 d., generalinio štabo skyriaus ketvirtoji laida baigė pirmąjį kursą [38, l. 7] ir 21 klausytojas kariuomenės vado div. gen. V. Vitkausko įsakymu gražinti į savo dalinius, mjr. A. Raugalė komandiruojamas į Artilerijos inspekciją, o klausytojai kpt. V. Vilkutaitis, V. Šukys ir ltn. A. Vasiliauskas apsaugos reikalais komandiruojami į geležinkelių komandan-

tūrą, Latvijos kariuomenės vyr. ltn. Žagarinis, kuris mokėsi mokykloje ir baigė pirmą kursą, išvyko į Latvijos ambasadą Kaune [34, l. 20–21].

Dar 1940 m. pradžioje pradėta rinkti Aukštosios karo mokyklos generalinio štabo skyriaus penktoji laida. Iš 110 karininkų, išlaikiusių pirmuosius konkursinius egzaminus ir tinkančius sveikatos atžvilgiu, i.e. kariuomenės vado pareigas div. gen. V. Vitkausko vasario 10 d. įsakymu Nr. 677 karininkams rugsėjo–spalio mėn. leista laikyti antruosius konkursinius egzaminus [38, l. 42–43].

Respublikos prezidento birželio 30 d. aktu Nr. 866 panaikintas 1934 m. Respublikos prezidento aktas Nr. 385, kuriuo Vytauto Didžiojo karininkų kursų generalinio štabo skyriaus pirmoji laida pavadinta „Respublikos Prezidento Antano Smetonos generalinio štabo kursų laida“ [37, l. 168], iš mokyklos pavadinimo išbrauktas Vytauto Didžiojo vardas, o rugsėjo 30 d. mokykla visiškai uždaroma.

Likviduojant Aukštąją karo mokyklą vyko didelė personalo kaita. Tai vienus karininkus iškeldavo kitur, tai kitus atsiųsdavo į mokyklą. Pvz., birželio 25 d. Respublikos prezidento aktu Nr. 832 mokyklos etatinis lektorius gen. št. plk. K. Sprangauskas atleidžiamas iš pareigų ir skiriamas kariuomenės štabo viršininko padėjėju [37, l. 158], birželio 27 d. (aktu Nr. 861) mokyklos inspektorius gen. št. plk. V. Kiršinas atleidžiamas iš pareigų ir paskiriamas Ypatingojo skyriaus santykiams su SSSR kariuomene Lietuvoje viršininku [36, l. 104], etatiniai lektoriai – gen. št. plk. ltn. A. Špokevičius (aktu Nr. 860) – antrojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pulko vadu, o gen. št. plk. ltn. J. Šepetytys – ryšių bataliono vadu [37, 159–160].

Liepos 6 d. aktu Nr. 971 kariuomenės štabo II skyriaus viršininkas gen. št. plk. K. Dulksnys atleidžiamas iš pareigų ir formaliai skiriamas Aukštosios karo mokyklos etatiniu lektoriumi, pulko vado teisėmis [35, 63], tačiau liepos 12 d. suimamas, kalinamas, oficialiai liepos 29 d. aktu Nr. 1256 atleidžiamas iš pareigų ir iš tikrosios karo tarnybos, paleidžiamas į atsargą [37, l. 209], 1941 m. sušaudytas. Karo mokyklos viršininkas brg. gen. J. Juodišius liepos 29 d. aktu Nr. 1257 atleidžiamas iš pareigų ir skiriamas Aukštosios karo mokyklos etatiniu lektoriumi, pulko vado teisėmis [37, l. 208], 1941 m. suimamas. Panašaus likimo susilaukė daugelis mokyklos absolventų ir dėstytojų, kurie buvo ištremti į Sovietų Sąjungą ar nužudyti. Taip buvo sužlugdyta pakankamai sutvirtėjusi Lietuvos karininkų rengimo sistema.

S. Raštikis atsiminimuose rašė: „Naujomis sąlygomis aukštoji karo mokykla, kurios viršininku tada man teko būti, negalėjo veikti. Mokslas buvo nutrauk-

tas ir klausytojai grąžinti į pulkus. Aš likau beveik be darbo“ [23, p. 72–73].

Kitur jis rašė: „Okupavę Lietuvą, bolševikai iš karto manęs nesuėmė, kaip tai jie buvo padarę Latvijoje ir Estijoje, kur iš karto buvo suimti visi buvusios kariuomenės vadovybės vyresnieji karininkai. Aš drauge su daugeliu kitų vyresniųjų ir jaunesniųjų karininkų dar buvau paliktas iš pradžių vadinamojoje Lietuvos liaudies kariuomenėje, o paskui iš tos kariuomenės suformuotame 29-ajame lietuvių korpe. Aš pakartotinai kreipiausi į buvusį Lietuvos kariuomenės vadą generolą Vitkauską, paskirtą Justo Paleckio liaudies vyriausybėje krašto apsaugos ministru ir vėliau 29-jo korpo vadu, klausdamas, kodėl aš nebuvau paleistas iš kariuomenės, ir prašydamas greičiau išaiškinti ir išspręsti mano likimą, paleidžiant mane į atsargą. Nežinau, ar Vitkauskas žinojo ar ne, ką bolševikai manė daryti su manim, bet jis man nieko nepaaiškino, tik primygtinai mane ramino ir, kaip man tada atrodė, nuoširdžiai patarė nesirūpinti ir palaukti. Matydamas daugelio karininkų atleidimą ir kai kurių suėmimą, negalėjau nesirūpinti, bet negalėjau ir dezertyruoti, tuo būdu pats sau padarydamas dar didesnę bėdą. Turėjau laukti. O tuo tarpu bolševikų saugumo sekliai jau sekė mane, o mano politinė byla saugume, NKVD, vis didėjo ir didėjo. Į atsargą buvau paleistas tik 1940 metų pabaigoje, gruodžio mėnesį“ [22, p. 509–510]. Div. gen. S. Raštikis NKVD agentų visą laiką sekamas, slapstėsi, vengdamas numatyto suėmimo, vėliau pabėgo į Vokietiją.

Aukštoji karo mokykla ypač vertintina dėl to, kad joje įgyjamos žinios galėjo būti taikomos specifinėmis mūsų krašto sąlygomis. Joje jau buvo pradėtos kurti naujos Lietuvai tinkamos karinės doktrinos.

Literatūra ir šaltiniai

Straipsniai ir knygos

1. **A. A.** Generalinio štabo kursai // *Kardas*, 1933, Nr. 11.
2. **Al. A.** Savosios aukštosios kariškos mokyklos įsteigimo proga // *Kardas*, 1932, Nr. 5.
3. **Al.** Generalinio štabo kursai Klaipėdos krašte // *Kardas*, 1934, Nr. 11.
4. **Andrušaitis A.** Respublikos Prezidento A. Smetonos generalinio štabo kursų laida // *Kardas*, 1934, Nr. 11.

5. II-oji gen. št. karininkų laida pradėjo savo mokslą // *Kardas*, 1935, Nr. 6.
6. **Bulvičius V.** Generalinio štabo kursai // *Kardas*, 1935, Nr. 10.
7. Išleista Vytauto Didžiojo Karininkų Generalinio Štabo skyriaus II laida ir Intendantų skyriaus I laida // *Mūsų žinynas*, 1937, t. 33, Nr. 7.
8. **Jankauskas J.** Konkursui į Aukštąją karo mokyklą pasibaigus // *Kardas*, 1938, Nr. 23.
9. Kariuomenės vado gen. št. plk. S. Raštikio kalba, pasakyta Vytauto Didžiojo karininkų kursų klausytojų išleistuvėse // *Kardas*, 1937, Nr. 13.
10. **Karvelis V.** Trečiąjį trimestrą pradėdant // *Kardas*, 1935, Nr. 24.
11. **Kiršinas V.** Reikšminga diena // *Kardas*, 1934, Nr. 11.
12. **Kiršinas V.** Antroji taktinė kelionė // *Kardas*, 1937, Nr. 13.
13. **Kiršinas V.** Kelios mintys iš Vytauto Didžiojo karininkų kursų veiklos // *Kardas*, 1937, Nr. 8.
14. Mes džiaugiamės, kad mūsų mokytų karininkų padaugėjo ir karo mokslas sustiprėjo. Respublikos Prezidento Antano Smetonos kalba, pasakyta per Aukštųjų Karininkų kursų išleistuves birželio 28 d. // *Kardas*, 1937, Nr. 13.
15. Mums tenka stangriau dirbti ir veikiau stiprinti karinę vadovybę. Valstybės Prezidento kalba, pasakyta kovo 1 d. pradėdant mokslą generalinio štabo karininkų kursuose // *Kardas*, 1935, Nr. 6.
16. Naujuosius gen. štabo karininkus išlydint. Respublikos Prezidento žodis V.D. Aukšt. Karo Mokyklos III laidos išleistuvių proga (atpasakotas) // *Kardas*, 1939, Nr. 15.
17. Naujuosius gen. štabo karininkus išlydint. Būkite pavyzdingi karininkai ir geri vadai. Kariuomenės vado brg. gen. S. Raštikio kalba iškilmingo posėdžio metu // *Kardas*, 1939, Nr. 15.
18. Naujuosius gen. štabo karininkus išlydint. V. D. Aukšt. Karo Mokyklos v-ko kalba // *Kardas*, 1939, Nr. 15.
19. **Pilka P.** Vytauto Didžiojo aukštosios karo mokyklos sulaukus // *Kardas*, 1938, Nr. 24.
20. **Pilka P.** Mokslą pradėdant // *Kardas*, 1939, Nr. 18.
21. **Ramanauskas K.** Vytauto Didžiojo karininkų kursų Intendantų skyriaus I laidą išleidžiant // *Kardas*, 1937, Nr. 13.
22. **Raštikis S.** Įvykiai ir žmonės. Iš mano užrašų. T. 3. Čikaga, 1972.
23. **Raštikis S.** Kovose dėl Lietuvos. Karo atsiminimai. II dalis, Vilnius, 1990.

24. Respublikos Prezidento Antano Smetonos kalba, pasakyta per Aukštųjų karininkų kursų išleistuves birželio 28 d. // *Kardas*, 1937, Nr. 13.
25. **Škirpa K.** Susirūpinkime savo aukštosios mokyklos reikalu // *Kardas*, 1927, Nr. 13–14.
26. Tėvynės meilė, garbė ir pareiga turi būti kiekvieno karininko gyvenimo rodyklė. Kariuomenės vado gen. št. plk. Raštikio kalba, pasakyta Vytauto Didžiojo Karininkų kursų klausytojų išleistuvėse // *Kardas*, 1937, Nr. 13.
27. Vytauto Didžiojo karininkų kursų viršininko gen. št. plk. V. Karvelio pranešimas kursantų išleistuvėse // *Kardas*, 1937, Nr. 13.
28. Vytauto Didžiojo karininkų kursų klausytojų išleistuvės // *Kardas*, 1937, Nr. 13, p. 311–312.
29. Vytauto Didžiojo karininkų kursų Generalinio štabo skyriaus III laidos mokslo pradžia // *Kardas*, 1937, Nr. 18.
30. „Vytauto Didžiojo Aukštosios Karo Mokyklos įstatymas“, Kaunas, 1938 m. gruodžio 10 d. // *Vyriausybės žinios*, 1938, Nr. 627.
31. V.D. Aukštosios Karo Mokyklos išleistuvės // *Mūsų žinynas*, 1939, t. 37, Nr. 8.

Archyviniai dokumentai

32. LCVA. F. 930. Ap. 7. B. 7923.
33. LVCA. F. 1451. Ap. 1. B. 33.
34. LCVA. F. 1451. Ap. 1. B. 111.
35. LCVA. F. R-222. Ap. 1. B. 1.
36. LCVA. F. R-222. Ap. 1. B. 4.
37. LCVA. F. R-222. Ap. 1. B. 7.
38. LCVA. F. R-222. Ap. 1. B. 9. I.

2

Pagrindiniai istoriniai lietuviškieji karo pedagogikos šaltiniai

Algirdas Ažubalis, Rolanda Kazlauskaitė-Markelienė

2.1. Karo pedagogikos raidos pasaulyje nušvietimas

Karo pedagogikos raidą plačiau savo straipsnyje [2] nušvietė kpt. V. Biržiška. Aptarė XVIII–XIX a. I p. nukrypimus, kai daug dėmesio buvo skiriama rikiuotėms, paradams, o mažai – kario rengimui karui. Tačiau ir rikiuotės mokymas rengia karį kautynėms – įpratinus vykdyti komandas, ugdomas paklusnumas. Akcentuojamas praktinis mokymas. Aptarė ginklo, jo taikymo (šaudymo) mokymą – neskubėti, viską analizuoti praktiškai. Analizavo „rykštės“ pedagogiką, plačiai taikytą mokykloje viduramžiais ir vėliau: „visuose XVIII ir XIX amžiaus pirmoje pusėje leistuose lietuvių elementoriuose būtinai rasdavai paskutiniame puslapyje tam tikrą rykštės pagyrimą. Faktiškai ilgiausius amžius rykštė atstodavo ir pedagogą, ir pedagogiją. Ji „auklėjo“ vaikus, <...> baudžiauninkus ir valstiečius, <...> kariuomenę“ [2, p.45]. Daug kritikos – XIX a. carinės Rusijos kariuomenei. Aptarė A. Belo (*Bell*, 1753–1832) ir Dž. Lankasterio (*Lancaster*, 1778–1838) metodiką-sistemą. Belo ir Lankasterio sistema – pradinėse mokyklose praktikuotas mokymo būdas, pagal kurį vyresnieji pažangūs mokiniai (monitoriai), vadovaujami mokytojo, mokydavo į grupes suskirstytus jaunesnius mokinius. Šį pigų mokymo būdą (mažiau reikia mokytojų) sugalvojo aukščiau minėti anglų pedagogai. Pirmiausia ji išbandyta anglų kolonizuotoje Indijoje, kur mokytojų labai stokota. Kadangi jų trūko ir pačioje Anglijoje, ši sistema imta taikyti ir čia. XVIII a. pab.–XIX a. I pusėje ji buvo labai paplitusi Vakarų Europoje. Belo ir Lankasterio sistema padėjo plisti raštingumui, bet mokymo procesą darė mechanišką, nedavė mokiniams sistemingų žinių.

Šios sistemos pagrindinė idėja – mokymas per padėjėjus – labai tiko kariuomenei mokyti – aukštesnieji karininkai savo nurodymus perteikia per že-

mesniuosius, šie – per puskarininkius kareiviams. Tačiau mokyme vien nurodymų nepakanka, reikia jį organizuoti moksliniu pagrindu, taikant modernius, šiuolaikinius pedagogikos metodus. Kadangi 1918 m. atkūrus Nepriklausomybę, viską – ir mokyklą, ir kariuomenę – teko kurti beveik nuo pat pradžių, todėl V. Biržiška teigė: „dabar, kurdama savo mokyklas, Lietuva pedagogijos atžvilgiu eina kol kas, nors ir pagreitintu tempu, visą pedagogijos mokslo evoliuciją“ [2, p. 46].

Šią evoliuciją turėjo pereiti ir karo pedagogika.

2.2. Karo pedagogikos tikslai ir uždaviniai

Plk. K. Žukas pirmiausia apžvelgė karo tarnybos uždavinius. Jis pabrėžė, kad kariai turi būti parengti tam, „kad reikalui ištikus <...> galėtų gerai ir sąmoningai tėvynę nuo priešų ginti“ [12, p. 252], bet jaunimas ateina į kariuomenę „visai neparuoštas kūno, proto, technikos ir moralės atžvilgiu“ [12, p. 252], nes „prieškarinio jaunimo paruošimo tuo tarpu neturime“ [12, p. 252]. O „Mūsų patriotizmas neaukštas ir jo kėlimu nedaug kas rūpinasi“ [12, p. 252], nes „Pilietinių priedermių jausmas dabartinio visuotinio ištvirkimo metu pamirštas“ [12, p. 252], „didelė piliečių dauguma žiūri į savo tėvynę tik tiek, kiek ji duoda jiems materialų gėrybių; pilietines priedermes atlieka lygiai taip ir tiek, kiek to ... baudžiamieji statutai reikalauja“ [12, p. 252]. Istorija, deja, kartojasi – visos šios citatos visiškai tinka ir mūsų dienų Lietuvai. Įdomūs šia prasme yra K. Žuko atsiminimų fragmentai.

K. Žukas atsiminimuose rašė: „Šunskų valsčiuje pas labai garbingą ūkininką Kriauciūną susirinko mano kviečiami apie trys dešimtys ūkininkų. Ilgai mes kalbėjome, bet šurpas mane krėtė dėl jų menko patriotizmo ir neįsivaizdavimo to pavojaus, kuris tuomet grėsė Lietuvai, taigi ir jiems.

- ... O kada mes carą turėsime, juk be caro kaip galima gyventi?...
- ... Kad lenkas ar rusas užėitų...
- ... Kai ateis lenkas, žydus suvaldys, o tai jie dabar už gazą nežino kiek ir plėšti...

– ... Ruskis kad ateitų, duona pabrangs. Girdėt, pas juos dabar rugių pūdas 50 rublių, o už kviečius iki 80 moka...“ [17, p. 213–214]

Kitoje vietoje K. Žukas rašė:

„Kai mes po Vasario 16 d. akto ir 1918 m. lapkričio mėn. savo vyriausybės ir kariuomenės sudarymo pajutome, kad tikrai galėsime nepriklausomai gyventi, didelėje lietuvių daugumoje įvyko kažkoks psichinis sąmyšis:

– Ar tikrai mes jau esame laisvi? Ar mes sugebėsime patys tvarkytis ir savarankiškai gyventi?

Negaliu pamiršti 1919 m. vieno susirinkimo Šunskų valsčiuje <...>. Susirinko kokios dešimtys stambių ūkininkų <...>, su manim taip kalbėjo:

– O kaip mes toliau gyvensime? Koks dabar bus mūsų caras? Juk be caro mes gyventi negalėsime...

Man atrodo, kad didelė mūsų krašto gyventojų dauguma buvo panaši į paukštį, kuris visą laiką buvo uždarytas narve ir staiga pamatė, kad jo narvo durelės atdaros, jis išsyk nesiorientuoja, kad jis jau laisvas ir gali skristi ten, kur tik nori.

Mes taip buvom įpratę į velkamąjį jungą, kad net neįsivaizdavome, kaip galima be kokio jungo gyventi. Daugumas mūsų neįsivaizdavo, kaip galima patiems valdytis, niekieno nederiguojamiems, niekieno iš viršaus nepriverčiamais. Tai buvo psichologinė kelių šimtmečių baudžios ir rusų okupacijos liekana“ [17, p. 450–451].

Tačiau buvo ir šviesesnių akimirkų. 1919 02 16, pažymint I Nepriklausomybės metines, Kaune vyko Lietuvos kariuomenės savanorių paradas. K. Žukas taip jį prisiminė: „Netoli mūs stovėjo kažkokia kaimo moterėlė ir visą laiką žiūrėjo į kareivius. Kai jie sustojo ir daina nutilo, moterėlės nervai neišlaikė. Ji atsiklaupė veidu į seminarijos bokšto paveikslą ir garsiai prabilo:

– Vai Dievulėli mano, Panele Švenčiausia! Vai ir gražūs tie mūsų maskoliai!...“ [17, p. 172].

Dar plačiau šiais klausimais rašė kapitonas V. Biržiška. Jis tvirtino, kad „kariuomenės auklėjimo svarbiausias uždavinys eina iš tos dabartinės kariuomenės rolės, kad ji yra tautos neatskiriama dalis“ [2, p. 52]. Žodžiu, „dabartinė“ V. Biržiška pabrėžė tai, kad Lietuva vėl nepriklausoma (1922 m.), ir vėl yra Lietuvos kariuomenė, nebereikia jaunimui tarnauti svetimos kariuomenės, kovoti ir mirti už svetimus idealus. Iš savo tautos į kariuomenę išeinama ir vėl į ją grįžtama. Tad svarbus yra „pilietingumo auklėjimas, prisirišimo prie

savo krašto skiepijimas, pasitikėjimas savo pajėgomis, savim, savo tauta, kad ji gali išgyventi nepriklausoma, išauklėjimas tų privalumų, kurių, tik neseniai mūsų nepriklausomybei susikūrus, kariai neatneša kariuomenėn iš pirmesnio savo gyvenimo <...>. Ir čia kariuomenė galės net suvaidinti svarbų auklėjantį vaidmenį ir pačiai visuomenei, atatinamoj dvasioj ją lavindama“ [2, p. 52]. O tas lavinimas nepaprastai reikalingas, nes „Dabar visa <...> suaugusi visuomenės dalis, kuriai šiuo laiku tenka kurti nepriklausomybės pagrindus, gimė ir augo vergijoj ir iš mažens tiek to vergijos raugo yra įgavusi, kad iki šiol negali iškart jo nusikratyti. Nepriklausomoj Lietuvoj gimę vaikai tik už keliolikos metų pradės aktyviai viešajame gyvenime dalyvauti. Kol tas laikas ateis, Lietuvos gyvenimą teks tvarkyti buvusiems <...> vergams, kurie, nors ir nusistatę prieš savo buvusius valdovus, visgi į juos atsineša kitaip, negu į kitus kokius svetimšalius, jaučia kažkokius su jais jei ne proto, tai bent širdies ryšius. Ir tasai jausmas apsieiškia ne vien kai kuriuose Lietuvos politikos žingsniuose, ne vien net nuo savęs slepiamose mintyse, kad nepriklausoma Lietuva tai geras dalykas, tik dėl visko reikia būti pasirengusiam ir kitai ateičiai <...>. Senesnieji ūkininkai, jei ir nenori, tai visgi yra įsitikinę, kad koks nors svetimas ponas ateis mūsų valdyti ir tvarkyti. Intelligentai visgi tyliai savyje tą pačią mintį slepia ir ne tiek galvoja apie tai, kaip čia sustiprinus savo valstybės poziciją, kiek, kaip materialiai visokioms ateities galimybėms apsisaugojus“ [2, p. 52–53]. Aišku V. Biržiška tada dar negalėjo numatyti, kad bus toks „Lukoil’as“, kuris papirkinės net ir aukščiausius mūsų valstybės politikus, kad didžiulė degradacija ištiks „nukolchozintą“ Lietuvos kaimą ir kad dalis buvusių „kolchozininkų“ Rusijos prezidento rinkimų dieną gėrė už V. Putino pergalę, tikėdamiesi vėl jį atnešiant „saulę iš Rytų“ ir „kolchozinę gerovę“.

Labai šiuolaikiškai skamba ir šie V. Biržiškos žodžiai: „mūsų kariuomenei tenka statyti dar vieną tikslą, kurio kitų šalių kariuomenės nežino. Tai yra Lietuvos nepriklausomybės jausmo skiepijimas <...>. Be abejo, nei <...> didelėse valstybėse, nei mažose <...> nei vienam piliečiui, kokių jis pažiūrų nebūtų, nei galvoti negali ateiti, kad jo kraštas nėra nepriklausomas, kad jo valstybė nebus amžinai nepriklausoma <...>, nepriklausomybės <...> jausmas iš amžių iš pat mažens yra įjėjęs į visų piliečių kraują; šioj kryptyje jie yra auklėjami ir šeimoj, ir mokykloj, ir gyvenime.“

Pas mus yra kitaip. Ilgus amžius vergijoj ir priespaudoj gyvenusi lietuvių tauta buvo visiškai pamiršusi senas nepriklausomos Lietuvos tradicijas, ir taip

susigyvenusi su <...> priespauda, jog galų galais susidarė tam tikras psichinės vergijos ūpas; kartu su tuo buvo susidaręs toks visuotinas nusistatymas, kad Lietuva kitaip ir gyvuoti negalinti, kaip tik vergijoje“ [2, p. 53].

Tad V. Biržiška perspėja, kad „Naujas <...> Lietuvos nepriklausomo gyvenimo laikotarpis taip dar neseniai yra prasidėjęs, kad nespėta ne tik visuomenės minties nusistatymas atatinamoj kryptij nukreipti, bet ypatingai dar nėra paveikęs į psichinį nepriklausomybės pajutimą tiek plačiojoj visuomenėj, tiek ir inteligentijai“ [2, p. 53]. Todėl, kaip rašė jis toliau: „kariuomenę <...> auklėjant reikia rimčiausiai žiūrėti į priemones, kurios padėtų tą senąjį jausmą išrauti ir įskiepyti ne formalų, bet gilų įsitikinimo jausmą, kad esame ir būsimė nepriklausomi, nežiūrint jokių galimų politikos akiračio atsimainymų“ [2, p. 53]. Todėl pirmiausia vadai „turi išauklėti tą jausmą pirmučiausia savyje ir kartu kiekvienam jų žingsny, kiekvienam žodyje susiduriant su valdiniais turi reikštis tas gilusis įsitikinimas“ [2, p. 53].

K. Žukas akcentavo [12], kad kariai turi turėti šias savybes: drąsą, kovingumą, kilnumą, paklusnumą vadams, pasiaukojimą, pasitikėjimą savo jėgomis, draugais, vadais, iniciatyvą, budrumą, išsvermę. Reikia daug fizinių, protinių ir moralinių jėgų, reikia daug technikos žinių. Daugelio to dalykų ateinantis į kariuomenę jaunimas neturi. Tačiau ir iš tokios „žalios medžiagos“ reikia ir galima parengti karį.

Todėl iš aukščiau minėtų prielaidų išseina, kad karo pedagogika – labai reikalinga disciplina. K. Žukas ją apibrėžia taip: „Mokslas, kuris nustato fizinio, protinio, techninio ir moralinio karių lavinimo pagrindus, vadinasi kariška pedagogika“ [12, p.253].

Kartu jis pabrėžė, kad iki 1920 m. nei rusų, nei Lietuvos karo mokyklose ji dėstoma nebuvo. O kiekvienas karininkas turi būti gerai parengtas kariškam pedagoginiam darbui, o tas paruošimas „susideda iš 1) gero žinojimo kareivių mokymo ir auklėjimo pagrindų ir 2) gabumo pritaikinti tas žinias savo kareiviams“ [12, p.253].

Akcentavo karo pedagogikos svarbą ir V. Biržiška: „Bendros ir suaugusiųjų pedagogijos dėsnių žinojimo svarbumas visiems kariuomenės mokytojams, karininkams, pirmoj eilėj, yra neginčijamas ir visiems suprantamas“ [2, p.47]. Nurodė, kad kol kas karininkai mažai gauna pedagoginių žinių ir kad didelė jų dalis „įgyja p r a k t i k o s k e l i u š i o k i o t o k i o i r k a r i ų p s i c h o l o g i j o s p a ž i n i m o i r p r a k t i k o s ž i n i ų i š m e t o d i k o s s r i t i e s. B e t n e a b e j o t i n a, j o g g a v ė b e n t k i e k i r t ų

bendrų, teorinių žinių, jie kur kas greičiau ir lengviau galėtų tapti gerais kariuomenės pedagogais“ [2, p.47]. Pabrėžė, kad jau prieš I pasaulinį karą gerai buvo organizuotas karo pedagogikos dėstymas Bulgarijoje.

Reikia pažymėti, kad nepriklausomos Lietuvos karo pedagogai į karo pedagogiką žiūrėjo kaip į didaktikos, hodegetikos, psichologijos (bendrosios ir pedagoginės) bei etikos disciplinų sąryšingą visumą. Ypač akcentavo psichologijos vaidmenį pedagogikos raidoje V. Biržiška: „Pedagogijos bendroji evoliucijoj labiausia nusvėrė psichologijos mokslo išsiplėtojimas. Jisai padėjo pažinti vaiko sielą, pastatė mokslo pagrindais pedagogijos mokslą ir susirišo su juo tokiais artimais ryšiais, jog dabar nelengva būtų visiškai atskirti, kur yra pedagogijos, o kur psichologijos sritis. Pedagogams dabar teko taikinti ne vien bendrus psichologijos nustatytus dėsnius, bet ir taikintis prie atskirų mokinių psichologijos; savo darbą vis labiau individualizuoti“ [2, p.46]. Psichologija remiantis peržiūrimi mokykloms keliami tikslai, pakeistos mokymo programos, iškeltas šūkis „mokykla gyvenimui“, kuriama darbo mokykla (pirmasis šį terminą įvedė Georgas Keršenšteineris (*Kerschensteiner*, 1854–1932)). Akcentuojamas ikimokyklinis ir pomokyklinis švietimas: kursai, bibliotekos, liaudies universitetai, kinas.

V. Biržiškos tvirtinimu, „Karo pedagogijos mokslo turinį turėtų sudaryti:

- 1) karių dvasios gyvenimo ir masių psichologijos tyrimas; čia daugiausia turim reikalą su psichologijos ir fiziologijos bendrais dėsniais ir reikalavimais ir specialiu taikinimu karių gyvenimui ir mokymui;
- 2) karių mokymo metodai ir dėsniai;
- 3) karių auklėjimas“ [2, p.48].

V. Biržiška taip pat nurodė, kad karo pedagogikos mokymo turinį bei tikslus apibrėžia ir kariuomenės vaidmuo. O jis, nelygu visuomenė, kurioje egzistuoja kariuomenė, kinta. Antai, feodalinėje visuomenėje pagrindinis tikslas buvo karo grobis. Kariuomenė buvo samdoma, jos moralė buvo žema. Napoleonas I Bonapartas (*Napoléon*, 1769–1821) pagrindiniu tikslu laikė užkariavimus, bet kareivių plėšikavimą toleravo. I pasaulinio karo Rusijos armijos vienas iš vadų Pavelas fon Renenkamfas (*von Rennenkamf*, 1854–1918), žygiuojant į Prūsijos teritoriją, draudė plėšti tik imperijos valdinius (lenkus, lietuvius), o Rytų Prūsijoje plėšikauti leido. O, anot V. Biržiškos, naujas kariuomenės vaidmuo toks: „kariuomenė tarnauja vienam tikslui – <...> ramiam darbui apginti“ [2, p. 49]. Iš to išplaukia karo pedagogikos uždaviniai:

1) „ji turi padėti taip kariuomenę išmokinti, kad reikalui ištikus ji galėtų savo pajėgomis savo kraštą ginti“;

2) „išauklėti iš kario pilietį, kurs grįžęs iš kariuomenės namon galės tinkamai savo visuomenės pareigas atlikti ir savo asmeniu gyvenimu sudarys atitinkamas geram kariuomenės funkcionavimui sąlygas“ [2, p. 49–50]. Anot K. Žuko „Galutinis karių paruošimo tikslas yra karas, <...> karininkas tą mintį turi visokiais būdais savo kareiviams skiepyti: jis turi savo kareivius pristiekti iki tokio stovio, kad nė vienam nebūtų mažiausio abejojimo, jog reikalui atsitikus mes kariausim ir tikrai gerai kariausim“ [12, p. 253] Tos minties įskiepijimas – viso karinio auklėjimo esmė. Pačias karo pedagogikos dalis ir joms keliamus uždavinius analizavo ltn. J. Valkiūnas. Jo nuomone,

1) „Mokslas, kuris nagrinėja dvasines žmogaus galias, vadinamas *psichologija* (sielos mokslas). Šiai mokslo sričiai priklauso ir pedagogika, kurios viena dalis vadinasi didaktika, arba tiesiog mokymas – protinimas“.

2) „Mokymas yra sistemingas proto galių lavinimas planingai ir nuosekliai pateikiant naujas žinias. Iš šios sąvokos išplaukia ir pagrindiniai mokymo uždaviniai, kurie suglaustai taip nusakomi: 1) lavinimas, 2) žinių perdavimas ir 3) auklėjimas“.

3) „Lavinimas <...> apima jautimus, vaidinius, dėmesį, atmintį, vaizduotę, mąstymą ir kalbą“.

Žinių perdavimui priklauso žinių sisteminimas ir perdavimo būdai.

Auklėjimo tikslas – plėsti asmens gerąsias savybes ir slopinti blogąsias“ [11, p. 595]. Visi šie komponentai tarpusavyje yra glaudžiai susiję.

K. Žukas kėlė klausimą, kuris ir dabar tebejaudina pedagogus ir į kurį atsakymo kol kas nėra: kas yra pedagogika (ir karo pedagogika) – mokslas ar menas? Atsakė į šį klausimą jis maždaug taip pat, kaip ir dabar atsakome. Kadangi karo pedagogika grindžiama mokslo duomenimis, tai ji mokslas, bet kiekvienas mokslas, pritaikytas gyvenime, virsta menu, nes tai labai priklauso nuo asmeninių karininko – pedagogo savybių.

2.3. Bendroji psichologija, kaip karo pedagogikos dalis

Jai daugiausia dėmesio skyrė K. Žukas. Iš pradžių jis apibrėžė [12] psichologijos mokslo sąvoką, esmę, uždavinius. Tai atliko gana šiuolaikiškai. Pagrindė ir 2 pagrindinius psichinių reiškinių tyrinėjimo metodus: subjektyvų (savistabos) ir objektyvų (išorinio stebėjimo). Klasifikuodamas dvasinius reiškinius K. Žukas rašė: „Psichologija visus dvasinius reiškinius į tris grupes dalina: į proto, jausmų ir valios reiškinius. Protas arba pažinimas apima visus gabumus, kuriais mes įgyjame žinių. Jausmai yra visi malonūs ir nemalonūs reiškiniai. Prie valios priskiriami visi mūsų geidimai, norai, patraukimai, pasiryžimai, visi mūsų veiksmai“ [12, p. 255]. Akcentavo, kad su jausmais negalima supainioti pojūčių, kurie yra „fiziniai arba fiziologiniai reiškiniai“.

Aptarė proto, jausmų bei valios sąryšį bei jų priešybes. Pabrėžė, kad „Dvasinio mūsų gyvenimo pamatą sudaro: 1) kūnas, ar siauriau paėmus – dirksnių sistema, kuri sudaro vadinamąjį fiziologinį pamatą ir 2) sąmonė ir dėmesys, kurie sudaro dvasinio gyvenimo psichologinį pamatą“ [1, p. 256], pabrėžė esant ryšį tarp sielos ir kūno pagal romėnų posakį „*mens sana in corpore sano*“ („sveikame kūne sveika siela“), plačiau aptarė „dirksnių“ (nervų) sistemą ir jos veikimo mechanizmą, ypač akcentavo smegenų vaidmenį, aptarė jų sandarą, savybes ir jų poveikį žmogaus gabumams. Nagrinėjo sąmonę, dėmesį, jo koncentraciją, valdymą bei jėgą. Ypač daug dėmesio K. Žukas skyrė proto ir pažinimo klausimams. Protą apibrėžė: „Protu vadinamas žmogaus gabumas galvoti, gabumas pažinti daiktus arba sąvokas“ [1, p. 258]. Pateikė proto „gabumų“ (gebėjimų) klasifikaciją: „1) Pojūčių gabumai <...>, 2) Atmintis arba gabumai proto įgytą medžiagą išlaikyti <...>, 3) Gabumai samprotauti, vaizduoti, apibendrinti, kurti atitinkamas sąvokas (abstrakcija) ir daryti išvadas“ [1, p. 258].

K. Žukas plačiai ir gana šiuolaikiškai aptarė [12] pojūčių sąvoką, 5 pagrindinius ir 2 papildomus (organinius ir raumenų) pojūčius, jų mechanizmą, jėgą, kokybę, skyrimo slenksčius ir adaptaciją („parėjimas nuo greitumo, jėgos, kokybės“). J. Valkiūnas akcentavo G. T. Fechnerio (*Fechner*, 1801–1887) dėsnį (faktiškai E. H. Vėberio (*Weber*, 1795–1878) ir Fechnerio dėsnį):

„jei erzinimas auga geometrine progresija, tai jutimas auga aritmetine progresija arba kitaip, jutimas yra lygus sužadavimo logaritmui“ [10, p. 596]. (Tiksliau: pojūčio stiprumo (*S*) priklausomybė nuo jį sukėlusio dirgiklio inten-

syvumo (I) yra logaritminė – $S = k \cdot \lg I$; čia k – proporcingumo koeficientas. Galioja tik vidutinio intensyvumo dirgikliams).

Apibrėžė K. Žukas ir atmintį: „mūsų sielos gabumas išlaikyti ir atnaujinti pojūčius mūsų sąmonėje – <...> atmintis“ [12, p.261], paaiškino jos reikšmę.

Aptarė ir fiziologinį atminties veikimo mechanizmą, geras įsiminimo sąlygas: bendra gera organizmo būklė, įspūdžio jėga, kartojimas, dėmesys, aptarė ir atsiminimo reiškinį.

Pabrėžė asociacijų vaidmenį atsiminime: „Toks vaidinių sąryšis, kuriuo vieni sukelia mūsų sąmonėje kitus, vadinasi vaidinių asociacija“ [12, p. 263]. Analizuoja 3 asociacijų rūšis: „iš susidūrimo, iš panašumo ir kontrasto“ [12, p.263]. Aptarė K. Žukas ir atsiminimo – „atvaizdavimo“ sąlygas – geras ir blogas, bei užmiršimo reikšmę.

Atgaminančiąją vaizduotę K. Žukas vadino vaizduote, o kuriančiąją – fantazija. Vaizduotės veikime jis skyrė 2 fazes: medžiagos rinkimą ir naujų vaizdų kūrimą. Aptarė, nors ir neakcentuodamas, pagrindinių vaizdinių kūrimo būdus, daugiau išskirdamas agliutinaciją – „kombinaciją“. Pabrėžė vaizduotės reikšmę, ypač kuriant ateities planus, perspėjo, kad nereikia pasiduoti nerealioms svajonėms. „Karybos srityje vaizduotė daugiausia dalyvauja operacijų plano sudaryme, taip pat įvairių painedinių strategijų bei taktinių uždavinių sprendime <...>. Didysis Napoleonas vaizduotę laikė viena iš reikalingiausių vado ypatybių, tik su sąlyga, kad jo paties valia vaizduotei nepasiduotų, nes jis dažnai suklaidinti gali. Jis nustatė, kad vadai turi vaizduotę derinti su tikrenybe ir turėti gabumą „nedaryti sau iš musės dramblio“ [12, p.266].

J. Valkiūnas akcentavo atminties vaizdinių blankumą, vaizdumo reikšmę – kuo daugiau pojūčių patiriame suvokiant, tuo atminties vaizdiniai bus ryškesni [11, p. 596].

K. Žukas aptarė ir sąvokas, jų susidarymo procesą: „Toks protinis sustatymas, kuris liečia panašių daiktų grupę arba panašių daiktų klasę, vadinamas bendru vaidiniu arba sąvoka“ [12, p. 266]. Sąvokų formavimosi procese K. Žukas svarbiausiais laikė „proto veiksmus“: palyginimą, abstrahavimą ir „apibūdinimus“ bei analizavo juos. Aptarė palyginimo sąlygas, pabrėžė vaizdumo, dėmesio sutelktumo reikšmę šiame procese. Ypač akcentavo analizės bei sintezės taikymo svarbą lyginant sudėtingus reiškinius ar objektus. „Abstrakcijos procese mes matome vieną kurį nors vaidinį, nematydami tuo pačiu laiku kitų, su juo susietų“ [12, p. 267], – pabrėžė K. Žukas. Toliau jis

analizavo apibendrinimą, sąvokos kokybę, kuri priklauso nuo jos aiškumo, tikslumo ir pastovumo.

Iš sąvokų sudaromi sprendiniai. Vadindamas juos „sprendimais“, K. Žukas aptarė jų reikšmę karyboje: „Sprendimas yra procesas, kuriuo mūsų protas tvirtina arba atmeta sąryšį tarp dviejų vaidinių arba sąvokų“ [12 p. 267]. Aptarė ir sprendinio subjektą („veiksnį“) bei predikatą („tarinį“). Sprendinio teisingumą K. Žukas akcentavo kaip įsitikinimą. Ypač svarbius sprendinius – dėsnius, jis vadina „įstatymais“. Būna tokie „sprendimai, kurie nors daugumoje atsitikimų ir tikri, bet neturi visuotinės reikšmės, tokie sprendimai vadinami principais arba pagrindais <...>. Pavyzdžiui, taktinį principą „laimi tas, kas svarbiausiam punkte ir svarbiausiu momentu sukonzentruos vyraujančias jėgas“ galima ginčyti istoriniais pavyzdžiais, kur gausingumas visai neduoda-vo laimėjimų, nors tokie faktai buvo, kaipo išimtis“ [12, p. 268].

Aptaręs paties samprotavimo sąvoką, K. Žukas aptarė indukciją, dedukciją, analogiją, jų reikšmę karyboje: „kara ir kautynės yra bandymai, kurie teisingus principus patvirtins, o neteisingus atmes“ [12, p. 269]. Tad čia K. Žukas remiasi logikos žiniomis.

K. Žukas aptarė ir iliuzijas, haliucinacijas ir sapnus; analizavo jų priežastis ir padarinius, aptarė tokią anomaliją, kaip somnambulizmą-lunatizmą [12, p.270].

Ypač daug dėmesio karo pedagogikoje skirta jausmams. Juos K. Žukas apibrėžė taip: „Jausmais vadiname tą psichikos būklę, kurioje yra smagumo arba kentėjimo, neatsižvelgiant į jų ypatybes arba priežastis, kurie juos sukėlė“ [12, p. 271]. Analizavo jausmų ir proto sąryšį bei sąveiką, jausmų vystymąsi priklausomai nuo žmogaus amžiaus bei patirties. Pabrėžė esant „smagumų ir kentėjimų įstatymą“ (dėsnį): „smagumas lydi kuklų ir teisingą kurio nors organo arba dvasinio gabumo veiksmą, bet kai mes pereinam tam tikras ribas, smagumas mažėja ir greit pasikeičia kentėjimu“ [12, p. 272]. Analizavo ir susijaudinimą bei jo reikšmę.

Akcentavo K. Žukas ir palyginimo „įstatymą“ (dėsnį): „jei smagumų arba kentėjimų priežastys pasilieka be pasikeitimų, arba dažnai kartojasi, tai smagumai arba kentėjimai silpsta“ [12, p. 272]. Jausmų kokybės keitimasis priklauso nuo laiko, pasikartojimų, amžiaus, išsilavinimo, sveikatos būklės, laiko ir vietos. „Dažnai kartojami kai kurie jausmai pavirsta į aistrą. Žodis „aistra“ reiškia tokį stiprų malonumų siekimą, kuris išstumia iš žmogaus są-

monės visus kitus norus ir vadovauja jiems, pavergia jo valią“ [12, p. 253]. Skyrė kilnias ir žemas aistras, pateikė jų pavyzdžių. K. Žukas skyrė ir aptarė: 1) fizinius: a) organinius ir b) specialius bei 2) psichinius jausmus, vadindamas juos žemesniaisiais.

Aukštesniusius jausmus K. Žukas vadino „jautimais arba emocijomis“, šiuos skirstė į: egoistinius, altruistinius ir idėjinius. Aptarė ir jų reikšmę.

Aptarė K. Žukas ir egoistinius jausmus, atliko bendrą jų klasifikaciją: savisaugos instinktas, baimė, rūstybė, džiaugsmas, nuliūdymas, savimeilė ir savo jėgos jausmas. Išanalizavo savisaugos instinktą.

Aptarė baimės apibrėžimą, atsiradimo priežastis, išorines ir vidines išraiškas, rūšis (prietaringumą, mirties baimę ir paniką).

Apibrėžė rūstybę, parodė, kad ji panaši į baimę savo prigimtimi – „atsiranda dėl kurių nors kentėjimų“ [12, p. 277], tačiau kitur ir nuo jos skiriasi ar net yra priešinga, sukelia norą atkeršyti už suteiktas kančias. Aukščiausias rūstybės jausmo pasireiškimas – „siūtis arba įniršimas. Jis karių tarpe dažniausiai pasireiškia paskutinėje kautynių fazėje – atakoje“ [12, p.277]. Aptarė ir fiziologinę rūstybės pusę, jos pasireiškimą kituose jausmuose: neapykantoje, kerštingume, antipatijoje, paniekoje ir pasibjaurėjime. Nurodo, kad šis jausmas svarbus kasdieniniame žmogaus gyvenime ir ypač – kare.

Aptarė K. Žukas ir džiaugsmą bei nuliūdimą, pateikė jų apibrėžimus, analizavo ir fiziologinę pusę.

Apibrėždamas savimeilę kaip natūralų kiekvieno žmogaus jausmą, K. Žukas kartu parodė ir kitas jos formas: puikybę ir išdidumą, „pagyrimų godumą“, garbės troškimą, analizavo jų teigiamas ir neigiamas puses.

Aptarė jis ir jėgos jausmą, jo apibrėžimą, pasireiškimus: „veiklumo geismą“, valdžios troškimą, rungtyniavimą, jų teigiamas bei neigiamas puses.

K. Žukas nagrinėjo ir altruistinius jausmus: simpatijos, meilės, „draugingumo“, Tėvynės meilės, nurodė jų reikšmę.

Nepamiršo K. Žukas ir idėjinių jausmų, išskyrė ir aptarė 4 jų grupes:

„1) Proto jausmai, kurie nukreipiami į tiesos suradimą;

2) Estetiniai jausmai – į grožį;

3) Moraliniai – į gėrį ir

4) Religiniai – į Dievą“ [12, p.280–281].

Valią K. Žukas apibrėžė taip: „Plačiąja prasme sąvoka „valia“ suprantama kaip aktyvi, t. y. veikiančioji dvasinio gyvenimo pusė, kuri pasireiškia vidujiniai

– siekimu veikti, o išoriniai – veiksmuose bei judesiuose“ [13, p. 417]. Aptarė valios vystymąsi priklausomai nuo amžiaus, subrendimo, analizavo „refleksi-nius judesius“ ir instinktą, parodė jų sąryšį ir skirtingumus.

Akcentavo valios veiklumą, aiškino sąmoningą valią, potaukius („patraukimus“), norus ir siekimus, parodė jų reikšmę žmogui.

Skyrelyje „Valios momentai“ K. Žukas iš esmės aprašo valingo veikimo schemą: „kiekviename baigtame valios veiksmo ir kiekviename siekime yra šie elementai:

- 1) raginamoji priežastis (motyvas), kuris priverčia žmogų veikti;
- 2) svarstymas;
- 3) sprendimas;
- 4) vykdymas“ [13, p. 419].

Analizavo šiuos elementus. Pirmame jų akcentavo tikslą, antrame pabrėžė svyravimo, pasitikėjimo įtaką. Trečiame siūlė skirti sprendimą ir ketinimą, ketvirtame aptarė ir nebaigimo vykdyti priežastis. Aiškino ir silpnavališkumą.

Analizavo ir valios įtaką veikimui. Čia aptarė valios įtaką protui ir jausmams.

Skyrelyje „Būdas“ iš esmės nagrinėjamas žmogaus charakteris, siejant jį su valingumu.

Skyrelyje „Įpročiai“ aiškinama jų kilmė ir esmė, pateikiama jų klasifikacija, analizuojama kartojimo reikšmė ir įpročių susidarymo dėsningumai, jų įtaka valiai, protui ir jausmams.

Platus skyrius „Individualumo išsiplėtimas“ padalytas į skyrelius:

I. „Dvasinis išsiplėtimas“ – taip vadinamas pirmas skyrelis. Čia aprašomas dvasinių žmogaus gabumų vystymasis, jo natūralios ir visuomeninės sąlygos (visuomenė, mokykla, kariuomenė, šeima).

II. „Individualumas“ – pabrėžiama, kad visame pasaulyje nesurasime visiškai identiškų žmonių. Nagrinėjamos įgimtos ir įgytos individualios savybės, temperamentų klasės, genialumas ir talentingumas.

2.4. Etika, kaip karo pedagogikos dalis

Baigęs bendrosios psichologijos klausimų nagrinėjimą, K. Žukas pereina prie kitos karo pedagogikos dalies, kurią pavadino „Kariškas auklėjimas (kariška etika)“. Ji pradedama *motto*: „Kariavimas iš dviejų skyrių susideda: iš smulkmenų ir aukščiausio tikslo“ (maršalas Morisas Saksonietis (*Maurice de Saxe*, 1696–1750); „Karyba (karo menas) turi du skyrius: žemišką ir dievišką (Napoleonas I)“; „ $\frac{3}{4}$ pasisekimo kautynėse pereina nuo moralių davinų ir tik $\frac{1}{4}$ nuo visų kitų aplinkybių“ (Napoleonas I) [13, p. 427].

Pirmiausia aptariamas auklėjimo reikalingumas ir svarba. Kaip svarbiausią jėgą išskėlė kario moralę. Pabrėžė, kad ji priklauso ir nuo tautos moralės, citavo bulgarų karo pedagogą plk. Kirkovą: „Istorija mums liudija, kad tautų galybė jų moralinėmis jėgomis matuojama, kad galingiausios visų laikų tautos, savo galybės ir išplitimo periodu, skirdavosi nuo kitų tautų savo nepaprastomis moralės jėgomis. Ten buvo jų galybės paslaptys <...>, jei tautų vadovų tarpe ar pačios tautos gelmėse patrūks moralūs principai; kada tėvynės meilė pasikeis pilnu indiferentizmu prie jos garbės ir likimo; kada troškimas pasipelnyti nešvariais būdais apims visus piliečius – tos tautos žlugimas artimas ir neišvengiamas“ [13, p. 428]. K. Žukas aptarė teigiamai apibūdinamas kariuomenes: Aleksandro Makedoniečio (Aleksandro Didžiojo, 356 pr. Kr. –323 pr. Kr.), Leonido (*Leōnides*, 508 ar 507 pr. Kr. – 480 pr. Kr.), Hanibalo (*Hannibal*, 247 arba 246 pr. Kr.–183 pr. Kr.), Gajaus Julijaus Cezario (*Caesar*, 100 ar 102 pr. Kr. –44 pr. Kr.), Gustavo II Adolfo (*Gustav II Adolf*, 1594–1632), Frydricho II Didžiojo (*Friedrich II*, 1712–1786), Napoleono I, Japonijos (1904 m. kare su Rusija), Gedimino (apie 1275–1341), Kęstučio (apie 1300–1382), Algirdo (apie 1296–1377) ir Vytauto Didžiojo (apie 1350–1430). Morališkai silpnos, K. Žuko tvirtinimu, buvo šios kariuomenės: persų karaliaus Kyro II Didžiojo (mirė 530 pr. Kr. g.), pretorionų (Romos imperijos žlugimo epochoje), prancūzų (1870–1871), rusų (1904–1905). Ypač akcentavo naujausią tuo metu pavyzdį – rusų kariuomenę 1917 m. ir „tą visuomenę, kuri fronto užpakalyje visomis jėgomis valstybės pamatus griovė, ir tą kariuomenę, kuri mesdavo frontą dėl to, kad jų „tėvynė Viatkoje, kur joks priešas nenueis“ [13, p.428]. K. Žukas pabrėžė, kad „Mums, lietuviams, svarbu žinoti viena: sulyginamai su savo būsimais kautynių lauko priešais, mes greičiausiai būsim silpnesni skaičiumi, ginklavimu, karo technika ir kitais kariavimui reikalingais daviniais, tai tuos trūkumus kupinai privalo-

me padengti vienu – savo moralės jėgomis“ [13, p. 429].

Etiką K. Žukas apibrėžė tokiu būdu: „Bendros visiems žmonėms moralės prievolės nustatomos mokslu, etika vadinamu“ [13, p.429]. Pabrėžė, kad kario etika – griežtesnė negu paprasto piliečio.

Aptarė pačią moralės sąvoką, sąžinę, gėdos, garbės, simpatijos, pagarbos, nuostabos, pasigėrėjimo, paniekos, pasipiktinimo jausmus.

Toliau K. Žukas analizavo dorovės teorijas. Aptarė sąvokų „kas yra geras“, hotentotų teoriją, pagal kurią „geras“ yra vis tas, kas man yra gera, ir „blogas“ – kas man bloga“ [13, p. 431]; „smagumų teoriją“, kurią pagrindė Epikūras (*Epikuros*, 341 pr. Kr.–271 pr. Kr.), Šarlis Furjė (*Fourier*, 1772–1837): „gera“ yra <...> kas mums sudaro smagumą“ [12, p. 431]; „utilitaristų“ teoriją, kurios pagrindėjai buvo Džonas Stiuartas Milis (*Mill*, 1806–1873) ir Herbertas Spenseris (*Spenser*, 1820–1903): „gera“ yra <...> tai, kas yra naudinga“ [13, p. 431]; Adamo Smito (*Smith*, 1723–1790) teoriją: „gera“ yra <...> tas, kas žmoguje sukelia simpatiją“ [13, p. 431], bulgaro plk. Kirkovo dorovės sąvoką: „gera“ yra <...> tai, kuo žmogus apreiškia savo tobulybę, aukštumą ir sąmoningą valią“ [13, p. 432]. Aptarė stipriąsias ir silpnąsias teorijų puses, jų pritaikymą karyboje: pvz., utilitaristų teorija panaudotina ta prasme, kad, „saugodami tėvynę ir kovodami su priešu, jie apsaugoja ir savo šeimą, ir save“ [13, p. 431], hotentotų teorija: „santykiuose su priešu <...> turi būt rodomas kuo didžiausias egoizmas“ [13, p. 432].

Plačiau analizavo atsakomybės sąvoką. Pabrėžė, kad atsakomybė valdoma šių dėsnių: „1) turi būti įstatymas, kurio peržengimas yra draudžiamas; 2) įstatymas turi būti žinomas tam, iš ko jo vykdymas reikalaujamas ir 3) veikiamas asmuo turi būti laisvas“ [13, p.432]. Kariams yra dar papildomos sąlygos:

„1) Be įstatymo jie privalo pildyti visus, juos liečiančius statutus, <...> įsakymus bei nurodymus;

2) Karininkams yra privalomos kariuomenės bei dalių tradicijos ir garbės teismų įstatymai, nors jie gali būti ir nerašyti“ [13, p. 433].

Atsakomybės pakitimo sąlygos:

1) „Idiotizmas, beprotystė ir sąmonės nustojimas dėl ligos arba dėl kurių nors nepaprastų įvykių beveik visuomet atima išmintingumą ir dėl to tokioje būklėje padaryti veiksmai nustojo normalumo žymių; tokios būklės žmogus nėra atsakingas“ [13, p. 433].

2) Girtumas neatleidžia nuo atsakomybės, nes pats pasigėrimo faktas

jau yra atsakomybės stoka, nes girtuokliavimo padariniai kiekvienam žmogui žinomi.

3) Žmogus negali atsakyti už veiksmo neatlikimą, jei jo atlikti absoliučiai negalima. Tačiau tai – „tampri“ sąvoka, nes kartais, pvz., per kautynes, negalimos kliūtys yra įveikiamos. Iš kitos pusės, jei karys pats sudaro „negalimas kliūtis“ (pvz., sąmoningai susižaloja), tokiu atveju jo atsakomybė tik padidėja.

4) Žmogus atsako už tai, kad neparodo savo veiklumo, valdžios (pvz., dėl aplaidumo, abejingumo) ir neužkerta kelio jo akivaizdoje vykstančioms blogybėms (ypač tai liečia vadus).

5) Karys neatsako už veiksmus, padarytus vado įsakymu.

6) Jei veiksmas padarytas prievarta, tada kiekvienu konkrečiu atveju būtina spręsti apie tai, ar jis atsako už jį ar ne. Prievarta gali būti fizinė arba moralinė. Pirmuoju atveju žmogus yra įrankis prieš savo valią ir dažnai laikomas neatsakingu už atliktą veiksmą. Antruoju atveju žmogus lengviau atsakingas, nes moralinei prievartai pasipriešinti lengviau.

7) Sunku apie atsakomybę spręsti, jei veiksmas padarytas dėl nežinojimo ar netyčia.

8) Žmogus gali būti atsakingas ir už kitų veiksmus (pvz., vadas – už pavaldinių veiksmus).

9) Kai nusižengimai atliekami drauge su kitais žmonėmis, tai ir atsakomybė būna bendra, atsižvelgiant į dalyvavimo nusižengime laipsnį“ [13, p. 433].

Labai akcentavo K. Žukas pareigas („prievoles“). Pateikė tokią jų klasifikaciją:

„1) Prievolės kitiems žmonėms, <...> savo draugams, viršininkams, valdiniam, valdžiai, savo ir svetimų šalių gyventojams.

2) Prievolės tai – asmens moralumas.

3) Prievolės valdiškam ir svetimam turtui.

4) Prievolės tėvynei ir

5) prievolės Dievui – religinis moralumas“ [13, p. 434].

Akcentavo „Fenelono taisyklę“, kurią suformulavo prancūzų pedagogas ir rašytojas arkivyskupas de Salinjakas de la Motas–Fenelonas (*de Salignac de la Mothe–Fénelon*, 1651–1715): „Ta prievolė yra svarbesnė, kuri liečia didesnę žmonių skaičių: prievolės šeimai ir visuomenei etapui aukščiau, negu prievolės sau; dar aukščiau stovi prievolės tėvynei, o po to – prievolės žmonijai“ [13, p. 434].

Akcentuodamas tai, kad „Kuo daugiau veiklumo, sąžiningumo ir geros valios rodė karys savo kasdienines prievoles atlikdamas, tuo daugiau galima tikėtis, kad jis išpildys savo prievoles per karą ir kautynes“ [13, p. 434], K. Žukas pabrėžė kasdieninių kario pareigų vykdymo svarbą jo auklėjime.

Pabrėžia K. Žukas net ir buitinio tvarkingumo ar netvarkingumo reikšmę karių auklėjime: „Kareivis, kuris su suteptais rūbais vaikščioja, galbūt kuris taip pat, kaip ir kitas su švariais rūbais, bet pirmasis kaipo mažiau tvarkingas kasdieniniame gyvenime, turbūt bus mažiau paklusnus ir viršininko balsui,“ – pasakė prancūzų maršalas Marmonas“ [13, p. 435].

Toliau K. Žukas plačiai analizavo pareigų vykdymo laidavimo sąlygas („laidus“):

„*Teisių laidas*. Teisių arba begaliu laidu vadinasi įstatymais numatytos bausmės ir dovanos, kuriomis iš vienos pusės persekiojamos ydos, iš kitos gi – dorybės gerbiamos“ [13, p. 435].

„*Visuomeninis laidas* <...> glūdi vadinamojoje opinijoje – visuomenės nuomonėje ir visuomenės bei draugovės įtakoje“ [13, p. 435].

„*Vidinis laidas* <...> pareina nuo mūsų sąžinės“ [13, p. 436].

„*Natūralių padarinių laidas*. Žmogaus gyvenimas pilnas pavyzdžių, kurie įrodo, kad yra <...> natūralus gamtos teisingumas, kuris baudžia mus už mūsų nusizengimus ir apdovanoja už padarytus nuopelnus“ [13, p. 436]. Apibendrinamas K. Žukas pabrėžė: „Įvairūs prievolių atlikimo būdai: pabaudos ir dovanos, visuomenės nuomonė, sąžinė ir natūralūs padariniai, atskirai imant, yra silpni, bet kadangi jie <...> veikia visi bendrai, arba bent keli išsyk, tai gaunasi užtektinas moralių priemonių atlikimo laidas“ [13, p. 436].

Aptarė K. Žukas karių pareigas kitų žmonių atžvilgiu.

„*Prievolės žmonėms aplamai*“: teisingumas, gailėstis (artimo meilė).

„*Prievolės kitų žmonių gyvybei*“: nesikėsinti į kitų gyvybę be reikalo, nekankinti.

„*Prievolės svetimai garbei*“: Pasikėsinimo į garbę formos: šmeižtas; difamacija (skiriasi nuo šmeižto tuo, kad šmeižtas visada susideda iš melo, o difamacija – tikrų faktų, tik juos dažnai sutirštinant, skelbimas); piktžodžiamas (apkalbos siauroje aplinkoje, difamacijos atmaina), burnojimas (kai kam nors į akis sakomi įžeidžiantys, šiurkštūs žodžiai, kurių klausantysis nėra nusipelnęs).

Kitos neteisingumo rūšys: įskundimas, pavydas (įskundimu nelaikomas

pranešimas apie kitų padarytą nusikaltimą, tačiau jis turi būti ne anoniminis), dėkingumo stoka žmonėms, padariusiems ką nors gera.

Iškeliama „*kariška draugija*“: „Dvasinė kariuomenės vienybė sudaro jos jėgą; <...> geistina, kad karys susiartintų ne tik su savo viršininkais ir valdiniais, bet ir nelygiais sau“ [13, p. 438]. Svarbu taip pat, kad „korporatyvinė dvasia nepaimtų neteisingos krypties – <...> kada į kitas kariuomenės dalis žiūrima negerai, tyčia mažinami jų nuopelnai“ [13, p. 438].

„*Prievolės savo draugams*“: tarpusavio pagalba. Akcentavo taisyklę: „*eik šaudymo link*“, A. Suvorovo (1730–1800) žodžius: „*pats pražūk, bet draugų gelbėk*“.

K. Žukas svarstė vadų pareigas pavaldinių atžvilgiu, pabrėžė, kad egzistuoja ir svarbias funkcijas atlieka „*kariška organizacija*“: „Viršininkai, kurie dėl savo hierarchinės padėties stovi arčiau prie kareivių, yra ne kas kitas, kaip kariuomenės vado valios laidininkai“ [13, p. 438], o pati „organizacija duoda visiems viršininkams valdžią, tai yra teisę duoti įsakymus ir priversti valdinius juos pildyti. Organizacijai teikia pagalbą taktika“ [13, p. 438]. Pabrėžtas ir „*organizacijos reikalingumas*“: „Baisiausias įsakymas, <...> tai eiti <...> kautis, tai yra eiti mirties link <...>; hierarchinė valdžia <...> yra menkas ragintojas <...>. Priemonės, kurios galėtų paskatinti karį kautynėse eiti pirmyn, visuomet yra to kario širdyje kaip prievolės jausmas tėvynei ir viršininkams“ [13, p. 439].

Pateikiama ir „*viršininkų ir valdinių prievolių klasifikacija*“:

a) „*Prievolės viršininkui*“: 1) paklusnumas, 2) pagarba, 3) pasitikėjimas, 4) meilė;

b) „*Viršininko prievolės savo valdiniams*“: 1) būti teisingam, 2) nusipelnyti savo valdinių pasitikėjimą, gerbimą ir meilę, 3) rodyti jiems asmens pavyzdį.

Analizuojamos ir valdinių pareigos vadams. Pirmiausia aptariamasis paklusnumas.

Paklusnumas. Gali būti išorinis ir vidinis. „Išoriniu atžvilgiu kario paklusnumas turi pasireikšti absoliučiu (be prieštaravimų ir svyravimo) ir tiksliu įsakymų pildymu. Vidiniu atžvilgiu paklusnumas turi būti sąmoningas“ [13, p. 439]. Karys turi įsitikinti, kad jo paklusnumas yra būtinais reikalingas, paklusnumas turi būti protingas (dedamos proto pastangos, kad įsakymas būtų įvykdytas geriau ir tiksliau), energingas (karys turi įdėti savo valios stiprias pastangas). „Per karą tėvynės gelbėjimas svarbiausia ir pareina nuo tokio paklusnumo“ [13, p. 439]. Paklusnumas – ne nusižeminimas, o patriotiškas, kilnus savo pa-

reigos atlikimas. „Tik tas gerai mokės valdyti, kas moka klausyti,“ – pasakė šv. Tomas Kempietis“ [13, p. 439].

Gerbimas: „yra toks vidinis valdinio jausmas, kuris pareina nuo proto ir moralių viršininko pirmenybių. Be šio pamato sunku yra įgyti savo valdinių gerbimą, kad ir kiek jis būtų valdiniam skiepijamas ar įsakomas <...>. Bet praktišku atžvilgiu geistina, kad karys gerbtų savo viršininką visuomet, net neatsižvelgiant į jo <...> proto ir moralės pirmenybę“ [13, p. 440].

Gerbimą didina: amžius, išsilavinimas. Gerbimo išorinė pusė – kariškas etiketas. Už negerbimą – bausmės: „Bausmės dydis ir laipsnis keičiasi nuo to, jei viršininkas buvo nepagerbtas savo pareigas pildant arba rikiuotėje ir didžiausia bausmė skiriama už negerbimą per karą“ [13, p. 440].

Pasitikėjimas: „Tyčia skleidžiamas rusų kariuomenėje 1917 m. karių nepasitikėjimas savo vadais greit pasibaigė visiška tos kariuomenės katastrofa <...>.

Pasitikėjimą bei gerbimą gali nusipelnyti <...> viršininkai būdu ir autoritetu. Bet, kad ir kokie būtų viršininkų gabumai, valdiniai turi pasitikėti. Daugumoje atsitikimų valdiniai stovi toli nuo savo viršininkų ir negali, neturi užtektinai kariško prityrimo, kad tinkamai juos įkainotų <...>.

Valdžios atstovai ir ypač aukštesnė karo vadovybė turi žiūrėti, kad karinių viršininkų autoritetas nebūtų griauamas nei spaudoje, nei kitokiais būdais, nes autoriteto griovimas užmuša pasitikėjimą savo viršininkais, o tai per karą gali privesti kariuomenę prie katastrofos“ [13, p. 440].

Meilė viršininkams: „Didieji karo vadai daugumą savo laimėjimų laimėjo ne tik savo genijumi, bet ir ta meile, kurią jie sugebėjo sukelti ir palaikyti savo valdinių širdyse“ [13, p. 441].

Labai akcentavo K. Žukas ir vadų pareigas savo pavaldiniams. Iškeliamas „viršininkų teisingumas“: „reikalingumas vienos griežtos valios uždeda viršininkams prievolę kuo didžiausio teisingumo savo valdiniams“ [13, p. 444].

Tai realizuojama tokiu būdu:

- 1) nedaryti skirtumo dėl simpatijos ar kitų jausmų;
- 2) skirstyti pareigas atsižvelgiant tik į gabumus;
- 3) gerbti pavaldinio žmogiškąją vertę;
- 4) priiimti atsakomybę už įsakymų padarinius.

„Valdinių gerbimo, pasitikėjimo ir meilės įgijimas“: „Asmuo, kuris darosi <...> pagarbos objektu, turi žibėti mūsų akyse tokiomis savybėmis, kurios bus pagarbos vertos“; „pagarbos jausmo išplėtojimui vyraujančios reikšmės turi pats

viršininko asmuo, jo pedagogiškai gabumai ir tvirtas savo dalykų žinojimas“; „Pasitikėjimas yra pagarbos palydovas“; „Mūsų žmonių pasitikėjimo gauti yra labai sunku, nes tai yra jau mūsų tautos ypatybė. Tiek amžių <...> mes buvome apgaudinėti ir slegiami, kad netikim jau vieni kitais ir reikia labai stiprių įrodymų, kad ir viršininkas savo valdinių pasitikėjimo nusipelnytų“ [13, p. 442].

Iš tų 2 jausmų formuojasi meilės jausmas. Norėdamas to pasiekti, vadas privalo: 1) „gerbti savo valdinius ir pasitikėti jais“; 2) „Norėdamas turėti savo valdinių pasitikėjimą, reik ir jiems tą patį jausmą rodyti“; 3) „mylėti savo valdinius“; 4) „rūpintis savo valdinių sveikata, <...> domėtis ir rūpintis savo valdinių ligonių padėtimi ir lankyti juos, kad ir kur jie būtų <...>; viena priežasčių dėl kurių gerbė ir mylėjo Napoleoną jo kareiviai, buvo jo nepaprastas rūpinimasis sužeistųjų ir ligonių likimu“; 5) „rūpintis protiniu ir moraliniu savo valdinių išsilavinimu“; 6) „dar taikos metu imtis visų priemonių, kad paruoštų iš jaunų karininkų gerus būsimus viršininkus, skleisti jų tarpe karybą <...>, karišką dvasią ir kilnumą“ [13, p. 443].

Pabrėžiamas ir „*asmens pavyzdys*“.

Aptariamoms ir pareigos savo tautiečiams bei priešui.

„*Prievolės savo tautiečiams*“: teisingumas, gailėstis, garbingumas („mundo garbė“, pagarba vyresniems, moterims, valdžios atstovams, mandagumas), svetimo turto gerbimas ir neliečiamybė.

„*Santykiai su priešu ir priešo šalies gyventojais*“: senovėje – tai būdavo skerdynės (kryžiuočiai). „Pagaliau pasirodė rašytojai ir valstybiniai vyrai, kurie paveikė tautas, kad santykiai tarp kariaujančių buvo įvesti į tam tikras teisėtas ir pakenčiamas ribas“ [13, p. 444]. Citavo de la Bredą ir de Monteskjė (*de la Bréde et de la Montesquieu*), teigusį, kad „tautų teisė neabejotinai matuojama tuo, kad taikos metu jos viena kitai turi daryti kiek galint daugiau gero, o per karą kiek galint mažiau blogo“ [13, p. 444].

Pagal tarptautines kariavimo taisykles draudžiama:

1) „*žiaurios arba barbariškos priemonės*“ (šulinių, šaltinių nuodijimas, bakteriologinis karas);

2) sprogstamųjų kulku naudojimas, belaisvių kankinimas ar žudymas;

3) užmuštųjų, sužeistųjų ar belaisvių apiplėšinėjimas;

4) klastingas naudojimasis parlamentininkų ar pasidavimo į nelaisvę balta vėliava, raudonojo kryžiaus ženklų.

Ženevos konvencija (1864 m.) įpareigoja: 1) ligoninės ir juose esantys su-

žėistieji bei ligoniai yra laikomi neutraliais ir nelaikomi priešu, bet neturi bŭti saugomi ginkluotų karių;

2) sanitarinis personalas – neutralus;

3) pagalba sužeistiesiems ir ligoniams yra privaloma, nežiŭrint kieno jie yra: savi ar priešo;

4) ligoninių personalas turi nešioti raudono kryžiaus (turkai – raud. pusbėnlio) ženklą.

Aptariamasis elgesys su priešu ir jo šalies gyventojais: „Karių elgesys su priešu kautynėse ir joms pasibaigus turi bŭti be noro padaryti priešiui nereikalingų kentėjimų, bet vis dėlto kiek galint daugiau jo iš rikiuotės išvesti“ [13, p. 445].

Priešo šalyse karys turi bŭti atsargus, griežtas, tačiau neturi skriausti jam nekenkiančių gyventojų. „Vagystė, plėšimas, žmogžudystė ir kiti smerktini darbai priešo šalyje yra draudžiami“ [13, p. 445].

O „turtas ir daiktai, kurie priklauso bažnyčioms, mokykloms, prieglaudoms, dailės paminklai ir istorinės vertės dalykai turi bŭti ypač saugomi“ [13, p. 445]. Tačiau žmoniški santykiai taikomi lojaliai besielgiantiems gyventojams. Jei rodomas pasipriešinimas, prieš jį reikia imtis adekvačių priemonių.

Netinkamas elgesys – iš pradžių žiaurus, o po to – per minkštas buvo stebimas Rusijos kariuomenės veiksmuose Galicijoje ir Rytprūsioose I pasauliniame kare. Tai pakenkė jos operacijoms.

„*Prievolės savo kūnui*“: „1) kukliai save laikyti; 2) griežtai pildyti higienos taisykles ir reikalavimus; 3) palaikyti švarą; 4) prisilaikyti tvarkos ir 5) nuolat bŭti užimtam darbais“ [13, p. 445].

Cituojamas maršalas A. Marmonas (*Marmont*, 1774–1852): „Tvarkos meilė yra vienas pamatų, be kurių kariuomenė nustoja vidaus sąryšio, nepateisina jokių vilčių ir nepatenkina jokio reikalavimo. Jei karys yra punktualus ir mėgsta tvarką, jis yra ir drausmingas; koks jis yra nustatytas tvarkos smulkių reikalavimų pildyme, toks jis bus ir kautynėse ir prie sunkiausių apystovų“ [13, p. 446]; pabrėžiama, kad „Darbas turi pasidaryti antra kareivio prigimtimi“ [13, p. 447].

O „Visos karių prievolės savo kūnui neturi rodytis smulkiomis, nes jų sveikatos stiprinimas prisideda ir prie auklėjimo. Visos eilės pareigų pildymas kareivinėse pratina kareivį prie paklusnumo, daro jo bŭdą tvirtesnį ir lankstesnį“ [13, p. 447].

Aptartos ir „*prievolės sielai*“: protui, jausmams ir sielai.

„*Prievolės protui*“: 1) mokslas (ypač savo ginklo rūšies srityje). Cituoja Anuaną Anri de Žomini (*de Jomini*, 1779–1869): „Nelaimė tiems kariams ir toms tautoms, kurie į karo mokslą žiūri, kaip į nereikalingą sunkenybę, kurie jo reikšmės nepripažįsta; jie bus priversti jį išmokti, jei tik nebus per vėlu“ [13, p. 447]; 2) teisybės meilė (plačiai analizuojamas melo blogis).

„*Prievolės valiai*“: 1) drąsa – cituojamas Karlas Klauzevicas (*Clausewitz*, 1780–1831): „Drąsa, aukštai išlavintu protu nukreipiama, pakelia viršininką ir daro jį tikru karžygiu. Tokia protinga drąsa nieko bendro neturi su rizika; priešingai, ji sudaro pamatą visiems viršininko išskaičiavimams, kurie pereina nuo galvojimo, žaibo greitumu einančio. Kuo aukščiau ant savo sparnų drąsa pakelia viršininko dvasią ir samprotavimus, tuo platesnis bus jo akiratis ir tuo daugiau bus jam garantuotas pasisėkimas“ [13, p. 449];

2) ryžtingumas – cituojamas Napoleonas: „nėra nieko sunkesnio, bet ir svarbesnio, negu tikras pasiryžimas, tai yra mokėjimas sprendimą padaryti; tikro vado išmintis pasireiškia gabumu gerą sprendimą padaryti“ [13, p. 449];

3) šaltakraujiškumas;

4) kantrybė. Analizuojama tai labai plačiai. Pabrėžiamas silpnadvasiškus, kaip priešybė drąsai. Ypač jis turi būti svetimas vadams.

Pabrėžiamas „*Geras ir sąžiningas pareigų ėjimas*“. Analizuojamas kareivių ir vadų atžvilgiu. Vadų atžvilgiu kritikuojamas neveiklumas ir per didelės valdžios pasisavinimas.

Pabrėžtas „*Gerbimas savęs*“. Cituotas I. Kantas (*Kant*, 1724–1804): „Kas pats save daro slieku, ar gali skųstis, jei bus sumindžiotas“ [13, p. 449]. Garbė pasireiškia: narsumu kautynėse, priesaikos laikymusi, kova už teisybę. Reikia vengti gudrybių, melo, šmeižto, klastos santykiuose su sau lygiais ir aukštesniais. Akcentuojamas negodumas, teisingumas, kilniaširdiškumas, kova už dalies, kariuomenės ir tėvynės garbę.

Aptartos pareigos tėvynei ir liaudžiai. Keliamas klausimas: „*Kas yra tėvynė?*“ „Tėvynės“ sąvokos turinys atskleidžiamas taip: 1) teritorijos bendrumas; 2) naudos, būdo ir papročių bendrumas; 3) įstatymų bendrumas; 4) viena istorinė praeitis; 5) jausmų ir pageidavimų bendrumas; 6) kalbos bendrumas; 7) tautinė giminytė (pastarieji 2 elementai ne visada būdingi).

„*Tėvynės meilė*“ apibrėžta tokiu būdu: „Tikra tėvynės meilė turi būti negodi ir stipri, nes tikrai tokia meilė gali raginti pilietį ir karį tarnauti jai ir priversti jį aukoti jai viską, ką jis turi, net ir savo gyvastį“ [14, p.59].

Akcentuotas „*paklusnumas įstatymui*“: „Apie kiekvienos valstybės tvirtumą galima spręsti iš to, kaip griežtai piliečiai įstatymų prisilaiko ir juos pildo“ [14, p. 59]. Siūlomas kariuomenės nesikišimas į politiką, nes dėl to ne tik lauzoma kariška drausmė, bet ir žlunga valstybės: „pretorijonai Romėnų imperijos puolimo epochoje arba rusai 1917 m.“ [14, p. 59]. Cituojamas prancūzų generolas N. F. Blondelis (*Blondel*, 1618–1686): „Karys negali būti savo centrinės valdžios teisėjas, nes jis sudaro jos jėgą“ [14, p. 60].

Aptarta problema „*valdžia ir jos gerbimas*“: „visi valdžios nurodymai pildomi tik tuomet, jei jie gauti per tiesioginius viršininkus“ [14, p. 60], o „Gerbti valdžią išoriškai mes privalome jos didesnio autoriteto palaikymui; gerbti vidujiniai – dėl to, kad ji yra mūsų tautos valios reiškėja“ [14, p. 60].

Analizuojama ir problema „*Valdiškas turtas bei pinigai ir jų naudojimas*“: pabrėžiama, kad „Daugumas mūsų lengvai žiūri į jiems įteiktą turtą ir laiko savo santykius su valdišku turtu minkštesniais, negu su svetimu privačiu, o savo turto reikalą stato kuo aukščiausiai“ [14, p. 60]. Aptaria maisto svarbą: „*kas valdo pilvą, tas valdo ir dvasią*“ (kariška patarlė); drabužių ir apavo, ginklų, arklių, valdiškų pinigų tausojimas, tvarkingas naudojimas.

Pabrėžiamas *religijos reikalingumas*: „Religija <...> laimina karių pasiaukojimą tėvynės gynimui, <...> sutaiako juos su mirtimi“ [14, p. 61].

Daug dėmesio K. Žukas skiria ir karių moralei bei idealams. Formuluoja „*Kariuomenės paskyrimo tikslas*“: „Kariuomenės paskyrimas yra kariauti“ [14, p. 62]. Analizuoja paties karo moralumą, remdamasis gen. S. Radaus-Zenkavičiaus (1874– ?) straipsniu „Karas, karo galybė ir karo mokslas“: „Nuo 1496 m. pr. Kr. iki 1926 m. buvo 3151 karo ir tik 229 taikos metai. <...> kiekviena tauta, klasė arba atskiras žmogus išsikovoja tiek teisių, kiek gali apginti“ [14, p. 63].

Aptiriamos *įvairios nuomonės apie karą*: „Ar galima nelaikyti kariuomenės, kuri atitraukia savo eilėsną geriausio amžiaus šalies gyventojus ir apsunkina valstybės biudžetą?

Ne, negalima. Bent artimiausioje ateityje tam jokių duomenų neturime“ [14, p. 63].

Cituojiama šv. Evangelija: „ištraukęs kalaviją nuo kalavijo ir žus“, deja, pabrėžiant, kad jos nelabai paisoma.

Pažymima, kad L. Tolstojus (1829–1910): „savo kūriniuose visokiais būdais neigia karą, šaukia žmoniją prie meilės, brolybės, lygybės. Tačiau tai ir pasiliko

„šauksmu dykumoje“, o jo tautiečiai iki šiam laikui rodo didžiausią savo žvėriškumą“ [14, p. 63].

Pabrėžia K. Žukas ir tai, kad „Filosofai, karo gynėjai, savo kūriniuose prieina išvadų, kad karas neišvengiamas, nes jis buvo visą laiką <...> kaip grumtynės dėl būties, kad karas yra reikalingas žmonijai, nes jis kaip audra blaivina tirštą atmosferą; kad jis iškelia žmonių tarpe apsnūdusius jausmus, kaip antai, karštesnę tėvynės meilę, narsumą, doros pakėlimą, idealų sekimą“ [14, p. 63] – taip teigė Pjeras Žozefas Prudonas (*Proudhon*, 1809–1865), G. V. F. Hėgelis (*Hegel*, 1770–1831).

Karas yra blogas dėl milijonų žmonių aukų, kultūros, turto naikinimo ir t. t. Tačiau dėl karo Lietuva 1918 m. atgavo Nepriklausomybę, – pabrėžė K. Žukas.

„Šalin karą! Šalin ginklus! – šaukia visokių plaukų antimilitaristai. Bet tegul jie pasakys, kuriuo būdu galima priversti save gerbti ir apsisaugoti nuo kaimynų, nuo jų pasikėsinimo į <...> suverenumą ir turtą“ [14, p. 64], – teigė T. V. Vilsonas (*Wilson*, 1856–1924), cituojamas K. Žuko.

Pateikė K. Žukas pavyzdžių, kai nesilaikoma sutarčių: Hagos taikos konferencijos dalyviai nespėjo grįžti namo, o prasidėjo anglų–būrų karas. Vos praėjus 2 dienoms po Suvalkų sutarties pasirašymo, želigovskininkai užgrobė Vilnių. „Žinomi Vilsono „14 punktų“ dėl tautų apsisprendimo teisės, kurių neremia nei Vilsono tautiečiai, nei ... pats Vilsonas“ [14, p. 64].

Panašiai tvirtino ir O. Bismarkas (*Bismarck*, 1815–1898): „Traktatai – tai galbai popieriaus“, „Jėga stipresnė negu teisė“ [14, p. 64].

Paties K. Žuko išvada: „karas yra visai natūralus reiškinys tautų gyvenime, kuris nors ir turi savo blogų pusių, bet, išmintingai juo naudojantis, yra vienas greičiausių ir galingiausių žmonių civilizuoju“ [14, p. 64]. Taigi „karas yra blogumas, bet blogumas neišvengiamas“ [14, p. 64].

Plačiai aptarta kariuomenės ir karių paskirtis.

Kariuomenės uždaviniai: „1) savo teritorijos ir suverenumo gynimas; 2) svetimų teritorijų nukariavimas; 3) šalies tvarkos ir įstatymų apsauga ir 4) moralinis bei fizinis tautos auklėjimas“ [14, p. 64].

„Nuo 2-ojo kariuomenės uždavinio <...> mes, lietuviai, nuoširdžiai atsiskome. Tyčia ar netyčia, bet pavadinimas „Krašto apsaugos ministerija“ pabrėžia mūsų kariuomenės egzistavimo tikslą“ [14, p. 65], – rašė K. Žukas. Kitur vartojama ir „Karo ministerija“.

„Esant mūsų tautos dideliam tolerantiškumui priešvalstybiniai gaivalai galėtų susispiesti ir, kaipo aktingesni, negu dauguma tikrųjų lietuvių, veikia įvykdyti „mažumos diktatūrą“ [14, p. 65], – todėl aktualus ir 3–ias uždavinys. Apie 4–ąjį jau daug kalbėta...

„Sąvoka „kariška drausmė“ turi du elementu: pirmas – savo prievolių žinojimas, ir antras – nuolatinis ir geras jų pildymas“ [14, p. 65], – pabrėžė K. Žukas. Karinę drausmę jis traktavo kaip kovinės moralės reiškėją. Karinę moralę akcentavo ir V. Biržiška: „Savo <...> darbuotėje karininkai ypatingo dėmesio turi kreipti į moralinį karių paruošimą, nes nuo jo, pasak Napoleono, pareina $\frac{3}{4}$ laimėjimo“ [3, p. 53].

Daug dėmesio K. Žukas skyrė ir idealų reikšmei rengiant kariuomenę karui.

„Karių raginamosios priežastys“ (stimulai), anot K. Žuko, yra: patriotizmas, „prievolių“ jausmas, fanatizmas, priešo neapykanta, kerštas ir kt. Jie turi 2 puses: 1) pati jų esmė, moralumas ir 2) energija, kuria tie stimulai veikia sąmonę ir valią bei pasireiškia kario veiksmuose.

„Kuo daugiau karys yra patrauktas, sužavėtas idealu, tuo jis daugiau sugeba pareikšti energijos dvasioje, tvirtumo ir pasiaukojimo“ [14, p. 66], – teigė K. Žukas.

Ypač išskelti „Moralūs idealai“: tėvynė, tikyba, laisvė ir kt. „Iki tol, kol idealai lieka negodūs, skaitūs ir nesutepti, arba iki tol, kol viltys dar žavina žmogų, jis be baimės ir sustojimo siekia jų; bet sykį idealų autoritetas sumažėjo ir susitepė, jų žavingumas aptemdytas, arba viltys pranyko – ateina kartus atsipeikėjimas. <...>. Labai dažnai atsitinka, kad buvusieji idealai sukelia to paties žmogaus didelę jų neapykantą ir įniršimą“ [14, p. 66]. (Prancūzų revoliucija: laisvė, lygybė, brolybė; išblėsę idealai: rusų kariuomenė 1917 m.; veiksmingi idealai: 1918–1919 m. Lietuvos savanoriai – tokie K. Žuko pateikti pavyzdžiai).

Analizuojamos ir „Dvasios nupuolimo priežastys ir padariniai“: „pirmos prieš pastangos yra idealus sugriauti“; „visi Lietuvos piliečiai, o ypač kariški viršininkai privalo idealus saugoti ir savo valdinius prie jų vesti“ [14, p. 67].

2.5. Karių auklėjimo metodika (karinė hodegetika)

III savo studijos dalyje K. Žukas išdėstė „Karišką auklėjimą“ (auklėjimo metodiką). Metodą jis apibrėžė tokiu būdu: „Metodas yra taisyklingas veikimo būdas norint pasiekti tam tikrų tikslų“ [14, p. 67].

K. Žukas daug dėmesio skyrė metodų parinkimui. Svarbus yra „*metodo suderinimas su prigimtimi*“ – metodas turi būti suderintas: „1) su kareivių prigimtimi ir 2) su kareivių auklėjimo tikslu“ [14, p. 68]. Pagrindinis kareivio auklėjimo principas: „veikti jį, atsižvelgiant į tai, koks jis yra“ [14, p. 68]. Jis akcentavo, kad „Teisingai elgiasi tik tas karininkas-auklėtojas, kuris auklėja individuališkai, <...> kuris, atsižvelgdamas į žmogaus savybes, taiko tas ar kitas auklėjimo priemones: jautriems žmonėms – minkštas, švelnesnes, o nejautriems, nesąžiningiems – griežtesnes“ [14, p. 68].

Svarbus ir „*metodo suderinimas su auklėjimo tikslu*“. Pats tikslas yra: „per trumpą karo tarnybos laiką paruošti iš paprasto piliečio sąmoningą tėvynės gynėją“ [14, p. 68].

Kėlė K. Žukas ir klausimą „*kas yra auklėjimas?*“ ir atsakė į jį taip: „Auklėjimo metodas yra tik bendros ribos, kuriose auklėtojas gali veikti savarankiškai. Auklėjimas nėra kažkoks mechaniškas darbas, kurį galima dirbti tam tikru receptu arba šablonu, bet tai yra menas“ [14, p. 68].

Didelę reikšmę K. Žukas skyrė ir kareivių individualumo pažinimui: „kadangi auklėjimo tikslas nesikeičia, tai į kareivių individualumą reikia taikinti tik tokias auklėjimo priemones, kurios tą tikslą siekia“ [14, p. 69]. Nuo pirmųjų tarnybos dienų naujoką reikia stebėti. Stebėjimas turi atsakyti į klausimus: tautybė ir tikyba („Kiekviena tauta arba jos šaka turi savo ypatybes; <...> lietuviai–žemaičiai – dideli užsispyrėliai ir mažiau gabūs negu aukštaičiai ar suvalkiečiai; dzūkai daugiau <...> poetiškesni, negu dideli materialistai – suvalkiečiai. Žydai <...> yra gabūs, greitai ir lengvai viską supranta, bet jie daugiau bailūs ir karo tarnybos vengia, nors <...> išoriniai stengiasi būti geri kareiviai. Sentikiai – dideli peštukai. Totorių tarpe mažai yra vagių; jie mėgsta arklį. Vokiečiai tarnyboje daug uolesni <...>; iš prigimties ir tam tikro auklėjimo mėgsta tvarką <...>. Lietuviai katalikai yra jausmingesni, negu lietuviai protestantai, kuriems jų racionalistiškos religijos uždėjo tam tikrą racionalistišką atspalvį“) [14, p. 69]; sąlygos, kuriose jaunuolis gyveno iki tarnybos („miestelėnai–naujokai atvyksta gabesni ir daugiau išsilavinę negu kaimiečiai; miestelėnai dau-

gumoje yra ištvirkę, o kaimiečiai <...> ateina morališkai dar nelabai pagadinti ir todėl <...> lengviau pasiduoda auklėjimui“) [14, p. 69]; svarbu žinoti tėvų socialinę padėtį, nepraleisti progos pasikalbėti su tėvais ar kt. giminėmis, lan-kančiais karį; žinoti kario įgytą specialybę, išsilavinimą, ar teistas ir kt.; žino-ti kareivio fizinius duomenis, sveikatos būklę; asmenybės psichines savybes – atmintį, gabumus, sugebėjimą išreikšti esmę ir t. t.; charakterio ypatybes.

Akcentavo individualizavimo problemą ir V. Biržiška: „Kas nebeatmena tų senųjų rusų „diadkų“ puskarininkių ar grandinių, pristatomų naujokus mo-kinti? Pripratę turėt reikalo su neišlavintais ir fiziškai neišmikliintais kareiviais, jie ir su inteligentiniais naujokais ištisomis savaitėmis užsiimdavo žygiavimo „mokslu“, nepaisant to, jog tie jau į kelias valandas gražiausiai vaikščiojo“ [2, p. 46], tuo sukeldami pasidarytą karo mokslu ir kariuomene. V. Biržiška itin iš-skirdavo darbą su naujokais. „Tik susirinkus *naujokams* iškart tenka kreipti dė-mesį į auklėjimo pastatymą tinkamą aukštumoj. Negalima pamiršti, jog <...> tai <...> žmonės, iki to laiko gyvenę vien savo individualiais reikalais, pripratę prie laisvo gyvenimo ir savarankumo, ir be to dažnai bijantys ne tiek kautynių, kiek apskritai kariuomenės. Taigi čia svarbu, kad jie iškart įsitrauktų bendram kariuomenės gyvenimam, nejausdami dar didelio skirtumo tarp savo namų ir kareivinės, kad kareiviavimo baimė kiek galima greičiau išsiblaškytų. Griežtas jų laisvių iš pirmos dienos suvaržymas būtų gal ir ne visai naudingas, reikia jiems duoti laiko kiek apsižiūrėti, priprasti prie kariuomenės vidaus tvarkos, senesnių kareivių pavyzdžiu įsitikinti, kad ir kareiviavime yra ne tik darbas ir vargas, bet ir poilsis, kad ir čia esama gerų pusių. Reikia skaitytis su suaugusio žmogaus psichika, kuris ne taip lengvai susigyvena su mintim, kad <...> kiek-vienas žingsnis ir veikimas yra reguliuotas, iš anksto nustatytas, kad savo noru jįsai negali jokių savo reikalų atlikti“ [2, p. 59].

K. Žukas aptarė auklėjimo priemones. Jų yra 3 grupės: „1) išorinės, 2) dovanų–pabaudų ir 3) vidinės“ [14, p. 70]. Išorinės priklauso nuo karininko asmenybės, kareivių gyvenimo sąlygų. Antroji grupė numatyta tarnybos sta-tutų. Vidinės: „sąžinės, gerų papročių ir tam tikrų kareivių jausmų lavinimas“ [14, p. 70]. Visų jų tikslas: „drausmingumas, praplėsti kareivio protą, jausmus ir valią, kurie visuomet turi apsireikšti visiškame sąryšyje su jų pareigų reika-lavimais“ [13, p. 70].

Tarp išorinių auklėjimo priemonių akcentuojamas vadovavimas.

Vadovavimo (asmens įtakos) reikšmė: „Tie veiksmai į kareivių protą, jaus-

mus ir valią, norint juos padaryti drausmingus, vadinasi vadovavimu. Vadovavimą sudaro draugingumas, patarimai ir nurodymai“ [14, p. 71]. Perspėja: „per daug didelis minkštumas mažina kareivių sąmonėje baimės ir gerbimo jausmą, kurį visuomet turi valdinys turėti savo viršininkui“; „Prie tų aplinkybių tinginys, negeras kareivis, prieina ligi visiško apsilaidimo“ [14, p. 76]. Todėl „kiekvienoje komandoje, kad ir kurios ji paskirties ar didumo būtų, turi būti skiriamas vyresnysis“ [14, p. 76].

Pagrindiniai reikalavimai kontrolei, ji „1) turi būti nuolatinė“; 2) „turi būti tikra <...>. Tikra kontrolė įtikina visus, kad nieko negali būti paslėpta nuo viršininko akių, kad viršininkas viską mato“; 3) „turi būti daroma tuo dažniau ir įdėmiau, kuo daugiau apystovos duoda progos valdiniam neprisilaikyti tvarkos ir nepildyti įsakymų <...>“; „Napoleonas, kuris nežinodamas nuovargio, pats tikrindavo sargybas, ypač prieš akivaizdoje. Pasibaigus vienoms kautynėms, jis naktį užtiko bemiegančią sargybinių, pasiėmė šautuvą ir pats stovėjo, kol sargybinis pabudo. Po to prancūzų kariuomenėje pasklido gandas, kad imperatorius viską žino ir mato“; 4) „Kontroliuojamas <...> karininkas, <...> viršininkas jokių būdu neturi naudotis neoficialiais keliais arba kareivių bei pašalinių asmenų šnipinėjimu; tas žemina jį, o kareivių akyse įneša demoralizaciją“; 5) „Periodiniai ir neperiodiniai apžiūrėjimai yra <...> savo rūšies kontrolė“ [14, p. 77].

Akcentavo K. Žukas ir pavyzdžius. Jie gali būti asmeniniai ir iš karo istorijos. „Asmeninis <...> pavyzdys – viena galingiausių auklėjimo priemonių“ [14, p. 78]. Jis yra tiesioginis. Vadas yra karių dėmesio objektas. „Imant dėmesin, kad viršininkas yra valdiniam skirtas valdžios atstovas, lengvai galima suprasti, kodėl valdiniai daugiau yra linkę matyti savo viršininkų klaidas ir negabumus, negu jų geras savybes <...>. Užtenka pastebėti viršininko asmeny kurią nors silpnybę, klaidą arba juokingą pusę, – jie tuojau pradeda karikatūriškai jį pamėgdžioti ir iš jo juoktis“ [14, p. 78]. Ypač svarbus kuopos ir būrių vadų asmeninis pavyzdys – jie yra arčiausiai kareivių: „kariuomenės dvasia pareina nuo karininkų dvasios: kokie karininkai, tokie ir kareiviai“ [14, p. 78]. Bet „Gyvas pavyzdys neturi būti kareiviams brukamas, o turi reikštis natūraliai“ [14, p. 79].

Ne visada įmanomas gyvas pavyzdys, tada reikia remtis pavyzdžiais iš karo istorijos. Ypač svarbu pasakoti apie kilnumo, didvyriškumo faktus, kautynių laimėjimus.

Aptarė K. Žukas ir aplinkybių („apystovų“) įtaką. Svarbus gyvenimas ka-

reivinėse: „apystovos, kuriose kareivis gyvena, darys jam gerą ar blogą įtaką, atsižvelgiant į tai, kuri dvasia jose vyrauja“ [14, p. 79].

Svarbi ir *dalies dvasia*: didžiausia įtaką jai turi kuopos ir būrių vadai.

Svarbu, kaip parenkami *kareiviai viršininkai*: „reikalinga: 1) kad į kareivius viršininkus būtų parenkami tik aukštos doros žmonės; 2) kad <...> viršininkai būtų kuopos vado ir jaunesniųjų karininkų tiksliai vadovaujami ir kontroliuojami; 3) kad jie gyventų ir nakvotų būtinai su jiems pavestais kareiviais“ [14, p. 81]. Senų kareivių įtaka: „Jei dalies dvasia gera, senų kareivių įtaka nekenksminga; bet jei ta dvasia nepakankamai gera, tai daug geriau, kiek tai apystovos leidžia, atskirti naujokus nuo senų kareivių“ [14, p. 81].

Svarbus *skyrimas tarnybon*. Jis ugdo atsakomybę, gabumus, iniciatyvumą, sumanumą, moralę.

Turi būti gerai organizuotas *kareivių laisvalaikis*: „yra būtinas reikalas laisvų kareivių laiką užimti kuo nors naudingu ir maloniu“ [14, p. 81].

Viena iš jo formų – *skaitymai*: „1) Geistina neleisti skaityti knygų, nepritaikytų kareivių auklėjimui ar lavinimui“; „2) Knygos, skiriamos kareivių skaitymui, turi atitikti kareivių išsilavinimą ir jų auklėjimo tikslus“; „3) Reikia pratinti kareivius skaityti su atidžia ir nauda“ [14, p. 82].

Išdėstomi reikalavimai dalies bibliotekoms, jaunesniesiems karininkams, kaip patarėjams ir kontroliuojantiems, ką karys skaito.

Svarbūs yra ir *pasilinksminimai*. „Gerai mirti už tėvynę galima tik su ūpu“ [14, p. 82]. Linksmumas, jei jis neišeina už padorumo ribų – skatintinas.

Viena iš jų formų – *šokiai*: rengti šokių vakarus, būtinas dalyje muzikos instrumentas.

Svarbus yra ir *teatras*: lankyti, patiems statyti veikalus.

Kinas, muzika, orkestras, darna, sportas – aptariama jų reikšmė.

V. Biržiškos yra itin pabrėžiama *švietimo darbo reikšmė*: tuo metu (Nepriklausomybės I dešimtmečio I pusėje) 40–50% naujokų buvo beraščiai. O „tiksliai tas geras karys, kas stovi atitinkamam kultūros laipsny. Dabartinėse kautynėse neretai nuo kario inteligentiškumo pareina visas karo likimas. Senoji patarlė, kad prūsų–prancūzų karą laimėjo vokiečių liaudies mokytojas, dabar dar didesnės reikšmės įgijo“ [3, p. 263]. Kalba ir apie karininkų, seržantų ir karių švietimą. Bibliotekos, skaityklos, spauda – tai svarbios karių auklėjimo priemonės.

Kuopose turi būti kilnojamosios bibliotekėlės, organizuojamos paskaitos, svarbus jų iliustravimas kino fragmentais, vaizdine medžiaga, plakatais. Reika-

lavimai lektoriui: neskaityti monotoniškai, pagyvinti pavyzdžiais, anekdotais, skatinti klausytojus pateikti jam klausimus, paskaitą sumaniai suplanuoti.

Analfabetizmas – Lietuvą „lenkė“ tik Rusija ir Lenkija. Siūlytas mokyklų kūrimas pačioje kariuomenėje.

Spektakliai, koncertai, vakarai, dainos: „liaudis dainuoja taip, kaip dainuoja <...> kariuomenė“ [3, p. 267].

Kartu V. Biržiškos pabrėžiama: „kariuomenė negali pavaduoti kitų įstaigų; jai tenka bent kiek taisyti netinkamo bendro karių auklėjimo netobulumus“ [2, p. 50]. Kitame šios monografijos skyriuje šios problemos sprendimą analizuosime plačiau.

K. Žukas aptarė ir santykius tarp vadų ir karių. Štai kaip aptarė *draugystę*: „Artimas draugingumas tarp viršininko ir valdinių negeistinas ir net draustinas, nes jis gali greit nustumti viršininką valdinių akyse nuo tinkamos aukštumos; tuo gi tarpu tyčia deramu susiartinimu viršininkas gali laisvai su savo valdiniais pakalbėti, gali per pasikalbėjimus įkvėpti jiems kokias nors naudingas mintis, arba iššaukti jų sielose naudingus jausmus; toks draugingumas neturi blogų išdavų“ [14, p. 71–72]. Todėl „Geriausia <...> laikyti tam tikrą atstumą tarp viršininko ir valdinio ir tuo didesnį, kuo daugiau viršininkas turi trūkumų, arba kuo gudresni valdiniai. <...> kuo aukščiau hierarchinėje tvarkoje stovi viršininkas, tuo daugiau draugingumo atžvilgiu jis turi stovėti nuo savo valdinių“ [14, p. 72]. Perspėjo K. Žukas ir dėl to, kad „Jei valdiniai sužinos savo viršininko silpnas puses, pas juos gali atsirasti noro ir priemonių naudoti jas savo interesams arba tarnybos nenaudai. Todėl viršininkas turi būti atsargus, <...> turi savo silpnas puses žinoti ir jokių būdu valdiniams jų nerodyti.

Draugingumas tarp viršininko ir jo valdinių karininkų daugiau turi būti artimas; čia <...> karininko inteligentiškumas yra garantija to, kad pastarasis nepanorės naudoti savo santykius su juo tarnybos naudai“ [14, p. 72].

O štai kaip K. Žukas traktuoja *patarimus*: „Duodant patarimą viršininkas aiškina, vienu kitu įrodymu stengiasi įtikinti ir tuo būdu priversti kareivį elgtis taip, kaip to reikalauja kareivio pareigos. Patarimai duodami ne tam, kad juos tiksliai ir neatidėliojant vykdytų, bet tik tam, kad juos reikalui esant karys turėtų galvoje“ [14, p. 72]. Jei patarimas nepadeda – įsakyti. Jei kareivis prašo, patarimą būtina duoti. Jei karininkas iš karto negali jo duoti – pasikonsultuoti su labiau patyrusiais ir duoti. Vengti nuobodžių pamokslavimų, per dažnų patarimų.

Panašiai rekomenduojama duoti ir *nurodymus*: „Pasikalbėjimus, kuriuose karininkai savo valdiniams nurodo kelią į tikslingą tam tikrų pareigų ėjimą, taip pat pamokina juos nustatytos tvarkos – vadiname nurodymais“ [14, p. 73]. Ypač daug jų reikia naujokams. Toliau jų kiekis turi mažėti, nes karys turi įgyti savarankiškumo, iniciatyvos. „Kareivis, kuris priprato, kad jam nuolat kas nors vadovautų ir iki smulkmenų nurodinėtų, likęs vienas pasijus bejėgis, jei pamatys netinkąs pildyti be nurodymų“ [14, p. 73]. Geriausia duoti nurodymus ir atlikti instruktažus kiekvieno darbo pradžioje, jei užduotis sudėtinga, nauja – tai ir vykdymo metu.

Įsakymus K. Žukas apibrėžė taip: „Viršininko valios išreiškimas vadinamas įsakymu“ [14, p. 73]. O „Įsakymo pildymas sudaro pamatinę kiekvieno kario pareigą“ [14, p. 73]. Jis gali būti duodamas raštu, žodžiu, komanda, signalu ar ženklų. Nevykdymas – nusikaltimas. Reikšmė – padeda ugdyti discipliną. Tam būtina įsakymų vykdymo kontrolė.

Kad įsakymas auklėtų, jis turi būti: 1) drąsus; 2) aiškus ir tikslus, jame turi būti aiškiai nurodyti jo vykdytojai, jame neturi būti klausimo („ko juokiesi?“ ir pan.); 3) trumpas ir energingas; 4) įvykdomas: a) negalima įsakyti atlikti tai, ko neįmanoma atlikti; b) įsakymas turi neprieštarauti priešai ir kario pareigoms; c) jame turi būti užduotis; d) jis turi būti pagal galimybes individualizuotas ar diferencijuotas, atsižvelgiant į vykdytojo(-jų) asmenines savybes; 5) nuoseklus, suderintas su kt. įsakymais; 6) ramus; 7) tvirtas; 8) suderintas su kareivių pareigų dvasia, tarnybos tikslu.

Įsakymų vykdymą būtina kontroliuoti. Įsakymo, kurio vykdymo negalima kontroliuoti, geriau neduoti. Kontrolė pasireiškia priežiūra („priedaba“) ir patikrinimu. Ji naudinga 3 atžvilgiais: „1) sekant valdinio veiksmus, galima geriau pažinti jo gabumus, jo individualumą; 2) sekdamas valdinio veiksmus, viršininkas gali matyti, kuriuos rezultatus davė auklėjimo priemonės, kurios valdiniams buvo taikomos ir 3) veiksmų kontrolė sulaiko valdinį nuo noro padaryti netinkamą jo priedermių dvasiai veiksmą“ [14, p. 76]. K. Žukas pabrėžė, kad „Ir geriausias valdinys gali prie tarnybos pareigų ataušti, jei įsitikins, kad jo uolumas ir geras pareigų ėjimas lieka viršininko nepastebimi“ [14, p. 76].

K. Žukas daug dėmesio skyrė ir nuobaudų bei paskatinimų teikimui („Pabaudos ir dovanos“).

Anot jo, *nuobaudų reikšmė* yra didelė: „jei priimtume pavojingą nebaudimo teoriją, tai ji greitai privestų mus prie absurdo; mes sulauktumėm pilnos ka-

riuomenės dezorganizacijos, nes karių sielose pranyktų sulaikantis jo bloguose veiksmuose stimulus, nieks jo blogų veiksmų nestabdytų ir nevaržytų“ [15, p. 250]. Pateikia Rusijos kariuomenės pavyzdį, kai 1917 m. išėjo įsakymas, leidžias neklausyti karininkų, o po jo – „kareivių teisių deklaracija“, suteikusi kareiviams kuo plačiausias teises, neakcentuojanti jokių pareigų ir atsakomybės. Įsakymai buvo svarstomi mitinguose, apie karą su priešu nebebuvo ir kalbos, nebevykdomi ir įsakymai, nukreipti į pačių gyvybės ir sveikatos apsaugą: apkasų kasimas buvo vadinamas „atgyvenusiu senojo režimo reikalavimu“, buvo dalių, kur buvo atsisakinėjama virti valgi ir kepti duona... Iš vadų atimta baudimo teisė, už nusikaltimus baudavo draugiški teismai, kurių sprendimai baigdavosi viešu papeikimu, į kurį niekas nekreipė dėmesio. Taip iširo kariuomenė ir žlugo valstybė. Bolševikai suteikė teisę vadams griežtai bausti ir pasiekė rezultatų.

Blogos bausmių pusės: ugdo baime, atima iniciatyvą, sukelia neapykantą vadui, tačiau to galima išvengti, jei vadas mokės bausti. „Pabauda niekam negali būti maloni, bet daug daugiau yra nemalonus tos pragaištingos išdavos, kurios nuo pareigų nepildymo pareina; taigi iš tų dviejų blogumų reikia pasirinkti mažesnį“ [15, p. 251].

Bausmė turi bauginti, bet kartu ir taisyti. Jos veikia ne tik nusižengusį, bet ir kitus – jie stengsis panašių situacijų vengti. Bausmė, pagaliau, – teisingumo vykdymas. Geriausiai bausmės veikia sąžiningus kareivius. Tačiau ir nesąžiningi, jei žinos, kad bausmė neišvengiama, bus priversti vykdyti įsakymus.

„Kariškame gyvenime būna momentų (susitikimas su priešu, atsitraukimas po smūgio, masinė demoralizacija, sukilimai ir kt.), kai panaudoti griežtas priemones nepaklusniems kareiviams ar gyventojams pasirodys labai naudinga“ [15, p. 251].

Svarbus yra ir *viršininko autoritetas*. Jis „remiasi pirmiausia tuo, kad viršininkas sudaro jiems (valdiniam – A. A., R.K.-M.) valdžią“ [15, p. 251]. Jis remiasi baime, taip pat proto ir dorovės savybėmis.

Bausmės efektyvumas priklauso nuo šių sąlygų:

„1) Kareivių amžius <...> sudaro gerą dirvą blogų polinkių įgijimui, nes jo protas, kad ir kaip jis stengtųsi daryti įtakos valiai, visgi pasilieka dar netikras vadovas“; 2) „Kariuomenės paskyrimas ir ypatingas jos veikimo būdas sudaro būtina sąlygą, kad viršininkas įkvėptų į savo kareivių sąmonę mintį, jog jie bejėgiai prieš viršininko autoritetą, jog jo valia negali būti neišpildyta ir jog jie visi yra visiškai jo rankose“; „Viršininko pabaudų uždėjimo teisė ypač yra rei-

kalinga per karą <...>, kai mažiausias <...> pareigų vengimas arba negeras jų pildymas galėtų turėti pražūtingas išdavas“; 3) „Tikrosios tarnybos laiko ilgumas reikalauja, kad pabaudoms, kurios kareiviams teikiamos, būtų sugaišta kuo mažiausiai laiko ir kad geras jų rezultatas galimai veikia pasireikštų“ [15, p. 252]. Netinka ilgalaikis areštas.

Aptartos ir teismo bei drausminės nuobaudos. Drausminės nuobaudos skiriamos už mažus nusižengimus, už netikslų pareigų atlikimą (be aiškaus jų vengimo), už kai kurių taisyklių pažeidimą. Teismo bausmės skiriamos už nusikaltimus.

Nuobaudų skirstymas iš esmės, K. Žuko žodžiais, yra toks. Pirmiausia „Pabauda <...> turi veikti kareivio jausmus ir priversti jį moraliai kentėti“ [15, p. 253]. Skiria 5 nuobaudų kategorijas:

„1) Pabaudos, kuriomis reiškiamas valdiniui nepasitenkinimas“: a) griežtas žvilgsnis, rūsti veido išraiška; b) užmirštų pareigų priminimas; c) įspėjimas; d) papeikimas, jis turi būti trumpas ir griežtas; negali būti bevardžių papeikimų (kuopai, būriui);

„2) Pabaudos, kuriomis atimamas iš valdinių kuris nors malonumas arba pirmenybė“ (uždraudimas išeiti iš kareivinių, eiti atsakingesnes pareigas, pažeminimas tarnyboje, laipsnio atėmimas ar nepristatymas pakėlimui į aukštesnį laipsnį);

„3) Paskyrimas be eilės tarnybon arba darbams, griežtas ir sustiprintas areštas“ (tačiau čia reikia žiūrėti, kad tai nepakenktų – areštas kartais gali būti laikomas poilsiu);

„4) Stovėjimas su šautuvu arba kardu, nusodinimas žygiuotėje kavaleristo ar artileristo nuo arklio ir ... rykštės“. Pirmoji bausmė leistina tik negalint areštuoti. Antroji – sugėdinimui. Trečioji taikyta net iki I pasaulinio karo (anglų laivyne, turkų kariuomenėje, neoficialiai – kazokų kariuomenėje), o demokratinėse šalyse, taigi ir Lietuvoje, neleistina; dabar neleistina ir pirmoji;

„5) Mirties bausmė <...> vykdoma sušaudymu. Ji yra kraštutinė bausmė <...> per karą ar karo stoviui esant“ [15, p. 255].

Aptaria „*Drausmės pabaudas*“ ir V. Biržiška. „Kaip idealas keliama <...> „susipratusių drausmė“, kur ne pabauda drausmę palaiko, bet supratimas to bendrojo tikslo, kuriam kariuomenė tarnauja. Bet tokiai drausmei pasiekti reikia labai aukštos kultūros, reikia, kad ne tik kariuomenėj, bet ir visoj visuomenėj priedermės jausmas būtų nuolatos auklėjamas. Bet to galima būtų pa-

siekti tada, jei ir visuomenė, ir kariuomenė būtų vienoda, iš vieno visuomenės sluoksnio susidariusios, ir todėl visados vienodus reikalus turinčios. Bet to nėra ir nebus“ [3, p. 253–254].

Parodo bandymus įvesti tokią „susipratusią drausmę“ Rusijos kariuomenėje 1917 m., atvedusią prie faktinio kariuomenės iširimio.

Aptaria V. Biržiška 2 *nusikaltimų* rūšis: sunkūs, baudžiami teismo, ir smulkūs, baudžiami vietose. Daug smulkių nusikaltimų išklibina drausmės pamatus, todėl į juos reikia tinkamai ir teisingai reaguoti. Tačiau nenaudojamos fizinės bausmės, o tik tokios, kokios numatytos. Jų įvairovė leidžia vadui bausmę individualizuoti. Reikia atsimiti, kad bausmė – viena iš karinio auklėjimo priemonių, todėl ji turi būti teisinga, nepriklausyti nuo vado „gero“ ar „blogo“ ūpo. Kartu bausmė turi atitikti ir nusižengimo pobūdį: „už tarnybos vengimą geriausia pabauda – tarnyba be eilės; už netvarką – be eilės darbas, kuris įpraitina prie darbo“ [3, p. 256].

„Dovanų“ (*apdovanojimų*) reikšmė, anot K. Žuko, yra irgi labai svarbi: „jei dovanos mokant daromos, tai bausmių reikalingumas iki tam tikro laipsnio aprėžiamas. Dovanos gali sukelti kareivių tarpe rungtynes, kurios yra vienos svarbiausių akstinių geram pareigų ėjimui“ [15, p. 256].

„Dovanų“ *suskirstymas* yra toks: 1) Vado pasitenkinimas: a) veido išraiška, b) „meilavimas“ – posakiai: „mano sūnūs, mano vaikai“ ypač tinka seniems vadams, tačiau netinka jauniems leitenantams, c) pagyrimai; 2) Bausmių dovanojimas. Nerekomenduojama atleisti nuo užsiėmimų, pareigų ėjimo; 3) Malonumo sudarymas, teisių, pirmenybių suteikimas: a) leidimas dalyvauti pramogose, knygų dovanojimas, b) maisto pagerinimas, nauji drabužiai, apavas, c) aukštesnis laipsnis, pareigos, valstybiniai apdovanojimai ar ženklai.

Baudimo ir apdovanojimo taisyklės yra tokios:

1) „Pabaudas ar dovanas reikia vartoti tuomet, jei negalima kareivio paveikti kitais būdais“ [15, p. 258]. Praradus saiką į nuobaudas žiūrima be jautrumo, į dovanas – šaltai.

2) Nuobauda turi būti skiriama tuoj po nusižengimo (auklėjamasis vaidmuo sustiprėja;

3) „Svarbesnes dovanas bei pabaudas reikia skelbti esant kiek galint iškilmingesnėms apytovoms“ [15, p. 258].

4) „Viršininkas neturi skirti pabaudos, jei ar jis pats, ar nusižengėlis yra labai susijaudinęs“ [15, p. 258].

5) „Nereikia iš anksto siūlyti dovanos, nes jos veikia stipriau ir tiksliau, kada duodamos netikėtai“ [15, p. 258] (išimtis – karo metu, kai siunčiama į labai pavojingą užduotį).

„Pabaudų griežtumu ar dovanų didumu reikia pabrėžti svarbiausius karinius nusižengimus arba gerus darbus“ [15, p. 258]. Nei nuobaudos, nei paskatinimai neturi būti per dideli. Skiriant nuobaudą – būtina įsitikinti kalte, neteisingumas mažina pasitikėjimą vadu. „Niekomet nereikia bausti visų už vieno ar net kelių valdinių nusižengimą“ [15, p. 259] – kuopos, būrio.

Bausmių sustiprinimo atvejai, K. Žuko žodžiais, yra tokie:

„1) Kada nusižengėlis pastebėtas daug kartų vienoduose nusižengimuose; <...> pirmiau skirtos nuobaudos nepaveikė; <...> nusižengimas padarytas tarnybą einant; <...> nusižengimas yra susijęs su drausmingumo laužymu, arba jo sekmuo buvo kuri nors suirutė; <...> nusižengimas padarytas girto arba jei reikia duoti pavyzdį kitiems“ [15, p. 259].

„2) Pabauda turi būti sustiprinta, kada nusižengimas padarytas didelio kareivių skaičiaus <...>, aukštesnio laipsnio kario“ [15, p. 259].

„3) Pabauda turi būti padidinta, kada nusižengėlis yra inteligentiškas“ [15, p. 259].

„4) Kada yra aišku, kad nusižengimas padarytas tyčia“ [15, p. 259].

„5) Pabauda turi būti sustiprinta, kada karo tikslas neturi prijautimo nei kariuomenėje, nei gyventojų tarpe“ [15, p. 259], pateikė bolševikų kariuomenės pavyzdį.

„6) Pabauda turi būti sustiprinta, kada nusižengimas padarytas karo metu“ [15, p. 259].

Svarbu žiūrėti „kiek yra išsivystę kareivio garbės jausmai, jo savimyla ir kaip jis reagavo į anksčiau gautas pabaudas“ [15, p. 259].

Bausmės sunkumo tvarka turi būti skiriamos paeilui. Jei vado galios nepakanka, reikia pranešti apie nusižengimą aukštesniam vadui. Už nepateisinamą blogą elgesį, nors nusižengimai ir nėra pavojingi, – atiduoti karo teismui.

Baudžiančio „viršininko“ santykiai su baudžiamaisiais, anot K. Žuko, turi būti tokie: „Po pabaudos reikia su kareiviu elgtis šiek tiek maloniau ir paaiškinti jam jo nusižengimo ir bausmės reikšmę. Tuo galima kareivį padrauginti ir jis nenustos vilties pasitaisyti“ [15, p. 260]. Negalima nuolat prikaišioti už nusižengimą, bausmė už kurį jau atlikta. Apdovanojimas kareivio turi būti suprantamas kaip gero jo pareigos atlikimo įvertinimas.

Prieš priimdamas sprendimą skirti nuobaudą, vadas turi atsakyti į klausimą, ar jis pats nekaltas dėl kario nusizengimo (jo paties nerangumas, nesistengimas ko nors tinkamai karius išmokyti ir t. t.). Ypač vengti neteisingai skiriamo arešto: „dabartinio visuotinio ištvirkimo metu, nuolatinių kalėjimo lankytojų kalba, kariška belangė ir arešto namai vadinami „pradedamąja mokykla“, kalėjimai – „gimnazijomis“, o sunkiųjų darbų kalėjimai – „universitetu“ [15, p. 261].

„Pabaudų kontrolė“ turi būti vykdoma tokiu būdu. Kiekvienas vadas turi kontroliuoti žemesnius vadus, ar teisingai jie naudojami savo teisėmis. Jos tikslas – patikrinti, ar: 1) kariai atlieka skirtas nuobaudas; 2) teisingai jos skiriamos; 3) jaunesni vadai neviršija savo teisių. Ypač svarbu kontroliuoti puskarininkius, nes jie pedagogiškai yra silpniau pasirengę. Kontrolė įgyvendinama taip:

- 1) jaunesnieji karininkai kontroliuoja puskarininkius;
- 2) žemesnysis vadas turi pranešti savo tiesioginiam vadui apie skirtas nuobaudas ir jų priežastis;
- 3) nuobaudos turi būti įrašomos į žurnalą, išdėstant jų priežastis;
- 4) „Reikia rimtai žiūrėti į valdinių teises skųstis, į neteisingumus iš viršinių pusės ir jų piktą valdžios naudojimą. Visose kariuomenėse ta valdinių teisė įstatymais apsaugojama <...>. Bet <...> įstatymas apsaugoja ir viršininą nuo valdinių šmeižto, numatant drausmės ar net teismo pabaudas tiems <...>, kurie melagingą ar šmeižiamą skundą paduoda“ [15, p. 261].

Labai daug dėmesio K. Žuko straipsnyje – studijoje skirta saviauklai ir saviugdai, kurias jis vadina „vidinėmis auklėjimo priemonėmis“.

„Vidinių dorovės ragintojų“ apibūdinimas, anot K. Žuko, yra toks: sąžinė, geri papročiai ir jausmai.

Sąžinės reikšmė aptariama tokiu būdu: „Kareivio sąžinės kultivavimas yra ne kas kita, kaip tęsinys ir plėtimas tos kultūros, kurią įskiepijo jam šeima, mokykla ir visuomenė“ [15, p. 262]. Bet, „jei iki to amžiaus <...> kultūra buvo neteisingai pastatyta, tai kareivinė <...> ji gali gauti atitinkamą krypsnį, jei bus metodiškai vedama“ [15, p. 262].

„Kareivio sąžinė kultivuojama: 1) atitinkamais jo pareigų paaiškinimais ir 2) visomis kitomis auklėjimo priemonėmis“ [15, p. 262]. Sąžinė – „vidaus teisėjus“.

Gerai papročiai – labai svarbūs: „pripratimą lengviausia galima įgyti kaitaliojimais“ [15, p. 262]. Kitos svarbios taisyklės:

„1) Gerų papročių išdirbimas turi prasidėti tuojuo, kai tik naujokas į karo tarnybą atėjo“ [15, p. 262].

„2) Pradedamą naujokų mokymą ir auklėjimą turi vesti vienas ir tas pats karininkas, nes tuomet jis pripranta prie tam tikrų vieno žmogaus reikalavimų“ [15, p. 262].

„3) Karininkas – auklėtojas, taip pat kareiviai – viršininkai turi būti naujokui visais atžvilgiais pavyzdžiai; juose naujokas turi matyti visų gerų savybių ir papročių įkūnijimą“ [15, p. 263].

Svarbiausi papročiai: „pripratrinimas <...> prie paklusnumo ir vykdomumo; kariško mandagumo prisilaikymas; drąsos įskiepijimas; pripratrinimas prie tvarkos ir punktualumo; pripratrinimas nesėdėti be darbo ir t. p.“ [15, p. 263].

Jausmai ir jų kultūra, anot K. Žuko, yra: 1) teigiamoji; 2) neigiamoji.

Neigiamoji jausmų kultūra aptariama taip: „Norėdamas nuslopinti žalingus karo tarnybai jausmus, viršininkas turi stengtis nuslopinti, pašalinti arba įspėti priešzastis, kurios tuos jausmus sukelia, atmenant, kad įspėjimas yra svarbesnis dalykas, negu nuslopinimas ir šalinimas“ [15, p. 264]. Cituojamas Talmudas: „Ne pelė kalta, bet skylutė, pro kurią pelė išlenda“ [15, p. 264]. Karo tarnyboje svarbiausia iš medicinos šakų – sanitarija, karininkas – irgi savotiškas „sanitaras“.

Teigiamoji jausmų kultūra taip pasiekama: „1) galima pastatyti kareivį į apystovas, kurios, darant jam didelio įspūdžio, gali sukelti jame pageidaujama, naudingą jausmą; prie to naudingi jausmai gali būti tyčia pabrėžiami viršininkų pritarimais ir pagyrimais; 2) pačios apystovos, kuriose kareivis gyvena, gali sukelti jame naudingus jausmus“ [15, p. 264]. Pabrėžimas – padėka, apdovanojimas prieš rikiuotę. Cituojama „Napoleono proklamacija Italų armijai“: „Kareiviai! Jūs esate alkani, jūs nuogi; valdžia jums daug skolinga, o duoti nieko negali. Jūsų kantrybė ir narsumas, kuriuos jūs įrodėte tarp tų kalnų – stebuklingi; bet vis tas nesudaro jums jokios garbės, neatsispindi jūsų veiduose. Aš noriu nuvesti jus į derlingiausius pasaulyje laukus. Šalies turtai, dideli miestai pereis į jūsų rankas! Ten jūs rasite gerbimą, garbę ir turtus! Italijos kariuomenės kareiviai! Nejaugi galima leisti, kad jumyse neatsirastų karžygiškumo ir patvaros?“ [15, p. 264–265].

Aptarė K. Žukas ir lietuvių nacionalinius bruožus, kuriuos galima ir reikia panaudoti karyboje:

„Mes, lietuviai, gana šaltai į visokį vaizdingumą, teatrališkumą ir efektus reaguojame, esame mažai jausmingi, bet tas kupinai pasidengia sykj jau įgy-

tų jausmų pastovumu. Mes negreit įsitarščiuojame, bet įsitarščiau negreit ir atauštame“ [15, p. 265].

Daug dėmesio skirta džiaugsmo ir nuliūdimo kultūrai. K. Žuko nuomone, labai svarbi yra *džiaugsmo kultūra*. Iš fiziologijos žinome, kad džiaugsmas pagerina raumenų veikimą, pagerina kraujo cirkuliaciją, o tai teigiamai veikia ir mąstymą. Todėl svarbu nuo pat pirmų dienų sudaryti linksmumo atmosferą, neužgaulioti naujokų, laisvalaikiu – dainos, žaidimai, sportas, juokingi pasakojimai, anekdotai. Blogiausia priemonė – degtinė (Rusija II pasaulinio karo metu). Teigiamai veikia žinios apie laimėjimus, aukštų vadų bendravimas su kariais.

Deja, yra „*nuliūdimo kultūra*“. Fiziologija – priešinga džiaugsmui. Todėl nuliūdimas turi būti eliminuojamas. Tačiau tai nelengva, pvz., naujokai liūdi dėl išsiskyrimo. Todėl jiems būtini malonūs įspūdžiai: drabužiai, maistas, laisvalaikis, geras vadų elgesys. Kare: poilsis, maistas, kova su gandais, nesėkmių mąsto menkinimas: „prie Trebijos, Italijoje 1799 m. rusų kariuomenės vadas Suvorovas pamatė, kaip vienas batalionas pradėjo trauktis nuo priešo, o po to ir bėgti. Žinodamas, kad pasitraukimas visada asocijuojasi su silpnumu ir pralaimėjimu, Suvorovas prijojo prie bataliono ir gudriai sumanė, kaip pakeisti besitraukiančių kareivių galvoseną. „Viliok juos, viliok! – rėkė jis pats su jais bėgdamas; po to atsigręžė ir pasakė: „Dabar gerai! Pirmyn! Valio!“ Batalionas perėjo kontrpuolimą ir priešą nugalėjo“ [15, p. 266]. Lauko ligonines, tvarstyimo punktus reikia įrengti nuošaliau, kad kareiviai jų nematytų, skubiai surinkti sužeistus ir užmuštus. Svarbus karininko asmens pavyzdys, nepasidavimas panikai. „Žinia dėl laimėjimo ar kurio nors svarbesnio punkto paėmimo nors ir kitam bare turi būti paskleista prieš tarpe“ [15, p. 267], – taip sėjama panika.

„Vokiečiai didžiąjame kare plačiai naudojami blogų žinių sklaidimu, daugiausia mėtydami iš lėktuvų prieš kalba proklamacijas. Toks faktas, kaip Kauno tvirtovės paėmimas, tą pat dieną buvo dideliais plakatais paskelbtas rusams iš vokiečių apkasų“ [15, p. 267].

Akcentuojama ir „*rūstybė*“ (pyktis). Anot K. Žuko, yra „*neigiama rūstybės kultūra*“. Pyktis kenkia kareivių tarpusavio santykiams. Nuo pykčio turi susilaikyti ir karininkai, nes jų pyktis gali sukelti kareivių neapykantą, kerštą. Bet yra ir „*teigiama rūstybės kultūra*“: „rūstybė būtina yra reikalinga ir tam, kad duotų energijos ir gyvumo aukštesniems ir prakilnesniems mūsų jausmams“ [15, p. 267]. Kilni neapykanta, kerštas priešui – būtini. Mūšyje šis jausmas kartu su savisauga labai padeda.

Egzistuoja ir baimė bei panika. K. Žukas rašė: „baimė paraližuoja <...> proto ir raumenų jausmus, <...> ardomai veikia kilnias kariškas savybes. Štai kodėl baimės kultūra <...> neigiama savo kareiviams ir teigiama priešui“ [15, p. 268]. 2 pagrindinės rūšys:

1) prietaringa baimė. 1914 m. rugpjūčio mėn. buvo visiškas Saulės užtemimas. Prietaringi rusų kareiviai čia įžiūrėjo „Dievo pirštą“;

2) mirties baimė. Joje – 2 elementai:

a) „*mintis nustoti malonumų, gėrybių ir artimųjų*“;

b) „*nežinojimas to, kas mus laukia aname pasaulyje*“. I elementas labiau veikia vyresnius, todėl, pvz., į kautynes geriau siųsti jaunesnius. II elementas vienodai veikia visus, todėl čia padeda religinių ir patriotinių jausmų ugdymas. Raminančiai veikia ir tikėjimas likimu.

Baimės naikinimo būdai yra tokie: kova su sunkumais taikiamame gyvenime, sportas, žygiai ir pan., puolimo dvasios ugdymas, įspėjimas apie laukiančius sunkumus ar pavojus. Per karą būtina aiškinti visą tiesą, kad ir kokia baisi ji būtų. Svarbu mūšyje ir asmeninis karininko pavyzdys.

„Napoleonas, ruošdamas priešui galutinį smūgį, visuomet prijo davė prie išrikiuoto rezervo, trumpai, bet ugningai sakydavo: „Paskleiskite vėliavas, nes jau sprendžiamas momentas atėjo!“ Rezervas tuomet šaukdavo: „Lai gyvuoja imperatorius!“ [15, p. 270].

Akcentuoja šiuos klausimus ir V. Biržiška: „Tinkamas viršininkų elgimasis sukelia atitinkamą pasitikėjimą vadais kautynėse. Karys gi, kuris savo vadais pasitiki, yra jau aklas viršininko įrankis, su kuriuomi galima nuveikti daugiau negu be to pasitikėjimo, ir, kas svarbiausia, – tada pranyksta baimė, kada jaučiama, kad tenai, <...> vado štabe, bus padaryta viskas, kad pavojų prašalinti ir likviduoti“ [2, p. 52]. Pateikia pavyzdį iš Napoleono karų metu organizuotų kautynių, akcentuoja šūkio „*Vive l'Empereur*“ reikšmę ir baigia skyrelį: „vadų <...> išauklėjimo klausimas taip, kad jie <...> pasitikėjimą įgytų, darosi pamatiniu karo pedagogijos reikalavimu, iš kurio išeina ir kiti reikalavimai“ [2, p. 52].

Aptariama ir *panika ir būdai kovoti su ja*. Panika, anot K. Žuko, – masinė baimė. Svarbiausia jos kilimo priežastis – pavojaus artumas ir staigumas. Todėl staigus karių atsiradimas prieš akiratyje visada sukelia panišką baimę. Kovai prieš paniką padeda šaltakraujiškumo ugdymas. Panika stabdoma griežtomis priemonėmis: aukštų vadų įsikišimas, net labiausiai pasidavusių panikai sušaudymas. Pasidavusias panikai dalis pakeisti kitomis, o pirmąsias – pavalgy-

dinti, nuraminti, leisti pailsėti. Svarbu stebėti užnugarį, „neapšaudytas“ dalis – jose panika irgi dažna.

Yra ir *teigiama baimės kultūra*. Kai niekas nepadeda auklėjant karį, padeda baimė (bausmės).

Labai svarbus *baimės įvayrimas priešui*: „laimėjimas yra visuomet rezultatas <...> moralinio vyravimo vienos besikaunančios pusės“ [15, p. 271]. Laimėjimas – baimės, panikos sukėlimas prieš gretose. Priemonės: puolimas, ugnis, atakos, netikėtumas. Yra žinomi garsių karvedžių posakiai – Frydrichas Didysis: „Visuomet pirmam priešą pulti!"; A. Suvorovas: „Kas su pasiryžimu ir drąsiai prieš pusėn, tas jau pusę laimėjimo turi“ [15, p. 271]. Oliveris Kromvelis (*Cromwell*, 1599–1658) per Airijos užkariavimą „paėmus miestą Tredel, įsakė sunaikinti visus miesto gyventojus ir pats to pavyzdį rodė <...>. Toks žiaurumas <...> pagreitino Airijos užkariavimą“ [15, p. 271], nes kiti miestai pasidavė be pasipriešinimo. Žiaurūs buvo ir vokiečiai I pasauliniame kare.

K. Žukas teigė, kad „iš dviejų vadų greičiau pasiduos tas, kieno valia yra silpnesnė“ [15, p. 271].

„Kautynės prie Trebijos yra kautynių pavyzdys tarp dviejų vadų. Ten ne rusų kariuomenė nugalėjo gausingesnes prancūzų jėgas, bet Suvorovas nugalėjo A. Makdonaldą (*Macdonald*, 1765–1840 – A. A., R. K.-M.). Rusų sąjungininkas, austrų generolas Rozenbergas (*Rosenberg* – A. A., R. K.-M.), pranešė Suvorovui, kad toliau negali laikytis, kad jo kareiviai baisiai pavargo ir liko be šovinių, kad būtina reikia pasitraukti. „Pamėginkite pajudinti šitą akmenį, – atsakė jam Suvorovas, – negalite? Tai ir rusai negali trauktis!“ Per tas pačias kautynes prijojo prie Suvorovo atsiųstas austrų generolo Melaso adjutantas ir savo viršininko vardu paklausė, kur jiems trauktis. „Į Piačenčą!“ atsakė jam Suvorovas. <...> Piačenca tai buvo italų miestas užpakaly prancūzų kariuomenės dalių, kurios atakavo Melasą“ [15, p. 272].

Netikėtumai irgi yra labai svarbūs. Jie neduoda laiko apgalvoti padėtį. Maršalas M. Saksonietis kautynėse ties Fidlingenu (1705 m.) stebėjo atsitikimą: „Kada laimėjusi prancūzų kariuomenė persekiojo priešą, už jos sparno netikėtai pasirodė du kavalerijos eskadronai, kurie klaidingai buvo palaikyti per priešą; to užteko, laimėjusi prancūzų kariuomenė pradėjo bėgti“ [15, p. 272]. Svarbiausi netikėtumo elementai: greitumas, paslaptینگumas ir energija. Kiekviename puolime sutikta netikėta kliūtis gali pridaryti žalos. Todėl svarbi žvalgyba. Netikėtumai yra ypač pavojingi naujokams.

Rašė šiuo klausimu ir V. Biržiška: „Kariuomenę auklėjant kautynėms vyriausias darbas, kurį tenka atlikti visiems viršininkams, yra nugalėjimas <...> baimės instinkto“ [2, p. 50].

Cituoja lenkų publicisto E. Malačevskio (*Małaczewski*, 1895–1922) feljetoną, aprašo rusų gen. M. Skobeleva (1843–1882) pavyzdį, duotą kariams rusų – turkų kare – jie bėgo, numetę ginklus, o generolas sustabdė visus ir jų priešakyje pats ėjo į ataką.

Aptaria, kad baimės jausmui priešingas *narsumas* yra būdingas iš atitinkamų visuomenės grupių kilusiems kareiviams – ypač „arčiau prie gamtos stovį kareiviai visada pasižymėdavo didesniu narsumu – mat kova nuo mažens su gamtos teikiamais pavojais išmokydavo juos kariauti“ [2, p. 51]. Afrikos negrai – prancūzų, Indijos gyventojai – anglų; Azijos, Sibiro gyventojai – rusų kariuomenėse I pasaulinio karo ir kitų karų metu buvo narsiausi. O „kultūros augimas ir pripratimas prie ramaus, ypač ūkio, darbo mažina būsimųjų kareivių kovingumą, labiau atiduoda juos laisvės jausmui“ [2, p. 51]. Tačiau V. Biržiška pabrėžia, kad aukščiau minėtose karių grupėse veikė daugiau instinktas, o kultūringesniųjų – sąmonė ir todėl čia „didelės reikšmės įgyja *priedermės* atjautimo lavinimas, nes dabarties laiku tai ir yra svarbiausioji priemonė baimės jausmui prašalinti ar bent jį suturėti, nekalbant jau apie bendrą, visuomeninį *priedermės jausmą*“ [2, p. 51].

Ypač akcentuoja V. Biržiška *pareigos* jausmo ugdymą karininkams: „jie apsipranta su atsakomybės už kitus mintimi, <...> toji mintis juose nustelbia asmeninio apsisaugojimo instinktą“ [2, p. 51].

Labai didelę reikšmę K. Žukas skyrė *religijai*. „Tikėjimas ir religiniai jausmai visuomet buvo kareivių moralės jėgos šaltiniu“ [15, p. 272]. Yra žinoma, kad religija visada buvo labai svarbi: „iš senų germanų ir lietuvių senovės tikėjimo matyti, kad į rojų patekdavo tik kautynėse žuvusių narsuolių vėlės“ [15, p. 273]. O „Ancijanas Marcelinas, IV amž. istorikas, sako, kad alanų tarpe buvo laikomas laimingu tas, kas žūdavo kovos lauke, o sulaukusieji senatvės buvo <...> persekiojami kaip bailiai ir paniekos verti žmonės; didžiausiu pagyrimu <...> buvo <...>, kad daug jo giminių kautynėse žuvo“ [15, p. 273].

O štai „Žiemų Amerikos indėnai įsivaizduoja sau rojų, kaipo didelę lygumą, kur narsuolių vėlės visą laiką raitos medžioja“ [15, p. 273]. Skirtingos religijos karą vertina panašiai: „Mahometonybė vaizduoja aną gyvenimą visiems žuvusiems su ginklu rankose <...> labai viliojamose formose, <...> islamas

skelbia dar fatalizmą, t. y. tikėjimą į likimą: <...> jis nebus nukautas, jei tas tam nelemta“ [15, p. 273]. Todėl nesunku paaiškinti 2001–09–11 įvykius JAV, Izraelyje vykstantį žydų–palestiniečių konfliktą, įvykius Irake, Afganistane, Rusijoje. O „Krikščionių tikėjimas taip pat duoda vaizdą apie amžiną ir laimingą gyvenimą tiems, kurie gerus darbus darė“ [15, p. 273].

„Tautų gyvenime religija daug svarbos turi. Pavojus dėl mahometonų priverstė krikščioniškąją Europą atsipeikėti ir susivienyti kovai su bendru krikščionybės priešu. Taip prasidėjo kryživiai. Ispanai ilgą laiką kariavo su arabais, o rusai su turkais <...> ne tik už <...> nepriklausomybę, bet ir už tikybę“ [15, p. 273].

Flavijus Valerijus Konstantinas (*Flavius Valerius Constantinus*, apie 285–337) „pastatė ant savo vėliavų kryžiaus ženklą; <...> Gustavas II Adolfas taip pat puoselėjo religinius savo kareivių jausmus“ [15, p. 273].

Dar griežčiau buvo atliekamos religinės apeigos O. Kromvelio kariuomenėje: „Daug kareivių įeidavo į religinę ekstazę ir kovėsi, giedodami psalmes ir bažnytines giesmes. Jiems mirtis kautynėse buvo garbinga mirtis už tikybę“ [15, p. 273]. I pasaulinio karo metu daug dėmesio religiniams jausmams skyrė prancūzai.

Priemonės religijai palaikyti, anot K. Žuko, yra tokios: karininkai turi duoti religingumo pavyzdį. Negalima skleisti ateistinių minčių. Kiekvienas pulkas turi turėti kapelioną, pulko bažnyčią, naudinga turėti savo bažnytinį chorą. Didelį įspūdį sukelia lauko mišios. Po kautynių – padėka Dievui. O „prieš einant daliai kautis, pasirodymas kunigo apkasuose ar pozicijoje gali padaryti daug naudos ir įtakos; jo palaiminimas <...> gali turėti stebuklingos reikšmės“ [15, p. 274].

Daug dėmesio K. Žukas skyrė ir garbės jausmui – „*garbės meilei ir garbės troškimui*“. Jo nuomone, tai stipriausi akstinai, įgalinantys daryti didelius karžygiškus darbus. „Garbės meilė yra įgimtas žmogaus noras priversti kitus pripažinti jo nuopelnus“ [15, p. 274]. Tačiau „karininkai turi saugotis, kad <...> neprieitų iki per didelio išdidumo, iki priešo negerbimo ir paniekos, iki jo kovos savybių neigimo, <...> jei geru kareivių paruošimu nesuteikta tikra pirmenybė mokyme, moraliame stovyje, skaičiuje, organizacijoje ir ginklavime, tai įsivaizdinta pirmenybė nepadės“ [15, p. 275].

Pagyrimai ir apdovanojimai turi didelę reikšmę: „kai kada galima pagirti net tokius kareivius, kurie ne visai to nusipelnė, norint sukelti juose garbės meilę“ [15, p. 275].

Garbės jausmo kultūra, anot K. Žuko, yra tokia: „Kadangi garbės jausmas yra didžiausias priešas baimės jausmo, tai būtinai reikalinga platinti jį tarp kareivių“ [15, p. 275]. Platinimo priemonės:

„1) Reikia platinti kareivių savivertės jausmą“ [15, p. 275]. „Pirmiausia reikia kareiviams skiepyti, kad jų paskyrimas yra tėvynę ginti ir kad tas paskyrimas yra nepaprastai aukštas ir garbingas <...>. Reikia paaiškinti, kad visi tie, kurie už negarbingus dalykus buvo teisiami, kariuomenėn neimami“ [15, p. 275]. Su kareiviu reikia elgtis žmoniškai. Pati uniforma kelia pasididžiavimo jausmą – ji turi būti gera. Ypač svarbu tai viešose vietose.

„2) Reikia skiepyti kareiviams supratimą apie dalies, kariuomenės ir tėvynės garbę“ [15, p. 276].

„3) Reikia įtikinti kareivį, kad didžiausias nusidėjimas ir negarbė – tai būti bailiam per karą, ypač kautynėse“ [15, p. 276].

„4) Per karą, ypač kautynėse, reikia griežčiausiu būdu bausti ir niekinti dvasios silpnybę“ [15, p. 277]. Jei bailumas pavienis – mirties bausmė. Jei bailumą parodė dalys – tai, pvz., Napoleonas jų neskirdavo nei į avangardą, nei į pirmąsias linijas, tai pabrėždavo savo įsakymuose.

„5) Viršininkas pats turi savimi rodyti perimto garbės jausmais kario pavyzdį“ [15, p. 277].

„6) Su kareiviais reikia dažnai kalbėti apie garbę“ [15, p. 277].

Garbės troškimas yra „daug gilesnis ir kilnesnis jausmas negu garbės meilė, nes karys stengiasi praplėsti <...> garbę <...> ateičiai“ [15, p. 278]. Jis „duoda žmogui <...> pastovumą ir narsumą, kurie <...> lydi iki karsto <...> garbės troškiantį žmogų ir perduoda jo vardą bei nuopelnus ateičiai“ [15, p. 278]. Jis skatinamas paminklais, muziejais, įrašymu į dalies sąrašus: „La Four d’Auvergue, kuris Napoleono dekretu buvo pavadintas pirmuoju Prancūzijos grenadieriumi, minimas jo dalyje kasdien per vakarinį patikrinimą, o puskarininkis atsako: „Žuvo garbės lauke“ [15, p. 278]. Lietuvos kariuomenėje taip buvo minimos P. Lukšio (1886–1919), P. Eimučio (1897–1919), A. Juozapavičiaus (1894–1919) pavardės, o sovietinėje kariuomenėje – A. Matrosovo (1924–1943).

K. Žuko pateikti „*Garbės meilės ir garbės troškimo sukėlimo pavyzdžiai*“ yra tokie.

Napoleonas: „Pasibaigus kautynėms ties Austerlicu <...> jis savo proklamacijoje sako: „... užteks jums pasakyti: ir aš buvau Austerlicu kautynėse – kaip jūs išgirsite žodžius: štai dar vienas karžygis!“ Prieš Borodino kautynės jis

savo kareiviams <...> sakė: „Kareiviai! Štai tos kautynės, kurių jūs taip norėjote! Tegu apie jus kalba: jis buvo generalinėse kautynėse ties Maskva!“ Egipte <...> jis uždega <...> kareivius šauksmu: „Keturiasdešimt amžių žiūri į jus iš tų piramidžių viršūnių!“ <...> Savo proklamacijose jis dažnai primindavo kareiviams apie praeities garbingas kautynes, kalbėjo jiems apie Prancūzijos ir jos ginklo garbę“ [15, p. 278–279]. Panašiai elgėsi ir A. Suvorovas. Anglų generolas Henris Loidas (*Lloyd*, apie 1720–1783): „Kada garbė ir gėdos baimė gyvai žmogaus širdyje įsigalės, jie veiks smarkiau negu mirties baimė ir prives prie viso, kas yra pasaulyje aukšto ir garbingo“ [15, p. 279].

Frydrichas Didysis „prieš kautynes ties Leitenu kreipėsi su paskutiniu šauksmu į generolų patriotizmą; jis uždeda jiems pareigą: laimėti ar mirti. Pats jis prisiekia, kad nepakeltų nelaimės ir tokioje dvasioje nurodymus duoda; sau gi jis buvo paruošęs nuodus. Pavojus praėjo. Garbė buvo išgelbėta stebuklingose kautynėse, kur Frydrichas su 20 tūstančių kareivių beveik visai sunaikino 90 tūkstančių austrų kariuomenę, maršalo Duano vadovaujamą“ [15, p. 279].

A. Suvorovas, karo taryboje „Mutene šaukė: „Gelbėkit Rusijos vardą ir jos caro garbę!“ – ir ta garbė buvo išgelbėta“ [15, p. 279].

Ties Vaterlo „Napoleono gvardija karžygiškai žuvo, bet iš jos eiliųėjo šauksmai, kurie amžinai įtvirtino jų vardą: geriau mirsime, negu pasiduosime!“ [15, p. 279].

Daug dėmesio K. Žukas skyrė altruistiškiems jausmams. Juos jis suskirstė į 2 grupes:

1) *Draugystė* „kuopoje ir pulke išoriškai pasireiškia visišku tos dalies karių solidarumu, tarpusavio pagalba ir net vieno pasiaukojimu kitam“ [15, p. 279]. Reikia tuos jausmus visokeriopai palaikyti ir skatinti.

2) *Tėvynės meilė*. „Patriotizmas suteikia kariuomenei nepaprastų jėgų, kada kariaujama tėvynės apgynimui ir jos interesų apsaugojimui“ [15, p. 280]. Jis palaikomas „pasakojimais apie tėvynės praeitį, apie garbingiausius jos istorijoje nuotykius, apie buvusias tautos nelaimes, apie garbingus karus ir apie tautos didvyrius, kareivių supažindinimu su tautiškais idealais“ [15, p. 280]. Ir „Kada šalis gyvena sunkias dienas, kada yra pavojuje jos gyvenimo interesai, o net ir pats gyvenimas, arba jos garbė ir šlovė ant plauko kaba – tėvynės meilė tuomet stipriau jaučiama ir giliau tautos masės perima“ [15, p. 280].

2.6. Karinė didaktika

Vėl daugiausia jai dėmesio skyrė K. Žukas, tačiau šia tema rašė ir kiti autoriai. K. Žukas IV savo studijos dalį pradėjo *motto*: „Gausingi ir geri ginklai neduos laukiamos naudos, jei juos valdyti nemokoma (prancūzų pulkin. Le-boud)“ [16, p. 440].

Galutinis mokymo tikslas, anot K. Žuko – „paruošimas kautynėms, karui“ [16, p. 440]. Sėkmę užtikrina: „tvirtas savo dalykų žinojimas, iniciatyva, sprendimas iš akies, narsumas, pasiryžimas, šaltas kraujas, pastovumas, punktualumas, pasišventimas ir kiti“ [16, p. 440]. Žalingai veikia: „proto bei veiksmų lėtumas, savisaugos padidintas instinktas, per didelis pavojaus išpūtimas, nesavarankiškumas, jautrumas netikėtumams ir kt.“ [16, p. 440].

Panašiai apie mokymo tikslą pasisakė ir V. Biržiška: „kariuomenė yra tai didžiulė mokykla, kur daugybė žmonių mokinami įvairių rūšių karinių žinių. Tačiau nuo paprastų, bendrų mokyklų, toji karo mokykla griežtai skiriasi savo tikslu – ten mokoma, kad išmokinus gyventi, čia – kad reikalui atėjus mirti“ [2, p. 44]. Todėl „perkėlimas kariuomenės mokymo sritin bendrosios pedagogijos nustatytų metodų yra būtinas šios dienos reikalas“ [2, p. 44].

Pagrindinė („pamatinė“) mokymo idėja, anot K. Žuko, – „mokyti tų veiksmų, platinti tas idėjas, valios savybes bei jausmus, kurie yra reikalingi kautynėse; <...> atmesti, varžyti ir šalinti tuos, kurie kautynėse yra žalingi“ [16, p. 440].

O kaip pagrindinė idėja mokyme vykdoma? Rekomendacijos:

„1) suteikiama užtektinų ir aiškių žinių ir kariškos drausmės pagrindų bei karo veiksmų technikos <...>; dedamos visos pastangos, kad jie tvirtai tą žinotų ir savo žinias galėtų pritaikyti gyvenime;

2) mokinant nevartoja tokių mankštinių ir neskiepija tokių idėjų, kurie sukelia savisaugos instinktą, <...> išdirbamas <...> narsumo jausmas <...>;

3) mokinant išvystome stiprias idėjas bei jausmus, kurie disciplinuoja karį ir paruošia jame nusistatymą be murmėjimo kentėti visas karo tarnybos sunkenybes ir net mirti. Tos idėjos yra: tėvynės meilė, prieš neapykanta, atsidasivimas tautiškiems idealams, gyvų tėvynės interesų žinojimas, prievolių supratimas, savo šalies įstatymų ir valdžios gerbimas, paklusnumas viršininkams ir garbės jausmas“ [16, p. 440–441].

K. Žuką čia gana vykusiai ir tiksliai papildė J. Valkiūnas. Jis pabrėžė žinių perdavimo ir mokymo vietos klausimus.

Žinių perdavimas. Pirmiausia, reikia „gerai žinoti mokymo tikslas ir suprasti mokomasis dalykas, <...> turėti tinkama mokymo vieta“ [11, p. 600], t. y., reikia atsakyti į klausimą: „kur, ko ir kaip mokome?“ [11, p. 600].

Mokymo vieta. Ji turi būti pritaikyta fiziologiniu ir psichologiniu atžvilgiu. Turi būti ne daugiau kaip 40–50 besimokančiųjų. Auditorijoje – 1 besimokančiajam 2,25 m³ oro ir 1 m² grindų (minimumas). Šviesa – pakankama, iš kairės ar viršaus. Temperatūra – +15°–17^oC. Auditorijos ilgis – ne daugiau kaip 9 m. Toliau nuo triukšmingų, dvokiančių patalpų. Lauko sąlygomis – tik praktiniai užsiėmimai.

K. Žukas aptarė *mokymo skyrius* ir kareivių *mokymo laiko trukmę* („ribas“).

Mokymo skyrių klasifikacija, anot K. Žuko, yra tokia: rikiuotės užsiėmimai, šaudymas, šaltojo ginklo vartojimas, lauko tarnyba, gimnastika, statutai ir jų pritaikymas kario gyvenime, įvairios besikaunančių dalių aptarnavimo specialybės, taktiniai mokymai, manevrai, kova su dujomis, lėktuvais, tankais ir t. t. „Skyriais“ K. Žukas vadino dėstomus dalykus.

Kareivių mokymo „ribos“ nusakomos taip. Naujokų mokymas – 4–6 mėn. Senų kareivių mokymas – gilesnis, tobulesnis, bet trukdomas tarnybos ėjimo. Naujokų mokymui parengiami instruktoriai, kurie ne tik pakartoja tuos dalykus, kurių mokys, bet ir susipažįsta su mokymo metodais ir taisyklėmis. „Ribos“ dabar vadintinos mokymo pakopomis.

Mokomosios kuopos tikslas: paruošti kareivius jaunesniaisiais vadais. Čia jis susipažįsta su savo pareigomis, auklėjimo priemonėmis ir būdais, kariškos dvasios palaikymu, bendrieji mokymo dalykai skirti akiračio plėtimui.

Atsarginių kareivių šaukimas – pakartoti kareiviškos drausmės pagrindus ir tas mokymo šakas, kurios liečia mokymą kautynėms.

Toliau K. Žuko aptartas „*Kariško mokymo planas*“. Pirmiausia – „*metinis planas*“. Jį parengia Vyriausiasis štabas, tvirtina aukščiausia vadovybė ir siunčia dalims.

Toliau „*savaitinės programos*“. Jas sudaro dalių vadai. Sudarant reikia turėti galvoje: 1) kad kasdien iš kareivio būtų reikalaujama maždaug vienodo fizinio ir protinio įtempimo, 2) kad tas įtempimas progresuotų.

Kadangi naujokai nėra pripratę prie ilgo protinio darbo, tai pradžioje – daug praktinių užsiėmimų. Pradžioje – ne daugiau kaip 5 h, po to palaipsniui pereinama: 5 ½ – 6 – 6 ½ – 7 h.

Beje, labai plačiai apie naujokų adaptaciją ir mokymą rašė V. Biržiška. Pagrindines jo mintis čia pateiksime.

„Pirmos naujokų dienos turi būti suvartojamos artimesniam su jais susipažinimui ir aprūpinimui. Ramus ir linksmas kareivinės ūpas be nereikalingų šūkavimų ir rėkimo išblaškys namų pasiilgimo mintis, leis ramiau žiūrėti į savo likimą <...>. Jeigu jis iš karto, iš pirmos dienos bus užverstas reikalavimais, įsakymais, kurių nei prasmės, nei reikalo jis negali suprasti, naujokas iš karto apsvaigsta, tokiu apsvaigusiu, nusistačiusiu prieš kareiviavimą, jis gali likti ir visam savo amžiui“ [2, p. 59].

Todėl reikia visiems vadams padėti naujokui tinkamai adaptuotis. Kartu reikia įteigti mintį, „kad ne poilsui, ne atostogoms jie kariuomenėn renkami“ [2, p. 59].

„Naujokų mokyme turime dvi puses: rikiuotės mokymą <...> ir kareivio supažindinimą su vidaus tarnyba, su bendromis pareigomis, drausme ir t. t. Rikiuotės mokymą tenka pradėti grynai individualaus mokymo keliu, mokinant kiekvieną kareivį atskirai. Visas kitas mokymas gali būti vedamas ir grupėmis, tik tos grupės sveikiau rinkti ne sulig ūgio, kuris nieko nepasako apie kareivio išsilavinimą, bet sulig aiškėjančio gabumo“ [3, p. 250].

Kritikuoja grupinį rikiuotės mokymą. Akcentuoja muzikos, ritmo reikšmę rikiuotės mokyme. „Visas mokymas privalo turėti grynai praktikos atspalvį; naujokams teorija yra beveik visai nereikalinga. Tiktai parodymas, tiktai praktika gali greitu laiku išmokinti kareivį visų gudrybių“ [3, p. 251]. Remtis ne vien teorine medžiaga, bet ir sveiku protu. Eiti nuo žinomo prie nežinomo. Mokykla irgi turi rengti vaikus kariuomenei per gimtosios kalbos, geografijos, aritmetikos pamokas, atitinkamai parinkus užduotis. Apie tai plačiau bus kalbama žemiau.

Kasdieninės programos ir mokymo sutvarkymas, anot K. Žuko, yra toks. Pirmiausia žinotina:

1) „po trijų–keturių užsiėmimo valandų fizinės ir proto jėgos reikalauja poilsio“ [3, p. 443]. Tarp 2 h – 5 min pertrauka, 1–3 min – per valandą. Ilga – 1 h – pietums.

2) užsiėmimų ilgumas priklauso nuo jų turinio.

3) „užsiėmimus, kurie reikalauja didelio proto įtempimo, reikia daryti, kada kareiviai yra budrios dvasios, o jei užsiėmimai reikalauja fizinio įtempimo – kada fiziškai žvalūs“ [16, p. 443]. Po pietų – lengvesni abiem prasmėmis užsiėmimai.

4) „užsiėmimus reikia įvairinti“ [16, p. 443], kitaip atbunka (nuo vieno dūmo) dėmesys.

5) „pradėti ir baigti užsiėmimą reikia savo laiku“ [16, p. 444].

„Savaitinę ir kasdienę programą reikia vykdyti tiksliai <...>. Tuo būdu <...> su mokymu drauge skiepijama mintis, kad viršininkų nurodymai yra neatmainomi“ [16, p. 444]. Dėl gamtinių sąlygų – galima keisti tvarką, laiką.

Daug dėmesio skirta mokymo metodams. K. Žukas itin akcentavo *mokymo metodo svarbą*: „šmintingiausia yra taikyti jau išdirbtus metodus. Kiekvienas instruktorius, jų prisilaikydamas, įneša kai kuriuos pakeitimus, kuriuos jam diktuos jo gabumai arba gyvenimo prityrimas“ [16, p. 444].

Mokymo metodo esmė, anot K. Žuko, yra tai, kad „metodas susideda iš tam tikrų pamatinių nurodymų ir pamatinių taisyklių, kurių geras pritaikymas gyvenimui sėkmingai atsilies mokslui ir privės prie tikslo“ [16, p. 445].

Pačius metodus K. Žukas vadina „*mokymo būdais*“. Pirmiausia nagrinėtas „*Sintetiškas ir analitiškas būdai*“ (pateikti analizės ir sintezės apibrėžimai).

Toliau analizuotas „*Sintetiško ir analitiško būdų pritaikymas*“. Karių mokyme *analizė* – veiksmai su ginklu, rikiuotė, taktiniai užsiėmimai, apsikasimas, vidaus bei įgulos tarnyba ir t. t. *Sintezė* – rinktinių mokymas, kovinis šaudymas, manevrai ir t. t. Atskiri mokomieji dalykai irgi dėstomi analizės – sintezės keliu.

Analizė ir sintezė dėstant pasireiškia taip: „Prieš pradėdant mokytį kurio nors atskiro veiksmo ar judesio, kad kareiviai išmokytų juos sąmoningai, jie turi iš pradžios pasiekti juos savo protu, o po to jau raumenimis“ [16, p. 446].

Analizė čia bus: „Norint, kad veiksmas ar judesys būtų pagautas kareivio protu, reik jo akims parodyti visą veiksmą, visą pratimą, po to su pauzėmis išskirstyti tą veiksmą į sudėtines dalis, vienkart aiškinant jam tų veiksmų prasmę“ [16, p. 446].

O *sintezė* pasireiškia taip: „Parodytas veiksmas suskaldomas į dalis ir kiekviena tokia dalis kartojama; paskui daromas kitas veiksmas, kuris irgi kartojamas iki tol, kol bus jo vykdyme pasiektas reikalingas greitumas ir taisyklingumas“ [16, p. 446]. Visa tai K. Žukas apibendrina: „Taigi pirmiausias kiekvieno veiksmo parodymas, norint, kad jis būtų greičiau kareivių protu pagautas, daromas analitišku būdu, o praktiškas mokymas veiksmų esmės, norint pasiekti atitinkamais raumenimis, daromas sintetišku būdu“ [16, p. 446].

Daug dėmesio metodams skyrė J. Valkiūnas. Jo straipsnio dalyje „*Metodika*“ išskirta bendroji ir specialioji metodikos: „Pagrindiniai bendrosios metodikos reikalavimai visiems metodams (visam mokymui) – *remtis mąstymu pagrįstais principais*, o pagrindų mokymui ieškoti *stebėjimo keliu*, pačiuose

dalykuose, pačiame gyvenime“ [11, p. 603]. O „dėstymui reikia naudoti esamus pačius tikslingiausias būdus ir priemones, kad su mažiausia pastangų ir trumpiausiu laiku būtų pasiekiami geriausių rezultatų“ [11, p. 603]. Svarbu, kad „kalimas, šiurkštumas, smulkmeniškumas ir panašūs dalykai yra šalintini iš mokymo srities. Apskritai, dėstomajame dalyke turi atsispindėti patrauklumas ir dėstytojo noras tą dalyką dėstyti“ [11, p. 603]. Taip pat „reikia stengtis, kad mokinys jaustų tai, ko jam tikrai norime perduoti, jo jutimai neturi apgauti jo sąmonės. Toks <...> žinių perdavimas leidžiant naują dalyką pajusti įvairiais jutimais <...> vadinasi *vaizdingumo principu*“ [11, p. 603].

Metodų rūšys, anot J. Valkiūno, yra 2: analitinis ir sintetinis.

Kiti metodai pristatomi, kaip „*Mokymo formas*“: „a) monologinė, b) klausinėjamoji ir c) parodomoji“ [11, p. 604]. Pirmoji pritaikoma labiau išsilavinusiai auditorijai. Antroji padeda auditorijoje, kur stokojama klausytojų valingo dėmesio. Klausimų rūšys šioje formoje: „a) *pakartojamieji* – <...>; b) *tikrinamieji* – <...>; c) *vedamieji* klausimai, vedą prie tam tikro dalyko; d) *padedamieji* – <...>; e) *išsprendžiamieji* – <...> verčių <...> galvoti apie naują dalyką“ [11, p. 604].

Klausimą pateikti visiems, o atsakyti šaukti vieną kurį nors – taip verčiama aktyviai dalyvauti visus. Atsakymai turi būti išsamūs, savarankiški ir turi būti vertinami.

„*Parodomoji*“ forma – vaizdumo platus naudojimas.

Platų 2 dalių straipsnį „Kariuomenės mokymo metodai“ paskelbė P. Tarasenska. Pirmojoje jo dalyje formuluojami bendri reikalavimai mokymui.

„Pirmiausia karininkai turi būti ne tik auklėtojai, bet ir geri mokytojai, todėl turi būti nustatomi įvairūs karinio mokymo metodai, kurie bandomi gyvenime, nagrinėjama pedagoginė literatūra“ [8, p. 331]. Deja, praktikoje kol kas beveik „Visai nežiūrime į tai, ar supranta kareiviai savo žodžio ar veiksmo prasmę“ [8, p. 331]. P. Tarasenska formuluoja tokius reikalavimus

„1°. *Mokymo reikalavimai*. 1) Kiekviename <...> mokomajame dalyke pirmiausia turi būti išskirti pagrindiniai mokomojo dalyko elementai. Jų išskyrimas turi būti pagrįstas tik ta mintimi, kad *mokyti reikia tik tai, kas reikalinga kariui*. 2) Žiūrėti mokymo tvarkos – mokyti be praleidimų ir pertraukų, eiti nuo lengvesnio dalyko prie sunkesnio, nuo paprasto prie sudėtinio ir visą laiką lavinti kareiviuose karinį mintijimą. 3) Mokieji dalykai turi būti mokinių suprausti sąmoningai: čia mechaniškas išmokymas atmintinai nieko nepadės.

2°. *Reikalavimai mokinių atžvilgiu*. 1) Žiūrėti kiekvieno kareivio individualių

savybių ir prie to taikyti tiek mokymo metodus, tiek drausmės bei tarnybos reikalavimus. 2) Ugdyti mokiniuose norą ir pamėgimą dirbti savarankiškai. Tam reikalui nurodžius bendrą darbo kryptį, duoti dirbti patiems kareiviams. 3) Žiūrint, kokios kareivio savybės, kiek jis bendrai ir kariniai išsilavinęs, duoti ir tinkamą jo jėgoms uždavinį.

3°. *Kas reikalaujama iš mokytojo.* 1) Mokyti iš anksto apgalvotu ir nustatytu planu, žiūrėti tvarkos mokomąją medžiagą išskiriant ir ją skirstant darbo valandomis. 2) Rūpintis, kad mokymas būtų įdomus. Todėl kiekvienoje pamokoje turi būti mokoma kas nors naujo, logiškai sujungta su praeitomis pamokomis. 3) Kiekvienai pamokai dar iš anksto turi būti sustatytas konspektas, kuriame turi būti pabrėžiami svarbesnieji pamokos dalykai“ [8, p. 332].

Kitoje straipsnio dalyje P. Tarasenka aptarė šiuos metodus: „*pasikalbėjimai bei paskaitos*“, „*rodomąji (analitišką ir sintetišką)*“, „*grupių mokymo metodą*“ (kuriame mokomojo dalyko skyriai suskirstomi į kelis pagrindinius elementus). „Mokiniai paeiliui praleidžiami per visas mokymo grupes ir, žiūrint kiek jie dalyką moka, sulaikomi vienoj ar kitoj grupėj“ [9, p. 359]; „*darbo metodą*“: „pasakojimas visai nevartojamas, čia teorijos mokoma veiksmais. Kareivis priereikalingų išvadų ir esmės supratimo prieina savo pastangomis <...>. Tatai <...> kareiviui, nepratusiam protauti, yra labai sunkus darbas. Tačiau tas metodas turi būti vartojamas, ypač mokant kovotoją įvairių taktiškų veiksmų, <...> greitai orientuotas; padaryti reikalingą sprendimą ir atlikti reikalingą veiksmą mokės tik toks kareivis, kuris bus mokomas taip, kad bus lavinamas ir jo protas“ [9, p. 359]; „*kompleksinis metodas*“: „nuo pirmų dienų naujokai mokomi iš karto keliais skyriais, pavyzdžiui, rikiuotės, šaudymo ir taktiškų veiksmų <...>. Šis metodas jungiamas su grupių mokymu <...>. Prancūzų generolas Nisselis <...> rašo, kad tokį metodą vartodamas jis po 6 savaičių mokymo naujokus statydavo jau kartu su senais kareiviais“ [9, p. 359]; „*lenktyniavimas*“ (šaudymo, gimnastikos mokymas); „*laboratorinis metodas*“ (techninių disciplinų mokyme): jis „reikalauja, kad mokiniai ne tik mokėtų atpasakoti dalyką žodžiais bei atlikti jį veiksmu, bet jį visą vaizduotų ir logiškai apie jį mąstytų ir mokėtų kuo greičiausiai, tiesiog automatiškai, padaryti reikalingą sprendimą ir atlikti jį veiksmu“ [8, p. 359].

Beje, P. Tarasenka šias savo mintis pakartojo 1929 m. išleistoje metodinėje priemonėje karininkams. 1998 m. pasirodė jos sutrumpintas leidimas [10]. Gaila, kad išleistas jis nelabai vykusiai: tai ne fotografuotinis leidimas, tad reikėjo bent pataisyti kalbą ir korektūros klaidas... Kadangi knyga pristatoma kaip

naujas leidimas, karininkai gali suvokti, kad tai šiuolaikinė mokymo priemonė.

Prie metodų klausimo K. Žukas vėl grįžta skyrelyje „*Teoriškų pamokų laikymo būdai*“:

Pirmasis – *Pasakojimo būdas*. Ypač tinka istoriniams pavyzdžiams perteikti, kareivių pareigoms aiškinti, inteligentiškesniems kariams: mokomosiose dalyse, karo mokykloje.

Reikalavimai jam:

1) Jis turi atitikti karių išsilavinimo lygį.
2) Jis turi būti paprastas, aiškus, kur reikia – pakilios dvasios. Vengti labai „aukštų frazių“, tarptautinius žodžius paaiškinti. Naudoti vaizdumą, konkrečius pavyzdžius. Kalba turi būti taisyklinga.

3) Jis neturi būti labai ilgas. Jei jis bus labai ilgas – atbuks karių dėmesys. Jei būtina ilgai pasakoti, tai pasakojimą reikia suskaidyti į dalis, svarbiausią dalies mintį – konspektyviai pakartoti ir tik po to tęsti toliau.

Klausinėjimo būdas – jis tinka, kai karių žinias reikia susisteminti, pagilinti.

Reikalavimai klausimams:

1) jie turi būti aiškūs, suformuluoti gryna, taisyklinga kalba, suprantamais žodžiais;

2) jie turi būti trumpi, bet išsamūs. Ilgomis frazėmis suformuluotame klausime „užtemdomas“ klausimo turinys;

3) jie turi būti apibrėžti; t. y. reikalauti vieno atsakymo, o ne kelių;

4) kad neužtemdytų svarbiausios minties, nereikia duoti nereikalingų ar nesvarbių klausimų.

Atsakymai. Jie svarbūs (žodžiu) iš drausmės, vidaus, įgulos ir lauko tarnybos statutų. O iš rikiuotės veiksmų, veiksmų su ginklais, gimnastikos – atliekami praktiškai. Dalis menkiausiai išsilavinusių karių nesugeba suformuluoti minties. Tada jau turi padėti vadas ar gabesnis karys. Negalima reikalauti mintinai išmokyti trafaretinių atsakymų! Atsakymas turi parodyti, ar karys žino esmę, logiškai galvoja. Kur tai įmanoma, reikia reikalauti paaiškinti atsakymų pavyzdžiais. Mechaniški, trafaretiniai pasakymai galimi tik raportuose. Reikia pratinti atsakinėti drąsiai, garsiai. Girdės kiti ir galės pataisyti. Tačiau garsumo nereikia privesti iki rėkavimo. Drąsumas – pasitikėjimas savimi, žinojimu.

Jei atsakymas neteisingas: a) galima kviesti kitą atsakyti į tą patį klausimą; b) duoti papildomų klausimų ir patį atsakinėjantį prie teisingo atsakymo atvesti.

Vadas turi būti atlaidus ir kantrus: negalima pykti, tyčiotis, plūstis.

Kartais po klausimo tvyro tyla. Tada kartais reikia kitaip formuluoti klausimą. Jei priežastis nežinojimas – klausti kitą. Jei nežino visi – iš naujo paaiškinti. Kartais tyla – dėl nedrąsumo. Tada reikia faktiškai atsakymą išreikalauti. Jei tyla – dėl užsispyrimo, tada jau griebtis bausmių.

Kaip pagrindinė mokymo forma plačiai nagrinėjama pamoka. K. Žukas apie ją rašė nelabai daug.

Pagrindiniai reikalavimai pamokai, anot K. Žuko, yra tokie:

Pamokos tikslas – jį būtina nurodyti.

Dirvos paruošimas – ankstesnės medžiagos, kuri bus reikalinga naujai medžiagai perprasti, pakartojimas.

Dėstymas – parodymas, paaiškinimas.

Pritaikymas – įtvirtinimas.

Tarpusavis mokymasis – vienas kitam liepia ką nors atlikti, tikrina žinias. Ypač rekomenduojamas mokomosioms dalims, tai įpratina pastebėti besimokančiųjų klaidas.

K. Žuko *pavyzdžiai* – 2 pamokos: „Kairės kojos išmetimas pirmyn ir atgal“, „Kuopos tvarkdario pareigos“.

J. Valkiūnas apie pamoką rašė gana plačiai.

Pirmiausia „*Dalykas*“ – „Ko mokome?“ Reikia suplanuoti laiką. Tam sudaromas mokymo planas.

Toliau – „*Pamokos planas*“. Svarbu atsižvelgti į turimas mokymo priemones, besimokančiųjų kontingentą, metų ir dienos laiką, savaitės dieną, pamokų eilę. Šių veiksnių gerąsias savybes – išnaudoti, blogąsias – apriboti. Nedarbingiausios savaitės dienos – pirmadienis ir šeštadienis, nedarbingiausios pamokos – I ir paskutinė.

Pamokos plano schema, siūloma J. Valkiūno, yra tokia:

„I. *Pamokos tema*: nurodyti apie ką pamokoje bus kalbama (mokiniam skelbiama).

II. *Pamokos tikslas*: nusistatymas, ko per tą pamoką norime išmokyti (gerai įsidėmėtina mokytojui, gali būti paskelbta ir mokiniams).

III. *Dalykai, į kuriuos turi būti atkreiptas ypatingas dėmesys* (įsidėmėtina tik mokytojui).

IV. *Pasiruošimas* (veiksmai atlikti prieš pamoką):

- 1) mokinių paskirstymas,
- 2) reikiamų priemonių parūpinimas ir t. t.

V. Vykdymas:

- 1) įžanga,
- 2) naujos medžiagos pateikimas,
- 3) naujos medžiagos susiejimas su žinoma,
- 4) sisteminė išeito dalyko santrauka,
- 5) išvados ir pritaikymai“ [11, p. 602].

Pačias pamokos dalis J. Valkiūnas analizavo plačiau.

„1. Įžangoje pravartu trumpai, suglaustai nusakyti pagrindinę pamokos mintį, kad mokiniai iš anksto pasiruoštų arba suprastų apie ką bus kalbama. Jeigu jau tas dalykas buvo anksčiau einamas, tai įžangoje reikia trumpai priminti, kas buvo nesenai praeita. Prie naujos medžiagos dėstymo priėti nuosekliai, siejant naują su tuo, kas jau išeita.

2. Teikiant naują medžiagą, kiek galima, reikia *laikytis vaizdingumo principo*. Čia reikia ir artistinių gabumų negailėti, kad tik dėstomas dalykas paaiškėtų. Galima vadovautis iš anksto parinkta, tinkamiausia metodo rūšimi ir naudotis visomis mokymo formomis.

3. Susiejant naują medžiagą su sena, reikia rasti panašumai pateiktajai medžiagai kitose gyvenime jau patirtose srityse. Padaryti palyginimus, sugretinimus, pabrėžti panašumus, nurodyti skirtumus, paaiškinti to priežastis.

4. Darant sisteminę pamokos santrauką, reikia išskirti iš pamokos pagrindinę mintį, ją pabrėžtinai pakartoti, padaryti tinkamas išvadas.

Pabaigoje nurodyti tų žinių praktiškumą ir pritaikymą apskritai“ [11, p. 605].

Mokytojas per pamoką, anot J. Valkiūno, turi irgi atitinkamai elgtis. Pasi-tikėjimas, autoritetingumas, dalyko išmanymas, aiški, neskubri, atitinkamai intonuota ir trumpa kalba, tinkama apranga. Nevaikščioti – blaško. Būti pakankamai griežtam ir teisingam, gerbti pagrįstą besimokančiojo nuomonę. Jei mokymas vyksta lauke, neieškoti sau geresnės, patogesnės vietos.

Apie pamoką nemažai rašė ir B. Šidlauskas. „Karo mokslas yra tuo skirtingas nuo visų kitų mokslų, kad jame negalime daryti eksperimentų, kad čia viskas perdėm turi remtis teorija ir įvairiais, nors ir sąlyginiais susitarimais. Praeities patyrimai kovos lauke karo moksle yra itin brangūs, itin daug teikią mums naudos ir smulkus jų pažinimas yra kiekvienam vadui ne tik reikalingas, bet ir būtinas. <...> Šiandien kariniame parengime sutinkame naujų ir naujų problemų, klausimų, kurie dar nebuvo spręsti nei viename istorijai žinomame kare. Visa tai kelia susirūpinimą <...>.

Tačiau <...> ateities kare, nors <...> karo priemonių mastas milžiniškas, lemiamą vaidmenį vaidins kovotojas, jo „aš“, į kurio parengimą šiandien visose kariuomenėse žiūrime su didžiausiu rūpestingumu ir atida“ [7, p. 282]. Todėl „karys <...> turi būti parengtas techniškai ir dvasiškai“ [7, p. 282], o „karininkas turi mokėti parodyti sveiką iniciatyvą ir nieku būdu neleisti savo darbui apsireiboti siaurais šablono rėmais“ [7, p. 282].

Aptaria teorinę pamoką iš sargybų tarnybos srities, vedamą pasakojimo ir pokalbio metodais (įtvirtinant). Sargybos prasmė paaiškinama konkrečiais pavyzdžiais: ūkininkas saugo sodą ir pan. Tada būna „*laimingai peržengta ta pražūtinga alegoriška, abstrakti bedugnė, kuri visad skiria auditoriją nuo gyvenimo*“ [7, p. 284].

„Rengiant karį kautynių laukui <...> reikia kreipti dėmesys į tai, kad karys būtų mechaniškai, instinktyviai išmokytas, kaip kuriose aplinkybėse turi veikti“ [7, p. 284]. Karys, lyg operos dainininkas, turi išmokti daugelį lauko „arijų“.

Kita vertus, „Nėra blogesnio ir nenaudingesnio daikto, kaip išeiti į lauką vykdyti praktiškai tokio dalyko, su kuriuo kareiviai nėra kaip reikiant supažindinti teoriškai“ [7, p. 284]. Todėl „būtų klaidinga manyti, kad teorija „tik progai pasitaikius“, svarbiausia – tai praktika. Teisingai, <...> svarbiausius faktorius mokėti veikti praktiškai, bet niekada nebus išmokta tinkamai veikti <...> praktiškai, jei <...> teorija bus aplenkta“ [7, p. 285].

Išvados:

„a) Karo mokslas remiasi teorija ir praeities patyrimais, todėl kaip toks reikalauja iš savo darbininkų daug sumanumo ir energijos.

b) Turime vengti kareivių mokymo šabloniškumo ir paviršutiniškumo, kuris mažina <...> karininko autoritetą ir kareiviui neša žalą.

c) Kurkime naujus mokymo metodus, ieškokime naujų būdų žinioms perduoti. Įtraukime į darbą skyrininkus, mokėkime juos pasidaryti tikraisiais savo sunkaus darbo talkininkais“ [7, p. 286].

Panašias į B. Šidlausko mintis dėstė ir S. Martinėnas. „Kariuomenė – didelė mokykla. Įvairios mokyklos turi tikslą paruošti žmogų protiškai, išauklėti jį, duoti jam specialybę, profesiją, o kariuomenė – visas tas specialybes ir profesijas turi pritaikyti vienam tikslui: krašto gynimui“ [6, p. 817].

Aptarė mokymą aikštėje:

Rodymo metodas – „*Kuo daugiausia rodyti, mažai kalbant ir aiškinant*“ [6, p. 818]. Čia mokoma: rikiuotės dalykų: taisyklingos stovėsenos, vaikščiojimo, suki-

nių, veiksmų su šautuvu; šaudymo. Pamokos ilgis – ne daugiau kaip 50 min. Pamokoje 3 dalys: įvadas (susipažinimas, jaunų kareivių apžiūra, pamokos temos ir tikslo skelbimas); dėstymas (veiksmo parodymas be dalių, sugebėjimo atlikti veiksmą patikrinimas, veiksmo mokymas dalimis); pabaiga (komanda ir veiksmo vykdymas pagal ją). Pateikiamas ir išsamus pamokos eigos aptarimas.

Analizavo ir mokymą lauke:

Taikomas klausimų metodas: „*keliant įvairius klausimus, privesti kovotoją prie teisingo klausimo išsprendimo, atseit, prie teisingo taktiško sprendimo*“ [6, p. 821]. Visi „klausimai turi būti kuo kruopščiausiai parinkti ir apgalvoti, trumpi ir visiems suprantami“ [6, p. 821].

O „mokymo vieta parenkama kiek galima įvairesnė, įdomesnė ir būdingesnė pamokos temai ir tikslui“ [6, p. 822]. Čia mokoma kautynių veiksmų: žygis, artėjimas, puolimas, gynimas, žvalgymas, vietovės panaudojimas, prisitaikymas kautynėms.

„*Tiksias: paruošti gerą, drąsų, sumanų ir sąmoningą, ryžtingą ir išvermingą kovotoją*“ [6, p. 822]. Pamoka turi būti ne ilgesnė kaip 1 h 40 min. Pamokos dalys: 1) įvadas; 2) dėstymas (aplinkybės, uždavinys, vykdymas); 3) pabaiga (trumpas pamokos pakartojimas ir išvados). Pateiktas platesnis plano komentaras.

Toks metodas tinka naudotis karininkams ir puskarininkiams.

Instruktorius turi būti „energingas, griežtokas ir linksmas, <...> kalba turi būti tvirta, aiški, griežta, klausimai – trumpi, suprantami, sprendimai – visiškai įtikinami.

Kareivius reikia visada atjausti: nestatykite kareivių prieš vėją, prieš saulę, geriau pats, kalbėdamas su kareiviais, atsistokite kuo blogiau <...>. Jei kas skustųsi negalys to ar kito uždavinio dėl blogos sveikatos ar kitos priežasties vykdyti, leiskite jam nevykdyti. *Tačiau instruktorius neturi būti per daug nuolaidus ir mandagus*“ [6, p. 824].

Plačiai reikalavimus pamokai analizavo ir kriptonimu B. J. pasirašęs autorius.

Be teorinio mokymo, nors jis ir daugelio kritikuojamas, išsiversti negalima, nes: „viena, yra daug tokių mokomųjų dalykų, kurių praktiškai mokytis negalima; antra, praktiškam mokymui reikia daug instruktorių ir ypač daug įvairių mokslo priemonių, kurių mes taip maža teturime; trečia, mūsų mokymo programos (Pėstininkų mokymas) nėra kaip reikiant šiam mokymo būdai pritaikytos“ [4, p. 238]. Rengiant mokytojus, jiems mažiau „kemsama“ žinių, daugiau – pedagogikos. Rengiant karininkus, deja, yra atvirkščiai. „Pagrindi-

niai pamokos tikslai: 1) teikti mokiniams žinias taip, kad jie gerai jas suprastų, ilgai atsimintų ir mokėtų pritaikyti gyvenime; 2) auklėti mokinius moraliai, pratinti juos į darbštumą, į logišką galvojimą; ugdyti tėvynės meilę, narsumą, drausmingumą, grūdinti jų valią, ryžtą ir ištvermę.

Šiems tikslams pasiekti reikia: 1) tinkamo mokytojo pasirengimo pamokai; 2) gero, sumanaus, įdomaus pamokos vykdymo ir 3) aktyvaus mokinių dėmesio bei pastangų“ [4, p. 239]. Aptaria šiuos 3 klausimus gana plačiai. Pamokos metu akcentuoja pasakojimo, klausinėjimo ir mišrųjų metodus. Pabaigoje formuluoja net 26 nurodymus mokytojui: pamokos laiko maksimalus išnaudojimas; aiški mokytojo kalba; vengti monotoniškumo joje; nerėkti per garsiai; kalbėti tiek, kiek reikia, leisti pasireikšti mokiniams; būti prieš auditoriją, nelakstyti po ją; elgesys, judesiai, laikysena neturi sukelti pajuokos, būti pavyzdžiu; apranga turi būti tvarkinga; nesinervinti, būti ramiam, šaltam; nevertoti „parazitinių“ žodžių – jie tampa pravardžiavimo pretekstu; eiti nuo žinomo prie nežinomo; nenukrypti į nereikalingus dalykus; laikytis aiškinimo plano; klausimai turi būti suprantami, nepiktnaudžiauti tarptautiniais žodžiais; neleisti atsakinėti į klausimus chorų; pirma kelti klausimą, o tik po to šaukti atsakinėti; apklausti kuo didesnę skaičių; nežinantis turi ne tylėti, o atsakyti „nežinau“; reikalauti išsamų atsakymų; stengtis papildomais klausimais atvesti prie teisingo atsakymo; „kvailių“ atsakymų neišjuokti – taip žlugdomas aktyvumas; dažniau klausinėti silpnesnius, išsiblaškiusius, bet „neįsikąsti“ vieno; pasitaikius tokiam klausimui, į kurį pats pedagogas negali atsakyti, surasti atsakymą į jį ir atsakyti per kitą pamoką; nevengti sveiko humoro; nesikarščiuoti, nešaukti visos auditorijos adresu.

Daug dėmesio K. Žukas skyrė ir didaktinių principų bei pedagoginės psichologijos dėsnių taikymui mokymo procese.

Plačiai K. Žuko analizuotos yra *priemonės kariauti su baime ir panika*. Cituotas A. Suvorovas: „Savisaugos instinkte <...> matė baisų karių priešą; su tuo priešu jis kovojo ramiau laiku visokiais būdais, kuriuos tik jo protas išgalvoti galėjo. Savo pamokymuose jis pabrėždavo visą tą, kas galėjo jo kariuomenės ūpą pakelti, ir nutylėdavo visą tą, kas savisaugos instinktą galėjo pažadinti. Kuo daugiausia jis nurodydavo į kareivių karžygiškumą, į jų drąsą ir garbę.

Visus praktiškus užsiėmimus jis orientuodavo į visišką savisaugos instinkto išvayrą, būtent: užgrūdindavo kareivius fiziškai, nemokino juos niekados trauktis atgal. Jo mokymo metodą galime šiais žodžiais suformuluoti: „Pratink

kareivį prie pavojaus; mokink jį visuomet laimėti; mokink nenustoti savivaldos, net blogiausiose padėtyse; mokink kuo didžiausio užsispyrimo“ [16, p. 451].

„Kada ši svarbi taisyklė bus vykdoma, <...> mokymas turės reikšmės <...>, priešingai – tai bus ne kas kita, kaip brangus žaidimas „kareiviukais“ [16, p. 451].

Su kai kuriais savisaugos instinkto „apsireiškimais“, K. Žuko nuomone, galima sutikti: statutais numatyta apsauga nuo netikėto priešo puolimo; nuostolių mažinimas kautynėse (prisitaikymas prie vietovės, apsikasimas), fortifikacinių kliūčių sudarymas ir t. t.

K. Žuko pabrėžtas ir *užsispyrimo reikalingumas*. Jį ugdyti padeda: „karšta tėvynės meilė, paklusnumas viršininkams, tautiečių ir tėvų papročiai, garbės jausmas ir nesulaikomas savo priešo keršto jausmas“ [16, p. 452].

Kautynių laukas ir ramus laikas – labai skirtingi, anot K. Žuko, dalykai. Tikras pavojus – kautynėse, ramiu laiku pratinti prie pavojaus sunku, beveik neįmanoma.

„*Praktiški mankštinimai*“ yra tie, „kurie padeda išvystyti drąsą, ramumą, sąmoningumą, pasiryžimą ir pasitikėjimą savimi“ [16, p. 452]. Tam naudojama gimnastika, fechtavimas, jodinėjimas ir t. t. „Tuos pratimus naudojant yra svarbu, kad būtų perėjimas nuo lengvų ir mažai pavojingų numerių prie sunkesnių ir, pagaliau, turi būti privesta iki to laipsnio, kada jie jau susiję su pavojumi ir rizika, <...> būtų imtasi visų reikalingų apsisaugojimo priemonių“ [16, p. 452]. Drąsai įskiepyti taip pat naudotina: ataka manevruose, ataka įveikiant tikras fortifikacines kliūtis, manevravimas šaudant artilerijos, šautuvų ir kulkosvaidžių ugnimi. K. Žukas tai aptarė smulkiau:

1) „Atakos. <...> Suvorovas manė, kad kiekvienos atakos sėkmingumas susijęs su greitumu ir kliūčių nebijojimu. Šitos karių savybės turi būti atakos momentu apvainikuotos aklu paklusnumu savo viršininkams“ [16, p. 452].

2) „Sustiprintų punktų atakos <...>. Suvorovas įsakydavo stiprintis <...> grioviais, viela, vielų duobėmis ir kt., priversdavo atakuoti <...> tiek dieną, tiek naktį“ [16, p. 453].

3) „Mankštinimai po trajektorija. Rusų generolas Michailas Dragomirovas <...> pirmas savo atsakomybe padarė mokymą po artilerijos ugnies trajektorija. Jis manė, kad sviedinys, kuris lekia 4 metrais aukščiau galvos, jokio pavojaus žmogui nesudaro, <...> jis vieną kartą atsistojo prie didelio taikinio ir į jį <...> geras šaulys paleido 5 šovinius viename atstume nuo jo kūno: vie-

ną virš galvos, o kitus iš šono. Iš pradžios karininkai, o paskui ir kareiviai viens paskui kitą <...> atsisitodavo prie taikinio“ [16, p. 453].

Daugelio šalių karinė spauda kritikavo M. Dragomirovą (1830–1905), bet jis gynėsi: „Apšaudymas – <...> naudingas praktiško mokymo papildymas <...>. Mums reikia paruošti kareivį tam, kas laukia jo kautynių lauke <...>, prie pavojaus pratinti <...>, karių paruošimas be rizikos yra vaikiškas, netikras ir apgaulingas dalykas. Tai yra komedija, kurioje visi apgauti: ir patys artistai, ir publika <...>. Saugoti kareivį? Taip! <...> Tą prievolę gerai gali išpildyti tik tas viršininkas, kuris kareivius myli. Bet niekad nereik užmiršti, kad kareivis yra paskirtas karui ir mes jį turime karui ir ruošti“ [16, p. 453–454].

Svarbūs *pasikalbėjimai ir pavyzdys*: dažniau kalbėti apie tėvynės ir pačių karių garbę. „Garbės jausmais persiėmusiems kariams nebaisi mirtis – baisi gėda“ [16, p. 454]. Dažnai kalbėti apie idealus ir gyvenimo siekius, apie pareigą Tėvynei, apie priesaiką tarnauti garbingai, apie priešus, jų padarytą, daromą ir būsimą žalą, palaikyti neapykantos, keršto jausmus. Kalbėti apie tai, kad kariai būtų stiprūs dvasia, kūnu ir kariniu pasiruošimu: „Silpna tauta anksčiau ar vėliau taps ekonominiu ir politiniu savo stipresnio kaimyno vergu“ [16, p. 454]. Reikia dažniau kalbėti apie tarpusavio pagalbą, karo sunkumus, pavojų, mirtį, garbę kristi kautynėse. Svarbus vadų pavyzdys: „Sąžiningu savo pareigų ėjimu, pavojaus ir mirties neigimu, valios tvirtumu, kantrybe, narsumu, ryžtu ir užsispyrimu kautynėse jis turi būti savo valdinių akyse jų idealų įsitiikinimas“ [16, p. 455].

Šiais klausimais savitai K. Žuką papildė V. Biržiška.

Kariuomenės auklėjimo tikslams pasiekti „būtinai reikalingas *vidinis kariuomenės vienumas*, kur karininkai ir kareiviai sudaro vieną šeimą, vienodu gyvenimu gyvenančią, vienodais jausmais varomą; šeimą, kurios santykis į vyresniusius yra paremtas teisingai užsitarnautu gerbimu“ [2, p. 54].

Kritikuotos buvusių Rusijos, Vokietijos imperijos kariuomenės, kur karininkai laikė save kitos, aukštesnės kastos nariais, negu kareiviai. Akcentavo *karininkų moralinį autoritetą* („*autoritą*“). O jį sudaro: „ne tik tie momentai, kuriais jie susiduria su kareiviais tarnyboje, bet ir visas karininkų privatus gyvenimas. Nes karininkai *faktiškai neturi privataus gyvenimo*. Ar tai kareivinėse, ar bute, ar gatvėje <...> – juos visur lydi ir seka tūkstančiai jų valdomųjų akių, jais ypač domisi ir plačioji visuomenė“ [2, p. 54]. Ypač nepritaria girtuokliavimui, kortavimui, paleistuvavimui, palaiko karininkų kultūrinio ir išsilavinimo lygio

kėlimą. Pabrėžė garbės teismų svarbą.

Aptarė V. Biržiška ir tuos Vidaus tarnybos statuto straipsnius, kurie reguliuoja *karininkų ir kareivių santykius*, akcentuoja griežtumą ir teisingumą juose, nepasidavimą blogai nuotakai ir tos blogos nuotaikos perkėlimo į santykius neigiamas pasekmes karininko autoritetui.

Daug dėmesio K. Žukas skyrė karių iniciatyvos ugdymui.

Iniciatyvos sąvoka ir reikalingumas, jo nuomone, yra: „Iniciatyva, tai yra gabumas drąsiai veikti be viršininko įsakymo, savo atsakomybe, kada to apstovos reikalauja, bet tik nustatyto <...> tikslo arba pamatinės idėjos dvasioje“ [16, p. 455].

Cituotas Napoleonas: „Kautynėse masės nieko nereiškia: viskas nuo vieno žmogaus pareina“ [16, p. 455].

„*Iniciatyvos gabumo*“ *skiepijimo būdai*, anot K. Žuko, yra:

„1) Komandavimas mažesnei ar didesnei daliai <...> – visuomet <...> gera iniciatyvos išplėtimo ir pritaikymo mokykla.

2) Savo valdiniam reik nurodinėti jų veiksmų tikslą arba duoti tik pamatinę idėją – ir jiems patiems pavesti pasirinkti priemones ir kelius iškeltam tikslui pasiekti.

Kad iniciatyva nebūtų žalinga aukštesnio viršininko tikslui ar sumanymams, pastarasis turi savo valdinius apie juos informuoti <...> jų veikimo sferose ribose.

Jei kas ir būtų padaryta priešingai jo tikslams bei sumanymams, bet be blogos valios <...>, tai tą negalima laikyti per didelį nusidėjimą“ [16, p. 455].

3) „įsikišti į savo valdinių pareigų ėjimą tik tuomet, kai valdinytis nukrypo nuo tikslo, nuo statutų dvasios, nuo pamatinės <...> idėjos, arba kada jis neveiklus, arba klysta, arba tikslo nesuprato.

4) Tarnybos santykiuose niekuomet nereikia apeiti tarpinių viršininkų, o reikalauti iš jų darbo ir nurodymų, <...> negalima pripratinti prie savarankiškumo, jei aukštesnis viršininkas juos aplenkdamas pats duoda nurodymus jų valdiniams.

5) Didelę klaidą daro tie viršininkai, kurie patys stengiasi padaryti savo valdinių darbą“ [16, p. 456].

„6) Atsakomybės baimė yra didžiausias iniciatyvos priešas, todėl iš savo valdinių tą negeistiną jausmą reikia visokiais būdais šalinti“ [16, p. 456].

„7) Ta dalis, kur viršininkai varžo savo valdinių iniciatyvą dar ramiu laiku,

neparodys jos ir per karą“ [16, p. 456].

Toliau K. Žukas pereina prie didaktinių principų. Mokymo ryšio su gyvenimu principą jis formuluoja kaip taisyklę: „Kas nereikalinga kautynėse, yra žalinga mokinti ramiu laiku“.

Taisyklės reikšmė ir svarba jo nusakoma taip. Posakio autorius – gen. M. Dragomirovas: „žalinga užkimšti kareivių protą <...> didelėmis bei paviršutinėmis žiniomis, kuriose jie greit susipainios ir dar greičiau užmirš, kurios toli stovi nuo jų tiesioginio paskyrimo, <...> svarbu išmokinti <...> tik būtinai <...> reikalingų dalykų, <...> per 1 ½ metų tikrosios karo tarnybos laiko <...> viso dabartinio karo meno (karybos) kareivis neišmoks, taigi ir svarbu, kad jis žinotų savo pareigas, nors ir siauriau, bet tvirčiau“ [16, p. 457].

Taisyklės pritaikymo būdai:

„1) Šaudymą daryti įvairiu metų laiku“ [16, p. 457].

„2) Reikia pratinti karius patvarumu. Tam tikslui daryti maršus ir manevrus visais metų laikais. „Sunku moksle – lengva kautynėse, lengva moksle – sunku kautynėse“, – pasakė Suvorovas“ [16, p. 457].

„3) Reikia kareivius mokinti ne tik dalies užsiėmimo aikštelėse, bet ir miškuose, kalnuotose vietose, pelkėse“ [16, p. 457].

„4) Dažniau reikia daryti nakties užsiėmimus“ [16, p. 457].

„5) Reikalingas mokslo suprastinimas, bet ne painumas“ [16, p. 457].

Rengimas kautynėms akcentuojamas ir V. Biržiškos: „išauklėti tokį kareivį, kurs galėtų savarankiškai veikti, gerai šaudyti, prisitaikyti prie vietos, apskaiti, apskritai veikti laukuose dieną ir naktį, taigi tokį <...>, kurs galėtų būti savarankišku kautynių vedėju“ [3, p. 252]. Todėl kuo mažiau vietos skirti taikos metu pratimams (rikiuotei), o rengti karui. Taikos metu kariuomenė – pilietiško, gyvenimo mokykla: teigiami higieniniai įpročiai, bendravimo jausmas, drausmingumas.

Kitas principas – mokymo sąmoningumas.

Sąmoningumo reikšmė grindžiama A. Suvorovo posakiu: „Kiekvienas karys turi savo manevrą suprasti“ [16, p. 458].

Sąmoningumo įskiepijimo taisyklės, anot K. Žuko, yra:

„1) Reikia sakyti priežastį, tikslą arba paskyrimą kiekvieno savo tarnybinio veikimo arba mokymo“ [16, p. 458]. Tada galima iniciatyva iš karių pusės. Tai atliekama aiškiai formuluojant įsakymus.

„2) Duodant įsakymą žodžiais reikia pratinti, kad valdinys jį atkartotų;

tuomet viršininkas įsitikins, kad duotas įsakymas yra suprastas“ [16, p. 458]. Įpratinti reikalauti paaiškinti įsakymus, kartais tyčia duoti blogai suprantamus įsakymus.

3) Nereikalauti atlikti nerealių veiksmų („užtaisyti“ ginklą nesamais šoviniiais, atakuoti nesamą poziciją ir pan.)

„4) reikalauti <...> veikti greit, su ryžtu ir užsispyrimu <...>. “Neabejotina teisybė, kad laimėti galima net ir klaidingai kaujantis, jei tik veikti drąsiai, su ryžtu ir užsispyrimu, – pasakė generolas Dragomirovas“ [16, p. 458].

Kitas principas – mokymo nuoseklumas („*nuosakumas*“): „medžiaga skirstoma ir išeinama nuosekliai, <...> nuo paprasto prie sudėtingo, nuo lengvo prie sunkesnio, rizikingesnio ir pavojingesnio“ [16, p. 459].

Pavyzdžiui, „pradedama nuo nedidelių pasivaikščių be ginklo ir su tuščia kuprine, einama prie ginklo nešimo, prie pilnos kuprinės, prie nuolatinio žygiavimo didinimo, kol pasieksime kelių perėjimų su visa žygio šarvuote.

Mokant dalis ta taisyklė vykdoma, einant prie nuoseklaus dalių sugrupavimo į didesnius vienetus <...>, kol prieisime iki visų kariuomenės rūšių rinktinės“ [16, p. 459].

Akcentuojamas ir vaizdumas. Ypač pabrėžiama *Dragomirovo taisyklė ir jos reikšmė*: „Mokink parodymu, bet ne pasakojimu“ [16, p. 459]. Siūloma panaudoti pojūčius vaizdiniais ir sąvokoms formuoti.

Tos taisyklės pritaikymas – platus (ginklai, veiksmai: šaudymas, rikiuotės pratimai ir t. t.).

Nerodyti to, kas ne visai tinkama ir abejotina; neversti atlikti „priešingos dorai rolės“ (girtuoklio, vagies, areštuotojo); kada nėra tam laiko ar įgudimo; nerodyti daug veiksmų (daiktų) iš karto. Iš pradžių parodyti visą veiksmą, o paskui – jo atskirus elementus. Nekreipti dėmesio į nereikšmingas detales. Taisyti žodžiais, o ne rankomis – kad pats galvotų, taip pat kad nebūtų supras-ta, kaip fizinis reagavimas.

Vaizdumas nepakeis pasakojimo, nes pasakojimu:

1) papildome veiksmų ir daiktų parodymą; 2) taisome mokymo klaidas; 3) aiškiname teorines žinias; 4) pateikiame istorinius pavyzdžius.

Pabrėžia K. Žukas ir kartojimo svarbą.

Kartojimo reikalingumas: „*repetitio est mater studiorum*“ (romėnų patarlė) – „kartojimas yra mokslų motina“.

Psichologinis ir fiziologinis pagrindas – kuo dažniau vienas ar kitas vaizdi-

nys pasirodo sąmonėje, „tuo gilesnį ten palieka ženklą, tuo geriau įsitvirtina atmintyje“ [16, p. 461].

Mechaniškumo svarba kautynėse – svarbūs įgūdžiai, susijaudinus svarbu veikti taip, kaip esi įpratęs, nes protas, valia kartais nebeveikia.

Kartojimo būdai. „Daugiausia reikia kartoti tuos veiksmus, kuriuos kareiviams teks taikyti kautynėse, pačiuose pavojingiausiuose momentuose <...>. Daug reikia kartoti ir tas idėjas, kuriomis kariai vadovausis kautynėse arba savo tarnybos pareigas eidami“ [16, p. 461].

Vyr. ltn. A. Jančys irgi suvokė *įgūdžių („įpročių“)* reikšmę. „Tik įpročiu galutinai galime pasiekti mokymo tikslą“ [5, p. 144–145]. Pvz., įgūdžiai labai svarbūs rikiuotės užsiėmimuose.

A. Jančys pabrėžia: „Tarp žinių ir įpročių yra didelis skirtumas. Žinios mūsų prote yra pasyvios būklės, kiek mes jas atsimeiname, o įpročiai yra vaizdinių ir judesių junginys, linkęs veiksmui. Šis <...> junginys, pasireiškęs veiksmu, ir yra žinių realizavimasis. Įsivaizduoti kokį nors veiksmą <...> nėra sunku, bet jį įvykdyti <...> būtinai reikalingas įprotis“ [5, p. 145].

Remiasi A. Jančys vokiečių psichologu ir filosofu Vilhelmu Vuntu (*Wundt*, 1832–1920): „Vuntas formalų išsilavinimą, tai yra sugebėjimą greit analizuoti daiktus ir mintis, matyti tarp jų logišką ryšį ir mokėjimą įsigyti žinių, sieja su apėrcijos mąstymu, o įprotį – su asociacijos mąstymu“ [5, p. 145].

K. Žukas akcentuoja ir *sudominimo reikalingumą*: „Kada žmogus sudomin-tas kuriuo nors darbu, jis jaučia prie jo traukimą, lengvai kenčia sunkenybės bei trūkumus, pačiame darbe atranda didelį malonumą“ [16, p. 461].

Svarbus pedagogo poveikis: „Jei prie <...> mokytojo nesugebėjimo savo kareivius sudominti pridėti dar jo žiaurų ir negerą apsiėjimą, <...> – tuomet mokslas virsta tikra kančia“ [16, p. 462]. Todėl svarbu geras pasirengimas užsi-ėmimas, pastangos padaryti juos įdomius.

Iš pedagoginės psichologijos principų ypač pažymėtinas dėmesio koncentravimo reikalingumas. Jį itin išskėlė K. Žukas.

Dėmesio reikalingumas jo grindžiamas taip: „kareivis turi būti akylas, bet ir jo mokytojas turi žinoti, kaip <...> jam padėti, kad kareivių akylumą sukelti, palaikyti ir praplėsti“ [16, p. 462].

Dėmesio palaikymo sąlygos, anot K. Žuko, yra: „1) Dėmesys sukliamas, jei mokytojo mintys atitinka dvasines kareivių jėgas“ [16, p. 462]. Reikia vengti nesuprantamų žodžių, posakių, gebėti išdėstyti mintis suprantamai.

„2) Dėmesys sukeliamas atsižvelgiant į įspūdžio jėgą“ [16, p. 462]: tą lemia energinga aiškinančiojo kalba, tonas, vaizdumas.

„3) Dėmesys sukeliamas, jei į mokymą įnešamas įvairumas“ [16, p. 462].

„4) Dėmesys susispiečia, jei nieks neatitraukia jį kiton kryptin“ [16, p. 462].

„5) Dėmesys didėja, jei kareivių sieloje keliami malonūs jausmai“ [16, p. 463]: linksmumas, noras gauti pagyrimą, rungtyniavimas; jei rėkiama, baramas, grasinama – dėmesys silpnėja.

„6) Kada kareiviai mokinami, mokytojas turi nuolat jų dėmesį sukelti ir tikrinti“ [16, p. 463].

Dėmesio reikšmė labai pabrėžta ir vyr. ltn. A. Jančio straipsnyje:

„Nors mokytojas didžiausias pastangas dėtų ir geriausių metodus panaudotų, bet jei klausytojai nesistengs aktyviai <...> žinių priimti, tai mokymas savo tikslo nepasieks“ [5, p. 147]; „visas klausytojų dėmesys turi būti sukonzentruotas į aiškinamojo dalyko turinį“ [5, p. 147]. Dėmesio objektas – mokyimo objektas. Dėmesio aktyvumas ir pasyvumas: jei įdomu – aktyvus, jei ne – pasyvus. Išsiblaškyimas – taip pat aktyvus ir pasyvus. Aktyvus: kai mąstome per užsiėmimą apie pašalinius dalykus, o pasyvus – dėl nuovargio, dėl nesupratimo, neįdomumo.

„Sukonzentravus dėmesį į kokį nors daiktą, pajutimas darosi aiškesnis ir intensyvesnis, o per pojūčius <...> vyksta ir pats pažinimas. Dėmesys pagreitina ir palengvina proto veiksmus <...>. Vidaus ir išorinis pažinimas yra pojūčių pažinimas; tikram supratimui jis turi būtinai pereiti į proto pažinimą. Per pojūčių pažinimą mes daiktą suvokiame; proto pažinimu mes sprendžiame apie pažintą daiktą, ar predikatas atitinka subjektą ar ne, tai yra ar skelbiamoj mintyj yra tiesa ar netiesa. Iš visa to matome, kad proto pažinimas, o kartu ir sėkmingas mokymas, yra įmanomas tik patiems mokiniams aktyviai dalyvaujant mokymo procese, <...> kad jų aktyvus dėmesys <...> būtų sukonzentruotas į dėstomąjį dalyką“ [5, p. 147].

Klausimai padeda sukonzentruoti dėmesį, suprasti, ar gerai suprantamas dėstytojo aiškinimas.

Toliau vyr. ltn. A. Jančys teigė, kad „pritraukti <...> pasyvųjį dėmesį <...> kiek lengviau negu aktyvųjį, kuris daug priklauso (nuo – A. A., R. K.-M.) dėstomojo dalyko įdomumo. Tam pasiekti tenka dėstomąsias mintis jungti su aperceptyviu mąstymu. Reikia rasti būdus, kad dėstomoji medžiaga daugiau liestų vidinį klausytojų gyvenimą ir jų interesus“ [5, p. 148].

Anot J. Valkiūno, raginimai, grasinimai – ne visada naudingi. Todėl „kiek galima reikia neįpratusių klausytojų dėmesį pradžioje vilioti, traukti, bet ne stumti ir kiek galima protinti iš laisvo dėmesio pereiti į valingą“ [11, p. 597].

Dėmesį J. Valkiūnas apibrėžė per išsiblaškyimą: „Dėmesiu vadiname sąmoningą minčių suspietimą į vieną kurį nors dalyką, priešingas atsitikimas vadinamas išsiblaškyimu“ [11, p. 596].

Beje, J. Valkiūnas nagrinėja ir daug kitų pedagoginės psichologijos klausimų.

Aptarta *atmintis*, visų pojūčių panaudojimas, 4 atminties tipai: 1) regimoji, 2) girdimoji, 3) kinestezinė ir 4) „mišrus arba abejingas tipas“. Aptarta atminties apimtis („tūris“), tikslumas („tikrumas“), patvarumas, sparta (atsimenant), mechaninė ir „galvojamoji“ (prasminė) atmintis. Pastaroji „remiasi vidiniu dalyko ryšiu sąmoningai ieškant loginio ryšio tarp atskirų žodžių ir sakinių“ [11, p. 598]. „Vienokia ar kitokia atmintis yra daugiau įgimtas dalykas ir jai paprasta lavinimo sąvoka, ta prasme kaip raumenims, nepritaikoma. Atmintis nesiduoda išlavinama“ [11, p. 598]. Vaikystėje dominuoja mechaninė, bręstant ima dominuoti prasminė atmintis.

J. Valkiūnas teigė, kad „atmintis savotiškai yra *išauklėjama*“. Atidus ir nuoseklus studijavimas, perėjimas nuo žinomo prie naujo, protinio darbo higiena, kartojimas, išdėstytas laike, tinkamas mokymosi tempas, mnemonika – visa tai padeda „išauklėti“ atmintį.

Akcentuoti ir „*vaidiniai*“ (atminties vaizdiniai, pabrėžtas jų blankumas), vaizdumo reikšmė – kuo daugiau pojūčių patiriame suvokdami, tuo vaizdiniai bus ryškesni.

Minėta ir *vaizduotė* (fantazija): 1) atkuriamoji ir 2) kuriamoji. Jos turi didelę reikšmę mokymo procese.

Daug dėmesio J. Valkiūnas skiria ir *mąstymui*: „Mąstymas yra proto darbas, kurio vaisiai yra išvadų ir sprendimų sudarymas“ [11, p. 599]. Pabrėžta būdingų požymių, panašumų, skirtumų ir t. t. suradimo, ypač savarankiško, svarba: „Neteisingų sprendimų labai nepeikti, geriau nurodyti klaidingo galvavimo kelią, kuriuo tokio sprendimo prieita“ [11, p. 599].

Su mąstymu siejasi ir *kalba*: „kalba yra minčių reiškęja“ [11, p. 599]. O „gyva ir graži kalba daug padeda žinių perdavimui ir apskritai žinojimui“ [11, p. 599]. Mokiniai turi kalbėti aiškiai, teisingai ištarti terminus, suvokti jų prasmę. Mokytojo kalba turi būti aiški, gryna, gyva, reikia vengti nesuprantamų žodžių, žodžių „parazitų“.

Didaktinių principų ir pedagoginės psichologijos problemas analizavo ir vyr. ltn. A. Jančys.

Jo pateiktas ištisas mokymo ir pažinimo sąvokų apibūdinimas. Anot A. Jančio, mokymas – žinių perteikimas kitam asmeniui. Kad jis būtų sėkmingas, pasiektų savo tikslą, reikia, kad teikiamos žinios būtų sąmoningai priimtos, suprastos.

Cituojamas prof. I. Tamošaitis (1889–1943), teigęs, kad norint „ką nors pažinti, reikia jį savyje turėti“ [5, p. 143], t. y. kiekvienas pažinimas turi subjektyvų elementą. Pažinimas yra: „išorinis, vidaus ir proto“ [5, p. 143]. Išorinis – pojūčiai (žemiausias laipsnis). „Vidaus“ pažinimas – aukštesnio laipsnio (atminties vaizdiniai). Aukščiausias laipsnis – „proto“ pažinimas, juo pažįstame dorumą, teisingumą ir t. t. Visos pažinimo rūšys yra tarpusavyje susiję.

Nagrinėtas ir teorijos bei praktikos ryšio principas: „sintezės keliu apibendrinamos atskiros sąvokos ir suvedamos į sistemą, laikantis logiško ryšio. Toks žinių sistematizavimas ir bus teorija“ [5, p. 144]. Teorija mokyme būtina, bet jos vienos nepakanka: „Galima daug žinių turėti, bet nemokėti panaudoti gyvenimo reikalams, <...> viena tik teorija be praktikos yra bejėgė, <...> teorijai padeda praktika, mokydama įgytas žinias realizuoti <...>. Teorija papildo minčių turinį, o praktika stengiasi tas mintis panaudoti, pritaikyti gyvenimo interesams ir šiuo keliu siekti mokymo tikslo <...>. Praktikas be teorijos žinių bus nepažangus. Jis nemokės surasti nepasisekimo priežasčių savo darbuose ir nesugebės jų pašalinti. Kaip teorija be praktikos yra tuščia, taip praktika be teorijos yra akla“ [5, p. 144].

Daug dėmesio vyr. ltn. A. Jančys skyrė ir indukcijai bei dedukcijai mokyme.

Indukcija ir dedukcija neskiriama nuo analizės ir sintezės. Rikiuotėje taikytinas indukcijos metodas, supažindinant su ginklais – dedukcijos metodas.

Indukcijos metodas „yra tuo pageidautinas, kad atskirai nesudėtingi reiškiniai arba faktai lengviau suprantami, bet čia iš pradžios yra neaiškus mokymo tikslas ir uždaviniai, kas iškart metasi į akis naudojantis dedukcijos metodu“ [5, p. 145].

Vyr. ltn. A. Jančys aptaria ir tuo metu JAV ir Vakarų Europoje plačiai paplitusią pedagoginę kryptį, įgavusią „darbo (naujosios) mokyklos“ („naujojo auklėjimo“) pavadinimą. Vyr. ltn. A. Jančio daugiau analizuotas „*Darbo principo metodas*“. Mokant naujokus, „kurių intelektualinis išsilavinimas <...> nedidelis, reikia laikantis tokio metodo, kuriame dalyvauja ne tik klausos pojūčiai,

bet jungiant su rodomuoju ir kitais metodais, kuriuose dalyvauja regėjimo, kinestetiniai ir kiti pojūčiai“ [5, p. 146]. O „Tokio metodo laikantis, padedama <...> sudaryti aiškinamojo dalyko vaizdinys <...>. Aiškinamąją medžiagą klausytojas priima vaizdinių pavidale. Tiesiogiai sudaryti vaizdinį galima tik iš matyto daikto arba išgyvento reiškinių, nes pati vaizduotė yra atspalvis daiktų arba kokių nors reiškinių, kada nors mus <...> veikusių. Jei pasakojama apie nematytus ir nepažįstamus daiktus, tai jų vaizdiniai gali būti sukurti tik netiesioginiu keliu. Imama panašus aiškinamajam objektui, prie kurio kuriamosios vaizduotės pagalba kas nors pridedama arba atimama ir tuo būdu gaunamas aiškinamojo daikto apytikris vaizdinys <...>. Jei pamoka dėstoma vien teoriškai, tai tiekiamas žinias <...> priima tik savo sukurtų vaizdinių pavidalu. Dėstomi dalykai gali būti nesuprasti arba klaidingai suprasti, nes gyvenimo patyrimas ir <...> minčių turinys yra gan siauras ir trūksta medžiagos papildyti kuriamuosius vaizdinius. Taip įgytos žinios esti labai neaiškios, greit užsimiršta ir dėl tų priežasčių teoriškas mokymas, laikantis vien pasakojamojo metodo, gali duoti labai menkus rezultatus“ [5, p. 146].

„Reikia stengtis <...> mintis sudaryti įvairioms spalvoms ir derinti prie klausytojų psichologijos, kad jie toje jiems teikiamoje rastų ką nors artimo ir žinomo“ [5, p. 148]. Čia labai padeda „darbo principo, parodomasis ir klausinėjimo“ metodai. „Kiekvienam aiškinamam dalykui turi būti pateiktas ryškus charakteringas pavyzdys“ [5, p. 148].

Svarbus mokymo sistemingumo principo taikymas pradedant naują medžiagą – būtinai pakartoti tai, kas jai suvokti reikalinga, iš praeitos medžiagos. Baigus kiekvieną temą, būtinas kartojimas ir apibendrinimas.

Visus savo svarstymus vyr. ltn. A. Jančys suveda į „Atmintį ir jos reikšmę“. Anot A. Jančio, „Atmintis yra psichinis procesas, turįs ypatybę arba galią priimtus išorinius suerzinimus išlaikyti savyje ilgesnį ar trumpesnį laiką ir juos pakartoti.

Yra trijų rūšių atmintis: mechaniška, asociacijos ir protiška. Menkiausia yra mechaniška atmintis, kuria naudojama, kada aiškinamojo dalyko turinys recituojamas nieko naujo nepridedant ir neatmetant. Ta atmintis yra labai trumpa ir kiek galima reikia jos vengti.

Svarbesnė yra asociacijos atmintis. Asociacijos veiksmas reiškiasi tuo, kad psichiniai reiškiniai arba faktai, buvusieji sąmonėj, stengiasi sukelti kitus psichinius reiškinus, koku nors būdu su pirmaisiais susijusius <...>. Visi patirti

psichiniai reiškiniai mūsų sąmonėj patilpti negali. Po kurio laiko jie pereina į pašąmonę ir tik asociacijos keliu galima juos sukelti sąmonėje“ [5, p. 149], – t. y. čia turime atpažinimo procesą. Todėl šį procesą būtina panaudoti mokyme: „kokį nors dalyką aiškinant, reikia mintis sieti su žinomais dalykais, su klausytojų psichiniu gyvenimu“ [5, p. 149].

„Sunkiau yra prieinama protinė atmintis, nes ji reikalauja intelektualio išsilavinimo: <...> dėstomoji medžiaga reikia klasifikuoti ir sintetinti, kad visi panašūs dalykai būtų suvesti į grupes, o šios grupės arba klasės būtų sujungtos logikos ryšiu į visumą“ [5, p. 150]. Todėl, „kad dėstomasis dalykas lengviau būtų atsiminti, reikia išaiškinti jo priežastis ir tikslą. Tik priežastingumo ryšiu sujungta medžiaga bus lengviau atsiminti“ [5, p. 150]. Aptaria A. Jančys regimąją, girdimąją, kinestezinę ir kt. atminties rūšis („tipus“) ir daro išvadą, kad „geriausiai atsimename tuos psichinius išgyvenimus, kurie buvo priimami kuo didesniai pojūčių skaičiui dalyvaujant“ [5, p. 150].

Pabaigoje mokymas aptariamasis kaip auklėjimo priemonė. K. Žuko straipsnyje akcentuotas *mokymo sąmoningumas*: „per mokymą įskiepyti ir sutvirtinti naudingas idėjas ir jausmus.“ Tik tada „galima pasiekti karių valios ir jausmų išauklėjimo“ [16, p. 463].

K. Žuko straipsnyje aptiriamos ir *valios, išplečiamos mokymu, savybės*: „Mokymas sutvirtina valią, nes visi mokymo dalykai turi praktišką tikslą ir susiję su pildymu, tai yra valios reiškimu“ [16, p. 464]. Tai pratina karį prie darbo, pastovumo, užsispyrimo, plečia gabumus: miklumą, pasitikėjimą savimi, vadais, mokslu, savybes: drąsą, pasiryžimą, šaltakraujiškumą, dvasios tvirtumą.

Anot K. Žuko, *jausmai, išplečiami mokymu*, šie: drąsa, ramumas, susivaldymas, solidarumas, pasitikėjimas ginklu, vadais ir draugais, neapykanta priešui.

Vyr. ltn. A. Jančys papildė K. Žuką taip: „Sunku įsivaizduoti karį, sąmoningai pasiryžusį ginti savo kraštą, jei jis nesupras tautos siekimų ir jos idealų <...>. Trumpas karo tarnybos laikas, žemas mūsų jaunuomenės intelektualinis lygis ir nebuvimas prieššaukiamo jaunuomenės paruošimo verčia mus rimtai susirūpinti ir rasti kuo tinkamiausius mokymo metodus“ [5, p. 143].

K. Abaras aptarė kareivių mokymo vadovėlių, nurodė jo tobulinimo kelius. Jo straipsnyje rašoma, kad mokymo laikas – trumpas, tad „turėtų būti mokinama tik to, kas kautynėms ir vidaus tarnybai reikalinga, būtina ir naudinga“ [4, p. 284]. Nebūtina mokyti, kaip yra nurodyta programose: koks viršininkas ir kiek kareivių gali bausti, koks kareivio maitinimo meniu, kada kariuomenė

gali būti pašaukta padėti civilinei valdžiai. „Dauguma kareivių puikiai žino net visų viršininkų teises, bet paklausti, ar gerai, kad kariuomenėje yra drausmė, beveik 80% atsakydavo, kad tai blogas dalykas. Pas daugumą drausmė ir pabaudos – tai esą vienas ir tas pats blogumas“ [1, p. 275]. Pabrėžiama, kad „reikia prisipažinti, kad dauguma iš mūsų yra blogi pedagogai (mokytojai), ypač mūsų padėjėjai (puskarininkiai), todėl mokymo pradžioje didelis teorinių pamokų skaičius įvaro jaunam kareiviui tiesiog mirtiną nuobodumą, o pačios rikiuotės pamokos įgrysta jam iki kaulo“ [1, p. 276]. Netaikomi „parodomasis“, darbo metodai, daug kalama teorijos, kur pakaktų praktinių pavyzdžių.

Vadovėlyje maža nuorodų į moralinį auklėjimą.

„Buvo laikai, kada geriausiu vadu ir auklėtoju buvo laikomas tas, kuris labiau mokėdavo „kelių aukštų“ keiksmiais iškeikti ir išsikeikti“ [1, p. 277], bet dabar laikai kiti, todėl vadovėlis turi būti tobulinamas.

* * * *
* * *

Taigi pagrindiniuose istoriniuose lietuviškuose karo pedagogikos šaltiniuose nušviesta nemaža klausimų. Absoliuti dauguma jų aktualūs ir dabar. Manytume, kad šio skyriaus medžiaga kūrybiškai galės pasinaudoti ir dabarties karo pedagogikos dėstytojai bei karininkai, dirbantys su kariais. Tačiau vartojant kai kuriuos aptartų autorių siūlomus edukologinius terminus, sąvokų apibrėžimus ir klasifikacijas, reikėtų būti atsargiems: šiuolaikinė edukologija (ypač didaktika ir hodegetika) šioje srityje yra nužengusi gana toli. Beje, šio skyriaus pavadinimas dabar teisingiausiai skambėtų taip: „Pagrindiniai lietuviškieji karo andragogikos šaltiniai“. Pačiame skyriuje irgi daug terminų reikėtų keisti. To nedarėme, norėdami išlaikyti autentiškumą ir pagarbą autoriams. Citatose ištaisėme tik labai dideles klaidas. Jei kuris terminas labai nutolęs nuo dabar vartojamo, jį tekste ėmėme į kabutes. Žodžiu, istorinės ir lyginamosios edukologijos darbe, kurio tikslas – supažindinti su praeities edukologų darbais, elgėmės pagal istorinės ir lyginamosios edukologijos tyrimų metodikoje priimtas taisykles. Norint taikyti įvairias rekomendacijas, kartu reikia atsižvelgti ir į tai, kad yra pasikeitę ir kai kurie reikalavimai kariais (pvz., taikant bauses).

Literatūra

1. **Abaras K.** Kareivių mokymo vadovėlio reikalu // *Mūsų žinynas*, 1937, Nr.3.
2. **Biržiška V.** Karo pedagogijos bruožai // *Mūsų žinynas*, 1922, Nr.1.
3. **Biržiška V.** Karo pedagogijos bruožai // *Mūsų žinynas*, 1922, Nr.2.
4. **B. J.** Teorinio mokymo pagrindai // *Kardas*, 1936, Nr.9.
5. **Jančys A.** Keletas bruožų iš mokymo metodikos // *Mūsų žinynas*, 1928, Nr.43.
6. **Martinėnas S.** Vieninio mokymo metodas // *Mūsų žinynas*, 1944, Nr.5–6.
7. **Šidlauskas B.** Ieškokime naujų mokymo metodų // *Mūsų žinynas*, 1937, Nr.3.
8. **Tarasenka P.** Kariuomenės mokymo metodai // *Kardas*, 1926, Nr.21–22.
9. **Tarasenka P.** Kariuomenės mokymo metodai // *Kardas*, 1926, Nr.23.
10. **Tarasenka P.** Kovotojo mokymas. Vilnius, 1998.
11. **Valkiūnas J.** Mokymo bruožai // *Mūsų žinynas*, 1940, Nr.4.
12. **Žukas K.** Kariškosios pedagogikos bruožai // *Mūsų žinynas*, 1926, Nr.29.
13. **Žukas K.** Kariškosios pedagogikos bruožai // *Mūsų žinynas*, 1926, Nr.30.
14. **Žukas K.** Kariškosios pedagogikos bruožai // *Mūsų žinynas*, 1926, Nr.31.
15. **Žukas K.** Kariškosios pedagogikos bruožai // *Mūsų žinynas*, 1926, Nr.32.
16. **Žukas K.** Kariškosios pedagogikos bruožai // *Mūsų žinynas*, 1926, Nr.33.
17. **Žukas K.** Žvilgsnis į praeitį. Chicago, 1959.

3

Psichologinės karininkų ugdymo ir saviugdos problemos tarpukario Lietuvoje

Bronius Puzinavičius

3.1. Karininko asmenybė ir socialinis vaidmuo

Kariuomenė – Lietuvos valstybingumo ir Nepriklausomybės, tautos idealų ir siekių gynėja bei sergėtoja. Šias garbingas ir atsakingas pareigas gali atlikti tik turintys tvirtus įsitikinimus, dorovingi ir kultūringi, išsilavinę, tinkamai fiziškai ir psichologiškai parengti, gebantys valdyti šiuolaikinius ginklus žmonės.

Vykę karai patvirtino seniai žinomą tiesą, kad šiais sudėtingiausios technikos ir naujausių technologijų laikais reikšmingiausius laimėjimus dažnai lemia moralinės bei dvasinės savybės – tvirtas tikėjimas, nepalaužiama valia, dvasios stiprybė, atkaklumas ir drausmė.

Karyba pagrįstai priskiriama prie pačių sudėtingiausių veiklos rūšių. Kariams dažnai tenka veikti labai sunkiomis, gyvybei ir sveikatai pavojingomis sąlygomis, pakelti didelius fizinius krūvius, patirti įvairius psichologinius bei dvasinius sukrėtimus ir išbandymus. Jie turi būti pasirengę ramiai sutikti ir ištvirti kautynių baisumus, nesutrikti esant sudėtingoms ir pavojingoms aplinkybėms, turėti žinių apie psichologinius reiškinius, vykstančius kautynių ir kitų ekstremalių įvykių metu.

Tačiau ir geriausias kareivių parengimas negarantuos laukiamų rezultatų, jei nebus tinkamai parengtų vadų. Kad ir koks geras būtų kareivių mokymas, aukšta jų moralė, ginkluotė, be gerai parengtų vadų bus kuriama ne reguliari kariuomenė, bet tik ginkluoti partizanų būriai. Todėl **jaunuolių atranka karybos studijoms bei karininkų mokymas ir ugdymas – vienas svarbiausių karinio rengimo uždavinių.**

Karininkas yra pagrindinė karinės organizacijos figūra. Jis yra tarpininkas tarp aukščiausios karinės vadovybės, savo tiesioginio viršininko bei jam pa-

tikėtų pavaldinių – jaunesniųjų vadų ir kareivių. Aukštesniajai karinei vadovybei jis yra įsipareigojęs vykdyti užduotį, o savo pavaldiniams – jais rūpintis ir jiems vadovauti. Ši dviguba atsakomybė formuoja karininką, kuris yra ne tik karinių užduočių vykdytojas, bet ir karių mokytojas, auklėtojas bei vadas, privalantis kariams skiepyti meilę Tėvynei, ugdyti pareigingumą, atsakomybę, drąsą, pasiaukojimą. „Kariuomenė, – anot div. gen. S. Raštikio – yra antroji didelė tautos mokykla“, mokykla, kurioje ugdomi ir puoselėjami tautos idealai, tautinė ir pilietinė dvasia, aukšta moralė ir dorovė, garbingos tradicijos ir didžiausios vertybės [30, p. 57–65]. Karininkų pareiga – pateisinti kariuomenės kaip pilietiškumo, patriotizmo ir dorovės ugdymo institucijos vardą, gražinti tėvams ir tautai jų sūnus geresnius, negu jie buvo iki kariuomenės.

Karininkija sudaro kariuomenės branduolį, formuoja jos pajėgumą ir jai atstovauja. Ji kartu yra ir krašto apsaugos sistemos pagrindas. Karo tarnyba kelia griežtus reikalavimus karininkų moralei, psichologiniam, intelektiniam, fiziniam ir techniniam pasirengimui.

Karininkai turi būti ypač gerai pasirengę veikti kritinėmis sąlygomis, nesutrikti esant sudėtingoms ir pavojingoms aplinkybėms, išverti kautynių baisumus, nes nuo jų psichologinės būklės priklauso ir kareivių psichinė būsena, elgsena ir kovingumas. Karininkai patys savanoriškai pasirinko karo tarnybą ir pasiryžo įveikti visus su tuo susijusius sunkumus ir pavojus.

Iš karininko reikalaujama aiškaus ir tvirtos pilietinio bei dorovinio apsisprendimo, savo profesijos reikalų išmanymo. Aukšta vadų moralė, tvirtas charakteris, komunikabilumas, puikus dalykinis bei pedagoginis pasirengimas, profesinės etikos suvokimas lemia efektyvų karių mokymą ir auklėjimą, gerą jų moralinę bei psichologinę parengtį. Labai svarbi ir subtili vado veiklos sritis yra bendravimas su tarnybos draugais ir ypač pavaldiniais. Vado ir jo pavaldinių santykiai, prasidėję paprasčiausiais kontaktais, karo tarnybos metais pamažu perauga į sudėtingus bei pastovius tarpusavio ryšius. Nuo tų ryšių kokybės bei glaudumo priklauso ir ugdymo veiksmingumas.

Karininkas turi turėti pašaukimą karo tarnybai, mėgti ją. Nevertas tikro karininko vardo tas, kuris pasirinko karo tarnybą vadovaudamasis išskaičiavimu, arba tas, kuriam nepavyko kur nors kitur įstoti. Polinkis į kario gyvenimą padeda lengviau pakelti visus karo tarnybos sunkumus, palaiko gerą nuotaiką, daro gyvenimą lengvesnį ir malonesnį. Geram karininkui būdingas patriotiškumas, pilietiškumas, jis myli Tėvynę ir tą jausmą gali įskiepyti kitiems.

Kad karininkas galėtų deramai atlikti jam patikėtą vaidmenį, jis turi pasižymėti tam tikromis specifinėmis asmenybės savybėmis. Karininkų asmenybės ugdymo ir saviugdos problemoms tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje buvo skiriamas nuolatinis dėmesys. Daugiausia apie tai rašė karių spauda. „Mūsų žinyno“, „Kardo“ žurnalų bei kai kurių karinės tematikos knygų puslapiuose buvo spausdinama daug šviečiamojo edukologinio pobūdžio rašinių, kuriuose dažniausiai siekta nutapyti pavyzdingo, galima sakyti, idealaus Lietuvos karininko paveikslą, parodyti būdingiausias jo asmenybės bruožas. Kartu nevengta pasakyti, kad ne viskas yra taip, kaip turėtų būti, ne visi karininkai atitinka pavyzdingo karininko etaloną. Kai kuriems iš jų reikia ne tik gerokai patobulinti savo profesinį pasirengimą, bet ir atsikratyti karininkui netinkamų būdo bruožų.

Vienas žymesniųjų lietuviškosios karo psichologijos kūrėjų mjr. V. Bulvičius 1940 m. išleistoje knygoje „Karinis valstybės rengimas“ pabrėžė, kad karininkai turi būti labai įvairiapusiški, dėmesingi, tvirti, sugebantys kontroliuoti savo elgesį, nes jų darbas labai įvairus, sudėtingas ir dinamiškas. Jie negali prarasti budrumo, būti išsiblaškę, turi nuolat suvokti ir matyti, kas dedasi aplinkui, galvoti apie kelis dalykus iš karto, nesutrikti pavojingais ir įtemptais momentais, neprarasti darbingumo net labai pavargę ar neišsimiegoję. Jie negali būti irzlūs ir nervingi ne tik fronte, kada kareiviai vien iš vado veido išraiškos sprendžia apie pavojaus didumą ir situacijos sudėtingumą, bet ir normaliomis kovinio rengimo bei karo tarnybos sąlygomis, nes ir tada pasitaiko įtemptų situacijų, kai vadai privalo nervus valdyti ir neprarasti dvasinės pusiausvyros bei sugebėjimo taktiškai ir sumaniai elgtis.

Karininkai, anot V. Bulvičiaus, turi mokėti bendrauti su įvairaus amžiaus ir išsilavinimo, skirtingų tautybių, tikybų ir profesijų žmonėmis, sugebėti jiems vadovauti ir taikos, ir karo sąlygomis, mokyti ne tik jaunesnius, bet ir vyresnius už save žmones. Jie privalo turėti organizacinių ir administracinių gebėjimų, būti susipažinę su teisės dalykais, nusimanyti sanitarijos ir higienos reikaluose, būti neblogais sportininkais, išbandžiusiais daugelį sporto šakų.

Be viso to, karininkai dar turi būti „geri karininkų šeimos nariai“, branginantys karininko garbę, mokantys sugyventi su kitais karininkais, linkę su jais bendradarbiauti, sugebą savo asmeninę nuomonę suderinti su bendrąja karine doktrina [8, p. 128–129].

Taigi reikalavimai karininkams keliami tiesiog milžiniški. Suprantama, ne

visi karininkai vienodai gerai atitinka tuos reikalavimus. Anot V. Bulvičiaus, tarp karininkų yra ir apsileidėlių, „smulkių“, sveikos ambicijos stokojančių žmonių, kurie šiaip taip įgiję karininko laipsnį apsileidžia tarnyboje, pradeda girtuokliauti, kortuoti. Tokie ir kitiems karininkams darosi nemalonūs, nes būna labai nepatenkinti, kai draugai juos kariniu laipsniu ar pareigomis aplenkia. Tokiems atsilikėliams vaidenasi šališkumai ir protekcijos, o savo atsilikimo priežasčių savyje paieškoti neįstengia [8, p. 132].

Nemažai kritinių pastabų karininkams pareikšta ir 1923 m. išleistoje Linkuvos gimnazijos mokytojo J. Gobio parengtoje knygelėje „Karo psichologijos bruožai“. Ši daugiau kaip prieš 80 metų pasirodžiusi knygelė susilaukė nevienareikšmių atsiliepimų ir vertinimų. Viena vertus, buvo sveikinamas autoriaus, kuris pagal išsilavinimą nebuvo nei psichologas, nei karys profesionalas, ryžtas bent kiek plačiau nušviesti Lietuvoje naują, beveik netyrinėtą problemą. Bet kartu buvo konstatuojama knygelės autoriaus profesionalumo stoka, nepakankamas dalyko išmanymas. Plk. K. Žukas, garsėjęs publikacijomis karo pedagogikos srityje, 1924 m. „Mūsų žinyne“ rašė: „Karo psichologija – mažai nagrinėjama karo mokslo šaka. Lietuvių kalba iki šiam laikui turime du kūrinius: Vabalo-Gudaičio „Baimė ir kova su ja“ ir „Karo psichologijos bruožai“: abudu jie parašyti... civilių. Tai gal mus, karius, kiek sugėdins ir privers tuo dalyku užsiimti. O kritikuojamoji knyga turi būti karių sunaudota kaip medžiaga geresniam karo psichologijos kūriniui, remiantis didžiojo karo ir mūsų grumtynių dėl nepriklausomybės rezultatais, kurių, ačiū Dievui, yra daug. „Karo psichologijos bruožus“ galima rekomenduoti kiekvienam inteligentui – kariui. Perskaityti juos reikia ir į juos įsigilinti, bet su tam tikru koeficientu, nes autorius pats ar visai karo gyvenimo nežino, arba žino labai mažą“ [47, p. 226].

Pasak K. Žuko, J. Gobis turėtų būti objektyvesnis, vengti nepagrįstų apibendrinimų ir kaltinimų. Reikšdamas antikarines nuostatas, neturėtų „mėtyti akmenų“ ir į karininkus. Plk. K. Žuką stebino tokie J. Gobio teiginiai: „Karininkų tarpe girtuokliavimas taikos metu palaikomas pirmoj eilėj iš tradicijos, nes kariai profesionalai <...> niekuomet nepasižymėjo blaivumu ir abstinencija“; „Girtuokliavimas, etiketas, moterų kultas ir karingumas – tai neatskiriami tikro karininko–profesionalo atributai, kilę iš viduramžių riterių“ [12, p. 14]; „Kariai inteligentai mėgsta prietarus labiau už civilius inteligentus. Tai kyla iš to, jog karininkai paprastai turi daugiau laisvo laiko, kurį reikia kuo nors užimti, kad ir, pavyzdžiui, prietarais, ir jog karo tarnyba su visomis savo tra-

dicinėmis, etiketo ir formaliomis aplinkybėmis trukdo kariams laisvą laiką paskirti proto kultūrai“ [12, p. 20]; „Armijos antiklerikalizmą palaiko daugelis karo vadų, karininkų ir šiaip atskiri populiarūs kariai, kurie, neapkęsdami bet kokios konfesijos dvasininkų, sugestijos keliu savo neapykantą perduoda netendencingiems kariams“ [12, p. 18]. Įdomu, klausia plk. K. Žukas, ar šie kaltinimai ir tendencingi vertinimai taikomi visiems, taigi ir Lietuvos, karininkams? Ar J. Gobis čia dėsto tik savo asmeninę nuomonę, ar ji yra paimta iš kitų autorių darbų? Neradęs atsakymo į šiuos klausimus, plk. K. Žukas vis dėlto dėkoja J. Gobiui „už mūsų (t. y. karių) psichologijos tyrinėjimą, nors savo darbe jis mus gerokai apšmeižė“ [47, p. 226].

Iš pateiktų knygėlės „Karo psichologijos bruožai“ ištraukų galima spręsti, jog J. Gobis negatyvius reiškinius karininkų elgsenoje sieja pirmiausia su jų profesinės veiklos specifika bei tam tikromis dar iš viduramžių paveldėtomis karininkijos tradicijomis. Tuo tarpu V. Bulvičius mano, kad Lietuvos karininkijos problemų nereikėtų traktuoti izoliuotai, lyg kokio atskiro ir ypatingo žmonių luomo reikalų, bet sieti jas su visos tautos ir valstybės gyvenimo tikrove.

Anot V. Bulvičiaus, kariuomenė yra savo tautos vaikas. Jis serga tomis pačiomis ligomis, kaip ir visa tauta. Betgi tauta, pasak V. Bulvičiaus, jau sparčiai sveiksta, kratosi iš vergijos laikų paveldėtų ydų. Kariuomenė sveiksta dar greičiau už tautą. Ypač daug vilčių teikia jaunoji karininkų karta, „neragavusi“ priespaudos ir turinti daug geresnes sąlygas mokytis ir lavintis. Jaunosios karininkų kartos uždavinys – „padaryti Lietuvos kariuomenę tikrai ir nuoširdžiai visų tautos sluoksnių mylimą ir gerbiamą, surasti geriausius, patikimiausius ir pigiausius būdus tautos kariniam saugumui laiduoti“, – rašo V. Bulvičius [8, p. 133].

Savo knygoje „Karinis valstybės rengimas“ jis nemažai dėmesio skiria ir kandidatų karybos studijoms atrankai bei jų rengimui vidurinėje mokykloje. Jis pažymi, kad vidurinių mokyklų mokytojų ir auklėtojų pastangomis daugiausia lavinamas auklėtinių protas. Tuo tarpu tokios būsimajam karininkui labai reikalingos savybės, kaip greita orientacija, moralinis ir psichinis patvarumas, atkaklumas, draugiškumas, sugebėjimas organizuoti ir administruoti beveik visiškai neugdomas. „Mūsų vidurinėsios mokyklos daugiausia stengiasi paruošti gerų kandidatų universitetui, tačiau dažnai užmiršta savo nė kiek nemažesnę pareigą – parengti kandidatų karo mokyklai“, – rašo V. Bulvičius. Puikus kandidatas į universitetą, deja, gali būti visiškai netinkamas karo

mokyklai, – teigia jis [8, p. 125–130].

Gali būti, kad vidurinė mokykla pati viena nepajėgia parengti reikiamo skaičiaus tinkamų kandidatų karo mokyklai. Todėl ji, V. Bulvičiaus nuomone, turėtų pasitelkti skautų organizaciją, kurios veikla labai tinka būsimųjų vadų būdai formuoti. Skautų veikloje jaunuoliai mokosi vadovauti, organizuoti, administruoti dalyvaudami kariniuose žaidimuose, sporto varžybose, turistiniuose žygiuose, taip pat ir naktiniuose, įgyja tam tikrų įgūdžių, reikalingų kovinėje veikloje, sustiprėja fiziškai, morališkai ir psichologiškai.

Skautų veikla rengiant kandidatus karo mokykloms buvo aukštai vertinama daugelyje šalių. Antai anketoje, kurią turėjo užpildyti kandidatas į Lenkijos karo mokyklą, yra klausimas, ar stojantysis dalyvavo skautų organizacijų veikloje. Nedalyvavusieji nepageidaujami karo mokyklose.

V. Bulvičius manė, kad Lietuvoje šia kryptimi reikėtų eiti dar toliau. Visi norintys studijuoti karo mokslus pirmiausia turėtų išeiti tam tikrą parengiamąjį kursą skautų organizacijoje ir tik po to galėtų kandidatuoti į karo mokyklą [8, p. 134].

Suprantama, kad jaunuolių rengimas karybos studijoms, jų atranka – ne vien vidurinės mokyklos ar skautų organizacijos reikalas. Tai vienas svarbiausių valstybės karinio rengimo uždavinių, todėl turi rūpėti visai visuomenei, taigi ir kiekvienai šeimai, kiekvienam valstybės piliečiui. Tautos psichologinės parengties ginti Tėvynę, jaunimo patriotinio ugdymo ir karinio rengimo klausimai gvildenami V. Stanevičiaus straipsnyje „Šalintini trūkumai tautos kariniame paruošime“.

Autorius pabrėžia, kad Tėvynės gynimas – ne vien tik krašto ginkluotųjų pajėgų, bet ir visos tautos, visos valstybės reikalas. Straipsnio autoriaus nuomone, per dvidešimt Nepriklausomybės metų nemažai padaryta gerinant karinį valstybės pasirengimą, tačiau ir problemų dar esama. V. Stanevičiaus nuomone, būtina ir toliau visokeriopaip stiprinti patriotinį jaunimo auklėjimą, gerinti jo karinį parengimą. Karinis ir patriotinis jaunimo auklėjimas ir rengimas – ne vien kariuomenės, bet ir šeimos, mokyklos, jaunimo organizacijų uždavinys. Jaunųjų karių mokymo ir auklėjimo sėkmę didžia dalimi lemia geras karininkų psichologinis, pedagoginis bei metodinis pasirengimas. Tačiau, kaip pažymi V. Stanevičius, jauni, karo mokyklą baigusieji karininkai dar labai stojoja psichologinių, pedagoginių bei metodinių žinių ir įgūdžių. Todėl būtina gerinti jaunų karininkų pedagoginį parengimą. Tik kilnus, tarnybai atsidavęs,

gerai įvairiapusiškai pasirengęs karininkas gali deramai atlikti savo pašaukimo auklėti, mokyti ir kariškai rengti jaunosius karius pareigas.

V. Stanevičius siūlo parengti išsamią jaunimo karinio ir patriotinio ugdymo programą, gerinti karininkų psichologinį, pedagoginį ir metodinį rengimą karo mokykloje, parengti ir išleisti daugiau karinio mokymo ir auklėjimo vadovėlių. Šie dar 1938 m. kelti uždaviniai aktualūs ir šiandien [33, p. 518–526].

Tautos psichologinę parengtį ginti savo laisvę ir nepriklausomybę, mažų valstybių karinio saugumo problemas nagrinėjo ir mjr. V. Bulvičius straipsnyje „Mažųjų valstybių karinis saugumas“ [9, p. 671–701]. Ką tik paminėtas V. Bulvičiaus darbas, taip pat V. Stanevičiaus straipsnis „Šalintini tautos kariško paruošimo trūkumai“ pakartotinai publikuojami ir 2001 m. išleistoje mokomojoje knygoje „Bendrosios ir karo psichologijos pagrindai. Antroji dalis“ [4, p. 434–455].

Patriotizmo, tautiškumo, pasiaukojimo tautos idealams ir siekiams problema neliko nepaliesta ir plk. J. Čapliko straipsnyje „Lietuvos karininko tipas“. Pirmoji straipsnio dalis išspausdinta devintajame, antroji – dešimtajame 1934 m. „Kardo“ numeriuose. Straipsnio autorius bando atsakyti į klausimą, koks turėtų būti Lietuvos karininkas. Jis išvardija devynis, jo nuomone, svarbiausius, karininko būdo bruožus. Pirmasis iš jų – tautiškas nusiteikimas, meilė savajai Tėvynei. „Jei lietuviai karininkai 1918–1920 m. nebūtų buvę tautiškai nusiteikę, nebūtų šiandien nė Nepriklausomos Lietuvos... Tautiškumas buvo didžiausiu akstinas atgauti nepriklausomybę. Tautiškumas, gimtojo krašto ir žmonių meilė buvo, yra ir bus lietuvio karininko idealas“, – rašo straipsnio autorius [11, I d., p. 170].

Plk. J. Čaplikas mano, kad labai svarbios ne tik karininko pilietinės ir patriotinės nuostatos, bet ir jo profesinis kryptingumas, t. y. karinės veiklos pomėgis, pašaukimas karo tarnybai. Be pomėgio tarnybai geri tarnybos rezultatai neįmanomi, – teigia straipsnio autorius.

Toliau jis gvildena Lietuvos karininko išsilavinimo ir charakterio (būdo) klausimus. Anot straipsnio autoriaus, karininkui būtinas ne tik geras karinis, bet ir bendrasis išsilavinimas, nuolatinis bendrojo lavinimo bei karo mokykloje įgytų žinių gilinimas, profesinės kompetencijos didinimas. Kad karininkas neprarastų savo profesinės kompetencijos, jis turi nuolat mokytis, – teigia straipsnio autorius.

Nagrinėdamas karininko būdą, plk. J. Čaplikas jį skirsto į tris lygius – stiprų, vidutinį ir silpną, kiekvieną iš jų apibūdina. Stipraus būdo žmonės sugeba da-

ryti įtaką kitiems, jiems vadovauti ne tik įprastomis sąlygomis, bet ir krizių, suiručių metu ar kilus pavojui. Jie nepalūžta, siekia užsibrėžtų tikslų net esant didžiausioms kliūtims ir sudėtingiausioms aplinkybėms. Taip elgtis ne visada pavyksta vidutinio būdo žmonėms. Jie gana dažnai pasiduoda kitų žmonių įtakai arba juos sutrikdo įvairios nenumatytos aplinkybės ar netikėtai atsiradę sunkumai ir pavojai. Silpno būdo asmenys, anot plk. J. Čapliko, tie, „kurių idealas – karjera, intrigos, pataikavimas ir tinginiavimas. Tokio būdo asmenys visai nepageidaujami kariuomenėje“. Lietuvos karininko būdas turėtų būti stiprus, mažiausiai vidutinis, – teigia J. Čaplikas [11, I d., p. 170–171].

Žymiausi ir autoritetingiausi pedagogai sutartinai pabrėžia, kad drausmė yra pirmutinė ir svarbiausia bet kokios pozityvios veiklos ir elgsenos sąlyga. Ji ugdo teisingą požiūrį į gyvenimą ir pareigas. Tai nuomonei besąlygiškai pritaria ir plk. J. Čaplikas. Jis rašo, kad „kaip žuvis be vandens, taip kariuomenė be drausmės egzistuoti negali“ [11, II d., p. 186]. Anot straipsnio autoriaus, eilinis kareivis kartais drausmės paskirties nesupranta, todėl jam galima kai kada ją ir sušvelninti kartu aiškinant drausmės būtinumą. Tačiau karininkas, savo noru pasirinkęs karo tarnybą, drausmės reikšmę turi gerai suprasti ir visada sąmoningai jos laikytis.

Drausmė ypač reikalinga kovos lauke. Tik drausmingas karys gali kovoti. Taktikos mokėjimas be drausmės lygus nuliui, – teigia plk. J. Čaplikas. Griežtos drausmės karininkas privalo laikytis visur ir visada, nes jis visada turi būti pavyzdys kitiems karininkams, jaunesniesiems vadams (seržantams ir puskarininkams), taip pat eiliniams kareiviams.

Plk. J. Čapliko straipsnyje gvildinama ir gana subtili karinių laipsnių suteikimo karininkams bei jų kėlimo į aukštesniausias pareigas problema. Straipsnio autorius pabrėžia, kad tik sąžiningu darbu ir pavyzdinga tarnyba turėtų būti pelnomas aukštesnis karinis laipsnis ar svarbesnės pareigos tarnyboje. Deja, gyvenime būna ir kitaip. Kai kurie jauni karininkai ne tiek stengiasi pasižymėti tarnyboje, kiek ieško įtakingų asmenų protekcijų ir užtarimo, jiems pataikauja, tokiu būdu tikėdamiesi greičiau pelnyti aukštesnį karinį laipsnį ar „pakilti“ tarnybinėje hierarchijoje. Jei tai ir pavyksta, jie paprastai neturi autoriteto tarp savo kolegų, o tarnyboje nebūna naudingi, ypač karo metu. Iškilus pavojui, tokie karininkai irgi per pažintis stengiasi išvengti mūšių, likti kovos veiksmų užnugaryje. Galiausiai jie tampa ne kariuomenės ramsčiu, o jos griovėju, – teigia straipsnio autorius.

Labai svarbus karinio dalinio ar padalinio psichologinis rodiklis yra karių, ypač viršininkų ir pavaldinių, tarpusavio santykiai. Jeigu dėl kokių nors priežasčių pavaldinio santykiai su viršininku yra įtempti, pavaldumas tampa priverstinis, o tarnyba nemiela, psichologiškai varginanti. Ir atvirkščiai – abipusė vado ir pavaldinių pagarba, pasitikėjimas tarp jų kuria gerą psichologinį mikroklimatą padalinyje. Tokiomis sąlygomis pavaldumas tampa natūraliu, suprantamu dalyku.

Tarnybinius (oficialius) viršininkų ir pavaldinių tarpusavio santykius reglamentuoja kariniai statutai. Tačiau karių bendravimo struktūroje esti ir netarnybinių tarpusavio santykių, kuriuos plk. J. Čaplikas vadina privačiais. Jis rašo, jog tarnybiniai santykiai tarp viršininkų ir pavaldinių turėtų būti pakankamai griežti ir oficialūs, o netarnybiniai (privatūs) – daug nuoširdesni ir glaudesni, grindžiami bendraisiais žmonijos moralės ir etikos principais. Kartu straipsnio autorius pabrėžia, kad vadų gerumas, draugiškumas, dėmesingumas, rūpinimasis pavaldiniais neturi virsti nereiklumu, nuolaidumu. Geras, rūpestingas vadas turi stengtis ne apsaugoti karius nuo įvairių tarnybos ir kovinio rengimo sunkumų, bet parengti juos sunkiems išbandymams, grūdinti jų valią, ugdyti charakterį, siekti kovinės parengties aukštumų.

Baigdamas straipsnį „Lietuvos karininko tipas“ plk. J. Čaplikas aptaria karininkų asmeninio gyvenimo reikalus, jų santykius su visuomene. Karininkus jis ragina gyventi tvarkingai ir saikingai, vengti žalingų įpročių, branginti karininko garbę ir orumą, bet ir nesididžiuoti, gražiai sugyventi ir bendrauti su civiliais gyventojais, būti jiems pilietiškumo pavyzdžiu, rūpintis ne kurios nors vienos politinės partijos ar socialinės grupės, bet visos valstybės gerove, kurti stiprią lietuvišką šeimą, kurioje puoselėjamos tautinės vertybės ir idealai, patriotiškai auklėjami vaikai.

Taigi anot plk. J. Čapliko, Lietuvos karininkas turėtų būti tautiškai nusiteikęs, mylintis gimtąjį kraštą, gerai išsilavinęs ir išsimokslinęs, turintis tvirtą būdą ir charakterį, drausmingas, drąsus, ryžtingas ir pareigingas, aukštesnį karinį laipsnį ar tarnybines pareigas siekiantis užsitarnauti tik sąžiningu darbu ir pavyzdinga tarnyba, pavaldiniams pakankamai reiklus ir griežtas, bet kartu ir geras, teisingas bei draugiškas. Santykiuose su visuomene draugiškas, pilietiškai nusiteikęs, branginantis karininko garbę ir orumą, asmeniniame gyvenime tvarkingas, saikingai gyvenantis, siekiantis sukurti tvirtą lietuvišką šeimą [11, I d., p. 170–171, II d., 186–188]. Manytume, kad toks Lietuvos karininko

tipas būtų labai priimtinas ir pageidaujamas ir mūsų laikų nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje.

Apie Lietuvos karininko tipą rašoma ir kitame „Kardo“ straipsnyje, pavadintame „Keli Lietuvos karininko tipo bruožai“, kurio autorius Jonas Noreika. Jis pastebi, kad „plk. J. Čapliko straipsnis gali atsakyti į klausimą, koks turi būti Lietuvos karininko tipas, o ne į klausimą, koks jis yra“ [27, p. 263]. Toliau J. Noreika rašo, kad nesutikti su plk. J. Čapliku negalima, nes jo karininkas, – tai karininko idealas. Bet kyla klausimas, ar tas idealas realiai egzistuoja, ar daug Lietuvos karininkų panašūs į tą idealų tipą? Klausimas taptų aiškesnis, jeigu Lietuvos karininko tipas būtų konstruojamas ne remiantis išankstinėmis nuostatomis apie idealų karininką, bet realiais gyvenimo faktais, atskirų asmenų ar jų grupių veiklos ir elgesio analize. Bet tokios analizės minėtame plk. J. Čapliko straipsnyje pasigendama. Todėl jo sukonstruotas Lietuvos karininko tipas yra daugiau įsivaizduojamas, negu realiai egzistuojantis, – teigia J. Noreika [27, p. 264].

Plk. J. Čapliko ir J. Noreikos diskusija dėl karininko asmenybės tipo pręsta straipsnyje „Dvi lenkų pažiūros į karininko asmenybę“, kurį pasirašė K. P. Straipsnyje atpasakojami ir komentuojami du lenkų karių spaudoje pasirodę rašiniai apie karininko pašaukimą ir jo profesinę veiklą. Keliamas klausimas, ar karininko tarnyba yra ypatingas pašaukimas ir gyvenimo būdas, ar nors ir labai svarbi ir ypatinga, bet tik viena iš daugelio svarbių profesijų [22, p. 505].

K. P. rašo, kad kpt. Kenkboko (*Kenčböck*) straipsnyje „Tarnyba dėl idėjos bei pašaukimo ar profesija?“ karininko asmenybė labai idealizuojama. Jis pristatomas kaip pavyzdingas šalies pilietis, prisiėmęs ypatingą pareigą ginti Tėvynę. Todėl jis neturėtų būti traktuojamas kaip profesinės karjeros siekiantis valdininkas, bet kaip idėjai atsidavęs, Tėvynei tarnaujantis ir jos gerovei gyvenimą paskyręs žmogus. Anot straipsnio autoriaus, kario priesaika ir kariniai statutai neleidžia (neduoda pagrindo) karo tarnybos laikyti profesija. Karininko veikla ir gyvenimas – tai ypatingo pašaukimo ir didžiausio pasiaukojimo tarnyba [22, p. 505–506].

Tokią nuomonę kvestionuoja kpt. J. Levestamas (Lewestam) straipsnyje „Profesija ar ne profesija?“. Jis rašo, kas karininkai neturėtų būti traktuojami kaip išskirtiniai, ypatingi žmonės, vieninteliai tarnaujantys Tėvynei. Tėvynei tarnauti, jos labai dirbti gali ir daugelio kitų profesijų žmonės. Kiekvienos profesijos žmonės valstybei reikalingi, kiekviena profesija reikalauja pašaukimo,

atsidavimo idėjai. Svarbus, reikalingas ir garbingas yra ne tik karininko, bet, pavyzdžiui, ir kunigo, mokytojo, gydytojo, agronomo ar teisininko darbas. Šiuolaikinėje valstybėje bei pilietinėje visuomenėje jokia profesinė ar socialinė grupė negali pasisavinti patriotizmo monopolijos. Reikia siekti, kad visi piliečiai darbuotųsi valstybės labui ir visuomenės gerovei, o per karą būtų pasirengę Tėvynę ginti ir dėl jos aukotis [22, p. 506–508].

Minėtus lenkų rašinius „Mūsų žinyno“ žurnale pristačiusio straipsnio autoriaus K. P. nuomone, kpt. J. Levestamo požiūris į karininko asmenybę yra objektyvesnis, labiau atitinkantis laiko dvasią. K. P. rašo, jog dabar neabejojama, kad būsimoji karai bus tautų karai ir todėl kiekvienam piliečiui gali tekti garbė ir atsakomybė ginti savo Tėvynę. Tautos, kurios nenori žlugti, turi būti pasirengusios ginti savo laisvę ir nepriklausomybę. Tautai kariškai parengti reikalingi tinkamai pasirengę ir išsilavinę žmonės – karininkai profesionalai. Jų veikla (karo tarnyba) gali būti vadinama profesine veikla, o profesionalo vardas nemenkina karininko pašaukimo. Žinoma, karininko kaip karių auklėtojo, mokytojo ir vado moralinės ir dvasinės savybės, patriotizmo nuostatos negali būti menkesnės negu kitų piliečių. Išties reikia stengtis, kad karininkų korpusą sudarytų geriausi tautos sūnūs. Bet jie neturėtų būti traktuojami kaip išskirtiniai, tarsi atskirą luomą sudarantys žmonės, turintys ypatingą vaidmenį ir statusą visuomenėje [22, p. 508].

Žmogiškojo veiksnio svarbą ir nepakeičiamumą kovinėje veikloje bei karininko profesinės veiklos uždavinius nagrinėja mjr. J. Lanskoronskis straipsnyje „Karininkų reikšmė ir jų socialinis vaidmuo“, kuris išspausdintas „Mūsų žinyno“ 1924 m. 21 numeryje. Jis rašo, kad nuolat tobulėjant ginklams ir kovos technikai, atsiranda žmonių, manančių, kad būsimoji karas bus tik grumtynės tarp mašinų, valdomų nedidelio skaičiaus aukštos kvalifikacijos specialistų. Tačiau nei karo aviacija, nei kiti modernūs ginklai, nei nuodingosios dujos nėra pakankamos priemonės priešui sunaikinti ir įtvirtinti pergalę. Visos materialinės ir techninės priemonės nedaug ką reiškia, jei jos nepagrįstos intelektualinėmis ir moralinėmis priešą nugalėti pasiryžusių kovotojų jėgomis. „Vadinamojo „mašinizmo“ reikšmė didelė, bet klaidinga būtų manyti, kad jo vieno užtenka. Kaujasi ne mašinos, bet žmonės, kurie tik specializuojasi tas mašinas valdyti. Moralinio faktoriaus vyraujanti reikšmė lieka vis vien, ar mes vaizduosimės grumtynes tarp atskirų kovotojų, ar kariaujančių kariuomenių, ar ištisų tautų <...>. Kokį vaidmenį vaidina karininkai kuriant, organizuojant

ir išlaikant iš gyvųjų tautos jėgų kariuomenę“, – klausia mjr. J. Lanskoronskis. Ir atsako – „mokyti ir auklėti karius taikos metu ir vadovauti jiems per karą kautynėse“ [24, p. 397–398].

Karių mokymas ir auklėjimas vykdomas visose karo tarnybos grandyse ir pakopose. Karinio rengimo užsiėmimų metu būtina išmokyti karius karinių dalykų, parengti juos kovos veiksams. Tačiau kario asmenybė yra vientisa ir nedaloma. Auklėdami ir mokydami karius, karininkai kartu auklėja ir moko valstybės pilietį.

Nedalomas yra ir techninis, moralinis bei psichologinis karių rengimo procesas. Rengdami karį techniškai, kartu jį rengiame ir morališkai bei psichologiškai. Ir atvirkščiai – negalima kario rengti vien morališkai ar psichologiškai, nes pagrindinė moralinio bei psichologinio rengimo priemonė – kovinio rengimo pratybos ekstremalioomis, realų mūsų primenančiomis sąlygomis.

Tai, ko išmokstama karo tarnybos ar kovinio rengimo pratybų metu, ne-nueina veltui. Net jei karo tarnybą atliekančiam jaunuoliui niekada netektų kariauti, vertybės, kurias ugdo kario mokymas ir auklėjimas – moralinis, psichologinis ir fizinis patvarumas, drausmė, savitvarda, pareigingumas, atsakomybė, pasiaukojimas, draugiškumas, patriotinės nuostatos – yra labai reikalingos, veikiau tiesiog būtinos kiekvienam atsakingam ir garbingam valstybės piliečiui. Todėl karininkas, kaip mokytojas, auklėtojas ir vadas, atlieka itin garbingą ir atsakingą ne tik karių, bet ir visų šalies piliečių, pirmiausia jaunimo, mokymo ir auklėjimo uždavinį. Jis privalo grąžinti visuomenei geriau išugdytą ir išlavintą valstybės pilietį, – rašo mjr. J. Lanskoronskis [24, p. 398–399].

Kad kareivių mokymas ir auklėjimas duotų gerų rezultatų, reikia gerai parengtų, išsilavinusių, dorų, tarnybai atsidavusių karininkų. Karininkų rengimo, jų asmenybės ugdymo klausimus „Kardo“ ir „Mūsų žinyno“ puslapiuose gvildeno V. Stanys–Stanevičius, J. Vilkelis, gen. štabo plk. V. Kiršinas, gen. štabo plk. K. Boleckis ir kiti šiuose leidiniuose rašę autoriai.

V. Stanys–Stanevičius straipsnyje „Karininko asmenybė ir jos ugdymas“ rašo, kad Lietuvos kariuomenei reikalingi ne bet kokie, bet karybos reikalus gerai išmanantys, energingi ir dinamiškai veikti sugebantys karininkai. Tokį karininką galima išugdyti tik gerai parinkus tinkamiausius kandidatus karybos studijoms. Kandidatų į karininkus paieška, asmenybės tyrimas ir atranka turėtų būti atliekama dar iki jiems pasibeldžiant į karo mokyklos duris, t. y. bendrojo lavinimo ar kitose specialiosiose mokyklose. Ne kiekvienas jaunu-

lis, panoręs įstoti į karo mokyklą, turėtų būti į ją priimamas. Į karo mokyklą ne-reikėtų priimti pašaukimo karininko profesijai nesubbrandinusių, gebėjimais vadovauti, mokyti ir auklėti nepasižyminčių jaunuolių. Tik pašaukimo veda-mas jaunuolis gali tinkamai save realizuoti, gerai atlikti jam patikėtas pareigas bei atsakingą socialinį vaidmenį visuomenėje [34, p. 155].

Anot straipsnio autoriaus, ugdyti būsimąjį karininką reikėtų pradėti nuo jaunų dienų, t. y. dar iki karo mokyklos. Karininko asmenybės formavimo ir ug-dymo procesą galima būtų suskirstyti į tris pagrindinius etapus. Pirmasis eta-pas – būsimąjo karininko asmenybės ugdymas šeimoje bei bendrojo lavinimo mokykloje; antrasis – karininko rengimas karo mokykloje; trečiasis – karininko tobulinimasis, saviugda ir asmenybės brendimas karo tarnybos vietoje.

V. Stanys-Stanevičius mano, kad siekiant pagerinti kandidatų į karo mo-kyklą kokybinę sudėtį, reikėtų įsteigti specialią mokyklą (karo gimnaziją) kandidatams į karo mokyklą rengti. Tokioje mokykloje jaunuoliai būtų ren-giami karybos studijoms, ugdomos karininkui reikalingos asmenybės savy-bės. Anot straipsnio autoriaus, studijos karo mokykloje, kurios čia trunka tre-jus metus, per trumpas laikas karininkui reikalingoms asmenybės savybėms išugdyti. Be to, karo mokykloje per mažai skiriama dėmesio būsimąjo kari-ninko asmenybei atskleisti ir per mažai laiko psichologijos ir pedagogikos studijoms [34, p. 157, 158].

V. Stanys-Stanevičius rašo, kad ne rožėmis klotas ir jauno karininko kelias. Neretai karo mokyklą baigęs jaunas karininkas atsiduria gana dviprasmiškoje padėtyje. Po studijų jis raginamas toliau mokytis, tobulėti, ugdyti savo asmeny-bę, kita vertus – mato daug neigiamų pavyzdžių, įtraukiamas į įvairias intrigas, patiria vyresniųjų kolegų psichologinį spaudimą. Visa tai skaudžiai atsiliepia jaunam karininkui. Ne vienas iš jų tokio spaudimo ir dviprasmybės neišlaiko – nusivilia tarnyba, pasuka klystkeliais, dėl ko būna pašalinamas iš kariuomenės arba – dar blogiau – pasirenka netgi savižudybę [34, p. 158]. Atsakomybę už tai, anot straipsnio autoriaus, turėtų prisiimti karinių dalinių ir padalinių vadai, atsakingi asmenys, nesugebantys kariniuose vienetuose užtikrinti reikiamos tvarkos, sudaryti tinkamų sąlygų jaunų karininkų adaptacijai, apsaugoti juos nuo neigiamų įtakų, intrigų, vyresniųjų kolegų savivalės [34, p. 158].

Į diskusiją dėl karininkų rengimo ir asmenybės ugdymo įsitraukęs J. Vil-kelis pripažįsta, kad V. Stanys-Stanevičius gvildena labai aktualius klausimus. Jų aktualumas dar labiau išryškėjo pastaraisiais metais, prasidėjus Antrajam

pasauliniam karui, iškilus grėsmei Lietuvos saugumui (straipsniai rašyti 1940 m.). Tačiau J. Vilkelis nesutinka su kai kuriais V. Stanio-Stanevičiaus pasiūlymais. Jis nemano, kad siekiant pagerinti kandidatų į karo mokyklą atranką ir rengimą reikėtų įsteigti specialią mokyklą (karo gimnaziją) kandidatams į karybos studijas rengti. J. Vilkelis teigia, kad tokia mokykla labai suvienodintų kandidatus į karo mokyklą, o tai nebūtų geras dalykas. Anot J. Vilkelio, nereikėtų skubėti jaunos žmonės nukreipti siauros specializacijos kryptimi. Priešingai, reikėtų stengtis, kad kandidatai į karybos studijas bendrojo lavinimo mokykloje gautų platų, įvairiapusišką bendrąjį išsilavinimą, gerą intelektualinį ir moralinį parengimą. Kandidatui į karo mokyklą netrukdo ir tai, kad jis jau yra baigęs mokytojų seminariją ar „ragavęs“ komercijos, buhalterijos, ekonomikos, teisės, inžinerijos, miškininkystės ar kitų mokslų. Specialiosiose mokyklose įgytos žinios gali būti naudingos ir būsiesiems karininkams, – teigia J. Vilkelis [41, p. 215–216].

Karininkų rengimo, jų asmenybės ugdymo klausimus gvildena ir gen. štabo plk. V. Kiršinas straipsnyje „Kariuomenės auklėjimas“. Priminęs, kad karininko mokymasis ir tobulinimasis turi tęstis visą gyvenimą – ne tik karo mokykloje, bet ir tarnybos metais ir net būnant atsargoje, V. Kiršinas rašo, kad svarbiausias karo mokyklos uždavinys – parengti gerą, kvalifikuotą karybos specialistą, išugdyti plačios erudicijos, gerai išsilavinusį, aukštos kultūros žmogų – pavyzdinę, Tėvynei atsidavusį, veiklų, aktyvų, pareigingą pilietį. Todėl studijų metu privalu pakankamai laiko ir dėmesio skirti ne tik karybos dalykų studijoms, bet ir būsimojo karininko asmenybės formavimui, jo moraliniam ir dvasiniam rengimui.

Plk. V. Kiršinas mano, kad karo mokykloje sudarytos neblogos sąlygos geram karininkui parengti. Blogesnė padėtis, jo nuomone, jaunų, ką tik studijas baigusių vadų tarnybos vietose. Nenurodydamas konkrečių pavyzdžių, plk. V. Kiršinas tvirtina, kad atvykęs į paskyrimo vietą jaunas karininkas neretai ignoruojamas arba sutinkamas perdėm kritiškai ar netgi priešišškai. Jam neteikiama nei moralinė, nei metodinė parama. Juo nesirūpina (nepadedą, nekontroliuoja) netgi dalinio vadas. Todėl jaunas, nepatyręs karininkas neišvengia klaidų ir nesėkmių. Susidūręs su vyresniųjų kolegų nedraugiškumu, skaudžiai išgyvendamas patirtas nesėkmes, jaunas karininkas gali nusivilti tarnyba, apsilieisti, o kartais netgi pasukti klystkeliais, o dėl to tenka priverstinai palikti kariuomenę (atsisakyti tarnybos kariuomenėje).

Kad tokių atvejų būtų kaip galima mažiau, plk. V. Kiršinas ragina ryžtingai šalinti negeroves karinių dalinių ir padalinių veikloje, visur užtikrinti pavyzdinę tvarką ir drausmę, skatinti draugišką ir solidarų jaunų ir vyresnio amžiaus karininkų bendravimą, jauniems vadams teikti visokeriopą moralinę ir metodinę paramą, įvairinti ir gyvinti visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą daliniuose, puoselėti gražias dalinių tradicijas, iškilmingai švęsti tautines ir valstybines šventes, rengti sporto varžybas, koncertus, literatūros vakarus, skaityti pasikaitas. Renginių įvairovė ir turiningumas turi užtikrinti visų karininkų, taip pat ir jaunų, užimtumą, kultūringą laisvalaikio praleidimą, skatinti aktyvumą, profesinį, fizinį bei dvasinį tobulėjimą [20, p. 668–677]. „Reikia rasti būdų karininko moralei išugdyti tiek, kad jis būtų Tėvynės meilės, drausmės, darbštumo ir inteligentiškumo pavyzdys. <...> Toks karininkas visada bus darbingas, geros nuotaikos, mylės savo dalinį, o per jį visą kariuomenę ir savo kraštą, bus geras vadas ir auklėtojas“, – tvirtina plk. V. Kiršinas [20, p. 674, 677].

Panašiai karininkų rengimo uždavinius, jų vietą ir vaidmenį visuomenėje suprato ir gen. štabo plk. K. Boleckis, kurio mintys išdėstytos straipsnyje „Karininkų parengimas“ [7, p. 3].

Straipsnyje „Karininkų tobulinimas“, kurį pasirašo J. V., dar kartą pabrėžiamą, kad ir baigęs karo mokyklą karininkas privalo tobulintis, kelti kvalifikaciją, ugdyti asmenybę. Šio darbo rezultatai daugiausia priklauso nuo to, kaip karininkų tarnybos vietose organizuojamas jų mokymas. Straipsnio autoriaus nuomone, karininkai, ypač jauni, mažiau patyrę, labai stokoja praktinių įgūdžių, sugebėjimų teorines žinias pritaikyti kovinėje veikloje. Todėl reikėtų stengtis, kad kovinio rengimo pratybos būtų rengiamos pakankamai dažnai, kad jos būtų gerai organizuojamos ir vedamos, veiksmingai pasitarnautų karininkų praktiniams įgūdžiams tobulinti.

Tačiau, kaip pabrėžia straipsnio autorius, karininkų tobulinimas neturi apsiriboti vien jų profesinės kompetencijos sritimi. Karininkas turi būti ne tik karys profesionalas, geras karybos specialistas, bet ir pavyzdingas šalies pilietis, geras karių mokytojas ir auklėtojas. Todėl jis privalo nuolat kelti savo bendrojo išsilavinimo ir kultūros lygį, puoselėti pilietines ir patriotines nuostatas, ugdyti moralines ir dvasines galias, kad būtų gyvas ir sektinas pavyzdys jaunesniesiems vadams ir kareiviams [17, p. 137–142].

3.2. Karininkas auklėtojas

Iš to, kas jau pasakyta, nesunku spręsti, kad karininko vadybinės ir pedagoginės veiklos turinį sudaro trys glaudžiai susiję ir vienas kitą papildantys komponentai: karinis auklėjimas, karinis mokymas ir karinis vadovavimas. Tai pripažįsta žinomi karo psichologai, pagarsėję kariuomenės pedagogai ir vadai [18, I d., p. 3; 21, p. 21, 27, 67; 35, p. 30]. Karinį auklėjimą jie laiko itin svarbiu pedagoginės veiklos aspektu, nes būtent auklėjimu išugdomos kovinėje veikloje ypač reikalingos asmenybės savybės, susijusios su kario elgesiu, pažiūromis ir nuostatomis, kurios lemia jo pasirengimą vykdyti užduotis – pareigingumą, atsakomybę, drausmę, valingumą, patriotizmą, sugebėjimą įveikti baimę, nesutrikti pavojingais momentais, bet kokiomis sąlygomis vykdyti įsakymą. Kitaip sakant, karinis auklėjimas padeda pasiekti aukštą karių moralinės ir psichologinės parengties lygį, kurį daugelis karybos specialistų ir šiandien, technikos amžiuje, laiko labai svarbiu kovinės parengties svertu.

Panašiai karinio auklėjimo reikalingumą ir svarbą suprato ir tarpukario Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės atstovai, rašę karo pedagogikos ir psichologijos klausimais. Antai gen. štabo mjr. V. Bulvičius knygoje „Karinis valstybės rengimas“ rašo, kad karininkas – tai žmogus, sugebantis auklėti, mokyti ir vadovauti įvairaus amžiaus, išsilavinimo, įvairių sugebėjimų žmonėms [8, p. 128]. Plk. ltn. K. Žukas veikale „Kariuomenės auklėjimo bruožai“ teigia, kad didžiausias, jo žodžiais tariant, „davinyš“, be kurio negali būti gerai išauklėtas karys, yra auklėtojas, t. y. karininkas [46, p. 308]. Plk. V. Biržiška „Karo pedagogijos bruožuose“ tvirtina, kad kariuomenės viršininkų išauklėjimo klausimas darosi pamatiniu karo pedagogikos reikalavimu [5, p. 52]. Mjr. R. Burokas straipsnyje „Karininkas – auklėtojas“ rašo, kad karininkas turi ne tik mokyti, bet ir auklėti. Jis turi stengtis paveikti auklėtinių sąmonę, išugdyti sąmoningą drausmingumą, išaiškindamas tvarką ir jos būtinumą kariuomenėje [10, p. 10–11]. Gen. štabo plk. ltn. J. Šepetys didelės apimties dviejų dalių straipsnyje „Vado ir kovotojo psichologija šių dienų kare“ pabrėžia, kad būtent auklėjimas išugdo karių tvirtą charakterį, valią, ryžtingumą ir pasiaukojimą [36, II d., p. 699–701]. B. Vosylius straipsnyje „Karinis visuomenės auklėjimas“ pabrėžia, kad „karinis auklėjimas – tai dorinių kariškai patriotinių vertybių ugdymas“. Straipsnio autorius mano, kad karinis auklėjimas turi aprėpti gynybinio sąmoningumo, kovos dvasios, meilės savajai kariuomenei ugdymą, gilesnio jos vaidmens suvokimo visuomenėje formavimą [43, p. 673, 678].

Būtų galima ir toliau vardyti straipsnius, jų autorius, kurie pabrėžia auklėjimo svarbą kariuomenės gyvenime. Bet šį problemos aspektą užbaigsime įtaigia mjr. J. Lanskoronskio mintimi. Straipsnyje „Karininkų reikšmė ir jų socialinis vaidmuo“ jis rašo, kad kariuomenė turi būti ne tik aštrus ir lankstus ginklas valdžios rankose, bet ir „tautos auklėjamoji jėga“ [24, p. 405]. Auklėjimas, kaip ir mokymas, yra kiekvienos dienos, kiekvienos valandos dalykas. Tiek mokymas, tiek auklėjimas reikalingi pavyzdžio, nes jei karininko kaip mokytojo ir auklėtojo veiksmai prieštarauja jo žodžiams, tai auklėjimo pastangos bus bevaisės. Reikia daug kantrybės, daug pasiaukojimo, daug meilės atsakingai auklėtojo pareigai atlikti [24, p. 397–405].

Kariuomenės, kaip ir mokyklos, pedagogai sutartinai pabrėžia, kad pirmoji ir esminė veiksmingo auklėjimo sąlyga – geras auklėtinių pažinimas. Apie tai rašė jau minėtieji plk. K. Žukas [45, p. 68–70], plk. ltn. V. Biržiška [5, p. 48–52], generalinio štabo plk. V. Kiršinas [20, p. 678], mjr. R. Burokas [10, p. 10], ltn. V. Šleinytis [38, p. 31], ltn. J. Juškys [16, p. 419] ir kiti.

Plk. ltn. V. Biržiška „Karo pedagogijos bruožuose“ primena, kad karininkui kaip auklėtojui labai reikalingos pedagogikos ir psichologijos žinios, padedančios geriau pažinti auklėtinių asmenybę ir daryti jiems įtaką [5, p. 51]. Plk. K. Žukas rašo, kad karių moralinis auklėjimas turi būti suderintas su jų prigimtimi, individualumu, taip pat auklėjimo tikslu. Straipsnio „Kariškosios pedagogikos bruožai“ skirsneliuose „Individualumas“ ir „Kareivio individualumo tyrinėjimas“ jis aptaria žmonių temperamentus, jų proto, sugebėjimų, jausmų ir valios ypatybes, rašo apie individualius žmonių bruožus, susijusius su jų tautybe, gyvenamąja aplinka, socialine kilme ir padėtimi, religija [45, III d., p. 425–427; IV d., p. 68–69].

Individualių kario bruožų pažinimo problema aptariama ir knygoje „Karininkas kaip auklėtojas, mokytojas ir vadas“. Joje rašoma, kad karininkas, kaip labiau patyręs ir išsilavinęs žmogus, turi pastebėti ir įvertinti tiek teigiamas, tiek neigiamas kario savybes, stipriąsias ir silpnąsias jo asmenybės puses, pažinti jo charakterį, sugebėjimus, polinkius ir pomėgius, matyti, kur – į gerąją ar blogąją pusę – karys linksta, ir laiku iš to daryti reikiamas išvadas.

Vieni kariai energingesni, veiklesni, aktyvesni, kiti – lėtesnio būdo, pasyvesni, minkštesnio charakterio. Vieni didžiadvasiai, kiti – savanaudiškesni. Karininkui, kaip auklėtojui ir vadui, būtina kiekvieną iš jų nuolat stebėti. Pravartu turėti karių stebėjimo žurnalą, kuriame patariama fiksuoti karių poelgius, nuotaikas, vado pastebėjimus ir išvadas [18, I d., p. 3].

Ltn. V. Šleinys straipsnyje „Viršininko autoriteto reikšmė kariuomenės auklėjime“ primena, kad kareiviai, kaip ir kiti žmonės, labai nevienodi. Yra karių, kuriems auklėti reikalingas griežtumas ir švelnumu jiems įtakos nepadarysi. Bet yra ir tokių, kuriuos ltn. V. Šleinio žodžiais, „griežtumu tik sugadinsi“. Todėl kiekvienam kariui reikia stengtis pritaikyti tik jam tinkamas auklėjimo ir ugdymo priemonės, kurios būtų pačios efektyviausios, duotų geriausių rezultatų. Būrių ir kuopų vadai privalo individualiai dirbti su kiekvienu kariu, daugiausia dėmesio ir laiko skirti tiems, kurių elgesys kelia rimtų rūpesčių, kuriems stinga paramos, patarimo, pamokymo ar griežtesnės kontrolės. Vieniems užtenka perspėjimo, papeikimo, kitiems reikalingos griežtos auklėjimo priemonės ir elgesio kontrolė. Bausdamas savo valdinius, viršininkas turi būti įžvalgas, ne tik griežtas, bet ir teisingas, tinkamai besinaudojantis auklėjimo priemonėmis.

Ypač atsargiam reikia būti baudžiant jaunus kareivius, kurių dar gerai nepažįsti. Per didelis griežtumas pirmomis tarnybos dienomis gniuždo naujokus, „užmuša“ jų iniciatyvumą, norą tobulėti. Todėl labai svarbi gera individualaus darbo su kareiviais pradžia, nes, kaip sakoma, gera pradžia – pusė darbo. Netinkamai pradėjus, vėliau būna labai sunku ištaisyti auklėjimo klaidas [38, p. 30–32].

Žinios apie auklėtinį palengvina ugdytinių pažinimą, sustiprina jungtį tarp viršininko ir pavaldinio, padeda išvengti auklėjimo klaidų, – rašo ltn. J. Juškys straipsnyje „Jaunų kareivių pažinimo reikalai“. Viršininkui paprastai būna brangesni tie valdiniai, kuriuos jis geriau pažįsta, nes kiekvienas žmogus labiau rūpinasi tuo, ką jis pažįsta. Kiekviena, kad ir nedidelė žinutė apie kareivį tarsi siūlas susieja viršininką ir pavaldinį, verčia labiau juo rūpintis, geriau vertinti, rūpestingiau globoti [16, p. 419].

Taigi kario asmenybės pažinimas, auklėjimo metodų pritaikymas atsižvelgiant į individualias jo savybes – labai svarbus pedagoginės veiklos svirtas. Bet to neužtenka. Plk. K. Žukas pabrėžia, kad „norint būti geru pedagogu reikalinga žinoti kareivių mokymo bei auklėjimo metodus“ [45, p. 253]. Žinoma, auklėjamojo darbo sėkmė nemažai priklauso ir nuo karininko kaip auklėtojo asmenybės savybių, jo polinkio į pedagoginį darbą. Bet jeigu prie tinkamų asmenybės savybių karininkas dar pridės puikų pedagoginį išsilavinimą, galima tikėtis, kad jis bus geras kareivių mokytojas ir auklėtojas, – pastebi K. Žukas.

Žinoma, sunku išrasti tokį auklėjimo metodą, kuris tiktų kiekvienam žmogui ir įvairiausioms sąlygoms. Galima pasiūlyti tik „žiupsnelį“ bendrų taisyklių. Bet tas taisykles karininkas auklėtojas turi sugebėti racionaliai pritaikyti, atsi-

žvelgdamas ne tik į auklėtinių, bet ir į savo paties būdą, gebėjimus ir patirtį. „Auklėjimo metodas yra tik bendros ribos, kuriose auklėtojas gali veikti savarankiškai. Auklėjimas nėra koks nors mechaniškas darbas, kurį galima dirbti tam tikru receptu arba šablonu, bet tai yra menas.

Prie to reikia pridurti, kad auklėjimas neturi pereiti į auklėtojo savivalę, nes yra kai kurių bendrų auklėjimo taisyklių, kiekvienam auklėtojui privalomų ir neperžengiamų“, – rašo K. Žukas [45, p. 68]. Jam pritaria ir majoras R. Burokas [10, p. 11].

Daugelis autorių, gvildenusių karinio auklėjimo klausimus, pabrėžia karininko kaip auklėtojo autoriteto svarbą, jo pavyzdžio auklėjamąjį poveikį. Vėliau divizijos generolu tapęs plk. ltn. S. Raštikis 1934 m. rašytame straipsnyje „Kelios mintys dėl drausmės pabaudų“ sako, kad „tikrojo vado galybė turi būti pagrįsta ne vienu drausmės statutu, bet daugiau vado būdo savybėmis, jo užsitarnautu autoritetu“ [29, p. 194]. Drausme ir įstatymais palaikomas viršininko autoritetas yra grynai teorinis, t. y. formalus dalykas, neturintis beveik jokios auklėjamosios reikšmės, o kautynėms – visiškai netinka, – teigia ltn. V. Šleinytis straipsnyje „Viršininko autoriteto reikšmė“. Viršininko autoritetas turi būti pagrįstas pasitikėjimu ir pagarba, nes be pasitikėjimo ir pagarbos negali būti tikro autoriteto, o be autoriteto nėra ir pasitikėjimo. Autoritetas ir pasitikėjimas nėra jokia privilegija, kuria galima naudotis, pagarba nėra pelnoma įsakymais ar drausmės ir paklusnumo reikalavimais. Tik savo paties asmeninėmis pastangomis, savo aukšta kultūra, moraline profesine kompetencija, puikiu išsilavinimu, humaniškumu, rūpinimusi savo valdiniais viršininkas pelno jam reikalingą autoritetą, pagarbą ir pasitikėjimą [38, p. 30–31].

Panašiai apie viršininko autoritetą kalbama ir mjr. L. Rendulico (*Rendulic*) didelės apimties dviejų dalių straipsnyje „Karo psichologijos studijos“, kurį iš vokiečių į lietuvių kalbą išvertė A. Majus. Straipsnyje rašoma, kad viršininkui būtinas ne tik formalusis (oficialusis), bet ir neformalusis (neoficialusis, asmeninis) autoritetas. Pastarasis pelnomas ne aukštu kariniu laipsniu ir tarnybiniu postu, ne griežtumu ar įstatymų ir karinių statutų suteikta galia, bet vidine viršininko asmenybės jėga, jo kaip žmogaus, patrauklumu ir įtaigumu [31, I d., p. 151–152].

Karininkui kaip auklėtojui ypač reikalingas moralinis autoritetas, kurį lemia karininko kaip žmogaus dorinės savybės. Karininkas turi būti visiems lygiai teisingas, doras, pastovus savo nusistatymais ir reikalavimais, pasižymintis pedagoginiu taktu, mokantis bendrauti, elgtis ir su savo pavaldiniais

ir su viršininkais. Plačiau apie tai rašo plk. K. Žukas „Kariuomenės auklėjimo bruožuose“ [46, p. 303–306].

Plk. K. Žuko mintys palaikomos ir plėtojamos straipsnyje „Kareivių auklėjimas ir karininkas“, kurį pasirašo Vytautas N. Jis rašo, kad jeigu karininkas reikalauja doro elgesio iš kitų, tai ir pats turi dorai elgtis. Karininkas neturi duoti kareiviams progos apie save susidaryti neigiamą nuomonę ir savo netinkamais pavyzdžiais daryti žalingą įtaką kareivių moralei. Priešingai, jis savo elgesio gerais pavyzdžiais turi teigiamai veikti kareivius, nes pavyzdžiai, kaip žinoma, labiausiai patraukia žmogų. „Teisingumas, sąžiningumas, rūpestingumas, darbo, tarnybos meilė – prie visų šitų kilnybių karininkas turi lenkti kareivį savo kasdieninio gyvenimo pavyzdžiu“, – teigia Vytautas N. [42, p. 336–337].

Pavyzdžio auklėjamajam poveikiui nemažai dėmesio skiriama ir knygoje „Karininkas kaip auklėtojas, mokytojas ir vadas“. Joje rašoma, kad žmonės, kurių moralinis, psichologinis bei profesinis pasirengimas prastesnis, paprastai žavisi stipresniaisiais, pasiduoda jų įtakai, leidžiasi jų vadovaujami, perima jų savybes. Tą žmonių savybę karininkai kaip jaunimo auklėtojai turi kuo geriau panaudoti, nes paprastai pasižymi daug tvirtesniu būdu bei charakteriu nei dauguma žmonių, taip pat ir eilinių kareivių.

Tėvynės meilė, patriotizmas, brandus pilietiškumas, tarnybinis pareigingumas, drausmė, drąsa ir kitos ugdytinios savybės tik tuomet taps karių savastimi, jų įsitikinimais, jeigu jie tokio elgesio pavyzdžius matys savo aplinkoje – tie sektini pavyzdžiai bus karininkai (vadai). Todėl tarnyboje karininkas turi būti pavyzdys jam patikėtiems kariams [18, l d., p. 5–6].

Plk. K. Žukas „Kariuomenės auklėjimo bruožuose“ pabrėžia, kad asmeninis pavyzdys reikalingas visuose karininko veiklos baruose, bet jis ypač svarbus auklėjamajame darbe. Geru pavyzdžiu lengviau paskatinti kareivius daryti tai, kas reikalinga, iš pavyzdžio lengva pasimokyti, pavyzdžiu lengviausia įtikinti. Geras pavyzdys visiems suprantamas, jis net nereikalauja jokių paaiškinimų.

Geras pavyzdys ypač reikalingas kovos sąlygomis, taip pat kovinių pratybų (mokymų) metu. Karininkas turi rodyti pavyzdį įveikiant kovos veiksmų bei pratybų sunkumus ir nepatogumus, visada turi būti drąsus, atkaklus, sumanus, susikaupęs ir atidus. Jis turi žinoti, kad sunkiu metu į jį bus nukreiptos pavaldinių akys, jie norės, kad karininkas būtų ne tik pavyzdys, bet ir pagalbininkas, patarėjas.

Kautynių metu kariai lengviausia pasiduoda karininkų ir vadų įtakai. Psichologinė įtaka tada yra didžiausia. Todėl karininkai turėtų žinoti, kad nuo jų

vadovavimo ir elgesio dažnai priklauso kautynių baigtis, jų rezultatai. Neduok Dieve tokiu metu karininkui sutrikti arba labai išsigąsti. Kuo mažesnis karinis padalinys, tuo didesnė vado įtaka. Bet ir vyresnieji karininkai, didesnių dalinių ir padalinių vadai neturėtų pamiršti, kad kariams labai svarbus ir reikalingas jų palaikymas ir asmeninis pavyzdys [46, p. 304–305].

Daugelis karinio auklėjimo klausimais rašiusių autorių (plk. K. Žukas, mjr. V. Bulvičius, mjr. R. Burokas ir kiti) pabrėžia, kad karininkas, kaip auklėtojas, turi pasižymėti pedagoginiu taktu, mokėjimu bendrauti, elgtis su kariais, vengti neapgalvotų, impulsyvių išsišokimų, nereikalingo griežtumo. Jis turi mokėti gerbti karį kaip asmenybę, būti objektyvus, nevertinti kario pagal išvaizdą, tautybę, religiją ar politinius įsitikinimus.

Karininkas kariams turėtų būti kaip geras tėvas, kuris moka savo vaikus paguosti, paskatinti, pagirti, apdovanoti, o, reikalui esant, pasakyti ir griežtesnį žodį, priminti pareigas, įspėti ar net nubausti. Geras karininkas, kaip ir geras tėvas, turi protingai mylėti savo „vaikus“ (t. y. karius) ir teisingai su jais elgtis, jų neleptinti, bet ir per daug griežtai nebausti, apeliuoti į gerąsias savybes, žmogiškąjį orumą, garbę ir sąžinę. Patariama griežčiau elgtis tik tuomet, kai tai yra būtina ir neišvengiama.

Reikia stengtis įtikinti karius, kad karininkas visuomet bus jų patarėjas ir gynėjas, į kurį jie visuomet gali kreiptis.

Karininkas turėtų siekti pelnyti tikrą savo pavaldinių pagarbą, pasitikėjimą ir meilę. Tą pasiekti nepaprastai sunku. Žinoma, iš šalies gali atrodyti, kad karys gerbia savo vadą, jo klauso. Bet kario širdyje gali rusenti visai kitokie jausmai. Tikra vidinė pagarpa ir autoritetas pelnomi teisingumu, žmoniškumu, didžiavasiškumu, geru išsilavinimu, puikiu savo dalyko išmanymu ir profesiniu pasirengimu, kultūringumu, o kautynėse – sumanumu, drąsa ir pasiaukojimu.

Pagarbą paprastai lydi ir pasitikėjimas. Pasitikėjimo nusipelno tas karininkas, kuris yra ne tik geras specialistas, taktiškas žmogus, bet ir tvirtos valios, energingas, gero būdo, mokąs vadovauti padaliniui ne tik taikos, bet ir kovos sąlygomis.

Pagarbą ir pasitikėjimą pelnęs vadas nuoširdžiai rūpinasi savo kariais, jų materialiniais ir dvasiniais poreikiais, elgiasi su jais kaip su savo artimaisiais, jaunesniaisiais broliais ar vaikais. Karių pagarpa ir pasitikėjimas teikia karininkui moralinį pasitenkinimą, pasitikėjimą savo jėgomis. Savo mylimo ir gerbiamo vado kariai paprastai niekada neišduoda, sunkiomis sąlygomis jį gina, sužeistą gelbsti, – rašoma knygoje „Karininkas kaip auklėtojas, mokytojas ir vadas“ [18, I d., p. 8].

3.3. Karininkas mokytojas

Aptarę karininko kaip auklėtojo veiklos turinį ir asmenybės savybes, grįžki-me prie kito nemažiau svarbaus karininko pedagoginės veiklos aspekto – ka-rinio mokymo. Mokymas – irgi labai svarbus, galima sakyti, pamatinis karinin-ko veiklos baras. Pedagogai pabrėžia, kad moksliniais pagrindais grindžiamas mokymas neatskiriamas nuo auklėjimo. Ir atvirkščiai – auklėti ugdytinio irgi negalima jo nemokant. Taigi mokymas ir auklėjimas – neatsiejami, vienas kitą papildantys, bet savito turinio bei metodinės specifikos neprarandantys pe-dagoginės veiklos komponentai. Auklėjimo pagrindinis uždavinys – ugdyti-nio kaip žmogaus, jo dorinių nuostatų ir elgesio formavimas, o mokymo – pa-žintinių gebėjimų ugdymas bei praktinių įgūdžių lavinimas.

B. Vosylius straipsnyje „Karinis visuomenės auklėjimas“ apibrėžia karinio auklėjimo ir mokymo uždavinius. Jis rašo, kad svarbiausias karinio auklėjimo uždavinys – kariui reikalingų dorinių asmenybės savybių ugdymas, o karinio mokymo – išmokyti karius veikti ginklu ir naudotis kitomis kautynių priemo-nėmis ir būdais [43, p. 673].

Plk. lt. V. Biržiška pažymi: kad ir koks būtų svarbus karinio auklėjimo už-davinys, vis dėlto jis neturi užgožti pagrindinio tarnybos kariuomenėje tikslo – parengti karį galimam karui, kautynėms [5, p. 50].

Mjr. V. Bulvičius ir kiti karo pedagogikos klausimais rašę autoriai karinį mokymą sieja su techniniu kario parengimu kovinėms užduotims atlikti [8, p. 106–109].

Techninis rengimas – tai mokymas naudoti ginklą ir kovos techniką, tak-tinis rengimas, rikiuotės pratybos ir kiti su kovine veikla susiję dalykai (ste-bėjimas, žvalgymas, kovos technikos ir kovinių junginių dislokacijos vietų maskavimas, mokėjimas naudotis apsaugos nuo naikinamojo ginklų poveikio priemonėmis, informacijos rinkimas ir perdavimas, raportavimas ir kt.).

Karinis mokymas aprėpia ne tik praktinių įgūdžių formavimą, bet ir teorinį rengimą, nes bet koks mokymas turi prasidėti nuo žinių perteikimo apie mo-komąjį dalyką.

Mjr. J. Lanskoronskis straipsnyje „Karininkų reikšmė ir jų socialinis vaidmuo“ rašo, kad karininkas visų pirma yra mokytojas. Koks jis turėtų būti, ką turėtų mokėti ir sugebėti, kad galėtų tinkamai atlikti mokytojo vaidmenį? Karininko kaip mokytojo uždavinius mjr. J. Lanskoronskis formuluoja labai lakoniškai

– mokėti, norėti, galėti būti mokytoju [24, p. 399]. Ką gi reiškia šie žodžiai?

Ir mjr. J. Lanskoronskio, ir kitų ta pačia tema rašiusių nuomone – mokėti reiškia, kad karininkas kaip mokytojas turi būti puikus savo srities specialistas, turintis pakankamai žinių ir įgūdžių, kuriuos galėtų perteikti savo mokiniam – kareiviams. Mokyti karius gali tik gerai pasirengęs, žinių ir įgūdžių nestokojantis karininkas. Tam jis turi kruopščiai ruošti ir nuolatos kelti savo kvalifikaciją. Kovos technika, karybos menas nuolat keičiasi, tobulėja, vystosi. Todėl ir po studijų karo mokykloje karininkas privalo toliau mokytis, atnaujinti turimas žinias, kaupti pedagoginės veiklos patirtį įvairiuose kursuose, stažuotėse, pratybose arba savarankiško darbo metu. Išėjęs į karą su žiniomis, įgytomis prieš kelerius metus, karininkas gali susidurti su įvairiausiais netikėtumais. Baigęs vienus kursus, karininkas pradeda rengtis kitiems, išlaikęs egzaminus aukštesnei vietai užimti, pradeda rengtis egzaminams aukštesniam kariniam laipsniui gauti. Savo teorines žinias jis turi nuolatos tikrinti kovinės parengties pratybų metu. Taigi galima sakyti, kad karininkas mokosi visą karo tarnybos laiką, – pastebi mjr. V. Bulvičius [8, p. 125].

Nereikia pamiršti, kad karininko, kaip vado ir mokytojo, veiksmus akylai stebi jo mokiniai – puskarininkiai, seržantai, eiliniai kariai. Jie greit pastebi karininko žinių spragas, įgūdžių ar pedagoginių sugebėjimų stoką. Karininku, kuris neišmano savo dalyko, stokoja profesinių žinių ir įgūdžių, į paskaitas ar pratybas ateina nepasiruošęs, kariai nepasitiki, jį kritikuoja arba net iš jo juokiasi. Suprantama, toks karininkas negali būti geras karių mokytojas.

Tačiau neužtenka vien tik gero profesinio išsilavinimo, aukštos kvalifikacijos. Karininkas kaip mokytojas turi ne tik pats turėti pakankamai žinių, mokėjimų ir įgūdžių, bet ir sugebėti mokyti kitus. Kitaip tariant, jam labai reikalingas geras pedagoginis ir metodinis pasirengimas, kurį jis įgyja studijuodamas pedagogiką ir psichologiją, perimdamas patyrusių kolegų patirtį, stažuodamas, seminarų, kursų ar praktinių užsiėmimų metu.

Knygoje „Karininkas kaip auklėtojas, mokytojas ir vadas“ bei ltn. J. Valkiūno straipsnyje „Mokymo bruožai“ rašoma, kad ne tik jauni, bet ir patyrę karininkai kiekvienam užsiėmimui turėtų kruopščiai pasiruošti. Patirtis rodo, kad užsiėmimai (paskaitos, pratybos) geriau pavyksta, jei jų vedėjas yra iš anksto gerai apgalvojęs tikslus, vedimo metodiką, parengęs planą-konspektą, vaizdines ir kitas reikalingas mokymo priemones. Būtina žinoti, kas kiekvieno užsiėmimo metu bus aiškinama, kas – praktiškai atliekama. Su paskaitos (pratybų)

planu, mokymo tikslais ir uždaviniais reikia supažindinti užsiėmimo dalyvius [18, I d., p. 9; 40, p. 601].

Tiek teorinius, tiek praktinius užsiėmimus reikia stengtis kuo įdomiau, gyviau ir turiningiau vesti, skatinti užsiėmimo dalyvius aktyviai dalyvauti. Neįdomūs, nuobodūs užsiėmimai neskatina mokymosi motyvacijos, yra neveiksmingi, vargina paskaitos ar pratybų dalyvius, juos blogai nuteikia, formuoja neigiamą požiūrį į mokytoją bei mokymąsi apskritai.

Mokymą rekomenduojama pradėti nuo lengvesnių, suprantamesnių dalykų ir nuosekliai eiti prie sunkesnių, sudėtingesnių. Mokant teorinių dalykų reikia aiškiai formuluoti klausimus, juos tinkamai paaiškinti, po to klausti, ar kariai viską suprato, ar patys tuos dalykus galėtų paaiškinti.

Siekiant įdomiai, gyvai vesti užsiėmimus, reikia plačiai naudoti vaizdines mokymo priemones, teorines žinias sieti su praktika, pateikti gyvenimiškų pavyzdžių. Praktinių užsiėmimų metu patiems karininkams dera rodyti, kaip atliekamas vienas ar kitas veiksmas, pratimas, judesys. Todėl karininkas visuomet turi stengtis išlaikyti ne tik gerą teorinio, bet ir fizinio bei techninio pasirengimo lygį. Jei karininkas dėl amžiaus ar kitų priežasčių pats negali ko nors parodyti, gali pasitelkti pagalbon puskarininkį ar seržantą, o pats tik paaiškinti [18, I d., p. 10–11; 40, p. 603–605].

Nors karininkas neturi bijoti susitepti rankų rodydamas kokį nors pratimą ar veiksmą, bet jo išvaizda turėtų būti be priekaištų. Karininko uniforma visada turi būti švari, tvarkinga, gražiai išlyginta, plaukai švarūs, gražiai pakirpti ir sušukuoti. Reikia rūpintis ir savo figūra, fiziniu pasirengimu.

Svarbi karininko, kaip mokytojo, pedagoginės kultūros dalis – jo pedagoginis taktas, kalbos kultūra, elgesys. Karininko pedagoginis taktas – tai jo mokėjimas bendrauti su kariais, palaikyti su jais tinkamus santykius, kelti protingus reikalavimus, saikingai priekaištauti, prireikus bausti neįžeidinėjant ir nežeminant orumo, sugebėjimas parodyti jautrumą, dėmesingumą, būti mandagiam.

Taktiškas pedagogas per daug nesikarščiuoja, neužverčia auklėtinio pastabomis, pirmiausia viską išaiškina ir tik po to daro pastabą, įspėja ar skiria bausmę. Taktiškumas reikalauja santūrumo, sugebėjimo susivaldyti, o karščiavimasis daugeliu atvejų rodo netaktiškumą. Taktiškumas yra karininko pedagoginio meistriškumo išraiška, o kartu ir jo asmenybės brandos požymis [18, II d., p. 1–3, 6–12; 40, p. 606].

Karininkas kaip mokytojas turi mokėti gražiai, aiškiai ir įtikinamai kalbėti. Kalba yra svarbiausia, veiksmingiausia ir tobuliausia žmonių bendravimo forma. Todėl šį bendravimo instrumentą karininkas turi siekti kuo geriau įvaldyti ir panaudoti. Reikia, kad karininko, kaip ir bet kurio kito mokytojo, kalba būtų įtaigi, pakankamai aiški ir suprantama, sudomintų klausytojus ir darytų jiems teigiamą poveikį.

Mokėti įtikinamai kalbėti – sugebėti sudominti klausytojus pokalbio tema. Sudominti padeda ryškus ir vaizdingas žodis, taiklus posakis ar palyginimas, įtikinamas argumentas, emocionalus kalbos atspalvis. Šios kalbos ypatybės ir priemonės padeda užmegzti psichologinį kontaktą tarp kalbėtojo ir klausytojų.

Svarbus kalbos įtaigumo elementas – balso tembras. Malonus balso tembras palankiai nuteikia klausytoją, patraukia jo dėmesį. Todėl mokėti kalbėti – tai gebėti kontroliuoti ir savo balso tembrą, jo intonacijas, stiprumą ir atspalvius.

Svarbūs įtikinamos kalbos elementai yra ir gestai bei veido išraiškos (mimika). Gestais – tai yra kūno dalių, ypač rankų, judesiais – siekiama pabrėžti, paryškinti sakomą žodį ar mintį. Gestai turi būti išraiškingi ir visuomet motyvuoti, natūraliai pratęsiantys mintį. Nereikalinga ir nemotyvuota gestikuliacija ne padeda, o trukdo klausytojams, nes jie pameta kalbos (minties) giją ir visą dėmesį sutelkia į kalbėtojo gestus.

Veido išraiška ir šypsena taip pat daro įtaką kalbos įtikinamumui. Atvira, draugiška šypsena suartina žmones, sukuria aiškumo, draugiškumo, savitarpio supratimo ir pasitikėjimo atmosferą. Ir atvirkščiai, ironiška, sarkastiška, kandi šypsenėlė maskuoja tikruosius žmogaus jausmus, gali būti nesuprasta, pasėti nepasitikėjimo sėklą, komplikuoti žmonių tarpusavio santykius.

Kalbos įtaigumas ir įtikinamumas stiprėja, jei kalbama laisvai, iš atminties, neskaitomas iš anksto parengtas tekstas. Todėl teorinių užsiėmimų metu nereikėtų ištiesai skaityti savo užrašus ar paskaitų tekstus. Galima perskaityti tik atskirus fragmentus (pvz., citatas, statistikos duomenis, eilėraščių ištraukas ir pan.).

Kalbos įtikinamumas priklauso ir nuo paties kalbėtojo tikėjimo tuo, ką jis kalba. Todėl prieš paskaitą reikia įsigilinti į turinį, gerai jį išanalizuoti, tiesiog įsigyventi į jį, kad paskaitoje skelbiamos tiesos ir teiginiai neatrodytų tarsi iš kažkur pasiskolinti, perskaityti, išmokti, bet paties lektoriaus išmąstyti, išgyventi ir tikimi.

Karininkas kaip pedagogas turėtų kalbėti pakankamai paprastai, nuosekliai ir aiškiai. Sakoma, jei paprastai, nuosekliai ir aiškiai kalbi, tai aiški, nuosekli, suprantama ir tavo mąstysena. Svarbu lektoriaus mąstymo ir kalbos aiškumas, prieinamumas, nes tuomet klausytojai geriau supranta ir įsimena paskaitos turinį.

Kalbos aiškumas ir suprantamumas priklauso ne tik nuo jos nuoseklumo, vartojamų žodžių ir sąvokų suprantamumo, tarties aiškumo, bet ir nuo lektoriaus (paskaitininko) kalbėjimo tempo. Jei lektorius labai skuba, jį sunkiau suprasti. Be to, susidaro įspūdis, kad jam visai nerūpi, kaip jį supranta klausytojai. Reikia stengtis, kad kalbos tempas atitiktų klausytojų mąstymo tempą. Per daug lėtas, monotoniškas kalbėjimas yra neįdomus, mažina klausytojų dėmesingumą, netgi migdo juos.

Svarbūs lektoriaus kalbos elementai – gera tartis, aiški ir suprantama diktacija, taisyklinga gramatika. Sakoma, kad kalbėtojas, turintis gerą iškalbą, bet nesilaikantis gramatikos taisyklių, kirčiavimo normų, yra panašus į dainininką, turintį gerą balsą, bet nepaisantį natų. Suprantama, toks dainavimas nebus malonus klausytojams. Tą patį galima pasakyti ir apie kalbėtoją, nepaisantį gramatikos taisyklių [18, I d., p. 11–12; 40, p. 599–600, 606].

Atskirai reikėtų bent keletą žodžių pasakyti apie karininko komandas. Jos turi būti duodamos statutų nustatyta tvarka, trumpai, aiškiai, energingai ir griežtai. Reikėtų pabrėžti, kad karininkų kalbai apskritai dera lakoniškumas, aiškumas, tikslumas ir saikingas griežtumas. Tai ypač pasakytina apie kariniais statutais reglamentuojamo bendravimo kalbą.

Taip pat ir karininko manieros, gestai turėtų būti gana santūrūs, bet kartu ir pakankamai energingi, rodantys tvirtą, ryžtingą karininko charakterį [18, I d., p. 10–12; II d., p. 12–16].

B. Šidlauskas straipsnyje „Ieškokime naujų mokymo metodų“ atkreipia dėmesį į tai, jog kareivio rengimas trunka palyginti trumpą laiką. Todėl karininko kaip mokytojo darbas yra itin sunkus ir atsakingas, verčiantis nuolat ieškoti naujų, veiksmingesnių mokymo formų ir metodų, kad per trumpą karo tarnybos laiką jaunuoliai būtų tinkamai parengti kautynėms ir techniškai, ir morališkai, ir psichologiškai. Neturi būti apsiribojama vis tais pačiais šabloniškais mokymo rėmais, būtina mokymą pagyvinti, atnaujinti, siekti, kad jis būtų labiau susietas su gyvenimiškąja kareivių patirtimi bei laikmečio aktualijomis. Mokymo procese būtina išvengti tos „pražūtingos bedugnės“, kuri kartais at-

siveria tarp mokymo auditorijos ir gyvenimo, – sako B. Šidlauskas [37, p. 284].

Jis teigia, kad klaidinga manyti, jog kareiviams teorinės žinios nereikalingos. Esą užtenka juos išmokyti veikti. Iš tiesų, svarbiausia mokėti atlikti įvairius kovinės parengties veiksmus praktiškai, bet niekada nebus tinkamai to išmokyta, jei bus apleistas teorinis parengimas, jei į jį bus žiūrima pro pirštus [37, p. 284–285].

Baigdamas straipsnį B. Šidlauskas konstatuoja, kad šabloniškas, paviršutiniškas, neįdomus mokymas ne tik yra neveiksmingas, neduoda gerų mokymo rezultatų, bet ir griaua karininko kaip mokytojo autoritetą [37, p. 286].

Kaip jau sakyta šio skirsnelio pradžioje, karininkas kaip mokytojas turi ne tik mokėti, galėti, bet ir norėti dirbti pedagoginį darbą. Kitaip sakant jam labai svarbu turėti pedagoginį pašaukimą. Pašaukimas ne tik padeda lengviau įveikti pedagoginio darbo sunkumus, pasiekti gerų mokymo ir auklėjimo rezultatų, bet ir įprasminti karininko kaip mokytojo gyvenimą ir veiklą [18, I d., p. 9].

3.4. Karininkas vadas

Neatsiejama karininko profesinės veiklos dalis – vadovavimas. Vadovavimas – tai sugebėjimas veiksmingai bendrauti ir bendradarbiauti su žmonėmis, mokėjimas juos paveikti, įtikinti, panaudoti jų gebėjimus ir energiją, kad jie gerai atliktų savo pareigas, pasiektų norimų tikslų. Vadovaujant kariams, svarbu jiems įdiegti ne tik pasitikėjimą savo vadais, bet ir pačiais savimi, ugdyti savigarbą, pareigingumą, sąmoningą drausmę, nes visa tai teigiamai veikia karių moralinę būklę, jų darbingumą, kovingumą, iniciatyvumą. Geras tas vadas, kuris sugeba taip nuteikti savo pavaldinius, kad jie ne tik pareigos verčiami, bet ir noriai, pakiliai, netgi entuziastingai vykdytų savo tarnybines užduotis.

Karininkas kaip vadas visada turi būti nuolat matomas pavyzdys kareiviams ir puskarininkiams. Jis turi vadovautis tokiais moraliniais bei etiniais principais, kurie karius įtikintų, kad jų vadas yra ne tik karštas Tėvynės patriotas, puikus profesionalas, savo dalyko žinovas, bet ir geras, patikimas žmogus, sugebantis vadovauti ne tik tarnybai, bet ir kovinei veiklai, mūšiu, neaplei-

džiantis savo žmonių pavojingose situacijose [18, I d., p. 1–2].

Prieškario nepriklausomoje Lietuvoje parengtoje karininko (vado) charakteristikoje sakoma, kad „vadai visais laikais turėjo būti energingi, veiklūs, drąsūs, morališkai ir fiziškai stiprūs, mokantys naudoti ginklą, turintys karių pasitikėjimą“ [18, I d., p. 13]. Tobulėjant ginkluotei ir karo technikai, vystantis karybos menui reikalavimai vadams darosi didesni, nes sunkesnės ir sudėtingesnės tapo vadovavimo sąlygos. Vyriausiasis kariuomenės vadas ir Gynybos štabo karininkai dabar negali apimti viso vadovavimo darbo, jiems tenka koordinuoti atskirų kariuomenės rūšių ir padalinių, daugelio vyresniųjų ir jaunesniųjų vadų veiksmus, todėl, be įgimtų ar įgytų lyderio savybių, vadai turi būti gerai pasirengę karybos specialistai, organizatoriai ir vadybininkai, mokantys ne tik vadovauti savo pavaldiniams, bet ir bendradarbiauti tarpusavyje, užtikrinti glaudžią karinių dalinių ir padalinių sąveiką [18, I d., p. 12].

Karių spaudoje gana dažnai buvo keliamas klausimas, kokios asmenybės savybės yra pačios svarbiausios, reikalingiausios vadui – ar išskirtiniai jo protiniai sugebėjimai, aukštas intelektas, ar tvirtas būdas, geležinė valia. Aptariant šį klausimą buvo cituojamas Napoleonas Bonapartas, sakęs, kad vado charakteris yra tarsi jo asmenybės pamatas, o intelektas – ant to pamato su-
ręstas statinys. Ši simbolinė būdo ir intelekto konstrukcija, anot Napoleono, turėtų sudaryti kvadratą. Abi asmenybės savybės – aukštas intelektas ir tvirtas charakteris – turi darniai „sugyventi“, viena kitą papildyti. Neturėtų būti taip, kad kuri nors iš paminėtų vado savybių akivaizdžiai dominuotų kitos sąskaita [18, I d., p. 13–14].

Reikia pripažinti, kad tvirto būdo ir aukšto intelekto sintezė viename asmenyje nėra labai dažnas reiškinys. Todėl, bandydamas atsakyti į klausimą, kokios asmenybės savybės vadui yra svarbiausios, lietuviškosios karo psichologijos pradininkas gen. štabo mjr. V. Bulvičius mano, kad kare vis dėlto naudingesni, nors ir menkesnio intelekto, bet valingi, sumanūs, tvirto būdo karininkai. Drąsūs, tvirto charakterio vadai geriau įgyvendina karinės vadovybės įsakymus ar savo, nors ir nelabai sudėtingus, bet naudingus sumanymus. O intelektualiam, bet minkšto būdo, neryžtingam vadui sunkiau įvykdyti ne tik vadovybės įsakymus, bet ir savo, nors ir protingus, bet sunkiai įgyvendinamus sumanymus. Kovinėje veikloje, mūšyje dažniau iškyla klausimas, ne ką reikia daryti, bet kaip gerai padaryti tai, kas akivaizdžiai būtina. Tokias užduotis paprastai geriau sprendžia ne teoretikai ar mąstytojai, bet sumanūs, veiklūs, energingi ir prak-

tiški žmonės. Žinoma, tai nereiškia, kad karininkui, kaip vadui, nereikalingas gilus protas, intelektas, sugebėjimas nesutrikti sunkiomis kautynių sąlygomis. Todėl vadai turi nuolatos visapusiškai tobulintis – ugdyti reikiamus charakterio bruožus, grūdinti valią, lavinti intelektinius sugebėjimus, mokytis veikti ekstremaliomis ir kritinėmis sąlygomis [8, p. 123–134, 240–246; 18, I d., p. 15].

Generalinio štabo plk. M. Rėklaitis straipsnyje „Vado asmenybės reikšmė“ pažymi, kad išgarsėję savo gabumais ir asmeniniais privalumais garsūs vadai sukuria savo vardo epochas, jų vardai toje tautoje ir net pasaulyje tampa nepamirštami. Užtenka prisiminti, kokią reikšmę Lietuvai turėjo Vytautas Didysis, Rusijai – Petras Pirmasis (Didysis), Prancūzijai – Napoleonas Bonapartas, Vokietijai – Otas Bismarkas. Lietuvių tauta praeityje irgi turėjo nemažai vadų, kurių darbais ir pastangomis Lietuva tapo viena galingiausių Europos valstybių. Šiuo metu ji vėl atgimsta, kuria savo ateitį. Šiam tautos prisikėlimui taip pat labai svarbios kilnios, taurios, veiklios ir atkaklios asmenybės (kaip sektingas pavyzdys, idealas).

Įdomu pasamprotauti, ar didieji vadai, daug nusipelnę savo tautoms ir valstybėms, buvo nepaprastų gabumų, genijai, ar jie išgarsėjo dėl atkaklaus ir planingo darbo, nuolatinio tobulinimosi, visokeriopo savo asmenybės privalumų ugdymo. Vienareikšmiškai atsakyti gal ir sunku. Tačiau viena aišku, kad tik didžiulės ir nuolatinės stiprios asmenybės pastangos įgalina didžius darbus nuveikti, – pažymi M. Rėklaitis.

Toliau jis išskiria kelis, jo manymu, svarbiausius vado asmenybės bruožus. Pirmiausia tai atsakomybės jausmas, vadą moraliai įpareigojantis prisiimti atsakomybę už savo pavaldinius, savo Tėvynės labui nebijoti vargo, nesigailėti darbo ir net savo gyvybės. Vadas visur ir visada, net ir sunkiausiu momentu, turi būti ramus, pasitikėti savimi, taip sugebėti valdyti baimės jausmą, kad jis išoriškai būtų nepastebimas. Nedrąsų, neryžtingą ir nesugebantį vadovauti vadą valdiniai greit pastebi, juo nepasitiki.

Labai svarbi sėkmingo vadovavimo ir didelio vado autoriteto sąlyga – jo (vado) suartėjimas su valdiniais, domėjimasis jų problemomis, rūpinimasis jų reikalais. Geras vadas visada turi būti taktiškas, mandagus ir korektiškas, neužgaunantis kito jausmų ir įsitikinimų, neįžeidžiantis, bet sugebantis kitus gerai nuteikti.

Tikras vadas yra stipri ir kilni asmenybė. Jis nuolat tobulinasi, yra sąmoningai drausmingas, teisingas, pareigingas, turi didelį atsakomybės jausmą,

blaiivų protą, yra taktiškas, rūpestingas, draugiškas ir nuoširdus, – pažymi M. Rėklaitis [32, p. 659–670].

Vienas svarbiausių ir būtiniausių vado asmenybės bruožų – jo valios tvirtumas, – teigiama 1932 m. „Kardo“ pirmajame numeryje išspausdintame straipsnyje „Valia – svarbiausias viršininko būdo bruožas“ (straipsnio autorius nežinomas). Tik tvirta valia pasižymintis vadas gali būti drąsus, pasiryžęs nugalėti, pasiekti užsibrėžtą tikslą [28, p. 10–11].

Tvirta valia yra itin svarbi ir brangintina vado savybė. Neryžtingas, tvirta valia nepasižymintis vadas gali būti ne tik nenaudingas, bet netgi pavojingas. Jis per lėtai priima sprendimus, pavėluotai duoda įsakymus, delsia, o kovinėje veikloje reikalinga protinga rizika, ryžtingumas, drąsa, nes geriausia gynyba – laiku pradėtas puolimas, ryžtinga ataka. Neryžtingumas, delsimas dažniausiai labai brangiai kainuoja ir baigiasi pralaimėjimu.

Neryžtingas vadas duoda ir neryžtingus įsakymus. Vado neryžtingumas, svyravimas veikia ir jo pavaldinius – jaunesnius karininkus, puskarininkius bei eilinius karius. Visame dalinyje staiga kyla nesutarimų, abejonių, ginčų. Vieni kitus ima kritikuoti, kaltinti, o aktyviai, su tvirtu pasiryžimu nugalėti pradėtos kautynės dažniausiai duoda geresnių rezultatų. Net jeigu ir nepavyksta laimėti, pralaimėjimas nebūna labai skaudus [18, I d., p. 14].

Tvirtai valiai išugdyti reikalingos tam tikros sąlygos ir priemonės. Anot straipsnio „Valia – svarbiausias viršininko būdo bruožas“ autoriaus, valią ugdo sistemingas ir atkaklus darbas, nuoseklus ir planingas veikimas siekiant užsibrėžtų tikslų. Vykdydamas iš anksto parengtą ir gerai apgalvotą darbo planą, viršininkas turėtų būti griežtas ir reiklus sau pačiam ir savo pavaldiniams. Valia tvirtėja, grūdinasi aktyvioje kasdieninėje veikloje, kantriai išgyvenant įvairius sunkumus ir nepriteklus, laimint dideles ir mažas pergales. Jos kaupia valios patirtį, didina pasitikėjimą savimi, grūdina ne tik valią, bet ir charakterį.

Vado valią ugdo griežta kariška tvarka, tikslus karinių statutų reikalavimų, drausmės bei dienotvarkės laikymasis. Vadas turi ne tik reikalauti iš kitų, bet ir pats kasdien mokytis drausmės, tvarkos ir pareigingumo. Atkaklumas, tvirtumas, organizuotumas, tvarkingumas ir kitos tvirtos valios savybės reikalingos ne tik kasdieninėje veikloje, bet ir susiklosčius ekstremalioms sąlygoms, mūšyje.

Valios grūdinimas neatsiejamas nuo vado sveikatos stiprinimo. „Niekas taip nepakerta viršininko valios, kaip fizinis jo ištižimas“, – rašoma straips-

nyje. Todėl vadas turi nuolat rūpintis savo sveikata, sveikai gyventi. Stiprinti sveikatą padeda sportas, kaip kūną stiprinanti ir grūdinanti priemonė. Sportuoti vadui taip pat būtina, kaip ir sveikai maitintis bei gerai pailsėti. Kūno tvirtumas, gera sveikata paralyžiuoja bailumą, neveiklumą, padeda telkti ne tik fizines, bet ir dvasines jėgas, reikalingas kliūtims įveikti ir trokštamam tikslui pasiekti [28, p. 10–11].

Apie vado asmenybės ugdymą, valios ir charakterio grūdinimą rašoma ir Haruspekso (*Haruspex*) straipsnyje „Asmenybės jėga“, kurį iš vokiečių kalbos išvertė kpt. A. Jančys [14, p. 46–47]. Straipsnyje pabrėžiama, kad neužtenka žinoti, kokiomis asmenybės savybėmis turi pasižymėti vadas. Daug svarbiau sugebėti tas savybes išsiugdyti. Anot straipsnio autoriaus, pirmas žingsnis tobulėjimo linkme – geras savęs pažinimas. Kiekvienas žmogus, juo labiau karininkas, turėtų gerai save pažinti, žinoti savo silpnynes bei trūkumus ir stengtis jų atsikratyti. Reikia nuolat save kontroliuoti, valdyti ir siekti tobulintis. Straipsnio autorius teigia, kad tas, kas gerai pažįsta save, pažįsta ir kitus žmones, o pažindamas moka su jais bendrauti, daryti jiems įtaką ir vadovauti. Būtent toks ir turėtų būti vadas.

Haruspeksas atkreipia dėmesį į tai, kad vado valios jėgą, charakterio tvirtumą reikia skirti nuo aklo užsispyrimo, kuris pasireiškia objektyvių sąlygų ir galimybių nepaisymu, kitų žmonių nuomonės ir argumentų ignoravimu, noru bet kokia kaina daryti ir spręsti savaip. Aklą užsispyrimą reikia laikyti ne vado asmenybės privalumu, bet dideliu trūkumu, kuris kovinės veiklos sąlygomis gali būti pražūtingas ne tik pačiam vadui, bet ir visam jo vadovaujamam padaliniui [14, p. 46].

Kitame Haruspekso straipsnyje, pavadintame „Asmuo ir schema“, kurį iš vokiečių kalbos taip pat išvertė kpt. A. Jančys, rašoma apie vadui reikalingą sugebėjimą kūrybiškai mąstyti, greitai orientuotis, priimti nešabloniškus sprendimus atsižvelgiant į pasikeitusias aplinkybes ir sąlygas [15, p. 46–47]. Straipsnio autorius teigia, kad jokia, kad ir geriausia organizacija neišnaudos visų savo galimybių, jeigu jai vadovaus kūrybingumu ir iniciatyvumu nepasižymintis vadovas. Kariuomenėje, anot Haruspekso, ne visada „geriausios jėgos reikiamon aukštumon iškyla“ [15, p. 46]. Tam, kas netelpa vadovybės nustatytuose rėmuose, neretai neatsiranda deramos vietos pagal jo galimybes ir sugebėjimus. Taip atsitinka todėl, kad karinėse struktūrose neretai įsigali per didelis veiklos reglamentavimas, viršininkai yra pernelyg susirūpinę savo

formaliojo autoriteto išsaugojimu, nevertina ar net bijo jaunesniųjų vadų iniciatyvos ir savarankiškumo. Tokiam vadovavimo stiliui įsigalėjus palaikomi ir proteguojami savarankiškumu ir iniciatyvumu nepasižymintys prisitaikėliai ar net pataikūnai. Dėl to kariniuose junginiuose gali įsigalėti stagnacija, kuri ypač pavojinga kritinėmis situacijomis, karo metu [15, p. 47].

Panašias mintis dėsto ir J. Avižūnas straipsnyje „Iniciatyva ir neveiklumas“. Jis rašo, kad kariniuose junginiuose turėtų būti palaikomi ir skatinami ne viršininkams „patogūs“, niekada jiems neprieštaraujantys, bet iniciatyvūs, veiklūs ir energingi pareigūnai. Tiesa, kai kurių, ypač jaunų ir mažiau patyrusių karininkų iniciatyvas reikia pristabdyti, nukreipti reikiama linkme. Bet kautynėse priešas traukiasi iš kelio ryžtingam ir iniciatyviam vadui. Todėl jaunų karininkų iniciatyvumą reikia vertinti ir ugdyti [2, p. 17–18].

Apie būtinybę ugdyti ne tik visų pakopų viršininkų, bet ir eilinių kareivių savarankiškumą, aktyvumą, iniciatyvumą rašoma ir daugelyje kitų straipsnių: gen. štabo plk. K. Boleckio „Apie savarankiškumą ir savo iniciatyvą“ [7, p. 15–20], A. Zykaus „Savarankiškumo (iniciatyvos) auklėjimas kariuomenėje“ [44, p. 110–112], nenurodyto autoriaus „Karių savarankiškumas“ [1, p. 358–359], kpt. Lafargo (*Lafarg*) „Samprotavimai apie individo ir smulkaus kolektyvo rolę kautynėse“ [23, p. 384–389], feldmaršalo ltn. L. Gvanženžės (*Goinginger*) „Vadas yra klusnumas, atsakomybė ir charakteris“ [13, p. 393–398], V. Bulvičiaus „Moralinis vadų rengimas būsimajam karui“ [8, p. 253–254] ir kituose.

Knygoje „Karininkas kaip auklėtojas, mokytojas ir vadas“ rašoma, kad karininkas kaip vadas turi būti iniciatyvus žmogus. Kautynių aplinkybės nuolat kinta, todėl vadas dažnai turi apsispręsti, kaip toliau tęsti kovą. Iniciatyvumas reikalauja gero profesinio pasirengimo, savo dalyko išmanymo, šaltakraujiškumo, atsakomybės nebijojimo. Savo dalyko neišmanantis, karštakošis, atsakomybės bijantis vadas negali būti iniciatyvus. Žinoma, ir gabus, gerai pasirengęs karininkas gali parodyti iniciatyvą tik pagal savo kompetenciją, negali spręsti, pvz., už vyriausiąjį kariuomenės vadą [18, I d., p. 15].

Minėtame L. Gvanženžės straipsnyje „Vadas yra klusnumas, atsakomybė ir charakteris“ svarstoma vado paklusimo įsakymui ir sprendimų savarankiškumo, iniciatyvos problema. Straipsnio autorius pabrėžia, kad klusnumas yra savaimė suprantama kiekvieno kario pareiga. Ji įpareigoja ir visų laipsnių viršininkus. Neleistinas prieštaravimas ir įsakymų nevykdymas gali būti labai pavojingas vien dėl to, kad jaunesnieji vadai gali tapti vyresniųjų vadų nekontroliuojami.

Antra vertus, kiekvienas vadas yra atsakingas ne tik už iš aukščiau gautų įsakymų vykdymą, bet ir už jam patikėtų karių gerovę ir gyvybę. Pasitaiko, kad vyresnieji vadai, gerai nežinodami realios padėties fronte, duoda nerealius, neįvykdomus įsakymus. Kaip tada pasielgti pulko, bataliono ar kuopos vadui? Ar bet kokia kaina vykdyti įsakymą, ar savarankiškai spręsti ir pasielgti taip, kaip to reikalauja susiklosčiusi situacija ir vado sąžinė? Tokiais atvejais nustatyti ribą tarp klusnumo ir atsakomybės būna labai sunku [13, p. 394–395].

Kad jaunesnieji vadai turėtų kaip galima rečiau spręsti paklusnumo ir atsakomybės dilemas, vyresnieji vadai turėtų patys įsitikinti, kokios aplinkybės fronte, kokia kariuomenės būklė, sužinoti jaunesniųjų, fronte kovojančių vadų nuomonę ir tik tada, pašalinę nuomonių skirtumus, duoti įsakymą [13, p. 397].

Bet jeigu taip neatsitinka, jaunesnieji vadai turi patys spręsti, kaip jiems pasielgti. Jeigu vadas nevykdo gauto įsakymo ir elgiasi savarankiškai, jo kaip vado likimas dažniausiai priklauso nuo to, kokie to savarankiško sprendimo rezultatai. Pralaimėjimo atveju įsakymo nevykdžiusio vado karjera, vaizdžiai tariant, pakimba ant plauko. Bet jeigu savarankišką sprendimą priėmęs vadas laimi, tai jo neklusnumas nutylimas, o savarankiškumas, iniciatyva, atsakomybė ir narsumas laikomi pasižymėjimu [13, p. 398].

Straipsnio autorius nemano, kad vado gebėjimus, jo tinkamumą užimti aukštesnę vietą tarnybinėje hierarchijoje reikėtų vertinti vien tik pagal pergales ar pralaimėjimus. Pergalės ir pralaimėjimai priklauso ne tik nuo vado elgesio, bet ir nuo daugelio kitų aplinkybių: kariuomenės apginklavimo ir pasirėngimo, jaunesniųjų vadų ir kareivių pasiaukojimo ir narsumo, susidariusios taktinės situacijos, priešo parengties ir ginkluotės lygio ir kitų. Susiklosčius nepalankioms aplinkybėms, kartais pralaimi ir talentingi vadai. Todėl vertinant vado tinkamumą atsakingesnėms aukštesnėms pareigoms užimti, reikėtų atsižvelgti ne tik į jo pergales ir pralaimėjimus, bet ir į kitus veiksnius, susijusius su vado atsidavimu savajam pašaukimui, jo profesinės kompetencijos lygiu, asmenybės bei charakterio ypatybėmis, – teigia L. Gvanženžė [13, p. 398].

Gen. štabo plk. ltn. J. Šepetys pabrėžia, kad vado charakteris ir dvasios tvirtybė yra tie veiksniai, kurie labai stipriai veikia ir jo vadovaujamus kovotojus. Straipsnyje „Vado ir kovotojo psichologija šių dienų kare“ jis rašo, kad tik drąsus, ryžtingas vadas gali įkvėpti kovotojus, pažadinti juose kovos dvasią ir nukreipti ją reikiama linkme. Tuo tarpu sutrikęs, išsigandęs vadas tampa vienu stipriausiu baimę keliančiu veiksniu. Todėl net ir sudėtingiausioje situacijoje vadas turi

stengtis išlikti ramus, ryžtingas, pasitikintis savimi. Jis turi mokėti nuslopinti savąjį baimės jausmą, jo viešai neparodyti [36, I d., p. 372, 389; II d., p. 685].

Žinomi karvedžiai yra ne kartą pabrėžę, kad tris kartus meluoja tie, kurie sako, jog jie baimės nejaučia ir mirti nebijo. Bet vadas neturi teisės savo baimės kitiems parodyti. Jis turi suprasti, kad tai gali turėti labai skaudžių pasekmių ne tik jam pačiam, bet ir visam jo vadovaujamam padaliniiui, nes baimė persiduo-da, ja, kaip kokia limpama liga, galima apsikrėsti. Baimės apimto vado dalinys ar padalinys praranda kovingumą, jį dažniau apima panika. Nugalėti baimės jausmą padeda geras profesinis pasirengimas, pareigos ir atsakomybės suvo-kimas, vado garbė ir savigarba, treniruotės ekstremalioomis sąlygomis, pavojingų situacijų kartojimas ir pripratimas prie jų, savikontrolės įgūdžiai, religinis tikėjimas bei susigyvenimas su mirties galimybe [18, I d., p. 16].

Vadas visada, taip pat ir ekstremalioomis sąlygomis, mūšyje, turi mokėti išlaikyti dvasinę pusiausvyrą, neprarasti sugebėjimo blaiviai mąstyti ir veikti. Sugebėjimą neprarasti blaivaus proto, nepasiduoti baimingai vaizduotei („iš musės nedaryti dramblio“) Napoleonas laikė viena svarbiausių vado savybių. Kautynėse aplinkybės dažnai keičiasi, ne visada pavyksta įgyvendinti savo su-manymus ar aukštesnės karinės vadovybės duotus įsakymus. Todėl labai svar-bu net ir nesėkmių akivaizdoje blaiviai vertinti situaciją, laiku persiorientuoti ir persitvarkyti, prisitaikyti prie naujų aplinkybių, mokėti reikiamu momentu priimti teisingą sprendimą, nenustoti pasitikėjimo savimi ir kovos dvasios. Su-trikęs, išsigandęs vadas nekontroliuoja situacijos, bet situacija, aplinkybės jį patį kontroliuoja ir valdo. Aplinkybių vertinimas ir sprendimų priėmimas vi-sada turėtų būti blaivaus proto padiktuotas. Karininkai neturėtų pamiršti, kad nuo jų veiksmų neretai priklauso ne tik jiems patikėtų karių gyvybės, bet ir visos Tėvynės likimas [18, I d., p. 17; 26, p. 251].

Gen. štabo plk. lt. J. Šepetys straipsnyje „Vado ir kovotojo psichologija šių dienų kare“ bando atskleisti vado, taip pat ir kitų kovotojų narsumo paslaptį. Jis rašo, kad narsumas nėra įgimta žmogaus savybė, išlaisvinanti jį iš baimės varžtų. Baimės jausmą turi visi žmonės. Bet stipria dvasia pasižymintys suge-ba jį nugalėti. Baimę jie nugalai kitais, aukštesniaisiais jausmais – sąžinės, pa-reigos, atsakomybės, garbės. Baimė yra žmogaus reakcija į kūno sužeidimą, narsumas – reakcija į jo dvasinės prigimties, orumo ir garbės pažeminimą. Narsus tas, kuris priverčia save būti narsiu, sugeba nugalėti baimę ir galvoti apie pareigą, garbę ir atsakomybę. Narsumo sąvoka talpina savyje ir patrio-

tizmą, ir aukštą moralę, kultūrą bei inteligenciją. Visos šios tauriosios vertybės turi būti ugdomos nuo mažens. Narsumo šaknys, anot J. Šepečio, glūdi pačioje tautoje. Todėl narsumas, kovos dvasia turėtų būti ne tik atskirų žmonių, bet ir visos tautos savastis, moralinis ir psichologinis pagrindas ginti tautos siekius ir idealus [36, II d., p. 675–681].

Apie kovą su baime, karių drąsą, narsą, didvyriškumą kautynėse rašoma ir psichologo J. Vabalo-Gudaičio didelės apimties 4 dalių straipsnyje „Baimė ir kova su ja“ [39] bei Krašto apsaugos ministerijos Spaudos ir švietimo skyriaus parengtoje ir 1940 m. išleistoje mokomojoje knygoje „Karinio auklėjimo pasakaitos“ [19, p. 219–257]. Ištraukos iš ką tik paminėtos knygos spausdinamos ir 1999 m. išleistoje mokomojoje knygoje „Bendrosios ir karo psichologijos pagrindai. Pirmoji dalis“ [3, p. 221–256].

Daugelyje vado asmenybę apibūdinančių straipsnių rašoma, jog dvasinės žmogaus galios glaudžiai susijusios su jo fizine sveikata ir kūno tvirtumu. Gera sveikata, fizinis pajėgumas yra puikios nuotaikos, aktyvumo, darbingumo, geros dvasinės būklės, pasitikėjimo savimi pamatas. Karininkas, kaip vadas, turi būti fiziškai stiprus, sveikas, kad galėtų nesunkiai išverti visus karo tarnybos ir ypač kovinės veiklos, fronto nepatogumus ir išbandymus. Karininkui reikia būti tvirtesniai ir ištvėringesniai už eilinį karį, nes jis turi ne tik išverti buitinius karinio gyvenimo nepatogumus ir sunkumus, bet ir būti stabilus intelektualine bei moraline prasme, kad būtų pasirėngęs kovinę veiklą planuoti, vadovauti kariniams daliniams bei operacijoms, užtikrinti karinių dalinių ir padalinių sąveiką. Karininkui dažnai tenka dirbti, budėti, nemiegoti, planuoti ir analizuoti operacijas net tada, kai kiti ilsisi [18, I d., p. 17; 23, p. 261–262; 25, p. 193].

Karininkui, kaip vadui, nesvetimas ir garbės siekimas. Garbės pirmiausia jis siekia ne sau, bet savo vadovaujamam padaliniui, savo šalies ginkluoties pajėgoms ir savo Tėvynei. Taip suprantamą garbės siekimą reikėtų ne slopinti, bet skatinti. Garbės trokštantis karininkas savo idealu laiko Tėvynės garbę, jos gerovę, laisvę ir Nepriklausomybę. Dėl jos jis pasiryžęs viską paaukoti, netgi savo gyvybę. Karininkas turi žinoti ir suprasti, kad jo didvyriškumas, pasiaukojimas dėl Tėvynės laisvės, Nepriklausomybės ir gerovės bus įvertintas [18, I d., p. 16, 25].

Karininkas kaip vadas tiek tarnyboje, tiek ne tarnybos metu turi elgtis taip, kad nepadarytų gėdos nei sau, nei kariuomenei, kuriai jis atstovauja. Karininkai turi stengtis įrodyti, kad karininkija sudaro geriausią visuomenės dalį. Ir

tarnyboje, ir asmeniniame gyvenime karininkui dera būti tikru riteriu – drąsiu, garbingu, doru ir teisingu.

Ne tik kariai, bet ir visa visuomenė idealų karininką įsivaizduoja kaip pavyzdinę karį ir Tėvynę mylintį pilietį. Karininkas visomis išgalėmis turi stengtis tą teisėtą visuomenės norą patenkinti – būti pavyzdingu uniformuotu piliečiu [18, l d., p. 19, 31].

Literatūra

1. **As.** Karių savarankiškumas // *Kardas*, 1927, Nr. 25.
2. **Avižūnas J.** Inicatyva ir neveiklumas // *Kardas*, 1939, Nr. 1.
3. Bendrosios ir karo psichologijos pagrindai. Mokomoji knyga. Pirmoji dalis. Parengė Puzinavičius B. Vilnius, 1999.
4. Bendrosios ir karo psichologijos pagrindai. Mokomoji knyga. Antroji dalis. Parengė Puzinavičius B. Vilnius, 2001.
5. **Biržiška V.** Karo pedagogijos bruožai // *Mūsų žinynas*, 1922, Nr. 1.
6. **Boleckis K.** Apie savarankiškumą ir savo iniciatyvą // *Mūsų žinynas*, 1923, Nr. 13.
7. **Boleckis K.** Karininkų parengimas // *Mūsų žinynas*, 1924, Nr. 16.
8. **Bulvičius V.** Karinis valstybės rengimas. Vilnius, 1994 (pakartotas 1940 m. leidimas).
9. **Bulvičius V.** Mažųjų valstybių karinis saugumas // *Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 11–12.
10. **Burokas R.** Karininkas – auklėtojas // *Mūsų žinynas*, 1924, Nr. 19.
11. **Čaplikas J.** Lietuvos karininko tipas // *Kardas*, 1934, Nr. 9, 10.
12. **Gobis J.** Karo psichologijos bruožai. Šiauliai, 1923.
13. **Goinginger L.** Vadas yra klusnumas, atsakomybė ir charakteris // *Mūsų žinynas*, 1929, Nr. 51 (straipsnį iš vokiečių kalbos išvertė vyr. ltn. A. Jančys).
14. **Haruspex.** Asmenybės jėga // *Kardas*, 1930, Nr. 3.
15. **Haruspex.** Asmuo ir schema // *Kardas*, 1932, Nr. 3.
16. **Juškyš J.** Jaunų kareivių pažinimo reikalu // *Mūsų žinynas*, 1939, Nr. 10.
17. **J. V.** Karininkų tobulinimas // *Mūsų žinynas*, 1937, Nr. 2.

18. Karininkas kaip auklėtojas, mokytojas ir vadas. Auklėjimo metodika. D. I–II. Šapirografinis leidinys. Centrinė kariuomenės biblioteka, 1923 m. (leidinys saugomas Lietuvos Mokslų Akademijos centrinėje bibliotekoje).
19. Karinio auklėjimo paskaitos. Kaunas, 1940.
20. **Kiršinas V.** Kariuomenės auklėjimas // *Mūsų žinynas*, 1940, Nr. 5–6.
21. **Коупленд Н.** Психология и солдат. Москва, 1991.
22. **K. P.** Dvi lenkų pažiūros į karininko asmenybę // *Mūsų žinynas*, 1935, Nr. 129.
23. **Lafargas.** Samprotavimai apie individo ir smulkaus kolektyvo rolę kautynėse // *Mūsų žinynas*, 1926, Nr. 33 (straipsnį iš prancūzų kalbos į lietuvių kalbą vertė V. Steponaitis).
24. **Lanskoronskis J.** Karininkų reikšmė ir jų socialinis vaidmuo // *Kardas*, 1924, Nr. 21.
25. **Lesauskis P.** Vadui reikalinga energija // *Kardas*, 1939, Nr. 7.
26. **M. K.** Pasitikėjimo savimi pagrindai // *Kardas*, 1939, Nr. 9.
27. **Noreika J.** Keli Lietuvos karininko tipo bruožai // *Kardas*, 1934, Nr. 13.
28. **P-is.** Valia – svarbiausias viršininko būdo bruožas // *Kardas*, 1932, Nr. 1.
29. **Raštikis S.** Kelios mintys dėl drausmės pabaudų // *Kardas*, 1934, Nr. 10.
30. **Raštikis S.** Kovose dėl Lietuvos. D. II. Los Angeles, 1957.
31. **Rendulic L.** Karo psichologijos studijos // *Mūsų žinynas*, 1927, Nr. 35, 36.
32. **Rėklaitis M.** Vado asmenybės reikšmė // *Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 11–12.
33. **Stanevičius V.** Šalintini trūkumai tautos kariniame paruošime // *Mūsų žinynas*, 1939, Nr. 10.
34. **Stanys–Stanevičius V.** Karininko asmenybė ir jos ugdymas // *Kardas*, 1940, Nr. 7.
35. **Steiger R., Zwygart U.** Karinė pedagogika. Vilnius, 1999.
36. **Šepetyš J.** Vado ir kovotojo psichologija šių dienų kare // *Mūsų žinynas*, 1939, Nr. 3, 5.
37. **Šidlauskas B.** Ieškokime naujų mokymo metodų // *Mūsų žinynas*, 1937, Nr. 3.
38. **Šleinyš V.** Viršininko autoriteto reikšmė kariuomenės auklėjime // *Kardas*, 1932, Nr. 2.

39. **Vabalas–Gudaitis J.** Baimė ir kova su ja // *Mūsų žinynas*, 1921, Nr. 1, 2; 1922, Nr. 2; 1924, Nr. 17.
40. **Valkiūnas J.** Mokymo bruožai // *Mūsų žinynas*, 1940, Nr. 4.
41. **Vilkelis J.** Dėl straipsnio „Karininko asmenybė ir jos ugdymas“ // *Kardas*, 1940, Nr. 9.
42. **Vytautas N.** Kareivių auklėjimas ir karininkas // *Kardas*, 1934, Nr. 17.
43. **Vosylius B.** Karinis visuomenės auklėjimas // *Mūsų žinynas*, 1937, Nr. 6.
44. **Zyklus A.** Savarankiškumo (iniciatyvos) auklėjimas kariuomenėje // *Kardas*, 1928, Nr. 7.
45. **Žukas K.** Kariškosios pedagogikos bruožai // *Mūsų žinynas*, 1926, Nr. 30, 31.
46. **Žukas K.** Kariuomenės auklėjimo bruožai // *Mūsų žinynas*, 1922, Nr. 8.
47. **Žukas K.** Lietuvių knygos. Juozas Gobis. Karo psichologijos bruožai. Šiauliai, 1923 // *Mūsų žinynas*, 1924, Nr. 16.

4

Karininkų etinis auklėjimas prieškario Lietuvoje

Audronė Petrauskaitė

Mjr. V. Bulvičius, vienas iš prieškarinio Lietuvos kariuomenės kūrimo strategų, teigė, kad „tikra ginkluotoji valstybės jėga susideda iš dviejų jėgų: reguliariųjų ir nereguliariųjų ginkluotųjų jėgų“ [3, II d., p. 200]. Tačiau jis vis dėlto galvojo, kad tuo laikotarpiu, t. y. moderniam kare, lemiamose kautynėse gali laimėti tik reguliarioji kariuomenė, kuri vadovaujasi ne entuziazmu, o drausme bei giliu pareigos supratimu [3, II d., p. 199]. V. Bulvičiaus nuomone, tokios kariuomenės kūrimas – ilgas ir kruopštus darbas, kuriam reikia ne kelių metų ir net ne kelių dešimtmečių. Jis smarkiai kritikavo „menkai kariškai išlavintų žmonių“ požiūrį, kad kariuomenę galima sukurti greitai. „Reguliarioji karinė jėga sukuriama tik dešimtmečiais. Ir tai nėra vieno dešimtmečio darbas. Per vieną dešimtmetį galima sukurti tik reguliariosios ginkluotos jėgos pakaitalą, pamėgdžijant užsienio pavyzdžius ir panaudojant perėjūnus, kaip instruktorius“ [3, II d., p. 200]. Kariuomenės pagrindas, V. Bulvičiaus manymu, yra ne ginklai ar technika (jiems įsigyti ir įsisavinti nereikia daug laiko – vos kelių metų), o kadrai. Kariuomenės kadru sukūrimas ir yra pats svarbiausias bei reikšmingiausias, o kartu ir pats sunkiausias bei ilgiausias darbas [3, II d., p. 201–202]. Įtemptai dirbant tinkamai paruošti puskarininkius bei jaunesnius karininkus, V. Bulvičiaus nuomone, galima per 4–5 metus, o geram kuopos, eskadrono ar baterijos vadui – prireiks jau 10–12 metų. Dar ilgesnio laikotarpio reikalauja bataliono, pulko vadų bei štabo karininkų rengimas. O tuomet jau galima turėti tikrus divizijos ar korpuso štabus bei kariuomenės štabą su gerai pasiruošusiu ir patirtį turinčiu personalu. Tinkamo karininko paruošimas, kaip teigia V. Bulvičius, – tai ne vien laiko klausimas. Karininkui reikia ne tik žinių, bet ir mokėjimo tas žinias taikyti, taip pat ir patirties (ne tik karinės, bet ir gyvenimiškos) [3, II d., p. 202]. Todėl savo veikale „Karinis

valstybės rengimas“ V. Bulvičius labai daug dėmesio skyrė ne tik profesiniam, bet ir dvasiniam karių ir karininkų rengimui, t. y. psichologiniam jų ruošimui bei moraliniam auklėjimui. V. Bulvičius, ko gero, pirmasis atkreipė dėmesį į įvairiapusišką karininko, kaip tėvynės gynėjo, ugdymą, ypač akcentuodamas pasaulėžiūros formavimą bei karinių tradicijų svarbą jo profesinėje veikloje ir asmeniniame gyvenime.

Kita vertus, negalima sakyti, kad etiniam auklėjimui nebuvo skiriamas dėmesys prieškario Lietuvos kariuomenėje. Kariuomenės vadai, aukšti karininkai, valstybės vadovai ir visuomenės atstovai nuolat pasabrėždavo, kokį ypatingą vaidmenį vaidina karininko moralinis, dorovinis auklėjimas kariuomenėje. Pavyzdžiui, gen. S. Raštikis teigė, „kad kariuomenės stiprybė pareina ir nuo morališkų savybių, tarp kurių bene svarbiausias vaidmuo tenka karių patriotiškumui, karštai tėvynės meilei“ [10, p. 64–65]. Mjr. J. Papečkys, 1925 m. buvęs krašto apsaugos viceministras, ragino jaunuosius karininkus „nepamiršti trijų vyriausių kario dorybių, būtent: pirmoji – karo dvasia: turi būti visada drąsus, žvalus, nieko nebijąs, o todėl švarus – sąžiningas; antroji – kario drausmė, kuri aiški kaip aksioma ir be kurios negalima nė manyti apie karo organizaciją; trečioji – karininko garbė. Visi ir kiekvienas žmogus turi savų ambicijų, įsitikinimų, idėjų, tuo labiau visa tai yra privaloma kariui. Jisai niekad neturi daryti nė vieno mažiausio žingsnio, kuris suterštų jo, kario garbę. Kas apsivelka munduru, jau savaime pasiima tas dorybes, kaip prievolę“ [7, p. 6–7].

Dorovinis karių brandumas ir geriausios moralinės kario savybės pirmiausia buvo siejamos su vado, t. y. karininko, autoritetu. Būtent nuo jo priklausė tiek eilinių karių dorovinis auklėjimas, tiek bendras kariuomenės bei visuomenės moralės lygmuo. „Karys turi būti drausmingas ne tik išoriškai, bet ir morališkai. Tie du pradai turį būti harmoningai suderinti. Tik tokie būdami jaunieji vadai gali tinkamai auklėti jaunimą, su kuriuo jauniems karininkams teks dirbti ir tą jaunimą formuoti. Ši išorinė ir vidinė drausmė reikalinga ir visuomenei. Tad per jaunimą, kuris patenka į kariuomenę, ta drausmė pasieks ir visuomenę“ [4, p. 258]. Todėl moralės reikšmingumas buvo nuolat pabrėžiamas, išleidžiant į profesinę veiklą jaunuosius karininkus, Lietuvos karo mokyklos absolventus. Kaip teigė Karo mokyklos viršininkas brg. gen. J. Juodišius, išleidamas karo tarnybon XX absolventų laidą, kad pagaliau „moralinė sritis kario gyvenime yra galbūt svarbiausia“, ir kad „Jūs, jaunieji draugai, turite žinoti, kad jūsų galioje yra palaikyti kariuomenėje moralės lygį“ [6, p. 471].

Suvokdami karininko moralinio brandumo svarbą ir reikšmę visai Lietuvos kariuomenės ateičiai, Karo mokyklos viršininkai ir pedagogai nemažą dėmesį skyrė kariūnų etiniam auklėjimui. Kiek leidžia spręsti istoriniai šaltiniai, ši reikšminga ugdymo sritis nebuvo išskirta į atskirą mokomąją dalį, o turėjo būti integruota į visą mokymo procesą. Tiesa, galėtume manyti, kad karinio ugdymo pagrindai buvo dėstomi per tikybos pamokas, kurioms buvo skirta 1 savaitinė valanda rudens ir pavasario semestruose visiems kursams (paruošiamajam, jaunesniajam ir vyresniajam) [8, p. 76–78]. Kaip tik per šias pamokas kariūnai turėjo būti supažindinami su esminiais krikščioniškosios moralės principais bei normomis, tačiau kadangi nėra išlikę archyvuose mokymo programų bei kitos medžiagos, kuri padėtų suprasti šių pamokų turinį, belieka tik spėlioti, kiek reikšmingos buvo tikybos pamokos kariūnų etiniame auklėjime. Be to, galėtume manyti, kad nemažai reikšmės bendram kariūnų išsilavinimui, o kartu ir dorovinio jų brandumo formavimui turėjo kiti humanitariniai ir socialiniai mokslai, t. y. lietuvių kalba ir literatūra, tėvynės pažinimas, visuotinė istorija, karo istorija, karo pedagogika ir karo teisė, kuriems buvo skirta gana nemažai valandų (žr. 1 lentelę) [8, p. 76–78].

1 lentelė

Humanitarinių ir socialinių mokslų mokomųjų savaitinių valandų skaičius Lietuvos karo mokykloje

Eil. Nr.	Dalyko pavadinimas	Paruošiamajam kursui (val./sav.)		Jaunesniajam kursui (val./sav.)		Vyresniajam kursui (val./sav.)	
		Rudens semestras	Pavasario semestras	Rudens semestras	Pavasario semestras	Rudens semestras	Pavasario semestras
1.	Tikyba	1	1	1	1	1	1
2.	Lietuvių kalba ir literatūra*	4	4	2	2	2	2
3.	Tėvynės pažinimas	2	2	1	1	1	1
4.	Visuotinė istorija	-	2	-	-	1	1
5.	Karo istorija	-	-	-	-	2	2
6.	Karo pedagogika	-	-	-	-	-	1
7.	Karo teisė	-	-	-	-	1	2

* **Pastaba.** Paruošiamajam kursui buvo dėstoma tik lietuvių kalba, o vyresniajam – tik lietuvių literatūra.

Mokymo planai buvo sudaryti taip, kad bendriesiems dalykams daugiau dėmesio buvo skiriama vyresniame kurse. Kaip aiškino buvęs Karo mokyklos viršininkas plk. ltn. P. Kaunas (vadovavo jai nuo 1926 m. spalio 1 d. iki 1928 m. kovo mėn. 9 d.), tokį dalykų pasiskirstymą lėmė tai, kad kariūnai buvo prastai išsilavinę, jiems trūko pačių elementariausių žinių ir bendrojo lavinimo dalykų (aritmetikos, lietuvių kalbos ir pan.) pagrindų: „Kas buvo labai svarbu, tai susipažinau su intelektualiniu kariūnu lygiu. Tai buvo nepakenčiama padėtis. Kariūnai buvo labai mažai išsilavinę, net patyriau, kad buvo kartojama aritmetika. Šis kariūnų silpnas išsilavinimas mane vertė labai susirūpinti. Reikėjo ieškoti išeities“ [2, p. 32–33]. Plk. ltn. P. Kauno dėka tokia išeitis buvo paruošiamasis kursas jaunuoliams, baigusiems 4 gimnazijos klases. Tai buvo neišvengiamas dalykas, kadangi „kariūnų su aukštesniu mokslo cenzu gauti nebuvo dar galima“; kita vertus, „plečiant Karo mokyklos programą, reikėjo atsižvelgti į kariūnų išsilavinimą“ [2, p. 33]. Be abejonės, sunku skirti pakankamai laiko kariūnų doroviniam sąmoningumui ar vertybinei orientacijai formuoti tuomet, kai pirmaeilis uždavinys buvo juos išmokyti lietuvių kalbos gramatikos taisyklių ar elementarių matematikos formulių bei skaičiavimo. Todėl iš bendrų humanitarinių dalykų daugiausia dėmesio buvo skiriama lietuvių kalbos dėstymui (net 4 val. per savaitę) ir istorijai (2 val. per savaitę rudens semestire ir 4 val. per savaitę pavasario semestire) paruošiamąjo kurso mokymo planuose. Vis dėlto galėtume teigti, kad bendrojo lavinimo dalykai nebuvo užmiršti ir vyresniajame kurse. Tiesa, čia jie buvo dėstomi su profesionalia pakraipa, t. y. karo teisė, karo istorija, karo pedagogika. Tačiau kartu kariūnams buvo dėstoma ir literatūra, visuotinė istorija, tėvynės pažinimas bei tikyba. Mokymo planai rodo, kad Karo mokyklos programoje bendrojo lavinimo dalykai užėmė gana nemažą dalį: vidutiniškai 8 val. per savaitę paruošiamajame kurse (t. y. 22% viso užsiėmimų laiko), 4 val. per savaitę jaunesniajame kurse (t. y. 5% viso užsiėmimų laiko) ir 8/9 val. per savaitę vyresniajame kurse (t. y. apie 20% viso užsiėmimų laiko) (žr. 2 lentelę).

**Bendrojo lavinimo dalykų mokomųjų savaitinių valandų skaičius Lietu-
vos karo mokykloje**

Eil. Nr.	Dalykai	Paruošiamasis kursas (val./sav.)	Jaunesnysis kursas (val./sav.)	Vyresnysis kursas (val./sav.)
1.	Humanitariniai ir socialiniai mokslai	7/9	4	8/9
2.	Tikslieji ir gamtos mokslai	12/10	6	5/3
3.	Užsienio kalbos	6	6	6
4.	Kariniai mokslai	1/2	10/14	16
5.	Statutai	4/3	9/3	1/0
6.	Kiti (gimnastika, higiena)	6	7	6/7

Galima sakyti, kad bendrieji humanitariniai dalykai, dėstomi Karo mokykloje, ne tik kėlė bendrą kariūnų išsilavinimo lygį, bet kartu formavo ir jų pasaulėžiūrą bei dorovines nuostatas.

Tačiau dorovinis ugdymas yra labai sudėtingas uždavinys, kuriam įvykdyti vien tik pedagogo pastangų bei gerų aukštesniųjų vadų norų nepakanka. Kaip savo atsiminimuose rašė gen. J. Galvydis-Bykauskas, „karininkai, kaip tikri tautos sūnūs, atvaizduoja savo tautos savumus, jos geras ir blogas puses, kultūros laipsnį. Jeigu karininkai ir apskritai kariuomenė taip daug pareina nuo savo tautos, tad, iš antros pusės, karininkai, auklėdami ir mokydami jaunuomenę, turi didelę reikšmę tautos kultūros kėlimui: nuo jų pareina – ar pavesti jiems kareiviai visais atvejais bus pagerinti, patobulinti, ar sugadinti“ [5, p. 6]. Visuomeninė-politinė ir ekonominė situacija Lietuvoje 1919–1920 m. (taip pat ir vėlesniais metais) buvo sunki, todėl, kaip priminė plk. P. Tvaronas (II mokyklos viršininkas), „sulig kilmės, kariūnai buvo maž visi lietuviai ir daugumoje nuvarginti karo ir jo pasekmių“ [14, p. 12]. Taip pat jis pažymėjo, kad „jų sielos iš civilio į karį persilaužimas buvo gana sunkokas. Nors ir pildydavo visus keliamus reikalavimus, bet sieloje, matyt, nebuvo, kaip kaimo vaikų, suprastas drausmės reikalingumas ir tuose reikalavimuose žiūrėta, kaip į jų žeminimą“ [14, p. 12–13].

Tokiomis sunkiomis ir ypatingomis aplinkybėmis patį didžiausią vaidmenį auklėjimo procese vaidino vadų bei pedagogų autoritetas. „Kiekvienos

mokyklos vertė pareina nuo jos mokytojų vertės, nuo mokytojų sugebėjimo teikti savo mokiniams reikalingų žinių, nuo jų sugebėjimo tinkamai savo mokinius auklėti, tobulinti jų būdą, charakterį ir pasaulėžvalgą“ [12, p. 30].

Tai puikiai suprato pirmieji Karo mokyklos viršininkai. Ir gen. J. Galvydis-Bykauskas, ir plk. P. Tvaronas, ir plk. ltn. P. Kaunas rūpinosi pedagogų kadru parinkimu, stengėsi, kad jie būtų geri dalyko žinovai ir turintys įvairiapusį patyrimą karininkai, taip pat – tėvynės patriotai ir lietuviškumo propaguotojai. Pirmieji Karo mokyklos lektoriai iš tikrųjų nuveikė milžinišką darbą: praktiškai karo ir suirutės sąlygomis jie patys rinko ir vertė iš užsienio kalbų medžiagą, dėstė ir taip parengė pirmuosius Lietuvos kariuomenės karininkus. Trumpoje Karo mokyklos istorinėje apžvalgoje ltn. S. Urbanavičius rašė: „Nelengva vaizduotis tą sunkų erškėčių kelią, kuriuo teko Mokyklos vadovybei eiti atsakingas pirmųjų Lietuvos karininkų rengimo ir auklėjimo pareigas. Tačiau nei lėšų bei priemonių stoka, nei, pagaliau, kraštan besiveržiančių irstančios Rusijos gaujų betarpiškas pavojus (rusai bolševikai buvo linijoj Jonava–Kaišiadorys) nesutrukdė jaunai Lietuvos karo mokyklai energingai tęsti sunkiausiomis aplinkybėmis pradėtą didį darbą. Mokyklos lektoriai, nelaukdami plačių nurodymų iš Karo mokslo skyriaus, patys dirbo, kūrė, vertė ir pritaikė, kas buvo reikalingiausia, iš svetimų kalbų, tuo būdu perteikdami pirmiesiems kariūnams anuo metu būtiniausias karybos žinias. Kietą drausmę, išsvermę ir narsumą kariūnams sėkmingai skiepijo rikiuotės karininkai. O nuolatinių pavojų ir įvairių sunkenybių grūdinami pirmieji Karo mokyklos auklėtiniai brendo giliai suprasdami didžias lietuvių kario pareigas – ginti po ištisų šimtmečių atgimtančią tėvynę; drąsa, sąmoninga gimtinės meilė atsispindėjo ne vien pirmųjų Lietuvos kariūnų žodžiuose, bet ir jų darbuose bei žygiuose“ [15, p. 45].

Tinkamas dėstytojų parinkimas buvo pats sunkiausias darbas mokyklos viršininkams: „reikėjo eiti prie to, kad kiekvienas lektorius būtų dėstomojo dalyko specialistas“, „taip pat reikėjo eiti prie to, kad lektorių sąstatas imponuotų kariūnams savo stažu, galėtų šio to papasakoti iš savo patyrimo“, svarbu buvo ir „į Karo mokyklos lektorius patraukti mūsų generalinio štabo karininkus, kvalifikuotus darbininkus“ [2, p. 36]. Visai Lietuvos kariuomenei labai reikėjo gerų, kvalifikuotų karininkų, todėl ir kariuomenės vadovybė nenoriai skyrė juos dėstytojo darbui į Karo mokyklą. Nenuostabu, kad tarp tokių specialistų pasitaisydavo ir visai netinkamų tam darbui žmonių. Kaip prisimena plk. P. Tvaronas, „kai kurie iš atsiųstų karininkų, pavyzdžiui, plk. Dzengelevskis, užuot dėstęs

jam pavestą dalyką, viešai kariūnams niekino Lietuvą ir kaip įmanydamas įrodinėjo reikalingumą nustoti nepriklausomybės Lenkijos naudai“ [14, p. 13].

Ypatingi reikalavimai Karo mokyklos dėstytojams buvo keliami ne šiaip sau. „Iš kariuomenės, kaip ypatingos mokyklos, reikalaujama, kad jos mokiniai, kariai, ne tik gautų teorinių ir praktiškų, tautos laisvei ginti reikalingų žinių, bet ir išeitų iš jos tvirti ir dorovingi“ [12, p. 30]. Ruošdami Lietuvos kariuomenę, būsimus vadus, mokytojus ir auklėtojus, kurie toliau skleis žinias ir idėjas savo kariams, Karo mokyklos pedagogai patys turėjo būti geras ir autoritetingas pavyzdys kariūnams. Mokytojo autoritetas – tai viena iš svarbiausių dorovinio ugdymo prielaidų.

Kita vertus, ne mažiau svarbi dorovinio auklėjimo prielaida – tai žmonių tarpusavio santykiai. Būtent per tarpasmeninius santykius ir skleidžiasi dorovė kaip reiškinys, nes tik jie parodo, kiek iš tikrųjų giliai yra įsitvirtinusios dorovės normos ir principai tiek visuomenėje, tiek kiekvienos asmenybės sąmonėje. Kariūnai buvo mokomi mylėti ir gerbti „savo jaunesnįjį ginklo kolegą, jūsų valdinį puskarininkį ir kareivį“, visada atsiminti, kad „tai yra juk tavo brolis, tautietis su širdimi, jausmais ir įsitikinimais, kurių nevalia niekinti“ [6, p. 471]. Taip pat jie buvo raginami nebūti „išlepintais ponaičiais, nesišalinti kareivių, būti jų vadais, mokytojais ir auklėtojais tarnyboje ir netarnyboje“ [6, p. 471]. Tačiau vien pamokymų, raginimų ir nurodymų nepakako. Reikėjo dar Karo mokykloje formuoti geranorišką bendradarbiavimo atmosferą, skatinti kariūnų pasitikėjimą vadais ir savitarpio pagarba pagrįstus kariūnų tarpusavio santykius, o ypač – vadų ir pedagogų santykius su kariūnais.

Kaip liudija atsiminimai, Karo mokyklos viršininkai puikiai suprato, kiek svarbus yra dėstytojų geranoriškas ir pagarbus bendravimas su kariūnais ir kiek reikšmingas yra jų savigarbos, pasitikėjimo savimi ir kitais kolegomis ugdymas. Savo prisiminimuose plk. P. Tvaronas rašo, kad „šiaip į kariūnus nebuvo žiūrėta vien tik kaip į valdinius, kurių nuomonė šiuo ar tuo klausimu neturėtų jokios reikšmės. Rengiant Karo mokyklos ženklo projektą, nustatant sveikinimosi formas, buvo pritraukti kariūnai ir su jais bendrai aptarta, kokia sveikinimosi forma Lietuvos kariams labiausiai tiktų. Ne tarnybos metu stengtasi būti ne tik viršininkais, bet ir draugais. Rūpinamasi išlaikyti Karo mokyklos vieningumą“ [14, p. 13].

Kita vertus, Karo mokyklos vadovai puikiai suprato, kad „auklėjimas nėra koks apčiuopiamas dalykas“, kad „auklėjimo pradai glūdi ne tik patarimuose,

bet ir kasdieninėje apyvokoje, kasdieninio darbo ritme“ [2, p. 37]. Pirmaisiais Karo mokyklos veiklos metais buvo sunku sutvarkyti kariūnų gyvenimą ir aplinką taip, kad jis „norom nenorom pasiduotų laisva valia auklėjimo užuolaidai“ [2, p. 37]: stigo lėšų ir patalpoms, ir mokyklos aplinkai sutvarkyti, mokymo priemonėms įsigyti ir net kariūnų uniformoms. Tačiau jau nuo 1926 m., kai ekonominė visos šalies padėtis pagerėjo, rimtai susirūpinta ir kariūnų buitimi. Buvo šiek tiek sutvarkyti kariūnų miegamieji, klasės, suremontuota mokyklos aktų salė, kuri virto „kiekvieno kariūno susikaupimo vietele“ ir „kariūnų sie-lai teikė iškilmingumo pasiaukoti tėvynės labui“ [2, p. 38]. Mokyklos aplinkos, gyvenamųjų ir mokymo patalpų sutvarkymas jau pats savaime turėjo skatinti kariūnus būti tvarkingus, pasitempusius, taigi tai turėjo būti viena iš efektyvių auklėjimo priemonių.

Kaip teigė brg. gen. V. Nagius-Nagevičius, gražaus karininkų tarpusavio sugyvenimo pamatai glūdi keturiuose pačiuose elementariausiuose elgesio dėsniuose, „būtent: 1) teisingumas, 2) korektiškumas, 3) kuklumas ir 4) mandagumas“ [4, p. 256], be kurių neįmanomas bet koks gražus ir geranoriškas žmonių tarpusavio bendravimas. Todėl nemažas dėmesys kariūnų auklėjimo procese buvo skiriamas gražaus ir mandagaus jų elgesio formavimui, siekiant išugdyti teisingus ne tik kasdieninio elgesio, bet ir gyvenimo įpročius. Savo ruožtu, tai taip pat buvo nelengvas ir negreitai įgyvendinamas uždavinys. Aišku, kad sunkiais pirmaisiais gyvavimo metais negalėjo būti ir kalbos apie kokį nors etiketą. Pirmaeilis uždavinys tuomet buvo pačių elementariausio kariško mandagumo taisyklių įskiepijimas kariūnams. Tačiau nepaisant to, kad patalpos buvo varganos, reikalaujančios remonto, kad kariūnų uniformos dažnai buvo tik jų sermėgos, jie buvo mokomi kariškai sveikintis, gražiai ir mandagiai viens į kitą bei į vadus kreiptis. Buvęs mokyklos viršininkas plk. P. Tvaronas didžiudamasis prisimena, kad būtent tuomet jis įvedė kreipinį „tamsta“ (vietoje „pono“), kuris vėliau buvo patvirtintas visai kariuomenei ir įrašytas Vidaus tarnybos statute [14, p. 13].

Vėliau, be abejonės, gerėjant gyvenimui vis daugiau dėmesio buvo skiriama gražių kariūnų elgesio manierų formavimui. Jiems buvo pradėtos skaityti net teorinės etiketo paskaitos [2, p. 38], tačiau lieka neaišku, ar jos buvo skaitomos nuosekliai, ar tai buvo tik plk. lt. P. Kauno (kuomet jis buvo mokyklos viršininkas) iniciatyva, kadangi į mokymo planus tokios paskaitos nebuvo įtrauktos. Daugiausia gero tono ir bendravimo taisyklių kariūnai mokėsi prak-

tiškai, kadangi mokyklos vadovybė daug dėmesio skyrė kariūnų laisvalaikio praleidimui. Karo mokykloje buvo organizuojami vieši vakarėliai, kuriuose kariūnai „turėjo galimybės susitikti su pašaliniu pasauliu“ ir „turėjo progos parodyti savo laikymąsi su moterimis“ [2, p. 38]. Šių vakarėlių metu kariūnui buvo duodama gera proga ugdyti gražaus elgesio įpročius, pamatyti savo klaidas bei trūkumus, nes „nemokėdamas – dažnai likdavo aplinkos izoliuotas, neturėdavo pasisekimo“ [2, p. 38]. O be to, kariūnai per vakarėlius buvo nuolat stebimi vadų ir pedagogų, kurie duodavo patarimus, kaip elgtis, o nusižengusius – bausdavo. Kariūnams buvo sudaryta galimybė lankytis karininkų ramovėje, o tai taip pat turėjo teigiamą įtaką jų auklėjimo procesui, nes ten „kariūnai jau matydavo aukštesnius žmones, jų apsiėmimą ir bendrą tuose atsitikimuose nuotaiką“ [2, p. 39].

Daug diskusijų sukėlė ir alkoholio vartojimo kariūnų bufete klausimas, tačiau nugalėjo plk. lt. P. Kauno, tuometinio Karo mokyklos viršininko nuomonė, kad vartoti viešai alkoholinius gėrimus kariūnams reikia leisti. Jis galvojo, kad draudimas tik skatina gerti alkoholį, todėl geriau yra leisti šiuos gėrimus vartoti viešai, auklėtojams prižiūrint. Taip sumažėjo rizika kariūnams pasigerti, o jeigu jau taip ir įvykdavo – „tai buvo progos su kariūnais nuoširdžiai apie panašius įvykius pakalbėti“ [2, p. 38]. Kita vertus, kad kariūnai mažiau gertų, nenuobodžiautų ir būtų linksmi bei įdomūs įvairių vakarėlių dalyviai, jie buvo mokomi šokti: „šokiai – kiekvienam kariūnui privalomas dalykas“ [2, p. 38].

Be to, reikia paminėti, kad Karo mokyklos vadovybei bei pedagogams labai rūpėjo visas kariūnų laisvalaikis. Jie nuolatos stebėjo, kaip kariūnai „naudoja savo laisvą laiką, ypač šventadieniais ir vasaros metu. Visur ir visuomet kariūno pasielgimas buvo sekamas“ [2, p. 39]. Tiesa, lieka neaišku, kaip buvo vykdomas tas nuolatinis „sekimas“. Toks akylas stebėjimas duodavo tikriausiai teigiamų rezultatų, nes kariūnas buvo priverstas visur ir visada tinkamai elgtis. Kita vertus, tokia perdėta kontrolė neskatinė kariūno savarankiškumo bei savitarpio pasitikėjimo. Tačiau vis dėlto gerų manierių, gražaus elgesio formavimas ne tik padėjo doroviškai ugdyti kariūnus, bet kartu ir skiepijo mandagus elgesio tradicijas, iš seno būdingas karininkų luomui.

Tradicijos visuomet vaidino ir tebevaidina labai svarbų vaidmenį kariuomenės gyvenime, kadangi „teikia kariuomenei pastovumą ir yra tas pradas, kuris dvasina sausą mūsų specialybę, aiškiai skirdama karo meną nuo papras- to amato“ [11, p. 243]. Tradicijos daro didžiulę įtaką taip pat ir karių bei kari-

ninkų auklėjimo procese, kadangi „tėvynės meilė, sąžiningas pareigų ėjimas, munduro garbė ir kiti dalykai, virtę tradiciniais, sudarys pastovią karišką dvasią, kuri sugebės priešintis visiems kariško gyvenimo sunkumams. Pagaliau net laikas, vieta ir kiti dalykai, tapę tradiciniais, darosi irgi labai svarbūs“ [11, p. 243]. Tačiau gerų, sektinų tradicijų susiformavimas – tai ilgas, dešimtmečius ir net šimtmečius trunkantis procesas. Jos formuojasi palaipsniui, atsižvelgiant į visuomenės raidos ypatumus, tautos papročius ir pasaulėžiūrą. Be to, nemažą įtaką joms daro ir kitų kultūrų įtaka.

Lietuvos kariuomenės tradicijų formavimosi pradžia buvo sudėtinga. Kadangi pirmieji Lietuvos karininkai, mokytojai, kariuomenės kūrėjai buvo Rusijos caro kariuomenės auklėtiniai, tai Lietuvos kariuomenės kūrimosi pradžioje buvo jaučiama labai stipri rusų karinių tradicijų įtaka. Tai buvo gana pavojinga tendencija, kadangi, mjr. V. Bulvičiaus manymu, buvo daug skirtumų „tarp mūsų norimos sukurti ginkluotosios jėgos ir buvusios carinės Rusijos ginkluotosios jėgos“ [3, II d., p. 203]. Žinoma, kad pasikeitė laikotarpis, pasikeitė kariuomenės modelis, pasikeitė jos tikslai ir uždaviniai bei reikalavimai, keliami ginkluotųjų pajėgų atstovams. Be to, kaip žinome, daug lengviau prigryja ir persiduoda ne teigiami, o neigiami papročiai bei tradicijos. Pavyzdžiui, labai greitai tarp Lietuvos karininkų paplito taisyklė, kad „karininkas turi mokėti gerti, bet nepasigerti“. Ir nors mjr. V. Bulvičiaus manymu, „modernaus karo aplinkybėmis idealus kovotojas – karininkas yra visiškai abstinentas, <...> tarnaujantiems kariuomenėje dar ne kartą teks susidurti ir su girtuokliavimu, paleistuvavimu, nerūpestingu pareigų atlikimu“ [3, II d., p. 204].

Stipri Rusijos kariuomenės tradicijų įtaka jautėsi ir kitose karininkų gyvenimo srityse, pavyzdžiui, karininkų korporacijų veikloje. Steigiant karininkų korporacijas, buvo manoma, kad jos karininkams padės nenukrypti „į netinkamą tautai kelią“, „šventai saugoti tautos pavestus <...> kariuomenės auklėjimo ir ruošimo principus“, įkvėps kariuomenei „tautinę dvasią ir kartu užkirs kelią besiskverbiančioms į mūsų tarpą svetimoms iš užsienio atsineštomis ir mūsų dvasiai netinkančioms kariškoms tradicijoms“ [3, II d., p., 135]. Ir nors norėta sukurti grynai tautinę lietuvišką karininkų korporaciją, bet, kaip pripažino mjr. V. Bulvičius, „labai stipriai jautėsi senosios Rusijos karininkų korporacijos tradicijos, <...> buvo ir kai kieno norų ir mūsų karininkų korporaciją padaryti kiek galint labiau uždarą su visokiomis privilegijomis bei keistomis tradicijomis“ [3, II d., p. 206]. Pasak V. Bulvičiaus, tai buvo svetima Lietuvos karininkijai tenden-

cija, kadangi rusų karininkai buvo komplektuojami iš aristokratijos, profesija buvo paveldima iš kartos į kartą, o Lietuvos karininkai – iš tų pačių sluoksnių kaip ir kareiviai, t. y. iš neturtingesnių ūkininkų [3, II d., p. 205–206]. Todėl pastangos dirbtinai kurti uždara karininkų bendruomenę, kaip kokį ypatingą visuomenės luomą, daugeliui atrodė gana juokingos, kaip juokingos ir kai kurios dirbtinai kuriamos tradicijos bei elgesio taisyklės (pavyzdžiui, karininkui teikiama pirmenybė perkant traukinio bilietą ar pan.).

Šis mjr. V. Bulvičiaus požiūris buvo labai modernus ir atitiko ne tik to meto Lietuvos kariuomenės realijas, bet ir šiuolaikinės visuomenės reikalavimus karininko asmenybei. Labai šiuolaikiškai skamba ir kitos šio prieškarinio Lietuvos karininko mintys, ypač apie karininko rengimo kryptis. V. Bulvičius akcentavo, kad daugiausia dėmesio turėtų būti skiriama ne karininkų techniniam rengimui, kadangi „karininko kariškai techninis mokslinimas nenutrūksta per visą jo tarnybos laiką“, t. y. jis prasideda karo mokykloje, paskui tęsiasi įvairiuose kursuose, karinėse pratybose ir t. t. ir pan. [3, II d., p. 227]. Jo nuomone, „karininkui visų pirma reikalingas visapusiškumas“ [3, II d., p. 231]. V. Bulvičius išskyrė tokias žmogaus asmenybės ypatybes, kaip greita orientacija, fizinis ištvermingumas, protinis ir moralinis patvarumas, atkaklumas, draugiškumas, mokėjimas elgtis, atsakomybės suvokimas, organizaciniai ir vadybiniai gebėjimai [3, II d., p. 231–232]. Įdomu tai, kad V. Bulvičius pažymėjo tokių būtinų savybių ugdymo būtinumą kaip „savos bei svetimos nuomonės tinkamo vertinimo“ bei kitų žmonių pažinimo svarbą, kaip sąlygą vado „energiam veikimui sunkiausiomis aplinkybėmis“ [3, II d., p. 226–231]. Šis reikalavimas tebelieka aktualus ir šiandien, sprendžiant jau postmodernistinės kariuomenės karininko rengimo uždavinius. Galėtume teigti, kad mjr. V. Bulvičius pirmasis Lietuvoje prabilo apie kritinio mąstymo ugdymo svarbą rengiant karininkus ir auklėjant juos bendrųjų žmonijos dorovinių vertybių pagrindu. Šios V. Bulvičiaus mintys tiesiogiai siejasi su šiuolaikinėmis karininkų dorovinio ugdymo gairėmis, kuriomis vadovaujasi daugelis demokratiškos Vakarų valstybių karių pedagogų, ugdydami būsimus karininkus [9, 13].

Be abejo, toks pažangus mjr. V. Bulvičiaus požiūris į karininkų rengimą negalėjo būti visapusiškai išnagrinėtas, įvertintas ir pritaikytas prieškarinio Lietuvoje. Tam nebuvo pasiruošusi nei kariuomenė, nei pati visuomenė. Tačiau šis Lietuvos karininkas, peržengęs savo epochos ribas, suprato esminius būsimos kariuomenės karininko ir vado asmenybės bruožus bei numatė pagrindines

jo dorovinio ugdymo kryptis. Tai reikėtų įvertinti ir tuo pasinaudoti šiandien rengiant jau XXI amžiaus karininkus.

Apibendrinant galima tvirtinti, kad prieškario Lietuvoje buvo aiškiai suvokiama etinio auklėjimo svarba bendrame karininkijos ugdymo procese, kadangi karininko ugdymas buvo suprantamas kaip ilgalaikis ir įvairiapusis procesas, apimantis ne tik jo profesinį, fizinį paruošimą, bet ir jo asmenybės ugdymą, vertybinių orientacijų bei pasaulėžiūros formavimą.

Istoriniai šaltiniai leidžia teigti, kad Lietuvos kariuomenės vadovybė ir Karo mokyklos viršininkai bei pedagogai suvokė dorovinio ugdymo svarbą rengiant Lietuvos karininkus profesionalus. Nors nebuvo atskiros kariūnų (taip pat ir visų karių) auklėjimo programos, tačiau ši svarbi ugdymo sritis buvo integruota į visą bendrą mokymo procesą (per bendruosius, humanitarinius, taip pat ir specialiuosius, profesinius dalykus).

Prieškario Lietuvoje buvo suvokiama, kad dorovinio ugdymo esmė glūdi ne tik teorijoje, bet ir praktikoje. Todėl Karo mokyklos viršininkai siekė, kad kariūnus mokytų bei auklėtų tik autoritetingi, gyvenimo patirtį turintys pedagogai ir geri savo srities specialistai. Buvo siekiama sukurti geranorišką, draugišką atmosferą tiek kariūnų tarpusavio santykiuose, tiek jų santykiuose su pedagogais ir vadais.

Mjr. V. Bulvičiaus ir kitų Lietuvos karo pedagogikos pradininkų mintys apie dorovinio ugdymo esmę bei jos kryptis rodo, kad jau prieškario Lietuvos pažangioji karininkija teisingai suprato profesinės etikos reikalavimus, keliamus XX amžiaus kariui ir vadui. Jų aktualumas išlieka iki pat mūsų dienų.

Nors daugelio karo pedagogų ir karininkų požiūris į karininko etiką bei dorovinio ugdymo svarbos suvokimas buvo labai teisingas ir pažangus, to meto gyvenimo realijos (materialiniai sunkumai, kadru stoka, atgyvenusių tradicijų laikymasis ir pan.) neleido deramai įgyvendinti etinio auklėjimo uždavinių.

Literatūra ir šaltiniai

1. **As.** Karininkų korporacijos reikalai // *Kardas*, 1927, Nr. 10–11.
2. Atsiminimai iš Karo Mokyklos darbuotės (iš Karo Mokyklos archyve esančių plk. ltn. Kauno atsiminimų) // *Kariūnas*, 1934 (III), Nr. 13–14.
3. **Bulvičius V.** Karinis valstybės rengimas. D. I–II. Kaunas, 1939.
4. XIX-oji kadro karininkų laida // *Kardas*, 1938, Nr. 11.
5. **Galvydis-Bykauskas J.** Karo mokyklos daigai // *Kariūnas*, 1934 (III), Nr. 13–14.
6. Gilios prasmės žodžiai jauniems // *Kardas*, 1939, Nr. 1.
7. Karo mokyklos šventės // *Kardas*, 1925, Nr. 17.
8. LCVA. F.145. Ap. 2. B. 11.
9. **Micewski E. R.** Leadership Responsibility in Postmodern Armed Forces // *Civil–Military Aspects of Military Ethics*. Vol. 2. Vienna, 2005.
10. **Raštikis St.** Karininkas – patriotiškumo stiprintojas // *Kardas*, 1927, Nr. 4.
11. **Skausmas.** Tradicijos // *Kardas*, 1927, Nr. 17–18.
12. **Šleinyas A.** Viršininko autoriteto reikšmė kariuomenės auklėjime // *Kardas*, 1932, Nr. 1 (33).
13. **Toiskallio J.** Action Competence Approach to the Transforming Soldiership // *Identity, Ethics and Soldieship*, ACIE, 2004, №1.
14. **Tvaronas P.** Karo mokykla 1919–20–21 m. // *Kariūnas*, 1934 (III), Nr. 13–14.
15. **Urbanavičius S.** Trumpa P. L. P. Karo Mokyklos istorinė apžvalga–kronika // *Kariūnas*, 1934 (III), Nr. 13–14.

5

**Karininkijos dorovinių
problemų sprendimas
Lietuvoje 1918–1940 m.*****Audronė Petrauskaitė***

Dorovės normos ir principai, kaip žmonių visuomeninės sąmonės išraiška, visais laikais atspindėjo tam tikroje visuomenėje bei epochose susiklosčiusius žmonių tarpusavio santykius, o kartu buvo ir kiekvieno žmogaus idealaus elgesio orientyras. Skirtumas tarp idealo ir gyvenimo realybės lėmė ir lemia tam tikras dorovės problemas, kurios įvairiais istorijos laikotarpiais vienaip ar kitaip išryškėdavo. Ne išimtis ir Lietuvos visuomenė, ne išimtis ir Lietuvos kariuomenė, kaip jos neatskiriama dalis.

Dorovės klausimai Lietuvos kariuomenei nebuvo tokie aktualūs, kuomet vyko nepriklausomybės kovos. Ir tai visiškai suprantama, kadangi pavojus ir grėsmė, iškilusi jaunai valstybei, sutelkė visus į kovą, paskatino pamiršti individualius interesus ir sumenkino įprastas gyvenimo problemas. S. Čiurlionienė 1921 m. rašė: „Pavojui artinantis, priešui puolant, kovos sukuryje – įtempimas, drąsa, drausmingumas, didvyriai nesuskaitomi. Pavojus nutolo, laimėjimo džiaugsmas praslinko – prasideda kasdienė pilkuma, nuobodulys, girtuokliavimas, kortavimas, intrigos, muštynės ir t. t., ir t. t. Ir tai visame beveik kariuomenės akiratyje“ [3, p. 8]. Dorovės problemos tapo aktualios Lietuvos kariuomenei vos susikūrus valstybei bei pasibaigus kovoms, ir tai matė tiek Lietuvos visuomenė, tiek kariuomenės vadovybė bei pažangioji karininkija. Tai aptarinėjama ir tarpukario Lietuvos karių spaudoje. Dorovės problemos ir klausimai nagrinėjami žurnalo „Kardas“ straipsniuose bei karių laiškuose. Nuodugniau dorovės situacija analizuojama žurnale „Mūsų žinynas“. Čia bandoma spręsti ne tik bendruosius dorovės klausimus. Ypatingas dėmesys skiriamas profesinės etikos problemoms.

Profesinės etikos normos ir principai visų pirma remiasi bendrąja žmogiškąja dorove, jos reikalavimais, tačiau kiekviena profesinė veikla, taigi ir kario, turi savo specifinius tikslus, uždavinius bei veiklos sąlygas. Savo ruožtu

tai nustato tam tikras profesijos atstovo pareigas, atsakomybę, o svarbiausia – ypatingus santykius profesiniame kolektyve. Todėl kario profesinės etikos normos atspindi tiek pačių karių požiūrį į savo profesiją, tiek kartų tarpusavio santykius profesinėje veikloje. Šiuo požiūriu labai svarbi yra istorinė patirtis, kuri padeda suvokti, kaip formuojasi profesinė etika, kokios dorovinės problemos buvo aktualios praeityje ir kaip jos buvo sprendžiamos. Tai ypač svarbu mūsų dabartinės Lietuvos kariuomenėje, kuri yra pakankamai jauna ir dar neturi didelės profesinės bei istorinės patirties.

Profesinės etikos normos bei principai koncentruojasi ties profesinės garbės samprata. Ši sąvoka turi objektyviąją ir subjektyviąją pusę. Objektyviai – sąvoka „garbė“ yra susijusi su sąvoka „pagarba“, kadangi nurodo visuomenės požiūrį į žmogų, jo elgesį ir remiasi visuomenės dorovine orientacija. Subjektyviai – sąvoka „garbė“ atspindi asmenybės požiūrį į savo elgesį ir santykius su aplinkiniais žmonėmis, o kartu ir asmenybės dorovinių nuostatų bei principų visumą. Nagrinėjant ir atskleidžiant profesinės garbės sampratą labai svarbios yra abi šios sąvokos pusės. Kpt. A. Mackevičius straipsnyje „Karininko garbė ir jos gynimas“ skiria profesinės garbės sąvoką į dvi dalis – išorinę ir vidinę garbę, tačiau teigia, kad „abidvi tos vertybės (išorinė ir vidinė garbė) yra tarpusavyje glaudžiai susiję, viena išplaukia iš kitos“ [8, p. 718]. Autoriaus nuomone, išorinė garbė atskleidžia visuomenės požiūrį į žmogų, jo elgesį, tačiau nėra labai vertinga dorovės požiūriu, kadangi negali atskleisti tikrosios asmenybės dorovinės vertės ir jos esmės. Jo požiūriu, vidinė garbė yra tikroji garbė, tikrasis žmogaus vertės matas, kadangi ji „nesuvaržoma nei teise, nei kaina, pagaliau nei kitų pažiūrom“, ji yra „laisva ir nukreipta vien į gerumą <...>, saugoja žmogų nuo neteisingų, nedorų darbų“ [8, p. 719]. Be to, kpt. A. Mackevičius teigia, kad išorinės garbės subjektyvumą didina tai, kad žmogaus išorinis elgesys dažnai neatitinka jo dvasinio turinio, nes kartais gražiais poelgiais žmogus maskuoja savo klastingus kėslus ir bjaurias mintis. Taigi išorinė garbė kaip objektyvioji garbės pusė iš tikrųjų yra labai subjektyvi ir, atvirkščiai, – subjektyvioji (vidinė) garbė iš esmės išreiškia kiekvieno žmogaus dorovinę orientaciją. Garbės sampratos dualizmas lemia šios dorovinės sąvokos problemišumą ir nevienareikšmišką traktuotę.

Prieškario Lietuvos karininkams labai rūpėjo išsiaiškinti ir apibrėžti savo profesinės garbės esmę, nustatyti profesinės veiklos bei karininko elgesio standartus. Tai buvo labai sunkus uždavinys ne tik dėl anksčiau paminėto

šios sąvokos problemiškumo. Lietuvos kariuomenė susikūrė tik 1919–1920 m., taigi jos karininkija buvo labai jauna. Ji neturėjo ilgamečių, per šimtmečius susiformavusių ir iš kartos į kartą perduodamų tradicijų, palyginti su kitų šalių kariuomenėmis ir jų karininkais. Be to, Lietuvos karininkų kontingentas buvo ne tik jaunas, bet ir labai įvairus: jį sudarė pradžioje Rusijos, o vėliau – Vokietijos, JAV, Prancūzijos karo mokyklų auklėtiniai ir Lietuvos karo mokyklos parengtieji karininkai [8, p. 726]. Be to, pradiniu kariuomenės kūrimosi laikotarpiu 1919–1920 m. buvo samdomi net karininkai iš svetimų valstybių (JAV, Prancūzijos, Švedijos, Vokietijos, Latvijos, Didžiosios Britanijos), kurie Lietuvos kariuomenėje paliko labai įvairų įspūdį [6, p. 187–204]. Taigi Lietuvos kariuomenės papročiai bei tradicijos, karių tarpusavio santykiai bei juos reglamentuojantys kariniai statutai formavosi ne tik savos kariuomenės patirties pagrindu, bet ir užsienio valstybių kariuomenių pavyzdžiu. Perimama patirtis buvo nevienareikšmė, tai lėmė ir nevienareikšmišką karininko garbės suvokimą [3, p. 6].

Diskutuodami, kas yra karininko garbė, kokia ji turėtų būti, Lietuvos karininkija daugiau orientavosi į išorinę garbės sampratą ir stengėsi tiek sau, tiek kitiems sudaryti tikro karininko vaizdą, t. y. pažymėti jo pagrindinius profesinius uždavinius ir išskirti privalumus. Idealaus karininko tipas buvo kuriamas remiantis žymių visuomenės veikėjų bei kariuomenės vadų posakiais, mintimis. Garsi visuomenės veikėja, rašytoja S. Čiurlionienė akcentavo karininko profesijos pareigų išskirtinumą, teigdama, kad „karininkas (kariuomenė) – tai tautos žiedas, visų matomas tautos pareigų apsiareiškimas“ [3, p. 5]. Prezidentas A. Smetona, aptardamas karininko įvaizdį, taip pat pabrėžė jo pareigų atsakingumą, tačiau pirmaeilium dalyku išskyrė karininko pedagogines pareigas ir edukologinius uždavinius: „Karininkas privalo būti išmintingas vadas, mokytojas, didelis pedagogas – auklėtojas. <...> Jis turi augti, lavinti protą, grūdinti savo valią“ [16, p. 116]. Brigados generolas S. Raštikis reikalavo iš karininko „organizuotumo, drausmės, aukštos moralės, pasiryžimo ir ypatingo darbštumo. Jis turi būti stipraus būdo, tvirtos valios, šaltų nervų, savarankiškas, logiškas, <...> darbštus, kupinas iniciatyvos ir optimizmo, visa siela atsidavęs tėvynei ir tarnybai“ [12, p. 501]. Visose šiose mintyse ne tik nusakomi karininko profesinės veiklos uždaviniai. Jose karininko vardas siejamas su išskirtinėmis charakterio savybėmis ir ypač – su tauriausiomis, kilniausiomis dvasinėmis ypatybėmis.

Lietuvos visuomenės ir karininkijos požiūris į karininką, kaip į tėvynės gynėją, nebuvo kuo nors išskirtinis. Visur ir visada iš kario profesijos atstovo buvo tikimasi nepriekaištingo savo pareigų vykdymo ir pačių geriausiųjų žmoniškųjų savybių, todėl kad kario misija buvo ir bus išskirtinė – saugoti valstybę ir jos žmones nuo priešų. Taigi kario garbės samprata visada buvo siejama su kario pagrindinės profesinės pareigos vykdymu. Šiam tikslui turėjo tarnauti tiek visa karinė organizacija su savo struktūra, vidaus tvarka ir įstatymais, tiek kiekvieno kario individualus sąmoningumas, paremtas ne tik atitinkamomis charakterio savybėmis, bet ir dorovinėmis nuostatomis. Būtent dorovinės nuostatos lemia atsakingą asmenybės požiūrį į savo elgesį, veiksmus, sprendimus, o tai savo ruožtu – ir atsakingą požiūrį į savo profesines pareigas.

Tačiau idealas nuo realybės labai skyrėsi. Mjr. V. Bulvičius 4-ojo dešimtmečio pabaigoje teigė: „nors, palyginus Lietuvos karininkiją prieš 10–12 metų su dabartine karininkija, matyti didžiulis skirtumas į gerąją pusę!, tačiau <...> daugumas mūsų literatų karininką tepažįsta tokį, koks jis buvo prieš 15–20 metų“ ir „romane ar poemoje karininką <...> išveda į sceną dažniausiai tik tuomet, kai reikia parodyti linksmą tuščių žmonių kompaniją“ [2, p. 133]. V. Bulvičius mano, kad toks karininko įvaizdis literatūroje neatspindi tikrosios padėties ir yra veikiamas visuomenėje seniai susiformavusių stereotipų, tačiau, kalbėdamas apie jaunosios karininkijos uždavinius, jis teigė, kad svarbiausia – „padaryti Lietuvos kariuomenę tikrai ir nuoširdžiai visų tautos sluoksnių mylimą ir gerbiamą“ [2, p. 133]. Taigi visuomenėje paplitęs požiūris į karininką nebuvo labai teigiamas. Ir šį požiūrį lėmė dideliu mastu pati karininkija savo elgesiu bei gyvenimo būdu.

Spauda liudija, kad per visą tarpukarį Lietuvos kariuomenėje ypač aktualus buvo drausmės klausimas. Ne vienas aukštasis karininkas ir ne kartą pažymėjo, kad „drausmė – tai jėga ir siela kariuomenės“ [8, p. 720]. Tačiau tarpukario Lietuvoje nebuvo vieningo požiūrio į drausmę, jos pagrindus bei karių drausmingumo palaikymo būdus. 1919 m. buvo paskelbtas vos 4 puslapius apėmęs Laikinasis drausmės statutas, o 1920 m. – išleistas jau 32-ų puslapių Drausmės statutas. 1928 m. buvo paskelbta Vidaus tarnybos III dalis, apibrėžianti drausmės taisykles (pakartotas 1931 ir 1932 metais), o paskutinis 28 puslapių apimties Drausmės statutas buvo paskelbtas 1935 m. (pakartotas 1937 m. ir išliko iki pat 1940 m. [17, p. 735–753]. Paskutiniojo Drausmės statuto bendrieji nuostatai skelbė, kad „karinė drausmė yra griežtas, tikslus

ir sąmoningas karinių įstatymų, statutų ir įsakymų vykdymas, nežiūrint nei asmeninės naudos, nei pavojaus gyvybei“ [17, p. 735]. Ir Drausmės statutas, ir karininkai karių drausmingumą siejo visų pirma su besąlygišku klusnumu, tačiau smarkiai skyrėsi požiūris į šio uždavinio įgyvendinimą. Daugelis jaunųjų karininkų orientavosi į demokratinių valstybių kariuomenių patirtį (pvz., JAV, Prancūzijos) ir galvojo, kad „klusnumas turi būti įskiepijamas auklėjimu, formuojant charakterį, kuris gali būti išugdytas ir sudarytas aplinkos įtaka“ [4, p. 393]. Auklėjimas duos teigiamų rezultatų tik tada, kuomet vadas tinkamai administruos, organizuos ir mokys savo karius, kada kiekvienas karys matys sistemingą darbą ir tvarką savo dalinyje [7, p. 63].

Kai kurie karininkai ypač išskyrė karinių tradicijų svarbą ugdant karių drausmę ir tvarką: „Kariška tradicija yra lyg rodyklė, kuri rodo, kiek giliai ir tvirtai įsmego į karį tas ar kitas jo gyvenimo reikalavimas, tvarka, įsakymas“ [15, p. 242]. Buvo pažymima, kad statutinė ir karinė drausmė smarkiai skiriasi savo esme. Pirmoji remiasi vien kariškais įstatymais ir aklu paklusnumu vykdant aukštesnių vadų įsakymus, o „tradicinė drausmė tų įstatymų vykdymą lyg sudvasina“ [15, p. 242]. Todėl buvo raginama kurti Lietuvos kariuomenės tradicijas, perimant teigiamą kitų kariuomenių patirtį, o ne aklai pamėgdžiojant, nes „dažnai tas, kas tinka nelietuviui, lietuvių užmuša“ [15, p. 243].

Tačiau tarpukario Lietuvos kariuomenėje susiklostė visiškai priešinga praktika. Visą jos gyvavimo laikotarpį egzistavusio ir anksčiau minėtų įvairių redakcijų Drausmės statutas buvo parengtas 1913 m. Rusijos kariuomenės drausmės statuto pavyzdžiu [19, p. 400]. Jame buvo numatytos labai griežtos bausmės už drausmės pažeidimus ne tik eiliniams kariams, puskarininkams, bet ir karininkams. Pastarieji galėjo būti baudžiami: žodiniu ar raštišku papeikimu, pareikštu neviešai arba kitų (ne žemesnių laipsniu) karininkų akivaizdoje; pašalinimu iš pareigų ar net iš tarnybos; laipsnio pažeminimu; areštu iki 30 parų (namuose ar areštinėje) [17, p. 343]. Areštine nebuvo baudžiami tik generolai ir aukštesnieji karininkai (pulkininkai). Tokių griežtų bausmių karininkams (t. y. arešto) neturėjo tuo metu jau nei viena kitų demokratinių valstybių kariuomenių. Šis faktas liudytų tai, kad Lietuvos kariuomenėje buvo smarkiai pašlijusi drausmė bei tvarka, antra vertus – Lietuvos kariuomenės vadovybės polinkį į griežtą autokratinį valdymą. Tačiau tai, kad šios griežtos karių drausminimo priemonės egzistavo visą tarpukario laikotarpį, tik įrodo jų neveiksmingumą.

Griežta nuobaudų sistema ne tik nepadėjo įvesti griežtos drausmės kariuomenėje, bet ir kėlė didžiulį nepasitenkinimą tarp karininkijos. Kaip spauda liudija, kai kurie karininkai griežtai pasisakė prieš areštą kaip drausminę nuobaudą karininkams ir net eiliniams kareiviams dėl daugelio priežasčių. Viena svarbiausių – kario garbės bei orumo žeminimas, jo autoriteto menkinimas tiek visos visuomenės, tiek pavaldinių akyse [14, p. 320–321; 19, p. 400–402]. Be to, buvo smarkiai abejojama nuobaudų teisingumu: „Dažnai dėl tam tikrų pažeidimų, simpatijų ir didelių nusizengimų praleidžiami nebausti, o maži žiauriai baudžiami. Nereikia manyti, kad šių laikų viršininkai niekuomet neklysta: jie žmonės, ir jiems lemta klysti“ [14, p. 320]. Nuomonė, kad vadas, bausdamas savo pavaldinį, gali suklysti arba net suvesti su juo asmenines sąskaitas, neskatino geranoriškų ir draugiškų santykių kariuomenėje. Atvirkščiai – jie didino tarpusavio nepasitikėjimą, ypač nepasitikėjimą aukštesniais vadais. Tai savo ruožtu neskatino, neugdė karių drausmingumo, tik dar daugiau ardė karinę darną ir tvarką.

Todėl buvo nemažai siūlymų keisti bausmių sistemą. Patariama baudžiant būti „daugiau žmonėms negu viršininkams“ ir siūloma areštą naudoti tik kaip išimtinę bausmę, nes atlikdamį šią bausmę „kareiviai dažnai tik pailsi; o karininkai veltui gaišta laiką ir dažnai nustoja nuotaikos dirbti“ [14, p. 321]. Kita vertus, 1926 m. buvo pasiūlymų ir visiškai išbraukti „tokią netinkamą ir net žalingą drausmės bausmę iš būsimos Drausmės statuto ir tuo pakelti mūsų karininko autoritetą ir jojo paties, ir jo pavaldinių akyse“ [11, p. 402]. Šiai nuomonei atstovaujantis karininkas A. Zarinas galvojo, kad jeigu karininkas yra girtuoklis ar skandalistas ar koku kitu savo netinkamu poelgiu žemina karininko garbę ir autoritetą, jį reikėtų visiškai pašalinti iš kariuomenės, kad „neardytų kariuomenės drausmės ir tvarkos, nežemintų karininko vardo“ [19, p. 402].

Prieškario kariuomenėje buvo sukurta visa teisinė sistema, kurios žinioje buvo patys įvairiausi karių nusikaltimai: nuo sunkių valstybinių nusikaltimų iki smulkių nusizengimų. Kariniai teismai buvo keturių rūšių: kariuomenės teismas ir to teismo prokuratūra, pulkų teismai, karo lauko teismai ir karininkų garbės teismai [17, p. 439–442]. Bylas, susijusias su karininko vardo, garbės ar tarnybinio orumo žeminimu sprendė karininkų garbės teismas. Šis teismas buvo sudaromas kiekviename dalinyje iš 5 vyresniųjų karininkų, renkamų slaptu balsavimu. Bylos čia buvo nagrinėjamos slapta, o teismo sprendimas – galutinis ir neapskundžiamas. Teismas galėjo skirti šias nuobaudas: papei-

kimą, pasiūlymą perkelti karininką į kitą kariuomenės dalį arba pasiūlyti pačiam, savo noru, pasitraukti iš karo tarnybos.

Karininkų garbės teismas turėjo bausti karininkus, jeigu jie nusižengė ne „baudžiamajam statutui, bet niekur neparasytiems doros, garbės ir karo tarnybos kilnumo reikalavimams“ [21, p. 2]. Šis teismas nagrinėjo tokius negarbingus ir amoralius karininko poelgius, kaip: garbės žodžio nesilaikymas; anoniminiai skundai prieš kitus karininkus (buvo svarstomas pats anonimas, neatsižvelgiant, ar faktai pasitvirtino, ar nepasitvirtino); muštynės dėl šokių partnerės; negražintos lošimo skolos; lošimų klubų ar akcinių bendrovių steigimas su įtartinos reputacijos asmenimis; karininko pasirodymas viešumoje su įtariamais asmenimis; antimilitaristinių arba ateistinių pažiūrų viešas skelbimas; atviras nesutikimas su viso dalinio karininkais; viešas karininko pasirodymas neblaivus; karininko nesugebėjimas apsaugoti šeimos garbės; noras vesti kito karininko tarnaitę ir t. t. Garbės teismo kompetencijon neįėjo karininko poelgiai, susiję su netinkamu tarnybinių pareigų vykdymu, karinės subordinacijos pažeidimu ar tarnybinės pareigos sulaužymu. Taip pat garbės teismas neturėjo teisės kištis į karininko šeimyninius reikalus bei spręsti ginčų tarp vyro bei žmonos. Garbės teismas taip pat negalėjo svarstyti aukštųjų karininkų poelgių (nuo generolo leitenanto laipsnio arba dalinio vado pareigas einančio karininko), kadangi „pats atidavimas Garbės Teisman jau smarkiai nužemintų jo autoritetą“, o „leidimas nagrinėti aukštųjų karininkų bylas sukeltų kariuomenėje daug šmeižimų ir intrigų prieš savo gal ne visai mylimus viršininkus“ [21, p. 4].

Taigi išnagrinėjus karininkų garbės teismo uždavinius, teises ir funkcijas, galima teigti, kad šie daugiausia dėmesio skyrė ne tiek pačioms esmingiausioms karininkų profesinės etikos problemoms, kiek vadinamajai „munduro“ (luominei) garbei. Tai lėmė ir pačios kario profesinės garbės sampratos, vyravusios to meto kariuomenėje. Antai, pasak plk. V. Žuko, „kariška garbė“ yra atskira garbės rūšis, nes tai – „kastinė garbė“ ir „luominė dora“, nes „mes karininkai – profesionalai sudarom atskirą luomą, net daugiau negu luomą – kastą, todėl ir turime, be bendro supratimo apie garbę ir dorą, dar savo kastinį supratimą“ [21, p. 2].

Šis požiūris gali būti vertinamas dvejopai. Pirma, luominis garbės gynimas, jos saugojimas versdavo karininkus pasitempti, elgtis dorai ir gražiai, neteršti savo profesijos vardo, būti pavyzdžiu kitiems. Tačiau antra vertus – formavo

labai pavojingą moralės požiūriu karininkijos nuomonę apie savo profesijos išskirtinumą ir ypatingumą.

Karininkijos sąmonėje taip pamažu įsitvirtino požiūris, kad kariai yra už visuomenės ribų (t. y. aukščiau jos), kad karininko profesija yra ne profesija, o „gyvenimo būdas“ ir pan.

Šiuos klaidingus samprotavimus stiprino ir įvairūs, dažnai šiandienos sąlygomis keisti luominiai apribojimai. Pvz., karininkui buvo draudžiama važiuoti Kauno „konke“, užėiti į pigesnį restoraną, „nors tu iki ausų skolose sėdi“ [14, p. 321]. Jaunesnieji karininkai buvo ypač pasipiktinę griežtais apribojimais vedybų klausimu: mergina turėjo būti iš reikiamo luomo. Karininkas ją vesti turėjo gauti leidimą. Garbės teismams buvo duota teisė pareikšti savo nuomonę dėl numatomų sutuoktuvių: „Jie negali spręsti sutuoktuvių klausimą karininkų nuo majoro laipsnio arba nuo bataliono vado vietos – tą klausimą sprendžia tik tiesioginiai viršininkai“ [21, p. 4]. Aišku, kad tam tikri asmeninės laisvės apribojimai buvo aiškinami karininko profesijos svarba ir ypatybėmis. Pavyzdžiui, ypatingi reikalavimai karininko žmonai buvo keliami ne šiaip sau: ji turėjo būti išsilavinusi ir aukštos moralės, kad jos niekas negalėtų papirkti, sukompromituoti ir taip priversti ją išduoti su vyro tarnyba susijusias valstybės paslaptis. Tačiau vis dėlto visi šie draudimai ir apribojimai turėjo mažai ką bendro su profesinės garbės esme, t. y. su teisingu profesinės pareigos ir atsakomybės suvokimu bei doroviniu brandumu. Jie daugiau išoriškai demonstravo karininkų luomo išskirtinumą.

Siauras ir tiesmukiškas garbės supratimas lėmė ir dar vieną opią to meto karininkijai moralinę problemą, t. y. dvikovų panaikinimą. Kaip liudija šaltiniai, jaunoje Lietuvos kariuomenėje buvo labai populiari ginti karininko garbę dvikovoje. Jos buvo uždraustos įstatymu [8, p. 721], tačiau tai mažai ką tepadėjo. Garbės teismų įsteigimas taip pat buvo neatsitiktinis – taip karininkams buvo suteikiama moralinės satisfakcijos galimybė. Tačiau dar ilgai reikėjo kovoti įvairiomis priemonėmis – bausmėmis ir įtikinėjimais – su šia blogybe, gana smarkiai paplitusia karininkijos sluoksnyje.

Nors buvo sakoma, kad „dvikovė nieko neparodo“, kad „dvikovė yra vaisius, kurio užuomazgos būna dažniausiai girtam, arba daroma dėl moterų, kurios kraujo praliejimo dažniausiai nevertos“ [21, p. 8], vis dėlto 1921 metais atlikta karininkų anketinė apklausa parodė, kad net 70% apklaustųjų pasisakė už dvikovos būtinumą. Svarbiausieji dvikovos šalininkų argumentai buvo

šie: dvikova geriausiai ir tinkamiausiai apsaugo karininko garbę nuo įžeidimų, dvikova suteikia bet kuriuo atveju didžiausią moralinį pasitenkinimą ir kartu dvikovos egzistavimas priverčia labiau gerbti karininką. Nors iš pirmo žvilgsnio šie argumentai atrodo pakankamai „svarūs“, tačiau dvikovų praktika atskleidė visišką jų nepagrįstumą. Dažniausiai buvo šaudomasi dėl smulkmeniškų ir neesminių kivirčų, dėl „įžeidinėjimų“ prie stikliuko ar kortų stalo, kur paprastai buvo pakankamai kaltos abi pusės [8, p. 727]. Maža to, šie incidentai rodė visišką karininkijos dorovinį nebrandumą, valios silpnumą ir išsiauklėjimo stoką, tuo menkindami karininko įvaizdį visuomenėje ir mažindami pagarbą Lietuvos kariuomenei.

Daugelis karininkų dvikovų populiarumą Lietuvos kariuomenėje aiškino svetimų kariuomenių tradicijų įtaka ir visų pirma – Rusijos pavyzdžiu [8, p. 726; 21, p. 8]. Tačiau, be abejonės, tam papročiu paplستي nemažai padėjo ir „riteriškos“ garbės suvokimo skiepijimas jauniems lietuvių karininkams.

Kita vertus, vienareikšmiško požiūrio į karininko garbę nebuvo ir to meto Lietuvos kariuomenėje. Vyr. ltn. P. Jurgelevičius-Jurgėla teigė, kad „šiandieninės garbės sąvokos pagrindimas – dorovinės asmenybės idėja ir išplaukianti iš jos asmens vertybės sąvoka“ [5, p. 4]. Jo nuomone, šis asmens vertybės jausmas „verčia mus taikinti mūsų gyvenimą ir veikimą su sveiko proto reikalavimais, su sąžinės nuvokimais, su krikščionybės mokslo nurodymais ir su įsivyravusiomis visuomenėje etikinio padorumo taisyklėmis, antra vertus – ragina mus siekti to, kad ir kiti laikytų mus pagarbos vertais žmonėmis“ [5, p. 4]. Būtent asmenybės garbė, šio karininko nuomone, yra luominės, korporacinės garbės pagrindas ir sudaro jos esmę, kadangi pastaroji pasireiškia kiekvieno jos nario asmeninėje garbėje. Todėl, vyr. ltn. P. Jurgelevičiaus nuomone, kiekvienas karininkas privalo turėti „ir bendrą žmogiškąją garbę, <...> ir vadinajamą karinę luominę garbę“ [5, p. 5].

Pareiga saugoti karinę arba „munduro“ garbę, kaip buvo jau minėta, turėjo ir teigiamą pusę, kadangi versdavo karininkus nepamiršti savo ypatingų pareigų, reikalavo elgtis apgalvotai ir dorai – taip, kad nesuteiktų pagrindo įvairiems gandams, apkalboms, kad nesuterštų savo profesijos gero vardo. Todėl ypač daug dėmesio buvo skiriama kariniam mandagumui, elgesio taisyklėms ir kario išvaizdai.

Lietuvos kariuomenės vidaus tarnybos ir pėstininkų rikiuotės statutai griežtai apibrėžė kiekvienam kariui privalomas elgesio ir mandagumo taisyk-

les, nustatė jo santykius su kitais kariais [17, p. 735–753]. Iš esmės jos praktiškai nesiskyrė nuo šiuolaikinės Lietuvos kariuomenės statutų reikalavimų. Kariškas mandagumas, kaip karių elgesio pagrindas, turėjo ne tik suartinti žmones ir palengvinti jų tarpusavio bendravimą, bet kartu parodyti karių drausmingumo lygį bei ugdyti karių pasididžiavimą tarnyba, savąja profesija.

Vienas iš pagrindinių karinio mandagumo požymių – pasisveikinimas (saliutas) buvo apibūdinamas kaip „matomas karių vienybės ir solidarumo ženklas. Todėl jis privalomas ir viršininkams, ir valdiniam“ [17, p. 738]. Tačiau prieškarinio spaudos liudijimu, ne visi karininkai teisingai suprato šio kariško pasisveikinimo esmę. Buvo nemažai tokių, kurie, stengdamiesi pabrėžti savo išskirtinę tarnybinę padėtį ar laipsnį, netinkamai atsakydavo į jaunesnio kario pasveikinimą [8, p. 721]. Toks paniekiamas ir atmetinis požiūris į pasisveikinimą, kaip vieną iš karių mandagaus elgesio formų, negalėjo skatinti tarpusavio pasitikėjimo ir pagarbos. Buvo dažnai užmirštama, kad tik pagarba gimdo pagarbą, ir atvirksčiai – negerbimas kitų, ypač pavaldžių tau žmonių, sukelia tik neapykantą.

Nepasitikėjimą aukštesniaisiais karininkais skatino ir įvairūs piktnaudžiavimai tarnybine padėtimi. Pavyzdžiui, nors Vidaus tarnybos statutas leido dalinio vadui skirti savo pavaldiniams karininkams pasiuntinius tik ypatingais atvejais (t. y. karo metu, žygyje ar kariniuose manevruose), praktiškai didesnė dalis karininkų turėjo pasiuntinius savo asmeninėje žinioje. Jie atlikdavo įvairius pavedimus, dažnai visiškai nesusijusius su karo tarnyba. Kaip buvo teigiama viename iš „Kardo“ straipsnių, pasiuntiniai „auklėja vaikus, plauna skalbinius, atlieka namų virėjų pareigas, valo kambarius, turgaus dienomis lydi su krepšiais ir maišais poniją į turgų (vedusių karininkų), rytais pažadina iš miego karininką, sutvarko jo rūbus, avalynę, atneša vandens, dienos metu saugoja butą, vakarais laukia sugrįžtant, atlieka įvairius asmeninius reikalus (nevedusių karininkų)“ [1, p. 507]. Panašūs piktnaudžiavimai kėlė pasipiktinimą tarp kai kurių karininkų (ypač jaunesniųjų) ir žemino vadų autoritetą karių akyse.

Karininko (o ypač – vado) autoriteto klausimas buvo vienas iš svarbiausių profesinės etikos problemų tarpukaryje. Kiekvienas karys visuomet norėjo matyti savo vadą kaip moralumo pavyzdį ir teisingumo įsikūnijimą, kadangi nuo jo sprendimų, nuo jo sugebėjimų ir žmogiškųjų savybių galėjo priklausyti ne tik tarnyba, tarpusavio santykiai, bet ir didžiausia vertybė – gyvybė. Nors griežta karinė drausmė ir subordinacija, apibrėžta karinių statutų, atro-

do pati savaiame garantavo pagarbą vadui ir jo sprendimų neginčijamumą, tačiau kiekvienas karys norėjo tvirtai tikėti, kad tie sprendimai yra teisingi. Bet kad vado sprendimai būtų iš tikrųjų teisingi (o kartu ir teisėti), jie turi būti ir logiškai argumentuoti, ir morališkai pagrįsti. Todėl, kaip teigė kpt. A. Mackevičius, „karininkas turi imponuoti valdiniam savo žinojimu, o kad žinotų, jis turi mokytis“ [8, p. 722].

Be to, karinė subordinacija ir klusnumas pats savaiame negalėjo užtikrinti abipusės pagarbos tarp vado ir pavaldinių, nes „pagarba – tai dorovinė nuostata, pagrįsta kito žmogaus kaip asmenybės vertingumo, orumo, garbės pripažinimu. Ji reiškiasi konkrečiai: ne kiekvieną žmogų gerbiame, ne kiekvienas nusipelno pagarbos“ [20, p. 37]. Pavaldinio pagarba vadui turėjo remtis ne tik formaliais statuto reikalavimais, bet ir atitinkamomis vado moralinėmis savybėmis. Gen. S. Raštikis ypač pabrėžė vado drausmingumą ir objektyvumą: „Juo aukštesnė drausmė kariuomenėje, tuo geriau. Šioje srityje negali būti jokių privilegijų, simpatijų, antipatijų, pažinčių, protekcijų, ar kitų drausmę silpninančių nukrypimų. Drausmė turi griežtai reikštis išorinėmis formomis, bet jos pagrindas turi būti žmogaus vidinis drausmingumas“ [12, p. 502]. Kpt. A. Mackevičius teigė, kad karininkas „turi persisunkti meile pareigoms ir valdiniam, mylėti visa, kas savo, būti patriotas. Meilė viso, kas savo, duoda piliečiui pilietinės, o kariui – karinės doros, kuri pasireiškia draugiškumu, sąžiningumu, darbštumu“ [8, p. 722]. Taigi tik atitinkamos vado moralinės savybės (taktiškumas, atidumas pavaldiniams, drausmingumas ir darbštumas, drąsa ir vyriškumas, tolerancija, susivaldymas ir kantrybė) bei jo profesinė kompetencija galėjo laiduoti pavaldinių pagarbą ir tarpusavio supratimą bei pasitikėjimą. Būtent šios dorovinės nuostatos ir sudaro kario profesinės garbės esmę.

Tačiau Lietuvos kariuomenės vadai dažnai pamiršdavo, kad tik darnus ir sutelktas kovinis dalinys gali greitai ir tiksliai atlikti karinę užduotį, nors apie tai buvo nuolatos kalbama. Pavyzdžiui, gen. S. Raštikis teigė: „iš tikrųjų kiek naudos iš kariuomenės būtų, jei ji būtų nors ir geriausiai ginkluota ir aprūpinta, jei tarp kovotojų nebūtų drausmės, pasitikėjimo, noro ir vieno tikslo ginti bendrus tėvynės reikalus“ [10, p. 64]. Be abejonės, vado autoritetas vaidina svarbiausią vaidmenį suburiant karius į darnų bei draugišką kovinį vienetą, tačiau Lietuvos karininkai dažnai tenkinosi tik formaliaja jo puse: t. y. tuo autoritetu, kurį laidavo vien karinis laipsnis bei einamos pareigos. Daugelis iš

jų reikalavo sau pagarbos bei lojalumo, tačiau užmiršdavo apie pagarbą bei lojalumą pavaldiniams.

Lietuvos kariuomenės karininkai (ypač aukštieji), kaip liudija prieškario spauda ir kiti šaltiniai [6, p. 4–45; 13, p. 534–535], pernelyg rūpinosi savo karjera ir asmenine gerove, todėl mažai dėmesio skirdavo savo tiesioginiams profesiniams pareigoms bei karo tarnybai. Būtent Lietuvos aukštųjų karininkų asmeninės bei karjeros ambicijos, nepasitikėjimas savo jėgomis tapo puikia dirva užsienio valstybių politinėms spekuliacijoms per visą tarpukario laikotarpį [6, p. 44–45]. Be to, kaip rodo liūdna Lietuvos valstybės istorinė patirtis (1926 m. valstybinis perversmas, nesėkmingi bandymai įvykdyti perversmą 1927–1940 m.), kariuomenė ne kartą bandė kištis į šalies ir visuomenės gyvenimą. Tokio elgesio priežastis susijusi su neteisingu profesinės etikos suvokimu, t. y. iš esmės neteisingu požiūriu į profesinę pareigą ir atsakomybę.

Tai buvo ne vien Lietuvos kariuomenės profesinės etikos problema. Kariuomenė, turėdama ginklus ir teisę naudoti smurtą, dažnai pasijusdavo esanti visagalė. Kartu jos pirmą kartą ir šventa profesinė pareiga ginti Tėvynę dažnai virsdavo noru pačiai imtis spręsti jos likimą [9, p. 21]. Šiuo aspektu Lietuvos karininkų noras ir pastangos suformuoti tam tikrą izoliuotą visuomenės elitą su savo išskirtiniais elgesio ir gyvenimo bruožais buvo labai jiems naudingas. Kalbėdami apie karinę garbę, Lietuvos karininkai visuomet pabrėždavo, kokia ypatinga misija tenka kariams. Tačiau visoje prieškario spaudoje praktiškai nebuvo nagrinėjamas karių profesinės atsakomybės klausimas, tiek visos kariuomenės visuomenei, tiek individualios atsakomybės. Taigi karininkai lyg ir pabrėžė, kad jiems suteikta visiška veikimo laisvė. Pati karinės, kaip karių profesinės garbės, samprata buvo gerokai iškreipta, ir tai lėmė iš esmės visas anksčiau nagrinėtas kariuomenės dorovines problemas.

Apibendrinant aptartų straipsnių mintis, galima teigti, kad 1918–1940 m. laikotarpis Lietuvos kariuomenei praktiškai tapo kūrimosi periodu: jai trūko kvalifikuotų kadry, patirties, nebuvo tradicijų. Kariuomenės tradicijos formavosi užsienio šalių kariuomenių pavyzdžiu, tačiau perimama patirtis nebuvo vienareikšmė. Prieškario karininkai, kaip liudija spauda, nemažai dėmesio skyrė teoriniams ir praktiniams profesinės etikos klausimams: profesinės garbės sampratai, karininkų elgesio ir tarpusavio santykių problemoms. Profesinės garbės sąvoka tarpukaryje suponavo idealų Lietuvos karininko tipą su šiai profesijai tinkamomis charakterio savybėmis ir dorovinėmis nuostatomis,

kartu buvo formuluojami ir profesinės etikos reikalavimai. Kai kurie karininkai (pvz., kpt. A. Mackevičius, vyr. ltn. P. Jurgelevičius-Jurgėla) ypač išskyrė asmenybės dorovinės brandos įtaką, reikšmę, kaip profesinės (karinės) garbės pagrindą. Šiuo požiūriu Lietuvos karininkijos istorinė patirtis yra labai vertinga ir reikalinga ugdant šiuolaikinės kariuomenės profesionalus.

Tačiau tarpukario Lietuvos karininkijos gyvenimo praktika smarkiai skyrėsi nuo idealo. Egzistuojančios griežtos drausminės nuobaudos ir Garbės teismai dažnai buvo bejėgiai prieš įvairius karininkų nusižengimus. Kariuomenėje buvo pastebimos ryški aukštosios karininkijos tendencija piktnaudžiauti savo tarnybine padėtimi. Tai rodo, kad to meto karininkai nebuvo įsisąmoninę profesinės dorovės reikalavimų ir stokojo asmeninės brandos. Prieškario Lietuvoje buvo pastebimas noras ir pastangos suformuoti karininkiją kaip tam tikrą visuomenės elitą su išskirtiniais elgesio ir gyvenimo bruožais. Todėl profesinės garbės samprata iš esmės atspindėjo luominės („munduro“) garbės reikalavimus ir akcentavo karininkų profesijos išskirtinumą. Objektyviai tą lėmė to meto Lietuvos visuomeninės-politinės raidos tendencijos, o subjektyviai – toks požiūris neigiamai veikė tiek pačią karininkiją bei jos dorovinę sąmonę, tiek visos Lietuvos visuomenės nuostatas kariuomenės atžvilgiu. Šių dienų demokratinės Lietuvos požiūriu tokia prieškario Lietuvos karininkijos patirtis turėtų būti vertinama kaip neigiama, norint išvengti panašių klaidų ir pavojingų tendencijų ateityje.

Literatūra

1. **Alfa.** Pasiuntiniai // *Kardas*, 1926, Nr. 32.
2. **Bulvičius V.** Karinis valstybės rengimas. Vilnius, 1994.
3. **Čiurlionienė-Kymantaitė S.** Gyvybė ar mirtis // *Mūsų žinynas*, 1921, Nr. 1.
4. **Goiginger L.** Vadas yra klusnumas, atsakomybė ir charakteris // *Mūsų žinynas*, 1929, Nr. 51.
5. **Jurgelevičius P.** Karinė garbė ir dvikovė // *Kardas*, 1925, Nr. 3.
6. **Kasparavičius A.** Lietuvos kariuomenė Maskvos politinėse ir diplomatinėse spekuliacijose // *Lietuvos nepriklausomybei – 80*. Vilnius, 1999.
7. **Leboud.** Moralis auklėjimas prancūzų kariuomenėje // *Kardas*, 1929, Nr. 5.
8. **Mackevičius A.** Karininko garbė ir jos gynimas // *Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 5.
9. **Manuel A. Davenport.** Professionals or hired gun? Loyalties are the different // *Military Ethics*, Washington DC, 1980.
10. **Raštikis St.** Karininkas – patriotiškumo stiprintojas // *Kardas*, 1927, Nr. 4.
11. **Raštikis St.** Pavojingi bandymai // *Kardas*, 1927, Nr. 28.
12. **Raštikis St.** Stiprinkime ir moralinius ginklus // *Kardas*, 1937, Nr. 22.
13. **S.** Dar viena svarbi karininko pareiga // *Kardas*, 1926, Nr. 34.
14. **Skausmas.** Pabauda // *Kardas*, 1926, Nr. 20.
15. **Skausmas.** Tradicijos // *Kardas*, 1927, Nr. 17–18.
16. **Smetona A.** Kalbos // *Kardas*, 1935, Nr. 6; 1936, Nr. 19.
17. **Statkus V.** Lietuvos ginkluotosios pajėgos. 1918–1940. Chicago, 1986.
18. **Surgailis G.** Draugiškų valstybių karininkai Lietuvos karinėje tarnyboje 1919–1920 m. // *Karo archyvas*. T. XIII. 1992.
19. **Zarinas A.** Naikintina bausmė // *Kardas*, 1926, Nr. 28.
20. **Žemaitis V.** Bendravimo etika. Vilnius, 1998.
21. **Žukas K.** Garbės teismas mūsų kariniame gyvenime // *Mūsų žinynas*, 1924, Nr. 19.

6

Kareivių ir karininkų išsilavinimo bei kultūros lygio kėlimas nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje (1918–1940 m.)

Algirdas Ažubalis, Rolanda Kazlauskaitė-Markelienė

6.1. Kareivių raštingumo ir kultūros lygis pirmuoju Nepriklausomos Lietuvos dešimtmečiu

Nepalankiai susiklosčius istorinėms aplinkybėms Lietuvoje vėlai, palyginti su kitomis Europos valstybėmis, sukurta lietuvių raštija. Patekus į lenkų kultūrinę įtaką, tai pačiai raštijai keletą šimtmečių skirtas tik konfesinių poreikių tenkintojos vaidmuo. Po 120 m. trukusios Rusijos okupacijos (iš jų 40 m. – lietuvių spaudos draudimo) 1918 m. atgautos nepriklausomybės pradžioje lietuviai, o ir kitos Lietuvoje gyvenusios tautybės nepasizymėjo aukštu išsilavinimu. Iki 1904 m. trukęs spaudos draudimas reiškė tik vienos – rusų kalbos dominavimą atkampaus Rusijos imperijos pakraščio švietime ir kultūroje. Tik po 1905 m. Lietuvoje imtos kurti privačios lietuviškos ir lenkiškos pradžios, po 1915 m. – ir aukštesnės mokyklos (nuo tada mokyklas ėmė kurti ir žydai). 1918 m. pirmasis Lietuvos švietimo ministerijos valdytojas J. Yčas (1880–1931) rado veikiančias 8 lietuviškas gimnazijas, 11 progimnazijų ir apie 500 pradžios mokyklų. Negalėjo didžiuotis kiek didesniais skaičiais šioje srityje ir Lietuvos tautinės mažumos. Tai turėjo omenyje ir besikuriančios Lietuvos kariuomenės vadovybė. Apžvelgsime, kaip ir kas apie tai rašyta Lietuvos karinėje periodikoje.

Jau 1919 m. prie Krašto apsaugos ministerijos sudaroma Literatūros dalis, kuri, be kitų užduočių, turėjo organizuoti kareivių švietimo, taip pat ir propagandos darbą. Dalies viršininkas – Petras Ruseckas, o 1919 m. gegužės 6 d. į dalį buvo paskirtas karininkas Vytautas Steponaitis. Kiek vėliau ši dalis pavadinama Literatūros skyriumi, o 1920 m. jame įkuriama atskira kariuomenės kultūros ir švietimo sekcija. Vėliau buvo įkurta Karo mokslo valdyba, į kurią įėjo ir šie padaliniai.

Kokia gi buvo padėtis nagrinėjamoju klausimu pačioje Lietuvos kariuomenės kūrimosi pradžioje? Majoras S. Kuizinas rašė: „Pirmųjų mūsų savanorių eilėna pateko gan didelis nuosimtis metusių mokyklos suolą moksleivių. Kadangi jie jau buvo spėję mokslą pamylėti, tai ir sunkiausiomis karo aplinkybėmis stengėsi savo žinių lobyną dar labiau praturtinti. Tačiau tas kilnus jaunimas nepamiršo ir mažiau mokslingų ar bemokslų brolių, dalindamasis su jais žiniomis <...>. Tad dažnai buvo tokių atsitikimų, kad vos tik kiek šautuvų, kulkosvaidžių ir patrankų muzikai aprimus, šviesesnieji tuoj ėmėsi šalia jų apkasuose kiūtančius draugus mokyti skaityti, rašyti ar šiaip prieinamoj formoj teikti žinių iš įvairių mokslo sričių“ [14, p. 584]. Nesnaudė be darbo ir Literatūros skyriaus vadovai: „Jau 1919 m. švietimo komisijos pastangomis kareiviams į frontą buvo siuntinėjama 1000 egz. „Lietuvos“ ir keli šimtai egzempliorių įvairių Amerikos lietuvių leidžiamų laikraščių. Be to, ligoninėse buvo įtaisytos bibliotekėlės iš 244 knygų kiekvienoj. Gegužės 22 d. pradėta leisti kariuomenei skirtą laikraštį „Kariškių žodis“ [14, p. 584], – rašė mjr. S. Kuizinas. Kitais, 1920 metais, anot mjr. S. Kuizino, „kariuomenės kultūros ir švietimo sekcija parengė savo <...> darbo planą“ [14, p. 585]. Jame buvo nurodyti sekcijos darbo tikslai:

„1. Išauginti kareivius susipratusiais piliečiais, kad jie patys atsispirtų priešų agitacijai ir pasidarytų sąmoningais kovotojais už nepriklausomą valstybę.

2. Todėl: a) stengtis, kad kariuomenėje neliktų nė vieno analfabeto, b) duoti kareiviams bendrą, platų, visapusį kultūrinį bei pilietinį išsilavinimą, c) objektyviai atsakyti į visus kareiviams rūpimus klausimus ir tuo būdu užkirsti kelią kariuomenę ardančiai <...> agitacijai; tam <...> būtina reikalingas ne tik bendras kultūrinis lavinimas, bet ir rodymas kareiviams kelio į gražų, sveiką pasilinksminimą bei pramogą, tuo būdu atitraukiant kareivius nuo dvasią ir kūną ardančio nepadoraus pasilinksminimo bei nenaudingo laiko leidimo.

3. Kadangi kariuomenei labiau prieinamos ir nepriskirtos dar prie valstybės Lietuvos dalys, tai ir tose dalyse vesti valstybinę propagandą“ [14, p. 585].

Iš literatūros žinome, kad būtent pastarasis darbas buvo gana veiksmingas: dabar jau tikriausiai amžinai Baltarusijoje likę ir suslavėję, jau ir tada nebekalbėję lietuviškai, Breslaujos, Svyrių, Lydos ir kt. vietovių gyventojai labai palankiai sutikdavo Lietuvos kariuomenę ir reiškė norą priklausyti istorinei tėvynei – Lietuvai. 1920 m. buvęs Lietuvos Respublikos atstovu jos rytinėse žemėse vidaus reikalų ministras Rapolas Skipitis (1887–1976) rašė, kad jį Vidžiuose 1920 m. aplankė gyventojų delegacija iš Šarkauščinos, esančios apie

60 km į rytus nuo Vidžių ir apie 30 km į rytus nuo 1920 m. Lietuvos ir Sovietų Rusijos susitarimu nustatytos sienos: „Atėjo trys baltagalviai seniai <...>, pasisveikinę pasakė, kad esą Šarkauščinos ir dar dviejų valsčių atstovai. Vienas jų, kuris kalbėjo delegacijos vardu, turėjo būti ne visai mažai mokytas ir galvotas senis. Jis aiškiai dėstė tuometinę nepakenčiamą būklę ir kiek įmanydamas stengėsi įtikinti, kad Lietuvos valdžia turėtų atsižvelgti į gyventojų nusistatymą, o vietos gyventojų nusistatymas esąs visai aiškus: priklausyti Lietuvai, o ne Sovietų Rusijai <...>. Kiek prisimenu, jis kalbėjo taip: „Lietuvos siena šiaurėje turėtų prasidėti ne nuo Drujos, bet nuo Drisos ir eiti į pietus pro Armanavičius į Gluboką. Nors mes ir ne lietuviai, bet tolimos praeities broliškas lietuvių sugyvenimas su mūsų pirmtakais traukia mus ir dabar labiau prie lietuvių, negu prie rusų... Galėtume patikrinti mūsų gyventojų nusistatymą plebiscito keliu ir pamatytumėte, kad mano tamstai pasakyti žodžiai pasitvirtintų“ [24, p. 299–300]. Kitoje vietoje apie panašų susitikimą su gyventojais Breslaujoje R. Skipitis irgi rašo panašiai. Deja, L. Želigovskio (*Żeligowski*, 1865–1947) ir J. Pilsudskio (*Pilsudski*, 1867–1935) įvykdyta invazija į Rytų Lietuvą amžiams atplėšė ir Vidžius, ir Breslaują, ir kitas Rytų Lietuvos žemes nuo Lietuvos...

Į propagandos darbą kariuomenėje buvo įtraukti menininkai, publicistai, kiti kultūros žmonės, visuomenės veikėjai. Į literatūros skyriaus propagandos sekciją įstojo savanoriais eiliniai dainininkas Kipras Petrauskas (1885–1968), kompozitorius Stasys Šimkus (1887–1943), dainininkas Antanas Sodeika (1890–1979), poetas Kazys Binkis (1893–1942), valdininkais – rašytoja ir kalbininkė Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, psichologas Jonas Vabalas-Gudaitis, talkininkavo tuometinis švietimo ministras Kazys Bizauskas (1892–1941), važinėjo į frontus ir skaitė paskaitas kariams pedagogas Antanas Vokietaitis (1877–1950), rašytojai Vincas Krėvė-Mickevičius (1882–1954), kan. Juozas Tumas-Vaižgantas (1869–1933), matematikas Zigmas Žemaitis (1884–1969), inžinierius Skardinskas, Amerikos lietuvių veikėjas Martus ir daug kitų.

Kariuomenės vadas gen. Silvestras Žukauskas 1920 03 01 įsakyme Nr. 255 šį rašė:

„1) Visose kariuomenės dalyse užsiėmimų metu įsteigti kareiviams vienai valandai mokyklą mokymui skaityti, rašyti ir bendro lavinimo. Mokymasis visiems priverstinis.

2) Įsteigti kareivių knygynėlius <...>“ [14, p. 585].

1920 05 01 įsakymu Nr. 316 krašto apsaugos ministras minėtą įsakymą

papildė: „Turime eiti prie to, kad mūsų kariuomenėje neliktų nei vieno analfabeto <...>. 1) Kiekvienoj kuopoj įtaisyti kilnojamą knygoms spintelę <...>, 3) Kurioj kuopoj dar neįtaisyta mokykla, <...> ten ją tuojau įtaisyti“ [14, p. 586]. Kariuomenės vadovybė, aišku, reikalavo ir raportų apie šio įsakymo vykdymą. Archyvinėse bylose jų gausu. Pateikiame vieną, gana panašų savo turiniu bei optimizmu į kitus: „Telšiai, rugpjūčio 4. 1920. Generalinis štabas. Literatūros skyrius. Kultūros ir švietimo sekcijai. Iš Telšių komendantūros. PRANEŠIMAS.

Susikūrus naujai komisijai, kareiviai greitu laiku prasilavino ir dabartiniame laike gerokai pramoko rašyti, o savo pavardes pasirašo kuo geriausiai <...>. Švietimo Pirmininkas (J. Vitkus). Sekretorius (K. Petkevičius)“ [42, p.11]. Pačios „Lėšos švietimo reikalams 1920 m. sąmatos keliu dar nebuvo numatytos; jos buvo gaunamos įvairiais būdais: iš rengiamų paskaitų, koncertų, vakarų <...>; pinigais ir knygomis šelpė veikusi tuomet „Kareivių prietelių draugija“ ir ypač gausiai Amerikos lietuviai“ [14, p. 586]. Kauno kino teatrų savininkai sekmadieniais organizuodavo nemokamą seansą kariams. Su 50% nuolaida ar net veltui laikraščių ir žurnalų redakcijos siūsdavo savo leidinius kariuomenės dalims.

Kariuomenės dalyse buvo paskirti karininkai, atsakingi už kultūros ir švietimo darbą. Vien 1920–1921 m. įvyko 3 jų suvažiavimai. 1920 03 09 įvyko I kariuomenės kultūros ir švietimo komisijų vedėjų suvažiavimas. Jame nutarta, kad: „kariuomenės kultūros ir švietimo darbą reikia vykdyti per: 1) kareivių mokyklas, 2) kareivių klubus su skaityklomis ir bibliotekomis ir 3) sportą, gegužines, ekskursijas“ [14, p. 587]. Taip pat nutarta, kad: 1) kiekvienos dalies vadas turi rūpintis švietimu ir siekti, kad jo dalyje neliktų beraščių; 2) kiekvienas apsišvietęs kariškis turi prisidėti prie švietimo; 3) kartą per savaitę kiekvienoje dalyje turi vykti paskaita (kartą per mėnesį – iš medicinos srities, ypač apie venerines ligas); 4) „Kariškių žodis“ turi būti kariuomenės švietimo laikraščiu; 5) reikia įsteigti centrinį kareivių klubą, kuris turi organizuoti „skrajojantį teatrą“, kilnojamąjį kiną ir t. t.

Pirkti pradžios mokyklos vadovėliai, jais aprūpintos dalys. Kovos su lenkais švietimo darbą pristabdė.

1921 m. „Kario“ 87 ir 88 numeriuose buvo paskelbta kareivių švietimo programa: 1) aritmetikos ir geometrijos; 2) skaitymo ir rašymo analfabetams; 3) krašto pažinimo ir geografijos; 4) „prigimties“ mokslų; 5) lietuvių kalbos jau mokantiems skaityti ir rašyti. Kaip rašė mjr. S. Kuizinas, „Programa buvo numatyta gan plati ir vėliau gyvenimo praktika parodė, kad ji tikrenybėje negali

būti mūsų aplinkybėmis išeita“ [14, p. 589].

Atsižvelgta ir į tai, kad kariuomenėje tarnavo ne vien lietuviai, tad skaitykloms bei bibliotekoms knygas rekomenduota pirkti bei laikraščius prenu-meruoti ir kitomis kalbomis (žydų, vokiečių, rusų ir kt.), nelaikyti bibliotekose knygų, skatinančių tautinę neapykantą, pvz., kun. Justino Pranaičio (1861–1917) „Krikščionys žydų talmude“ (liet. leid. 1912). Reikia pažymėti, kad tautinių mažumų švietimu kariuomenėje rūpinosi tik gudų ir žydų visuomeninės organizacijos, veikusios to meto Lietuvoje. Gudų batalione aktyviai veikė kultūros ir švietimo komisija, aktyviai bendradarbiavusi su visuomeninėmis organizacijomis. Žydų tautos taryba 1921 m. pradžioje A. Panemunės įguloje įsteigė kariams žydams skaityklą, kreipėsi pagalbos ir į Literatūros skyrių.

JAV lietuviai paaukojo besikuriančiai Lietuvos kariuomenei 9461 tomą knygų (dalis jų perduota pradžios mokykloms). Aukojo ir pinigų. Už juos pirkti vadovėliai.

1920 07 01-04 įvyko II, o 1921 04 12–16 – III kariuomenės švietėjų suvažiavimai. Pastarojo suvažiavimo programoje buvo kpt. V. Steponaičio ir kpt. J. Laurinaičio pranešimai apie bendrus švietimo reikalus kariuomenėje. Kalbėjo ir kiti suvažiavimo dalyviai: S. Kymantaitė-Čiurlionienė – auklėjimo klausimais, Karolis Dineika (1898–1980) – sportinio gyvenimo vystymo klausimais, kpt. V. Braziulevičius – teatro ir kino kariuomenėje klausimais, kpt. J. Urbšys – apie paskaitas ir bibliotekų darbą kariuomenėje, kpt. J. Laurinaitis – apie kariuomenės dalių laikraščių leidimą, Petras Klimas (1891–1969) – apie Lietuvos valstybės įkūrimą, kan. J. Tumas-Vaižgantas – apie lietuvių kultūrą, teisininkas Petras Leonas (1864–1938) – apie valstybės teoriją, plk. K. Kleščinskis – apie kariuomenę, J. Vabalas-Gudaitis – apie nepriklausomybės jausmą, S. Kymantaitė-Čiurlionienė – apie patriotizmą, Vaclovas Biržiška – apie liaudies universitetus Skandinavijoje bei jų patirties taikymo galimybes kariuomenėje. Suvažiavimas įpareigojo parengti kareivių mokyklų programą: „mokykla numatoma <...> batalione; visi kareiviai skirstomi į 3 grupes ir pirmiausia mokomi bemoksliai <...>, diena nustatyti 2 val. užsiėmimų. Mokykloms programą sudarė komisija“ [14, p. 592]. Į ją įėjo J. Vabalas-Gudaitis, Antanas Vireliūnas (1887–1925), inž. J. Sluoksnavičius ir Antanas Vokietaitis. „Prie programos kai kur pridėta ir trumpa metodika, pati gi programa labiausiai taikoma kraštui pažinti“ [14, p. 592], – rašė mjr. S. Kuizinas.

Minėtoji komisija programą parengė. Po to ji dar buvo taisoma, pildoma.

1926 m. programa buvo jau galutinai nusistovėjusi. Štai lietuvių kalbos programa naujokams kareiviams (beraščiams) numatė nagrinėti tokius klausimus:

„*Skaitymas ir rašymas*. Abėcėlė. Raidžių rašymas. Žodžių sudarymas iš atskirų raidžių (pratimai). Žodžių rašymas. Skaitymo pratimai. Lengvo turinio pasakų, liaudies dainų, straipsnelių aiškinamasis skaitymas ir atpasakojimas. Sakinių rašymas ir nurašinėjimas iš knygos. Aiškinamasis ir patikrinamasis lengvo turinio diktantas. Lietuvos himnas (atmintinai). Laisvas skaitymas.

Gramatika. Garsai ir raidės. Didžiųjų ir mažųjų raidžių vartojimas. Balsiai, priebalsiai, dvibalsiai. Nosinės raidės ir jų vartojimas. Skiemuo, priegaidė, kirtis. Žodžių kėlimas iš vienos eilutės kiton. Žodis ir jo sudėtis. Sakinys“ [44, l. 80].

Seniems kareiviams per lietuvių kalbos pamokas buvo numatytos temos: „*Skaitymas*. Sunkesnių straipsnelių skaitymai ir jų nagrinėjimas.

Mūsų rašytojai ir visuomenės veikėjai: S. Daukantas, Valančius, J. Basanavičius, V. Kudirka, Maironis, Tumas, Žemaitė ir kt., jų raštai ir darbai (trumpai).

Gramatika. Bendrai: daiktavardžiai, būdvardžiai, skaitvardžiai, įvardžiai, veiksmažodžiai,rieveiksmiai, prielinksniai, jungtukai, jaustukai, šauktukai.

Sintaksė. Sakinys ir jo dalys. Sakinių skirtumai (sudėtiniai sakiniai). Skirtukai.

Rašymas. Nurašinėjimas sunkesnių dalykų. Aiškinamasis ir patikrinamasis diktantas. Savo gimtinės aprašymas. Žinomų įvairių dainų, mįslių surašymas. Laiškų rašymas“ [44, l. 80–81].

Lietuvių kalbos programos *Temos būtiniems pasikalbėjimams* buvo tokios:

- „1. Lietuvių kalba, jos senumas, gražumas.
2. Spaudos uždraudimas ir jos atgavimas.
3. Skaitymo ir rašymo reikšmė kario ir piliečio gyvenime.
4. Kurias knygas ir kaip jas reikia skaityti.
5. Lietuvių dainos“ [44, l. 81].

Beje, tiek mokant lietuvių kalbos, tiek kitų dalykų, būtiniems pasikalbėjimams skirta labai daug dėmesio:

„Ši programa numato dar ir būtinus pasikalbėjimus tais klausimais, kurių programoje nėra, bet apie kuriuos reikia turėti bendrą supratimą. Pasikalbėjimai turi būti <...> traktuojami labai rimtai“ [44, l. 85].

Lietuvių kalbos mokymui programa rekomendavo naudoti Esmaičio – Stasio Matjošaičio (1877–1949) „Sakalėlį“, Jono Murkos (1889–1945) „Vaikų darbymečius“, Rygiškių Jono – Jono Jablonskio (1860–1930) „Lietuvių kalbos gramatiką“, skaitymui siūlė naudotis Maironio – Jono Mačiulio (1862–1932)

„Pavasario balsais“, Prano Vaičiaičio (1876–1901) „Raštais“. Pedagogui kaip pagalbinė literatūra rekomenduotos Mykolo Biržiškos (1882–1962) „Mūsų raštų istorija“ ir „Lietuvių dainų literatūros istorijos“ I dalis.

Kitas mokomasis dalykas, kurio buvo mokomi į kariuomenę atėję beraščiai ar mažai raštingi, buvo aritmetika. Čia naujokams buvo numatytos tokios temos:

„*Skaičiai*. Skaitmuo. Veiksmai su pirmosios dešimties skaičiais. Žodžiu ir raštu tiesioginis ir atvirkščias skaičiavimas lig 20. Ženkilai „+“ ir „-“. Sudėtis ir atimtis lig 10. Žodžiu ir raštu įvairūs sudėties ir atimties uždaviniai lig 100. Ženkilai „x“ ir „:“. Daugybės lentelė (mintinai). Žodžiu ir raštu dalyba nuo 1 ligi 100. Žodžiu ir raštu įvairūs daugybos ir dalybos uždaviniai nuo 1 ligi 100“ [44, l. 82].

Seniems kareiviams aritmetikos mokymą numatyta tęsti taip:

„Veiksmai su skaičiais ligi 1 000. Veiksmai su skaičiais visokio didumo. Normalusis sudėties, atimties, daugybos ir dalybos patikrinimas.

Uždaviniai. Trumpas supažindinimas su paprastomis ir dešimtainėmis trupmenomis. Metriniai matai ir saikai. Laiko matas. Kalendorius“ [44, l. 82].

Geriausiais vadovėliais aritmetikos mokymui laikyti Juozo Damijoniaičio (1871–1926) „Aritmetikos uždavinynas“ (I ir II dalys). Kaip būtina mokymo priemonė nurodyti skaitytuvai.

Trečias mokomasis dalykas kareivių mokyklose buvo Lietuvos istorija. *Naujokams* buvo skirtos tokios temos:

„Lietuvos kariuomenės istorija nuo 1917 m. ligi šių dienų. Trumpa dalies istorija. Lietuvos gyvenimas ligi Kunigaikščių. Tikyba. Gyvenimo sutvarkymas. Lietuvos kunigaikščių ir didikų kunigaikščių gadynė. Liublino unija. Vilniaus pradimas ir išvadavimas. Klaipėdos išvadavimas“ [44, l. 83].

Seniems kareiviams programa papildyta šiomis temomis:

„Valstybės padalijimas. 1831 m. ir 1863 m. sukilimai, prancūzmetis. Lietuvos knygos. Didysis Europos karas ir Lietuva. Lietuvos nepriklausomybės atgavimas“ [44, l. 83].

Temos būtiniems pasikalbėjimams buvo tokios:

1. Tautos atsiradimas.
2. Valstybių rūšys (monarchija, respublika).
3. Bolševizmas.
4. Lietuvos konstitucija.
5. Lietuvių tauta senovėje.
6. Senovės lietuvių šventės, papročiai, visuomenė ir politinė tvarka“ [44, l. 83].

Istorijos mokymui rekomenduota naudotis Antano Alekno (1872–1930) „Lietuvos istorijos pradžiamokslu“, Mykolo Biržiškos to paties pavadinimo vadovėliu, majoro Petro Tarasenos knygomis „Lietuvių kovos dėl nepriklausomybės“ ir „Kareivis – Lietuvos gynėjas“.

Ketvirtas ir paskutinis mokomasis dalykas kareiviams buvo *krašto pažinimas ir geografija*. *Naujokams* buvo numatytos temos:

„Lietuva ir jos sienos. Pasaulio dalys. Lietuvos žemėlapiai. Mokymas žemėlapy surasti: pasaulio dalis, didžiausius miestus, upes, kalnus, miškus, pelkes, geležinkelius ir jūrą; parodyti mūsų kaimynus ir jų sostines; parodyti laikinąsias Lietuvos sienas ir lenkų pagrobtą Lietuvos kraštą“ [44, l. 84].

Seniems kareiviams temos papildytos šitaip:

„Lietuvos paviršius, Lietuvos gyventojai. Vandens ir sausumų keliai. Žemėlapio masteliai. Saulės šiluma. Vėjai, vandens srovė. Išeito anksčiau kurso kartojimas“ [44, l. 84].

Temos būtiniems pasikalbėjimams buvo tokios:

„1. Tvanų ir ledų laikotarpio padariniai Lietuvoje.

2. Geografinė Lietuvos padėtis.

3. Lietuvos pramonė ir prekyba.

4. Lietuvos miškai.

5. Lietuvos piliakalniai, alkakalniai ir milžinkapiai“ [44, l. 84].

Šiam kursui rekomenduoti vadovėliai: Petro Klimo „Lietuvos geografija“, tokio paties pavadinimo Mykolo Biržiškos vadovėlio I dalis, Antano Vireliūno „Krašto mokslo vadovėlis“, Pelikso Šinkūno (1890–1971) ir A. Vireliūno „Vandens ir vėjo galybės“, P. Tarasenos „Gimtoji senovė“. Kaip vaizdinės mokymo priemonės rekomenduoti Povilo Matulionio (1860–1932) ir A. Vireliūno Lietuvos žemėlapiai, gaublys.

Programos sudarytojai suprato, kad „analfabetizmas mūsų kariuomenėje yra laikina nelaimė. Jis ne tik neleidžia padaryti iš piliečio sąmoningą karį, bet ir labai trukdo kareivio kariškąjį mokymą. Su ta nelaime esame priversti kovoti kiek tik galime“ [44, l. 85]. Kadangi nagrinėjamu laikotarpiu į kariuomenę šaukti Lietuvos jaunuoliai, gimę XX a. I dešimtmetyje, galėjo mokytis tik carinės Rusijos okupacijos ar I pasaulinio karo sąlygomis, tai net ir lankiusiems to meto valdines mokyklas mažai teko mokytis lietuvių kalbos, nekaltant jau apie Lietuvos istoriją. Tad neatsitiktinai lietuvių kalbos programoje pateikti pagrindiniai tuometinėje pradinėje mokykloje nagrinėti klausimai, o progra-

mos paaiškinimuose pabrėžta, kad „lietuvių kalbos mokant reikia daugiausia kreipti dėmesio ne į gramatikos kalimą, bet į kalbos praktiškąjį mokėjimą ir jos vertinimą“ [44, l. 85]. Ypač pastarajam klausimui turėjo padėti aukščiau nurodyti būtinieji pasikalbėjimai. Labai daug dėmesio kreipta ir į istorijos mokymą pabrėžiant, kad „istorijos turi būti taip mokoma, kad kareivis nejučiomis gėrėtųsi Lietuvos praeitimi ir dabartimi ir taptų patriotas; kad jaustų skirtumą tarp nepriklausomybės ir priklausomybės; šiuo tarpu ypač aiškinti Lietuvos istorinius santykius su Lenkija“ [44, l. 85].

Programoje atsispindi tuometinės iš Vakarų Europos ir JAV atėjusios pedagoginės idėjos apie mokymo ryšius su realiu gyvenimu, tarpdalykinė integracija. Ypač ji ryški tarp lietuvių kalbos ir istorijos, istorijos ir krašto pažinimo bei mokant geografijos. Praktinį integracinį ryšį su gyvenimu stebime ir aritmetikos programoje, kuri turėjo supažindinti kareivį maždaug su tuometinės pradžios mokyklos I–II skyriuose nagrinėta medžiaga:

„Aritmetikos mokslas turi kareivy išdirbti sugebėjimą nors šiek tiek pažinti tobulesnį skaičiavimą ir duoti supratimą apie metrinę sistemą“ [44, l. 85]. Beje, metrinė matų sistema Lietuvoje įvesta tik atkūrus Nepriklausomybę, iki tol vartota rusiškoji matų sistema, tad ir čia kariuomenė ištiesė pagalbos ranką tą sistemą perimti turėjusiai visuomenei.

1921 m. liepos 15 d. buvo atidaryti 2 mėnesių kareivių mokyklų mokytojų kursai. Jų klausytojais buvo asmenys, turintys 4-rių gimnazijos klasių išsilavinimą.

Darbas davė vaisių. Jau 1921 m. I pusmečio pabaigoje „iš dalyse buvusių metų pradžioje 12–26% visiškų analfabetų ir 8–30% mokančių tik skaityti beliko vos pusė, o metų gale ir visai menkas nuošimtis“ [14, p. 592], – rašė mjr. S. Kuizinas.

1921 m. fronte suvaidinti 9 karių dramos spektakliai. Sportas dar buvo vos pradinėje raidos stadijoje. K. Dineika buvo komandiruotas į Rygą, ir, jam ten susitarus, buvo pasiūsti 5 karininkai tobulintis Latvijos sporto institute rengtis būti atskirų sporto šakų treneriais-instruktoriais.

1921 m. pabaigoje Literatūros skyrius buvo įtrauktas į Karo mokslo skyrių.

1922–1925 metais švietimo ir kultūros darbas kariuomenėje vyko jau daug organizuočiau. Lėšų jau buvo „nebeubagaujama“, o skiriama iš biudžeto. Dalys stovėjo nuolatinės dislokacijos vietose, darbas gerėjo. Iš 27,25% buvusių beraščių iš kariuomenės išėjo tokiais tik 2,7%, palyginti su jų bendru skaičiumi.

1924 m. prie Aukštųjų karininkų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursų įsteigti kariuomenės fizinio lavinimo instruktorių kursai.

1925 05 07 paskelbta nauja karių mokymo programa, apimanti 17,5 mėn. mokymuisi.

1924 m. pasirodė karo valdininko J. Laucevičiaus straipsnis [16], skirtas aptarti 1921–1922 m. šaukimų naujokų išsilavinimui. Naujokų pasiskirstymas pagal tautybę matomas iš 1 lentelės.

1 lentelė

1921–1922 m. šaukimų Lietuvos kariuomenės naujokų pasiskirstymas pagal tautybę (%)

Tautybė	Metai	1921	1922
	Lietuviai		87,74
Žydai		5,40	7,68
Lenkai		3,43	2,35
Kiti		3,43	4,48

Jų išsilavinimo lygis matomas iš 2 lentelės, sudarytos remiantis minėtu straipsniu.

2 lentelė

1921–1922 m. šaukimų Lietuvos kariuomenės naujokų išsilavinimas (%)

Išsilavinimas	Lietuviai		Žydai		Lenkai		Kitos tautybės 1922 m.			
	1921	1922	1921	1922	1921	1922	Rusiai	Latviai	Vokiečiai	Gudai
Visiški beraščiai	28,00	24,70	8,86	14,27	33,72	41,42	15,24	20,00	18,28	50,00
Pusiau beraščiai	18,06	12,79	13,84	8,22	20,93	14,92	12,38	10,00	10,95	18,18
Mokantys skaityti ir rašyti savamoksliai	33,22	31,22	28,54	37,90	33,14	19,03	28,25	36,67	28,47	18,18
Lanķę ar baigę pradžios mokyklą	17,99	23,11	36,44	27,17	9,30	16,42	35,56	33,63	33,57	13,64
Turintys aukštesnį kaip pradinį išsilavinimą	2,73	8,18	12,32	12,44	2,91	8,11	8,59	–	8,73	–

Matome, kad mažiausiai išsilavinusių (beraščių) grupėje dominavo gudai ir lenkai, ne ką geresnė buvo ir lietuvių padėtis. Tai nestebina, nes būtent šių 3 tautybių Lietuvos gyventojai iki 1915 m. beveik neturėjo mokyklų gimtąja kalba, nors 1904 m. panaikinus spaudos draudimą lietuviškų pradžios mokyklų ir buvo šiek tiek įkurta (Kauno gub. – „Saulės“, Suvalkų gub. – „Žiburio“, Vilniaus gub. – „Ryto“, Latvijoje – „Žvaigždės“ draugijų), bet ne tiek, kad jose būtų galėję mokytis visi ar net dauguma lietuvių vaikų.

3 lentelėje pateikiami Lietuvos kariuomenės naujokų išsilavinimo duomenys 1925 m., paimti iš V. Steponaičio straipsnio [30].

3 lentelė

Lietuvių kariuomenės naujokų išsilavinimas 1925 m. (%)

	Lietu- viai	Žydai	Rusai	Vokie- čiai	Lenkai	Latviai	Gudai	Toto- riai	Iš viso
Bendras atitinkamos tautos naujokų procentas	87,27	5,01	3,24	2,07	2,04	0,27	0,06	0,04	100
Beraščiai	30,69	20,09	40,13	28,82	58,51	28,00	33,33	?	31,02
Mokantys tik skaityti	10,42	4,97	7,02	12,56	14,89	–	–	–	10,13
Mokantys skaityti ir rašyti, bet nesimokę mokyklose	32,41	32,18	24,08	26,70	15,96	36,00	–	–	31,65
Baigę pradžios mokyklą ar joje mokęsi	22,24	28,72	25,09	27,74	6,38	28,00	33,33	–	22,46
Baigę aukštesnę už pradžios mokyklą ar joje mokęsi	4,24	14,04	3,68	4,18	4,26	8,00	33,34	–	4,74
IŠ VISO	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Iš jų nemoka lietuviškai	–	6,26	25,09	3,67	39,89	4,08	–	–	2,02

Į beraščių „pirmąsias gretas“ 1925 m. „prasiveržė“ rusai, užimdami antrąją vietą po lenkų. Tai neatsitiktina, nes rusai buvo daugiausia kaimiečių sentikių vaikai, kurie mažai lankė valdines ar cerkvines (kurios buvo stačiatikių) rusiš-

kas mokyklas iki 1914 m., o po 1914 m. ir tų mokyklų nebeliko. Antrąją vietą (po lenkų) rusai užėmė ir pagal lietuvių kalbos nemokėjimą.

V. Steponaitis [30] pateikė ir platesnę statistiką apie naujokus beraščius ar mokančius tik skaityti (4 lentelė).

4 lentelė

Lietuvos kariuomenės naujokų, beraščių ir mokančių tik skaityti pasiskirstymas 1922–1926 m. (%)

Tautybė	1922	1923	1924	1925	1926	Vyrų gyventojų surašymo duomenys
Lietuviai	40,19	37,50	33,80	41,11	38,04	30,86
Žydai	22,49	29,23	22,33	25,06	28,79	24,60
Lenkai	56,34	64,41	56,25	73,40	56,42	31,15
Rusai	27,62	36,52	30,56	47,15	46,39	51,26
Vokiečiai	29,23	27,67	19,21	41,38	31,91	27,01
Latviai	30,00	21,74	31,82	28,00	19,23	19,99
Gudai	68,18	30,00	10,00	33,33	–	39,03
Vidutiniškai	38,78	37,12	33,01	41,15	37,99	30,71

Lentelės duomenys rodo gana liūdną – sveikiausių, stipriausių jaunų vyrų – kareivių raštingumo vaizdą tuometinėje Lietuvos kariuomenėje. Ypač didelis naujokų lenkų neraštingumas ir jis labai skiriasi nuo bendro šios tautybės Lietuvos gyventojų vyrų neraštingumo. Tai nestebina – šie naujokai buvo iš vargingiausių, nutautėjusių, neišsilavinusių sluoksnių. Tuo pat metu tarp tikraisiais lenkais save laikusiųjų buvo dauguma Lietuvos bajorų, kurių išsilavinimas buvo aukštesnis. Lenkia statistinių vyrų neraštingumą ir naujokai lietuviai, 1923, 1925 ir 1926 m. – žydai, 1922, 1923 ir 1925 m. – vokiečiai, beveik visais metais, išskyrus 1926 m., – latviai, 1922 m. – gudai.

Kitame V. Steponaičio straipsnyje [31] pateikti duomenys apie įvairių tautybių Lietuvos kariuomenės naujokų išsilavinimą 1926 metais (5 lentelė).

5 lentelė

1926 m. šaukimų Lietuvos kariuomenės naujokų išsilavinimas (%)

Tautybė išsilavinimas	Lietu- viai	Žydai	Rusai	Lenkai	Vokie- čiai	Latviai	Toto- riai	Iš viso
Beraščiai	28,71	23,90	40,32	51,55	11,00	12,50	100	28,33
Mokantys tik skaityti	8,71	5,85	9,14	16,49	12,00	12,50	–	8,71
Mokantys skaityti ir rašyti savamoksliai	28,07	21,71	24,73	18,56	23,00	25,00	–	27,02
Baigę ar lankę pradžios mokyklą	27,67	34,39	17,74	11,34	41,00	37,50	–	28,50
Baigę ar lankę aukštesnę už pradžios mokyklą	6,84	14,15	8,07	2,06	13,00	12,50	–	7,44
IŠ VISO	100	100	100	100	100	100	100	100
Paimta atitinkamos tautybės naujokų	85,67	7,32	3,32	1,73	1,78	0,14	0,04	100
Nemokėjo lietuviškai	–	20,97	33,33	40,21	8,00	12,50	–	3,49

Absoliučiais beraščiais pasirodė beesą į kariuomenę paimtieji totoriai. Toliau dideliu beraščių skaičiumi išsiskyrė lenkai ir rusai.

L. Lyno straipsnyje [20] pavyko aptikti tokio mokymo rezultatus Trečiajame Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio pėstininkų pulke (6 lentelė).

6 lentelė

Naujokų mokymo Trečiajame Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio pėstininkų pulke 1926 m. rezultatai (%)

Raštingumo lygis	Prieš apmo- kymą	Po apmoky- mo
Nemokėjo lietuviškai nei skaityti, nei rašyti	55	22
Mokėjo lietuviškai tik skaityti	13	17
Mokėjo lietuviškai skaityti ir rašyti (nelankę mokyklos)	15	44

Ši pažanga padaryta, skiriant 1 h bendrajam lavinimui per 1 dieną.

Apie įvairių tautybių naujokų pasiskirstymą pagal turėtą išsilavinimą 1921–1927 m. savo straipsnyje [29] pateikė V. Steponaitis (7–12 lentelės).

7 lentelė

**Lietuvių tautybės naujokų išsilavinimas Lietuvos kariuomenėje
1921–1927 (%)**

Išsilavinimas \ Metai	Metai							
	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	
Beraščiai	28,0	27,4	26,2	24,3	30,7	28,9	24,8	
Mokėję tik skaityti	18,0	12,8	11,3	9,5	10,4	9,1	7,6	
Mokėję skaityti ir rašyti savamoksliai	33,2	31,2	29,4	27,6	32,4	27,1	24,8	
Baigę ar lanke pradžios mokyklą	18,0	23,1	28,4	33,2	22,3	27,6	34,3	
Baigę ar lanke aukštesnes mokyklas	2,8	5,5	4,7	5,4	4,2	7,3	8,5	

Beraščių mažėjimo tendencija matoma iki 1924 m. 1925 m. jų vėl pagausėjo (tai jaunuoliai, turėję mokytis I pasaulinio karo pradžioje). 1927 m. tarp šaukiamųjų beraščių jau mažiausia – tai jaunuoliai, galėję mokytis baigiantis I pasauliniam karui, kai lietuviškų pradžios mokyklų pagausėjo. Panašios tendencijos stebimos ir II–III eilutėse.

8 lentelė

**Žydų tautybės naujokų išsilavinimas Lietuvos kariuomenėje
1921–1927 m. (%)**

Išsilavinimas \ Metai	Metai							
	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	
Beraščiai	8,9	14,3	16,3	13,0	20,1	22,9	19,9	
Mokėję tik skaityti	13,9	8,2	12,9	9,3	5,0	5,9	7,4	
Mokėję skaityti ir rašyti savamoksliai	28,0	37,9	24,0	21,3	32,2	27,3	29,8	
Baigę ar lanke pradžios mokyklas	36,3	27,2	35,5	41,7	28,7	30,9	24,3	
Baigę ar lanke aukštesnes mokyklas	12,9	12,4	11,3	14,7	14,0	13,0	18,6	
Nemokėjo lietuviškai	21,6	?	18,8	16,7	6,2	22,0	12,3	

**Lenkų tautybės naujokų išsilavinimas Lietuvos kariuomenėje
1921–1927 m. (%)**

Išsilavinimas	Metai						
	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Beraščiai	33,7	45,4	50,9	32,8	58,5	44,5	39,1
Mokėję tik skaityti	20,9	15,9	13,6	23,4	14,9	11,9	14,4
Mokėję skaityti ir rašyti savamoksliai	33,2	14,1	17,5	20,3	16,0	25,7	24,2
Baigę ar lankę pradžios mokyklas	9,3	16,4	15,2	14,1	6,4	15,6	14,4
Baigę ar lankę aukštesnes mokyklas	2,9	8,2	2,8	9,4	4,2	2,3	7,9
Nemokėjo lietuviškai	49,8	?	48,0	25,0	25,0	48,7	43,7

Įdomi lenkų beraščių dinamika. Laikotarpio pradžioje jų būta mažiausiai. Tam, matyt, turėjo įtakos 2 veiksniai: 1) 1921 m. dalis lietuvių galėjo užsirašyti lenkais, 1927 m. tokių jau buvo mažiau; 2) panaikinus spaudos draudimą, greitai lietuviškų, įsisteigė ir nemaža privačių lenkiškų pradžios mokyklų. Visai tai turėjo įtakos.

10–12 lentelėse nėra 1921 m. duomenų.

**Rusų tautybės naujokų išsilavinimas Lietuvos kariuomenėje
1922–1927 m. (%)**

Išsilavinimas	Metai					
	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Beraščiai	15,2	25,3	26,4	40,1	38,1	37,4
Mokėję tik skaityti	12,4	11,2	4,2	7,0	8,3	13,1
Mokėję skaityti ir rašyti savamoksliai	28,2	24,1	22,9	24,1	18,9	19,1
Baigę ar lankę pradžios mokyklas	35,6	28,5	32,6	25,1	25,0	21,9
Baigę ar lankę aukštesnes mokyklas	8,6	10,9	13,9	3,7	9,7	8,5
Nemokėjo lietuviškai	?	23,3	24,3	25,1	27,8	28,9

11 lentelė

**Vokiečių tautybės naujokų išsilavinimas Lietuvos kariuomenėje
1922–1927 m. (%)**

Išsilavinimas	Metai					
	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Beraščiai	18,3	18,4	13,6	28,8	22,3	21,6
Mokėję tik skaityti	10,9	9,2	5,6	12,6	9,6	7,5
Mokėję skaityti ir rašyti savamoksliai	26,5	34,5	24,9	26,7	22,4	27,1
Baigę ar lankę pradžios mokyklas	35,6	27,2	42,9	27,7	32,4	35,2
Baigę ar lankę aukštesnes mokyklas	8,7	10,7	13,0	4,2	13,3	8,6
Nemokėję lietuviškai	?	1,9	6,2	3,7	5,8	11,0

12 lentelė

**Latvių tautybės naujokų išsilavinimas Lietuvos kariuomenėje
1922–1927 m. (%)**

Išsilavinimas	Metai					
	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Beraščiai	20,0	17,4	22,7	28,0	11,5	17,4
Mokėję tik skaityti	10,0	4,3	9,1	–	7,7	12,0
Mokėję skaityti ir rašyti savamoksliai	36,7	26,1	22,7	36,0	30,8	25,1
Baigę ar lankę pradžios mokyklas	33,3	43,5	36,4	28,0	46,2	36,8
Baigę ar lankę aukštesnes mokyklas	–	8,7	9,1	8,0	3,8	8,7
Nemokėję lietuviškai	?	–	–	4,0	19,2	21,7

13 lentelėje, sudarytoje pagal V. Steponaičio straipsnį [27], stebima beraščių skaičiaus dinamika tarp atskirų tautybių Lietuvos kariuomenės kareivių (K) ir Lietuvos gyventojų (L).

Beraščių skaičius Lietuvos kariuomenėje ir Lietuvoje 1921–1927 m. (%)

Tautybė Metai	Lietuvių		Žydų		Lenkų		Rusų		Vokiečių		Latvių	
	K	L	K	L	K	L	K	L	K	L	K	L
1921	46,0	31,7	22,8	18,3	54,6	37,6	NĖRA DUOMENŲ					
1922	40,2	31,7	22,5	18,3	56,3	37,6	27,6	34,6	29,2	29,9	30,0	17,4
1923	37,5	31,7	29,2	18,3	64,5	47,6	36,5	34,6	27,6	29,9	21,7	17,4
1924	33,8	38,5	22,3	15,6	56,2	40,2	30,6	50,8	19,2	31,6	31,8	17,1
1925	41,1	38,5	25,1	15,2	73,4	43,7	47,1	48,4	41,4	25,7	28,0	26,6
1926	38,0	38,4	28,8	18,8	56,4	43,1	46,4	57,1	31,9	29,8	19,2	22,7
1927	32,4	36,8	27,3	19,0	53,5	44,8	50,5	53,3	29,1	25,4	30,4	21,7

Lietuvių kareivių beraščių skaičius nuo 1926 m. tapo mažesnis už gyven-tojų beraščių skaičių, rusų kareivių – visą laiką buvo mažesnis, vokiečių – 1925 ir 1926 m. buvo didesnis, latvių – tik 1926 m. buvo mažesnis, o žydų ir lenkų – visą laiką didesnis.

Kriptonimu B. pasirašęs autorius [5] pateikė 1923 (1924) metų kareivių be-raščių (jais laikė ir mokančius tik skaityti) pasiskirstymą pagal kariuomenės dalis (%):

pėstininkų dalyse vien lietuvių, sudariusių 83,68 (86,81)% beraščių, buvo 44,42 (41,84)%; kavalerijoje vien lietuvių, sudariusių 93,15 (92,64)%, beraš-čių buvo 21,63 (21,63)%;

artilėrijoje vien lietuvių, sudariusių 94,21(94,07)%, beraščių buvo 19,91 (31,89)%;

inžinerinėse dalyse vien lietuvių, sudariusių 87,81 (90,15)%, beraščių buvo 27,6 (27,08)%;

aviacijoje vien lietuvių, sudariusių 93,69 (89,66)%, beraščių buvo 4,5 (15,38)%.

Labai plačią statistiką apie kareivių išsilavinimą pagal ginklo rūšis radome V. Steponaičio straipsniuose [29–31].

Kaip rašo V. Steponaitis, „Skirstant naujokus į kariuomenės ginklų rūšis,

laikomasi to principo, kad specialiosioms ginklo rūšims reikalingi didesnio išsilavinimo kareiviai <...>. Tuo būdu į pėstininkų dalis patenka daugiausia beraščių“ [29, p. 481].

B. rašė, kad greitai padėtis nepagerės, nes „Tikėtis, kad veikia sąlygos pagerės, nėra pagrindo <...>. Mūsų bendras švietimas nuo 1922 iki 1925 m. ne tik kad negerėjo, bet net blogėjo: 1922 m. buvo 120 000 mokinių, 1923 m. – 117 000, 1924 m. – 118 000, tuo tarpu vaikų, turėjusių eiti mokslus (7–14 metų), buvo 300 000“ [5, p. 334]. Tad „Švietimo ministerija galės padėti ne anksčiau kaip už 15–16 metų, vadinasi, per tą visą laiką turėsime ir mes kovoti su analfabetizmu kareivių tarpe“ [5, p. 334]. Turime pasakyti, kad čia B. klydo, švietimas Lietuvoje vystėsi dinamiškiau ir padėtis, kaip matysime, pagerėjo daug greičiau.

B. nurodė, kad su panašiomis problemomis susidūrė ir kitos Europos šalys, kurių ir kultūrinė praeitis, ir tuometinė būklė buvo geresnė. Antai Čekoslovakija 1925 m. išmokė 5130 kareivių beraščių. Prancūzijoje yra 15–20% karių beraščių, Lenkijoje – 70–80%, o Rusijoje – net 90–95%. Visur skiriamas didelės pinigų sumos neraštingumui įveikti.

Prastas ir bendro kareivių išprusimo lygis. „Per inspektoriaus apžiūrėjimus galėjai išgirsti daug dalykų, gražiai atpasakotų iš statutų, tačiau reikėdavo rausti dėl atsakymų iš vadinamojo „tėvynės pažinimo“. Istorijos ir geografijos dalykus dar šiaip taip atpasakodavo. Klausiamas apie ką nors iš dalies istorijos, valstybės sutvarkymo, kareivis tyli ir žiūri, lyg būtų kokią nors gudriausią dalyką išgirdęs“ [5, p. 335], – rašė B. Todėl, jo nuomone,

- „1) švietimo darbas nėra antraeilis <...>,
- 2) už švietimo darbą <...> turėtų atsakyti dalies vadas,
- 3) kareivį galima ir reikia sąmoninti per švietimo pamokas“ [5, p. 335].

O „Kai kam dar ir šiandien sapnuojasi „soldatu dumat' nie polagajetsia“ <...>. Mūsų laikai – progreso ir kultūros laikai, tamsumas reikia atsidėjus šalinti, ypač valstybės gynėjų eilėse <...>. Kariuomenė, kurioj nebus tarp kareivio ir karininko artimų dvasios santykių, pirmose kautynėse bus nugalėta“ [5, p. 335]. Tai buvo gana tolregiškas numatymas – taip atsitiko su Lenkijos kariuomene 1939 m.

Tad, nors kai kas ir pasisakė prieš bendrąjį lavinimą kariuomenėje – tai esanti švietimo ministerijos pareiga, o kariuomenėje turi rūpėti išmokyti tik karo dalykų [11], – nuo 1926 m. stebimas labai didelis susirūpinimas karei-

vių švietimu. Štai straipsnyje [10] apie kareivių švietimą 1926 m. rašoma, kad 1926 01 20 mjr. R. Burokas paskirtas rūpintis Lietuvos kariuomenės švietimu ir kultūros darbu joje. Jis pirmiausia susipažino su padėtimi kariuomenės dalyse. Po apžiūros buvo nupirkta ir išsiųsta dalims šie vadovėliai bei mokymo priemonės: 1) Jono Murkos skaitymo knygos „Vaikų darbymečiui“ I–II d. (po 500 egz.); 2) Stasio Matjošaičio-Esmaičio skaitymo knygos „Sakalėlis“ I–II d. (po 500 egz.); 3) Antano Aleknos „Lietuvos istorijos pradžiamokslis“ (500 egz.); 4) Juozo Damijonaičio „Lietuvių kalbos gramatika“ (500 egz.); 5) J. Damijonaičio „Aritmetikos uždavinynas“ I–II d. (po 200 egz.); 6) A. Vireliūno „Krašto mokslo vadovėlis“ (500 egz.); 7) Felikso Šinkūno ir A. Vireliūno „Krašto mokslo vadovėlis“ (300 egz.); 8) abėcėlė (770 egz.); 9) gaublys (15 vien.); 10) A. Vireliūno „Lietuvos žemėlapis“ (49 vien.). Pats kareivių „Mokymas skaityti, rašyti, skaičiuoti, tėvynę pažinti (Lietuvos istorija ir geografija) ėjo įvairiai: vieni į tai žiūrėjo pro pirštus, manydami, kad tai neesminis dalykas, kiti, didelės tarnybos išeišig apkrauti, neįstengė įveikti buvusios plačios švietimo programos“ [10, p. 358]. „Kur buvo sėkmingas mokymas, ten ir rezultatai pasirodė geri, kaip pav., <...> 4 pėst. L. K. M. (Lietuvos karaliaus Mindaugo – A. A., R. K.-M.) pulke, kuris 1925 m. gegužės mėn. gavęs analfabetų 27%, atsargon paleido tik 5,4%, 1925.XI – analfabetų 34%, paleidžiant liko tik 5,2%“ [10, p. 358]. Pats mokymas „ėjo dviejų tipų mokyklose: analfabetų ir mokančių skaityti bei rašyti. Kai kur analfabetai buvo pavesti kuopų vadų nuožiūrai (9 pėst. pulke). Mokė karininkai, karo valdininkai, kar. gydytojai, pulkų kapelionai ir kareiviai, buvę mokytojai“ [10, p. 358]. Tačiau beraščiais lieka tie kareiviai, kurie ar sirgo, ar buvo komandiruotėse, ar dalių vadų pranešimais, buvo „nevisiškai intelektualiai išsivystę ir psichiškai nesveiki žmonės“.

Mokymo blogosios pusės: dalyse vis dar mokoma „dailyraščio“, pasirašyti savo pavarde, įvairių gramatikos gudrybių, visiškai nereikalingų rašymui ar skaičiavimui [10, p. 358–359].

Grįžtant prie beraščių mokymo rezultatų, tai šiek tiek duomenų pavyko aptikti archyvuose. Antai 1926 m. spalio mėn. 14 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo 2-ojo pėstininkų pulko kareivių mokymo rezultatus tikrino mjr. V. Steponaitis. Tikrinimo rezultatai užfiksuoti aktu ir pateikti lentelėje (14 lentelė) [43, l. 54].

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo 2-ojo pėstininkų pulko kareivių mokymo rezultatai 1926 m.

Į pulką priimta beraščių	Patikrintas beraščių skaičius	Iš jų išmoko		Patikrintas tik skaityti mokėjusių skaičius	Iš jų išmoko rašyti
		<i>tik skaityti</i>	<i>skaityti ir rašyti</i>		
122	97	4	58	21	19

Pastebėta, kad į patikrinimą neatvykę gulėjo ligoninėje ar buvo kur nors komanduoti.

Panašiai mokomosios baterijos vadas praneša, kad iš 1926 m. priimtų į tarnybą 8 beraščių 5 išmoko skaityti ir rašyti, o iš 9 mokaščių tik skaityti visi išmoko rašyti. Pastebima, kad 3 beraščiai tokie ir liko, nes jų intelektualinė būklė prasta [43, l. 61]. Tai nestebina, nes juk kariuomenėje negalėjo atsirasti pedagogų, galinčių sėkmingai dirbti su protiškaici atsilikusiais asmenimis, nes pirmoji pagalbinė mokykla tokiems vaikams buvo įkurta Kaune tik 1931 m.

1926 m. kariuomenėje buvo perskaityta 460 paskaitų, organizuotos 48 ekskursijos kariams („jų daugiausia padarė šarvuotųjų rinktinė – 12; yra dalių, kurios visiškai nedarė ekskursijų, tokių yra net Kauno įguloj. Čia tai jau tikras apsilaidimas!“ [10, p. 359]). Rekomenduota ekskursijas rengti naudojantis Vinco Ruzgo (1890–1972) metodine priemone „Mokyklų ekskursijos“ (K., 1926). Kaune veikęs plk. lt. V. Braziulevičiaus vadovaujamas karių teatras pastatė 8 spektaklius, kas šeštadienį rengė įvairius karių vakarus. Provincijos dalis lankė ir šis teatras, ir valstybės teatro trupė. Iš viso 1926 m. visos kariuomenės mastu organizuota 376 spektakliai ir vakarai. Kai kuriose dalyse veikė savos saviveiklinės trupės, kino teatrai. Dalis pasiekdavo 20 pavadinimų laikraščiai, daugumą jų redakcijos siuntė veltui. Dalyse veikė karių klubai, skaityklos, 45 bibliotekos (per metus joms nupirka apie 2 000 leidinių).

K. Abaravičius akcentavo tai, kariuomenė padeda šviesti Lietuvą: „Paleistieji grįžta atgal į kaimus ir miestelius, įnešdami į įvairių Lietuvos kampelių gyvenimą naujų bruožų, nes tarnavimas kariuomenėje padaro tam tikrą įtaką jų

pasaulėžiūrai, sielai ir kūnui“ [1, p. 23]. Siūlė ugdyti meilę sportui, darbštumą, sąžiningumą, dorovę. Pabrėždamas, kad sporto instruktoriai kariuomenės dalyse buvo, kartu siūlė įsteigti ir švietimo instruktorių etatus.

P. Lesauskis aptarė [17] kareiviams skaitomų paskaitų metodikos klausimus. Karininkams, skaičiusiems paskaitas, patarė laikytis mokymo prieinamumo principo, naudoti diskusijas.

V. Bičiūnas analizavo [4] karių bibliotekų komplektavimo klausimus. Siūlė joms įsigyti Antano Vienuolio (1882–1957) „Karo korespondento užrašus“, Gi de Mopasano (*de Maupassant*, 1850–1893) kūrinis, Karo mokslo valdybos išleista knygą „Kareivis – Lietuvos gynėjas“, siūlė leisti „Kariuomenės skaitymo“ knygeles, kuriose „turėtų rasti sau vietas ir Lietuvos istorijos bei geografijos aprašymai, ir praktiniai darbų bei amatų <...> vadovėliai, ir ypač – patriotiško turinio dailioji literatūra“ [4, p. 314]. Pabrėžė, kad tokią knygelių seriją išleido vokiečiai prieš I pasaulinį karą.

Kriptonimu K. pasirašytame straipsnyje [12] rašoma apie tai, kad 1928 01 31 Kauno karininkų ramovėje įvyko IV kariuomenės švietimo vadovų suvažiavimas. Buvo atvykę 28 vadovai. Pirmininkavo Karo mokslo valdybos viršininkas gen. št. plk. V. Skorupskis, sekretoriavo – mjr. S. Kuizinas. Pradžioje kalbėjo gen. št. plk. V. Skorupskis. Ypač akcentavo puskarininkų kultūrinio lygio kėlimą. Toliau „ėjo pranešimai iš vietų. Bendras pranešimų vaizdas: švietimo reikalai kariuomenėje gerėja, vis mažiau išeina iš kariuomenės beraščių ir, reikia džiaugtis, pati kariuomenė jų jau mažiau gauna“ [12, p. 80]. Po to buvo paskaitos. Ats. mjr. J. Laurinaitis skaitė paskaitą „Pratinkime kareivį skaityti laikraštį“, mjr. A. Ružancovas – „Kareivių bibliotekos“, plk. ltn. P. Tarasenko – „Mokymo metodai“, Karo mokslo valdybos švietimo dalies vedėjas plk. ltn. R. Burokas – „Kareivių švietimas“.

Reikia pažymėti, jog kariuomenės vadovybė greitai reaguodavo į naujų žiniasklaidos šaltinių pritaikymą kareivių išsilavinimo ir kultūros lygio kėlimui. Antai 1926 m. Lietuvoje įrengus radijo stotį ir pradėjus radijo transliacijas, kariuomenės dalyse imta įsigyti radijo imtuvus ir kareiviams laisvu nuo tarnybos laiku organizuotas radijo laidų klausymasis. Vadovybė tai skatino ir reikalavo atskaitų apie šią darbo sritį. 1928 m. archyvinėse bylose yra gausybė dalių raportų apie radijo naudojimą kareivių švietimui ir kultūros lygio kėlimui. Štai vienas jų, atsiųstas Pirmojo husarų didžiojo Lietuvos etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos pulko vado (1928-03-21, Nr. 9928):

„Karo mokslo valdybos Viršininkui

Atsakydamas į raštą 47340 nr. iš š. m. kovo mėn. 13 dienos, pranešu:

1. Man pavestame pulke yra radijo imtuvas.
2. Yra vienas, pastatytas pulko kareivių klube.
3. Radijo imtuvas lempinis.
4. Per jį girdimos visos Europos stotys.
5. Prieš sovietų Rusijos propagandą vedama kontrolė ir Rusijos paskaitų neklausoma.
6. Reikėtų dar įvesti visuose eskadronuose ir komandose.
7. Esamas pulke aparatas kainavo 900 litų“ [45, l. 457].

Kultūros ir švietimo sekcija didelį darbą atliko ir dar vienoje srityje – propaguodama sportą. Čia kariuomenė irgi grojo „pirmuoju smuiku“, sportinis gyvenimas tada visuomenėje irgi tik pradėjo formuotis. Bet tai būtų jau atskirų tyrimų objektas.

6.2. Kareivių išsilavinimo ir kultūros lygio kilimas antruoju Nepriklausomos Lietuvos dešimtmečiu

Konstatavus padėties gerėjimą, straipsnių apie kareivių švietimą mažėjo, jų turinys, analizuojamos juose problemos ėmė kisti. Gana ilgai tais klausimais nieko nerašyta. 1936 m. išspausdintas jaunesniojo leitenanto K. Rapšio straipsnis [22]. Jame pabrėžiama, kad tarp naujokų vis dar pasitaiko beraščių ir nedidelio išsilavinimo žmonių. Svarbu juos išmokyti pažinti skaičius, skaityti, rašyti, atlikti 4 aritmetikos veiksmus, perprasti numeraciją. Nereikia pavesti to darbo liktiniams puskarininkiams, nes „mokyti gali tik tas, kuris pats moka ir žino, kaip tas žinias perduoti kitiems“ [22, p. 189], todėl mokyti turi karininkas. Daugiau dėmesio skirti krašto pažinimui (tam rekomendavo ekskursijas). Panaudoti tam žygius po reikšmingesnius istorinius-geografinius Lietuvos objektus. Be karininkų, rekomendavo įtraukti į švietimo darbą labiau išsilavinusius karius, ypač mokytojus.

Jaunesnysis leitenantas J. Babilius papildė [3] Rapšio mintis. Kadangi kariuomenėje daugiausia tarnauja ūkininkų vaikai, tai reikia duoti jiems žinių iš tų sričių, kurios Lietuvos žemės ūkyje silpnai išvystytos: sodininkystės, daržininkystės. Tam siūlė panaudoti ir karių laisvalaikį. Mokytų karininkai ir kareiviai, baigę žemės ūkio mokslus. Sekmadieniais – organizuoti ekskursijas į pavyzdinius ūkius.

J. Itn. J. Babilius kėlė klausimą apie vis dar pasitaikančių mažai raštingų kareivių mokymo problemas. Tokie atsilikėliai ir patys vargsta, ir kitiems trukdo mokytis. Todėl kiekviename pulke reikėtų sudaryti atskirą tokių atsilikėlių kareivių būrį (po 3 mėnesių tarnybos) su atskira mokymo programa, pritaikyta jų išprusimui. Daug dėmesio joje reikia skirti kareivių bendrajam išsilavinimui. Tokio būrio vadu turi būti skiriamas gabus karininkas, gerai išmanęs pedagogiką, nusimanęs mokymo bei auklėjimo srityje, ją mėgstantis. Būrininkus ir skyrininkus – parinkti kuo geresnius, kuo labiau išprususius. Tokių atsilikėlių buvimas aiškintinas tuo, kad ne visi tėvai laikėsi privalomojo mokymo įstatymo reikalavimų. Dalis atsilikėlių – atsilikę protišcai, todėl prasėdėję pradžios mokyklose iki 14 metų ir beveik nieko neišmokę.

Paskutinis, rašęs šiais klausimais, buvo Itn. K. Rutkauskas. Jo straipsnyje konstatuota, kad „Mūsų karinis parengimas <...> tapo jau gilus, paremtas mokslo, dargi įvairiausių sričių, paskutinių dienų dėsniais. Jau eiliniam kovotojui tenka susidurti su daugeliu <...> technikos, <...> chemijos, <...> aukštosios matematikos ir kt. mokslų <...> sąvokomis, terminais <...>“ [23, p. 576]. Tam reikia kelti bendrąjį karių išsilavinimo lygį. Tad „yra visuomet du sunkumai: arba dėl nepakankamo bendrojo apsišvietimo neįmanoma bus pasiekti (tam tikro lygio – A. A., R. K.–M.), arba pasieksime grynų mechanišku iškalimu, toks žmogus tampa automatu, nėra sąmoningumo“ [23, p. 576]. „Mūsų tikslas turėti ne karį automatą, bet gyvą, pilną energijos, sąmoningą kovotoją, su savo sveika iniciatyva ir kūrybiška valia savo ribose“ [23, p. 577]. Švietimo vadovui turi talkininkauti visi karininkai. Tinkamai šiems tikslams būtina panaudoti šeštadienius, sekmadienius. Kuopose turi būti skaitoma ir aptariama periodinė spauda, turi būti įrengta skaityklėlė, organizuojami pašnekesiai, meno valandėlės, savo kūrybos konkursai, radijo klausymas, mokomasi žygio dainų ir pan. Batalione, pulke turi būti organizuojamos paskaitos („valiai, protui, patriotizmui“), meno saviveikla, teatrų, filmų lankymas, ekskursijos. Straipsnis parašytas 1939 m. Kaip matome, straipsnyje analizuojami klausimai atspindi

kardinaliai pasikeitusią padėtį, palyginti su buvusia prieš 15 metų.

Nedaug, bet rašyta ir apie karininkų vaidmenį karių švietime: „Negaliu pamiršti <...> kpt. Tomkaus <...>. Jis savo kuopos kareivius ir mokė, ir lavino. Pvz., šventadieniais jis savo kareivius išvesdavo į gamtą, labai įvairiai ir įdomiai su jais laiką praleisdavo. Pirmą šventadienį, kai jis pasiūlė su juo eiti, norinčių atsirado vos keli kareiviai, o vėliau eidavo jau visa kuopa“ [41, p. 438], – rašė plk. K. Žukas.

Taigi II Nepriklausomybės dešimtmetyje padėtis kardinaliai pasikeitė. Išaugo bendroji tautos kultūra, nes Lietuva švietimo srityje per pora dešimtmečių pasiekė didelių laimėjimų švietimo srityje. Apžvelgsime juos, remdamiesi A. Ažubalio monografija [2].

1918 11 11 sudarius pirmąjį ministrų kabinetą, buvo įsteigta pirmoji Lietuvos Respublikos švietimo ministerija. Jos valdytoju buvo paskirtas istorijos mokytojas Jonas Yčas. Svarbiausias jos rūpestis buvo organizuoti pradžios ir vidurines mokyklas, nes tuo metu veikė vos 8 gimnazijos ir 11 progimnazijų. Ministerija organizavo pradžios mokyklų delegatų ir švietimo ministerijos įgaliotinių suvažiavimą (1918), pradinių mokyklų mokytojų konferenciją (1919 m. pradžioje). Jų nutarimais ir buvo vadovaujamosi iki Steigiamojo Seimo.

1918 12 16–1919 04 21, 127 dienas, Maskvos bolševikų marionetė, V. Kap-suko vadovaujama Lietuvos–Baltarusijos sovietinės respublikos vyriausybė, dalyje Lietuvos bandė taikyti mokyklai Rusijos sovietinės mokyklos modelį. Daugiau buvo nuveikta nemokamo, visiems prieinamo mokslo propagavimui, o pačios mokyklos kūrimui nieko ypatingo nepadaryta.

1918–1940 m. laikotarpiu Lietuvoje buvo sukurta tautinės mokyklos sistema. Nualintam kraštui reikėjo pagalbos ir žinių mokyklai kurti. Kaip į pavyzdį buvo orientuojamasi į Skandinaviją, Vokietiją ir Šveicariją. Į Lietuvą parengti mokyklos kūrimo projekto buvo pakviestas Suomijos Helsinkio universiteto profesorius Augustas Robertas Niemis (*Niemi*, 1869 07 25 Lemu–1931 10 28 Helsinkyje), ištikimas Lietuvos bičiulis, dar prieš I pasaulinį karą daug kartų lankęsis Lietuvoje, rinkęs ir skelbęs savo mokslo darbuose lietuvių tautosaką. Susipažinęs su padėtimi, jis parengė „Medžiagą Lietuvos mokyklų reformai“, kuri tuoj pat buvo išversta į lietuvių kalbą ir išleista. Čia jis plačiai supažindino su Švedijos, Norvegijos, Danijos, Suomijos, JAV, Anglijos, Vokietijos, Austrijos, Prancūzijos, Šveicarijos, Italijos mokyklų sistema ir jų programomis, teikė rekomendacijas Lietuvos mokyklų kūrimui, siūlydamas tuo metu moderniausio

naujojo auklėjimo krypties mokyklos organizavimo ir mokymo turinio parengimo principus. Itin daug dėmesio skirta pradinei mokyklai. Lietuvos pedagogai lankėsi kituose kraštuose, domėjosi pradinio švietimo juose, paskelbė šia tema daug straipsnių pedagoginėje spaudoje.

Steigiamasis Seimas 1920 m. išleido Pradžios mokyklų įstatymą, kuris nustatė ketverių metų privalomosios pradinės mokyklos lankymo laiką (buvo numatyta, kad mokiniai privalo arba baigti ją, arba lankyti iki 14 m.). Tačiau dėl ekonominių sunkumų, mokytojų trūkumo privalomas pradinis mokymas buvo įgyvendintas tik 1928–1933 m. palaiapsniui, pirmiausia įvedant jį Lietuvos pakraščiuose apskrityse, ir tik vėliau – centrinėse apskrityse ir Kaune, kur ir taip mokiniai jau gausiai lankė mokyklas. Mokytojų darbo priežiūrą pagal aukščiau minėtą įsakymą vykdė Švietimo ministerijos skiriamas apskrities mokyklų inspektorius. Stambesnės apskritys skirstomos į rajonus ir rajonui skirtas atskiras inspektorius. 1925 m. Pradžios mokyklų įstatymas kiek pakeistas, numatant, kad gali būti pradžios mokyklų ir su aukštesniais skyriais. Tačiau šešių skyrių pradžios mokyklos imtos steigti tik 1933 m. 1936 m. išleistas naujas Pradžios mokyklų įstatymas, kuriuo privalomasis pradinis mokymas pratęsiamas iki 6 skyrių baigimo (arba iki 15 m.). Pradžios mokyklose buvo mokoma šių dalykų: tikybos, lietuvių kalbos, skaičiavimo, tėvynės pažinimo, istorijos, geografijos, gamtos, dailės dalykų, rankų darbų, muzikos ir dainavimo, kūno kultūros. Pradžios mokyklos parengdavo gana raštingus mokinius. Gerai buvo organizuotas patriotinis auklėjimas, daug dėmesio skirta etiniams principams, humaniško ugdymui. Absoliučioje daugumoje pradžios mokyklų buvo dėstoma lietuvių kalba. Antrą vietą užėmė žydų, trečią lenkų mokyklos, toliau ėjo latvių, vokiečių, rusų ir gudų (viena mokykla Zarasų aps.) dėstomomis kalbomis. Tautinių bendrijų mokyklose buvo gerai organizuotas valstybinis lietuvių kalbos mokymas. Tačiau realizuoti privalomą šešiametį pradinį mokymą iki galo nespėta. 1940 m. apie 10% 7–14 metų vaikų pradžios mokyklos nelankė, nemaža dalis jos nebaigė. 1938 m. apie 50% pradžios mokyklų dirbo nepriklausomybę atgavus pastatytuose pastatuose, 1950 m. buvo numatyta visas pradžios mokyklas įkurdinti tipiniuose pastatuose. Tokiuose pastatuose, skirtuose 6 skyrių pradžios mokykloms, pokario metais Kavarske, Pasvalyje, Ubiškėje (Telšių raj.) ir kitur ilgai dirbo vidurinės mokyklos.

Vidurinę mokymo grandį 1919–1940 m. sudarė progimnazijos (ilgai vadintos vidurinėmis mokyklomis) ir gimnazijos (ilgai vadintos aukštesniosio-

mis mokyklomis). Iki 1936 m. gimnazijoje buvo 8, progimnazijoje – 4 klasės, po 1936 m. – atitinkamai 7 ir 3 klasės. Progimnazijos buvo steigiamos mažesniuose miestuose. Iš pradžių, trūkstant tarnautojų, jais galėjo tapti baigusieji progimnazijas ir specialius kursus. Štai kokia buvo 1935–1936 m. m. pradžios statistika: vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų buvo iš viso 91, iš jų lietuviškų – 64 (valstybinių – 49: vidurinių – 24, aukštesniųjų – 25; privačių – 15: vidurinių – 3, aukštesniųjų – 12), tautinių mažumų mokyklų – 27 (vidurinių – 8, aukštesniųjų – 19). Tautinių mažumų mokyklos buvo: žydų – 20 (vidurinių – 6, aukštesniųjų – 14), lenkų – 3 aukštesniosios, vokiečių – 2 (1 vidurinė, 1 aukštesnioji), rusų – 1 aukštesnioji, latvių – 1 vidurinė (Joniškyje). Mokytojų seminarijų buvo 7 (valstybinių – 4, privačių: 2 lietuviškos, 1 žydų). 1939–1940 m. m. valstybinių gimnazijų būta 61. Privačių lietuviškų gimnazijų buvo 11, žydų – 14, lenkų – 3, vokiečių – 1, rusų – 1. Valstybinių progimnazijų buvo 7, privačių: lietuvių – 2, žydų – 4, vokiečių – 1. Taigi 1939–1940 m. m. buvo gimnazijų tiek, kiek 1935–1936 m. m. buvo gimnazijų ir progimnazijų: dalis progimnazijų virto gimnazijomis, atidaryta ir naujų gimnazijų.

Už mokslą gimnazijose ir progimnazijose reikėjo mokėti. Tačiau tas mokestis buvo nevienodas. Dalis mokinių turėjo mokėti aukščiausią kainą – 150 Lt per metus. Daliai tas mokestis buvo sumažintas iki 75 ar 50%. Gerai besimokantys neturtingi mokiniai buvo atleidžiami nuo mokesčio. Už kai kuriuos neturtingus mokinius sumokėdavo tėvų komitetai, labdaros organizacijos. Buvo ir tam tikros kategorijos mokinių, kuriems už mokslą nereikėjo mokėti: savanorių, mokytojų vaikai. Neturtingus ir itin gabius vaikus glausdavo ir leisdavo į mokslus vienuolynai, turėję mokyklas su bendrabučiais. Marijonų gimnazija buvo Marijampolėje, pranciškonų – Kretingoje, jėzuitų – Kaune. Moterų vienuolynas išlaikė ir mergaičių gimnaziją Kaune. Buvo ir vienuolynų išlaikomų progimnazijų: Plungėje, Saldutiškyje ir kitur.

Visų klasių vaikams iš visų dalykų buvo išleisti originalūs vadovėliai, kai kurių dalykų – po kelis variantus. Vadovėliai buvo nepigūs, jų išsaugojimu, perpardavimu rūpinosi patys moksleiviai.

1919–1940 m. veikė ir gana daug įvairių profilių specialiųjų, aukštesniųjų, vidurinių ir žemesniųjų mokyklų. Į jas būdavo priimami moksleiviai, baigę keturias arba šešias gimnazijos klases. Tai buvo komercinės, techninės, žemės ūkio, miškininkystės, meno, muzikos, medicinos, buhalterijos, mašinraščio mokyklos. Jose mokslas trukdavo 2–4 metus.

Rūpintasi amatų mokymu. Amatų mokyklas daugiausia steigė privačios organizacijos. Be mokyklų, veikė ir trumpalaikiai amatų kursai.

Anomaliems vaikams buvo įsteigtos aklųjų, kurčiųjų, protiškai atsilikusių vaikų mokyklos. Jos pradėtos steigti trečiojo dešimtmečio pabaigoje ir dar neapėmė visų vaikų invalidų. Todėl, matyt, II dešimtmečio beraščiai kariuomenėje buvo protiškai atsilikusieji.

Darželinio amžiaus vaikai augo šeimose, auginami motinų. Tačiau būta ir vaikų darželių, kurie privačia iniciatyva pradėti steigti 1927 m. Jais rūpinosi „Lietuvos vaiko“, ir „Caritas“ draugijos, privatūs asmenys. 1940 m. buvo 197 darželiai.

1935–1936 m. m. pagrindinių Lietuvos mokyklų mokytojų ir mokinių skaičių iliustruoja 15 lentelė.

15 lentelė

Lietuvos mokyklų, mokytojų ir mokinių skaičius 1935–1936 m. m.

Mokyklų laipsnis	Mokyklų tipas								
	Bendrosios			Specialiosios			Iš viso		
	mo- kyklų	moky- tojų	moki- nių	mo- kyklų	moky- tojų	moki- nių	mo- kyklų	moky- tojų	moki- nių
Aukštosios	1	286	3334	5	138	793	6	424	4127
Aukštesniosios	62	1041	14642	22	314	3437	84	1355	18079
Vidurinės	44	363	5111	85	596	4691	129	959	9802
Pradžios	2547	5228	281335	–	–	–	2547	5228	281335

Didžiausia aukštoji mokykla buvo Lietuvos (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo) universitetas, įkurtas Kaune Aukštųjų kursų pagrindu 1922 02 16. Jis turėjo Humanitarinį, Teologijos-filosofijos, Teisų, Matematikos-gamtos, Medicinos, Technikos fakultetus. Jame dirbo aukštos erudicijos dėstytojų kolektyvas. Profesorių Mykolo, Vaclovo ir Viktoro (1886–1964) Biržiškų, K. Būgos (1879–1924), F. Butkevičiaus (1887–1934), V. Čepinskio (1871–1940), J. Ereto (*Ehret*, 1896–1984), O. Folko (*Volk*, 1892–1989), J. Graurogko (1860–1930), J. Jablonskio (1885–1968), I. Jonyno (1884–1954), J. Yčo, L. Karsavino (1882–1952), I. Končiaus (1886–1975), A. Maceinos (1908–1987), V. Mykolaičio-Puti-

no (1893–1967), M. Romerio (1880–1945), A. Salio (1902–1972), V. Sezemano (1884–1963), P. Skardžiaus (1899–1975), B. Sruogos (1896–1947), S. Šalkauskio (1886–1941), J. Vabalo-Gudaičio, Z. Žemaičio ir kt. darbai įėjo į lietuvių kultūros lobyną. 1922 m. Kaune atidaryta Meno mokykla. 1924 m. ėmė veikti Žemės ūkio akademija Dotnuvoje. Vėliau Kaune atidarytos: Konservatorija (1933), Aukštieji kūno kultūros kursai (1934), Veterinarijos akademija (1936). Klaipėdoje buvo įkurti Prekybos (1934) ir Pedagoginis (1935) institutai.

Ypatinga padėtis visais atžvilgiais, taip pat švietimo, buvo Klaipėdos ir Vilniaus kraštuose. Klaipėdos kraštas 1919 m. Versalio taikos sutartimi buvo atskirtas nuo jį užgrobusių Vokietijos, bet Lietuvai perduotas tik po 1923 m. Klaipėdos sukilimo Paryžiaus konvencija (1924 m.). Čia galutinai ir oficialiai buvo įteisinta dvikalbystė. Mokyklose vyravo Vokietijos mokymo sistema. Lietuviai įkūrė Klaipėdos krašto mokyklų draugiją, kuri 1938 m. išlaikė 47 privačias pradžios mokyklas, tris gimnazijas, teikė paramą Klaipėdos valstybinei lietuvių gimnazijai. Hitlerinei Vokietijai 1938 m. aneksavus Klaipėdos kraštą, lietuviškos mokyklos jame buvo uždarytos.

Vilniaus kraštas Lenkijos pilsudskininkų buvo okupuotas du kartus: 1919 04–1920 07 ir 1920 10–1939 09. Nuo pat pirmųjų okupacijos dienų oficiali šio krašto kalba buvo lenkų. Negalėdami ir nenorėdami mokyti vaikų valstybinėse mokyklose, lietuviai leido juos į „Ryto“ draugijos mokyklas. Ši draugija ir mokyklos okupantų buvo nuolat persekiojamos. Vis dėlto iki 1927 m. mokyklų daugėjo. Bet jau 1927 m. buvo uždarytos 47 pradžios mokyklos (apie 2000 kaimo vaikų) ir Vilniaus lietuviškoji mokytojų seminarija (292 auklėtiniai). 1934 m. beliko 36, o 1938 m. – tik 2 pradžios mokyklos ir Vilniaus Vytauto Didžiojo lietuvių gimnazija (Švenčionių buvo uždaryta). Tačiau daug kur lietuviai nepasidavė: vietoj uždarytų mokyklų buvo steigiamos skaityklos, kur slapta mokėsi vaikai, atgimė caro laikais įprastos slaptosios daraktorių mokyklos.

Taigi 1918–1940 m. nepriklausomoje Lietuvoje buvo sukurta mokyklų sistema, išaugo mokytojų ir dėstytojų profesinis pasirėngimas, nusistovėjo mokymo turinys, buvo parengti originalūs vadovėliai ir kitos mokymo priemonės, pastatyta daug mokyklų pastatų. Visa švietimo sistema buvo grindžiama tautos dvasia, kėlė dorą, ugdė visuomeniškumą. Patenkintos buvo ir tautinės mažumos. Lietuvių kalba jų mokyklose buvo dėstoma tiek, kad šių mažumų atstovai galėjo sėkmingai studijuoti bet kurioje Lietuvos aukštojoje mokykloje. Retesnių specialybių buvo siunčiama studijuoti į užsienį. Ten daug kas gin-

davo ir daktarų disertacijas. Atvykdavo ir užsienio specialistų.

Didelių laimėjimų pasiekta ir vystant pedagogikos mokslą. Kadangi ir jie turėjo įtakos karių auklėjimui, trumpai juos apžvelgsime.

Lietuvos pedagoginės minties raidoje galima išskirti tokias kryptis: 1) prigimties ir aplinkos poveikio kryptis, 2) naujojo auklėjimo (arba naujosios mokyklos) kryptis, 3) eksperimentinė pedagogika, 4) kultūros pedagogika, 5) sociologinės krypties pedagoginė mintis.

Aptarsime kiekvieną kryptį atskirai.

Žmogaus prigimties ir aplinkos poveikio teorija. Šios teorijos išplitimą pasaulyje paskatino evoliucionizmo ir genetinės psichologijos raida. Jau XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Lietuvoje psichologijos klausimus aktyviai svarstė publicistai ir mokytojai. Vadovaujantis pozityvizmo filosofija, ypač H. Spenseriu (*Spenser*, 1820–1903), buvo ieškoma prielaidų ir sąlygų stipriai asmenybei ir sveikai visuomenei ugdyti. Žmogaus prigimties ir aplinkos poveikio teorijos pedagoginės minties raidoje galima išskirti dvi atskiras ir vieną bendrą kryptį (konvergencijos teorija). Pirma iš atskirų – **žmogaus prigimties** teorija skelbė, kad mokinio tobulėjimą lemia vidiniai biologiniai psichologiniai veiksniai ir dėl jų poveikio žmogaus asmenybė formuojasi savaime. Individas gimdamas atsineša į pasaulį proto, moralės, kūrybinius ir kt. pradus. Žmogui augant, tos įgimtos ypatybės tik atsiskleidžia. Santūresnieji šios krypties atstovai teigė, kad tie pradai gali būti pristabdyti ar prislopinti. Atsirado ir tokių, kurie šią teoriją panaudojo ir piktam – rasizmui pagrįsti. Visais atvejais auklėjimo vaidmuo buvo laikomas toli gražu ne pagrindiniu arba visai sumenkinamas. **Aplinkos poveikio** teorija skelbė, kad asmenybės raidą lemia jos aplinka. Kai kurie sociologai į aplinką žiūrėjo kaip į nesikeičiantį dalyką. Susiformavo požiūris į stabilius aplinkos tipus: miesto, kaimo, inteligentų ir t. t., nulemiančius žmonių gyvenimus. **Konvergencijos** teoretikai pasirinko kompromisinės sintezės kelią ir skelbė, kad žmogaus tapsmą lemia abudu veiksniai, t. y. prigimtis ir aplinka. Šios teorijos atstovai teigė, kad žmogus atsinešęs įgimtas savybes, tačiau jas išugdanti tik aplinka. Jeigu sąlygos netinkamos, įgimti pradai sunyksta. Antra vertus, aplinka niekuo nepajėgianti žmogaus paveikti, jeigu jis neturi tam įgimtų palinkimų.

Įvairių krypčių Lietuvos pedagogams buvo priimtinas dėmesys žmogui, atsiremiantis ir į pedagogikos klasikus J. A. Komenskį (*Komenský, Comenius*, 1512–1670), Ž. Ž. Ruso (*Rousseau*, 1712–1778) ir J. H. Pestalocį (*Pestalozzi*, 1746–1827), kurie gynė vaiko teises ir jo ugdymą. Tos teorijos tebėra aktualios

ir šiandien, bet Lietuvoje plačiausiai jos buvo pasklidusios XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje. Dėl nacionalinės ir socialinės Lietuvos padėties žmogaus prigimties, aplinkos poveikio ir konvergencijos teorijos čia įgavo specifinių bruožų. Dažniausiai buvo laikomasi paskutinės. Šeimos ir mokyklos auklėjamas poveikis nebuvo atmetamas. Pedagogai, kuriems žmogaus ugdymas buvo neatskiriamas nuo religijos ir bažnyčios, teigė, kad vaikas priklauso pirmiausia Dievui ir pats sau, paskui žmonėms ir jokių būdu nepriklauso valstybei (M. Krupavičius (1885–1970)). Vėliau neotomizmo atstovai aukštino asmenybę, visuomeninius santykius laikė antraeiliais. Žymūs katalikiškosios krypties atstovai buvo A. Dambrauskas-Jakštas (1860–1938), M. Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana (1877–1930), prof. S. Šalkauskis. Pirmasis absoliutinio „Logosą“ – dievybę, o tėvams ir pedagogams skelbė, kad kiekvienas žmogus turi Dievo duotą kūrybinį pradą. M. Pečkauskaitė propagavo visuomeninius ir moralinius idealus, juos skleidė ne demaskuodama blogį, o propaguodama grožį, taurumą, dvasios tobulumą, paremtą katalikų tikėjimu. Ypač ji domėjosi vokiečių pedagogo pacifisto F. V. Fersterio (*Förster*, 1869–1966) darbais, kuriuose religinis auklėjimas buvo pagrįstas naujomis pedagogikos ir psichologijos teorijomis. Į lietuvių kalbą ji išvertė daug jo kūrinių, jais pati rėmėsi savo darbuose. Ji orientavosi į prigimties teoriją, bet neneigė ir auklėjimo vaidmens. Doros neskyrė nuo religinio auklėjimo. Evoliucijos jėgas pripažino ir teologinės krypties atstovai (A. Jakštas, P. Dovydaitis (1886–1942)), tačiau ryškesni evoliucionizmo šalininkai buvo J. Palukaitis (1885–1918), K. Skabeika (1884–1951), A. Jakučionis (1884–1969), P. Višinskis (1875–1906), rašę apie vaiko prigimtį, jo psichikos raidą, prigimties ir ugdymo suderinamumą, auklėjimo ir aplinkos, ypač šeimos, poveikį.

Išskirtinis dėmesys vaiko prigimtį Lietuvoje buvo susijęs su nacionalinio išsivadavimo sąjūdžiu, su tautinės mokyklos idėja ir jos principais. Ryškus pavyzdys – G. Petkevičaitė-Bitė (1861–1943), kurios pagrindinis didaktinis principas – gerai pažinti vaiką ir atsižvelgti į kiekvieno mokinio individualias ypatybes. Pabrėžia ji ir aplinkos poveikį tiek žmogaus kūnui, tiek dvasiai. Ji teigė, kad nėra blogų vaikų, yra tikrai vaikai, ištvirkinti auklėjimo ir aplinkybių, kad sąmoningas auklėjimas gali labai pakeisti vaiko asmenybę. Mokymą būtina individualizuoti, todėl reikia mokinį gerai pažinti. Mokinio prigimtį atitinka tik mokymas, auklėjimas ir lavinimas gimtąja kalba.

Didžioji Lietuvos pedagogų dalis ėjo konvergencijos kryptimi, jungė prigimties ir aplinkos poveikio reikšmę ugdymui. Tuo buvo pagrįstos dvi auklė-

jimo koncepcijos: vaiko vidinės raidos puoselėjimo ir vaiko įtraukimo į visuomeninę aplinką, jo adaptacijos, prisiderinimo prie visuomenės.

Naujosios mokyklos (naujojo auklėjimo) kryptis. Šis judėjimas pasireiškė tarpukario laikotarpiu, jį sudarė daugybė įvairiausių teorijų bei eksperimentinių mokyklų Amerikoje ir Europoje; visas jas vienijo tradicinės mokyklos kritika. Naujosios mokyklos pedagogika ugdymą grindė paties vaiko savybėmis ir žvelgė į jį kitaip negu tradicinė mokykla – kaip į auklėjimo ir mokymo subjektą, bandė pakeisti mokymo ir auklėjimo programą, organizuoti nenutrūkstamą mokymą, klasių sistemą pakeisti dirbtuvėmis, mokymą sieti su rankų darbu, organizuoti vaikų meninę veiklą ir taip mokymą suderinti su vaikų interesais bei individualiomis galimybėmis. Žymiausias atstovas – D. Diujis (*Dewey*, 1859–1952). Jo doktrina: 1) mokymo centre turi būti mokinys, ir jis lemia visą mokymą procesą; 2) mokytojui mokymo ir auklėjimo procese tenka tik patarėjo vaidmuo; 3) mokymo procesas neturi būti grindžiamas kalimu, o turi būti problemiškas; 4) žmogus privalo mokytis visą gyvenimą; 5) mokantis reikia bendradarbiauti su besimokančiais, neturi būti moksleivių lenktyniavimo; 6) žmogaus ugdymą lemia socialinė aplinka, todėl jis neatskiriamas nuo demokratijos. V. Lajus (*Lay*, 1862–1926) išskyrė ekspresijos sistemą: kūno ekspresiją (modeliavimą, eksperimentavimą), žvėrelių globą, augalų priežiūrą, piešimo ekspresiją, matematinę ekspresiją ir t. t. E. Klaparedas (*Claparede*, 1873–1940) propagavo mokymo metodus, paremtus savarankiška, aktyvia mokymo veikla, tiriamuoju darbu. Mokymas negali remtis prievarta. Jo stimulus turi būti vidinis poreikis. D. Diujio ir E. Klaparedo dėsniai: 1) mokykloje atliekamas darbas turi būti reikalingas gyvenimui, 2) nauja mintis arba elgesio būdas turi būti išbandomi eksperimentuojant, o eksperimento metu vaikas turi pasinaudoti mintimi, kaip instrumentu. 1918–1940 m. Lietuvoje naujosios mokyklos teorijai buvo skiriama daug dėmesio. Plačiai buvo aptartos Amerikos, Anglijos, Vokietijos, Prancūzijos, Šveicarijos, Austrijos, Danijos, Suomijos, Norvegijos, Švedijos, Latvijos mokymo sistemos, ypač liaudies mokyklų koncepcijos ir organizavimas. Pedagogai buvo plačiai supažindinami su D. Diujio idėjomis, V. Kilpatrisko (*Kilpatrick*, 1871–1965) „projektų metodu“, O. Dekrolio (*Decroly*, 1871–1932) „sudominimo centrų metodu“, O. Glekelio (*Glöckel*, 1874–1935) „jungiamuoju mokymu“, E. ir S. Frenė (*C. Freinet*) mokykla, H. Parkhersto (*Parkhurst*) „Daltono planu“, K. Uošburno (*Washburne*) „Vinetkos metodu“, P. Peterzeno (*Petersen*, 1884–1952) „Jėnos planu“, A. Zikingerio (*Sickinger*, 1858–1930)

„Manheimo sistema“, M. Montesori (*Montesori*, 1870–1952), F. V. Fersterio, S. Heseno (*Hessen*) teorijomis. Ypač daug dėmesio buvo skirta darbo mokyklos principams; mokymo aktyvinimui, jo siejimui su gyvenimu. J. Laužikas (1903–1980) išskyrė dvi darbo mokyklos sroves: G. Keršėnšteinerio, paremtą rankų darbais, tyrimu bei gamyba, ir H. Gaudigo (*Gaudig*, 1860–1923), paremtą knyga ir pokalbiais, nukreiptais į tiesos ieškojimą. Vertintas savarankiškumas, būtinumas atsižvelgti į mokinio polinkius, taip pat ir mokytojo kūrybiškumas. Pats jis propagavo mokinių savivaldos idėjas, rašė apie aplinkos ir žmogaus sąveiką, būtinumą reformuoti švietimą, realizuojant jame naujosios mokyklos idėjas. Pradinį mokymą siūlė pagrįsti kraštotyra ir gyvenimotyra, aukštesniajame centre – dėstyti „kompleksus“. Mokymas kaime ir mieste turi būti skirtingas. Daug dėmesio J. Laužikas ir A. Gučas (1907–1988) skyrė judesio vaidmeniui mokymo procese – V. Lajaus ekspresijos teorijos įtaka. S. Matjošaitis-Esmaitis aptarinėjo pamoką, kaip pereinamąją grandį iš žaidimų į kūrybinį darbą, kėlė mokytojo ir mokinio iniciatyvos vaidmenį, pabrėžė individualų ir kūrybinį mokymosi pobūdį. Vertino Dž. Diujio mokyklą, kuriai, anot jo, nerūpi nei profesija, nei amatai, o tik savo mokinių švietimas ir jų jėgų lavinimas. G. Keršėnšteinerį jis vertino dėl jo pabrėžto valstybinio, dorovinio ir visuomeninio auklėjimo, nes žmonės turi gyventi savo tautos bei valstybės gerovei, dirbti jos naudai. Tik dorai sutvarkytoje valstybėje galima išugdyti dorus ir kultūringus žmones, dėl to valstybė privalo rasti lėšų, kad visų žmonių ugdymas būtų lygus. Mokykla turi žadinti atsakomybės jausmą, o tam parankus bendras kūrybinis darbas. Esmaitis visiškai pritarė mokymo koncentrais idėjai, kraštotyriiniams darbams kaip mokymo principui, aktyviems mokinių savarankiško darbo metodams, mokyklos priartinimui prie gyvenimo. Aktyvūs naujosios mokyklos šalininkai buvo M. Mačernis (1897–1968), P. Būtėnas (1896–1980), kuris ragino naudotis vaizdinėmis ir techninėmis mokymo priemonėmis. Šios idėjos padėjo sustiprinti popamokinę veiklą organizuojant įvairius būrelius, rašant referatus.

Ekspirimentinė pedagogika. Moksleivių asmenybės tyrimu bene pirmoji Lietuvoje buvo susidomėjusi M. Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana. Ji taikė A. Binė (*Binet*, 1857–1911) metodiką, teigė, kad mokytojas turi žinoti, kokio tipo yra mokynys, į tai atsižvelgdamas, koreguoti savo elgesį su mokiniais. Teorinis šio klausimo pagrindimas buvo pateiktas 1930 m. jau minėtoje Esmaitičio „Pedagogikos istorijoje“. Apžvelgus nueitą kelią nuo XIX a. pabaigos, kai buvo pradėta naudotis psichologiniais atminties, dėmesio, intelekto, jausmų, darbingumo,

nuovargio tyrimais ir visa tai imta taikyti mokymui bei auklėjimui, jo buvo parodyta, kad su eksperimentine pedagogika sieta daug vilčių, tikintis, jog taip bus galima gerai pažinti mokinį ir išvengti mokymo bei auklėjimo klaidų. Formavosi viešoji nuomonė, kad į vaiką negalima žiūrėti kaip į suaugusįjį ir negalima iš jo reikalauti tokių rezultatų, kokiems jis dar nesubrendęs, neįmanoma nustatyti vaiko raidos ir amžiaus tarpinių dėsningumų. Pagarsėjo A. Binė testavimo metodika. Atskleista, kad vaikų gabumai yra nevienodi, todėl tenka skaitytis su individualiomis, nevienodomis vaikų savybėmis. Ir Lietuvoje buvo susipažinusių su eksperimentine pedagogika: Vilius Storosta-Vydūnas (1868–1953), R. Bytautas (1886–1915), J. Vabalas-Gudaitis, V. Lazersonas (1889–1945), J. Stepovičius (1880–1947), A. Gučas. Didelį poveikį šiai krypciai Lietuvoje pirmiausia padarė J. Vabalas-Gudaitis, vadovavęs LU (VDU) Humanitarinių mokslų fakulteto Psichologijos ir pedagogikos katedrai (1921–1940). Pirmuoju mokymo ir auklėjimo uždaviniu jis skelbė esant mokinių pažinimą, siūlė eksperimentą, kaip svarbiausią metodą mokiniams pažinti. V. Lazersonas domėjosi žmogaus ugdymo filosofiniu aspektu, siejo I. Kanto etinius principus su Lietuvos kultūros faktais, daug dėmesio skyrė nervingų vaikų auklėjimo, vaikų nuovargio ir kt. problemoms. Nemaži ir A. Gylio (1894–1966), A. Šerkšno (1903–1966) nuopelnai. Visi šios krypties atstovai laikė esant svarbu sudominti mokinį, įtraukti jį į aktyvią savarankišką veiklą. Šalia intelektualinio lavinimo kėlė ir kitas ugdymo sritis, mokymo procesą siejo su gyvenimo aktualijomis. Pagrindine priemone šiems tikslas pasiekti jie laikė mokinio tyrimą įvairiais eksperimentais.

Kultūros pedagogika. Ji iškilo kaip opozicija natūralistinėms auklėjimo teorijoms, suvedusioms auklėjimą į biologinę ir psichologinę asmenybės raidą. Ji taip pat buvo opozicija ir sociologinei pedagogikai, traktavusiai auklėjimą kaip asmenybės įtraukimą į kolektyvo gyvenimą. Kultūros pedagogikos tikslas buvo įsiskverbti į individo formavimosi procesą, parodyti tą jo gyvenimo sferą, kuri būtų ekvivalentas kultūros vertybėms, tų per amžius sukurtų vertybių perėmimą skelbė asmenybės ugdymo pagrindu. Lietuvos kultūros pedagogikai didelę įtaką turėjo rusų filosofas idealistas V. Solovjovas, taip pat Vakarų filosofai E. Šprangeris (*Spranger*, 1882–1963), V. Vildenbandas (*Wildenband*), H. Rikertas (*Rickert*, 1893–1936), V. Diltėjus (*Dilthey*, 1883–1911). Pastarasis teigė, kad žmonių veikla – kūryba, kurios rezultatas – kultūros kūriniai, o asmenybės dvasinę raidą lemia kultūrinis palikimas, tačiau kultūrinės vertybės atgyja tik per asmenybės veiklą ir įgauna visuomenės varomąją jėgą. Mokymo procesą reikia or-

ganizuoti taip, kad mokiniui perteikiamos kultūros vertybės suteiktų impulsą jo paties kūrybai; harmoninga ir kūrybinga asmenybė – sunkiai pasiekiamas idealas, prie kurio galima priartėti tik bendromis auklėtojo ir auklėtinio pastangomis. Panaši buvo ir S. Heseno koncepcija: tik kultūros vertybių pagrindu ugdoma asmenybė gali būti autonomiška, atsiskleisti kūryba, daryti poveikį visuomenei. Jau minėtas G. Keršenšteineris teigė, kad dvasinė struktūra turi būti tobulinama naudojantis kultūros vertybėmis, kad kultūra sulieja individualų ir universalų asmenybės pradus, stiprina asmenybės, tautos ir žmonijos sąveiką. Lietuvoje kultūros pedagogikos atstovai išsiskyrė į kelias sroves. Demokratinės krypties švietėjai jau nuo XIX a. vidurio siekė per kultūrą ugdyti žmogų nacionaliniam išsivadavimui, visuomenei ir žmonijai. Ryškiausi šios krypties atstovai: V. Kudirka (1858–1899), P. Višinskis, G. Petkevičaitė-Bitė, V. Storosta-Vydūnas. Pastarasis nustatė žmogaus tobulėjimo stadijas: žmogus sau, žmogus tautai ir žmogus pasauliui. Vydūnas parodė, kad kurdamas savo krašto kultūrą, žmogus tobulėja ir kartu įsitraukia į pasaulio kultūros kūrimo procesą. Vydūno filosofija jungė Rytų (Indijos) ir Vakarų filosofinę tradiciją. Kultūros pedagogikoje dar reiškėsi J. Lindė-Dobilas (1872–1934), J. Laužikas. J. Lindė-Dobilas teigė, kad kūrybos pagrindas yra žmogus, kuris turi jausti tautos dvasią ir neatsitraukti nuo gyvenimo. Ugdymo esmė – pedagogo asmenybės kultūra ir erudicija. J. Laužikas savo habilitaciniame darbe „Švietimo integracijos pagrindai“ teigė, kad švietimas – kultūros vertybių išgyvenimas. Ryški kultūros pedagogikos katalikiškosios srovės atstovų S. Šalkauskio ir A. Maceinos veikla. Itin didelius reikalavimus S. Šalkauskis kėlė mokytojui – šį darbą turi dirbti gabūs žmonės. Būtina sąlyga – orientavimasis kultūros problematikoje. S. Šalkauskis siekė sukurti filosofinę pedagogiką. Teigė, kad kiekvieno žmogaus prigimtį per pažinimą (mokslą, moralę ir meną) galima padaryti valdomą protingų motyvų. Aukšta kultūra – tautos gyvybės sąlyga, svarbus veiksnys tautų kovoje už būvį. Tautos kilimo į naciją vienas svarbiausių kelių – mokyklos tobulinimas parenkant tinkamus mokytojus, įtraukiant į šį darbą visuomenę, reikiamai sutvarkant mokymo turinį. Vyraujančią vaidmenį skyrė euristiniam metodui, pati didaktika – svarbiausia pedagogikos šaka. Svarbus vaidmuo – estetinio lavinimo, tautosakos, literatūros. S. Šalkauskio pedagogikos etinis pagrindas – religija, nes ji sulauko žmones nuo revoliucijų. Akcentavo lietuvių tautos pašaukimą ir idealą, teigė, kad Lietuva gali išlikti tik turėdama savo kultūrą, todėl ją reikia kurti sparčiais tempais. A. Maceina, nors ir laikė save S. Šalkauskio mokiniu, dėstė kiek

kitokias pažiūras. Vien pedagoginėmis priemonėmis neįmanoma sukurti tautinės individualybės, ją gali sukurti tam tikra lemiančių veiksnių visuma: rasė, gyvenamoji aplinka ir istorija. Jis išplėtojo tautinio auklėjimo teoriją, kurią sudaro trys dalys: tautinis, patriotinis ir nacionalinis auklėjimas. Pirmoji dalis – tautinės individualybės ugdymas, antroji dalis – tautos narių tarpusavio santykių harmonijos kūrimas, trečioji dalis – tautos vietos žmonijos kultūroje nustatymas. Tautos kultūra sparčiai kyla tik tada, kai mokyklas lanko visas jaunimas ir kai lavinimas trunka tiek, kiek reikalauja tautos kultūros pažanga. Pradinių mokyklų tinklas turi būti tankus, bendrojo lavinimo laikas iki universiteto turi trukti ne mažiau kaip 12 metų, turi būti gausu viešųjų bibliotekų ir skaityklų. Siūlė atrinkti pačius gambiausius, siųsti mokytis į užsienį. Auklėjimo tikslas – dora. Labai svarbi vieta numatoma mokyklai, jos programose – visų pagrindinių auklėjimo tautos dvasia uždavinių įgyvendinimas, aukštesnėse klasėse – net specialus dalykas – „Tautinės kultūros mokslas“. Darbo mokyklos metodai žadina vaiką tautos kultūrinei kūrybai – o tai jau kitas naujosios mokyklos suvokimo lygmuo, nes vaiko savarankiška veikla interpretuojama ne kaip tikslas, o kaip priemonė. Šeimos, mokyklos, valstybės ir bažnyčios svarbiausi uždaviniai – etninio tipo tobulinimas, tautiškos mąstysenos lavinimas, tautinio estetinio suvokimo plėtotė ir tautinė religija. Itin pabrėždamas tautos dvasios, krašto specifikos ir tradicijų reikšmę ugdymui, A. Maceina populiarino tautinės praeities atgaivinimo, tradicijų, švenčių, atributikos, kraštotyros, ekskursijų reikšmę ugdymui. Kartu teigdamas, kad pedagogika privalo remtis kultūra, A. Maceina neatmetė minties, jog ji ir pati turi veikti kultūrą. Pasaulėžiūros pagrindas – krikščionybė, vadinasi, visuomenės gyvenimą gali pakeisti dorovinis krikščioniškas asmenybės tobulinimas, būtent tokios asmenybės gali lemti krašto kultūrą ir jo likimą. A. Maceinos pažiūros – antifašistinės ir antibolševikinės.

Sociologinės krypties pedagoginė mintis. Ji pabrėžė visuomeninį žmogaus prigimtį ir jo raidos pobūdį. Vakarų Europoje sociologinės koncepcijos pasireiškė įvairiomis atmainomis – nuo liberalizmo iki nacionalizmo. Lietuvoje ši kryptis taip pat buvo nevienalytė, dažnai susijusi su opozicija valdančiajai partijai, reiškė nepasitenkinimą kitų pedagoginių kryptų atstovais, tikėjo, kad kultūros ir švietimo reformos socialinių negerovių panaikinti negali, žmogaus ugdymo problemų neišsprndžia. Liaudininkai, socialdemokratai, socialistai ir kt. itin daug dėmesio skyrė socialinių klausimų sprendimui. Lietuvoje rado atgarsių Spalio perversmas Rusijoje, inteligentų kairėjimo procesas Vakarų ša-

lyse. Sklido marksistinės idėjos. Buvo pedagogų, kurie laikėsi nuomonės, kad švietimo problemas galima išspręsti nuvertus išnaudotojų klasę. Veikė ir SSRS paradinė informacija. Šios krypties atstovai pradžioje būrėsi apie „Mokyklos ir gyvenimo“ žurnalą, „Spaudos fondo“ leidyklą. Ypač smarkiai šios krypties veikla suaktyvėjo nuo mokytojų profsajungos atskilusioje organizacijoje „Naujoji mokykla“ (1933–1937), deklaravusioje nekonfesinę, pasaulietinę mokymo kryptį savo žurnale „Mokykla ir visuomenė“. Artėjant 1940 m., kairiosios krypties pedagogų veikloje dar labiau išryškėjo orientacija į socialistinę ideologiją. Tikėta, kad teisingai bus išspręsti socialiniai klausimai, po to bus galima sukurti tobulą, visiems prieinamą mokyklą ir išugdyti komunistinę asmenybę.

Išleista nemaža verstinių bei originalių pedagogikos veikalų. Daug straipsnių, originalių ir verstinių, spausdino gausi ano meto pedagoginė spauda. Trumpai apžvelgsime ją.

„Švietimo reikalai“. Tai marionetinės Lietuvos ir Baltarusijos sovietinės vyriausybės švietimo liaudies komisariato organas, ėjęs 1919 02 15–04 15. Išėjo 6 numeriai. Redagavo A. Didžiulytė–Kazanavičienė (1888–1968), vėliau – vaikų rašytojas, redakcijos sekretorius – Matas Šalčius (1890–1940), vėliau garsus keliautojas.

„Lietuvos mokykla“. Tai katalikiškos krypties mėnesinis pedagoginis žurnalas, ėjęs Kaune 1918–1940 m. Pirmasis jo leidėjas ir redaktorius buvo Pranas Dovydaitis, nuo 1919 m. žurnalą leido Lietuvių katalikų mokytojų sąjunga. „Lietuvos mokykla“ pradėjo eiti dar tebeveikiant vokiečių cenzūrai, bet jau pirmųjų metų visi jo numeriai sudarė 540 p. tomą. Leidimą rėmė Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius (1861–1945). 1919–1920 m. buvo gauta ir Švietimo ministerijos parama. 1921–1924 m. redaktoriui P. Dovydaičiui talkino Stasys Tijūnaitis (1888–1966). 1924–1935 m. žurnalą redagavo dr. Klemensas Ruginis (1893–1987), nuo 1936 m. redaktoriumi buvo Ignas Malinauskas (1900–1980), jo pavaduotoju – Juozas Kralikauskas (1910–2007). Nuo 1938 m. I. Malinauskas tapo ir žurnalo leidėju. 1940 06 „Lietuvos mokykla“ turėjo 750 prenumeratorių, tačiau naujoji sovietinė valdžia žurnalą uždarė, atmetusi prašymą reformuoti jį į vaiko psichologijos ir mokymo metodikų žurnalą, nes šie mokslai buvo paskelbti ideologiniais ir buvusiems leidėjams bei autoriams nebeatikėta „drumsti“ tarybinių mokytojų sąmonę.

Kol dar nebuvo kitų pedagoginių žurnalų, „Lietuvos mokykloje“ bendradarbiavo įvairių pažiūrų bendradarbiai: A. Alekna, J. Yčas, J. Jablonskis,

P. Mašiotas (1863–1940), T. F. Žilinskas (1840–1925), J. Naujalis (1869–1934), V. Dubas (1887–1937), J. Vokietaitis (1872–1931), J. Elisonas (1889–1946), K. Šakenis (1881–1959), M. Šikšnys (1874–1970), A. Vireliūnas ir kt. Vėliau daugumą bendradarbių sudarė katalikiškos krypties pedagogai: vysk. K. Paltarokas (1875–1958), vysk. M. Reinys (1884–1953), M. Pečkauskaitė, J. Strimaitis (1895–1960), A. Mažylytė (1900–1972), J. Gvildys (1884–1968), K. Barkauskas (g. 1898), J. Gobis, E. Lastas (g. apie 1902), V. Arminaitė (g. 1894), K. Bajerčius (1903–1946), J. Mičiulis, P. Samulionis, M. Makutėnas ir kt. Tačiau „Lietuvos mokykla“ noriai spausdino ir kitų tikybų pedagogų straipsnius. Konkretus pavyzdys – žydas mokytojas Simonas Vainbergas (1894– ?). Paskutiniaisiais metais „Lietuvos mokykloje“ aktyviai bendradarbiavo prof. Stasys Šalkauskis, dr. Antanas Maceina, kun. K. Žitkus (1893– ?), P. Maldeikis (g. 1904), doc. M. Morkelis (1893–1957), J. Kralikauskas, A. Šerkšnas, K. K. Raičinskis (g. 1907), G. Narušytė, A. Dulkytė (1896–1987) ir kt. Nuo 1925 m. Nr. 4 iki 1927 ėjo mėnesinis priedas „Mūsų kalba“.

„Švietimo darbas“. Tai mėnesinis Švietimo ministerijos žurnalas, leistas 1919 10–1930. Iš pradžių redagavo redakcinė komisija: A. Busilas (1889–1951), P. Mašiotas ir A. Vireliūnas, nuo 1920 m. Nr. 11–12 iki 1922 m. Nr. 6 – Vincas Krėvė-Mickevičius (1882–1954), nuo 1922 m. Nr. 7 iki 1924 m. Nr. 10 – A. Vireliūnas, nuo 1924 m. Nr. 11 iki 1930 m. Nr. 12 – A. Kasakaitis (1870–1960). Oficialiojoje dalyje buvo skelbiami Švietimo ministerijos dokumentai įvairiais mokyklų darbo klausimais, o neoficialiojoje – rašoma įvairiais pedagogikos, psichologijos ir dėstymo metodikų klausimais. Nuo 1931 m. žurnalas pavadintas „Švietimo ministerijos žiniomis“ ir spausdino vien dokumentus.

„Beraštis“. Leistas Marijampolėje, 1919 m. išėjo vienas numeris su paantrašte „Suvalkijos profesinių sąjungų laikraštis“. 1920 m. išėjo 5 numeriai (Nr. 1–2 – jungtinis) su paantrašte „Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos laikraštis“. 1920 m. žurnalas perkeltas į Šiaulius ir imtas leisti pavadinimu „Mokykla ir gyvenimas“.

„Mokykla ir gyvenimas“. Pradėtas leisti 1920 m. rudenį Šiauliuose. Pradžioje redagavo redakcinė komisija: A. Busilas, J. Murka ir St. Brašiškis (1896–?). 1921–1941 m. ėjo Kaune. Nepriklausomybės metais redaktorais buvo A. Busilas, V. Kvieska (1889–1958), V. Ruzgas, J. Žiugžda (1893–1979), J. Geniušas (1892–1948). Ideologinė „Mokyklos ir gyvenimo“ kryptis buvo pozityvistinė, demokratinė ir griežtai antiklerikalinė. Žurnalas gana ilgai nepajėgė išsilaikyti iš prenumeratos,

lėšos jam leisti buvo skiriamos iš Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos sąmatos. Aukščiau minėta žurnalo kryptis buvo ypač ryški iki 1927 m. Vėliau, įsigalėjęs tautininkams, „Mokykla ir gyvenimas“ griežtai gynė mokytojų teises, stebėjo vykdomą mokyklų reformą, kritikavo ją ir atvirai reiškė protestą prieš biurokратиškumą švietimo vadovų santykiuose su mokytojais bei nepaslankumą ir sustingimą tvarkant kultūros reikalus. „Mokykla ir gyvenimas“ valdant tautininkams buvo vienas iš ryškiausių opozicinių leidinių. 1933 m. skilus Lietuvos mokytojų profesinei sąjungai ir iš jos pasitraukus socialistinių pažiūrų žmonėms, „Mokyklą ir gyvenimą“ kurį laiką redagavo A. Busilas, vėliau – J. Lazauskas (1892–1970), nuo 1930 m. rudens – redakcinė kolegija: J. Lazauskas, V. Čižiūnas (1900–1980) ir V. Petronis (1897–1981). 1940 m. viduryje „Mokykla ir gyvenimas“ buvo paverstas LSSR švietimo ir meno profsąjungos organu. Jo redaktoriumi buvo paskirtas J. Ambraška (1906–1945).

„Mokykla ir visuomenė“. Iš pradžių nuo 1933 10 šį žurnalą leido socialistinių pažiūrų „atskilėliai“ nuo Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos prof. P. Augustaitis (1883–1941), prof. A. Purėnas (1883–1962), J. Geniušas, V. Ruzgas, P. Šinkūnas (1891–1970), J. Žiugžda, o vėliau – iš „atskilėlių“ sudaryta Lietuvos mokytojų pedagoginė draugija „Naujoji mokykla“. Redagavo K. Klimavičius (1886–1972). „Mokykla ir visuomenė“ nustojo eiti 1936 06 cenzūros ir vidaus reikalų ministro reikalavimu.

„Tautos mokykla“. Pedagogikos ir tautinės kultūros dvisavaitinis žurnalas, ėjęs Kaune 1933 01–1940 07 (paskutinis 1940 m. Nr. 11 išėjo jau su sovietinės cenzūros „palaiminimu“). Iš pradžių žurnalą leido V. Augustauskas-Augustaitis (1904–1958), M. Krikščiūnas (1886–1957), J. Mikoliūnas ir L. Vaitiekūnas (1903–1988), nuo 1936 m. – tautininkų įtakoje buvusi Lietuvių mokytojų sąjunga. Redagavo: 1933–1934 m. K. Masiliūnas (1902–1973), 1934–1938 ir 1939–1940 m. V. Tumėnas (1906–1943), 1938–1939 m. P. Papečkys (1902–? Sibire), kurį laiką – redakcinė komisija: L. Vaitiekūnas, J. Rainys (1904–1953), V. Tumėnas ir L. Kuodys. Spausdinta daug mokslinių ir praktinių pedagoginių bei metodinių straipsnių.

Išleista labai daug originalios ir verstinės pedagoginės bei metodinės literatūros, visoms mokykloms ir dalykams – po keletą alternatyvių vadovėlių.

Visa tai turėjo įtakos ir kareivių išsilavinimo lygio kėlimui. 16 lentelėje pateikiame 1926 ir 1939 m. šaukimų Lietuvos kariuomenės naujokų išsilavinimo duomenis.

1926 ir 1939 m. šaukimų Lietuvos kariuomenės naujokų išsilavinimas (%)

Tautybė Išsilavinimas	Lietuviai		Žydai		Rusai		Lenkai		Vokiečiai	
	1926	1939	1926	1939	1926	1939	1926	1939	1926	1939
Beraščiai	28,71	3,65	23,90	2,41	40,32	17,12	51,55	20,00	11,00	–
Mokantys tik skaityti	8,71	0,65	5,85	–	9,14	–	16,49	5,00	12,00	3,57
Mokantys skaityti ir rašyti savamoksliai	28,07	7,73	21,71	7,53	24,73	22,52	18,56	5,00	23,00	3,57
Baigę ar lankę pradžios mokyklą	27,67	75,12	34,39	53,62	17,74	55,85	11,34	20,00	41,00	60,72
Baigę ar lankę aukštesnę už pradžios mokyklą	6,84	11,50	14,15	32,83	8,07	3,61	2,06	35,00	13,00	28,57
Studijavę aukštojoje mokykloje	–	1,06	–	2,41	–	0,90	–	10,00	–	3,57
Baigę aukštąją mokyklą	–	0,29	–	1,20	–	–	–	5,00	–	–
Paimta atitinkamos tautybės naujokų	85,67	89,68	7,32	6,77	3,32	2,26	1,73	0,41	1,78	0,57

16 lentelė sudaryta remiantis duomenimis, paskelbtais V. Steponaičio straipsnyje [31], ir LCVA esančiais duomenimis [62, l. 67].

Metai pasirinkti tokiu principu: 1926 m. buvo paskutiniai, kada naujokų išsilavinimo duomenys dar buvo labai aliarmojuojantys, nes tada į kariuomenę pašauktųjų daugumos karių gimimo metai buvo 1905 m., jų mokymosi metai sutapo su Pirmojo pasaulinio karo metais, mokymosi atžvilgiu nepalankiais beveik nei vienai tautybei, nors tada ėmė kurtis nacionalinės mokyklos (iki I pasaulinio karo įsikūrė tik keliasdešimt privačių lietuviškų pradžios mokyklų, o jo metu – apie 500). Nuo 1926 m. tie duomenys pradeda pamažu gerėti. 1928–1933 m. Lietuvoje palaiptu įvestas privalomas pradžios mokyklų lankymas: mokiniai turėjo arba baigti 4 skyrius, arba, jei to nesugebėdavo, turėjo lankyti mokyklą iki 14 m. Aišku, normaliai pradėjusių ir baigusią lankyti pradžios mokyklą (7 m. + 4 m. = 11 m.) Lietuvos kariuomenėn nepriklausomybės metais pašaukti atlikti prievolės dar negalėjo, nes 1939 m. buvo

šaukiami daugiausiai 1918 m. gimimo vyrai, t. y. gimę tais metais, kai buvo paskelbta Lietuvos nepriklausomybė, taigi mokyklą normaliai turėję pradėti lankyti 1925 m., kada privalomojo mokymo dar nebuvo. Tačiau tais ir vėlesniais metais buvo išplėstas pradžios mokyklų tinklas, nes parengta daugiau mokytojų, gyventojai jau daugiau suprato mokymosi svarbą. Tad, lyginant su 1926 m., 1939 m. smarkiai sumažėjo visų tautybių naujokų beraščių skaičius. Vokiečių beraščių neliko (tai nekelia nuostabos, nes vokiečiai buvo daugiausia iš Suvalkijos, Kauno m., kur mokymosi svarba buvo suvokiama daugiau). Labai sumažėjo lietuvių ir žydų tautybės naujokų beraščių. Mažesnis šis sumažėjimas buvo tarp rusų ir lenkų tautybių naujokų. Tai irgi paaiškinama tuo, kad šių tautybių naujokai buvo daugiausia iš Lietuvos rytinių pakraščių. Rusai iš Rokiškio ir Zarasų, lenkai – iš Ukmergės ir Utenos apskričių, kur mokymosi reikšmė buvo mažiau suvokiama. Sumažėjo naujokų, mokančių tik skaityti (žydų ir rusų tokių nebuvo), bei mokančių skaityti ir rašyti savamokslių (išskyrus rusus, kurių sumažėjo ne tiek daug). Priešingai, išaugo skaičius naujokų, lankusių ar baigusią pradžios mokyklą: čia I vietą užima lietuviai, II – rusai, III – žydai, IV – vokiečiai, V – lenkai. Visos tautybės turėjo aukštesnių už pradžios mokyklą mokyklų: gimnazijų, progimnazijų, lietuviai ir žydai – mokytojų seminarijų, kai kurios – amatų mokyklų. Todėl tarp visų tautybių naujokų, išskyrus rusus, išaugo lankusių ar baigusią tokias mokyklas procentas: čia pirmavo lenkai (tai nekelia nuostabos, užimdami tarp naujokų paskutinę vietą, lenkai Lietuvoje turėjo net 3 gimnazijas: Kaune, Ukmergėje, Panevėžyje), II vietą užėmė žydai (jie turėjo 14 gimnazijų), III – vokiečiai (turėjo 1 gimnaziją, 2 progimnazijas), IV – lietuviai. 1939 m. atsiranda dar aukštesnį mokslo cenzą turinčių naujokų: studijavę aukštojoje mokykloje ar ją baigę. Čia vėl procentais pirmuoja lenkai, toliau eina vokiečiai, žydai, lietuviai, rusai. Beje, lietuviai, baigę aukštąjį mokslą, dažniausiai rinkdavosi kariūnų aspirantų kursą karo mokykloje, todėl karių naujokų statistikoje jie neatsispindi.

Tačiau 16 lentelės duomenys liudija, kad kariuomenės dalių vadovybė dar negalėjo visiškai nusiraminti, kareivių bendrasis lavinimas turėjo vykti visą laiką, siekiant sumažinti beraščių skaičių ir kuo daugiau kareivių paleisti iš kariuomenės raštingais žmonėmis. 17 lentelė liudija apie pašauktųjų į vieną iš aštuonių Lietuvos kariuomenės pėstininkų pulkų naujokų išsilavinimo kokybę.

17 lentelė

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo 2-ojo pėstininkų pulko kareivių, pašauktų į tarnybą 1933 m. ir 1938 m. gegužės mėnesį, išsilavinimas (%)

Tautybė	Beraščiai		Mokėjo tik skaityti		Raštingi samoksliai		Lanķę ar baigę prad. mokyklą		Lanķę ar baigę vid. mokyklą		Lanķę ar baigę aukšt. mokyklą	
	1933	1938	1933	1938	1933	1938	1933	1938	1933	1938	1933	1938
Lietuviai	8,55	4,71	0,28	1,56	7,69	4,71	68,38	74,51	15,1	12,94	–	1,57
Žydai	–	4,76	20,00	4,76	10,00	4,76	60,00	19,06	10,00	61,90	–	4,76
Rusai	75,00	7,69	25,00	7,69	–	30,77	–	53,85	–	–	–	–

Lentelės duomenys leidžia tvirtinti, kad viename pėstininkų pulke pašauktų į tarnybą lietuvių išsilavinimo rodikliai pamažu gerėjo. Ryškiau gerėjo žydų išsilavinimo rodikliai, neblogi buvo ir rusų išsilavinimo gerėjimo tempai [53, l. 157; 60, l. 109].

18 lentelė rodo šio pulko vadovybės atlikto darbo rezultatus, mokant 16 lentelėje aptartus karius.

18 lentelė

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo 2-ojo pėstininkų pulko kareivių, pašauktų į tarnybą 1933 m. ir 1938 m. gegužės mėn., raštingumo rodikliai, išeinant jiems į atsargą

Tautybė	Beraščiai		Mokėjo tik skaityti		Raštingi samoksliai	
	1933	1938	1933	1938	1933	1938
Lietuviai	2,08	2,96	3,12	–	16,32	9,46
Žydai	–	–	12,50	–	25,00	17,39
Rusai	40,00	–	60,00	8,33	–	16,67

Jei palygintume 17 ir 18 lentelių duomenis, pastebėtume, jog dalis į kariuomenę pašauktų beraščių tokie ir liko, tačiau dalį pavyko išmokyti skaityti, o kai kuriuos – ir rašyti [53, l. 2; 56, l. 30].

Beje, į pėstininkų pulkus tradiciškai buvo skiriami žemesnio išsilavinimo naujokai. Kur kas geresni rezultatai buvo priešlėktuvinės apsaugos rinktinėje (19 lentelė) [62, l. 66], šarvuočių rinktinėje (20 lentelė) [62, l. 65], autorinktinėje (21 lentelė) [62, l. 64], II inžineriniame batalione (22 lentelė) [62, l. 63]. Tai visai suprantama, nes dirbti su sudėtingesne karo technika buvo stengiamasi imti geriau išsilavinusius kareivius.

19 lentelė

**Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės kareivių, paleistų iš kariuomenės
1939 m. birželio mėn. 9 d., išsilavinimo lygis**

Tautybė	Visiškų beraščių Mokančių tik skaityti		Mokančių tik skaityti ir rašyti, bet mokyklos nelankiusių	Lankiusių pradžios moky- klą, bet jos nebaigusių	Baigusių pradžios mokyklą	Baigusių vidurinės mokyklos							Studijavusių aukštojoje mokykloje	Baigusių aukštąją mokyklą	Bendras skaičius	
	I klasę	II klasę				III klasę	IV klasę	V klasę	VI klasę	VII klasę	Visą mokyklą					
Lietuvių	-	-	13	27	60	6	10	8	5	2	3	3	2	1	-	140
Žydų	-	-	-	-	4	-	-	1	1	-	-	-	3	1	-	10
Viso:	-	-	13	27	64	6	10	9	6	2	3	3	5	2	-	150
%	-	-	8,67	18	42,67	4	6,67	6	4	1,33	2	2	3,33	1,33	-	100

20 lentelė

**Šarvuočių rinktinės kareivių, paleistų iš kariuomenės 1939 m. birželio
mėn. 9–10 d., išsilavinimo lygis**

Tautybė	Mokančių tik skaityti ir rašyti, bet mokyklos nelankiusių	Lankiusių pradžios mokyklą, bet jos nebaigusių	Baigusių pradžios mokyklą	Baigusių vidurinės mokyklos			Bendras skaičius
				I klasę	II klasę	III klasę	
Lietuvių	2	34	50	1	9	1	97
Iš viso:	2	34	50	1	9	1	97
%	2,06	35,05	51,55	1,03	9,28	1,03	100

21 lentelė

Autorinktinės 1937-09-01 šaukimo karių išsilavinimas, juos paleidus į atsargą

Tautybė	Mokančių tik skaityti ir rašyti, bet mokyklos nelankiusių	Lankiusių pradžios mokyklą, bet jos nebaigusių	Baigusių pradžios mokyklą	Baigusių vidurinės mokyklos								Bendras skaičius
				I klasė	II klasė	III klasė	IV klasė	V klasė	VI klasė	VII klasė	VIII klasė	
Lietuvių	3	1	29	1	4	3	5	2	1	1	2	52
Žydų	-	-	1	-	-	1	1	-	-	1	-	4
Lenkų	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Rusų	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Iš viso:	3	1	30	1	4	5	6	2	1	2	3	58
%	5,2	1,7	51,7	1,7	6,9	8,6	10,3	3,5	1,7	3,5	5,2	100

22 lentelė

2-ojo inžinerijos bataliono kareivių, paleistų į atsargą 1939 m. birželio mėn. 9–10 d., išsilavinimo lygis

Tautybė	Visiškų beraščių	Mokančių tik skaityti ir rašyti, bet mokyklos nelankiusių	Mokančių tik skaityti ir rašyti, bet mokyklos nelankiusių	Lankiusių pradžios mokyklą, bet jos nebaigusių	Baigusių pradžios mokyklą	Baigusių vidurinės mokyklos							Bendras skaičius
						I klasė	II klasė	III klasė	IV klasė	V klasė	VI klasė	VII klasė	
Lietuvių	-	-	19	23	60	2	8	5	5	-	1	4	127
Žydų	-	-	2	-	6	-	1	-	1	-	-	-	10
Lenkų	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Rusų	-	1	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	4
Iš viso:	-	1	22	24	68	2	9	5	6	-	1	4	142
%	-	0,7	15,5	16,9	48	1,4	6,3	3,5	4,2	-	0,7	2,8	100

Sumažėjus įtampai, imta ieškoti galimybių gerinti bendrojo lavinimo procesą kariuomenėje.

Lietuvos karo mokyklos lektorius plk. ltn. P. Tarasenko 1929-06-20 Vyriausiojo štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkui atsiuntė raportą [46, l. 40], kuriame siūlo parengti „Kareivių elementorių“. Prie raporto pridėtas 3 lapų paaiškinimas, kodėl toks elementorius reikalingas. Pats tokio elementoriaus reikalingumas grindžiamas taip:

„Elementorius, skiriamas vaikų mokymui, visai netinka suaugusių anal-fabetų mokymui, o bendro pobūdžio elementorius ir visai netinka kariams. Būdamas pirma knyga, kuri bemokslui rodo kelią į šviesą, kariškas elementorius turi jį šviesti kariškai. Visame elementoriuje turi būti tiksliai pabrėžiamas kariškas auklėjimas, o kartu jis turi padėti ir specialiam kariškam mokymui. Tam turi būti panaudotos iliustracijos, taip pat skaitymo ir rašymo pratimai, nors jie būtų iš vieno žodžio bei vieno sakinio sudaryti.

Pavyzdžiui, vietoje skaitymų apie „vyturiuko čiulbėjimą“, „katinėlį“ ar kitą kareiviams turėtų būti teikiami skaitymai iš kariškos aplinkos. Pavyzdžiui, „Jonas stovi sargyboje“, „Sargyboje rūkyti negalima“ bei skiriami kariškam auklėjimui „Lietuva – mano Tėvynė“, „Tėvynę reikia ginti“, „Tėvynę gina kariai“ ir t. t.

Praktiškumo atžvilgiu toks elementorius turi būti sujungtas su kai kurių svarbiausių gramatikos taisyklių pažinimu“ [46, l. 41–42].

„Kareivio elementorius“ išleistas 1930 m. LCVA yra jo korektūra, leidžianti apžvelgti šią knygą. Kaip ir mokykliniame elementoriuje, čia yra abėcėlinė dalis, nuosekliai puslapis po puslapio supažindinanti besimokantįjį su vis naujomis raidėmis, įtraukiant kiekvieną naują raidę į besimokančiojo „arsenalą“, verčianti skaityti žodžius, tekstus, kuriuose naujoji raidė vartojama su išmoktomis iki jos raidėmis, puslapio antroje pusėje pateikiama duotosios raidės rašytinė forma, besimokantieji turi išmokti rašyti konkrečią didžiąją ir mažąją raidę, taip pat rašyti ją žodžiuose su kitomis raidėmis. Antai 13 elementoriaus puslapis yra skirtas raidei Y, y. Puslapio viršuje – kario piešinys, iš abiejų pusių apsuptas didžiąja ir mažąja raide. Toliau – žodis „ka rys“ ir tekstas:

y ra	rū sys	kliū tys
y la	ry tas	sky rius
ty la	a kys	nak tys
ly nas	kar tys	pir tys

Dar toliau – rašymo pavyzdys:

„Y, y. Yla. Karys“. Pabaigoje – tekstas: „Akis – akys. Naktis – naktys. Kartis – kartys. Tylus rytas. Kalnas status. Turim rimtai tarnauti. Pranas ir Antanas kariai. Pranas narsus karys. Antanas klusnus karys“ [63, l. 187].

Antroji elementoriaus dalis skirta poabėcėliniam skaitymui. Tai – palaipsniui sudėtingėjantys straipsneliai, eilėraščiai, pratinantys besimokantį skaityti ir suvokti tai, ką skaito. Aukščiau minėtame rašte P. Tarasenka gana tiksliai apibrėžia tokių straipsnių, pateiktų „Kareivio elementoriuje“ paskirtį tiek karo pedagogikos, tiek skaitymo mokymo didaktikos prasme:

„Skaitymo straipsniai turi supažindinti karį su kario prievolėmis, su pareigomis ir suteikti žinių įvairių specialių kariškų dalykų pažinimui.

Skaitymo knygoje todėl turi būti straipsniai:

- a) iš Lietuvos istorijos, bet tik tokie, kurie kartu su istoriškų faktų pastebėjimu pažymėtų karišką lietuvių tautos atsparumą ir tuo keltų kareiviams minčių dėl jų prievolių kilnumo;
- b) straipsniai iš Lietuvos geografijos turi ne tik supažindinti kareivius su savo kraštu, bet ir skatinti jų meilę savo Tėvynei ir jos gynimo reikalą;
- c) straipsniai iš Lietuvos karių gyvenimo tik tokie, kurie pabrėžia ypatingus kario privalumus;
- d) straipsniai, kurie mokytų karį jo tarnybos;
- e) gramatiški pratimai.

Taip sutvarkyta skaitymo knyga pakeistų visą eilę dabar vartojamų skaitymui ir supažindinimui su Lietuvos istorija, geografija ir gramatika vadovėlių ir todėl praktišku atžvilgiu būtų labai patogi ir kainuotų daug pigiau negu dabar kainuoja visi vartojami tam tikslui vadovėliai“ [63, l. 42].

Visa tai P. Tarasenka realizuoja abėcėliniam skaitymui pateikdamas straipsnelius: „Tėvynė“, „Lietuvių tauta“, „Gimtoji kalba“, „Lietuvos valstybė“, „Nepriklausomybės karas“, „Pirmosios mūsų kariuomenės aukos“, „Karžygiai kareivis Lukšys ir karininkas Juozapavičius“, „Mes dar pasijuoksim“ (apie Vilniaus išvadavimą), „Klaipėdos išvadavimas“, „Laisvės sargyboje“, „Kas yra karys“, „Naujų eimimo komisijoj“, „Sakymas“, „Kario garbė“, „Narsuoliai“, „Karių draugiškumas“, „Pasiaukojimas“, „Drausmė“, „Vyties kryžiaus karžygiai“, „Pulko vėliava“, „Pirmoji tarnyba“, „Gavo šautuvus“, „Pirmas šaudymas“, „Saugokim karišką turtą“, „Simas sargyboje“, „Žvalgai eina“, „Puolimas“, „Budrūs lauko sargybiniai“, „Mūsų kariuomenė“, „Vilnius – mūsų sąžinė“, „Spalių devintoji“, „Vilniaus lietuvaičių

balsas“. Prozos straipsneliai kaitaliojasi su eilėraštauais ir dainelėmis „Lietuva“, „Lietuvos giesmė“, „Savanorio daina“, „Į karą“, „Dainelė“, „Kareivi!“, „Lietuvos gynėjai“, „Pirmyn į kovą!“, „Lietuvos kariai“, „Šautuvėlis“, „Nebijau“, „Nešk, žirgeli!“, „Mes be Vilniaus nenurimsim“, „Komandos belaukiant“, „Mūsų širdys Vilniui plaka“. Taigi mokant skaityti ir rašyti karys buvo auklėjamas ir kaip pilietis, ir kaip karys. 1930 m. P. Tarasenkos knygos: metodikos knyga [36], nurodanti kaip dirbti su elementoriumi, ir pats elementorius [37] buvo išleistos.

Suprantama, kad „Kareivių elementoriaus“ būtinumą, jo sandarą, didaktinę ir hodegetinę sandarą plk. ltn. P. Tarasenka pagrindė savąja pedagogine patirtimi – prieš I pasaulinį karą jis buvo mokytojas, Nepriklausomoje Lietuvoje dėstė karo mokykloje.

Imta rūpintis ir jaunesniųjų vadų bendrojo išsilavinimo kėlimu. Į karines dalis buvo išsiųstas atitinkamas Spaudos ir švietimo skyriaus raštas, į kurį plūstelėjo atsakymų srautas. Vienas gana tipinis atsakymas – 1929 m. kovo mėn. 11 d. raštas Nr. 664 iš Vilkaviškyje stovėjusio IV artilerijos pulko vado:

„Į š. m. raštą 47875 nr. Pranešu, kad pulke liktiniams puskarininkiams kursai vidurinės mokyklos kurso programos ribose greitai laiku manoma įsteigti. Pulke liktinių puskarininkių, norinčių tuos kursus lankyti, susidarys apie 25 žmonės. Bus sudaryta iš karto dvi grupės, kurioms būtų reikalinga šie vadovėliai:

1. Lietuvių geografija, Biržiškos.
2. Aritmetikos teorija, Smetonos.
3. Algebra I d., Šikšnio.
4. Mūsų raštų istorija.
5. Lietuvos dainų literatūros istorija.
6. Lietuvos rašybos vadovėlis, Liudo Giras.
7. Literatūros teorija, Bizausko.
8. Gramatika, Jablonskio.
9. Lietuvos geografija, Klimo.
10. Literatūros istorija, Zajančkausko.
11. Lietuvių tautos istorija, Matulaičio.
12. Visuotinė istorija, Untulio.
13. Naujųjų amžių istorija, Totoraičio.
14. Lietuvių kalbos sintaksė.
15. Vokiečių kalbos skaitymai, I d. Berg“. [47, l. 641].

Liktinių puskarininkių rengimas įgyti išsilavinimą progimnazijos lygiu buvo organizuotas visose dalyse ir jau 1932 m. kreipiamasi į Švietimo ministeriją tokio įdomaus turinio raštu:

„Mūsų kariuomenės pradžių sudarė savanoriai. Stojant kariuomenėn iš savanorių nebuvo reikalaujama jokio mokslo cenzo – by tik jis būtų pasiryžęs ginti tėvynę nuo priešų. Daugelis iš mažai raštingų arba visai nemokėjusių rašyti savanorių kovų laukuose pasižymėjo narsumu, sumanumu ir kitais geram kariui būtiniais privalumais ir už tai buvo pakelti į puskarininkio laipsnį. Kiek aprimus kovų audroms, kariuomenėje buvo imtasi švietimo darbo. Mokėsi ne tik eiliniai, bet ir mažai raštingi puskarininkiai. Daugumas jų per trumpą laiką išėjo ne mažiau kaip pradžios mokyklos kursą. Tokie prityrę puskarininkiai, aišku, kariuomenės kadruose buvo labai pageidaujami ir, jiems prašant, paliekami tolesnėje karo tarnyboje.

Sparčiais žingsniais besiplečiant šių dienų karo mokslui pasirodė, kad menkai intelektualiai pasiruošęs kadras nesugeba suvirškinti visų jam teikiamų žinių ir eiti kartu su karo mokslo reikalavimais. Atsirado būtinas reikalas praplėsti puskarininkių protinį akiratį.

Kariuomenės dalyse buvo įsteigti specialūs kursai, kuriuose palaipsniui iš-einama I, II, III ir IV klasės vidurinės mokyklos programa. Kursuose dėsto dalių karininkai ir tokiu būdu nei kursantams, nei valstybei jie beveik nieko nekainuoja, o abipusės naudos duoda labai daug.

Baigus bet kurios klasės programą ir kursantai, ir kariuomenės dalys nori patikrinti, kokia padaryta pažanga. Patikrinimas gal turi didesnės svarbos patiems kursantams negu kariuomenės daliai.

Dalykas tas, kad puskarininkis, sukakęs 35 metus, o viršila – 40 metų, jau turi apleisti kariuomenės eiles ir ieškoti sau pragyvenimo šaltinių civiliam gyvenime. Tada labai svarbu tokiam žmogui turėti apie įgytojo mokslo laipsnį oficialų pažymėjimą, kuris suteiktų jam galimybę gauti jo įgytą mokslo cenzą atitinkančią vietą civilinėje ar privačioje tarnyboje.

Dabar pagal veikiančią tvarką norint gauti mokslo cenzo pažymėjimą reikia laikyti egzaminus prie Švietimo ministerijos egzaminų komisijos. Be kitų išlaidų, reikia sumokėti 25 litus vien už egzaminus. Tokia našta gaunantiems menkutę algą puskarininkiams yra nepakeliama. Kariuomenės dalys taip pat už juos negali sumokėti, nes neturi tam tikslui skirtų lėšų. Atsižvelgus į paties gyvenimo iškeltą opų reikalą, Švietimo ministerija prašoma pakeisti kariuome-

nėj cenzo įgijimo egzaminų procedūrą ta prasme, kad bet iki III klasės mokslo cenzui imami pažymėjimai būtų išduodami sprendimu komisijos, susidedančios tik iš vieno Švietimo ministerijos atstovo, kaip pirmininko ir kelių kr. apsaugos ministerijos atstovų, kaip komisijos narių, o be to dar, pažymėjimai kad būtų ar visai neapmokami, ar išduodami už minimalų mokestį“ [54, l. 76–77]. Raštą pasirašė kariuomenės štabo Administracijos valdybos viršininkas plk. J. Mačiulaitis ir Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas plk. J. Šarauskas.

Tiesa, Švietimo ministerija su visais reikalavimais nesutiko, tačiau davė išsamų atsakymą ir išreiškė pritarimą iniciatyvai:

„III Departamentas, pasirėmęs p. švietimo ministerio 1933-1-10 d. rezoliucija, įrašyta vyriausiojo štabo rašte Nr. 31711, turi garbę pranešti, kad Valstybės egzaminų komisija negali nieko egzaminuoti nemokamai /Egz. kom. įstatymo § 7, V. Ž. Nr. 344/: visi asmenys, kurie laiko Valstybės egzaminų komisijoje egzaminus, neatsižvelgiant į tai, kuri bus egzaminuojamųjų komisijų sudėtis, turi sumokėti už tuos egzaminus į valstybės išdą Ministerių Kabineto nustatytą mokestį.

Lygiai p. švietimo ministeris nesutiko, kad Valstybės egzaminų komisija duotų nemokamai pažymėjimus.

Jei vyriausiojo štabo rašte minimi puskarininkiai nepajėgtų sumokėti už egzaminus Valstybės egzaminų komisijoje, jie galėtų tuos egzaminus laikyti eksternu bet kurioje valdžios gimnazijoje ar vidurinėje mokykloje. Dėl egzaminų laiko reikėtų susitarti su mokyklos direktoriumi: mokykla, Švietimo ministerijai leidus, eksternų egzaminus gali organizuoti bet kuriuo laiku /Vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų darbo tvarkos taisyklės, § 91/. Mokykla, kurioje laikytų čia minimi kariai egzaminus, galėtų juos atleisti nuo mokesčio, pasirėmusi Vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų įstatymo § 45 /V. Ž. Nr. 190/“ [54, l. 78]. Raštą pasirašė III departamento direktorius A. Daniliauskas ir ministerijos referentas V. Kasakaitis. Problemos buvo išspręstos, liktinių puskarininkių mokymas sėkmingai vyko, vėliau jiems padėdamas įsitvirtinti civiliniame gyvenime.

Greta vadovėlių, kitų mokymo priemonių Spaudos ir švietimo skyrius rūpinosi ir naujai pagamintomis, efektyviomis vaizdinėmis priemonėmis. Štai ištrauka iš skyriaus viršininko raporto Nr. 31261 (1932-11-24) vyr. štabo administracijos valdybos viršininkui:

„Studijuojąs Italijoje dailiąją architektūrą pil. Kazys Urbas pasisiūlė pagaminti meniškus parodomuosius, reprezentacinius XVI–XVII amžiaus stiliumi

Lietuvos žemėlapius, kokių ir dabar esama Vakarų Europos valstybėse (Italijoje, Olandijoje ir kt.).

Žemėlapiai būtų 75x75 cm dydžio, padaryti ofseto būdu iš jo paties pagaminto ir dabar esančio Lietuvos pasiuntinybėje Berlyne originalo. Žemėlapiai turėtų šešias pagrindines spalvas, be to, dar dvi bronzos (aukso ir sidabro) ir paklijuoti drobe. Kaip matoma iš čia pridedamų pavyzdžių, žemėlapis yra apsuptas Lietuvos miestų ir miestelių heraldikos ženklais (herbais); kairiajame jo šone įdėtas 1918 m. vasario mėn. 16 d. Nepriklausomybės paskelbimo aktas, o apačioje iš kairės ir dešinės šių dienų Kauno ir XVII amžiaus Vilniaus miesto planai ir viduryje – Lietuvos žemėlapiai Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino laikų, Vytauto Didžiojo laikų ir XVII šimtmečio pradžios.

Tokie žemėlapiai būtų labai naudingi kariuomenei ir mokykloms, nes jie vaizdžiai parodytų, kaip Lietuva, didžiųjų kunigaikščių valdoma, palaipsniui stiprėjo ir augo ir kaip, susisiejus unija su lenkais, jos galybė pradėjo gesti ir pagaliau dėl perdaug didelės svetimos įtakos visiškai buvo nustojusi nepriklausomybės. Dėstant tėvynės pažinimo pamokas, toks žemėlapis padėtų klausytojams dalyke susiorientuoti daug daugiau negu keletas perskaitytų tomų. Be to, žemėlapis būtų ir tikrai meniškas skaityklų, klubų, klasių, kabinetų ir kitokių tarnybinių bei kultūrinių patalpų papuošalas.

Tokių žemėlapių mano užsakyti Švietimo, Susisieikimo ir Užsienių reikalų ministerijos. Kariuomenei jų reikėtų užsakyti kar. dalių padaliniams (kuopoms, eskadronams, baterijoms ir kt.) 189 vienetų“ [51, l. 386].

Spaudos ir švietimo skyrius nesitenkindavo susirašinėjimu su dalimis, bet ir kontroliuodavo jų darbą. Įdomus šia prasme dokumentas – plk. ltn. S. Kuizino raportas skyriaus viršininkui:

„Tamstai įsakius š. m. gruodžio mėn. 16 d. nuvykau į d-ro J. Basanavičiaus vardo karo ligoninę patikrinti kareivių švietimo ir kultūrinimo darbo. Paaiškinimus davė ligoninės švietimo vadovas kun. Sabaliauskas ir radijo prižiūrėtojas gyd. majoras Matulionis.

Rasta šioj srity:

1. Pačioje ligoninėje yra gražiai įrengta, patogiais baldais aprūpinta, gan erdvi ir šviesi skaitykla. Joje iš karto gali sūttilpti apie 20 skaitytojų. Skaitykloje yra visų laikraščių ir žurnalų, kuriuos, kaip ir kitoms kariuomenės dalims, prumeruoja sp. ir šv. skyrius. Be jų dar ligoninės skaityklai papildomai prumeruojami: Naujas žodis, Bendras darbas, Mūsų Vilnius, Kosmos, Vapsva, Židinys ir Vairas

(po 1 egz.). Lietuvos aidą, Karį, Trimitą, Mūsų rytojų ir Ūkininko patarėją gauna ir guli palatose ligoniai, kurie dėl kokių nors priežasčių skaityklos lankyti negali.

Švietimo vadovas nusiskundė, kad per mažai gaunama Lietuvos aidu, kurio reikia bent po vieną egz. kiekvienai palatai. Paklausus, kiek yra iš viso palatų, tikslaus atsakymo negavau. Dabar karo ligoninė šio dienraščio gauna 99 egz., o 4 egz. siunčiami į A. Panemunės džiovininkų sanatoriją ten esantiems kareiviams. Lietuvos aidu prenumeravimo klausimas galės būti išspręstas, tik gavus tikslių žinių, kiek būtent ligoninėje iš viso yra atskirų palatų. Mano manymu, šį vienintelį dienraštį turėtų gauti kiekviena atskira palata ir bent porą egz. skaitykla. Dėl kitų laikraščių trūkumo nenusiskūsta.

Gaunami žurnalai renkami į komplektus, gražiai aptaisomi ir juos ligoniai ir vėliau noriai skaito, ypač beletristiką. Renkami taip pat ir laikraščių komplektai, bet kadangi jų aptaisymas brangiai kainuotų, tai jie stačiai suverčiami į bibliotekos lentynas ir guli nenaudojami, o tik didindami bibliotekoje dulkių kiekį. Manychiau, kad laikraščių komplektų rinkti nevertėtų, nes jie greit nustoja savo aktualumo, nepatogūs skaitymui dėl savo griozdiškumo ir faktiškai skaitytojų nenaudojami. Juk prireikus kada informacijos, tų laikraščių komplektus galima rasti centriniame valstybės knygyne ar universiteto bibliotekoje.

2. Švietimo pamokų pačioje ligoninėje nėra ir suprantama, kad jų ir negali būti. Paskaitų taip pat šiemet nebuvo. Tiesa, paskaitos galėtų būti ruošiamos, jei būtų atitinkama talpa, kurioje galėtų tilpti bent kiek didesnis galinčių klausytis ligonių skaičius. Tačiau paskaitoms ruošti gali būti panaudotas ir kitas moderniškas būdas, tai yra skaityti jas per radiją. Šiam tikslui reikalinga prie radijo imtuvo įrengti mikrofoną. Tada būtų galima ne tik ruošti karines paskaitas, bet ir silpnesniems sveikatos ir išsimokslinimo atžvilgiu ligoniams paskaityti laikraščių naujienas, deja, radijas ne visose patalpose dar veikia. Visas <...> nervų skyrius dar jo neturi. Kaip aiškina gyd. majoras Matulionis, viskas radijo įvedimui <...> yra paruošta, iš aukštesnės vyriausybės gautas sutikimas ir atitinkami įsakymai, o pats darbo įvykdymas <...> vilkinamas. Šiam trūkumui pašalinti iš ligoninės administracijos pusės reikėtų daugiau energingumo.

3. Sanitarijos puskarininkių mokykloje švietimo pamokų nėra, nes joms primumami tik baigę bent pradžios mokyklos kursą, o yra net ir su 7 klasių cenzu. Čia švietimo darbo reikalingumas pagal veikiančias programas atpuola, o ir laiko tam reikalui pritrūktų. Tik kultūrinimo tikslu reikia jiems ruošti paskaitas, pritaikytas jų išsilavinimo laipsniui.

4. Sargybos komandoje švietimo pamokos daromos kasdien po 1 valandą. Bet čia švietimo darbo sąlygos labai sunkios. Kasdien pusė komandos išeina į sargybą. Likusioji pusė turi nemažai ūkio darbų. Tad nuvargę kareiviai tik kas antrą dieną gali būti pamokoje. Komanda surinkta iš įvairių kariuomenės dalių. Aišku, kad dalys stengiasi atsikratyti pačių sunkiausių savo kareivių. Daugelis kareivių beveik dar nekalba lietuviškai ir labai menko intelekto. Paklausus, kada buvo paskelbta Lietuvos nepriklausomybė iš 12 kareivių tik vienas teatsakė, kad „16 vasario 1919 m.“ Į klausimą, kas buvo Kęstutis, nė vienas neatsakė. Į klausimą, kas buvo Basanavičius, tik vienas atsakė, kad tai buvo daktaras. Paklausus, kuo jis garsus ir brangus Lietuvai, gautas atsakymas, kad jis pastatė karo ligoninę ir yra jos šefas. Bendrai reikėtų daugiau kreipti dėmesio ir sustiprinti tėvynės pažinimo pamokas; kiek galima populiariau jas aiškinti < >. Reikėtų rinkti komandą iš bet kurios, tik vienos, kariuomenės dalies. Tada pasitaikys įvairaus išsilavinimo kareivių, o tarp daugiau išsilavinusių ir protiniai atsilikėliai, patys nejausdami, įsigys bent paprasčiausių žinių minimumą“ [51, l. 358–359].

Radio kariuomenėje buvo ne vien klausomasi. Labai greitai buvo suvokta, kad radiją galima kryptingai panaudoti karių auklėjimui ir lavinimui. Štai 1928 10 21 per Lietuvos radiją įvyko 2 valandų Kauno įgulos karių literatūros bei muzikos vakaras-koncertas. Savo literatūrinius kūrinius skaitė husaras Juozas Žengė ir jaunesnysis puskarininkis Liudas Dovydėnas (vėliau – žinomi rašytojai), taip pat vyresnieji puskarininkiai S. Butkus, L. Kvašys, B. Rumša ir viršila J. Margenis. Dainavo Ryšių bataliono mokomosios kuopos kareivių choras bei solistai: jaunesnysis puskarininkis L. Sakelis ir viršila K. Ilgūnas, grojo Aviacijos dalinio kareivių styginis ir karo invalidų kanklių orkestrai [45, l. 248].

Vėliau kas savaitę imti organizuoti kariuomenės radijo pusvalandžiai. Štai 1932 07 04 19³⁰ val. per Lietuvos radiją transliuotame pusvalandyje plk. J. Šaraskas kalbėjo apie Klaipėdos krašto istorinių vietovių lankymą, o plk. ltn. J. Laurinaičio pasisakymo tema – „Kaip vokiečiai kenkė Lietuvai atgyti (Liudendorfo ir Erbergerio atsiminimai)“ [52, l. 39]. Po poros savaitžių transliuotame radijo pusvalandyje skaityti 1932 m. „Kario“ Nr. 29 įdėti „Laiškai iš poligono“ (7 min.), o 23 min. grojo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo 2-jo pėstininkų pulko orkestras, atlikdamas maršą „Vyčio kryžiaus kavalierius“, lietuvišką popurį „Kanklės“ ir kūrinių „Kautynių sapnas“ [52, l. 40]. Tokių duomenų archyvuose yra labai daug.

Vyriausiojo kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyrius rūpinosi ir dar viena radiotechnikos panaudojimo sritimi:

„[vairių tautos ir kariuomenės švenčių ir iškilmių proga Tautos Vadas, aukštoji kariuomenės vadovybė ir kiti valdžios atstovai paprastai sako prakalbas. Kad prakalbas galėtų girdėti didesnis klausytojų skaičius, jau eilė metų kaip praktikuojama prakalbų vietoje statyti sustiprintojus (garsiakalbius). Iki šiol garsiakalbių įrengimu rūpinosi paštų valdyba, tačiau jai ne visada tas darbas gerai sekdavosi: tai ne visiems klausytojams prakalbos vienodai gerai būdavo girdimos, tai pasitaikydavo kliudęs gerai girdėti garsų susidvejinimas.

Pristatydamas šiam dalykui sutvarkyti karo technikos štabo radijo kabineto vedėjo paruoštą projektą, prašau Tamstos tarpininkavimo, kad būtų įgytas vienas garsiakalbių kombinuotas įrengimas, tinkąs tiek lauko apystovose, tai yra su nuosava elektros energija, tiek ir įjungimui į esančią mieste elektros srovę. Šis įrengimas turėtų būti pavestas Ryšių batalionui, kuris, turėdamas pakankamai reikalingų specialistų, greitai ir tiksliai atliktų reikiamoj vietoj garsiakalbių pastatymą. Tokiu įrengimu galima būtų naudotis (ir visiškai jo pakaktų) per įvairias iškilmes prie Karo muziejaus, Petro Vileišio aikštėje, poligone, manevruose ir t. p.“ [55, l. 452].

Tai citata iš Spaudos ir švietimo skyriaus viršininko plk. J. Šarausko raporto vyriausiojo štabo administracijos viršininkui. Prie raporto buvo pridėtas aiškinamasis radijo kabineto raštas [55, l. 453], kuriame aiškinamos techninės garsiakalbių įrengimo ir vartojimo sąlygos: akustinė galia – įmanoma gerą girdimumą užtikrinti 0,5 km² plote, kaina – 6,5–8,5 tūkst. litų.

Ikikarinėje Lietuvoje svarbi ekonomikos šaka buvo žemės ūkis. Kariuomenės vadovybė tai suprato ir laikė reikalinga kariams, atėjusius tarnauti į kariuomenę iš kaimo, šviesti per agronomijos paskaitas.

Gen. št. plk. lt. J. Kibirsktis, einantis Karo mokslo valdybos viršininko pareigas, savo rašte Žemės ūkio rūmų valdybai prašo kas antrą savaitę kiekvienos Kaune dislokuotos dalies kariams skaityti paskaitas iš žemės ūkio srities (1929 m.) [47, l. 66]. Toje pačioje byloje randame tų paskaitų tvarkaraštį [47, l. 70]. Paskaitas kariams skaitė agronomai J. Šidlauskas: „Pievų pagerinimas“, „Apie šakniavaisius“, J. Ardickas: „Gyvulių ūkis“, „Pieno ūkis“, M. Viktorauskas: „Paukščių ūkis“, J. Strazdas: „Apie sodų priežiūrą“. LCVA saugomuose dokumentuose matome, kad ši paskaitų tematika tapo ir liko labai aktuali. Štai 1930 m. vasario 27 d. raštu Nr. 50064 Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas J. Šarauskas

Ryšių bataliono vadui pranešė, kad kovo–balandžio mėnesiais (kas savaitę) žemės ūkio rūmų agronomai skaitys tokias paskaitas: „Paukščių ūkis“ (agr. K. Čikotas), „Karvių ūkis“ (agr. J. Masiulis), „Ganyklų ir pievų įrengimas“ (agr. J. Šidlauskas), „Smulkiųjų ūkio šakų reikšmė“ (agr. M. Viktorauskas), „Linų kultūra ir apdirbimas“ (agr. J. Gudjurgis) [49, l. 123].

Panašių raštų yra ištisos bylos. Todėl galime tvirtinti, kad Lietuvos kariuomenė įnešė svarų indėlį į Lietuvos žemės ūkio laimėjimus, kurie antrajame nepriklausomybės dešimtmetyje jau buvo gana nemaži.

Pažintinės ekskursijos – svarbi žmonių mokymo, auklėjimo ir lavinimo priemonė. Tai suprato Spaudos ir švietimo skyrius bei visokeriopa skatino šią veiklos sritį kariuomenės dalyse. Antai 1930 m. birželio 27–29 dienomis garlaiviu Kauno įgulos kariai vyko į Nidą, Juodkrantę, Klaipėdą ir Palangą [50, l. 135].

1933 m. rugsėjo 1 d. rašte II pėstininkų divizijos vadui Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas plk. J. Šarauškas nurodo, kad skyrius imasi organizuoti ekskursijas kariams, kurie tarnauja dalyse, dislokuotose provincijoje, į Kauną, taip pat į Lietuvos pajūrį, į kurį taip pat vykstama garlaiviu. „Pakeliui būtų sustojama Veliuonoje, Raudonėje, Jurbarke, Rambyne, Rusnėje, Nidoje, Juodkrantėje ir Klaipėdoje“, – rašoma rašte [54, l. 181]. Vėliau šiame rašte pabrėžiama, kad „Kiekvienos dalies ekskursininkams vadovauti turėtų būti paskirtas karininkas, bendrasis ekskursijos vadovavimas bus pavestas Spaudos ir švietimo skyriaus paskirtam karininkui. Būtų gerai, kad su ekskursija vyktų ir vienas orkestras (nors ir nepilnos sudėties)“ [54, l. 182]. Taigi rūpintasi ir tinkamu metodiniu-pedagoginiu vadovavimu ekskursijai, ir pramogine jos puse. Beje, įdomūs šia prasme garsaus Klaipėdos krašto lietuvių veikėjo A. Lymano memuarai. Jis apie matytą ekskursiją, 1938 m. rugpjūčio 7 d. keliavusią pro Bitėnus, kur buvo vieno iš Lietuvos atgimimo šauklių Martyno Jankaus, šventusio tada 80–metį, sodyba, taip rašė: „Netikėtai į sodybą su orkestru įžygiavo ir išsirikiavo 500 karių ekskursija, vedama mjr. Narušio. Keliaudama į Nidą Nemunu pro Bitėnus, ji sustojo jubilianto pasveikinti. Martynas Jankus pasisveikino su kariais ir tarė jiems trumpą žodį. Tada ekskursijos vadovybė įteikė jubiliatui skulptūrą „Sėjėjas“, kad primintų, jog ir jis sėjo mūsų tautai gerą grūdą, kuris buvo toks vaisingas, kad tauta atbudo ir išsikovojo laisvę. Už visuomet malonų karių priėmimą ir pavaišinimą kava bei užkandžiais Elzei Jankutei buvo įteikta gintarinė dėžutė. Kitos Martyno Jankaus dukros, Edė ir Urtė, gavo iš karių po tautinę juostą“ [19, p. 175].

Į Spaudos ir švietimo skyrių su savo pasiūlymais kreipdavosi įvairios draugijos, suprasdamos, kad jų veikla gali dominti kareivius, kurie, atlikę tarnybą, gali būti šių draugijų idėjų realizuotojais bei propaguotojais. Antai 1932 m. rugsėjo 27 d. į Spaudos ir švietimo skyriaus viršininką kreipėsi Lietuvių prekybininkų, pramonininkų ir amatininkų sąjungos centro valdyba:

„Tarp aktualių atgimusios Lietuvos atstatymo rūpesčių nepaskutinę vietą užima lietuviškojo verslo klausimai. Prekyboje, pramonėje ir amatuose ligi šiol lietuviai savame krašte sudaro nežymią mažumą tarp svetimtaučių. Tatai parodo, kad lietuviai dar neišmoko ir nesugeba ligi galo išnaudoti savo darbo vaisių, nes pelningiausias tautos ūkio šakas užleidžia kitiems. Padėti lietuviams verslininkams sustiprėti ir išugdyti šias tautos ūkio šakas ir yra mūsų Sąjungos tikslas. Šiai idėjai išpopuliarinti ir jai plačiojoje visuomenėje įsisąmoninti Sąjunga leidžia savaitraštį „Verslą“.

Kreipdamiesi šiuo raštu į Tamstą, mes turime galvoje, kad su taip svarbiu lietuviškojo verslo klausimu turėtų būti supažindinta pirmiausia jaunoji Lietuvos karta, einanti kariuomenės eilėse drausmės ir pilietybės mokyklą. Grįžus į tėviškes, gal ne vienam jų prisieis griebtis savarankiško darbo ir čia įgytos anksčiau verslo sąvokos gali būti akstinas stoti į lietuviškojo verslo pionierius.

Todėl Centro valdyba turi garbės pasiūlyti užprenumeruoti „Verslą“ visoms kariuomenės bibliotekoms, knygynams ir skaitykloms bei atskiroms kariuomenės dalims“ [51, l. 438].

Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas ant šio rašto uždėjo rezoliuciją:

„Užsakyti po 1 (vieną) egz. į kariuomenės dalių kareivių skaityklas“ [51, l. 439].

Kasmet į skyrių kreipdavosi ir Lietuvių katalikų blaivybės draugijos centro valdyba. Štai tipiškas jos kreipimosi (1933-01-03) pavyzdys:

„Kariuomenė yra ne tik karininko paruošimo, bet ir lavinimo bei auklėjimo įstaiga. Kariuomenėj kaip tik yra sveikiausias ir energingiausias mūsų tautos jaunimas. Jis čia mokosi, kaip apginti savo kraštą ir geriau tėvynei patarnauti, čia šviečiasi, lavinasi ir bręsta. Subrendimo mastai yra labai svarbūs kiekvieno jaunuolio gyvenime, nes dažniausiai jie, ne kas kitas, nulemia tolesnį jaunuolio likimą.

Šiuo laiku didžiausia mūsų krašto yda yra žmonių girtuokliavimas. Tikėdamiesi šviesesnio ir blaivesnio rytojaus, pirmiausia turime atitinkamai nuteikti – paruošti jaunuomenę.

Nuo sausio mėn. 29 d. ligi vasario mėn. 5 d. yra šių metų žiemos blaivybės savaitė, todėl prašome tuo laiku paraginti kariuomenės dalis blaivybės savaitę atitinkamai paminėti rengiant paskaitas prieš girtuokliavimą, pajavairinamas atitinkamai paveikslais.

Geriausiai tinka kariuomenėje minėti žiemos blaivybės savaitę, nes vasaros blaivybės savaitės metu kariuomenės dalys būva išsisklaidžiusios po šaudyklas, poligonus, stovyklas ar kitur kur. Jei kur truktų paskaitininkų, stengsimės padėti surasti“ [54, l. 42].

Raštas irgi vizuotas rezoliucija „Vykdyti“.

Išnaudotos ir kino galimybės. Kareiviams buvo organizuojami ne tik kino seansai, bet ir kuriami specialūs propagandiniai dokumentiniai filmai apie kariuomenę. Įdomus šia prasme yra aktas:

„1930 – Vytauto Didžiojo – m. rugsėjo m. 20 d., Kaunas. Vyriausiojo štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininko įsakymu paskirtoji komisija: pirm. – plk. ltn. Laurinaitis, nariai: vyr. št. Rikiuotės skyriaus plk. ltn.. Musteikis, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo 2-ojo pėst. pulko kpt. Ališauskas, aviacijos kpt. Jablonskis /kviestas Valst. kontr. atstovas neatvyko/ – šių metų rugsėjo mėn. 19 d. kinematografe „Metropolitain“ tikrino Izaoko Kaco padarytą „Kario“ ir „Mūsų žinyno“ reklaminį filmą ir rado:

1. Filmas užsakytas Spaudos ir švietimo skyriaus krašto apsaugos ministerio ir valstybės kontrolieriaus sutikimu;

2. Menkomis mūsų kino technikos sąlygomis filmas padarytas tinkamai, jo scenarijus turi ne tik reklaminį, bet ir auklėjamąjį pobūdį.

Todėl nutarėme:

1. filmą priimti ir prašyti vyresnybės leisti tą filmą demonstruoti Lietuvos kinematografuose.

2. atlyginti Izaokui Kacui, kaip sutarta, po 6 litus už 335 metrus filmo, iš viso du tūkstančius dešimt litų/2010 Lt/“ [49, l. 458].

Šis filmas buvo demonstruojamas visuose Lietuvos kino teatruose, ką liudija šis pasižadėjimas:

„Aš, žemiau pasirašęs pil. Izaokas Kacas nuo š. m. rugsėjo mėn. 23 d. iki 1931 m. rugsėjo mėn. 23 d. pasižadu demonstruoti be jokio atlyginimo visuose Lietuvoje esančiuose kino teatruose Spaudos ir švietimo skyriaus reklaminį kino filmą < >. 1931 m. rugsėjo mėn. 23 d. sakytą filmą tvarkoje gražinti“ [49, l. 457].

Bendradarbiauta ir su JAV lietuvių spauda. Antai 1936 m. spalio 2 d. rašte

JAV lietuvių laikraščio „Dirvos“ redaktoriui K. S. Karpiui neįskaitomai pasirašęs majoras, Spaudos ir švietimo skyriaus bendradarbis, rašė:

„Atsiliepdamas į Tamstos malonų kvietimą bendradarbiauti Tamstos gražiai redaguojamoje „Dirvoje“, turiu garbės padėkoti Tamstai už tokį kvietimą ir prisžadų, kiek tik leis laikas ir aplinkybės, kiekviena galima proga rašysiu į Tamstos redaguojamą „Dirvą“ ir siūsiu turimų vaizdų – klišių iš kariuomenės gyvenimo.

Dabar siunčiu straipsnelį apie mūsų kariuomenės vasaros darbus poligone. Už kelių dienų atsiūsiu apie mūsų kavalerijos visų trijų pulkų stovėjimą poligone ir jų darbus.

Šia proga dėkoju Tamstai, Pone Redaktoriau, už atsiųstas dovanų dvi knygas.

Perskaitęs Tamstos brangius veikalus gavau įspūdžio, kad Tamsta, kaip spaudos žmogus tolimuose kraštuose, atliekate didelį darbą mūsų Lietuvai, nes ne paslaptis, kad didelis nuošimtis mūsų tautiečių, nuvažiavę į svetimus kraštus, negaudami knygos, laikraščių, greit nutautėja, pamiršta savo kraštą, savo tradicijas.

Todėl, kaip padėką, siunčiu Tamstai mūsų įstaigos išleistą plk. ltn. Stepo-
naičio redaguojamą „Karo archyvą“ [57, l. 73].

Užsimezgęs vaisingas bendradarbiavimas tęsėsi. Antai 1937 m. balandžio 20 d. į „Kardo“ redaktorių kreipėsi l. e. skyriaus viršininko p. plk. ltn. V. Stepo-
naitis:

„Kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyrius yra užmezgęs ryšius su Amerikos lietuvių spauda, kuriai nuolat siunčiama klišių iš Lietuvos gyvenimo ir atitinkamų rašinių. Tuo būdu yra vedama graži propaganda tarp mūsų užjūrio lietuvių.

Spaudos ir švietimo skyrius, neturėdamas atitinkamų klišių, kurias galėtų pasiūsti Amerikos lietuvių spaudai, turi garbės prašyti Tamstą neatsisakyti išduoti čia pridėdamas 5 klišes: 1) 1936 m. visuomenės ir kariuomenės suartėjimo šventės iškilmės, 2) rugsėjo mėn. 8 d. iškilmės, 3) 1936 m. aviacijos šventė, 4) 1936 m. rugsėjo mėn. 8 d. iškilmės poligone, 5) raitininkų sporto šventė poligone. Šios klišės, atrodo, kad „Kardui“ nebus reikalingos“ [57, l. 72].

Spaudos ir švietimo skyrius stengėsi, kad tinkamai būtų įvertinti, pagerbti nusipelnę Lietuvos kultūrai žmonės.

Labai įdomus šia prasme yra skyriaus viršininko raštas Švietimo ministerijos Kultūros departamento direktoriui (1936 02 07, Nr. 15442) apie rašytoją

Eugenijų Škliarą (1894–1941):

„Iš Lietuvos rašytojų – nelietuvių Eugenijus ŠKLIARAS, mūsų kariuomenės atsargos karininkas užima mūsų tautinių mažumų spaudoje ypatingą poziciją. Tai žmogus, kuris siela ir kūnu yra atsidavęs Lietuvai, kuriam brangi yra mūsų šalies garbė ir gerovė.

Savo eilėraščiuose (itin „Lietuva – vardas auksinis“), E. Škliaras pasižymi kaip gabus Lietuvos sūnus. Periodiniuose jo redaguotuose leidiniuose, kaip antai: „Baltyisky almanach“, „Naše echo“ ir pagaliau, „Litovskij kurjer“ E. Škliaras visada stengėsi (ir tokią pat liniją tęsia ir toliau) pastatyti Lietuvą į atitinkamą garbingą vietą kituose kraštuose, kur jo leidiniai gaunami.

Kiekviena tautos šventė, kiekviena kariuomenės šventė, manevrai ar šiaip jau stambenis įvykis visada randa gyvą, jausmingą atsiliepimą E. Škliaro redaguojamuose ir tam specialiai paskirtuose leidiniuose.

Pažymėtinas jo patriotizmas Červonkos paminklo atidengimo metu. Tuomet „Lit. kurjer“ davė ypač daug medžiagos apie paminklo atidengimą ir įdėjo nemokamai didžiausius skelbimus. Jis savo lėšomis išleido atskirus Nr. kariuomenei pagerbti jo 10 metų sukaktuvių progą.

Gražus atsargos karininko E. Škliaro pasiryžimas ištikimai tarnauti savo Tėvynei, jo kuklumas ir nuolatinės simpatijos kariuomenei, kariams ir visai valstybei verčia mane kreiptis į Tamstą, Pone Direktoriau, kad atkreiptumėte dėmesį į E. Škliaro nuopelnus ir atitinkamai juos įvertintumėte.

Kai kiti spaudos atstovai buvo apdovanoti Lietuvos ir Latvijos garbės ženklais, E. Škliaras liko kaip ir pamirštas, jo nuopelnai nebuvo pažymėti. Karo vadovybė iš savo pusės pritaria jo apdovanojimui, bet kadangi jis nėra Krašto apsaugos ministerijos tarnautojas, o jo darbas liečia grynai kultūrinę sritį, todėl, kariuomenės štabo viršininko pavestas, prašau Tamstos sutikimo ir reikalingo tarpininkavimo p. Eugenijų Škliarą Vasario 16 šventės proga apdovanoti 4 laipsnio Gedimino ordinu“ [57, l. 41].

Taigi visa ši veikla liudija įvairiapusį Spaudos ir švietimo skyriaus bendradarbiavimą su visuomene.

Kasmet (1920–1940) leistas ir „Kario kalendorius“. Antai 1930 m., Vytauto Didžiojo metais, projektuotas ir išleistas kalendorius, kurio pradžioje buvo įdėti Respublikos prezidento A. Smetonos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto portretai. Kaip ir kiekviename kalendoriuje, išskirtos katalikų ir valstybinės šventės, taip pat ir kitų tautybių karių šventės. Pažymėtos ir atskirų

kariuomenės dalių jubiliejinės šventės. Specialus S. Zaskevičiaus straipsnis „Vytautas Didysis“ iliustruotas Vytauto laikų Lietuvos valstybės žemėlapiu. Trumpai aptarta Lietuvos valstybės konstitucija, Lietuvos kariuomenės bei Šaulių sąjungos organizacija bei uniforma. Pateikta nepriklausomybės kovų bei kariuomenės dalių trumpa istorija. Mjr. A. Katinskas aptarė karo tarnybos klausimus: kareivio tarnybos eigą, bendras karių pareigas, karių aprūpinimą, jų ir šaulių bei jų šeimų narių pensijas ir pašalpas, karių atostogas, drausmės taisykles, Lietuvos ordinus ir medalius. Yra pamokomo pobūdžio rašinių: priedangų įrengimas, aviacija, higienos patarimai (gyd. mjr. A. Jurgelionis), pirmoji pagalba įvykus nelaimingam atsitikimui (gyd. plk. lt. J. Žemgulis), Lietuvos teismų sutvarkymas (mjr. A. Urbelis). Pateikta daug statistinių žinių apie kitas valstybes, aptartos kaimyninių šalių kariuomenės (mjr. S. Raštikis). Daug žinių pateikta iš astronomijos, geografijos: Saulės sistema, Žemė, žemynai, vandenynai, Lietuva (plotas, apskritys, gyventojų skaičiaus statistika, miškai, aukštumos, ežerai, mokyklos ir t. t.). Yra informacijų apie draugijas, sportą, valstybines įstaigas ir t. t. Pabaigoje pateiktas Lietuvos žemėlapis [48, l. 221].

Tad ir kalendorius prasmingai ir tikslingai panaudotas karių švietimui bei auklėjimui.

Spaudos ir švietimo skyrius skrupulingai stengėsi reguliuoti kariuomenės dalių veiklą, skirtą pažymėti Lietuvos kariuomenės ir valstybės šventėms, įsimintinoms datoms. Antai 1930 m. pradžioje visoms kariuomenės dalims išsiųstas tokio turinio raštas Nr. 49614:

„1919 m. vasario mėn. 7–9 d. įvyko pirmosios mūsų kariuomenės (Panevėžio sr. apsaugos ir Kėdainių sr. apsaugos būrių) kautynės su raudonarmiečiais, kurių metu ties Taučiūnų kaimu žuvo kareivis Povilas Lukšys. Tai buvo pirmoji mūsų nepriklausomybės auka kautynėse. Vasario mėn. 13 d. Alytuje žuvo pirmasis Lietuvos karininkas Antanas Juozapavičius.

Todėl prašau neatsisakyti Tamstai pavestojė daly sakytomis dienomis, t. y. š. m. vasario mėn. 7–9 ir 13 d., kareivių švietimui skirtomis valandomis arba kitu tinkamu metu surengti kareiviams paskaitas apie savanorio P. Lukšio ir karininko A. Juozapavičiaus žuvimo aplinkybes, pabrėžiant anų laikų ypač sunkios kovos sąlygas.

Kaip medžiaga paskaitoms naudotini: 1) „16 Vasario“, Lietuvos šaulių Sąjungos leidinys, 1929 m., 27 p., 2) „Savanoris 1918–1929“ 20 p., 3) P. Biržio „Karininkas Antanas Juozapavičius“, 4) Karolio Dineikos „Lietuvos karžygis

Antanas Juozapavičius. *Psichologiški bruožai*, 5) „Karo archyvas“, I kn. „Atsiminimas iš 1-o pėstininkų pulko gyvenimo pirmomis dienomis“ ir 6) „Mūsų žinyno“ bei „Kario“ kai kurie straipsniai“ [49, l. 80].

Labai įdomūs yra raštai; pasiūsti kariuomenės dalims, susiję su paminklo žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę kariams atminti statyba prie Karo muziejaus. Vieno jų, pasiūsto Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 1-ojo pėstininkų pulko vadui, ištrauka:

„Š. m. lapkričio mėn. 23 d. Karo muziejaus sodely prie žuvusiems dėl Lietuvos nepriklausomybės kariams paminklo bus įmūryti akmenys, atgabenti iš tų vietų, kuriose įvyko svarbiausios kautynės su įvairiais Lietuvos priešais ir kur žuvo pirmasis kareivis ir pirmasis karininkas (Kėdainiai, Alytus, Panevėžys, Radviliškis, Širvintai, Giedraičiai ir Klaipėda).

Prašau Tamstos paliepimo pasiūsti vieną karininką į Širvintus ir Giedraičius, kad jis iš kovos laukų paimtų po vieną akmenį 10–15 cm diametro. Minimums akmenis su tam tikru aktu, kuriame turi būti pažymėta data ir vieta, iš kurios akmuo paimtas, šio akmens intencija ir parašai dalies vado, švietimo vadovo ir to karininko, kuris tą akmenį parinko, prašau įteikti Karo muziejaus invalidui, kuris tuo reikalu komandiruojamas į Ukmergę.

Be to, prašau Tamstos paliepimo padaryti 2–3 fotografines nuotraukas (bendras vaizdas perspektyvoje) ir schemą (arba tiksliai pažymėti žemėlapyje) tos vietos, iš kur paimtas akmuo, ir po 2 fotografijas su parašais antroje pusėje atsiūsti man“ [49, l. 458].

Kasmet, minint Lietuvos nepriklausomybės dieną – Vasario 16-ąją, visoms kariuomenės dalims buvo išsiunčiami smulkūs metodiniai nurodymai. Štai kas buvo juose rašoma 1932 metų vasario mėnesio pradžioje.

Vasario mėn. 16 d. Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo sukaktį minint buvo pageidaujama kareiviams minėjimą organizuoti iškilminga tvarka.

Po pietų dalies vado nurodytu laiku ir nurodytoje vietoje (vienoje, o kur nesutelpa – dviejose) turėjo susirinkti visi laisvi nuo tarnybos dalies kariai.

Vyties kryžiaus kavaliariams, savanoriams, kautynių dalyviams turėjo būti parengtos jiems skirtos garbės vietos.

Dalies vadas ar jo skirtas asmuo atvykęs trumpai turėjo pranešti apie šios šventės reikšmę. Paskaita turėjo būti pradedama tautos himnu (orkestrui grojant ir visiems giedant).

Po to skirtas asmuo turėjo skaityti paskaitą maždaug pagal tokį planą:

I. KELIAS Į NEPRIKLAUSOMYBĘ

A. Priespaudos laikai

1. Lenkų ir rusų vergijoje: a) baudžiovos žiaurumai; b) tautiškos sąmonės slopinimas uždraudžiant lietuvišką spaudą ir mokyklas, atėjūnų pastangos brukti lietuviams per bažnyčias lenkybę ir rusinti per mokyklas.

2. Laisvės priešaušryje: a) sąmoningas tautos priešinimasis svetimoms įtakoms; b) atskirų šviesuolių (K. Donelaičio, D. Poškos, M. Valančiaus, S. Daukanto ir kt.) pastangos sužadinti lietuvių tautinę sąmonę ir sustiprinti jų tautinį atsparumą; c) „Aušros“, „Varpo“ ir knygnešių laikai ir pastangos atgauti lietuvišką spaudą; d) spaudos atgavimas; e) viltys ir pastangos iškovoti, jei nepasisektų visišką nepriklausomybę, tai bent autonomiją (1905 metai).

B. Pasaulinis karas

1. Rusų iš Lietuvos pasitraukimas: a) rekvizicijos ir gyventojų iš tėviškos trėmimas; b) tremtinių vargai Rusijoje.

2. Vokiečių okupacija: a) naujų okupantų rekvizicijos; b) vokiečių žiaurumai, prilygstantys baudžiovos laikams.

3. Mūsų šviesuomenės veikla Lietuvoje, Rusijoje ir kitose valstybėse: a) pastangos padėti gyventojams ir užstoti juos prieš okupantų žiaurumus; b) nepriklausomybės minties brendimas ir Valstybės Tarybos įsikūrimas.

II. NEPRIKLAUSOMYBĖS ATGAVIMAS

A. Nepriklausomybės paskelbimas

(Čia prelegentas, visiems stovint, turėjo perskaityti patį Nepriklausomybės Aktą)

1. Politinė Lietuvos padėtis Nepriklausomybės Akto paskelbimo metu:

a) Nepriklausomybės Akto paskelbimo aplinkybės; b) Valstybės Tarybos tolesni darbai.

Primenama, kad, kaip ir prieš karą, taip ir okupacijos metu, nepaisant visų sunkumų ir persekiojimų, nenuilstamai dirbo pirmasis ir dabartinis Lietuvos

Respublikos Prezidentas A. Smetona, kuris anksčiau buvo Lietuvių tautos tarybos, o paskui Lietuvos valstybės tarybos pirmininkas.

Už Respublikos Prezidentą, ginkluotųjų pajėgų aukščiausiąjį vadą, visi dalyviai turėjo sušukti triskart valio, orkestras groti Prezidento maršą.

B. Nepriklausomojo gyvenimo pirmosios dienos

1. Valstybinio aparato sudarymas: a) civilinės valdžios organizavimas centre ir periferijoje; b) okupantų trukdymai ir vokiečių galios žlugimas; c) kariuomenės organizavimo pradžia; d) vokiečių, lenkų ir bolševikų agentų klaidymai tai atlikti; e) vokiečių iš Lietuvos traukimas ir bolševikų su lenkais į ją skverbimasis; f) Vilniaus praradimas.

D. Nepriklausomybės karai

1. Kovos su raudonarmiečiais ir bermontininkais: a) savanorių kvietimas ir kadrių mobilizavimas; b) pirmosios jaunos kariuomenės kovos; c) Raudonosios armijos pasitraukimas iš Lietuvos; d) Bermonto–Avalovo gaujų sunaikinimas ir jų pasitraukimas iš Lietuvos; e) taikos sutartis su Sovietų Rusija.

2. Kovos su lenkais: a) Sovietų Rusijos karas su Lenkija; b) Vilniaus atgavimas; c) mūsų kovos su lenkais ir derybos su jais Kalvarijoje ir Suvalkuose; d) klastingas Suvalkų sutarties sulaužymas ir Vilniaus praradimas; e) kovos ties Širvintais ir Giedraičiais; f) primestos paliaubos su lenkais.

Primenamas mūsų brolių karių nepaprastas pasiryžimas, pasiaukojimas ir aukos dėl Lietuvos nepriklausomybės. Paminimos pirmosios aukos: savanoris Povilas Lukšys, karininkas Antanas Juozapavičius ir savanoris Pranas Eimutis.

(Visi dalyviai atsistodami turėjo išreikšti pagarbą žuvusiems, o orkestras groti gedulingą maršą)

III. DABARTINIAI TAUTOS TROŠKIMAI IR SIEKIMAI

A. Valstybės vidinio atsparumo ir išorinio saugumo stiprinimas

1. Šalies ekonominio atsparumo kėlimas: a) žemės ūkio kėlimas ir pramonės ugdymas; b) tautos švietimas ir kultūrinimas.

2. Išorinio saugumo stiprinimas: a) tautiškosios vyriausybės pastan-

gos pasiekti visišką tautos vienybę, suburti jos visas medžiagines, protines ir moralines pajėgas į vieną troškimą ir pasiryžimą: ne tik išlaikyti nepriklausomybę, bet ir suvienyti visas Lietuvos dalis į vieną nepriklausomą Lietuvos valstybę. Šio tikslo siekdama vyriausybė, be kultūrinio ir vienijimo darbo, deda visas pastangas krašto gynimo pajėgoms sustiprinti (kariuomenės ir Šaulių sąjungos nuolatinis tobulinimas bei jaunuomenės karinis rengimas mokyklose ir t. t.).

(Čia visiems sustojus orkestras turėjo groti arba visi giedoti giesmę: „Lietuviais esame mes gimę“)

B. Kariuomenės artimiausi uždaviniai

1. Kariuomenės pasiruošimas: a) apsiginklavimas; b) mokymas; c) ap rūpinimas įvairiais ištekliais.

2. Kariuomenės švietimas: a) karininkų rengimas; b) kareivių švietimas, kultūros lygio kėlimas ir jų tautinių jausmų bei tėvynės meilės ugdymas; c) kario rengimosi pagrindinio tikslo įsisąmoninimas.

Pagaliau prelegentas turėjo priminti, kad tuo metu, kai mes gyvename laisvi Nepriklausomoje Lietuvoje, dalis mūsų žemių su sostine Vilniumi yra svietimų; ten mūsų broliai persekiojami, ten norima nuslopinti lietuvišką dvasią ir lietuvybę; šis kraštas, sostinė ir mūsų broliai laukia, iki mes juos išvaduosime.

Dabar, švęsdami Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo sukaktį ir visa tai žinodami, mes, kariai, turime būti pasiryžę savo pareigas kuo sąžiningiausiai atlikti, tiek kiekvienas atskirai, tiek visa tauta bendrai, kad greičiau ir geriau pasirengtume tam dideliame visos mūsų tautos žygiui – išvaduoti mūsų sostinę ir pavergtus brolius.

(Visiems sustojus, orkestras turėjo groti: „Mes be Vilniaus nenurimsim“, o jei jo nėra, šią giesmę turėjo giedoti choras arba visi dalyviai)

Vakare, kur tai galima, kariams turėjo būti ruošiami tai dienai skirti orkestrų ir chorų koncertai ar istorinių veikalų vaidinimai. Kariuomenės dalys, turinčios savo kino teatrus, turėjo rūpintis gauti gyvenimo filmų kronikų iš vyr. štabo Spaudos ir švietimo skyriaus [54, l. 73–74].

O štai kaip kariuomenės dalimis nurodoma pažymėti vieną svarbų Lietuvos ir jos kariuomenės gyvenimo įvykį:

„Sausio mėn. 15 d. sukanka lygiai 10 metų, kaip didelių patriotų narsių tautos sūnų pasiaukojimo dėka Klaipėdos kraštas, iš senų senovės gyvena-

mas brolių lietuvių, buvo prijungtas prie tikrosios jos motinos Lietuvos ir tuomi buvo atitaisyta ilgus amžius tvėrusi neteisybė. Šis įvykis mūsų tautai ir valstybei turi didžiausios reikšmės. Be to, prisijungus Klaipėdos uostui su jo pajūriu, mums atsiradė atviras kelias į platųjį pasaulį.

Vyriausiojo štabo viršininkas įsakė šias mums svarbias sukaktuves iškilmingai paminėti, prisilaikant šios tvarkos: sausio 15 d. kareivinės papuošiamos tautinėmis vėliavomis.

Dalies vado skirtu laiku po pamaldų bažnyčioje visi laisvi nuo tarnybos dalies kariai (karininkai ir kareiviai) susirenka dalies vado nurodytoje vietoje. Jei daly atsirastų buvusių Klaipėdos krašto vaduotojų, jie sodinami arba statomi į garbės vietas.

Atvyksta dalies vadas arba jo pavaduotojas ir trumpai primena susirinkusiesiems šių iškilmių reikšmę.

Visi sustoja ir susikaupimu pagerbia mirusius Klaipėdos krašto vaduotojus ir visus žuvusius dėl tėvynės nepriklausomybės (kur yra orkestras, susikaupimo laiku grojamas gedulingas maršas). Paskum dalies vado paskirtas asmuo skaito paskaitą apie Klaipėdos kraštą, jo išvadavimo reikšmę mums.

Po paskaitos dalies vadas ar jį pavaduojąs karininkas pakviečia visus dalyvius sušukti už Tėvynę – Lietuvą triskart valio. Jei yra orkestras, grojama, o visi dalyviai gieda tautos himną.

Vėliau primenama, kad dar ne visos žemės išvadautos ir kad sostinė Vilnius laukia išlaisvinimo iš klatingos lenko okupacijos. Čia grojama arba giedama „Mes be Vilniaus nenurimsim“.

Dalies vadas ar jo pavaduotojas pakviečia sušukti triskart valio už mūsų gincluotųjų pajėgų vyriausiąjį vadą Respublikos Prezidentą. Jei yra orkestras, sugrojamą „Prezidento maršas“, o po to dalyviai dainuoja „Lietuviais esame mes gimę“.

Vakare, kur galima, kariams ruošiami koncertai, vaidinimai ar kitokie tai dienai tinkami pasilinksminimai.

Pastaba. Paskaitoms medžiagos galima rasti šiose knygoose: 1) Klaipėdiškis. Vadovėlis po Klaipėdos kraštą, 2) Pronskus. Lietuvos Sachara, 3) Valsonokas. Klaipėdos problema, 4) Kovo 20 d., 5) Klaipėdiškis. Mažosios Lietuvos politikos veidrodis, 6) Vl. Viliamas. Kuršių Nerija, 7) Daukantas. Klaipėdos uostas („Mūsų Žinyno“, 1929. XVII. 185 ir 249 p.), 8) „Karys“, 1933 m. 2 nr.“ [54, l. 8].

Rūpintasi ir tinkamu žuvusiųjų atminimo įamžinimu ten, kur jie palaidoti. Štai vienas tokio rūpinimosi įrodymas – plk. ltn. V. Steponaičio raštas:

„Plk. ltn. V. Augustauskui
Karių kapams tvarkyti komisijos pirmininkui

Siunčiu Tamstai ištrauką iš vieno savojo bendradarbio rašto:

Aplankęs Dusetų kapinėse keturių karių sutvarkytus kapus, netikėtai užtikau vieną nesutvarkytą kario kapą su mediniu kryžiumi. Užrašo pilnai nepasižymėjau, bet taip atrodo:

Statulevičius – savanoris, žuvo su bolševikais, raitelis

Kapas netoli eilutės beržų, skiriančių Dusetų senuosius ir naujuosius kapus naujųjų kapų plote. Kapas apaugęs krūmokšniais. Kryžius dviejų metrų aukščio.

Kapą suradau 1936.X.4, o užrašo ir kapo situacinio plano nesudariau dėl užėjusio smarkaus lietaus. Kitą dieną išvykau.

Jei tai tiesa, tikiu, kad Tamsta ir šį kapą sutvarkysi“ [58, l. 345].

Labai įdomus raštas, adresuotas Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkui:

„Didž. gerb. Tamsta!

Ateinančiais 1938 metais sukanka lygiai 20 metų nuo Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo. Šis svarbus mūsų tautai įvykis norima tinkamai paminėti. Tam reikalui sudaromas komitetas.

Šio komiteto iniciatoriai maloniai kviečia Tamstą dalyvauti kalbamojo komiteto sąstate.

Antrasis steigiamojo komiteto susirinkimas kviečiamas š. m. lapkričio mėn. 15 d. 17 val. Kaune, „Pažangos“ rūmų I aukšto salėje. Maloniai Tamsta prašomas jame dalyvauti.

Su šiuo kartu siunčiamas Nepriklausomos Lietuvos dvidešimtmečio minėjimo ir jo organizavimo metmenys ir kviečiamųjų komitetan sąrašas.

Iniciatorių vardu
Liudas Gira

Kaunas,
1937-XI-8“ [61, l. 766].

Prie rašto pridėti aiškinamieji priedai, kurių dalį čia ir pateikiame:

„Pirmojo Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmečio minėjimas turėtų būti nelyginamai platesnio masto negu paprastieji, kasmetiniai minėjimai. Jis nepri- valo pasitenkinti paprastuoju valstybinių švenčių šablonu, vienom išorinèm iškilmèm, paradais, manifestacijomis ir kalbomis; jis nepri- valo apsiriboti viena kuria diena, pav., Vasario 16-ąja ar Rugsėjo 8-ąja. Tasai minėjimas turi apimti visà valstybės gyvenimą, turi pagauti visà tautà, turi pasireikšti labiausiai savo nepri- klausomybės pagerbimu ir užakcentavimu visos organizuotos lietuvių tautos organizuotais darbais: tasai minėjimas turi parodyti mums patiems ir visam pa- sauliui mūsų nudirbtų per tą pirmąjį dvidešimtmetį ir galimų, pajėgiamų mums nudirbti žengiant į antrąjį darbų sumà ir mūsų pajėgumo, materialinio ir dvasi- nio, maksimumà visose valstybės ir tautos gyvenimo srityse; jis turi ir pažadinti tautà į antrąjį dvidešimtmetį žengti su pasiryžimu dar didesnius darbus nudirbti ir pasitikėjimu, kad tasai pasiryžimas bus tikrai ir ištesėtas <...>

Svarbiausios sritys, kurios turi būti įtrauktos į dvidešimtmečio pami- nėjimo planà:

1. Kariuomenė: paradai, iškylos, paminėjimai dalyse, visokie galimi jos bendravimo būdai su visuomene.

2. Dvasininkija: religinė apeiginė dvidešimtmečio paminėjimo dalis.

3. Mokslas: (Vytauto D. universitetas, Dotnuvos ž. ū. akademija, Klai- pėdos aukštosios mokyklos): iškilminga akademijos ruoša bei paskelbimas monumentalesnių veikalų iš visų mokslo specialybių, įsteigimas ligi šiol trūks- tamų katedrų, lektūrų, seminarų, institutų, laboratorijų (ypač lituanistikos sri- tyje), specialių stipendijų įsteigimas ir t. t.

4. Pedagogika: lietuviškosios mokyklos evoliucijos ir pažangos de- monstravimas (bendros ir specialios parodos, paskaitos, diagramų ruoša, spe- cialūs leidiniai), aktai mokyklose, paskaitos, iškylos, ypatingi tų metų abitu- rientų pažymėjimai ir jų įtraukimas į bendrąjį minėjimo darbà.

5. Grožinė literatūra: ypatingų premijų ir konkursų paskelbimas, pa- grindinė revizija ligšiolinės nenormalios rašytojų kūrėjų ir grožinės literatūros vystymosi būklės bei sudarymas naujų, grožinės literatūros kūrybai sužadinti reikiamų sąlygų ir aplinkybių; literatūros vakarai, paskaitos.

6. Muzika: premijos, konkursai didesniems visų žanrų muzikos kūri- niams (nepriklausomybės ir laisvomis temomis), specialūs koncertai, dainų šventės – regioninės ir bendroji – ir t. t.

7. Plastikos menai: premijos, konkursai monumentalesnėms kompozicijoms; papuošimas viešųjų įstaigų, salių išpuošimas meno (tapybos ir skulptūros) kūriniais, išorinis viešųjų pastatų ir aikščių gražinimas skulptūros ir architektūros kūriniais (nepriklausomybės ir laisvomis temomis); parodos, paskaitos ir t. t.

8. Teatras: premijos, konkursai teatro veikalams parašyti (operos, dramos, baletu) nepriklausomybės ir laisvomis temomis; ypatingi pastatymai centre ir teatro iškylos provincijon.

9. Sportas: įtraukimas į bendrą programą dvidešimtmečio šūkiu sporto olimpiados, regatų ir t. t.

10. Žemės ūkis: jo pasiekimų demonstravimas ir skatinimas – didžioji žemės ūkio paroda, derliaus šventė, jaunųjų ūkininkų darbai ir t. t.

11. Pramonė, prekyba: paroda, sujungta su žemės ūkio paroda, minėjimo aktai atskirose didesnėse įmonėse ir t. t. (čia gali būti įtraukta, pvz., darbo dienos šventė).

12. Jaunimas: skautų ir kitų jaunimo organizacijų iškylos, stovyklos, parada, vakarai.

Svarbesnieji iškilnių momentai ir jų sugrupavimai

Visi 1938-tieji metai laikomi dvidešimtmečio metais, ir kiekvienas bet kuriuo metu (nuo 1938.I.I ligi XII.31) įvyksta viešas tautinio darbo ar entuziazmo pasireiškimas skiriamas tam dvidešimtmečiui pažymėti, tačiau visas iškilnių svoris sukonzentruojamas keliuose svarbesniuose bendruose momentuose. Čia turi būti atsižvelgiama ir į mūsų valstybės atkūrimo istorinę eigą ir į mūsų gyvenimo šioje ar kitoje srityje sąlygas.

Svarbesnieji momentai būtų šie:

1. Sausio 15 – Klaipėdos krašto grįžimas prie Lietuvos; centras būtų Klaipėdoje.

2. Vasario 16 – būtų šį kartą pavesta daugiau išviršinei minėjimo daliai: iškilnėms, manifestacijoms, mitingams centre, laikinojoje sostinėje ir provincijoje.

3. Vasaros metu – sporto dienos (olimpiados, regatos) ir jaunimo pasirodymai (skautų stovykla ir kt.). Dainos diena.

4. Rugsėjo 8 – centrinis visų iškilnių momentas, žemės ūkio ir pramonės paroda laikinojoje sostinėje, meno paroda, pedagoginė paroda; teatro, muzikos ir literatūros festivalis (dekada).

1. Pastaba. Šiose iškilmėse būtų progos vyriausybei įteikti valstybinius apdovanojimus žemės ūkio, pramonės, darbo, visų meno ir kultūros šakų darbuotojams.

2. Pastaba. Kai kurios tų iškilmų dalys galėtų būti nukeltos ir kiek vėliau, į rudenį, jei būtų negalima jų dar tuo metu tinkamai parengti ar viso pasirodytų, kad vienam laikotarpiui per gausu renginių.

5. Spalių 9 – Vilniaus minėjimas laikinojoje sostinėje ir provincijoje“ [61, l. 769–772].

Kadangi žmonės, ypač jauni, mėgsta muziką, dainą, Spaudos ir švietimo skyrius, suprasdamas šio meno žanro įtaką karių auklėjimui, visomis išgalėmis rūpinosi jo populiarinimu. Štai 1930 m. balandžio 30 d. kariuomenės dalims išsiųstas tokio iškalbingo turinio raštas, pasirašytas Spaudos ir švietimo skyriaus viršininko plk. lt. J. Šarausko:

„Pageidaujama, kad tarp kitų kareivių dainuojamų dainų kiekviena atskira kariuomenės dalis turėtų vieną savo ypatingą dainą, kuri savo turiniu nusakytų (atpasakotų) tos kariuomenės dalies istorijos svarbesnius momentus bei tradicijas arba ginklų rūšies savybes bei paskirtį.

Toks dainos turinys, primindamas dalies garbingus žygius, lenktų tuos pačius dainininkus prie pasiryžimo, taip pat ir jos klausantiems piliečiams primintų dalies praeitį.

Jei tokios dainos Tamstai pavestoj daly nėra, reikėtų pasirūpinti, kad ją kas nors parašytų. Jei pačioje dalyje neatsirastų žmogaus, kuris tai galėtų padaryti, reikėtų kreiptis į mūsų žymesnius poetus. Jiems reikėtų pateikti svarbesnių Tamstai pavestos dalies žygių bei gyvenimo momentų trumpą ryškų aprašymą ir nurodyti, kas daugiausia pažymėtina toje dainoje.

Turint tokių dainų tekstą, gaidas joms parašytų mūsų muzikai.

Prašau Tamstos vadovaujamos dalies dainos tekstą atsiųsti į Spaudos ir švietimo skyrių, kuris pasirūpins, kad mūsų muzikai parašytų gaidas.

Jei kiltų su tokios dainos parūpinimu kokių klausimų, Spaudos ir švietimo skyrius mielai prisidės prie jų išaiškinimo“ [49, l. 267].

Dar platesnio turinio raštas iš Spaudos ir švietimo skyriaus pasiekia kariuomenės dalis 1930 m. balandžio pabaigoje:

„Taikos metu svarbiausias kariuomenės tikslas – rengti kareivius karui, mokyti juos karo mokslų. Tačiau kiekvienam aišku, kad kareivis turi būti ne tik

mokomas, bet ir auklėjamas ir protiškai lavinamas.

Mokymas skaityti, rašyti ir skaičiuoti, įvairios populiarios paskaitos – labai svarbūs veiksniai, kurių nauda kariuomenei didelė. Tačiau yra dar ir kitų svarbių veiksnių.

I. Dainos. Visos tautos, ypač lietuviai, mėgsta dainas. Visos kariuomenės dainuoja savo dainas. Mūsų jaunimas moka daugybę dainų. Todėl reikia, kad vyrai, patekę į kariuomenę turėtų galimybės ne tik kaimiškai, bet ir kariškai dainuoti. Kariškų dainų kilnus turinys ir gražios melodijos sukelia gerą nuotaiką, pasiryžimą ir ugdo karišką dvasią. Todėl reikėtų sudaryti dalyje chorą, *kur kareiviai galėtų išmokti gražių ir žygiui tinkamų dainų.*

Kiekvienoje dalyje galima rasti karininką arba kareivį, sugebantį vesti chorą, o, tokio nesant, galima būtų iš dalies ekonominių sumų laikinai pasamdyti civilinį muziką. Kai kurios kariuomenės dalys jau yra tai padariusios. Chore turėtų dalyvauti kareiviai iš visų kuopų (eskadronų, baterijų, komandų), žinoma, tie, kurie turi geresnius balsus. *Per juos išmoktos chore dainos nueitų į kuopas.* Taip pat dalies choras per iškilmes ir šventes galėtų surengti koncertus.

II. Teatras. Teatro reikšmė karių auklėjimui be galo svarbi. Kauno įgula turi galimybės lankyti valstybės teatrą. Provincijos įguloms teatras sunkiau prieinamas. Karių teatras atsilanko keletą kartų per metus, tačiau to per maža. Todėl labai pageidaujama organizuoti kiekvienoje įguloje mėgėjų teatrus. Vietos jėgomis, kad ir silpniau vaidinant bet statant pedagogiškus ir patriotiškus veikalus, būtų galima ne tik suteikti kareiviams pramogos, bet ir skleisti pamokančių minčių.

Kai kurios kariuomenės dalys jau turi scenos mėgėjų kuopeles.

III. Stygų orkestras. Dainos daugiausia tinka žygyje. Tačiau laisvu metu labai naudinga švelni muzika, kuri pajvairina pilkas gyvenimo dienas. Daugelis kareivių atsiveža iš namų smuikus, mandolinas, gitaras ir t. t. ir mėgsta skambinti. Todėl pravartu iš tokių muzikos mėgėjų sudaryti stygų orkestrus, kurių koncertėliai suteiks kareiviams daug malonumo. Kai kurios kariuomenės dalys tokius orkestrus turi jau keletą metų ir koncertuoja ne tik kariams, bet ir visuomenei.

Bendrai vaidinimai, dainos ir muzika lavins kareivius, pajvairins jų gyvenimą ir leis naudingai praleisti laisvą laiką. Kariai, išeidami į atsargą, neš kultūrą ir į mūsų kaimą.

Turint gerų norų, dalyse chorus, stygų orkestrus ir dainos mėgėjų kuopeles galima organizuoti netrukdant tarnybai, kariškam mokslui, naudojantis laisvu nuo tarnybos laiku, kaip tai jau kai kuriose kariuomenės dalyse ir daroma.

Vyriausiojo štabo viršininkas aukščiau sakytam pritaria.

Prašau paraginti prie šio darbo Tamstai pavestos dalies švietimo vadovą bei ponus karininkus ir visokeriopai remti vakarus, artistų mėgėjų kupeles ir stygų orkestrus.

Be to, prašau pranešti Spaudos ir švietimo skyriui iki š. m. gegužės mėn. 10 d., ar yra Tamstai pavestose daly kareivių choras, stygų orkestras bei scenos mėgėjų kuopelė ir nuo kurio laiko; jeigu nėra, tai gal buvo pirmiau (nuo kurio iki kuriam laikui) ir kurių priežasčių dėlei nustojo veikę“ [49, l. 275].

Atsakydamos į šį raštą, kariuomenės dalys raportavo apie nuveiktą darbą šioje srityje, kėlė įvairias iniciatyvas. Itin įdomus šia prasme Klaipėdos įgulos viršininko atsakymas:

„Klaipėdos ir Macikų įgulų kariuomenės dalys stovi nepalankiose su vietos visuomene sugyvenimo sąlygose. Dalis visuomenės yra suvokietėjusi, su nepykanta žiūrinti į karius, kas sudaro neleidžiančias su jais kariams bendrauti apystovas. Ir toji visuomenės dalis gyvena visai nuo karių atsiskyrusi, su jais kultūriškai nieko bendra neturėdama. Ji Klaipėdoje turi savo nuolatinį teatrą.

Šalia vokiškosios dalies esančioji lietuvių visuomenė, su kuria kariams priderėtų kultūriškai bendrauti, materialiai yra silpna. Gyvena mažu kultūrinių pramogų skaičiumi. Jeigu būdavo surengiamas koks nors bendras visų lietuvių susirinkimas bei teatro vaidinimas, tai jų programas atlikdavo arba vietinės muzikos mokyklos simfoninis orkestras, jos mokytojai, arba iš Kauno pakviesti artistai (Karių teatras, Valst. operos solistai ir k.).

Tuo laiku tačiau visų tų pramogų durys Klaipėdos įgulos kareiviams (apie Macikus netenka ir kalbėti) lieka uždarytos: salės lieka vien civilės publikos perpildytos ir kareiviams nebetenka vietų.

Buvo įsteigta 7 p. p. karių teatro mėgėjų kuopelė, bet jos darbas nebuvo vaisingas, nes: 1) Klaipėdos įgulos rajone yra labai maža, vos 200 žm. patalpa su visai maža ir nepatogia scena; 2) Macikų įgula neturi jokios vaidinti tinkamos patalpos savo rajone. Tą galima rasti tik Šilutės mieste, kur tenka mokėti vien nuomos nuo 250 iki 300 litų už vieną suvaidinimą, neįskaitant visų kitų išlaidų.

Turint tokias nepatogias vaidintojams veikti sąlygas tenka imti ir labai menkus – mažus ir paprastus scenos veikalus. Tie veikalai, žinoma, ir neturiningi, ir visuomenei parodyti negalimi. Tuo tarpu pačios apystovos – trūkumas įgulų rajonuose tinkamų patalpų verčia eiti į miestą prie visuomenės. Kitaip kareiviai per ištikus pusantrų metų savo tarnybos laiko negalėtų rasti progos net pašok-

ti, nes negalima surengti bendrai su civile publika pasilinksminimo pramogų.

Buvusi įsisteigusi Klaipėdoje lietuvių scenos mėgėjų (civilių piliečių) kuopelė, iš pat pradžios šlubavo, o 1929–1930 metų laikotarpiu beįstengė pastatyti tik vieną jau antru kartu kartojamą komediją. Matyt ji yra likvidavimosi stadijoje ir todėl nėra prasmės su ja besusidėti. Be to, čia minimai vaid. kuopelei priklausą asmens už vaidinimą reikalauja didelių „honorarų“. Kai kurie iš jų užsiprašo net po 150 litų už vienos rolės atlikimą. Tokiu būdu negalima pastatyti rimtesnių scenos veikalų. Taip, pav., pernai turėjo būti atidėtas Bičiūno „Savanorio“ pastatymas, nes būtų kainavę ne mažiau kaip 6–7 šimtai litų vien „honorarai“ vaidintojams.

Visa, kas čia mano buvo minėta, rodo, kad Klaipėdos įguloje būtinai reikia įsteigti karių teatrą. Jis aptarnautų ir Macikų įgulą. Įsteigtasis teatras suburtų teatrą mėgstančias karių jėgas, pritrauktų civilius vaidintojus ir tuo būdu sudarytų gan žymias vaidintojų pajėgas. Būtų galima pastatyti net didelius lietuvių scenos veikalus, kurie būtų jau ne vien medžiaga „vakaro programai sudaryti“, bet ir keltų karių bei civilių piliečių pasigėrėjimą lietuvių teatro menu.

Teatru veikti yra parengti atskiri įstatai, kurie numato 9 mėnesių teatro darbo sezoną: nuo rugsėjo 1 d. iki birželio 1 d. Taip pat įstatuose numatyta, kad teatras turės savo turtą ir tiesiogiai priklausys Klaipėdos įgulos viršininkui.

Be to, numatyta kiek įsteigtasis karių teatras per darbo sezoną turi pastatyti premjerinių ir kiek kartotinių scenos veikalų. Už darbą vaidintojams skiriamas „atlyginimas“. Šis „atlyginimas“ tai nėra užmokestis už vaidintojo darbą, bet tik priemonė vaidintoją prie darbo priišti, kad jis būtų paklusnus vadovybei ir, žinoma, iš dalies galėtų padengti kai kurias dėl vaidinimo padarytas savo išlaidas.

Kadangi įstatais numatytam darbui atlikti reikalinga nemaža lėšų ir įgulos dalims neįmanoma iš savo ekonominių sumų jų paimti, tai prisiųsdamas Tamstai numatyti steigiamo Klaipėdos karių teatro įstatus ir sąmatą prašau paskirti matytiems nuostoliams padengti atitinkamą pinigų sumą.

Apie pinigų paskyrimą prašau man pranešti ir kartu reikšti savo nuomonę apie minimo teatro veikimą.

Šių metų teatro sezonas numatoma pradėti bent kiek anksčiau, negu įstatuose pažymėta, kad pirmas spektaklis įvyktų per Tautos šventę rugsėjo 8 d.“ [48, l. 469].

Toliau turtėjo dalių bibliotekos. Buvo nuolat keliama jų vedėjų kvalifikacija. Štai 1932 12 28 – 1933 01 05 vyko antrieji kariuomenės bibliotekininkų kursai. Jų mokymo planas pridedamas:

„Teorija:

1. Lietuvių knygų istorija	4 val.	Ats. plk. ltn. profesorius V. BIRŽIŠKA
2. Lietuvių kariškosios spaudos istorija	2 val.	Plk. ltn. LAURINAITIS
3. Karių švietimo ir kultūrinimo darbas	4 val.	Plk. ltn. KUIZINAS
4. Bibliotekų tvarkymas	16 val.	Mjr. RUŽANCOVAS
5. Pritaikomoji bibliografija	2 val.	Mjr. RUŽANCOVAS
6. Periodinė kariškoji spauda	4 val.	Mjr. BALČIŪNAS
Viso	32 val.	

Praktika:

7. Kareivių bibliotekų tvarkymas	8 val.	Mjr. RUŽANCOVAS
8. Ekskursija į VYTAUTO DIDŽIOJO universiteto biblioteką ir kultūros muziejų	3 val.	Ats. plk. ltn. profesorius V. BIRŽIŠKA
9. Ekskursija į Dr. Vinco Kudirkos biblioteką ir pedagoginį muziejų	3 val.	Dir. V. RUZGAS
10. Ekskursija į Šv. Kazimiero ir spaudos fondo knygynus bei urmo sandėlius	3 val.	Dir. V. RUZGAS
11. Ekskursija į „Spindulio“ spaustuę ir knygų rišyklą	3 val.	Mjr. BALČIŪNAS
12. Ekskursija į centrinę kariuomenės biblioteką	2 val.	Mjr. RUŽANCOVAS

Iš viso 22 val.

DĖSTOMŲJŲ DALYKŲ PROGRAMOS.**1. Lietuvių knygų istorija.**

Senovės laikai. Pirmosios lietuviškos knygos. XVII–XIX šimtmečiai. Spaudos uždraudimas XIX šimtmetyje. Kova už lietuviškas raides. Spaudos atgavimas. Nepriklausomos Lietuvos knygos.

2. Lietuvių kariškosios spaudos istorija.

Senovės raštai. Pirmasis lietuviškas karo statutas. Lietuvių kar. spauda Rusijos respublikoje (1917–1918 m.) ir Nepriklausomoje Lietuvos valstybėje.

3. Karių švietimo ir kultūrinimo darbas.

Karių švietimo ir kultūrinimo reikšmė. Darbo organizacija Lietuvoje ir kitur. Švietimo vadovų pareigos ir teisės. Spaudos ir švietimo skyriaus uždaviniai.

4. Bibliotekų tvarkymas.

Trumpa bibliotekų istorija Lietuvoje ir kitur. Kariuomenės bibliotekos Lietuvoje ir kitur. Kareivių bibliotekų organizacija. Papildymas, knygų tikrinimas, klasifikavimas, inventorius ir katalogai: apdarymas, susatymas, abonentas, apyrašai ir statistika; baldai, bibliotekų apsauga. Bibliotekos įtaka skaitytojui. Darbas su knyga ir laikraščiu. Lietuvos bibliotekininkų draugija.

5. Periodinė kariškoji spauda.

Periodinė kariškoji spauda Lietuvoje ir kitur. „KARYS“, „MŪSŲ ŽINYNAS“, „KARDAS“, „KARO ARCHYVAS“, „TRIMITAS“, dalių laikraščiai. Karo spaudos reikšmė ir įtaka skaitytojams. Korespondentų tikslas. Korespondencijų rašymas. Laikraščių registravimas.

6. Kareivių bibliotekų tvarkymas.

Katalogo ir kortelių bei inventoriaus knygos rašymas. Sąrašų tikrinimas ir tvarkymas. Knygų priėmimas ir išdavimas. Pasiruošimas knygų aptaisymui.

7. Ekskursija į V. D. universiteto biblioteką ir kultūros muziejų.

Senosios lietuviškos ir kitos knygos. Rankraščių skyrius, Universiteto bibliotekos skaitykla.

8. Ekskursija į Dr. Vinco Kudirkos biblioteką ir pedagoginį muziejų.

Bibliotekos katalogai. Skaityklos tvarkymas. Pedagoginis muziejus ir jo reikšmė švietimo darbe.

9. Ekskursija į Šv. Kazimiero ir Spaudos fondo knygyną bei urmo sandėlius.

Knygų pardavimo technika. Sąskaitos. Knygų persiuntimas į provinciją. Urmo sandėliai.

10. Ekskursija į „Spindulio“ spaustuvę ir knygų rišyklą.

Spaustuvė (visi skyriai). Cinkografija. Litografija. Knygų rišyklą.

11. Ekskursija į centrinę kariuomenės biblioteką.

Katalogai. Knygų ir žurnalų lentynos“ [51, l. 270–271].

Nuolat būdavo reikalaujama ataskaitų iš kariuomenės dalių. Jų archyve – ištisos bylos. Pateikiame tik vienos jų pavyzdį. 1938 m. sausio mėn. pradžioje Spaudos ir švietimo skyrius gavo 3-iojo artilerijos pulko ataskaitą:

„1937 m. gruodžio mėn. švietimo ir kultūros darbo 3-iajame Artilerijos pulke apyskaita

1	Kurių dalykų ir kiek valandų mokyta:	<i>a) analfabetų mokykloje</i> Lietuv. kalbos skaitymas ir rašymas Aritmetika Lietuvos istorija Lietuvos geografija	4 val. 4 val. 4 val. 4 val.
		<i>b) mokančiųjų skaityti ir rašyti mokykloje</i> Lietuvių kalbos skait. ir rašymas Aritmetika Lietuvos istorija Lietuvos geografija	4 val. 4 val. 4 val. 4 val.
2	a) Kas, kada ir kuria tema skaitė paskaitą:	Nebuvo	
	b) Kiek apytikriai kareivių jos klausė:	_____	
3	a) Kiek, kur, kada ir kam vadovaujant padaryta ekskursija:	Nebuvo	
	b) Kiek apytikriai kareivių jose dalyvavo	_____	
4	Kiek, kur, kada, kieno sumanymu buvo suruošta kareiviams pasilinksminimų (spektaklių, šokių vakarėlių, koncertų, žaidimų, gegužinių) ir kurie kino filmai buvo kareiviams rodyti:	<i>a) už pinigų</i> Nebuvo	
		<i>b) dykai</i> 1937 m. gruod. mėn. 25 d. buvo suruošta pulko kareiviams „Kalėdų eglutė“ su dovanomis ir gruod. mėn. 26 d. šokių vakaras	
5	Kurių laikraščių ir gaunama daly:	Kario Lietuvos Aido Trimito Ūkininko patarėjas Skautų Aido	55 ekz. 12 ekz. 50 ekz. 8 ekz. 3 ekz.
6	a) Kuria sporto rūšimi kareiviai daugiausia domisi:	Futbolu, lengvąja atletika, įrankių gimnastika ir krepšiasvaidžio sportu	
	b) Kurių ir kiek buvo suruošta sporto žaidimų ir rungtynių:	Nebuvo“ [59, l. 6]	

6.3. Karininkų išsilavinimo ir kultūros lygio kėlimo problemos

Nepriklausomybės pradžioje aktuali buvo karininkų išsilavinimo, vėliau – jų bendro kultūrinio lygio kėlimo problemos. Aptarsime jas.

Pažymėtina, kad pirmieji Lietuvos kariuomenės karininkai (absoliuti jų dauguma) buvo parengti carinės Rusijos karo mokyklose.

Rašydamas apie caro laikų Vilniaus karo mokyklą (joje mokslas trukdavo 3 metus), plk. K. Žukas pabrėžė: „savo gabumais buvo atsilikusi rusų tauta. Man baigiant karo mokyklą, buvo 19–ieji metai vedama statistika baigusiu pagal tautybę, tikyba, kilmės luomą ir kt. Pasirodo, kad I rūšies gabumais per tą laiką baigė: estai 100%, latviai ir lietuviai 75%, lenkai 60, o rusai... 8%“ [39, p. 83–84].

Tačiau Nepriklausomybės pradžioje padėtis buvo ne kažin kokia: „Mūsų tragedija buvo ta, kad savo kariuomenėje teturėjome tik vieną akademiką, ir tas buvo rusas... Kleščinskas, vėliau sušaudytas kaip bolševikų šnipas. Teko pavydėti latviams, kurie savo kariuomenėje turėjo per 70 akademikų: generalinio štabo, artilerijos, inžinerijos ir intendantūros“ [41, p.267]. „Akademikais“ K. Žukas vadino karo akademijų absolventus, turėjusius aukštąjį karinį išsilavinimą. Taigi jų Lietuvos kariuomenės aušroje beveik nebuvo... Kovo-janti už nepriklausomybę Lietuva irgi pradžioje į karo mokyklą priimdavo vos 4 ar šiek tiek daugiau klasių baigusius vaikus ir, apmokiusi karinių dalykų, juos siųsdavo į frontus.

Periodinėje karinėje spaudoje pirmasis straipsnis apie karininkų išsilavinimą buvo karo valdininko J. Laucevičiaus [15]. Jame aptariamas karininkų kalbų mokėjimas. Straipsnyje pateikiama lentelė (23 lentelė). Iš jos matyti, kad dominavo rusų ir lenkų kalbų mokėjimas. Dar kiek daugiau buvo mokančių vokiečių kalbą, po to sekė prancūzų ir tik septintoje vietoje buvo anglų kalba. Tačiau įdomu, kad buvo mokančių gana įvairias kalbas – iš viso net 20. Beje, J. Laucevičius savo straipsnyje pateikia pagrindinių kalbų mokėjimo rodiklius Krašto apsaugos ministerijoje, generaliniame štabe, Aukštuosiuose karininkų kursuose, Karo mokykloje, karo apygardų štabuose, atskirose kariuomenės rūšyse: pėstininkų, kavalerijos, inžinerijos, aviacijos, pasienio sargybos, geležinkelių komendantūros, karo sanitarijos dalyse, drausmės batalione, kariuomenės teisme. Jie neaukšti.

Lietuvos kariuomenės karininkų kalbų mokėjimas 1924 m. (%)

Kalba	Kalbos mokėjimo lygis		Iš viso
	Skaito laisvai	Skaito su žodynu	
Rusų	92,1	1,2	93,3
Lenkų	50,4	10,4	60,8
Vokiečių	19,7	10,4	30,1
Prancūzų	3,6	16,7	20,3
Latvių	7,9	5,1	13,0
Čekų	1,1	3,6	4,7
Anglų	1,0	2,3	3,3
Ukrainiečių	1,2	0,2	1,4
Gudų	0,7	0,0	0,7
Esperanto	0,0	0,5	0,5
Žydų	0,3	0,0	0,3
Švedų	0,2	0,1	0,3
Rumunų	0,2	0,1	0,3
Serbų	0,1	0,2	0,3
Turkų	0,2	0,0	0,2
Italų	0,0	0,2	0,2
Suomių	0,0	0,2	0,2
Armėnų	0,0	0,1	0,1
Gruzinų	0,0	0,1	0,1
Kirgizų	0,1	0,0	0,1

1925 m. pradžioje pasirodžiusiame mjr. R. Buroko straipsnyje [6] rašoma, kad karininkams, neturintiems brandos atestato, reikia labiau domėtis karo mokslu, o ne rūpintis brandos atestato įgijimu: tai kainuoja daug laiko, trukdo tarnybai, kenkia sveikatai. Antra vertus, jis pripažino, kad gerai, jog generolas Helmutas Moltkė vyresnysis (*von Moltke*, 1800–1891) „mokėjo net 7 svetimas kalbas, buvo istorijos ir geografijos žinovas“ [6, p. 8], gerą bendrąjį išsilavinimą turėjo generolas Ėrichas Liudendorfas (*Ludendorff*, 1865–1937), K. Klauzevicus taip pat vertino bendrąjį išsilavinimą, H. Loidas „įrodinėjo, jog pagrindiniai karo elementai yra matematika, topografija ir geologija“ [6, p. 7], o A. de Žomini taip

pat „karo dalykų pagrindu laiko taip pat geometrijos ir topografijos išmanymą“ [6, p. 7]. Šį mjr. R. Buroko straipsnio minčių prieštaringumą pastebėjo V. Steponaitis: „Pradžioje svetimomis citatomis įrodęs bendrojo mokslo reikalingumą karininkui, toliau autorius nežinia kodėl ima kratytis šio savo tvirtinimo ir pasi-tenkina vienu karo mokslu“ [27, p. 8]. V. Steponaitis aistringai tvirtina: „Apmaudas ima, kai <...> skaitai, jog *kiekvienas karininkas*, kuris tik rengiąsis gimnaziją baigti, mokėsis vien dėl to, kad prieš akis turįs gražiai įsivaizduojamą „civilę ateitį“ [27, p. 8] ir kad „esama kilnesnių ir gražesnių motyvų, dėl kurių žmonės skverbiasi į mokslą“ [27, p. 8]. Karininkui kuo aukštesnis išsilavinimas yra būtinybė, nes „Nedaug teatsiras menko išsilavinimo žmonių, kurie patys per save mokydami sugebėtų tiek pakilti, kad bet kurioj karo mokslo srity galėtų kūrybos darbą dirbti“ [27, p. 9] ir kad „daugiau apsišvietęs žmogus moka produktyviau tą patį darbą dirbti ir iš viso geriau savo užduotį atlieka“ [27, p. 9].

Kriptonimu L. G. pasirašęs vyresnysis leitenantas taip pat kritiškai atsiliepė apie mjr. R. Buroko straipsnį, sakydamas, jog daugelis karininkų tėra baigę vos 4 gimnazijos klases, ir teigė, kad pavyzdys galinti būti kad ir „lenkų kariuomenė, kur ne tik norintieji, bet visi karininkai turėjo įgyti brandos atestatą: arba brandos atestatas ir tarnyba, arba atsargos „*żeliazny chorąży*“¹ [18, p. 13].

Prie mjr. R. Buroko straipsnio grįžtama ir 1927 m. V. B. siūlė sudaryti geresnes sąlygas karininkams įsigyjant brandos atestatus [36], o kriptonimu pasirašęs autorius Šm. kritikavo mjr. R. Buroką, teigusį, kad gimnazijos baigimas karininkui nebūtinai, ir tvirtino, jog toks galvojimas žalingas: „mes nusikals-tume <...> karo mokslui, karo menui, <...> ir pačiai mūsų tėvynei, nes jos gyvybės išsaugojimo klausimą laikytume nesudėtingu, tokios mažos vertės ir reikšmės“ [35, p. 312]. Pacitavęs seną rusų patarlę: „*učis, synok, učionym budeš, a nedoučiššia – oficerom ostaneššia*“², rašė, kad caro armijoje buvo nekenčiami karininkai, sugebantys bendradarbiauti spaudoje, pašaipiai vadinami „inteligentais“, o 1912 m. aukštieji karininkai dar rėmėsi 1870 m. taktikos mokslu. Piktinasi, kad 1926-12-06 oficioze „Lietuva“ straipsnyje „Dėl inteligentų per-tekliaus“ karininkai lyginti su eiliniaisiais policininkais. Aptarė nelengvą karininko tarnybą ir prastas sąlygas brandos atestatu įsigyti. Tačiau kvietė jaunos kari-ninkus nugalėti kliūtis, siekti atestato, nepaisant vyresniųjų pašaipų, primin-

¹ „geležinis chorunžas“ (lenk.); chorunžas – Lenkijos kariuomenėje 1918–1939 m. karinis laipsnis, tarpinis tarp puskarininkio ir karininko.

² „mokykis, sūneli, mokytas žmogus būsi, kitaip karininkas liksi“ (rus.).

damas, kad „Lietuvos pirmose kūrimosi dienose visi baigę Lietuvos karo mokyklą karininkai senųjų karininkų buvo vadinami „smetonovcy“³. Šis epitetas iš pradžių buvo vartojamas pašėpimui išreikšti <...>“ [35, p. 312]. Tačiau šie jauni Lietuvos karininkai – patriotai greitai ėmė garsėti savo narsa ir epitetas įgijo naują prasmę. Priminė, kad nuo 1927 m. ir į Lietuvos karo mokyklą priimama tik su brandos atestatu, kad Lenkijoje 1923 m. griežtai pareikalauta iš visų karininkų įsigyti brandos atestatą, panašiai – ir SSRS. Aptarė ir būtinumą skatinti karininkus studijuoti universitete. Jam pritarė ir M. Janušonis [8], V. Skorupskis. Jis rašė: „Koks vadas, toks ir kareivis“ [25, p. 160] ir kad „būtų gerai įvesti pas mus bendro ir specialaus žinojimo egzaminus kandidatams į aukštesnius laipsnius“ [25, p.160], kad „jaunais metais reikia naudotis“ [25, p. 161] ir siekti įsigyti kuo aukštesnį išsilavinimą. Pabrėžė, kad vyresnieji vada turi tam skatinti jaunesnius.

Gen. št. plk. ltn. K. Škirpa savo straipsnyje aptarė štabų vaidmenį kariuomenės veikloje ir aukšto išsilavinimo karininkų reikalingumą juose. „Iki šiam laikui aukštiesiems karo mokslams eiti buvo komandiruojama po keletą karininkų į užsienį, – rašė jis apie Lietuvos kariuomenę, – pradėdant nuo 1921 m. <...>. Laikant, kad kasmet grįš 2–3 karininkai, gerai baigę mokslus, mes galėtume šiuo būdu parengti generalinio štabo karininkų skaičių ne greičiau kaip per 30–40 metų“ [34, p. 182]. Komandiravimas į užsienį kainuoja brangiai, karininkai ten atitrūksta nuo Lietuvos reikalų ir jos kariuomenės problemų. Todėl K. Škirpa siūlė nedelsiant steigti Lietuvos karo akademiją, kurioje, be karininkų rengimo, būtų vystomas ir karo mokslas: „karo akademija galėtų tapti generalinio štabo laboratorija, kur pavidalu referatų ir gilesnių studijų <...> galėtų būti išstudijuoti ir išanalizuoti įvairūs mūsų ginkluotąsias jėgas bei krašto gynimą liečiantys klausimai <...>, akademija galėtų tapti savotišku karo mokslo židiniu“ [34, p. 183]. Kaip žinome, vėliau Lietuvoje ta idėja buvo realizuota, įsteigiant Aukštuosius karininkų kursus.

Kavalerijos kapitonas Kr–tis kėlė klausimą apie savotiško kadetų korpuso idėjos atgaivinimą – karo gimnazijos įsteigimą. Pagal jį „karininkų kadra <...> turi sudaryti ne gimnazijų mokiniai, kuriems nesiseka mokslas, kurie neišlaiko kvotimų, kurie tampa karininkais ne dėl to, kad karo tarnybą pamylėjo, bet dėl to, kad nieko kito nemoka ar negali dirbti, bet jaunimas turi būti specialiai

³ „smetonininkai“ (rus., lenk. žargonas)

tam skiriamas ir iš pat mažens tam ruošiamas“ [13, p. 360]. Apatarė jis ir šeimyninių tradicijų svarbą: vaikai „perima kardą“ iš tėvų. „Praktika <...> parodė, – rašė jis, – kad iš <...> karininkų šeimų kilę karininkai beveik visuomet karišku riteriškumu, drąsa, energija, mokėjimu komanduoti miniai ir karo gabumais pasižymi daugiau negu pripuolamai tapę karininkais“ [13, p. 360]. Todėl ir siūlė atgaivinti kadetų korpusą, „karininkų kastos“ kūrimą valstybėje. Kartu numato, kad ši idėja bus įgyvendinama Lietuvoje nelengvai, „turės susidurti su įvairiai galvojančiu viešųjų mokyklų jaunimu. Niekam nėra paslaptis, kad labai didelis mūsų jaunimo vyresniųjų gimnazijos klasių procentas, tam tikrų žmonių dėka, slaptai ir plačiai studijuoja Markso ir Lenino pasaulio sulyginimo metodus. Tos rūšies jaunimas vadina save didžiausiais antimilitaristais, antipatriotais ir laiko save internacionalo piliečiais. Tėvynė jiems nulis, tautiškoji kariuomenė – didžiausias jų priešas. Jie drąsiai niekina pirmąją, šmeižia antrąją“ [13, p. 361]. Todėl ir šiuo aspektu reikia kariškių vaikus apsaugoti nuo žalingos viešųjų gimnazijų įtakos. Prie šios idėjos svarstymo dar buvo grįžta ir po kelerių metų [21, 33, 37, 39], tačiau ji, deja, nebuvo realizuota.

Praėjus keleriems metams nuo karininkų kalbų mokėjimo analizės J. Laucevičiaus straipsnyje [15], vėl grįžtama prie šios problemos. Kriptonimu J. S. pasirašęs autorius kvietė [9] geriau išmokti valstybinę – lietuvių kalbą, telktis į pagalbą garsiuosius lietuvių kalbininkus, steigiant didesnėse įgulose kursus, o kartu intensyviau mokytis užsienio kalbų. Nepasirašytame straipsnyje [32] apie užsienio kalbų mokėjimą kariuomenėje rašyta: „Visose kariuomenėse kreipiamas rimtas dėmesys į tai, kad <...> karininkai žinotų svetimas kalbas, o ypač galimų priešų kalbas“ [32, p. 112]. Apžvelgtos kalbų mokymosi sprendimo problemos užsienio šalyse.

Lenkija. 1924 m. čia nustatytos „taisyklės gauti kariškojo vertėjo“ diplomui. Greta prancūzų, anglų, italų, rumunų, čekų, latvių, estų, suomių, turkų kalbų buvo numatyta rengti vertėjus ir iš lietuvių kalbos. Vertėju buvo tampa išlaikius vienos ar kelių kalbų egzaminą. 1926 m. išlaikius egzaminus buvo numatytos premijos: siuntimai (po 1, geriausiai išlaikiusiems atitinkamos kalbos egzaminą) pasitobulinti 3 mėn. į Rumuniją, Italiją, Čekiją, Latviją, Estiją, Suomiją, Turkiją, o iš lietuvių k. – 1000 zlotų premija. Žurnale „*Przeгляд Wojskowy*“⁴ buvo, greta kitų užsienio šalių karinių žurnalų, apžvelgiamas ir „Mūsų

⁴ „Karinė apžvalga“ (lenk.)

žinynas“. Rusų ir vokiečių kalbų vertėjai dar nerengiami – tuo metu buvo dar daug mokančių tas kalbas karininkų.

Rusija. Rusijoje mokoma visų kalbų, kaip ir Lenkijoje, tačiau mokoma dar ir vokiečių, lenkų, kinų, persų, japonų kalbų. Skiriamos 3 kalbų mokėjimo kategorijos: a) laisvai mokantys atitinkamą užsienio kalbą; b) kalbantys ir galintys versti iš rusų kalbos į atitinkamą kalbą; c) be žodyno verčiantys į rusų kalbą karinės literatūros tekstą. Pagal kategoriją – atitinkami 25, 15 ar 10 rb mėnesiniai priedai prie algos už kiekvieną kalbą.

Vokietija. Pirmiausia mokoma prancūzų, anglų, rusų ir lenkų kalbų. Daug leidžiama žodynų, kariniuose žurnaluose spausdinami specialūs užsienio kalbų mokymosi pratimai. Irgi mokami priedai prie algų už užsienio kalbų mokėjimą.

Prancūzija. Pagrindinės kalbos, kurių mokomasi: anglų, vokiečių, ispanų, italų. Rengiami kursai, komandiruojama mokyti į atitinkamas šalis.

Anglijoje – panašiai kaip ir Prancūzijoje, užsienio kalbų mokėjimas skatinamas priedais prie algos, siunčiama mokyti į atitinkamas šalis.

Analizuotas ir klausimas, kodėl reikia mokytis užsienio kalbų: a) karo metu – žvalgyba, belaisvių apklausa, trofėjinių dokumentų studijavimas ir t. t.; b) taikos metu – atitinkamos karinės literatūros sekimas.

Lietuvoje tuo metu daug karininkų dar mokėjo kaimyninių valstybių kalbas, bet tuo jau raginami susirūpinti jaunieji karininkai. Vyresnieji, norėdami sekti karinę literatūrą, skatinami mokyti didžiųjų Vakarų valstybių kalbų. Pabrėžta, kad vos keli karininkai mokėjo latviškai, bet nebuvo mokančių estiškai, suomiškai.

Prie šių klausimų periodikoje grįžtama maždaug po dešimtmečio. Kpt. J. Gogė „Karde“ rašė:

„Pas mūsų didžiuosius kaimynus rusus, lenkus ir vokiečius svetimų kalbų mokėjimas štabų karininkams yra privalomas, o SSSR tai visiems karininkams privalomas“ [7, p. 119]. Jis pabrėžė, kad ir „mums reikia mokėti susikalbėti rusų, lenkų ir vokiečių kalbomis. Šių valstybių karo studijoms ir tobulinimosi reikalu karinė literatūra yra apsti ir turininga, be to, mums lengvai prieinama. Taip pat pravartu kariškų žinių pagilino reikalu mokėti ir prancūzų kalbą“ [7, p. 119].

Rekomendavo kpt. J. Gogė ir kalbų mokymosi metodikas: „1) Įgulose sudaryti grupes, pasisamdyti mokytoją, o kai reikiamo mokytojo vietoje nėra, gal atsirastų vienas kitas iš karininkų, kuris apsiimtų pasirinktą kalbą pamokyti. 2) Turintiems elementarų supratimą apie svetimąją kalbą galima mokyti su žodynu, skaitant tąja kalba laikraščius bei žurnalus. 3) Pagaliau galima mo-

kytis išsirašant tam tikras už akių ruošiamas pamokas arba lankant svetimų kalbų kursus“ [7, p. 119]. Siekti kiekvienam mokėti bent 1–2 didžiųjų Europos valstybių kalbas – toks, anot kpt. J. Gogės, tuometinių Lietuvos kariuomenės karininkų uždavinys.

Kito straipsnio autorius mjr. L. Zibavičius savo straipsnį pradėjo A. Smetonos kalbos citata: „Ramus ir vaisingas darbas – tai mūsų krašto gerovės pažanga. Tai turi rūpėti ir kariuomenei“. Iš tiesų, tai buvo 1938 m. pradžia, kada Lietuvoje buvo daug pasiekta. Tad ir autorius rašė: „Šių laikų žmonijos kultūros bei civilizacijos pažangos tempas yra nepaprastai spartus: nuolat trykšta kokia nors nauja civilizacijos progreso srovė, sužiba naujas mokslo spindulys. Tauta, kuri greičiau sugeba išnaudoti tas visas naujenybes ir įkinko jas sukti gyvenimo pažangos ratą – pirmauja tarp kitų tautų.

Nenorėdami vilktis kitų kraštų kultūros bei civilizacijos darbuotojų užpakalyje, turime patys uoliai dirbti ir kitų pasiektus kruopštaus triūso vaisius pritaikyti mūsų gyvenimo sąlygoms, spartinti mūsų pažangos tempą.

Kitos didelės, gausios tautos turi didesnius išteklius protinių ir fizinių pajėgų progreso mašinai sukti. Mes gi, mažos tautos sūnūs, norėdami savo darbo vaisiais ir kultūros bei civilizacijos lyginamuoju svoriu prilygti arba net pranokti kitus, turime nepalyginamai daugiau dirbti“ [40, p. 40].

Pabrėžė, kad jei „bendraja informacine spauda mes galime tenkintis vien savąja, lietuviškąja, tai savo darbo – *specialybės klausimais vien savoji spauda dar negali mūsų patenkinti* – turime sekti ir užsienio leidinius“ [40, p. 40]. Tam reikia mokėti užsienio kalbas: prancūzų, anglų, vokiečių, rusų. Patikino, kad naudojimuisi literatūra pakanka 1 metų laiko, kad pramoktumei kalbą. Paminė, kad „*laikas mums brangesnis net už pinigus*“ [38, p. 40]. Kad nereikėtų klaidžioti, „kiekvieno svetimos periodikos žurnalo straipsnių katalogavimas turėtų būti pavestas vienam kurios dalies ar įstaigos atitinkamą kalbą mokančiam karininkui, kuriam turėtų būti skirtas ir pavaduotojas“ [40, p. 40–41].

Apie visų karininkų turėtą išsilavinimą duomenų karinėje periodikoje neužtikome. Vienas straipsnis [28] apibūdino karininkus, rašiusius į periodinę spaudą. Iš viso žinias apie save straipsnio autoriui V. Steponaičiui buvo pateikę 148 tokie karininkai (aktyviosios tarnybos bei atsargos). Iš jų 83 buvo jaunesnieji karininkai. Iš jų 19 buvo baigę gimnaziją, 2 studijavę Rusijos aukštosiose mokyklose, Lietuvos universitete studijavo 9, buvo jį baigę 6, 5 buvo laisvieji klausytojai (neturėję brandos atestato). Iš 65 aukštesniųjų karininkų vidurinį

(specialųjį ar bendrąjį) išsilavinimą turėjo 26, aukštąjį – 23, buvo studijavę ar studijavo tuo metu aukštosiose mokyklose – 15.

Po 1930 m. apie karininkų mokymąsi ar bendrojo išsilavinimo reikalus karinėje periodikoje mažiau berašyta: kaip ir visose Lietuvos gyvenimo srityse, taip ir kariuomenėje išsilavinimo reikalai normalizavosi, jo reikšmė buvo suprata ir atitinkami reikalavimai vykdomi.

Taigi Lietuvos kariuomenė, ypač pirmuoju jos egzistavimo dešimtmečiu, greta krašto gynybos funkcijos atliko ir gana aktualią šviečiamąją funkciją: kareiviai, pašaukti atlikti karo tarnybos berašiais, paprastai išeidavo jau raštingi. Plačiai buvo praktikuojamos ir bendrojo išprusimo kėlimo formos: kino seansai, teatro spektakliai, periodinės spaudos ir grožinės literatūros skaitymas, ekskursijos. Grįžę iš kariuomenės kariai tapdavo šviesesniais Lietuvos piliečiais, sukūrę šeimas kultūringiau auklėjo savo vaikus. Rūpintasi ir karininkų išsilavinimo bei kultūros lygio kėlimu skatinant juos mokytis, pradžioje – bent įsigyti brandos atestatą, o vėliau – aukštojo mokslo diplomą. Skatinti karininkai ir mokytis užsienio kalbų, kad galėtų naudotis užsienyje išleidžiama naujausia karine literatūra (knygomis, karo mokslo žurnalais).

Literatūra

Knygos ir straipsniai

1. **Abaravičius K.** Švietimo reikalu // *Kardas*, 1926, Nr. 2.
2. **Ažubalis A.** Matematika lietuviškoje mokykloje (XIX a. pr.–1940 m.). Vilnius, 1977.
3. **Babilius J.** Kariuomenės skaitymai // *Kardas*, 1936, Nr. 12.
4. **Bičiūnas V.** Kariuomenės skaitymai // *Kardas*, 1926, Nr. 20.
5. **B.** Kareivių švietimas // *Kardas*, 1926, Nr. 21–22.
6. **Burokas R.** Naujieji norai // *Kardas*, 1925, Nr. 1.
7. **Gogė J.** Svetimų kalbų mokymosi reikalu // *Kardas*, 1937, Nr. 5.
8. **Janušonis M.** Bendrojo mokslo reikalu // *Kardas*, 1927, Nr. 9.
9. **J. S.** Stenkimės lietuvių ir svetimų kalbų pramokti // *Kardas*, 1927, Nr. 23.
10. Kareivių švietimas 1926 m. // *Mūsų žinynas*, 1927, Nr. 36.

11. **K-as.** Kuriuo keliu // *Kardas*, 1926, Nr. 17.
12. **K.** Kariuomenės švietimo vadovų suvažiavimas // *Kardas*, 1928, Nr. 4–5.
13. **Kr–tis.** Karo gimnazijos įsteigimo reikalu // *Kardas*, 1927, Nr. 25.
14. **Kuizinas S.** Kariuomenės švietimo darbas pirmame Nepriklausomybės dešimtmety // *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45.
15. **Laucevičius J.** Kalbų mokėjimas mūsų kariuomenėje // *Mūsų žinynas*, 1924, Nr. 17.
16. **Laucevičius J.** 1922 m. naujokų išsilavinimas // *Mūsų žinynas*, 1924, Nr. 17.
17. **Lesauskis P.** Dėl paskaitų // *Kardas*, 1926, Nr. 13.
18. **L. G.** Dar dėl „Naujųjų norų“ // *Kardas*, 1925, Nr. 4.
19. **Lymantas A.** Man knietėjo pasakyti, kas gulėjo ant širdies. Vilnius, 2001.
20. **Lynas L.** Pėstininkų analfabetizmas // *Kardas*, 1927, Nr. 7–8.
21. **Namajūnas J.** Mokymosi sąlygos karių gimnazijoje ekonominiu požiūriu // *Kardas*, 1935, Nr. 14.
22. **Rapšys K.** Švietimo reikalai kariuomenėje // *Kardas*, 1936, Nr. 7.
23. **Rutkauskas K.** Švietimo reikalai iš arčiau // *Mūsų žinynas*, 1939, Nr. 11.
24. **Skipitis R.** Nepriklausomą Lietuvą statant. Chicago, 1961.
25. **Skorupskis V.** Mokslo darbas kariuomenėje // *Kardas*, 1927, Nr. 12.
26. **Stanevičius V.** Atsilikėlių mokymas ir auklėjimas kariuomenėje // *Mūsų žinynas*, 1937, Nr. 4.
27. **Steponaitis V.** Audiatur ad altera pars // *Kardas*, 1925, Nr. 3.
28. **Steponaitis V.** Karininkai spaudos darbo srityje // *Mūsų žinynas*, 1930, Nr. 69.
29. **Steponaitis V.** Naujokų ėmimo rezultatai 1921–1927 metais // *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45.
30. **Steponaitis V.** Naujokų išsilavinimas (1925–1926 m.) // *Mūsų žinynas*, 1927, Nr. 37.
31. **Steponaitis V.** 1926 metų šaukimų naujokų išsilavinimas // *Mūsų žinynas*, 1927, Nr. 36.
32. Svetimosios kalbos kariuomenėje // *Kardas*, 1929, Nr. 8.
33. **Šimkus A.** Karių gimnazijos reikalu // *Kardas*, 1935, Nr. 13.

34. **Škirpa K.** Susirūpinkime savo aukštosios mokyklos reikalą // *Kardas*, 1927, Nr. 13–14.
35. **Šm.** Dar bendrojo mokslo reikalą // *Kardas*, 1927, Nr. 22.
36. **Tarasenka P.** Kareivio elementoriaus metodika. Kaunas, 1930.
37. **Tarasenka P.** Kareivio elementorius. Kaunas, 1930.
38. **V. B.** Brandos atestatai // *Kardas*, 1927, Nr. 17–18.
39. **Vitalis.** Kariškosios gimnazijos klausimui kilus // *Kardas*, 1935, Nr. 21.
40. **Zibavičius L.** Dirbkime ir skaitykime // *Kardas*, 1938, Nr. 9.
41. **Žukas K.** Žvilgsnis į praeitį. Chicago, 1959.

Archyviniai dokumentai

42. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 14.
43. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 79.
44. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 93.
45. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 101.
46. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 108.
47. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 114.
48. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 117.
49. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 122.
50. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 130.
51. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 138.
52. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 143.
53. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 146.
54. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 153.
55. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 168.
56. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 183.
57. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 192.
58. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 197.
59. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 207.
60. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 216.
61. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 223.
62. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 234.
63. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 281.

7

Karo pedagogika kaimyninėse šalyse XX a. pirmoje pusėje

Algirdas Ažubalis, Rolanda Kazlauskaitė-Markelienė

Karinėje periodikoje – „Mūsų žinyne“ ir „Karde“ – apie užsienio karo pedagogikos problemas rašyta nelabai gausiai. Gausiausiai rašyta apie SSRS Raudonąją armiją. Pirmasis straipsnį šia tema paskelbė kriptonimu K...s K...s pasirašęs autorius [6] – gen. K. Kleščinskis.

Aptarta knyga „*Kratkij očerk kultūrno–političeskoj raboty v Krasnoj armii za 1918 god*“, Moskva, 1919. Pabrėžta, kad „1918 m. švietimo darbas ėjo gan silpnai ir reišėsi kone išimtinai komunizmo idėjų raudonarmiečių tarpe platinimu, komunistų „jačeikų“ bei kolektyvų steigimu ir mitingų bei politinių temų paskaitų rengimu. Tik vienoje Maskvos karo apygardoje per 4 mėnesius tikrai propagandos literatūrai išleista 1 370 000 rublių. Labai rūpintasi dalyse komunistų skaičių padidinti ir suorganizuoti“ [6, p. 198].

Kultūros darbas reišėsi daugiausia kultūros ir švietimo komisijų, klubų, bibliotekų–skaityklų, švietimo ir liaudies namų steigimu. Maskvos apygardoje įsteigta 111 klubų, Peterburgo – 678 bibliotekos-skaityklos ir 270 skaityklų. Tačiau „Maskvoje, kur buvo geriausios lektorių pajėgos, rengiamos <...> paskaitos <...> labai mažą kareivių nuošimtį pritraukdavo. Buvo steigiamos ir mokyklos bei bendrojo lavinimo kursai, kuriuos taip pat <...> mažai kas lankė, tad buvo išleistas įsakymas, kuriuo kareivių mokymui turėjo būti pavestas tam tikros valandos kasdien ir mokslas padarytas privalomu <...>, nusiskundžiama raudonarmiečių indiferentiškumu ir nenoru lankyti pamokas.

Bendrojo lavinimo ir meno srityje daugiau padaryta. Ypač ten, kur buvo tinkamos aplinkybės; pavyzdžiui, Maskvoje ir Petrapilyje <...> plačiai buvo atidaryta muziejų, meno parodų, paveikslų galerijų durys, dramos ir operos teatrai ir t. t. Kareivių estetinių jausmų auklėjimui mobilizuotos geriausios menininkų, artistų pajėgos. Bet kaip plačiai kareivių naudotasi šiomis plačios

kultūros įstaigomis, apžvalgose nenurodyta“ [6, p. 198].

Kadangi Raudonojoje armijoje visa pedagogika buvo politizuota (kaip ir visoje SSRS), tai greitai pastebėjo visas mąstantis pasaulis. Ne išimtis buvo ir Lietuva. Tad jau 1925 m. vyr. ltn. J. Tubelis paskelbė straipsnį [15] apie politinį švietimą Raudonojoje armijoje. Pradžioje aptariama bendroji tuometinė Raudonosios armijos ir kt. kariuomenių patirtis:

„Didysis karas aiškiai parodė, kad šalia tobuliausios technikos vienas svarbiausių faktorių kautynėse – aukšto intelekto, dvasinis kariuomenės auklėjimas“ [15, p. 124].

Sovietų Sąjungoje tai, kaip ir viskas, buvo politizuota, saugomasi „liaudies priešų“, todėl „sudarant vienu darbininkų ir valstiečių kariuomenę neištikiems elementams ginklo neduodama, bet skiriami jie į vadinamąsias, specialiai „buržujams“ organizuotas darbo komandas“ [15, p. 124], nes „raudonoji karo vadovybė neskiria karo dalykų nuo politikos ir visą kariuomenę pavertė karine-politine mokykla“ [15, p. 124]. Ir tai daroma ryžtingai, negailint lėšų:

„Komunistai agitacijos tikslams naudoja visas priemones, būtent: kinematografa, teatrus, ir, svarbiausia, spaudą. Ko, ko, popieriaus agitacijai nesigailima“ [15, p. 124].

Kariuomenės politinio švietimo valdyba priklauso revoliucinei karo tarybai, jos viršininkas Bubnovas dirba fronto vado teisėmis, jo štabe – 242 žmonės, o visoje kariuomenėje 1924 m. buvo 9250 etatinių politinio švietimo darbuotojų. Apygardose ir divizijose irgi yra atitinkamos valdybos, pulkuose – karo komisarai, kuriems nuo 1922–1923 m. pavestas politinis ir bendrasis kareivių švietimas ir auklėjimas (pilietinio karo metu karo komisarai vadavo praktiškai viskam, vadai buvo jų marionetės). Komisaras dar turi padėjėją, taip pat atsakingąjį renginių organizatorių ir 3 (kiekviename batalione) bibliotekininkus. Jis vadovauja ir partinių „*jačeikų*“ (kuopelių) veiklai. Kiekvienoje kuopoje yra „*politruka*“ (politvadovai), 3-ų žmonių politinio švietimo komisija (pulke – 7 narių). Jų uždaviniai:

„1) skatinti ir versti kareivius mokytis skaityti, rašyti;

2) organizuoti bendrus laikraščių skaitymus einamaisiais partijos politiniais klausimais;

3) rengti paskaitas ir pasikalbėjimus apie žemės ūkį, pramonę <...>;

4) rengti <...> paskaitas;

5) skatinti skaityti knygas <...>“ [15, p. 125].

Prie pulkų veikė vietos, prie divizijų ir apygardų – rajoniniai klubai. Jie organizavo paskaitas, pasikalbėjimus, koncertus, vaidinimus, kino filmų demonstravimą, ekskursijas, sporto renginius ir kt. Rekomenduoti 2 klubo narių, darbe galėjo dalyvauti ir darbininkai bei valstiečiai. Raudonosios armijos „karo vadovybė nusistačiusi neišleisti iš kariuomenės nė vieno analfabeto. Tam tikslui skiriamos gana žymios piniginės sumos ir visos komunistiškos organizacijos kuo galėdamos remia raudonarmiečių švietimo reikalą <...>, yra organizuotos dvejopo tipo mokyklos, būtent: 1) analfabetų ir 2) aukštesnio tipo mokyklos. Mokyklos organizuotos visuose pulkuose <...>. Aukštesnio tipo mokyklose, be bendrojo lavinimo, dar dėstomi žemės ūkio ir pramonės–prekybos mokslai. Mokyklų lankymas, ypač analfabetams, yra priversininis. Mokslas tęsiasi 3 mėnesius. Tam reikalui skiriama mažiausia 2 val. per dieną“ [15, p. 126]. Kareiviai mokomi dalimis, vieną dalį pamokius, mokomi kiti. Konstatuojama: „Reikia pasakyti, kad nepaisant labai sunkių aplinkybių, komunistai toje srityje pasiekė palyginti gana žymių rezultatų“ [15, p. 126]. Daug dėmesio skirta ir „politrukų“ rengimui. „Politrukai“ kuopoms rengiami 3 mėn. kursuose prie divizijų. Aukštesnės kvalifikacijos „politrukai“ rengiami karo apygardų kursų 4 skyriuose: 1-ame – komisarai, politinių skyrių vedėjai; 2-ame – „politrukai“; 3-iam – švietimo instruktoriai-organizatoriai; 4-ame – klubų ir bibliotekų organizatoriai-instruktoriai. Į kursus priimami baigę ne mažiau kaip 4 gimnazijos klases. Pripažįstama, kad „komunistai <...> daug ko yra pasiekę, <...> tokios organizacijos ir jos veikimo dėka <...> sugebėjo atremti visus puolimus“ [15, p. 126]. Iš šio straipsnio aiškiai matosi, kad Rusijos imperijos tautų kultūrinis atsilikimas, ypač paprastų darbo žmonių, ryškiai reiškėsi Raudonojoje armijoje. Ir švietimo darbas, kaip ir Lietuvos kariuomenėje, buvo organizuotas ne veltui. Bėda tik, kad visa tai buvo atiduota į „politrukų“ rankas ir kareivių smegenys, kartu su raštingumu, mokslo žiniomis gaudavo ir daug „raudonųjų teršalų“. Tai įtikinamai liudija ir kitas tais pačiais metais paskelbtas kpt. S. Raštikio straipsnis [9]. Jame autorius plačiai analizuoja kariuomenės politinio švietimo valdybos darbą. Pripažįsta, kad mokomasi iš pradžioje padarytų klaidų: „Anksčiau komunistai manė, kad politiškas darbas privalo raudonarmietį taip išauklėti, kad iš jo liktų tikras <...> komunistas. Žinoma, to pasiekti nepasisekė <...>, dabar keliami tokie reikalavimai: reikalinga išauklėti tokį raudonarmietį, kuris kiekvieną minutę būtų pasiryžęs ginti ne tik tai Rusijos komunistų valdžią, bet <...> ir pasaulio darbininkų

reikalus. Stengiamasi <...> lavinti internacionalo dvasia. Manoma, kad <...> išauklėtas raudonarmietis, grįžęs į kaimą, ten liks komunizmo idėjų sklaidėju“ [9, p. 317]. Deja, tai irgi nelabai sekėsi: nepaisant gausaus aparato, daug buvo chaoso ir netvarkos. Todėl pulkuose „raudonarmiečiai renka mineralų ir augalų kolekcijas, mokosi esperanto, žino, kuriais metais įvyko Prancūzijos revoliucija, <...> kas <...> buvo Robespjeras, Maratas, bet nežino, kas tai yra komunistas, bolševikas, tarybų valdžia, net Leninas“ [9, p. 318].

1922 10 15 duomenimis, rusų kariuomenėje veikė 1258 mokyklos, 1028 klubai, 2901 biblioteka.

Kadangi armijoje tuo metu buvo daug kaimiečių, ypač akcentuojama, kad reikia:

„1) Kaimietį <...> išauklėti internacionalo dvasia <...>;

2) Aiškinti <...> smulkių ūkių nenaudingumą ir stambiosios pramonės gerąsias puses <...>;

3) Vesti priešreliginę propagandą <...>, nes tikinčiam kaimiečiui komunizmas bus visada svetimas“ [9, p. 320].

Armijos visoje SSRS mastu ėjo periodiniai leidiniai:

a) Žurnalai: 1) *Sputnik politrabotnika* (2 k. per mėn.); 2) *Politviestnik* (2 k. per mėn.); 3) *Krasnoarmejec*; 4) *Kommunističeskoje prosveščeniye* (1 k. per mėn.); 5) *Krasnoarmejskaja pečatj*;

b) Laikraščiai: 1) *Krasnaja zvezda*; 2) *Krasnyj bojec*; 3) *Krasnoarmejskaja zvezda*; 4) *Krasnaja armija*; 5) *Krasnyj vojin*.

Kuopose – sienlaikraščiai. Visi stambieji laikraščiai turėjo specialius skyrius kariuomenei. Tad nors ir labai dar tuo metu alkana bei apiplūšusi, žiniasklaidos galią SSRS labai puikiai suvokė ir mokamai ja naudojosi.

Kriptonimu A. U. pasirašęs kapitonas straipsnyje [2] aprašė Raudonosios armijos karo pedagogų, dėščiųsių karo mokyklose, darbo sunkumus. Etatinis dėstytojas buvo prilyginamas pulko vado kategorijai, bet negaudavo pulko vadui priklausiusių piniginių priedų, tad jo atlyginimas iš esmės nesiskyrė nuo kuopos vado. Tuo stebėtis irgi nereikėtų – Raudonoji armija turėjo naudotis buvusių caro kariuomenės karininkų paslaugomis, o tie, norėdami kažkaip išgyventi, turėjo dirbti ir už menką atlyginimą.

Keli straipsniai buvo skirti ir artimiausių kaimynų, su kuriais tada santykiai buvo labai blogi – Lenkijos kariuomenės – karo pedagogikos problemoms nagrinėti. Pirmasis apie tai prabilo vyr. lttn. V. Jonuška [4]. Jis nurodo, kad Len-

kijos karo ministerijos įsakymu nurodyta, jog, „įvairių tarnybų karininkai, pradant paporučikiu ir baigiant majoru, o gen. štabo tarnyboje – visų laipsnių karininkai turi teisę įgyti karinio vertėjo diplomą. Diplomas išduodamas karininkams, kurie išlaikys egzaminus iš vienos <...> šių kalbų: prancūzų, anglų, italų, rumunų, čekų, latvių, *lietuvių*, estų, suomių ar turkų. Egzaminus galima laikyti ir iš kitų kalbų. Karininkai, norintys įgyti diplomą, turi tiek mokėti kalbos, kad niekieno nepadedami galėtų išversti žodžiu ir raštu iš kitos kalbos kariško turinio tekstą, paimtą iš tos valstybės statuto“ [4, p. 172]. Karininkai už užsienio kalbų mokėjimą buvo skatinami priedais prie algų, taip pat ir prestižiškesnėmis tarnybomis: „įgijusieji karinio vertėjo diplomą, karininkai turi pirmenybę užimti štabuose vietas, kuriose reikia mokėti svetimų kalbų. Į gen. štabo tarnybos karininkus, įgijusius vertėjo diplomą, bus atsižvelgiama, skirstant užsienio tarnybas ar komandiruotes“ [4, p. 172].

Apie su kareiviais jų mokyklose dirbusių karininkų pedagogų rengimą skaitome niekieno nepasirašytame straipsnyje [11] apie švietimo karininkų kursus Vilniuje. Tai buvo penkti kursai III Lenkijos kariuomenės korpuso apygardoje. Kursai tęsėsi 6 savaites. Jų mokymo programa buvo tokia:

„Elementoriaus metodika“ (50 val.), „Aritmetikos metodika“ (52 val.), „Psichologija ir bendroji didaktika“ (33 val.), „Švietimo darbo reikšmė kariuomenėje“ (9 val.), „Švietimas ne mokyklose“ (3 val.), „Geografijos metodika“ (4 val.), „Švietimo darbo organizacija kariuomenėje“ (2 val.), „Bibliotekos“ (3 val.), „Kareivių teatras“ (1 val.), „Muziejų rinkiniai“ (1 val.), „Dvasinės kultūros būklė dabartinėje Lenkijoje“ (4 val.), „Lenkų valstybės sutvarkymas“ (4 val.), „Žemės klausimas Lenkijoje“ (3 val.), „Vilniaus liekanos“ (1 val.). 10 val. skirta ekskursijoms po Vilnių. Kursuose buvo 28 klausytojai: 2 kapitonas, 1 rotmistras, 21 poručikas, 4 paporučikiai. Baigė kursus 25 asmenys: 4 – puikiai, 6 – labai gerai, 9 – gerai, 6 – patenkinamai.

Viename straipsnyje [18] rašoma (autorius – kpt. J. Vilutis) apie tai, kaip rengti instruktoriai dirbti karinio rengimo darbą mokyklose ir visuomenėje. Nurodoma, kad Lenkijoje „valstybinė fizinio lavinimo ir karinio rengimo valdyba kiekvienais metais vasarą organizuoja visą eilę vasaros stovyklų ir kursų. Jų tikslas: a) mokyklų jaunimo karinis parengimas, b) fizinio lavinimo ir moterų karinio parengimo instruktorių ugdymas“ [17, p. 233].

Apie šiaurės kaimyną – Latviją irgi šiek tiek rašyta. Pirmasis straipsnis [10], pasirašytas kriptonomu A. R–as (A. Ružancovas), buvo skirtas aptarti Latvijos

kariuomenėje buvusioms bibliotekoms. Latvijos kariuomenėje tuo metu buvo Karo ministerijos biblioteka, o karininkų ir kareivių klubų bibliotekos – Rygoje ir Daugpilyje, taip pat kiekvienoje kariuomenės dalyje ar štabe. Pulko biblioteka turėjo apie 1000 tomų knygų. Karo ministerijos bibliotekoje 1924 m. pabaigoje buvo 13 158 tomų knygų, apie 1200 skaitytojų.

Kriptonimu A. D. pasirašytame straipsnyje [1] analizuota tuo metu opi Latvijos kariuomenėje valstybinės latvių kalbos mokėjimo problema.

Daug rusų ir vokiečių tautybių karininkų, tarnavusių Latvijos kariuomenėje, nemokėjo valstybinės kalbos. Tokiems karininkams buvo organizuoti (1924 m.) 6 savaičių kursai, po to egzaminas. Neišlaikiusieji galėjo dar papildomai ruoštis ir laikyti 1926 m. Neišlaikę buvo atleidžiami iš tarnybos.

Niekieno nepasirašytame straipsnyje [8] plačiau rašyta apie Latvijos mokyklinį karinį rengimą: „Karo prievolės įstatymu visose valstybinėse, bendrose ir privačiose mokslo įstaigose įvestas kariškas auklėjimas ir mokymas“ [8, p. 231].

„Kariškojo auklėjimo tikslams mokyklos:

1) išnaudoja kiekvieną progą mokyklos, visuomenės ir valstybės gyvenime, kad atitinkamai pasikalbėjimais ir pasiskaitymais ugdytų mokiniuose kiekvienam kariui būtinas ypatybes;

2) kiekvienais metais organizuoja ekskursijas į istorines vietas;

3) organizuoja iškilmingus aktus ir mokinių eisenas per valstybines šventes, dalyvauja paraduose ir tautos karžygių pagerbimuose;

4) ypatingą dėmesį kreipia į knygų parinkimą, teikiant pirmenybę toms, kuriose įdėti pasakojimai apie karžygiškumą, tėvynės meilę, pasiaukojimą tėvynės labui ir t. t.;

5) per istorijos valandas ypač iškelia latvių senovės laikų laisvės kovas ir karą už Latvijos nepriklausomybę“ [8, p. 231].

Atitinkamai organizuotas ir pats karinis rengimas: „Pradžios ir aukštesnėse mokyklose ir mokytojų institutuose, taip pat visose mokymo įstaigose karinis rengimas įeina į bendrą mokymo programą, kaip būtinas mokymo dalykas“ [8, p. 232]. Pradinėse mokyklose karinį rengimą dėstė mokytojai, baigę specialius kursus, kitur – karininkai. Pradžios mokyklos 5 ir 6 klasėse kariniam rengimui buvo skirta po 1 val. per savaitę ir 4 specialios dienos pratyboms per mokslo metus, gimnazijose, mokytojų institutuose – taip pat po 1 val. per savaitę ir 5 dienos per metus. Pratybos kooperuotos su kariuomenės dalimis, buvo naudojamosi jų baze, ginklais.

Nieko nerašyta apie Latvijos kariuomenės kareivių mokyklas. Jų gal ir ne-reikėjo, nes kaip matysime iš žemiau pateikto teksto, paimto iš A. Ažubalio mo-nografijos [3], Latvijos švietimo padėtis buvo kur kas geresnės būklės negu Lietuvos dar carinėje Rusijoje. Nors pirmoji latviška mokykla įkurta 1687 m., o 1765 m. Vidžemės landtagas nutarė įvesti privalomą skaitymo mokymą, tačiau iki 1820 m. beveik vienintelė mokymo forma buvo namų mokymas. Tačiau ne-trukus ateina mokymo pakilimas. Antai, pvz., 1836 m. Vidžemėje buvo 47, o 1860 m. – 167 mokyklos (5 195 mokiniai), be to, toje pačioje Vidžemėje 1860 m. daugiau kaip 10 000 vaikų mokėsi kontroliuojamo namų mokymo sąlygomis. Pasirodė gana rimtų tam laikotarpiui vadovėlių, kuriami latviški terminai, pa-teikiami metodiniai nurodymai. Latvijoje mokytojų seminarijos buvo įsteigtos Valmieroje (1839 m.) ir Irlavoje (1840 m.). Jose buvo dėstoma vokiečių kalba. Vokiečių dvarininkai per mokyklas stengėsi latvius germanizuoti. Parapinėse ir daugelyje valsčių mokyklų XIX a. viduryje imta stengtis dėstyti vokiškai. Tačiau mokytojų seminarijas baigdavo daugiausia latviai, tad, nors dvarininkų reikala-vimu dėstydami vokiškai, nemažai bendraudavo su vaikais ir latviškai.

1862 m. Rygoje buvo atidarytas politechnikumas, nuo 1896 m. peraugęs į politechnikos institutą. 1867 m. Rygoje įsteigta berniukų, o 1868 m. – mergai-čių gimnazija. Nors šiose mokyklose dėstomoji kalba buvo rusų, tačiau jose mokėsi ir mokytojavo daug latvių. 1887 m. visose mokyklose, išskyrus vals-čių mokyklų pirmuosius du skyrius, įvesta rusų dėstomoji kalba. Mokytojus Latvijos mokykloms rengė Estijoje Tartu (Dorpatu) (1828–1889 m.), pačioje Latvijoje Valkos–Valmieros (1839–1890 m.), Irlavos (1840–1900 m.), Valkos (1871–1887 m.), Baltijos (1870–1886 m. Rygoje, nuo 1886 m. Kuldigoje) mo-kytojų seminarijos. Nors jose iš pradžių buvo mokoma vokiškai, o vėliau rusiš-kai, tačiau dauguma klausytojų buvo latviai, ir mokyklose jie mokė daugiausia latvių vaikus. Nors latvių mokyklos 1887 m. vis labiau buvo veikiamos rusini-mo, jaunesniesiems moksleiviams visą laiką buvo leidžiama naudotis latviš-kais vadovėliais. Antai nuo 1585 m. (pirmosios latviškos knygos pasirodymo) iki 1910 m. iš viso išėjo 81 latviška matematinė knyga. Daugelis jų – verstiniai arba perdirbti vokiški, rečiau – rusiški vadovėliai. Raštingų gyventojų Latvijoje buvo 79,7% (XIX a. pab. vykusio surašymo duomenys).

Į XX amžių Latvija įžengė, turėdama daug privačių latviškų mokyklų: moterų ir vyrų komercinės bei realinės gimnazijos, žemės ūkio mokyklos ir pan. To lai-kotarpio laikraščiuose ir kalendoriuose yra daugybė įvairiausių skelbimų, kvie-

čiančių stoti į tokias mokyklas: Dzenio (*Dzenis*), Gegerio (*Gegers*), Olavo (*Olavs*), Miuler (*Müller*) ir kt. Šias mokyklas dažnai garsino geras matematikos mokymas.

O ikikarinėje nepriklausomoje Latvijoje 1919–1940 m. galiojo privalomo šešiamėčio pradinio mokymo įstatymas. Jo nuoseklus vykdymas Latviją padarė viena iš pažangiausių Europos šalių švietimo srityje. 1920 m. 1000-iui gyventojų teko 77, 1925 m. – 93, 1930 m. – 132, 1935 m. – 151 besimokantieji. 1935 m. viena latviška mokykla teko 960 latvių tautybės gyventojų, viena vokiška – 780 Latvijos vokiečių, viena rusiška ar baltarusiška – 760 Latvijos rusų ar baltarusių. Vienam mokytojui teko 24 mokiniai (III vieta Europoje). 1935 m. čia tebuvo 11% neraštingų, o 1939 m. – tik 7,3%. 1939 m. buvo 1804 pradinės mokyklos (iš jų 799 šešiametės) su 224 697 mokiniais. Lietuvių mokinių skaičius lietuviškose pradinėse mokyklose mažėjo nuo 1,2% 1923 m. iki 0,7% 1937 m. 1937–1938 m. m. veikė 83 amatų mokyklos (7317 mok.), 77 vidurinės mokyklos (progimnazijos, 16 779 mok.), 45 spec. vidurinės mokyklos (7744 mok.), 35 gimnazijos (15 888 mok.), 12 komercinių mokyklų (2472 mok.), 4 mokytojų institutai (1028 stud.) – Cėsyje, Daugpilyje, Jelgavoje ir Rėzeknėje. 1939–1940 m. m. veikė 4 aukštosios mokyklos: Latvijos universitetas su 12 fakultetų (393 dėstytojai, 7138 studentai), Žemės ūkio akademija Jelgavoje su žemdirbystės ir miškų ūkio fakultetais (785 stud.), Dailės akademija (196 stud.) ir Konservatorija (263 stud.). Pagal studentų procentą nuo bendro gyventojų skaičiaus (0,4%) Latvija Europoje užėmė I vietą. 1939 m. aukštąjį išsilavinimą turėjo 320 teologų, 229 dailininkai, 646 muzikai, 920 agronomų, 200 architektų, 1583 gydytojai, 503 farmacininkai, 780 filologų ir istorikų, 1800 inžinierių, 1400 teisininkų, 620 matematikų ir gamtininkų, 320 miškininkų, 1000 ekonomistų, 837 stomatologai ir 187 veterinarai. 1940 m. Rygoje veikė anglų (300 stud.) ir prancūzų kalbos (88 stud.) institutas. Pažymėtinas didelis skaičius žmonių, mokančių keletą kalbų. 1930 m. buvo mokančių 6 ir daugiau kalbų – 1387, 5 kalbas – 17 129 ir 4 kalbas – 66 636 žmonės.

Apie vakarų kaimyną – Vokietiją rašyta nedaug. Be parašo paskelbtame straipsnyje [7] pateikiama vokiečių gen. M. Švarto (*Schwarte*) keletu tomų knygos „*Der grosse Krieg*“ („Didysis karas“) ištraukos nagrinėjamu klausimu santrauka. Iš jos sužinome, kad 1917 m. gruodžio 1 d. duomenimis, Vokietijos kariuomenėje buvo: kareivių klubų – 1043, skaityklų – 876, bibliotekų ir skaityklų – 717, lauko knygynų – 449, teatrų ir salių – 378, kino teatrų – 326, konsultavimo punktų – 500.

Apie tolesnius šiaurės kaimynus „Mūsų žinyne“ straipsnį [13] paskelbė A. Traksmanas (*Traksmann*), Estijos kariuomenės pulkininkas. Įdomiai jis aprašė estų nacionalinio charakterio ypatybes ir jų pasireiškimą svarbiais šaliai momentais:

„Estas, ypač valstietis, nekalbus, atsargus, nemėgstas gražbyliavimo. Nepasitikįs viskuo, kas „svetima“, jisai mėgsta kritikuoti mažiausias savųjų viršininų klaidas. Jisai šaltas ir santūrus, jį sunku įtikinti labiausiai viliojančiomis karštomis kalbomis ir „pažadais“ <...>. Tuo atžvilgiu įtikinantys 1917 ir 1924 metų pavyzdžiai, kada mūsų dalys, nepaisydamos smarkios komunistinės propagandos <...> išsisaugojo tosios žalos“ [14, p. 284]. O apie kareivių švietimą A. Traksmanas rašė taip:

„Pas mus tikriausios priemonės veikti kareivius yra: <...> sudaryti patogias <...> sąlygas kareivių lavinimuisi: gerai parengta ir išnagrinėta mokymo sistema, kurios tikslą kareivis gerai mato; širdingi viršininų santykiai; įvairumai laisvam laikui praleisti – laikraščiai, biblioteka, skaitykla, muzika, radijas, sveiki pasilinksminimai ir spektakliai, kinas, koks nors vakarėlis, eglaitė, galimumas priimti gimines, nors trumpalaikės atostogos, ypač už gerą tarnybą, ekskursijos, dainos; vietoj ilgų kalbų ir įtikinėjimų – paprasti, širdingi pasikalbėjimai <...>, krašto istorijos, ypač nepriklausomybės karo, pasakojimai“ [14, p. 285].

Jau iš šios citatos matome, kad Estijoje, kaip ir Latvijoje, problemų dėl kareivių raštingumo lygio buvo kur kas mažiau negu Lietuvoje. Vėl grįžkime prie aukščiau minėtos A. Ažubalio monografijos [3] ir peržvelkime Estijos švietimo raidą.

Estijoje jau viduramžiais veikė mokyklos, o XVI a. Lietuvos ir Lenkijos valdymo metu jėzuitai pirmieji priimdavo estus į savo kolegijas. Švedams valdant, estų mokyklų tinklas dar labiau išsiplėtė. 1632 m. karalius Gustavas II Adolfas įkūrė akademiją, vėliau tapusią Tartu universitetu. 1684 m. įsteigta mokytojų seminarija. XVII a. pabaigoje evangelikų liuteronų bažnyčios Estijoje steigė liaudies mokyklas su dėstomąja estų kalba. XVIII a. – XIX a. I pusėje mokyklose buvo dėstoma daugiausia vokiečių kalba. Antai Estijos Respublikos Nyjų vidurinės mokyklos istorija prasideda 1686 m., kai žymaus Estijos švietėjo B. G. Forselijaus (*Forselius*, 1660–1688) mokiniai organizavo pirmąsias kaimo mokyklas. Jose, be abėcėlės, giedojimo, skaitymo ir tikybos, buvo mokoma ir aritmetikos pagrindų. O pirmas estiškas aritmetikos vadovėlis buvo išleistas dar 1806 m. Tai buvo Peterio Henriko Frėjaus (*Frei*, 1757–1833) „*Arropidamise*

ehk Arwamisse-Kunst („Skaičiavimo menas“). Jame buvo mokoma numeracijos ir veiksmų su skaičiais iki 1 000 000, supažindinama su trupmenomis bei jų veiksmiais, proporcijomis bei proporcingaisiais dydžiais.

Po to išėjo dar keletas matematikos vadovėlių, o 1864 m. buvo išleistas pirmas aritmetikos metodikos vadovėlis būsimiesiems mokytojams. Leisti ir kitų dalykų estiški vadovėliai.

XIX a. antroje pusėje Estijoje pagal vietinius valstiečių įstatymus buvo steigiamos valsčių (1–3 m.) ir parapinės (4–5 m.) mokyklos. Jose buvo dėstoma estų kalba. 1881–1982 m. m. veikė 1228 valsčių ir 76 parapinės mokyklos, jose mokėsi apie 44 tūkst. mokinių. Jau 1886 m. 98% estų naujokų, paimtų į rusų kariuomenę, mokėjo skaityti ir rašyti. Nuo 1887 m. įvesta rusų dėstomoji kalba. 1897 m. buvo raštingi 77,7% gyventojų. Iki XX a. pradžios pasirodė pirmieji estiški algebros ir geometrijos vadovėliai. Taip buvo sukurtas vadinamasis „geležinis fondas“ matematikos mokyti estiškai: J. Kuriko (*Kurrik*) „Skaičių sritis“ (1878), J. Kapo (*Kapp*) „Geometrija“ (1878) ir „Lengvos ir trumpos geometrijos pamokos“ (1879), J. Tiulko (*Tülk*) „Pirmosios geometrijos pamokos“ (1880). Išleista ir kitų mokomųjų dalykų vadovėliai gimnazijai.

Rūpintasi estiškų mokslinių terminų kūrimu.

Antai 1909 m. Estijoje buvo išleistas pirmasis matematikos terminų žodynas (apie 600 terminų estų, rusų ir vokiečių kalbomis). Įžymus estų matematikas Janas Sarvas (*Saarv*, 1877–1954), 1907 m. baigęs Tartu universitetą ir pats vėliau tapęs pirmuoju estu – šio universiteto matematikos profesoriumi, dar dirbdamas pirmosios estiškos gimnazijos (atidarytos Tartu 1906 m.) matematikos ir fizikos mokytoju, 1917 m. organizavo pirmąjį Estijos matematikų kongresą. Jame dalyvavo apie 60 žmonių (mokytojai, Tartu ir Peterburgo universitetų studentai matematikai). Čia buvo aptarta ir aprobuota apie 400 matematikos terminų ir tais pačiais metais išleista papildyta aukščiau minėto žodyno laida.

1939 m. Estijoje praktiškai nebebuvo neraštingų estų. Tai buvo pasiekta 1919 m. įvedus privalomą 6 metų pradinį mokslą. Vidurinėse mokyklose mokslas trukdavo trejus metus baigusiems 6 skyrių pradinės mokyklas ir penkerius metus baigusiems 4 skyrius. Aukštesniosios mokyklos priimdavo baigusius vidurines mokyklas. 1939 m. buvo 48 tokios mokyklos su 27 tūkst. mokinių. Mokslas jose trukdavo trejus metus. Taigi pilnas vidurinis mokslas trukdavo 12 metų. Tartu universitete 1939 m. buvo 403 dėstytojai ir 2689 studentai. 1937 m. Talino technikumai buvo perorganizuoti į technikos moks-

lų universitetą su architektūros, mechanikos, chemijos ir kasyklų fakultetais. Jame 1939 m. buvo 98 dėstytojai ir 491 studentas. Taline veikė konservatorija su meno mokykla prie jos. Kasmet apie 200 studentų mokydavosi užsienyje. 1919–1939 m. Tartu universitetą baigė 5689 absolventai, 1939 m. Estijoje veikė 177 specialiosios mokyklos (13 032 mokiniai), iš jų buvo 55 technikos, 43 žemės ūkio, 33 namų ruošos ir 21 prekybos mokykla. Tartu ir Taline veikė dvimečiai pedagoginiai institutai.

Nors iš atskirų fragmentų sudėlioti, sesių prie Baltijos pasiekimai bendrojo lavinimo srityje, atrodo, buvę kiek didesni negu mūsų. Pirmiausia čia lėmė tokie veiksniai, kaip visuotinis privalomas mokymas gimtąja kalba XIX a., Tartu universiteto ir Rygos politechnikos instituto veikla, bajorijos orientacija į kur kas kultūringesnę ir turtingesnę šalį – Vokietiją (kai Lietuvos bajorai orientavosi į Lenkiją), Rygos tapimas gana savarankišku metodinės minties centru XX a. pradžioje. Labiau apsišvietę, universitetus baigę buvo ir tose šalyse vyraujančios protestantų religijos dvasininkai. Labiau išvystyta buvo ir pramonė (ypač Rygoje, Taline), kultūringiau tvarkomas žemės ūkis.

Latvijos ir Estijos švietimo būklę taip plačiai nagrinėjome neatsitiktinai. Latvijos švietimo įstaigos (Liepojos, Jelgavos, Rygos, Daugpilio gimnazijos, Rygos politechnikos institutas) jau nuo XIX a. antrosios pusės turėjo didelės įtakos Lietuvai, nes jose mokėsi daug lietuvių, o tarp jų ir nemaža būsimųjų Lietuvos karininkų. Lietuvių švietimui turėjo įtakos carizmo laikais ir artimiausias Lietuvai Estijos Tartu universitetas. Beveik vienu metu trys šalys prie Baltijos tapo nepriklausomos. Po 22 metų kartu vėl pateko į to paties okupanto dar nuožmesnius gniaužtus...

Rašyta truputį ir apie tolimesnius kaimynus. K. Urbano (*Urban*) straipsnyje [16], specialiai „Mūsų žinynui“ atsiųstame iš tuometinės Čekoslovakijos, rašoma apie karinį jaunimo ir visos visuomenės rengimą.

Čekoslovakijoje veikė „Sakalų“ organizacija, kurios „vyriausias uždavinys, be čekoslovakų jaunuomenės jėgų kėlimo ir fizinio auklėjimo, tautiškos minties auklėjimo ir mokymo kautis, yra dar, reikalui esant, su ginklais apginti Konstituciją ir įstatymus“ [16, p. 111]. Narių apie 500 000, iš jų apie 90 000 – moterų. Kita organizacija – skautų sąjunga, jungusi 12–20 m. jaunimą ir buvusi „Sakalų“ baze. Trečia organizacija – „Čekoslovakų Erelis“. Jos tikslas: „rūpintis jaunuomenės ir suaugusių narių sielos ir kūno stiprybe ir auklėti bažnytine tautine dvasia <...>. Tai savotiškas, lygiavertis sakalams, klerikalų

darinys“ [16, p. 112]. Sąjungoje – 70 000 narių. Apie 20–30 tūkst. narių turėjo Šaulių sąjunga, apie 100 000 narių – darbininkų sąjunga.

Specialų straipsnį [12] „Mūsų žinynei“ iš Bulgarijos atsiuntė gen. ltn. A. Tanevas (*Tanev*). Jame apžvelgiami pagrindiniai karių kovinio auklėjimo klausimai, pabrėžiamos kareivinių, kaip civilinės tautos auklėjimo mokyklos, vaidmuo: „Bulgarų tauta penkis amžius vilko turkų jungą. Tuo būdu ji <...> įstatymų gali neapkęsti, nes <...> jai nedavė jokių teisių, o tik krovė pareigas <...>, tos vergiškos dorybės turėjo išvirsti į laisvo piliečio dorybes <...>, reikėjo pajusti pareigų reikalingumą valstybėje, atsidavimą ir ištikimumą valstybės galvai <...>. Pašauktas tarnybon kareivis <...> mokėsi tvarkos, klausyti, pildyti kas įsakyta, tėvynės ir karaliaus meilės, gerbti įstatymus, gerbti valdžią, ginti silpnesnius ir t. t.“ [12, p. 300].

Įdomių ir kiek netikėtų dalykų randame kriptonimu Kl. P. pasirašytame straipsnyje [5]. Pasirodo, XX a. III dešimtmetyje jau šimtmečiais savo kultūra Europoje ir pasaulyje garsėjusioje Prancūzijoje apie 7% kareivių buvo beraščiai! Kas savaitė 3 val. buvo skiriamos tokių kareivių mokymui, už gerą mokymąsi – pridėdama po 1 d. atostogų. Negabiausi mažiausiai raštingi kareiviai – pės-tininkų dalyse. Prancūzijoje buvo reikalaujama, kad „analfabetizmui likviduoti vyriausybė imtųsi griežčiausių priemonių. Pirmiausia mokymas turi būti visiems būtinas. Jei tėvai <...> neleistų savo vaikų į mokyklas arba kursus, tai už tai turėtų būti įvestos pabaudos. Paprastai kaimuose vaikai šiek tiek pasimoko ir vėliau nuo tolesnio mokymo jie atleidžiami, kad galėtų padėti tėvams lauko darbuose. Tokie atleistieji paprastai nelanko kursų suaugusiems, todėl nestebėtina, kad ir 21 metų sulaukę jie bemaž nieko nežino <...>. Reikia rimtai susirūpinti suaugusiųjų kursais ir tinkamai juos aprūpinti materialinėmis ir mokymo priemonėmis. Bet ir tokių kursų lankymas taip pat turi būti priverstinas, taikant nelankantiems dideles baudas“ [5, p. 67]. Straipsnio autorius daro išvadą:

„Matome, kad analfabetizmo likvidavimą kariuomenėje prancūzai glaudžiai sieja su bendra mokymo sistema. Esant trumpam kareiviavimo laikui, kariuomenės negalima paversti pradžios mokykla, nes kariuomenė turi savus <...> uždavinius“ [5, p. 67–68].

Taigi praktiškai visos valstybės, apie kurias rašyta Lietuvos karo pedagogikos literatūroje, turėjo panašią problemų: daugelyje tų šalių buvo susidurta su kareivių analfabetizmo problemomis, rūpintasi jaunimo ir visuomenės kariniu rengimu, siekta rengti karį – kultūringą pilietį, galintį daug prisidėti prie

kitų gyventojų pilietiškumo ugdymo.

Medžiagos apie karo pedagogiką pavyko rasti ir archyve. Įdomus niekieno nepasirašytas (gal žvalgo?) raštas, kurį Karo mokslo valdyba 1929-01-28 pateikė vyriausiojo štabo viršininkui:

„S. S. R karo akademijų sutvarkymas ir principai, kuriais pagrįstas šis sutvarkymas“ [19, l. 16–19]. Kadangi šis raštas parašytas su daugybe gramatikos ir stiliumo klaidų, tai cituoti jo necituosime, o atpasakosime.

SSSR karo akademijų tikslas: 1) rengti įvairius specialistus, reikalingus kariuomenei, kurie užimtų aukštesnes vadovaujančias pareigas; 2) sekti karo mokslų plėtotę, nagrinėti jų teoriją bei praktiką, nes I pasaulinis karas išskėlė naujų problemų, kurios turi būti išnagrinėtos, patikrintos.

Šiuo metu vyksta kariuomenės aprūpinimas technika. Karinės technikos naudojimas ir tobulinimas reikalauja atitinkamai parengtų karininkų.

Kariuomenei reikalingi aukštesnieji vadai, štabų darbuotojai, kurie mokėtų vadovauti ir reguliuoti kariuomenės veiksmus karo metu, o taikos metu – rengti kariuomenę karui ir lavinti jos įvairių laipsnių vadus.

Kiekvienoje kariuomenėje turi būti priimta tam tikra karo doktrina, su kuria turi būti supažindinta visa kariuomenė.

Visu tuo, kas išdėstyta aukščiau, paremta Rusijos karo akademijų ir kt. aukštųjų karo mokyklų organizavimas.

Visas einamųjų karinių dalykų mokymas yra paskirstytas kelioms akademijoms:

1. Karo akademija – bendrasis, tiekimo ir ryšių fakultetai.
2. Karo technikos akademija – balistikos, mechanikos, chemijos ir fortifikacinės statybos fakultetai.
3. Karinė politinė akademija.
4. Karinė jūrų akademija – karo laivyno, hidrografijos, mašinų gamybos, laivų statybos, elektrotechnikos ir ginkluotės fakultetai.
5. Karinio oro laivyno akademija.
6. Karo medicinos akademija.

Be to, žemiau išvardytose aukštosiose civilinėse mokyklose yra organizuoti kariniai skyriai:

1. Nacionalinio ūkio institute – karo ūkio.
2. Maskvos matininkų institute – karo geologijos.
3. Susisiekimo inžinierių institute – karo susisiekimo.

4. Elektrotechnikos institute (Leningrade) – karo elektrotechnikos.
5. Veterinarijos institute (Kazanėje) – karo veterinarijos.

Kadangi karo mokslas nuolat vystosi, kiekvienoje aukščiau minėtoje karo mokslo įstaigoje yra aukštesniųjų vadų tobulinimosi kursai (8 mėn.). Smulkiau rašte išanalizuota karo akademijos bendrojo (generalinio štabo tarnybos) fakulteto veikla. Pagrindinis šio fakulteto mokslų ciklas yra bendroji taktika ir strategija. Kursas skirtas 3 mokslo metams, fakultetas taip stengiasi parengti klausytojus, kad kiekvienas galėtų, esant reikalui, ne tik priimti faktinį ar operatyvinį sprendimą, bet ir sugebėtų šį savo sprendimą įgyvendinti, panaudodamas visas jo žinioje esančias technikos priemones. Šio sprendimo bendroji idėja turi būti visiems jį vykdančioms suprantama taip, kad, aplinkybėms pasikeitus, šie vykdytojai, priversti veikti savarankiškai, veiktų bendrosios idėjos vedami. Todėl akademijoje mokoma ypatingais būdais, kurie remiasi seminariniu mokymu. Paskaitos tesudaro tik apie 10% visam kursui skirto laiko. Klausimai, kurie pakankamai plačiai išnagrinėti literatūroje, per paskaitas neskaitomi, o paliekami savarankiškoms klausytojų studijoms. Gerai įrengti kabinetai, turtinga biblioteka, dėstytojų konsultacijos palengvina klausytojų savarankišką darbą.

Viso kurso programos yra taip sudarytos, kad karininkai būtų parengti manevriniam karui, nes toks karas reikalauja vadų, gebančių greitai galvoti, greitai ir paprastai valdyti, kalbėti trumpa ir aiškia karine kalba. Vadas, kuris ilgai galvoja, daug kalba ten, kur reikia veikti, yra be iniciatyvos, netinka manevriniam karui. Vadas, kuris sugeba vadovauti manevriniame kare, sugebės tą daryti ir poziciniame kare. Be to, kiekvienas karas iš pradžių visada yra manevrinis.

Į kurso programas yra įtraukta strategija ir operatyvinis menas, nes manevrinis karas reikalauja iš kariuomenės vadų ir štabų viršininkų plataus operatyvinio mąstymo.

Eksperimentinė taktika ir operatyvinis menas nagrinėjami žemėlapiuose, taip pat ir vietovėje, klausytojai yra ne tik šių aptarimų dalyviai, bet, ypač antroje ir trečiajame kursuose, ir jų organizatoriai bei vadovai.

Kad visuose fakultetuose būtų užtikrinamas vieningos karinės doktrinos laikymasis, visi dalykai yra paskirstyti mokslo ciklais, kurių kiekvienam vadovauja atsakingas vyriausiasis vadovas; jam pavaldūs yra visi šio ciklo profesoriai ir adjutantai. Ciklai yra tokie: 1) strategijos; 2) taktikos; 3) karo ir karo meno istorijos; 4) socialinių bei ekonominių mokslų; 5) karinės administracijos; 6) karo geografijos; 7) karinės technikos.

Kiekvienų metų mokymo planas turi apie 550–600 valandų, iš kurių 100–150 val. skiriama paskaitoms, o 450–500 val. – grupiniam mokymui, t. y. aktyvusis mokymas yra svarbiausias. Pirmame kurse daugiausia nagrinėjama atskirų kariuomenės rūšių taktika, antrame – bendroji taktika pulko ir divizijos sudėtyje, trečiame – operatyvinė strateginė taktika, čia nagrinėjamas armijos ir armijų grupės veikimas, einamas karo vedimo kursas.

Medžiagą apie karinio rengimo padėtį užsienyje teikė ir Lietuvos ambasados. Štai, pvz., 1936 m. vasario 8 d. ambasada Čekoslovakijoje atsiuntė raštą, kuriame rašoma, jog Čekoslovakijoje „iki šiol nėra išleista jokio įstatymo visuomenės karinio rengimo reikalu; toks įstatymas yra rengiamas. Tiesa, yra įstatymai <...>, tačiau jie kalba apie gynimąsi nuo orlaivių puolimo, bet bendro įstatymo aukščiau nurodyta prasme dar nėra. Visuomenės paruošimas karui iki šiol daugiausia buvo privačių, daugiausia fizinio auklėjimo, organizacijų žinioje. Šių organizacijų komitetas vadinasi „*Výbor pro zvýšení brannosti lidu*“. Šis komitetas, žinoma, palaiko ryšius su kariuomenės vadovybe, iš kurios jis gauna atitinkamų nurodymų.

Mums prašant šis komitetas neseniai atsiuntė tokios medžiagos: a) *Rad okresnich výboru pro zvýšení brannosti lidu* ir b) *Jednotné rámcové smérnive výcviku prováděného v branné výchové*, kurią kartu su šiuo turiu garbės persiųsti Tamstai“ [20, l. 41].

Kai kurių žinių savo „Kovotojo mokyme“ [13] pateikė ir P. Tarasenka, trumpai aptaręs Prancūzijos, Vokietijos ir SSSR kareivių mokymo metodiką.

Taigi informacijos apie užsienio kariuomenes turėta pakankamai ir ji analizuota.

To meto karininkai neblogai mokėjo kaimyninių šalių kalbas, todėl buvo skatinami prenumeruoti jų karinius žurnalus. Štai, pvz., archyvo byloje yra sąrašas aviacijos karininkų, 1928 m. rugsėjo 5 d. pareiškusių norą užsiprenumeruoti vokiečių žurnalą „*Kriegskunst im Wort und Bild*“. Jame: a) štabo karininkai: gen. št. plk. lt. Stasys Pundzevičius, adm. kpt. Edvardas Reichertas, kpt. Liudas Zibavičius, adm. vyr. lt. Antanas Jokimas; b) I oro eskadrilės karininkas vyr. lt. Jonas Adomaitis; c) III oro eskadrilės karininkai: kpt. Antanas Motuzas, vyr. lt. Jonas Špokevičius, vyr. lt. Jeronimas Garolis, lt. Kazys Lissauskas, vyr. pusk. Grigorijus Heidrikis, kpt. Jonas Nastaras; d) IV oro eskadrilės karininkai: kpt. Leonardas Peseckas, kpt. Jonas Pyragius, kpt. Jonas Repšys, vyr. lt. Feliksas Tyškus, vyr. lt. Pranas Gudynas, vyr. lt. Jonas Liorentas, lt. Pranas Heizeris, lt. Kazys Blusis, lt.

Stasys Milius; e) mokomosios oro eskadrilės karininkai: kpt. Viktoras Reimontas, kpt. Česlovas Januškevičius, vyr. ltn. Adolfas Mitalas, ltn. Balius Brazauskas, ltn. Petras Kavaliauskas, ltn. Antanas Zagurskis, ltn. Simas Mockūnas; f) aviacijos pulko karininkai: inž. mjr. Juozas Šimoliūnas, kpt. Kazys Mikolajūnas, vyr. ltn. Adolfas Žygas, vyr. ltn. Adomas Augustinas. Iš viso – 31 karininkas. Sumokėjo 372 Lt.

Tą patį žurnalą 1928 m. prenumeravo ir komendantūros duonos kepyklos 2 karininkai, Karo sanitarijos valdybos 2 karininkai, Geležinkelių kuopos 5 karininkai, I apygardos štabo 2 karininkai, Pirmojo husarų didžiojo Lietuvos. etmono kun. Jonušo Radvilos pulko 3 karininkai, kariuomenės teismo 2 karininkai, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio pėstininkų pulko 5 karininkai, Mokomosios baterijos 6 karininkai, Pionierių bataliono 5 karininkai, Ryšių bataliono – 10 karininkų ir daug kitų dalių karininkų [18, l. 278–289].

Taigi karininkai skaitė užsienio karinę periodiką ir, kaip liudija archyvų bylos, buvo skatinami tai daryti – apie tai vadovybė turėdavo raportuoti.

Užsienio šalių karinės literatūros (knygų ir periodinių leidinių) kaupimu rūpinosi ir kariuomenės bibliotekos. Antai 1929 m. Centrinė kariuomenės biblioteka prenumeravo tokius rusiškus žurnalus: „Военный вестник“ (su priedu „Пехота и бронесилы“), „Артиллерийский сборник“, „Кавалерийский сборник“, „Война и революция“, „Война и техника“, „Военно–библиографический справочник“, „Красный библиотекарь“, „Известия физической культуры“ (su visais priedais), „Красноармеец“, „Вестник воздушного флота“ [21, l. 23]. Pamažu, atsirandant daugiau lėšų, o ir mokančių skaityti kitomis kalbomis, imta prenumeruoti bibliotekai Vakarų Europos šalių kariniai žurnalai.

Literatūra ir šaltiniai

Knygos ir straipsniai

1. **A. D.** Latvių kalbos mokymas karininkams // *Mūsų žinynas*, 1925, Nr. 27.
2. **A. U.** Raudonosios kariuomenės karo pedagogų vargai // *Kardas*, 1927, Nr. 23.
3. **Ažubalis A.** Matematika lietuviškoje mokykloje (XIX a. pr. – 1940 m.). Vilnius, 1997.

4. **Jonuška V.** Karininkų mokymas svetimų kalbų // *Mūsų žinynas*, 1925, Nr. 22.
5. **Kl. P.** Prancūzija. Analfabetų mokymas kariuomenėje // *Mūsų žinynas*, 1930, Nr. 64.
6. **(Kleščinskis K.) K...s K...s.** Švietimas raudonojoj rusų armijoje // *Mūsų žinynas*, 1921.
7. Kultūros ir švietimo darbas vokiečių kariuomenėje per Didįjį karą // *Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 93.
8. Latvių kariuomenės auklėjimas ir mokymas // *Mūsų žinynas*, 1929, Nr. 55.
9. **Raštikis S.** Politiskas auklėjimas rusų kariuomenėje // *Mūsų žinynas*, 1925, Nr. 26.
10. **Ružancovas A.** Karo bibliotekos // *Mūsų žinynas*, 1925, Nr. 27.
11. Švietimo karininkų kursai Vilniuje // *Mūsų žinynas*, 1925, Nr. 24.
12. **Tanev A.** Auklėjimo reikalai Bulgarijos kariuomenėje // *Mūsų žinynas*, 1925, Nr. 26.
13. **Tarasenka P.** Kovotojo mokymas. Vilnius, 1998.
14. **Traksmann A.** Estų kariuomenės kariško auklėjimo ir mokymo pagrindiniai klausimai // *Mūsų žinynas*, 1932, Nr. 97.
15. **Tubelis J.** Politiškojo raudonosios kariuomenės auklėjimo aparato organizacija // *Mūsų žinynas*, 1925, Nr. 25.
16. **Urban K.** Kariškas jaunuomenės auklėjimas, kariškos sąjungos ir draugijos // *Mūsų žinynas*, 1929, Nr. 54.
17. **Vilutis J.** Kariškojo parengimo vasaros stovyklos ir kursai 1929 m. // *Mūsų žinynas*, 1929, Nr. 55.

Archyviniai dokumentai

18. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 101.
19. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 108.
20. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 114.
21. LCVA. F. 929. Ap. 6. B. 197.

8

Jie kūrė karo pedagogiką
Lietuvoje*Algirdas Ažubalis*

Iš viso monografijoje aptarta 235 straipsniai ir 14 knygų, paskelbtų Lietuvoje 1920–1940 m. karo pedagogikos klausimais. Tam tikros jų dalies autorių biografijas pavyko rasti. Domino ir kitų asmenų, ypač karinių žurnalų, spausdinusių karo pedagogikos straipsnius, redaktorių biografijos. Domėtasi ir Karo bei Vytauto Didžiojo aukštosios karo mokyklų viršininkų biografijomis, asmenimis, kurie daug prisidėjo prie pedagoginės veiklos organizavimo kariuomenėje. Tačiau rasta biografijų, deja, nelabai daug – 77. Jos pateiktos žemiau. Daugiausia jų rasta Bostone (JAV) išleistoje „Lietuvių enciklopedijoje“ bei enciklopediniame leidinyje „Lietuvos kariuomenės karininkai“. Naudotasi ir neseniai pradėta leisti „Visuotinė lietuvių enciklopedija“ (toliau – VLE) ir šia prasme gana skurdžiomis, gana tendencingomis, klaidinančiomis sovietinėmis enciklopedijomis: „Mažąją lietuviškąją tarybinę enciklopediją“, „Tarybų Lietuvos enciklopedija“, „Lietuviškąją tarybinę enciklopediją“ (toliau – MLTE, TLE, LTE). Tačiau dėl objektyvių priežasčių daugelio biografijų visiškai atkurti ar surasti nepavyko, nekalbant jau apie kriptonimais ar slapyvardžiais pasirašytų bei visai nepasirašytų straipsnių autorių išaiškinimą.

Surastąsias biografijas žemiau pateikiame abėcėlės tvarka, o pavardžių rodyklėje šiame skyriuje pristatytų asmenų pavardės ir jiems skirti šio skyriaus puslapiai išskirti pajuodintu šriftu.

Abaras (Abaravičius) Kazys (1896 03 19 Švenčionių aps., Daugėliškio vlsč., Radeikiškės k. – 1950 10 01 Taišeto lag.), pulkininkas leitenantas. 1905–1914 m. mokėsi Vilniuje, po to Gardino realinėje gimnazijoje. Baigęs ją, 1914–1915 m. dirbo privačiu mokytoju, 1915–1917 m. gyveno tėviškėje. 1918 m. mokytojavo Daugėliškyje (Švenčionių aps.), Skraičionyse (Alytaus aps.). 1919 03 17 įstojo į Lietuvos kariuomenę, buvo savanoris eilinis, 1919 12 16 baigė

Karo mokyklos II laidą, dalyvavo kovose su lenkais. Tarnaudamas Panevėžyje, baigė Miškų technikų mokyklą (apie 1924 m.), 1929 m. – Aukštųjų karininkų kursų artilerijos skyrių (II laida), 1933 m. – Vytauto Didžiojo karininkų kursų administracijos skyrių (I laida). 1934 09 07 suteiktas pulkininko leitenanto laipsnis. Nuo tada dirbo kariuomenės štabo artilerijos inspekcijoje. Kartu dėstė balistiką, šaudymo teoriją, artilerijos taktiką Karo mokyklos kariūnams, karo pedagogiką – liktiniams puskarininkiams. 1940 09 02 paskirtas RA 29 korpuso artilerijos štabo viršininku, pakeltas į RA pulkininkus. 1941 06 09 išsiųstas į kursus Maskvoje, 06 28 areštuotas, išvežtas į Norilską, Lenos lagerį. 1942 09 02 nuteistas 10 metų kalėti ir perkeltas į Taišeto lagerį.

Apdovanotas Vytauto Didžiojo 5 laipsnio ordinu (1930), Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 3 laipsnio ordinu (1938), savanorių medaliu (1928) ir Lietuvos nepriklausomybės medaliu (1928) [32, p. 20].

Acus-Acukas Jonas (1885 07 29 Jiezne – 1976 07 11 Kaune), pulkininkas, inžinierius (chemikas technologas). 1909 m. baigė Vilniaus karo mokyklą, 1930 m. – VDU Technikos fakultetą. 1909–1917 m. – Rusijos, 1917–1921 m. – Raudonosios armijos karininkas. 1917 m. – Turkestano lietuvių atstovas Lietuvių seime Petrograde. 1921–1940 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Nuo 1927 m. buvo Karo mokslo draugijos centro valdybos pirmininkas, 1927–1929 m. redagavo „Kardą“. 1934–1940 m. dėstė VDU. 1940–1950 m. buvo VU prekių mokslo katedros, 1950–1960 m. – LŽŪA chemijos katedros vedėjas. 1952 m. apgynė chemijos mokslų kandidato (dab. daktaro) disertaciją. Docento vardas suteiktas anksčiau, 1950 m.

Redagavo „Medžiagą kariškiai Lietuvos istorijai“ (1930), išvertė „Bendrosios ir neorganinės chemijos pagrindus“ (1930), parašė: „Paprasčiausi maisto ir pašaro parengimo būdai“ (1932), „Odos, kailiai, šeriai“ (1934), „Prekių mokslo pagrindai“ (1949), „Fizinė ir koloidų chemija“ (su N. Smorigaite, 1957) [30, p. 13; 31, p. 12; 32, p. 26–27; 46, p. 12; 54, p. 12; 57, p. 69].

Babilius Juozas-Ridikas (1913 03 24 Jurbarko vlsč. – 1945 01 Raseinių NKVD būstinėje), vyr. leitenantas. 1935 m. baigė Karo mokyklos XVII laidą ir tarnavo 3 artilerijos pulke Prienuose. 1938 m. suteiktas leitenanto laipsnis. 1940 m. tapo Raudonosios armijos vyr. leitenantu. Karo pradžioje iš Raudonosios armijos pasitraukė. Vokiečių okupacijos metais su žmona mokytojoavo

Varnalaukyje. Artėjant bolševikams, tapo Eržvilko vlsč. pagrindinės karo organizacijos vadovu ir toliau mokytojavo. 1944 m. rudenį tapo Raseinių apsk. Lietuvos laisvės armijos organizacinio sektoriaus vadovu. 1945 m. sausio mėn. buvo suimtas ir nukankintas tardymo metu [32, p. 99].

Balčiūnas-Švaistas Juozas (1891 03 18 Rokiškyje – 1978 09 21 Los Andže, JAV), atsargos pulkininkas leitenantas, rašytojas. 1909–1913 m. mokėsi Panevėžio mokytojų seminarijoje, mokytojavo Stačiūnuose (dab. Pakruojo savivaldybė). 1915 m. studijavo Stavropolio mokytojų institute, 1916 m. buvo mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, 1917 m. baigė Karo mokyklą Maskvoje, kovėsi Galicijos fronte. 1918 m. grįžo į Lietuvą, suorganizavo Obelių vlsč. komitetą, miliciją. 1919 m. buvo Rokiškio aps. milicijos vadas. 1919–1939 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje: 1922–1928 m. buvo Karo mokyklos lektorius, 1928–1935 m. – „Kario“ redaktorius, 1935–1939 m. – kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyriaus karinio rengimo ir propagandos dalies vedėjas.

1924–1928 m. studijavo LU Humanitarinių mokslų fakultete. Diplominis darbas: „L. A. Jucevičiaus asmuo ir reikšmė“ (išsp. „Tautoje ir žodyje“, 1930).

1942–1943 m. buvo „Lietuvių archyvo“ redaktorius, 1943–1944 m. – švietimo referentas Kauno savivaldybėje. Po karo gyveno Austrijoje, Haumštetine (*Haumstettin*) prie Augsburguro, nuo 1949 m. – JAV. Dirbo „Naujienu“ redakcijoje.

Pradėjo rašyti 1912 m. Daug apysakų, vaizdelių spausdino „Skaitymuose“, „Lietuvoje“, „Sekmojoje dienoje“, „Praduose ir žygiuose“, „Gaisuose“, „Vaire“, „Lietuvos aide“, „Naujojoje Lietuvoje“. Išleido knygas: „Šilkinė suknelė“ (1927), „Naujan gyveniman“ (1928), „Meilės vardu“ (1937), „Rašau sau“ (1947), „Siela lagamine“ (1948), „Paskutinį kartą tavęs klausiu“ (1948), „Aukso kirvis“ (1952), „Petras Širmokas“ (1952), „Eldorado“ (1953), „Knygnešių pėdsakais“ (1953), „Trys žodžiai“ (1958), „Jo sužadėtinė“ (1959), „Žiobriai plaukia“ (1962), „Karnavalo aikštėje“ (1973), „Dangus debesyse“ (1973, rankraštis 1967 m. premijuotas JAV Lietuvių rašytojų draugijos). Išvertė F. Dostojevskio (1821–1881) „Nusikaltimą ir bausmę“ (1929–1930, 6 d.). J. Balčiūnas buvo vienas iš straipsnių rinkinio „Kovos metai dėl savosios spaudos“ (1957) redaktorių. 1955–1956 m. – „Naujienu“ redakcinės tarybos narys. JAV lietuvių bendruomenės jaunimui skirtos literatūros konkurse 1965 m. laimėjo II vietą už romano rankraštį „Šaunus penketukas“ [9, p. 81; 30, p. 79; 31, p. 59; 32, p. 116; 37, p. 227; 56, p. 227].

Balys Stasys (1908 07 01 Sankt Peterburge – 1991 08 09 JAV), atsargos leitenantas. 1931 m. baigė Simono Daukanto mokytojų seminariją. 1927–1933 m. mokytojavo Garliavoje, Kaune. 1932 m. baigė Karo mokyklos VII aspirantų laidą, 1938 m. – VDU Teisių fakulteto Ekonomikos skyrių. 1939–1940 m. dirbo Finansų ministerijos Užsienio prekybos departamente. 1940 m. atleistas, įsidarbino Aukštesniojoje prekybos mokykloje. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. 1949 m. Insbruko universitete (Austrija) apgynė daktaro disertaciją. 1950 m. emigravo į JAV. 1951–1953 m. buvo mokslo darbuotojas Amerikos ekonominių tyrimų institute. Vėliau mokytojavo [32, p. 120].

Barintas (Borchertas) Arsenijus (g. 1897 08 10 Raseinių aps., Jurbarko vlsč., Pašvenčio k.), kapitonas. Baigęs Raseinių progimnaziją, I pasaulinio karo metu tarnavo Rusijos kariuomenėje, 1917 08 01 baigė Petrogrado 2 praporščikų mokyklą. 1920 01 10 mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, suteiktas leitenanto laipsnis. 1925 m. baigė Aukštuosius karininkų kursus (V laida). 1929 m. suteiktas kapitono laipsnis. 1935 m. baigė karininkų kulkosvaidininkų kursus (III laida). Sovietams okupuojant Lietuvą, buvo 2 pėstininkų pulko mokomosios kuopos vadu. 1940 m. pabaigoje paleistas į atsargą. Po karo Vokietijoje vadovavo Žėjedorfo perkeltųjų asmenų stovyklos policijai.

Apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 4 laipsnio ordinu (1936), Lietuvos nepriklausomybės medaliu (1928).

Likimas nežinomas [32, p. 143].

Barkauskas Stasys (g. 1892 02 12 Kauno aps., Vilkijos vlsč., Gailiūnų k.), administracijos majoras. 1905 m. baigė progimnaziją (miesto mokyklą), 1911 m. – Vilniaus felčerių mokyklą. I pasaulinio karo metu – karo felčeris Rusijos kariuomenėje, 1915–1916 m. kovojo Šiaurės Vakarų fronte. 1918–1919 m. – Čekiškės miestelio felčeris. 1919 09 05 tapo Lietuvos kariuomenės sanitarijos skyriaus felčerių, netrukus tapo 2 pėstininkų pulko vyr. gydytojo padėjėju. 1920–1921 m. dirbo Kauno karo ligoninėje, 1926–1928 m. – Karo sanitarijos inspekcijoje, 1928–1940 m. – Karo sanitarijos valdyboje, buvo med. dalies sekretorius. 1927 m. išlaikė egzaminus Aukštuosiuose karininkų kursuose ir tapo administracijos kapitonu, 1929 m. – majoru. Buvo puikiai išsilavinęs, mokėjo rusų, anglų ir prancūzų kalbas. 1940 10 24 bolševikų paleistas į atsargą, 1941 m. suimtas. Likimas nežinomas.

Apdovanotas Vytauto Didžiojo 5 laipsnio ordinu (1936), Lietuvos nepriklausomybės medaliu [32, p. 145].

Bičiūnas Vytautas (1893 08 20 dab. Pakruojo raj., Klovainių mstl. – 1943 10 30 RTFSR, Sverdlovsko lageryje), dailininkas, teatro veikėjas, rašytojas, dailės ir literatūros kritikas. 1912–1916 m. mokėsi Kazanės (Rusija) dailės mokykloje. 1917 m. su J. Tumu-Vaižgantu Petrograde redagavo laikraštį „Lietuvių balsas“. 1920–1923 m. buvo Krikščionių demokratų frakcijos narys ir jos vadovas Lietuvos Seime. Dėstė dailę Kauno meno mokykloje. 1920–1923 m. buvo „Vilkolakio“ ir Tautos teatrų aktorius, dramaturgas, scenografas. Nuo 1920 m. su grafikos kūrniais dalyvavo dailės parodose, iliustravo knygas. Vadovavo savo įsteigtomis teatro trupėms „Vytis“ (1927–1928) ir „Žvaigždikis“ (1931–1932). Parašė eilėraščių ir apsakymų rinkinius: „Mano apysakos“, „Paskendę milijonai“ (abu 1928), pjeses: „Brolio Vitalio naktys“ (1928), „Žalgiris“ (1932), „Ponia Barbė“ (1933), 3 „Vilkolakio“ teatro spektaklių scenarijus, kn. „M. K. Čiurlionis“ (1927), lit-ros kritikos kn. „Vinco Krėvės „Likimo kelias“, ist. apybr. „Kaunas, 1030–1930“ (abi 1930), publicistikos kn. „Tiesa apie Vilnių“ (1931), monografiją „Kun. Jonas Katelė ir jo laikai“ (1934), knygą vaikams „Aukšlytė“ (1938), piešimo (1921) ir dailės (1927) vadovėlius, patarimų knygą scenos mėgėjams „Liaudies teatras“ (1936), daug dailės ir literatūros kritikos straipsnių.

1941 m. birželį V. Bičiūnas ištremtas iš Lietuvos, Naujojoje Vilniuje atskyrus nuo šeimos [37, p. 139; 46, p.223; 53, p. 245; 59, p. 166].

Biržys Petras (1896 12 22 Utenos aps., Anykščių vlsč., Liudiškių k. – 1970 07 23 Vilniuje), atsargos vyr. leitenantas, aktorius, poetas, publicistas. 1917 m. Maskvoje baigė prekybos mokyklą. Grįžęs į Lietuvą, įstojo į Karo mokyklą ir baigė jos II laidą (1919). Po išėjimo į atsargą, mokytojavo pradinėse ir vidurinėse mokyklose, 1924–1927 m. LU studijavo literatūrą ir teologiją. Nuo 1937 m. Akiro ir kitais slapyvardžiais bendradarbiavo spaudoje. Išleido eilėraščių rinkinius: „Sielos sparnai (1919, 2 leid. 1924), „Karo metu“ (1923). Daug dirbo rinkdamas Lietuvos įvairių vietovių istorinę medžiagą ir išleido apie jas knygas: „Vyžuona“ (1927), „Anykščiai“ (1928), „Taujėnai“ (1928), „Alytaus apskritis“ (1931), „Biržų apskritis“ (1932), „Kėdainių apskritis“ (1934), „Marijampolės apskritis“ (1937), „Mažeikių apskritis“ (1937). Išleido karininko Antano Juozapavičiaus biografiją (1923), knygas „Karo muziejus“ (1930), „Kaimo vestuvės“

(1930). Kaip muzikantas, kupletų autorius ir atlikėjas koncertuodavo per Lietuvos radiją ir įvairiose Lietuvos vietose bei JAV (Pupų Dėdės slapyvardžiu). Išleido knygą „Radijo bangos iš Pupų Dėdės pastogės“ (1938).

Įdainavo ir įgrojo 31 patefono plokštelę (Rygoje, Berlyne, Niujorke, Londone, 1927–1938). 1957–1959 m. nedidelius vaidmenis vaidino sovietiniuose lietuviškuose kino filmuose. Senatvėje gyveno ir mirė skurde. Palaidotas Saltoniškių kapinėse.

1999 m. išėjo jo atsiminimų knyga „Pupų Dėdė“ [6; 10, p. 22; 30, p. 117; 31, p. 83; 32, p. 183; 36, p. 168; 45, p. 239; 58, p. 234].

Biržiška Vaclovas (1884 12 02 Viekšniuose – 1956 01 03 Voterberyje (*Waterbury*) JAV), atsargos pulkininkas leitenantas, bibliografas, kultūros istorikas. Gimė V. Biržiška smulkaus žemaičių bajoro, garsaus Viekšnių gydytojo Antano Biržiškos šeimoje. Parengtas motinos – namų mokytojos, 1895–1903 m. mokėsi Šiaulių gimnazijoje. Baigęs ją, įstojo į Sankt Peterburgo universitetą studijuoti teisės. Studijas užbaigė 1909 m. Studijuodamas dalyvavo Lietuvos socialdemokratų partijos veikloje, buvo slaptos lietuviškos bibliotekos vedėjas. 1905 m. – Didžiojo Vilniaus Seimo dalyvis. Grįžęs po studijų į Lietuvą, dirbo advokato padėjėju ir advokatu Vilniuje bei Šiauliuose. Šiauliuose tvarkė viešąją miesto biblioteką ir Šiaulių ekonomijos archyvą. 1914 m. V. Biržiška buvo mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. Teko kovoti frontuose ties Ryga ir Dunojumi. Gavo štabo kapitono laipsnį. Po Vasario revoliucijos V. Biržiška kareivių buvo išrinktas 9-osios, vėliau 6-osios armijų komiteto nariu, redagavo armijų laikraščius, buvo kultūros ir švietimo sekcijų vedėjas. Po bolševikinio 1917 m. spalio perversmo buvo bolševikų Rumunijoje areštuotas, gruodyje iš arešto pabėgo, atvyko į Maskvą. Kadangi tuo metu ryšiai veikė silpnai, žiopa buvo ir bolševikinė vadovybė, tad Maskvoje V. Biržiška įsidarbino bolševikiniame Lietuvos reikalų komisariate archyvo vedėju. 1918 m. vėl, kaip buvęs karininkas, V. Biržiška buvo suimtas ir, tik sutikęs bendradarbiauti su V. Kapsuku, išvengė sušaudymo. 1919 m. pradžioje Vilniuje jis kurį laiką buvo marionetinės V. Kapsuko vyriausybės švietimo liaudies komisaras (ministras), vėliau – komisaro pavaduotojas. 1919 m. lenkų legionieriams okupavus Vilnių, V. Biržiška dėstė lietuviškoje Vytauto Didžiojo gimnazijoje. Lenkų nacionalistų persekiojamas, 1920 m. iš Vilniaus pabėgo ir pėsčias atėjo į Kauną. Čia ėmė dėstyti Kauno gimnazijose, įstojo į Lietuvos kariuomenę. Joje tarnavo 1920 11–1923 12, pra-

dėjęs tarnybą kapitono laipsniu, į atsargą išėjo kaip pulkininkas leitenantas. Pradžioje V. Biržiška buvo atsargos bataliono vado padėjėjas, vėliau – kariuomenės štabo Literatūros (Karo mokslo) skyriaus karių mokymo dalies vedėjas. Iki 1925 m. V. Biržiška dėstė karo pedagogiką Aukštuosiuose karininkų kursuose ir Karo mokykloje. Parašė pirmąjį lietuviškos karo pedagogikos straipsnį „Karo pedagogijos bruožai“ („Mūsų žinynas“, 1922, Nr. 1, 2).

Nuo 1922 m. V. Biržiška ėmė dėstyti ir Lietuvos (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo) universitete teisę, bibliografiją ir knygos istoriją, 1930 m. tapo profesoriumi. 1933–1935 m. buvo Teisių fakulteto dekanas. 1923–1944 m. jis vadovavo ir L(VD)U, o 1940–1941 m. – ir Vilniaus universiteto bibliotekoms, 1924–1943 m. – ir Bibliografijos institutui, veikusiam prie L(VD)U bibliotekos. 1931–1944 m. V. Biržiška buvo Lietuvos bibliotekininkų draugijos pirmininkas. 1940–1941 m. jis buvo VU Teisių fakulteto dekanas, Bibliologijos katedros vedėjas.

1944 m. V. Biržiška pasitraukė į Vokietiją. 1946–1949 m. dėstė Pabaltijo universitete Hamburge-Pineberge (*Pinneberg*). 1946 m. išrinktas Lietuvių rašytojų draugijos garbės nariu. 1949 m. apsigyveno JAV. 1951–1953 m. buvo Kongreso bibliotekos Vašingtone garbės konsultantas. 1956 01 03 Voterberio mieste V. Biržiška mirė.

Nuo 1906 m. V. Biržiška ėmė bendradarbiauti lietuviškoje periodinėje spaudoje. Rašė straipsnius, prozas vaizdelius, eilėraščius. Dažnai pasirašydavo Smutkelio slapyvardžiu. Labiausiai Lietuvos kultūroje V. Biržiška pasireiškė kaip bibliografas. Redagavo bibliografinius leidinius – „Knygas“ (1922–1926) ir „Bibliografijos žinias“ (1928–1943), taip pat „Lietuviškąją enciklopediją“ (1933–1944, 10 tomų, nebaigta leisti), „Mūsų senovę“ (1937–1940), „Lietuvių enciklopediją“ (1953–1955, JAV, vyr. redaktorius). Parašė knygas: „Lietuviškų knygų istorijos bruožai“ (1930), „Iš mūsų laikraščių praeities“ (1932), „Lietuvių bibliografija“ (1924–1939, 4 d.; ji apžvelgė daugumą 1547–1910 m. lietuviškų leidinių), „Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyvardės“ (1943), „Senųjų lietuviškų knygų istorija“ (1953–1957, 2 d., JAV), atsiminimus „Praeities pabiros“ (1960, JAV), bibliografijos veikalą „Aleksandrynas“ (1960–1965, 3 d., JAV). Pastarasis veikalas – lietuvių raštijos veikėjų biografijų, jų raštų bibliografijų bei jų biobibliografijų rinkinys. Į jį įėjo visi, ką nors parašę lietuviškai nuo XVI a. iki 1865 m. Veikalas taip pavadintas mirusios V. Biržiškos žmonos Aleksandros atminimui. Jį išleido V. Biržiškos broliai profesoriai Mykolas (1882–1962) ir Viktoras (1886–1964). Praėjus gerokai laiko po V. Biržiškos mirties, dar išėjo jo knygos: „Lie-

tuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVII amžiais“ (1987), „Amerikos lietuvių spauda 1874–1910. Bibliografija“ (1994), „Knygotyros darbai“ (1998). Ikkarinės Lietuvos periodikoje V. Biržiška paskelbė studiją „Lietuviškųjų dainų literatūros bibliografija“ („Mūsų tautosaka“, 1931, t. 3), daugybę straipsnių.

Pažymint Lietuvos nepriklausomybės 10-ąsias metines, 1928 m. V. Biržiška apdovanotas Gedimino 3 laipsnio ordinu. 1939 m. jis buvo išrinktas VDU filologijos garbės daktaru. Gydytojo Antano ir jo sūnų Mykolo, Vaclovo ir Viktoro Biržiškų atminimas gražiai įamžintas Vieکشniuose (memorialinė sodyba, paminklas). Vienu iš Lietuvos Atgimimo ženklų buvo Lietuvos kultūros fondo 1990 m. išleistas fotografuotinis „Aleksandryno“ leidimas. Be nuorodų į V. Biržiškos darbus nepasirodo nei vienas darbas, nagrinėjantis XVI–XX a. Lietuvos kultūros istoriją (knygos, straipsniai, disertacijos, magistro ar bakalauro diplominiai darbai) [10, p. 25–27; 30, p. 117–118; 32, p. 184; 37, p. 168; 53, p. 258–259].

Boleckis Konstantinas (1881 08 10 Rusijoje, Novgorode – 1925 12 03 Kaune), generalinio štabo pulkininkas. Gimė šeimoje, išstremtoje po 1863 m. sukilimo. Baigė Orenburgo Nechliudovo kadetų, 1903 m. Konstantino artilerijos mokyklą, 1912 m. – Rusijos generalinio štabo akademiją. Per I pasaulinį karą – Rusijos kariuomenės divizijos štabo viršininkas, korpuso vado adjutantas, armijos štabo, kariuomenės vyr. vado operatyvinio štabo karininkas. 1915 m. gavo papulkininkio laipsnį. 1917 m. rugsėjo mėn. Nikolajaus karo akademijoje vienbalsiai išrinktas lektoriumi. 1918 02-12 tarnavo Ukrainos kariuomenės generaliniame štabe. 1921 04 grįžo į Lietuvą. Nuo 1921 10 – Lietuvos kariuomenės Aukštųjų karininkų kursų taktikos lektorius. 1923 m. gavo pulkininko laipsnį, paskirtas karo mokslo valdybos viršininku. Parašė ir išleido: „Šaudybos vadovėlį“ (1922), „Karininkų užsiėmimus“ (1923), „Inžinerijos, technikos ir susisieki mo kariuomenės taktiką“ (1924). Rusijos kariuomenėje apdovanotas Šv. Vladimiro 4, Šv. Anos 2 laipsnio ir Šv. Georgijaus ordinais [10, p. 107; 32, p. 201–202; 58, p. 329].

Braziulevičius-Braziulis Vladas (1895 01 02 Sankt Peterburge – 1972 03 02 Klivlande), pulkininkas. 1913 m. baigė Šv. Kotrynos gimnaziją Sankt Peterburge, 1913–1915 m. studijavo germanistiką ir romanistiką Sankt Peterburgo universitete, 1916 m. baigė Vladimiro karo mokyklą, 1939 m. baigė lituanistikos studijas VDU. 1919–1940 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Nuo 1920 m. V. Braziulevičius buvo Kauno miesto ir apskrities karo komendanto

padėjėjas, 1922–1926 m. – komendantas, 1926 12 17 – valstybės perversmo dalyvis. 1920–1926 m. dažnai pirmininkaudavo karo teismams. Nuo 1926 m. – Karo mokyklos lektorius, nuo 1928 08 – karo padėties referentas. Nuo 1929 m. – ypatingųjų reikalų karininkas prie krašto apsaugos ministro. 1940–1941 m. kalintas bolševikų. Suimtas 1940 07 21, 1941 04 15 nuteistas kalėti, kalintas Kaune, per Birželio sukilimą 1941 06 23 išlaisvintas. 1941–1944 m. dirbo Aukštosios Panemunės sanatorijoje direktoriumi. Aktyviai darbavosi Lietuvai pagražinti draugijoje (centro komiteto pirmininkas 1925–1940), Vytauto Didžiojo komitete (1928–1929 – pirmininkas, 1929–1938 – gen. sekretorius), JAV lietuvių bendruomenės centro valdyboje (1960–1962 – narys), nuo 1963 m. ilgą laiką buvo Susivienijimo lietuvių Amerikoje centro organizatorius. Vadovavo Karių teatrui, jame režisavo ir vaidino (1920–1939, anksčiau dalyvavo K. Glinskio mėgėjų teatre). Vokietijoje po karo vadovavo trijų pabėgėlių stovyklų chorams, vyrų kvartetui, 1947–1949 m. Klivlande dirbo lietuvių gimnazijos mokytoju, nuo 1949 m. vadovavo dramos studijai. Yra išvertęs F. Leharo (*Lehar*, 1870–1948) ir kt. operečių arijų, dainų, parašė libretą operai „Lietuviškos vestuvės“, tekstą filmui „Mūsų kareivis“, parašė komedijas „Burtininkė“ (1931), „Augila nebrendila“ (1936). Bendradarbiavo karinėje periodinėje spaudoje. Apdovanotas Vyčio kryžiaus 5 (1926), Gedimino 3 (1928) ir Vytauto Didžiojo 3 (1930) laipsnių ordinais [30, p. 129; 31, p. 90; 32, p. 209–210; 59, p. 460].

Brusokas Jurgis (1898 04 28 Marijampolės aps., Gudelių vlsč., Makrickų k. – 1942 11 14 žuvo kautynėse Rusijoje prie Viazmos, Smolensko sr.), majoras, rašytojas. 1919 m. baigė Lietuvos karo mokyklą. Tarnavo 5 pėstininkų pulke. 1941 m. lietuviškojo korpuso sudėtyje traukėsi į Rusiją, rugpjūčio mėnesį perėjo (su kitais kariais) į vokiečių pusę, kartu su jais kovojo prieš bolševikus.

Spaudoje bendradarbiavo nuo 1917 m. Daug rašė kariniais klausimais, spausdino ir grožinius kūrinius (dažniausiai Jurgio Dainos slapyvardžiu) [10, p. 293–294; 32, p. 217].

Bukevičius Romanas (1890 07 08 Vilkaviškio aps., Gražiškių mstl. – 1941 12 24 Rusijoje, Norilsko lageryje), pulkininkas leitenantas. 1909 m. baigė Veiverių mokytojų seminariją. 1914 m. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, 1916 m. Maskvoje baigė karo mokyklą, 1929 m. – LU Teisių fakultetą. 1905 m. dalyvavo Veiverių mokytojų seminarijos mokinių streike, reikalaujančio, kad visų dalykų

būtų mokoma lietuviškai, už tai 1906 m. kalintas Marijampolėje. Po seminarijos baigimo mokytojavo Naujamiestyje (Panevėžio aps.) ir Bileišiuose (Zarasų aps.). 1917 m. Tambove suorganizavo Lietuvių karių sąjungos skyrių, buvo jos atstovas Lietuvių seime Sankt Peterburge. 1920 m. grįžo į Lietuvą, tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1929 m. gavo pulkininko leitenanto laipsnį. Nuo 1906 m. rašė periodinėje spaudoje. 1940 m. areštuotas ir išvežtas į Sibirą [10, p. 333; 32, p. 228].

Bulvičius Vytautas (1908 05 18 Vilkaviškio aps., Keturvalakių vlsč., Kunigiškių k. – 1941 12 18 sušaudytas Gorkio (Žemojo Naugardo) kalėjime Rusijoje, generalinio štabo majoras. 1927 m. baigė Vilkaviškio gimnaziją, 1929 m. – Lietuvos karo mokyklą, 1937 m. – Vytauto Didžiojo karininkų kursų generalinio štabo karininkų II laidą. Tarnavo 9-ajame pėstininkų pulke, šarvuočių rinktinėje, kariuomenės štabe. Generalinio štabo majoras (1937). 1939 m. pradėjo dėstyti karinį rengimą VDU I kurso studentams (daugiausia jo iniciatyva ši disciplina ir buvo įvesta). Išleido knygą „Karinis valstybės rengimas“ (1939, 2 leid. 1994). 1940 m. mjr. V. Bulvičius buvo paskirtas į sovietinės 179 šaulių divizijos štabą Vilniuje. Čia buvo slaptojo Lietuvos aktyvistų fronto štabo narys, jo viršininkas. Už tai 1941 06 09 areštuotas ir po kelių mėnesių ilgų tardymų bei kankinimų 1941 11 26–27 nuteistas mirties bausme. Kartu su Juozu Kiliumi, Aleksandru Kamantausku ir kitais sušaudytas. 1999 m. (po mirties) jam pripažintas kario savanorio titulas. Apdovanotas Gedimino 4 (1938), Vyčio kryžiaus 1 laipsnio (1997, po mirties) ordinais [29, p. 143; 31, p. 98; 32, p. 236; 59, p. 613].

Burokas Romualdas (1893 04 19 Švenčionių aps., Mielagėnų vlsč., Juodagalvių k. – po 1970 m. Kaune), pulkininkas leitenantas. Mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, išstojo iš paskutinio jos kurso. Baigė Maskvos gimnaziją, 1914 m. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1915 m. baigė Kijevo praporščikų mokyklą. Kovojo fronte, išsitarnavo majoro laipsnį. 1917–1918 m. tarnavo Vitebsko lietuvių batalione, 1919–1928 m. – Lietuvos kariuomenėje (nuo 1924 m. – karių mokymo dalies vedėjas). 1924 m. baigė Aukštuosius karininkų kursus, 1935 m. – VDU Teisių fakultetą.

Nuo 1928 m. dirbo teismo tardytoju, viceprokuroru, apygardos teismo tvarkytoju, teisėju.

Spaudoje pradėjo bendradarbiauti nuo 1914 m. Kurį laiką (1926–1928 m.) redagavo „Karį“. Išleido knygą „1 pėstininkų D. L. K. Gedimino pulkas“ (1928).

Išvertė garsaus italų teisininko Čezarės Bekarijos (*Beccaria*, 1738–1794) veikalą „Apie nusikaltimus ir bausmes“ (1935). Tremties išvengė, po karo gyveno ir mirė Kaune [4, p. 216–217; 10, p. 372; 32, p. 242].

Čaplikas Julius (1888 06 01 Alytaus aps., Merkinės vlsč., Ryliškių k. – 1941 07 30 sušaudytas Maskvoje), brigados generolas. Privačiai pasirengęs įstojo ir 1909 m. baigė Sankt Peterburgo dvasinę seminariją, bet kunigo šventimų nepriėmė. Iki 1915 m. dirbo vaistinėje, privačiu mokytoju, 1915 m. baigė Vilniaus karo mokyklą, vėliau prie Charkovo universiteto išlaikė provizoriaus padėjėjo egzaminus. 1915–1917 m. tarnavo Rusijos 6-ajame grenadierių Tauridės pulke poručiku. Dalyvavo kovose su Austrija–Vengrija. 1917–1918 m. tarnavo Vitebsko lietuvių batalione. Grįžęs į Lietuvą, 1918 11 08 savanorių įstojo į kariuomenę. Žuvus A. Juozapavičiui, vadovavo 1 pėstininkų pulkui. Vėliau tarnavo Ukmergėje (3 bataliono vadas), 1920 02 20–23, būdamas 8 pėstininkų pulko vadu, malšino Kauno įgulos maištą. Kovose su lenkais buvo pakliuvęs į nelaisvę, pabėgo. Buvo Trakų ir Kėdainių apskričių karo komendantas, 7 pėstininkų pulko vadas. 1923–1925 m. – Žiežmarių progimnazijos mokytojas, 1925–1928 m. tarnavo Vidaus reikalų ministerijoje. 1927–1928 m. – Savanorių kūrėjų sąjungos pirmininkas, vienas Lietuvos aeroklubo steigėjų (1927). Nuo 1928 m. grįžo į kariuomenę, 1930 m. baigė Aukštųjų kariuomenės viršininkų kursus, buvo 2 pėstininkų pulko vadas, 1934–1935 m. – Kauno įgulos viršininkas. 1935 m. tapo vidaus reikalų ministru. Tais pačiais metais gavo brigados generolo laipsnį. Ministru buvo iki 1938 m. 1936–1940 m. J. Čaplikas – Seimo narys. Apdovanotas Vyčio kryžiaus 5 (1919), Gedimino 3 (1928), Vytauto Didžiojo 3 (1933) laipsnių ordinais. 1940 m. areštuotas, kalintas Maskvos Butyrkų kalėjime [7, p. 191–199; 11, p. 142; 31, p. 109; 32, p. 269; 37, p. 455; 53, p. 341–342; 60, p. 262].

Černius (Černiauskas) Jonas (1898 01 06 Kupiškyje – 1977 07 03 JAV, Los Andžele), brigados generolas. Mokėsi Kupiškyje, Panevėžyje. Baigė gimnaziją Kaune, 1919 m. – Karo mokyklos I laidą. Dalyvavo mūšiuose su bolševikais ir lenkais. 1920 m. baigė inžinerijos karininkų kursus Kaune, 1925 m. – Aukštųjų karininkų kursų elektrotechnikos skyrių (I laida). 1926–1929 m. studijavo Briuselio aukštojoje karo inžinerijos mokykloje, ją baigęs gavo majoro laipsnį, dirbo Karo technikos štabe. 1930–1932 m. mokėsi Prancūzijos gen. štabo akademijoje. Ją baigęs, tapo gen. štabo plk. leitenantu, paskirtas Karo technikos

štabo viršininku. 1934 06 22 paskirtas Karo mokyklos viršininku, tais pačiais metais suteiktas gen. štabo pulkininko laipsnis. 1934 09 29 paskirtas gen. štabo valdybos viršininku, o valdybą reorganizavus į kariuomenės štabą paskirtas jo viršininku. 1937 m. jam suteiktas brigados generolo laipsnis. 1939 m. išėjo į atsargą, kurį laiką buvo ministras pirmininkas. 1939 m. pabaigoje grįžo į kariuomenę. Sovietų Sąjungai okupuojant Lietuvą, J. Černius buvo 1 pėstininkų divizijos vadas. Sovietinėje kariuomenėje buvo 29 šaulių korpuso štabo viršininkas. Kilus karui iš sovietinės kariuomenės pasitraukė, karo metu gyveno Kupiškyje, dirbo malūno direktoriumi. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1947 m. persikėlė į Angliją, 1948 m. – į JAV. Gyveno Flinto mieste, dirbo „General Motors“ kompanijoje inžinieriumi, aktyviai dalyvavo lietuviškoje veikloje.

J. Černius apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 3 laipsnio (1933), Vytauto Didžiojo 2 laipsnio (1937), Šaulių žvaigždės (1938), Prancūzijos Garbės legiono 3 laipsnio (1936), Latvijos 2 laipsnio Trijų žvaigždžių (1935), skautų Svastikos ordinais, Lietuvos nepriklausomybės (1928), Savanorių (1928) ir Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio (1925) medaliais. J. Černius dėstė inžinerines disciplinas Karo mokykloje, Aukštuosiuose karininkų kursuose, parengė vadovėlių jiems.

1998 m. J. Černiaus palaikai perkelti į Petrašiūnų kapines Kaune [7, p. 216–227; 11, p. 172; 31, p. 112; 37, p. 487; 53, p. 351; 60, p. 317].

Česaitis Ignas (1893 02 01 Marijampolės aps., Balbieriškio mstl. – 1961 01 06 Garliavoje), kunigas, karo kapelionas, pedagogas. 1909 m. baigė Marijampolės gimnaziją, 1913 m. – Seinų kunigų seminariją. Kunigu įšventintas Fribūre (Šveicarija), 1919 m. baigė Fribūro universiteto Teologijos fakultetą, apgynė teologijos daktaro laipsnį. 1919–1921 m. mokytojavo Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijoje, kartu buvo Marijampolės MS kapelionas. 1921–1925 m. gyveno JAV, Čikagoje, redagavo „Draugo“ dienraštį. 1925 m. ėmė dirbti L(VD)U Teologijos-filosofijos fakulteto Pedagogikos katedros docentu. 1926 m. tapo Lietuvos katalikų jaunimo sąjungos „Pavasaris“ dvasios tėvu. 1934 11 15 paskirtas Lietuvos kariuomenės Karo technikos štabo kapelionu. Nuo 1940 m. – kunigas Žemiuose, Lapiuose, Raudondvaryje, Babtuose (Kauno aps.).

I. Česaitis 1926–1928 m. buvo Pavasarininkų, 1926–1934 m. – Ateitininkų sendraugių centro valdybų narys. Išleido knygas: „Etinis individualizmas“ (1918), „Fortitudo Praecipua characteris virtus“ (1925), „Religijos mokymo me-

today“ (1932). Žurnaluose „Soter“, „Tiesos kelias“, „Židinys“ ir kt. rašė apie etiką ir dorovę, pastoraciją ir katechizaciją, Tomo Akviniečio (*Thomas Aquinas*, 1225 ar 1226–1274) charakterologijos doktriną [32, p. 288; 60, p. 322].

Dainius Jonas Vytautas (1897 12 25 Niujorke, JAV –1941 06 19-20 netoli Kalvarijos, ties Šatinskų k.), administracijos majoras. 1904 m. grįžo į Lietuvą, mokėsi Simno pradinėje mokykloje, Seinų progimnazijoje. Metus pasimokęs Sankt Peterburgo kunigų seminarijoje, I pasaulinio karo metais mokytojavo Žuvinte, Alytuje, Buckūnuose. 1919 01 18 savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę. Dalyvavo Nepriklausomybės kovose su bolševikais, bermontininkais, želigovskininkais. 1920 m. pakeltas leitenantu, 1925 m. – vyr. leitenantu, 1928 m. – kapitonu. Ukmergės gimnazijoje 1928 m. išlaikė brandos atestato egzaminus. 1939 m. tapo administracijos majoru ir išėjo į atsargą. Ūkininkavo Parėčėnų k. (Alytaus aps., Miroslavo vlsč.). Bandė nelegaliai pereiti SSRS–Vokietijos sieną ir buvo nušautas, palaidotas pasienyje. Karo metu perlaidotas Kalvarijos kapinėse. 2000 03 07 J. V. Dainiui pripažintas dimisijos majoro laipsnis ir kario savanorio statusas (po mirties).

Buvo apdovanotas Vyties kryžiaus 3 laipsnio ordinu, Lietuvos nepriklausomybės (1928), Savanorių (1928), Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio (1928) medaliais [33, p. 22–23].

Dilys Antanas (1908 06 15 Panevėžio aps., Pumpėnų vlsč., Preibių k. – 1987), vyr. leitenantas. Baigė Tauragės komercinę gimnaziją, 1930 m. buvo pašauktas į kariuomenę, 1931 m. baigė Karo mokyklą (VI aspirantų laida). Tapo atsargos leitenantu, 1936 m. pakeltas vyr. leitenantu. Dirbo mokesčių inspektoriumi Mažeikiuose, 1941 06 14 suimtas, šeima ištremta. Nuteistas 10 metų. Kalėjo Rešiotuose (Krasnojarsko kr.), Pesčianlage (Kazachija). 1951 01 04 iš lagerio paleistas, bet ištremtas į Urežą (Novosibirsko sr.), Altajaus kr. 1960 08 16 paleistas, 1961 m. grįžo į Lietuvą [33, p. 60].

Gailiūnas Pranas (1913 01 05 Šakių aps., Griškabūdžio vlsč., Katilių k. – 1977 07 24 Vilniuje). 1938 09 27 baigus Karo mokyklos XIII kariūnų-aspirantų laidą, jam buvo suteiktas jaunesniojo leitenanto laipsnis, paleidžiant į pėstininkų karininkų atsargą. 1939 m. baigė VDU Humanitarinių mokslų fakultetą, mokytojavo Raseiniuose, Eržvilke, Švėkšnoje. 1949–1958 m. – Švietimo mi-

nisterijos inspektorius, skyriaus viršininkas. Nuo 1959 m. dėstė VU, filologijos mokslų kandidatas (dab. daktaras, 1965), docentas (1969). Daugelio lietuvių kalbos mokomųjų knygų ir didaktinių straipsnių autorius [33, p. 130; 38, p. 577; 46, p. 514; 53, p. 563; 61, p. 328].

Galvydis-Bykauskas Jonas (1864 12 15 Utenos aps., Užpalių vlsč., Degėsių k. – 1943 07 16 Kaune), generolas. 1884 m. baigė Sankt Peterburgo girininkų mokyklą, 1886 m. ten pat – junkerių karo mokyklą. Tarnavo Rusijos imperijos kariuomenėje. Nuo 1915 11 – pulkininkas, pulko vadas. Kovojo I pasaulinio karo frontuose Lenkijoje ir Kurše. 1916 m. mūšiuose prie Lodzės 3 kartus sužeistas. Buvo patekęs į vokiečių nelaisvę. 1918 11 23 savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, paskirtas 1 pulko vadu. 1919 01 25 paskirtas Karo mokyklos viršininku, išleido dvi pirmąsias laidas. 1919 10 18 jam suteiktas generolo leitenanto laipsnis. Kurį laiką ėjo vyriausiojo kariuomenės vado pareigas (1920 04 09–1920 07 07). Vadovavo brigadai, divizijai, dalyvavo kovose su lenkų kariuomene. 1921 12 18 vėl paskirtas Karo mokyklos viršininku, 1922 03 08 – ir Kauno įgulos viršininku. 1926 08 21 suteiktas generolo laipsnis. 1926 08 21 išėjo į atsargą, 1936 12 31 – į dimisiją. 1940 09 21 sovietų valdžios suimtas, kalėjo Kaune, kilus karui išlaisvintas.

Aktyviai bendradarbiavo „Mūsų žinyne“ (pėstininkų taktikos, šaudymo meno klausimai, atsiminimai). 1939 m. išleido knygą „Komunizmas Ispanijoje“.

Rusijos kariuomenėje apdovanotas Šv. Vladimiro 3, Šv. Anos 3 ir 2, Šv. Stanislovo 3 ir 2 laipsnių, Bulgarijos ir Persijos ordinais, Lietuvos kariuomenėje: Vyties kryžiaus 2 laipsnio (1926), Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 2 laipsnio (1928) ordinais, Lietuvos nepriklausomybės (1928) ir Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio (1929) medaliais.

Buvo Steigiamojo seimo atstovas (1920–1922, krikščionių demokratų frakcija). Būdamas atsargoje ir dimisijoje, aktyviai dalyvavo krikščionių demokratų partijos, Katalikų veikimo centro ir Lietuvos ūkininkų kooperacijos veikloje [7, p. 22–29; 13, p. 507–508; 33, p. 138; 61, p. 375–376].

Gobis Juozas (1895 01 02 Utenos aps., Joniškio vlsč., Matelėnų k. – 1970 Klivlande, JAV) – pedagogas. 1928 m. įgijo gimnazijos mokytojo teises, 1950 m. Vokietijoje – 6 kalbų kvalifikuoto vertėjo teises. 1919–1931 m. buvo Linkuvos, Rokiškio ir Ukmergės gimnazijų mokytojas. 1946–1949 m. gyveno Vokietijoje.

je, nuo 1949 m. – JAV. Aktyviai rašė katalikiškoje periodinėje spaudoje. Išleido knygas „Visuomenės mokslo vadovėlis“ (V leid. 1928), „Trumpas pedagogikos istorijos kursas“ (1930), „Poetinės kūrybos filosofija“ (1925), „Meilė ir gyvenimas“ (1927), „Dechristianizuoto žmogaus siela“ (1927), „Asmenybės kultūros pagrindai“ (1921), „Moterų psichikos bruožai“ (1927), „Tautybė ir gyvenimas“ (1929), „Prof. A. Voldemaras“ (1930) ir daug įvairių brošiūrų [31, p. 200].

Gogė Jonas (1900 01 27 – ?), majoras. Baigęs 4 gimnazijos klases, 1923 m. baigė Karo mokyklos V laidą. Tarnavo 7-ajame pėstininkų pulke, Klaipėdos komendantūroje, 9-ajame pėstininkų pulke. Sovietinėje kariuomenėje – bataliono vadas, šaulių pulko mokyklos viršininkas.

Apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 4 laipsnio ordinu (1938), Lietuvos nepriklausomybės medaliu (1928). Likimas nežinomas [33, p. 194–195].

Jackus Jonas (1894 04 23 Panevėžio aps., Subačiaus vlsč., Žviliūnų k. – 1977 02 03 Kaune), generolas leitenantas. 1914 m. baigė Kauno gimnaziją ir įstojo į Sankt Peterburgo universiteto FMF. 1916 m. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, baigė Vladimiro karo mokyklą. Kovojo fronte. Tobulinosi Oranienbaumo karo mokykloje. 1918 m. pateko į vokiečių nelaisvę, joje išbuvo 10 mėn. Grįžęs į Lietuvą, Panevėžio apskrityje verbavo savanorius, buvo išrinktas Subačiaus valsčiaus viršaičiu. 1919 m. bolševikų areštuotas. Iš Kupiškio kalėjimo pabėgo ir tarnavo Panevėžio atskirajame savanorių batalione Kėdainiuose, vėliau tarnavo 1-ajame pėstininkų pulke Alytuje, dalyvavo Nepriklausomybės kovose. 1924 m. majoras J. Jackus baigė Aukštuosius karininkų kursus (IV laidą) ir 1925 m. paskirtas Karo mokyklos bataliono vadu, jam suteiktas pulkininko leitenanto laipsnis. 1926–1928 m. jis studijavo Čekoslovakijos gen. štabo akademijoje („Škola Valečna“), kurią baigęs gavo gen. štabo pulkininko laipsnį, dirbo gen. štabe skyriaus viršininku. 1930 m. J. Jackus paskiriamas Karo mokyklos viršininku, 1931 m. jam suteiktas generolo leitenanto laipsnis. 1934 06 06–07 voldemarininkų maišto metu J. Jackus buvo vienas jo malšinimo organizatorių. Kartu su krašto apsaugos ministru gen. ltn. P. Šniukšta pasirašė įsakymą dėl bausmių maištininkams. 1934 m. rudenį J. Jackus buvo paralyžiuotas ir paleistas į dimisiją. SSRS okupavus Lietuvą, neteko pensijos, gyveno labai vargingai.

J. Jackus apdovanotas Vyčio kryžiaus 5 laipsnio (1919), Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 3 laipsnio (1929), Belgijos 1 laipsnio karo kryžiaus (1930), Čekoslovakijos Baltojo liūto 3 laipsnio su kardais (1931) ordinais, Savanorių ir Lietuvos nepriklausomybės (1928), Latvijos išsivadavimo karo (1929) medaliais [7, p. 183–190; 13, p. 241; 34, p. 16–17].

Jančys Alfonsas (1901 10 15 Panevėžio aps., Šimonių vlsč., Geimių k. – 1942 11 07 Rusijoje, Norilsko lag.), pulkininkas leitenantas. Baigęs Rokiškio gimnaziją, 1921 m. baigė Karo mokyklos IV laidą. Dalyvavo kovose su želigovskininkais. Tarnavo 5-ajame pėstininkų pulke, kariuomenės štabe, šarvuotųjų rinktinėje, buvo tankų kuopos vadu. 1936–1939 m. dalyvavo komisijose perkant tankus Anglijoje ir Čekoslovakijoje. Sovietinėje kariuomenėje gavo pulkininko leitenanto laipsnį, buvo šarvuotųjų rinktinės vadu. 1941 06 14 Pabradės poligone suimtas ir vėliau žuvo lageryje.

Apdovanotas Vytauto Didžiojo 5 laipsnio (1937), Šaulių žvaigždės (1934) ordinais, Lietuvos nepriklausomybės medaliu (1928) [34, p. 36–37].

Janušonis Matas (1904 08 07 Panevėžio aps., Karužiškių k. – 1974 09 19 Latvijoje), kapitonas. Baigęs Panevėžio gimnazijos 4 klases ir mokytojų seminarijos I kursą, įstojo į Karo mokyklą. 1927 m. baigė jos IX laidą. Tarnavo 4-ajame pėstininkų pulke. Baigė gimnaziją. 1931 m. baigė Vytauto Didžiojo karininkų kursų topografijos skyrių. Nuo 1936 m. tarnavo 3 pėstininkų pulke. Okupavus Lietuvą bolševikams, iš kariuomenės atleistas ir Panevėžyje areštuotas, bet iš areštinės pabėgo ir iki karo slapstėsi. Vokiečių okupacijos metais dirbo Panevėžio malūno direktoriumi. 1944 m. NKVD vėl buvo suimtas, tardytas, bet, nepavykus sudaryti bylos, paleistas. Norėdamas „išnykti iš akių“, persikėlė į Rygą, dirbo transporto bazėje, dar vėliau išvyko į SSRS gilumą, dirbo tiltų statyboje. Grįžęs į Latviją, dirbo žuvininkystėje.

Apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 4 laipsnio ordinu (1939), Lietuvos nepriklausomybės medaliu [34, p. 57].

Jodauga Juozas (1903 11 04 Alytaus aps., Ūdrijos vlsč., Kirmėliškių k. – 1939 11 01 Kaune), generalinio štabo majoras. 1926 m. baigė Prienų „Žiburio“ gimnaziją ir įstojo į Karo mokyklą. 1928 m. baigė X jos laidą ir buvo paskirtas į 5 pėstininkų pulką jaunesniuoju karininku. 1931 m. perkeltas į Karo mokyklą ir

tapo aspirantų kuopos būrio vadu. 1934 m. baigė Aukštuosius karininkų kursus (I laida) ir tapo generalinio štabo karininku, paskirtas į jo III (Operacijų) skyrių. 1934 09 11 J. Jodaugai suteiktas gen. štabo kapitono laipsnis. Vėliau dirbo generalinio štabo mokymo dalies ypatingų reikalų karininku. Po beveik metus trukusios stažuotės 9-ajame pėstininkų pulke jis buvo perkeltas į Karo mokyklą ir tapo jos lektoriumi, po pusmečio perkeltas į Aukštąją karo mokyklą ir paskirtas jos reikalų vedėju. 1939 m. J. Jodaugai suteiktas gen. štabo majoro laipsnis. Aktyviai rašė karinėje spaudoje. Mirė karo ligoninėje po sunkios operacijos.

Apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 5 laipsnio ordinu (1939), Lietuvos nepriklausomybės medaliu (1928) [34, p. 77–78].

Jonuška Vincas (1895 02 03 Panevėžio aps. – 1926 12 18 Kaune), kapitonas. 1914 m. baigė Panevėžio realinę gimnaziją. Baigęs ją, įstojo į Sankt Peterburgo komercijos institutą, bet prasidėjus karui grįžo į Lietuvą. Atostogų metu glaudžiai bendradarbiavo su kaimo jaunimu, rinko tautosaką, ją skelbė „Aušrinėje“, „Lietuvos žiniose“ ir kt. leidiniuose. I pasaulinio karo metu mokytojavo Panevėžio aps. Rėklių pradžios mokykloje. Vokiečiams susekus, kad jis rašė prieš okupantus nukreiptus atsišaukimus, buvo suimtas, bet iš Panevėžio kalėjimo pabėgo. 1919 12 31 baigė Lietuvos karo mokyklą ir dalyvavo kovose dėl laisvės prieš bolševikus, pilsudskininkus–želigovskininkus. 1922 m. baigė Aukštuosius karininkų kursus. 1925–1926 m. redagavo „Kardą“, nuo 1926 m. buvo Karo mokslo valdybos viršininkas. Jo 1915–1917 m. dienoraštis, parengtas spaudai V. Steponaičio, išspausdintas „Karo archyve“ (1936, t. VII) [13, p. 492; 34, p. 88–89].

Juodišius Jonas (1892 06 18 Šakių aps., Barzdų vlsč., Ropydų k. – 1950 12 18 Komijoje, Abezės lag.), brigados generolas. 1913 m. baigė Vilkaviškio gimnaziją, studijavo matematiką Sankt Peterburgo universitete. Aktyviai dalyvavo ateitininkų veikloje. 1916 m. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, baigė praporščikų mokyklą Odesoje. Dalyvavo I pasaulinio karo mūšiuose. 1918 m. grįžęs į Lietuvą, Šakių „Žiburio“ gimnazijoje dėstė matematiką. 1919 m. įstojo į Lietuvos kariuomenę. Dalyvavo mūšiuose su bolševikais. 1922 m. baigė Aukštuosius karininkų kursus (II laida), 1929 m. – Belgijos karo akademiją Briuselyje. 1930 m. buvo paskirtas Karo mokyklos inspektoriumi, dėstė karo istoriją, taktiką. 1934 m. tapo pulkininku ir 4 artilerijos pulko vadu. 1937 m. suteiktas gen. štabo pulkininko laipsnis. 1939 04 04 tapo Karo mokyklos vir-

šininku, 1939 06 13 gavo brigados generolo laipsnį. Sovietinės okupacijos metais 1940 07 29 atleistas iš Karo mokyklos viršininko pareigų ir paskirtas Vilniaus pėstininkų karo mokyklos lektoriumi. 1940 09 02 paskirtas Raudonosios Armijos 179 divizijos artilerijos viršininku. 1941 06 10 išsiųstas į artilerijos karininkų kursus Dzeržinskio karo akademijoje Maskvoje. Gorochovecio poligone (netoli Gorkio) 1941 06 28 naktį suimtas. Kalėjo Lamos, Potmos, Abezės lageryje. Jame ir žuvo. 1991 m. sūnūs Abezėje jam pastatė paminklą.

J. Juodišius apdovanotas Vytauto Didžiojo 4 laipsnio (1930), Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 3 laipsnio (1936), Latvijos trijų žvaigždžių 3 laipsnio (1931) ordinais, Lietuvos nepriklausomybės ir Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio medaliais (1928) [14, p. 82; 30, p. 278; 34, p. 99–100].

Jurgaitis Petras (1894 02 14 Biržų aps., Joniškėlio vlsč., Stipinų k. – 1959 03 19 JAV, Klivlande), pulkininkas. Baigęs 6 Maskvos gimnazijos klases, 1915 m. Maskvoje baigė 2 praporščikų mokyklą, 1916 m. – gimnaziją.

Lietuvos kariuomenėje tarnavo nuo 1919 m., dalyvavo Nepriklausomybės kovose su bolševikais, lenkais. 1922 m. baigė Aukštuosius karininkų kursus (I laidą). Būdamas 8 pėstininkų pulko vado pavaduotoju padėjo malšinti bolševikų sukeltą maištą Kauno įguloje. 1928 03 – 1930 06 – Karo mokyklos viršininkas, 1930 06–1932 – 9-ojo pėstininkų pulko vadas. 1932 m. išėjo į atsargą. 1935–1940 m. buvo Biržų miesto burmistras. 1941 m. jo žmona ir 2 dukros ištremtos į Sibirą. 1944 m. pasitraukė į Vakarų. 1949 m. atvyko į JAV. Dirbo Klivlando tikslųjų prietaisų gamykloje, dalyvavo lietuviškoje veikloje.

Apdovanotas Vyčio kryžiaus 5 laipsnio (1919) ir 4 laipsnio (1920), Vytauto Didžiojo 3 laipsnio (1931), Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 3 laipsnio (1928) ordinais, Lietuvos nepriklausomybės (1928) ir Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio (1929) medaliais [14, p. 125–126; 30, p. 279; 34, p. 110].

Jurgėla Petras (1901 09 30 JAV, Džersi Sityje (*Jersey City*) – 1992 02 19 Elensvilyje (*Ellenswille*), JAV), kapitonas, publicistas, skautų veikėjas. Mokėsi Taganroge, vėliau Voronežo lietuvių gimnazijoje, 1919 m. baigė Vytauto Didžiojo gimnazijos 6 klases. 1919 m. įstojo į Lietuvos karo mokyklą, ją baigęs tarnavo kariuomenėje iki 1930 m. Paskutiniuosius 5 metus dirbo kariuomenės štabe, Spaudos ir švietimo skyriuje (redaktorius, vertėjas). Kartu LU išklausė 4 semestrus Teisių fakultete. 1931 m. grįžo į JAV. Buvo Dariaus ir Girėno skrydžio

per Atlantą komiteto sekretorius, rūpinosi jų atminimo įamžinimu. 1933–1935 m. – lietuvių mokyklos Čikagoje vedėjas, aktyviai reikėsi lietuviškosiose organizacijose, buvo jų etatinis darbuotojas. Skautas nuo 1915 m. Skautų draugovę įkūrė Voronežo lietuvių gimnazijoje, aktyviai talkino jiems ir Lietuvoje. Bendradarbiavo su J. Jablonskiu kurdamas lietuviškus skautybės terminus, išspausdino apie skautus daug straipsnių ir knygų, 1923 m. redagavo „Skautą“, dirbo ir rašė karių bei šaulių spaudoje. Aktyviai bendradarbiavo JAV lietuvių spaudoje. Buvo „Lietuvos aidą“ korespondentas JAV, 1936 m. leido žurnalą „Tauta“. Kai kuriuos ankstyvesnius straipsnius P. Jurgėla pasirašinėdavo Jurgelėvičiaus pavarde. Išvertė H. Mnišek „Raupsuotoji“ (1932), su broliu – W. T. Skanlono „Dieve, pasigailėk mūsų“ (1932), parašė: „Sparnuoti lietuviai Darius ir Girėnas“ (1935), „Lietuviškoji skautija (1975), su P. Jurkumi „Generolas Povilas Plechavičius“ (1978). Sulaukęs 80 metų amžiaus, P. Jurgėla popiežiaus Jono Pauliaus II buvo apdovanotas Šv. Silvestro ordinu ir pakeltas į Šv. Silvestro ordino riterius. Lietuvoje apdovanotas Savanorių ir Lietuvos nepriklausomybės medaliais (1928), skautų Svastikos ordinais (1920, 1928), Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio medaliu (1928) [14, p. 127; 31, p. 245; 34, p. 111].

Juškys Jonas (1912 01 27 Tauragės aps., Eržvilko vlsč., Fermos k. – 1976 Lietuvoje), leitenantas. 1931 m. baigė Tauragės gimnaziją. 1935 m. baigė Karo mokyklą (XVII laida). Tarnavo 7-ajame pėstininkų pulke. 1939 m. išėjo į atsargą. 1941 m. su šeima ištremtas į Tomsko sritį, Parbigio rajoną. Į Lietuvą grįžo 1958 04 22 [34, p. 125].

Karvelis Vladas (1901 04 11 Šiauliuose – 1980 03 28 Vilniuje), generolas majoras. Mokėsi Šiaulių gimnazijoje, vėliau M. Yčo lietuvių gimnazijoje Voroneže, po I pasaulinio karo baigė Šiaulių gimnaziją. 1919 m. baigė Karo mokyklą Kaune, tarnavo kariuomenėje, kovojo Nepriklausomybės kovose. 1926–1927 m. studijavo LU Teisės fakultete, 1929 m. baigė Čekoslovakijos gen. štabo akademią Prahoje. 1924–1934 m. dirbo vyriausiajame kariuomenės štabe I skyriaus viršininko pavaduotoju, viršininku. Tuo pat metu dėstė Karo mokykloje, Aukštuosiuose karininkų kursuose. 1934–1936 m. V. Karvelis buvo šių kursų inspektorius, 1936–1938 m. – viršininkas. 1938 m. jam buvo suteiktas brigados generolo laipsnis. 1939–1940 m. V. Karvelis buvo Aukštosios karo mokyklos viršininkas. SSRS okupavus Lietuvą, 1940 m. paskirtas kariuomenės štabo

viršininko pavaduotoju, vadinamojoje Liaudies kariuomenėje iki 1940 08 buvo Antrosios pėstininkų divizijos vadas ir Kauno įgulos viršininkas. Nuo 1940 09 – Raudonosios armijos 184 šaulių divizijos vadas. 1941 06–12 tobulinosi Aukštųjų vadų tobulinimosi kursuose prie Generalinio štabo akademijos Maskvoje. 1942 01–03 dėstė Frunzės karo akademijoje. II pasaulinio karo frontuose vadovavo kariniams junginiams prie Oriolo, Baltarusijoje, Lietuvoje, Lenkijoje, Čekoslovakijoje (1942–1943 m. Raudonosios armijos 16 lietuviškosios šaulių divizijos vado pavaduotojas, 1943–1944 m. – vadas, 1944–1945 m. – šaulių korpuso vado pavaduotojas). 1946–1961 m. V. Karvelis buvo VU Karinio parengimo katedros viršininkas, 1947 m. gavo docento vardą. 1961 m. išėjo į dimisiją. Paskelbė straipsnių kariniais klausimais. Laikomas vienu iškilesnių Lietuvos karo mokslo žinovų, ypač pėstininkų taktikos srityje. Bendradarbiavo „Mūsų žinyne“ ir kitur.

Po karo parašė: „M. Kutuzovo štabo dokumentai“ (1951, rusų k., sudarė ir redagavo su kitais autoriais), „Lietuvos TSR išvadavimas iš hitlerinės okupacijos 1944–45“ (1973, 2 leid. 1974).

1968–1976 m. V. Karvelis buvo Kultūrinių ryšių su užsienio lietuviais komiteto pirmininkas.

Apdovanotas Vytauto Didžiojo 3 laipsnio (1936), Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 4 laipsnio (1931), Čekoslovakijos Baltojo liūdo 5 laipsnio su kardais (1931), SSRS Raudonosios vėliavos (1943, 1945), Aleksandro Nevskio (1944), Darbo Raudonosios vėliavos (1950) ordinais, Lietuvos nepriklausomybės (1928), Savanorių (1929), Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio (1929), 12 sovietinių medalių [15, p. 120; 30, p. 211; 34, p. 166–167; 39, p. 353; 47, p. 74–75; 54, p. 230–231].

Katinskas Juozas (g. 1893 05 01 Druskininkuose), pulkininkas leitenantas. 1904–1906 m. mokėsi Druskininkų gimnazijoje, 1909 m. – Sankt Peterburgo privačioje gimnazijoje. 1912–1915 m. buvo vaistininko mokiniu Breste. 1915 m. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1917 m. baigė praporščikų mokyklą Kazanėje, tarnavo paporučikiu 45 divizijoje. RA tarnavo iki 1921 03. Grįžęs į Lietuvą, mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, 1921 12 30 suteiktas leitenanto laipsnis. Tarnavo 5-ajame pėstininkų pulke, nuo 1922 07 09 – generalinio štabo Rikiuotės skyriaus raštvedys. Nuo 1922 12 – generalinio štabo Statistikos žinių skyriaus viršininkas. 1922 m. suteiktas vyr. leitenanto, 1925 m. – kapitono laipsnis. 1926 01 paskirtas generalinio štabo Pensijų skyriaus viršininku.

1927 m. suteiktas majoro, 1929 m. – pulkininko leitenanto laipsnis. 1940 01 01 paskirtas kariuomenės Tiekimo valdybos ūkio parengimo karui dalies viršininku. Po sovietų okupacijos 1940 10 09 išleistas į atsargą.

Apdovanotas Vyčio kryžiaus 3 laipsnio (1927), Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 3 laipsnio (1931) ordinais, Lietuvos nepriklausomybės (1928) ir Latvijos išsivadavimo karo 10–mečio (1929) medaliais.

Likimas nežinomas [34, p. 178].

Kaunas Pranas (1891 07 12 Šakių aps., Sintautų vlsč., Balseliškių k. – 1954 04 16 Kanadoje, Toronte), pulkininkas. Mokėsi Seinuose, Veiverių mokytojų seminarijoje, 1911 m. baigė pedagoginius kursus Sankt Peterburge. Mokytojavo Rusijoje. I pasaulinio karo metu buvo mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, baigė Čiugujevo karo mokyklą. Kovojo fronte. 1918 m. grįžo į Lietuvą, mokytojavo Šakių apskrityje. Surinko 33 savanorių būrį ir su juo 1918 12 16 atvyko į Aukštąją Panemunę. Paskirtas 2-ojo pulko karininku. Tarnavo Kaune, kovėsi su Lenkijos kariuomene prie Seinų, Vievio, Utenos. 1923 m. dalyvavo Klaipėdos išvadavime. 1923 10 23 baigė Aukštuosius karininkų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursus, paskirtas 7 pėstininkų pulko vadu. 1924 03 01 paskirtas Karo mokyklos inspektoriumi, 1926 10 01 – viršininku. 1928–1940 m. buvo Biržų, Mažeikių, Raseinių ir Panevėžio apskričių, Vilniaus miesto karo komendantu. 1940 07 15 iš susovietintos kariuomenės paleistas į atsargą, 1940 07 26 suimtas, kalėjo Kaune. Kilus karui išlaisvintas. Karo pabaigoje pasitraukė į Vokietiją, 1949 m. emigravo į Kanadą. Suorganizavo Lietuvos kariuomenės atsargos karių sąjungą, buvo jos pirmininkas.

Bendradarbiavo spaudoje – „Karyje“, „Karde“, „Mūsų žinyne“ ir kitur.

Apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 2 laipsnio (1932) ir Šaulių žvaigždės (1932) ordinais, Savanorių (1928), Lietuvos nepriklausomybės (1928), Klaipėdos krašto išvadavimo sidabro (1936), Šaulių žvaigždės ordino (1939) medaliais, Latvijos Aizsargų nuopelnų kryžiumi (1940) [15, p. 225; 34, p. 182].

Kibirkštis Justinas (1894 11 17 Zarasų aps., Dusetų vlsč., Dumblynės k. – 1934 11 07 Kėdainiuose), generalinio štabo pulkininkas. Mokėsi Daugpilio komercinėje gimnazijoje, baigė Sankt Peterburgo gimnaziją, studijavo Petrogrado politechnikos institute. Studijų nebaigė, buvo mobilizuotas į Rusijos

kariuomenę, baigė karo mokyklą. 1918 m. grįžo į Lietuvą, įstojo į kariuomenę, kovėsi su bolševikais ir želigovskininkais, apdovanotas Vyčio kryžiumi (1919). 1927 m. baigė Čekoslovakijos gen. štabo akademiją. 1928 m. paskirtas Karo mokslo valdybos viršininku ir Aukštųjų karininkų kursų viršininko padėjėju. 1929 11 23 jam suteiktas gen. št. pulkininko laipsnis, nuo 1929 05 25 buvo Antrojo artilerijos pulko vadas.

Studijuodamas Sankt Peterburge dalyvavo lietuvių veikloje, rašė į periodinę spaudą.

Dar apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 3 laipsnio ordinu (1928), medaliais: Savanorių (1928), Lietuvos nepriklausomybės (1928), Latvijos nepriklausomybės karo 10-mečio (1928) [14, p. 438; 34, p. 218–219].

Kiršinas Vincas (1896 04 05 Šiaulių aps., Akmenės vlsč., Dabikinės dv. – 1943 03 24 Ruskij Brode, Oriolo sr. Rusijoje), pulkininkas. Baigė Šiaulių gimnazijos 4 klases ir Panevėžio mokytojų kursus. Dalyvavo I pasauliniame kare. 1919–1940 m. Lietuvos kariuomenės karininkas. Buvo būrio, kuopos ir bataliono vadu. 1936–1938 m. – Aukštųjų karininkų kursų, 1938–1940 m. – Aukštosios karo mokyklos inspektorius. 1940 07 – 1941 m. – susovietintos Lietuvos liaudies kariuomenės štabo skyriaus, Karo mokyklos viršininkas, Raudonosios armijos 29 teritorinio šaulių korpuso 184 divizijos štabo viršininkas. 1941 06–12 – Aukštųjų vadų tobulinimosi kursų prie Generalinio štabo akademijos Maskvoje klausytojas, po to – karininkų tobulinimosi kursų dėstytojas. Nuo 1942 m. pradžios – 16 liet. šaulių divizijos štabo viršininkas, sužeistas fronte, mirė karo ligoninėje [34, p. 228–229; 39, p. 535; 47, p. 147; 54, p. 318].

Kymantaitė-Čiurlionienė Sofija (1886 03 13 Joniškėje – 1958 12 01 Kaune), rašytoja, pedagogė, M. K. Čiurlionio žmona. 1904 m. baigė Rygos gimnaziją, iki 1907 m. Krokuvos universitete studijavo filosofiją. 1910–1918 m. mokytojavo Kaune, Voroneže (I pasaulinio karo metais). 1925–1938 m. Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitete Kaune dėstė lietuvių kalbą. 1929–1937 m. buvo Lietuvos delegacijos Tautų Sąjungoje narė, dalyvavo tarptautinių moterų organizacijų veikloje. 1933–1934 m. redagavo žurnalą „Gimtoji kalba“.

Išleido eseistikos knygą „Lietuvoje“ (1910), straipsnių rinkinį „Iš mūsų literatūros“ (1913). Didžiausią kūrybos dalį sudaro dramaturgija. Reikšmingiausias dramos kūrinys – satyrinė komedija „Pinigėliai“ (1920, 2 leid. 1941; pastatyta

1920, 1921, 1938, 1953, išversta į lenkų k.). Dar parašė komedijas „Vilos puošmena“, „Didžioji mugė“ (1956). Spaudos draudimo laikus primena jos drama „Aušros sūnūs“ (pastatyta 1923 m., išspausdinta 1926 m.). Dar parašė dramas „Riteris budėtojas“ (pastatyta 1934), „Kalinys“ (1919). Labai populiarai jos pjesė-pasaka „Dvylika brolių juodvarniais laksčiusių“ (1932, pastatyta 1933, 1934, 1941, 1959, 1961, 1975, 1979). 1937 m. išleido apysaką „Šventmarė“, satyros kūrinių: „Pasipasakojimą“ (1913, žemaičių tarme), „Dolpelis ministerijoje tarnauja“ (1920), tautosakinių siužetų poemų: „Mūsų jauja“, „Gira žalioji“, „Vaiva“ (1956), mokymo priemonių: „Lietuvių literatūros istorijos konspektas“ (1918), šio konspekto chrestomatija (1918). Išvertė Moljero (*Molière*) „Tartiufa“ (1928), „Šykštuolį“ (1928), G. Flobero (*Flaubert*) „Ponią Bovari“ (1958), graikų epą „Iliadą“ (1930 su J. Raliu, P. Žadeikiu, J. Talmantu). 1956 m. išleisti jos „Rinktiniai raštai“ (3 t.) [11, p. 198; 30, p. 166; 37, p. 511–512; 46, p. 331; 53, p. 357].

Kleščinskis Konstantinas (1879 05 01 Jelizavetpolyje, Kaukaze – 1927), generolas leitenantas, sovietų šnipas. Baigė Jelizavetpolio gimnaziją, mokėsi Sankt Peterburgo universitete, 1898–1901 m. mokėsi Maskvos karo mokykloje. Po jos baigimo tarnavo gvardijoje. 1904–1905 m. dalyvavo rusų–japonų kare. 1909 m. baigė Karo akademiją. 1915 m. – 114 pėstininkų divizijos štabo viršininkas. 1915 m. pateko į nelaisvę, 1919 m. iš Vokietijos per Lietuvą vyko į Rusiją ir apsisusto Kaune bei įstojo į Lietuvos kariuomenę. Nemokėdamas lietuviškai, paskirtas inspektoriumi į Panevėžio rinktinę. 1920 m. trumpai buvo antrosios divizijos vadu, 1920 08 paskirtas generalinio štabo viršininku. 1921 m. paskirtas 1 divizijos vadu Ukmergėje. 1923 m. iš kariuomenės atleistas savo prašymu, gavo 12 ha žemės. Lietuvos kariuomenėje tarnavo sąžiningai, buvo vienas iš trijų karininkų, baigusių Karo akademiją. 1924 m., norėdamas vykti į Maskvą pas šeimą, užverbuotas Rusijos pasiuntinybėje Kaune, tapo NKVD agentu. Atleidus iš kariuomenės, dirbo cemento gamyklos direktoriumi Šiauliuose. 1927 05 19 bute Kaune buvo sugautas perduodant savo ranka rašytus raštus Rusijos atstovybės tarnautojui. Atiduotas karo lauko teismui ir jo nuosprendžiu sušaudytas.

Išleido knygą „Pamokymas Lietuvos armijos viršininkams“ (1920), paskelbė straipsnį „*La critique est aisée, l'art est difficile*“ (MŽ, 1924). K. Kleščinskis buvo apdovanotas Rusijos kariuomenėje Šv. Anos 3 ir 4 laipsnio, Šv. Vladimiro 4 laipsnio, Šv. Stanislovo ordinais, 4 medaliais, Lietuvos kariuomenėje – 1 laipsnio Vyties Kryžiumi (1919) [7, p. 142–153; 16, p. 108; 34, p. 236; 39, p. 567; 54, p. 339–340].

Kraunaitis Izidorius Edvardas (g. 1899 08 25 Ukmergės aps., Širvintų vlsč. – 1964 06 30 JAV, Andes, Niujorko v-joje.), generalinio štabo pulkininkas. Mokėsi Vytauto Didžiojo gimnazijoje Vilniuje, baigė 6 klases. 1919 m. baigė Karo mokyklą. 1919–1920 m. kovojo frontuose, 1923 m. – Klaipėdos sukilime. 1923 m. baigė Aukštuosius karininkų kursus, 1926 m. – Sen Siro karo mokyklą, 1927 m. – Aukštesniąją kavalerijos karininkų mokyklą, 1937 m. – Prancūzijos gen. štabo akademiją. 1927–1934 m. ir 1937–1939 m. – Kavalerijos štabo viršininkas, 1939–1940 m. – Husarų pulko vadas. Dėstė Karo mokykloje ir Vytauto Didžiojo karininkų kursuose. Apdovanotas Vyčio kryžiaus 5 laipsnio (1919), Vytauto Didžiojo 3 laipsnio (1938), Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 4 laipsnio (1928), skautų Lelijos (1933) ordinais, Savanorių (1928), Lietuvos nepriklausomybės (1928), Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio (1929), Klaipėdos išvadavimo medaliais. 1940 m. pabaigoje nelegaliai pasitraukė į Vokietiją, prasidėjus karui grįžo į Lietuvą, kurį laiką buvo VSD Vilniaus apygardos viršininkas, slapta dirbo LLA, priartėjus frontui, Rytp rūsiuose dirbo vokiečių žvalgybos mokyklose, rengė LLA agentus partizaninei veiklai Lietuvoje. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. 1949 m. atvyko į JAV.

Bendradarbiavo „Karyje“, „Trimite“, „Karde“, „Mūsų žinyne“. Parengė kavalerijos mokymo programų, prisidėjo rengiant jos statutą. Nuo 1916 m. dalyvavo skautų veikloje, buvo žirgų sporto organizatorius. Išleido knygas: „Mūsų kavalerijos organizavimas ir jos veikimas pirmame dešimtmetyje“, „Kavalerijos vadovėlis“ (1934) [16, p. 25; 34, p. 268–269].

Kubiliūnas Petras (1894 05 16 Rokiškio aps. (dab. Kupiškio raj.), Totoriškių dvare (dab. Švedkalnio k.) – 1946 08 22 Maskvoje), generolas leitenantas. Baigė Rygos realinę gimnaziją, 1914 m. – Vilniaus karo mokyklą. I pasaulinio karo metu tarnavo Rygos latvių pulke. Už pasižymėjimą kovose apdovanotas Šv. Georgijaus kryžiumi su kalavijais, gavo kapitono laipsnį. 1919 m. grįžo į Lietuvą. Buvo bataliono vadu, pulko vado padėjėju, vadu – vadovavo šiaurės vakarų Lietuvos sieną saugojusiam 1 pasienio pulkui. 1922 m. gavo pulkininko laipsnį. 1925 m. baigė Aukštuosius karininkų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursus, 1927 m. – Čekoslovakijos gen. štabo akademiją ir pradėjo tarnybą generaliniame štabe. 1929 02 paskirtas vyriausiojo štabo viršininku (kariuomenės vadu). 1929 11 suteiktas generolo leitenanto laipsnis. Didelį dėmesį P. Kubiliūnas skyrė kariuomenės mokymui: 1930 m. jo iniciatyva įreng-

tas Gaižiūnų poligonas, 1931 m. – įsteigtas Vytauto Didžiojo karininkų kursų generalinio štabo skyrius. 1934 06 07 prisidėjo prie sukilimo, kurio tikslas – premjerą J. Tūbelį pakeisti A. Voldemaru. Už tai pašalintas iš kariuomenės, nubaustas mirties bausme, kuri jam buvo pakeista kalėjimu iki gyvos galvos, tačiau po poros metų amnestuotas. Iki 1940 m. ūkininkavo savo ūkyje.

1940 m. norėjo repatrijuoti į Vokietiją, bet bolševikinė valdžia neišleido ir įkalino Kaune. Prasidėjus karui iš kalėjimo išlaisvintas. 1940 08 P. Kubiliūnas tapo pirmuoju generaliniu tarėju lietuvių administracijoje prie vokiečių okupacinės valdžios. Visą laiką stengėsi laviruoti tarp griežtų okupantų reikalavimų ir lietuvių pasipriešinimo jiems. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. 1945 12 anglų okupacinėje zonoje sovietiniai saugumiečiai P. Kubiliūną pagrobė, išvežė į SSRS ir vėliau sušaudė [16, p. 259–260; 34, p. 290–291; 40, p. 225; 47, p. 229; 54, p. 415].

Kuizinas Stanislovas (1881 05 20 Tauragės aps., Šilalės vlsč., Vingininkų k. – 1944 02 13 Kaune), pulkininkas leitenantas. Jau besimokydamas Palangos progimnazijoje, dalyvavo lietuviškoje veikloje: gabeno knygas iš Prūsijos, 1899 m. dalyvavo pirmajame lietuviškame spektaklyje („Amerika pirtyje“, Palanga). Vėliau mokėsi Liepojos gimnazijoje, iš ten paimtas į Rusijos kariuomenę, 1906 m. baigė karo mokyklą ir demobilizavosi. Tais pačiais metais Tartu universitete išlaikė provizoriaus padėjėjo egzaminus, dirbo Tauragėje. Ten organizavo lietuviškus vakarus. 1914–1918 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje. Nuo 1919 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje, 1926 m. paskirtas į Karo mokslo valdybą, nuo 1928 m. tapo vyriausiojo štabo švietimo dalies vedėju. Kurį laiką buvo vyr. karo cenzoriumi, „Kario“ redaktoriumi (1928 m.). 1923 m. buvo vienas Jūrininkų sąjungos steigėjų, ilgametis jos valdybos narys. Aktyviai bendradarbiavo Lietuvos karinėje periodikoje.

Apdovanotas: Rusijos kariuomenėje – Šv. Stanislovo 3 laipsnio ordinu (1916), Lietuvoje – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 3 laipsnio ordinu (1934), Lietuvos nepriklausomybės (1928) ir Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio (1929) medaliais [16, p. 296; 34, p. 303].

Kuzavinis Vladas (1903 08 06 Rokiškio aps., Pandėlio vlsč., Veselavos vnk. – 1985 Los Andžele, JAV), majoras. 1921 m. baigė Rokiškio gimnazijos 4 klases ir trumpalaikius mokytojų kursus, mokytojavo Žiobiškyje. 1924 m. baigė Lietu-

vos karo mokyklos VI laidą, 1932 m. – Aukštuosius Vytauto Didžiojo karininkų kursus. 1936 m. eksternu išlaikė brandos atestato egzaminus. Tarnavo 2-ajame ir 4-ajame artilerijos pulkuose, šarvuočių rinktinėje. 1940 m. paskirtas RA 29 ŠTK 179 šaulių divizijos 619 haubicų artilerijos pulko diviziono vadu. Kilus karui, iš RA pasitraukė. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1948 m. atvyko į Venesuelą, dirbo topografu, 1949 m. išrinktas Karakaso apylinkės lietuvių komiteto pirminku (juo buvo kelias kadencijas), organizavo skautų darbą. Bendradarbiavo spaudoje. Apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 4 laipsnio ordinu, Lietuvos nepriklausomybės medaliu (1928) [16, p. 449; 34, p. 327].

Lanskoronskis Juozas (g. 1893 01 07 Biržų aps., Nemunėlio Radviliškio vlsč., Žašiškio vns.) generalinio štabo pulkininkas. 1911 m. baigė Rygos klasikinę gimnaziją, 1915 m. – Petrogrado istorijos–filologijos institutą. Mokytojavo prie to paties instituto veikusioje gimnazijoje ir lietuvių kursuose. 1916 m. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, baigė imperatoriaus Pavlo karo mokyklą, tarnavo Petrogrado leibgvardijos pulke, dalyvavo lietuvių karių sąjūdyje. 1919 m. grįžo į Lietuvą, tarnavo kariuomenėje, kovojo prieš bolševikus, bermontininkus ir lenkus (kuopos, bataliono vadas, nuo 1920 m. – divizijos štabo viršininkas). Su kitais parengė Širvintų–Giedraičių kautynių planą. Apdovanotas Vyčio kryžiaus 5 ir 4 laipsnio ordinais, kitais Lietuvos ir užsienio valstybių apdovanojimais. Prancūzijoje baigė Sen Siro karo mokyklą, dėstė Aukštuosiuose karininkų kursuose ir Karo mokykloje, buvo Karo mokslo skyriaus vedėjas. 1926–1929 m. studijavo Gen. štabo akademiją Belgijoje, po jos baigimo tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1929 m. gavo pulkininko laipsnį. Nuo 1937 m. rudens buvo karo atašė Paryžiuje. Rašė karinėje ir kt. periodikoje, dirbo karių statutų ir instrukcijų redagavimo komisijoje. Išleido knygą „Kariuomenės organizacijos bruožai“ (1927). Po karo gyveno JAV, dalyvavo lietuvių veikloje. Likimas nežinomas [17, p. 157–158].

Laucevičius Jonas (apie 1888 Kelmėje – 1958 02 18 Kaune), administracijos majoras. Dalyvavo 1905 m. revoliucijoje, buvo teistas, 1908 m. išteisintas. Savo apylinkėse rengė lietuviškus vaidinimus. Nepriklausomojoje Lietuvoje buvo kariuomenės archyvo skyriaus viršininkas. Buvo baigęs suaugusiųjų gimnaziją, studijavo istoriją. Apdovanotas Vyčio kryžiaus 2 laipsnio ordinu [17, p. 261].

Laurinaitis Jonas Martynas (1894 02 01 Šiaulių aps., Aleknaičių k. – 1966 09 25 Čikagoje), pulkininkas leitenantas. 1915 m. baigė Veiverių pedagoginius kursus, 1916 m. – Maskvos karo mokyklą, kovojo Galicijos fronte, sužeistas, 1917 m. baigė Oranienbaumo karo mokyklą. 1917 m. išrinktas Lietuvių karių sąjungos pirmininku (Petrograde). Išgavo iš N. Krylenkos (praporščiko, po 1917 m. perversmo bolševikų paskirto vyriausiuoju Rusijos kariuomenės vadu) leidimą steigti Smolensko lietuvių batalioną. 1918 m. tapo Krašto apsaugos ministerijos literatūros komisijos pirmininku, nuo 1920 m. buvo kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyriaus spaudos dalies vedėju. Buvo Krašto apsaugos ministerijos terminologijos komisijos pirmininkas, Karo mokyklos lietuvių kalbos lektorius. 1941–1944 m. – MA Lietuvių kalbos instituto vyr. asistentas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1949 m. atvyko į JAV.

Nepriklausomybės metais aktyviai veikė Žurnalistų ir rašytojų, Lietuvių kalbos, Lietuvių–latvių draugijose. 1920–1922 m. redagavo „Kariškių žodį“ ir „Karį“, 1921 m. – „Mūsų žinyną“. Lietuvių kalbos, jos terminijos ir karo istorijos klausimais rašė periodikoje. Išleido karo istorijos knygų, su kitais – „Lietuvių kalbos vadovą“ (JAV, 1950), išvertė „Latvijos istoriją“ (1927) [17, p. 284; 30, p. 336].

Leonavičius Jonas (g. 1910 08 01 Trakų aps., Jiezno vlsč., Škėvonių k.), žurnalistas. 1930 m. baigė Prienų „Žiburio“ gimnaziją, 1932 m. – Karo mokyklą, 1932–1936 m. studijavo teisę VDU (baigė 1942 m.). Dirbo „Lietuvos aide“, Eltoje, Vidaus reikalų ministerijoje. 1940 07 13–1941 06 23 bolševikų kalintas Marijampolėje. 1941 07 paskirtas Vilniaus radiofono direktoriumi, studijavo VU Humanitarinių mokslų fakultete, nuo 1943 11 – „Lietuvių archyvo“ vyr. redaktorius. Pasitraukęs iš Lietuvos, studijavo Insbruko universitete Valstybės mokslų ir filosofijos fakultete, redagavo „Studentų rūpesčius“. 1949 m. atvyko į JAV, apsigyveno Klivlande. Aktyviai dalyvavo JAV lietuvių veikloje, rašė „Naujienuose“, „Keleivyje“. Slapyvardės: Jo Leo, M. Drabius, dr. Kęstutis Kernuvis ir kt. Likimas nežinomas [17, p. 460].

Lesauskis Pranas (1900 11 17 Telšių aps., Tverų vlsč., Žeberių k. – 1942 11 27 Rusijoje, Gorkio (dab. Nižnij Novgorodo) sr., Suchobezvodnojės lageryje), generalinio štabo pulkininkas, matematikas, vadybos specialistas. Tėvas buvo pasiturintis, bet griežtų patriarchalinių pažiūrų ūkininkas, todėl priešinosi sūnaus norui mokytis – o kas gi žemę dirbs? Nežadėjo paramos ir dėdė, aukšto

rango dvasininkas Juozapas Lesauskis, nes sūnėnas nenorėjo tapti kunigu. Tačiau žemaitiškas užsispyrimas davė vaisių: gana sunkiai baigęs Telšių gimnazijos 5 klases (tekdavo skaityti vadovėlius net ariant), P. Lesauskis 1920 m. rudenį paliko tėvo namus ir įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Lapkričio mėn. tapo Karo mokyklos artilerijos specialybės kariūnu. Artileriją pasirinko dėl to, kad čia buvo dėstoma matematika, kurią labai mėgo. 1921 m. baigė Karo mokyklą, o 1922 m. eksternu – gimnaziją ir įstojo į LU matematikos ir gamtos fakultetą. Studijavo kartu tarnaudamas artilerijoje. 1927 m. įgijo fizikos specialybę, apgynė diplominį darbą „Kristalų savybės ir jų auginimas“, kuris buvo įvertintas „labai gerai“ (vad. prof. I. Končius). Tų pačių metų rudenį buvo komandiruotas į Italiją, Turino aukštąją artilerijos mokyklą. Ten studijuodamas kartu rašė ir matematikos daktaro disertaciją. Studijas Turine baigė labai gerai, buvo antrasis pagal pažangumą, o disertaciją, kurios tema – „Sviedinių derivacijos teorija“, Karališkojo Romos universiteto matematikos, fizikos ir gamtos mokslų fakultete apgynė puikiai. Darbas buvo įvertintas 105 balais iš 110 galimų. Jau kitais metais sviedinių derivacijos (nukrypimo) teorija Turine imta dėstyti pagal P. Lesauskio pasiūlymus, pateiktus disertacijoje. Italijoje sukūrė ir šeimą. Su būsimąja žmona, J. Tumo-Vaižganto dukterėčia ir augintine Barbora Mėginaite susipažino dar 1924 m. per pirmąją komandiruotę į Italiją. Tuo metu ji dirbo Lietuvos pasiuntinybėje Romoje. Beje, toji komandiruotė galėjo baigtis tragiškai: pasikrovę Italijoje nupirktus ginklus ir sėkmingai praplaukę Gibraltarą, jūreiviai italai su pirkėjais lietuviais Atlante pateko į audrą, kuri siautė iki kelionės pabaigos Klaipėdoje. Uostai laivo negalėjo įsileisti, todėl įgula ir keleiviai badavo, nes kelionė vietoj 2 savaitių truko keturias.

Vestuvės įvyko 1929 m. vasarą, o 1930– Vytauto Didžiojo metais – gimė sūnus Vytautas. Jo krikštatėviai buvo Lietuvos pasiuntinio Italijoje žmona Eleonora Čarneckienė ir specialiai į Italiją atvykęs J. Tumas-Vaižgantas. Beje, 1933 m. pradžioje jis ir apsigyveno Lesauskių šeimoje, tik, deja, nebeilgam...

Grįžęs į Lietuvą, P. Lesauskis pasinėrė į aktyvią karinę, visuomeninę ir mokslinę veiklą. Jis buvo paskirtas Krašto apsaugos ministerijos Ginklavimosi valdybos balistikos kabineto vedėju, vėliau – studijų ir technikos skyriaus viršininku, o 1936 m. – pačios valdybos viršininku. Tai nebuvo eilinė biurokratinė įstaiga, jos veikla buvo pagrįsta moksliniais tyrinėjimais. Beje, 1922–1926 m. valdybai vadovavo ir prof. Viktoras Biržiška. Bibliotekos vedėju dirbo žymus poliglotas, logikos specialistas K. K. Raičinskis. Daug laiko P. Lesauskis praleisdavo tarny-

binėse komandiruotėse: aplankė beveik visas Europos šalis, JAV, SSRS. Buvo poliglotas – mokėjo anglų, vokiečių, prancūzų, italų, rusų, ispanų, portugalo, švedų, latvių, lenkų, norvegų, olandų ir kt. kalbas. Kalbą išmokdavo per 3 mėnesius ir manė, kad tiems, kas to nesugeba, neverta kalbų mokytis iš viso.

1938 m. P. Lesauskis – jau pulkininkas, apdovanotas Lietuvos, Suomijos, Švedijos ordinais. Šlovės laurai jo nepakeitė: liko demokratiškas, kuklus, darbštus. Nepamiršo savo sunkaus kelio į mokslą, stengėsi padėti gabiems, neturintiems jaunuoliams, nors kartais dėl to tekdavo konfliktuoti su karine vadovybe.

Leimingais 1940 m. likvidavus Lietuvos kariuomenę ir Ginklavimosi valdybą, P. Lesauskis buvo kviečiamas dėstyti į Leningrado (dab. Sankt Peterburgo) artilerijos akademiją, bet pasirinko VDU technologijos fakultetą, kuriam buvo perduota Ginklavimosi valdybos bazė. Tapo prof. P. Slavėno, kuriam kadaise padėjo mokytis anglų kalbos prieš vykstant studijuoti į JAV, padėjėju-adjunktą. Pedagoginis darbas jam nebuvo naujiena, teko anksčiau skaityti paskaitas Socialinių ir politinių mokslų institute, ilgokai dėstyti Karo mokykloje balistiką. Nesunkiai įsitraukė į matematikos katedros veiklą, dalyvavo rengiant pirmą lietuvišką akademinį aukštosios matematikos vadovėlį. 1941 m. sausio 4 d. jam buvo pripažintas profesoriaus vardas, tačiau jis vargu apie tai ar sužinojo, nes sausio 3 d. naktį kartu su 3 buvusiais bendradarbiais Ginklavimosi valdyboje buvo areštuotas. Sudaryta byla dėl netinkamų ginklų pardavimo Ispanijos respublikonams. Ji buvo išlaužta iš piršto, rėmėsi kažkokio darbininko, kurį už vagystę P. Lesauskis atleido iš darbo, melagingais parodymais, bet ar atsispirs pulkininkas profesorius prieš „proletariato diktatūrą“. 1958 m. balandžio 28 d., praėjus 16 metų po mirties, P. Lesauskis buvo reabilituotas. Yra dvi mirties versijos: pagal vieną, jis miręs nuo visiško išsekimo, pagal kitą – mirtinai sužalotas griūvančio medžio kertant mišką.

Nepriklausomoje Lietuvoje P. Lesauskis buvo renkamas Karininkų ramovės valdybos sekretoriumi, turto valdytoju, Karo muziejaus kolegijos nariu, karo mokslų žurnalo „Mūsų žinynas“ redkolegijos nariu. Aktyviai dalyvavo Lietuvos matematikos ir fizikos mokytojų draugijos prie Gamtininkų draugijos veikloje, skaitė jos renginiuose keletą pranešimų, „Gamtos“ žurnale paskelbė du teorinius matematinius straipsnius. Vėliau matematiką nustelbė vadyba: 1938 m. kartu su inž. V. Graičiūnu, prof. J. Šimkumi, dr. V. Juodeika ir kitais įkūrė mokslinę vadybos draugiją, skirtą F. Teiloro (*Taylor*), A. Fajolio (*Fayol*,

1841–1925) ir kitų šio mokslo klasikų idėjoms propaguoti ir įgyvendinti Lietuvoje. P. Lesauskis buvo išrinktas jos pirmininku. Kartu jis darbavosi 1929 m. įsteigtoje Ekonominių studijų draugijoje, buvo jos vicepirmininkas, taip pat aktyvus „Naujosios Romuvos“ bičiulių klubo narys. Klubas veikė prie to paties pavadinimo žurnalo, reguliariai aptarinėjo aktualias visuomeninio gyvenimo, kultūros, ekonomikos problemas, ieškojo būdų joms spręsti. Žurnale išspausdinti keturi P. Lesauskio straipsniai iš vadybos srities. Jis optimistiškai vertino Lietuvos industrializavimo, eksporto vystymo galimybes.

Daug darbų parašė iš savo pagrindinės srities – balistikos, ginklavimosi. Jie išspausdinti „Lietuviškojoje enciklopedijoje“, italų, prancūzų leidiniuose. Tai rodo aukštą mokslinį jų lygį. Vadyba susidomėjo dar dirbdamas Lietuvos karinėje pramonėje. Lėmė ir tai, kad buvo gabus, skursdamas siekė mokslo, todėl įprato tikslingai planuoti savo veiklą. Jo darbai atspindi šiuolaikines vadybos tendencijas, ypač straipsniai: „Integravimo metodas vadyboje“, „Bendradarbiavimo pradas organizacijoje“, „Vado reikšmė organizacijoje“ [3, p. 170–172; 17, p. 478–479; 51, p. 178–221].

Listopadskis Juozas (1899 Marijampolės aps. – 1971 Kaune), generalinio štabo pulkininkas leitenantas. Baigęs realinės mokyklos 4 klases įstojo į Lietuvos karo mokyklos IV laidą. Baigęs Karo mokyklą, 1921–1926 m. tarnavo 3 pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto pulke. 1925 m. baigė fizinio lavinimo kursus, aktyviai sportavo, vadovavo karių sporto treniruotėms ir varžyboms. 1926–1931 m. tarnavo 1 pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pulke. 1930 m. apdovanotas Vytauto Didžiojo 4 laipsnio ordinu. 1931–1934 m. kapitonas J. Listopadskis mokėsi Aukštuosiuose karininkų kursuose, juos baigė ir buvo pakeltas generalinio štabo majoru ir buvo paskirtas 3 pėstininkų divizijos štabo žvalgybos skyriaus viršininku (Šiauliuose). Po vienerių metų stažuojęs 8 pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vaidoto pulke (Kaune) pakeltas į generalinio štabo pulkininkus leitenantus ir paskirtas 6-ojo pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margirio pulko bataliono vadu (Plungėje), kuris 1939 m. buvo perkeltas į Telšius, įkuriant Telšių įgulą. 1940 03 J. Listopadskis tapo Karo mokyklos kariūnų bataliono vadu. Grįžtant visai mokyklai iš Švenčionėlių poligono buvo sužinota apie sovietinę okupaciją. J. Listopadskis skiriamas 5-ojo pėstininkų pulko vadu. 1941 06 21 ėmė mokytis Frunzės karo akademijoje Maskvoje. 1941 11 11 akademija po evakuacijos atvyko į Taškent-

tą. Baigęs mokymą, tapo akademijos dėstytoju. 1943 04 kartu su akademija grįžo į Maskvą. 1944 08 04 J. Listopadskis buvo paskirtas Raudonosios armijos 50-osios lietuviškosios pėstininkų atsargos divizijos štabo viršininku. Į ją buvo siunčiami iš „išvadautos“ Lietuvos sugaudyti lietuviai. Divizija stovėjo Jarcevo sr., buvo labai blogai aprūpinama. Kariai gyveno pusbadžiu, blogomis sąlygomis. Po ilgų apeliacijų į marionetinę Lietuvos SSR vyriausybę divizija buvo perkelta į Lietuvą. Materialinis aprūpinimas ir čia nepagerėjo. Kareiviai masiškai ėmė dezertyruoti, dauguma su ginklais, ir stojo į partizanų eiles. J. Listopadskis vos išvengė arešto, bandant apkaltinti jį dėl karių dezertyravimo. Buvo perkeltas į 16-ąją lietuviškąją diviziją, paskirtas jos vado gen. A. Urbšo pavaduotoju. Teko kautis su vokiečiais „Kuršo katile“. 1945 m. J. Listopadskis pradėjo dirbti Kauno universiteto karinio rengimo katedros viršininku. Dėl nesutarimų su rusais dėstytojais, kuriuos visokeriopai rėmė Pabaltijo karinė apygarda, maždaug po metų iš viršininko pareigų atleistas, tapo vyr. dėstytoju. Nesutarimai tęsėsi, tad 1951 m. perėjo į LŽŪA karinę katedrą vyr. dėstytoju. Vėl dėl įvairių skundų teko patirti daugelį nemalonumų iš „vyresniųjų brolių“. 1956 m. vasaros pabaigoje absoliuti dauguma lietuvių karininkų iš aukštųjų mokyklų karinių katedrų buvo atleisti. Gavo invalidumo pensiją. Parašė anti-sovietinę atsiminimų knygą „Laisvės ir vergijos metai“ (1960), kuri išleista tik atkūrus nepriklausomybę (1993) [36].

Musteikis Kazys (1894 11 22 Utenos aps., Tauragnų vlsč., Stučių k. – 1977 06 06 Čikagoje, JAV), brigados generolas. 1915 m. baigė Oranienbaumo karo mokyklą, kovėsi Austrijos fronte. 1918 m. buvo Atskirojo lietuvių bataliono Rovne vado adjutantas. 1918 m. įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Kovojo su lenkais, apdovanotas Vyčio kryžiaus ordinu. 1924–1928 m. studijavo Vienos aukštojoje prekybos mokykloje. Po jos baigimo grįžo į kariuomenę, dirbo Karo mokyklos inspektoriumi. 1930–1932 m. studijavo Belgijos generalinio štabo akademijoje Briuselyje, po jos baigimo dirbo generaliniame štabe, 1934–1938 m. – Karo mokyklos viršininkas, gavo generolo laipsnį. 1938–1940 m. – krašto apsaugos ministras, priešinosi sovietų ultimatumo priėmimui. 1940 06 pasitraukė į Vokietiją. 1942–1944 m. dirbo prekybos sistemoje Kaune. 1944 m. vėl pasitraukė į Vokietiją, 1949 m. apsigyveno JAV. Čia išleido „Prisiminimų fragmentus“ (1970). Nepriklausomybės metais aktyviai bendradarbiavo spaudoje [7, p. 244–251; 18, p. 424; 31, p. 417; 41, p. 46; 55, p. 159].

Nagius-Nagevičius Vladas (1881 06 17 Kretingoje – 1954 09 15 JAV, Klivlande), medicinos tarnybos generolas leitenantas, archeologas. Mokėsi Palangos progimnazijoje, iš jos pašalintas už atsisakymą dalyvauti pravoslavų pamaldose. Gimnaziją baigė Rygoje, ten priklausė slaptam lietuvių moksleivių būreliui. Su K. Bieliniumi ir kitais išsikovojo teisę į lietuviškus pamokslus katalikų bažnyčioje Rygoje. Studijavo Archeologijos institute (baigė 1904 m.) ir Karo medicinos akademijoje (baigė 1910 m.) Sankt Peterburge. Studijuodamas dalyvavo 1905 m. revoliucijoje, Didžiajame Vilniaus seime. Platindamas jo nutarimus, 1905 m. Kretingoje buvo suimtas, kalintas Šiauliuose ir Kaune. 1906 m. adv. V. Stašinskio ir Karo medicinos akademijos prof. I. Pavlovo pastangomis amnestuotas. Studijų metais priklausė slaptai Lietuvių studentų draugijai. 1908 m. akademijoje įkūrė jos padalinį – slaptą lietuvių medikų korporaciją „*Fraternitas Lithuanica*“, kuri jo pastangomis vėliau Lietuvoje išaugo į gausią medikų organizaciją. Baigęs akademiją, tarnavo Baltijos laivyno karo gydytoju karo laivuose „*Chrabryj*“ ir „*Slava*“. 1917 m. Lietuvių seime Sankt Peterburge atstovavo Helsinkio lietuviams kariams ir aktyviai palaikė Lietuvos nepriklausomybės idėją. 1917 m. persikėlė į Juodosios jūros laivyną, būrė lietuvius – karo pabėgėlius Kryme. Iš Krymo į Lietuvą grįžo 1918 08, tų metų pabaigoje įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę (tapo pirmuoju gydytoju savanoriu). 1918 m. pabaigoje paskirtas Apsaugos ministerijos Karo sanitarijos skyriaus viršininku. Susirgęs liko lenkų okupuotame Vilniuje. Pasveikęs atvyko į Kauną ir vėl paskirtas Karo sanitarijos skyriaus viršininku (1919 12 19). Vadovavo šiai tarnybai iki 1940 06. Subūrė gerus gydytojus, sukūrė gerą materialinę bazę. Sumaniai panaudojo užsienio karinę pagalbą. Dalyvavo karo medicinos kongresuose Madride (1933), Briuselyje (1935). 1920 05 20 gavo generolo leitenanto laipsnį.

1920 m. ėmėsi organizuoti Karo muziejų ir jam iki 1940 m. vadovavo. 1924 m. įsteigė ir iki 1940 m. pirmininkavo Karo invalidams šelpti komitetui, daug padėjo invalidams įsitvirtinant gyvenime. 1922 m. įsteigė Lietuvos karininkų ramovę, 1923 m. – Lietuvos jūrininkų sąjungą, buvo jos pirmininkas, 1923–1925 m. – Kauno jūrininkų mokyklos steigėjas. Aktyviai veikė Lietuvių–suomių (–latvių, –estų) draugijose (buvo steigėjas, pirmininkavo), Šaulių sąjungoje, Gyvulių globos, Lietuvai pagražinti draugijose, valstybinėje archeologinėje ir archyvų tvarkymo komisijose.

Dalyvavo Rygos (1930), Londono (1932), ir Oslo (1936) archeologų kongresuose. 1938 m. aplankė Afrikos lietuvius. 1933 m. Latvijos mokslų akade-

mija V. Nagių-Nagevičių išrinko nariu korespondentu.

Archeologija V. Nagius-Nagevičius iš pradžių užsiiminėjo atostogų metu. 1905, 1908 ir 1909 m. tyrinėjo kapinynus Kretingos apskrityje: Pryšmančiuose, Kiauleikiuose, Kartenoje, Mockaičiuose, Skomantuose, Norgėluose ir kt. Tyrinėjimų medžiaga perduota į Ermitažą (Sankt Peterburgas) ir į Lietuvos mokslo draugijos muziejų (Vilnius), paskelbta „Senovėje“ (I d., 1935). Nepriklausomoje Lietuvoje atliko 3 didelio masto tyrimus: 1923 m. tyrinėjo Pryšmančių kapinyną, 1930–1932 m. – Apuolės piliakalnį, 1933–1934 m. – [pilties piliakalnį. Medžiaga perduota Karo muziejui, paskelbta Rygoje ir Lietuvoje.

II pasaulinio karo metu prisidėjo prie P. Plechavičiaus rinktinės organizavimo. Pasitraukė į Vokietiją, vėliau atvyko į JAV [7, p. 84–92; 18, p. 478–480; 41, p. 77; 47, p. 658; 55, p. 174–175].

Narušis Simas (g. 1899 03 13 Šakių aps., Kidulių vlsč., Karališkių k. – 1969 12 23 Sidnėjuje (Australija)), majoras. 1927 m. baigė Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos suaugusiųjų gimnazijos 7 klases Kaune ir 1930–1931 m. studijavo VDU Teisių fakultete. Į Lietuvos kariuomenę savanoriu stojo 1919 05 ir tarnavo visą Nepriklausomybės laikotarpį. Nuo 1929 m. buvo vyr. štabo spaudos ir švietimo skyriaus bendrosios dalies vedėjas. Yra rašęs „Mūsų žinyne“, „Karde“, „Trimite“, „Židinyje“ ir kt. Nuo 1948 m. gyveno Australijoje, nuo 1965 m. – Australijos lietuvių bendruomenės krašto valdybos pirmininkas [30, p. 404–405; 31, p. 420].

Noreika Jonas – Generolas Vėtra (1910 10 21 dab. Pakruojis raj., Šukionių k. – 1947 02 26 Vilniuje), kapitonas, teisininkas. Baigęs gimtojo kaimo pradžios mokyklą, 1921–1929 m. lankė Šiaulių berniukų gimnaziją. Gavęs brandos atestatą, 1929–1931 m. mokėsi Karo mokykloje Kaune. Nuo 1931 01 25 tarnavo Klaipėdoje, 7-ajame Lietuvos didžiojo kunigaikščio Butigeidžio pulke. 1934–1938 m. studijavo teisę VDU. Apgynęs diplominį darbą „Bausmės karinės prievolės įstatyme“, dirbo kariuomenės teismo sekretoriumi, turėjo karinį kapitono laipsnį. Rusams okupavus Lietuvą, atleistas iš kariuomenės, gyveno netoli Skuodo, žmonos tėviškėje. Tapo vienu rezistencijos vadovų Žemaitijoje. Turėjo gerų ryšių su Lietuvos aktyvistų frontu (LAF), spausdino pogrindžio spaudą. Prasidėjus karui dalyvavo Birželio sukilime, vadovavo Telšių apskrities LAFui. Nuo 1941 m. rugpjūčio iki 1943 m. vasario mėn. buvo

Šiaulių apskrities viršininkas. Per jį buvo gautas Šiaulių apygardos vokiečių karinės vadovybės leidimas įkurti Šiauliuose Meno ir mokslo centrą. Centras pakeitė vokiečių uždraustų visuomeninių organizacijų veiklą. Jis leido „Varpų“ almanachą, organizavo įvairius kultūrinius renginius, stiprinančius gyventojų tautinį orumą. J. Noreika įsitraukė į rezistencinę veiklą, vadovavo pagrindinei veiklai Šiaulių ir Mažeikių apskrityse. Vieną 1943 m. vasario dieną iškviečiamas į Šiaulių apygardos komisariatą ir jam pranešama, kad už vokiečių įsakymų nevykdymą (priešinosi lietuvių mobilizacijai į vokiečių kariuomenę ir SS lietuviškojo dalinio kūrimui) ir tendencingo straipsnio paskelbimą atleidžiamas iš apskrities viršininko pareigų ir areštuojamas. Tarpininkaujant inteligentijos atstovams, davęs pasižadėjimą niekur neišvykti iš Šiaulių, paleistas iš Šiaulių kalėjimo. Tačiau kovo mėn. vėl suimamas ir kartu su grupe inteligentų išvežamas į Štuthofą koncentracijos stovyklą. Nemažai kalinių mirė iš bado (kalinio maisto davinys buvo itin mažas). Jie sirgo įvairiomis ligomis. Nepaisant tokių sąlygų, lietuviai ėmė burtis. B. Sruoga subūrė literatų grupę „Aitvaras“, joje buvo skaitomi kūrybiniai bandymai, J. Noreika lageryje parašė novelę. Barake įsikūrė Štuthofą „akademija“, kuriai vadovavo prof. V. Jurgutis, padedamas J. Noreikos. „Akademijoje“ skaitomos paskaitos įvairiomis temomis, kai kurie kaliniai pradėjo mokytis anglų kalbos arba tobulinti jos įgūdžius (J. Noreika mokėjo anglų, vokiečių, rusų, lenkų k.). Susirgus V. Jurgučiai šiltine, J. Noreika uoliai jį slaugė ir pats užsikrėtė šia liga. 1945 m. kovo mėn. rusų armija išlaisvino kalinius. Jis turėjo galimybių pasitraukti į Vakarus, tuo labiau kad ten buvo žmona su dukterimi. Dar stovykloje kalbėjo vienam draugui apie būsimą situaciją Lietuvoje: „Visi nepasitrauks. Didesnė dalis kentės ir kovos. Kodėl mes turėtume bėgti? Ne, mes turime būti kartu. Kartu kentėt, kovot ir, jei reikės, mirt“. „Pasiimsiu saują žemės, apsikabinsiu akmenį ir mirsiu Lietuvoje“, – sukonkretino savo nuostata, kai reikėjo rinktis: tėvynė ir mirtis arba gyvenimas savanoriškoje tremtyje. Kapitonas pasirinko tėvynę. Karui besibaigiant, rusai jį prievarta mobilizavo į kariuomenę. Demobilizuotas lapkričio mėn. grįžo į Vilnių, įsidarbino MA juriskonsultu, vos grįžęs pradėjo burti rezistentus, antitarybiškai nusiteikusius asmenis. 1946 m. sausio pradžioje kartu su O. Lukauskaite ir S. Gorodeckiu įkuria Lietuvių tautinę tarybą (LTT), kuri turėjo sujungti visas veikiančias pagrindžio organizacijas, parengti Lietuvos valstybės atkūrimo struktūras. Tarybai priklausė ir ginkluotųjų pajėgų vyriausioji vadovybė (LG-PVV). J. Noreika buvo šių organizacijų vadovas, pasirašinėjo „Generolas Vėtra“.

1946 m. kovo mėn. O. Lukauskaitės bute buvo suimtas. Per tardymą daugelį kaltinimų prisiėmė sau, manydamas taip palengvinti kitų suimtųjų padėtį, bet tuo apsunkino jų ir savo likimą. Tardytojui pareiškė: „Aš esu karininkas, savo tautai daviau priesaiką. Nesvarbu, koks tas priešas būtų – rudas, baltas ar raudonas, kol mano gyslomis teka lietuviškas kraujas, aš privalau priesaiką vykdyti, ginti savo Tėvynę, kovoti už ją“. Kategoriškai atsisakė rašyti malonės prašymą, kasacinį skundą. „Mano teismas neteisėtas. Esu karo belaisvis. Negaliu būti teisiamas, nes įvykdžiau savo – kario – priesaiką. Prašydamas malonės, pripažįčiau okupantų valdžią“. Telšiuose per teismą, kur buvo nugabentas kaip liudytojas, pasakė Sovietų Sąjungą okupacija, genocidu kaltinančią kalbą. Kai kurie šaltiniai teigia, jog paskutinis pageidavimas buvo labai konkretus: „Aš noriu mirti vasario šešioliktąją“. Noras nebuvo patenkintas. Buvo sušaudytas 1947 m. vasario 26 d. Vilniuje, saugumo komiteto rūsiuose, užkastas Tuskulėnų dvaro parke. 1997 m. perlaidotas Antakalnio kapinėse.

1995 m. jo tėviškėje prie mokyklos, 1997 m. Vilniuje prie MA bibliotekos ir prie Šiaulių apskrities administracijos pastatų sienų pritvirtintos memorialinės lentos, o 1999 m. tėviškėje atidengtas paminklas.

Nepriklausomos Lietuvos metais bendradarbiavo „Lietuvos aide“, „Karyje“, „Karde“, redagavo „Kariūną“, periodikoje paskelbė apybraižų, apsakymų („Išpirkta kaltė“, „Laimė“, „Tėvas mirė“, „Ant Nėries kranto“, „Jau no kareivio dienos“ ir kt.), apysaką apie nepriklausomybės kovas su bolševikais „Trys velniai“ (1963 m. išleista atskiru leid. Kanadoje). Vienur teigiama, kad parašė dalį romano „Penki broliai“, kurio rankraštį sunaikino saugumas. Kitur – jog 1940 m. buvo sunaikintas jau išspausdinto romano tiražas. Dar kitur – jog užbaigto romano rankraštį 1940 m. išsaugojo Šiauliuose giminaičiai, vėliau perdavė jį išeivijai. 1939 m. laimėjo „Kario“ žurnalo literatūrinę premiją, o 1940 m. už publikuotus kūrinius periodikoje pelnė kariuomenės vado premiją. Išleido publicistikos knygą „Pakelk galvą, lietuvi!“ (1933) [2; 19, p. 409; 35, p. 359; 49, p. 329–331].

Papečkys Juozas (1890 01 01 Marijampolės aps., Šunskų vlsč., Puskepurių k. – 1942 11 04 Sverdlovske), teisininkas, pulkininkas leitenantas. Mokėsi Marijampolės gimnazijoje, su P. Klimu leido slaptą laikraštėlį „Mokinių draugas“, už tai 1908 m. buvo suimtas, 6 mėn. kalintas Kalvarijoje. Gimnaziją baigė 1910 m., studijavo Maskvos universitete teisę (baigė apie 1916 m.). Buvo Lietuvių studentų

draugijos valdybos Maskvoje, 1911–1912 m. – „Aušrinės“ žurnalo redakcinės kolegijos narys. Mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, baigė Aleksejaus karo mokyklą, tarnavo 85 pėstininkų pulke. Po bolševikinio perversmo iš kariuomenės pasitraukė, Šiaurės Kaukaze dirbo lietuvių karo pabėgėlių komitete. 1919 m. pradžioje mobilizuotas į A. Denikino armiją. 1919 m. pabaigoje grįžo į Lietuvą ir tapo kariuomenės teismo valstybės gynėjo padėjėju. POW byloje palaikė valstybės kaltinimą. 1921 m. paskirtas krašto apsaugos ministerijos juriskonsultu, 1922 m. – krašto apsaugos ministro padėjėju. 1926 m. M. Sleževičiaus kabinete buvo krašto apsaugos ministras. 1927–1928 m. – advokatas Kaune. 1929 m. paskirtas Valstybės tarybos nariu, nuo 1938 m. – šios tarybos pirmininko pavaduotojas. 1941 m. išvežtas į Sibirą, atskirtas nuo šeimos ir vėliau sušaudytas.

Išleido: „Karo baudžiamasis statutas“ (1922), „Kaltinimo aktas P. O. W. Lietuvoje“ (1936), „Vilniaus problemos esmė“ (1937). Straipsnius ir eilėraščius spaudoje spausdino nuo 1908 m. („Draugijoje“, „Vilniaus žiniose“, „Mokykloje“, „Aušrinėje“, „Sūduvoje“). 1917 m. JAV išėjo jo rinkinys „Eilės – dainos“.

1921–1926 m. J. Papečkys dėstė teisę Karo mokykloje ir aukštesniuosiuose karininkų kursuose.

Dirbdamas valstybės tarnyboje, rengė Malonės įstatymą, baudžiamąjį kodeksą, valstybės tarnybos ir kt. įstatymus. Buvo vienas Šaulių sąjungos steigėjų, dalyvavo Klaipėdos išvadavime, 1925–1926 m. buvo Karo mokslo draugijos pirmininkas, aktyviai dirbo karių ekonominėje bendrovėje, karininkų ramovės seniūnų taryboje, meno kūrėjų ir teisininkų draugijoje, Vilniaus vadavimo sąjungoje.

Apdovanotas Vyčio kryžiaus 2 laipsnio ordinu [20, p. 505–506, 31, p. 446].

Petruitis Jonas (1891 11 07 Šiaulių aps., Radviliškio vlsč., Karčemų k. – 1943 09 28 Kaune), pulkininkas. Baigė Radviliškio pradžios mokyklą, Kauno „Saulės“ mokytojų kursų, Seinų progimnaziją. Besimokydamas Seinuose, kartu dirbo „Šaltinio“ redakcijoje. 1912 m. pašauktas į Rusijos kariuomenę, 1914 m. baigė Tbilisio karo mokyklą. I pasaulinio karo metu visą laiką kovojo Kaukazo fronte su Turkijos kariuomene. 1917 m. gavo kapitono laipsnį. 1918 m. grįžo į Lietuvą, trumpai mokytojavo Šiaulėnų vlsč. Spičių pradžios mokykloje. 1918 12 tapo Šiaulių apskrities milicijos vadu. 1919 02 bolševikų buvo suimtas. Tarpininkaujant Šiaulių miesto teisininkams (S. Lukauskiui ir kt.) paleistas, slapta atvyko į Kauną. 1919 03 07 įstojo į Lietuvos kariuomenę. Kovojo

prieš bolševikus, dalyvavo išvaduojant Panevėžį, Kupiškį, Obelius, Aleksandravėlę. 1919 07 paskiras 3 bataliono (2 pėst. pulke) vadu, 1919 11 22–23 dalyvavo Radviliškio kautynėse su bermontininkais. Vėliau kovėsi su lenkais (ties Druskininkais, Seinais, Giedraičiais). Kurį laiką vadovavo 2 pėstininkų pulkui. 1925 m. baigė Aukštuosius karininkų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursus. 1927 m. paskirtas 2 divizijos vadu. Aktyviai dalyvavo 1926 12 17 perversme. 1927 11 pašalintas iš pareigų dėl reikalavimo sudaryti koalicinę vyriausybę. Gyveno Dauguose, Alytuje. 1940 12 bolševikų areštuotas, sėdėjo Kauno kalėjime, buvo žiauriai tardomas. 1941 06 22 iš kalėjimo išvežtas, prie Červenės (Baltarusijoje) per masinį sušaudymą atsitiktinai išliko gyvas. Grįžęs į Kauną, dėl tardymų praradęs sveikatą mirė nuo plaučių uždegimo.

Apdovanotas dviem Vyčio kryžiaus su kardais ordinais. Daug rašė karinėje spaudoje, taip pat „Ryte“ ir „XX amžiuje“. Parašė atsiminimus „Mūsų žygiai“ (I t., 1935, II t., 1937). Bendra knyga „Laisvę ginant“ jie išėjo ir JAV (1953). Išleido ir knygą „Didysis karas“ (I–III t., 1935–1937). Kalinimą ir žudynes Červenėje aprašė knygoje „Kaip jie mus sušaudė“ (1942, II leid. 1943). Ji išversta į vokiečių bei anglų kalbas [21, p. 413–414].

Raštikis Stasys (1896 09 13 Kuršėnuose – 1985 05 02 Los Andžele, JAV), divizijos generolas. 1909 m. baigė Dūkšto pradžios mokyklą, 1914 m. – Zarasų progimnaziją. 1915 m. savanoriu įstojo į Rusijos kariuomenę, baigęs mokomąją kuopą perkeltas į puskarininkius. Dalyvavo I pasaulinio karo kautynėse Pietų Lietuvoje, Galicijoje. 1917 m. baigė Tbilisio karo mokyklą ir iki karo pabaigos buvo Kaukazo fronte. 1918 m. pavasarį grįžo į Lietuvą ir įstojo į Kauno kunigų seminariją. 1919 m. išstojo iš jos, savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, dalyvavo mūšiuose su lenkų ir bolševikų kariuomenėmis prie Žiežmarių, Vievio, Kietaviškių, Dusėtų, Avilių, Zarasų, Daugpilio. Du kartus sužeistas. Po antro sužeidimo pateko į bolševikų nelaisvę, gulėjo Daugpilio, Velikije Lukų ir Rybinsko karo ligoninėse, kalėjo Tulos konclageryje ir Maskvos kalėjime. 1921 04 kalinių pasikeitimo metu išlaisvintas ir grįžo į Lietuvą. Po kalėjimo buvo nusilpęs, gydėsi Karo ligoninėje Kaune. Pasveikęs tarnavo 5-ajame pėstininkų pulke, vėliau – vyriausiajame štabe. Mokėsi vakarinėje mokytojų profesinės sąjungos gimnazijoje, eksternu išlaikė brandos egzaminus Marijampolės gimnazijoje. 1929 m. baigė LU Teisės fakultetą, 1932 m. – Vokietijos generalinio štabo akademiją, paskirtas 5 pėstininkų pulko vado padėjėju. Kartu

– Aukštųjų karininkų kursų ir Karo mokyklos lektorius. 1933–1934 S. Raštikis – 5 pėstininkų pulko vadas. Vėliau – 3 pėstininkų divizijos štabo viršininkas, generalinio štabo valdybos viršininkas, generalinio štabo viršininkas, 1935 01 01–1940 01 – Lietuvos kariuomenės vadas. Perorganizavo, sumodernino ir perginklavo Lietuvos kariuomenę. Su karinėmis misijomis lankėsi Latvijoje, Lenkijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Anglijoje, Rusijoje. V. Mirono vyriausybėje buvo krašto apsaugos ministras. 1940 01 atleistas iš kariuomenės vado pareigų, 1940 04 23 išėjo į atsargą, o 1940 06 07 vėl grįžo iš jos ir buvo paskirtas Vytauto Didžiojo aukštosios karo mokyklos viršininku. 1940 06 15 buvo paskirtas ministru pirmininku, tačiau, Sovietų Sąjungos vadovybei pasipriešinus, tų pareigų S. Raštikiui eiti neteko. Po sovietinės okupacijos 1940 m. jis buvo nuolat sekamas. Vengdamas arešto pabėgo į Vokietiją. Jo žmona mokytoja Elena Marija Smetonaitė–Raštikienė buvo suimta, o 3 mažametės dukros, tėvai, broliai ir seserys – ištremti į Sibirą. Prasidėjus karui, žmona iš Kauno kalinimo buvo išvaduota. S. Raštikis 1941 06 23 tapo Lietuvos laikinosios vyriausybės krašto apsaugos ministru. Šią vyriausybę likvidavus, jam buvo siūlytos Lietuvos tarybos pirmininko, vėliau – pirmojo generalinio tarėjo, dar vėliau – lietuvių legiono (hitlerinėje kariuomenėje) vado pareigos. S. Raštikis visų jų atsisakė, dirbo Vytauto Didžiojo karo muziejuje. 1944 m. su žmona pasitraukė į Vokietiją, 1949 m. atvyko į JAV. 1951–1952 m. dėstė rusų kalbą Syrakjaus universitete, nuo 1955 m. dirbo JAV kariuomenės kalbų mokykloje.

Apdovanotas Vyčio kryžiaus ordinu su kardais ir kt., Lietuvos, Latvijos, Estijos, Suomijos, Švedijos, Lenkijos, Prancūzijos, Anglijos ordinais ir medaliais, 1939 m. – sidabrinu kardu.

Skaitė daug paskaitų kariams ir visuomenei, nuo 1921 m. aktyviai bendradarbiavo karinėje ir istorinėje periodinėje spaudoje. Aktyviai rašė lietuvių spaudoje ir pasitraukęs į Vakarų, bendradarbiavo ir LE leidyboje. Atskirais leidiniais išėjo: knygos „Lietuvos karo istorijos paskaitos“ (1932), „Tarpininkų tarnyba“ (1933), atsiminimai: „Kovose dėl Lietuvos“ (2 t., 1956–1957), „Ivykiai ir žmonės“ (1972), „Lietuvos likimo keliais“ (1982), 5 kariniai vadovėliai (JAV kariuomenei) [22, p. 525–526; 31, p. 491; 42, p. 335; 48, p. 142; 55, p. 510].

Rėklaitis Mikas (1895 06 06 Alytaus aps., Daugirdėlių k. – 1976 JAV), divizijos generolas. 1915 m. baigė Veiverių mokytojų seminariją, 1916 m. – Maskvos karo mokyklą, kovojo fronte prieš austrus, vokiečius. 1918 m. grįžo į Lietuvą,

buvo Alytaus apskrities milicijos organizatoriumi ir vadu. 1919 m. savanoriu įstojo į 1 pėstininkų pulką, dalyvavo Nepriklausomybės kovose. 1930 m. paskirtas šio pulko vadu, 1935 m. tapo 3 divizijos vadu. Baigė Aukštuosius kariškųjų kursų.

Parašė Lietuvos kariuomenės Statuto I dalies projektą. 1939 m. buvo Lietuvos komisijos derybose su SSRS kariuomenės vadovybe dėl jos įgulių išdėstymo Lietuvoje pirmininkas, 1940 06 lydėjo premjerą V. Merkį į Maskvą, kur aiškinosi dėl tariamų sovietinių karių dingimo Lietuvoje. Bolševikų okupacijos metu suimtas ir kalintas Kaune, bet nespėtas išvežti į SSRS gilumą.

Pasitraukė į JAV, aktyviai dalyvavo lietuvių bendruomenės veikloje.

Apdovanotas Vyčio kryžiaus 1 laipsnio ordinu (su kardais) ir kt. ordinais bei medaliais [7, p. 228–234; 22, p. 98; 30, p. 467].

Ruseckas Petras (1883 07 20 netoli Panemunėlio, Baubliškių k., tuom. Zarasų aps. – 1945 12 08 Kazachijoje, Džezkazgano sr., Prostornensko lageryje), ats. majoras. Augo veikiamas dvarų kultūros. Ieškodamas pragyvenimo šaltinių, būdamas 20 metų atsidūrė Odesoje, dirbo lenkų bibliotekoje, eks-ternu išlaikė 4 klasės egzaminus. Čia begyvendamas apsisprendė tautiškai – subrendo kaip sąmoningas lietuvis. Tuo metu Odesoje gyveno apie 400 lietuvių. Čia buvo ištremti knygnešiai: kun. Juozas Šmulckštys, Juozas Rimša, taip pat Veiverių mokytojų seminarijos auklėtiniai: Juozas Jasaitis, Mečislovas Vasiliauskas ir Juozas Paršaitis. Kartu su jais P. Ruseckas kūrė slaptą draugiją, tapo jos knygnešiu, rūpinosi slaptos spaudos pristatymu į Odesą, jos platinimu. Siūsdavo knygas lietuviams net į Čiornaja Padiną. Nuo 1903 m. pats P. Ruseckas pradėjo bendradarbiauti spaudoje, parašė 1-ąją korespondenciją „Vienybei lietuvininkų“. Sulaukęs 21 metų, P. Ruseckas buvo pašauktas į kariuomenę. Tarnavo Ufoje (Baškirija), dalyvavo kareivių bruzdėjimuose (vyko 1905–1907 m. revoliucija). Už tai P. Ruseckui grėsė karo lauko teismas. Iš kariuomenės pabėgo, su svetimu pasu gyveno Vilniuje. Buvo suimtas, pusmetį kalintas Kalvarijos kalėjime (Suvalkų gub.). Palyginti lengvai ištrūkęs į laisvę, visą savo energiją skyrė Lietuvos valstiečiui sąjungos kūrimui, dirbo „Lietuvos ūkininko“ redakcijoje, daug šiame laikraštyje rašė ir pats.

1908 m. išvyko į Sankt Peterburgą tęsti mokslo, įkliuvo kaip buvęs dezertyras. Iš kalėjimo išėjo 1911 m. pabaigoje, grįžo į Vilnių, 1912 m. ėmė dirbti „Lietuvos žinių“ redakcijoje, aktyviai pats rašė šiame laikraštyje.

I pasaulinio karo metu P. Ruseckas buvo mobilizuotas į kariuomenę, Kijeve baigė karo mokyklą, fronte vadovavo kuopai, pateko į vokiečių nelaisvę. 1918 m. iš jos paleistas, P. Ruseckas stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę, Krašto apsaugos ministerijoje suorganizavo literatūros skyrių ir jam vadovavo. Rašė atsišaukimus dėl savanorių šaukimo, rengė pirmuosius kariuomenės statusus, rūpinosi laikraščių kariams redagavimu ir leidimu. Daug pats rašė krašto gynimo temomis. 1920–1922 m. P. Ruseckas buvo Steigiamojo seimo narys (Valstiečių sąjungos frakcija). Paskui vėl grįžo į kariuomenę, redagavo „Kari“, Bendradarbiavo „Trimite“. 1926 m. išėjo į atsargą, turėdamas majoro laipsnį, tapo Šaulių sąjungos centro valdybos nariu. Buvo Lietuvių–latvių vienybės draugijos valdybos sekretorius, Draugijos užsienio lietuviams remti sekretorius, aktyviai bendradarbiavo „Lietuvos žiniuose“, „Lietuvos ūkininke“, „Karyje“, „Trimite“, „Mūsų žinyne“, „Lietuvos aide“ ir kt. Surinko ir išleido 4 didelius atsiminimų rinkinius: „Baudžiava“ (1936), „Lietuva Didžiajame kare“ (1939), „Knygnešys“, t. 1–2 (1926–1928), „Savanorių žygiai“, t. 1–2 (1937).

1944 12 14 sovietinio saugumo buvo suimtas. Kalintas už tarnavimą savanoriu Lietuvos kariuomenėje, rašymą apie kovas su bolševikais, už vokiečių okupacijos metais paskelbtus straipsnius, smerkiančius bolševizmą. Nubaustas 10 metų kalėjimo, ištvėrė mažiau kaip 1 metus. Kapas nežinomas [22, p. 140; 35, p. 434–435; 42, p. 538; 45; 48, p. 121; 55, p. 589].

Ružancovas-Ružaniec Aleksandras (1893 08 12 Viazmoje, Rusijoje – 1966 07 23 Danvile, Ilinojaus valst., JAV), pulkininkas leitenantas, žymus lietuvių ir gudų bibliografas. Studijavo Maskvos universiteto istorijos ir filologijos fakultete. 1914–1918 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje, baigė karo mokyklą. 1919 m. ėmė vadovauti Lietuvos kariuomenės gudų daliniui, kovėsi su lenkais ir bolševikais, apdovanotas Vyčio kryžiaus ordinu. Lietuvos kariuomenėje tarnavo iki 1940 m., buvo jos ugniagesių inspektoriumi, 1921–1940 m. vadovavo Centrinei kariuomenės bibliotekai. Jo rūpesčiu šios bibliotekos fondai išaugo iki 40 tūkst. tomų. Kariuomenės dalyse suorganizavo 105 bibliotekas, parengė nemaža bibliotekininkų. 1931 m. buvo vienas iš Lietuvos bibliotekininkų draugijos steigėjų, jos centro valdybos narys. Nuo 1928 m. A. Ružancovas buvo dar Bibliografijos instituto reikalų vedėjas. 1922–1929 m. MŽ parengdavo „Karo literatūros rodyklę“, 1928–1930 m. „Bibliografijos žiniuose“ paskelbė to meto periodinės spaudos bibliografiją, 1928–1940 m. parengdavo spaudai „Biblio-

grafijos žinias“. Parengė „Spaudos fondo“ knygų katalogą (su V. Ruzgu, 1928–1930), „Centrinės kariuomenės bibliotekos katalogas“ (su P. Petrausku, 1933–1938). Sudarė daugelio periodinių leidinių („Mūsų žinyno“, „Švietimo darbo“ ir kt.) rodykles. Paskelbė straipsnių iš Lietuvos kariuomenės bibliotekų istorijos, 1831 ir 1863 m. sukilimų įvykių Kaune. Rašė savivaldybių veiklos, ugniagesybos klausimais. 1944 m. pasitraukęs į Vokietiją, A. Ružancovas jau 1945 m. suorganizavo Lietuvių bibliografijos tarnybą, rinko lietuviškus leidinius, kurie iki 1950 m. buvo saugomi Lietuvos archyve Čikagoje, o po to buvo perkelti į Pasaulio lietuvių archyvą Čikagoje. Nuo 1948 m. rengė spaudai bibliografinį biuletinį „Knygų lentyna“ (parengė 142 numerius, iš viso aprašė apie 16 tūkst. JAV lietuvių knygų bei straipsnių). Tiek Lietuvoje, tiek užsienyje aktyviai dirbo ir gūdų bibliografijos srityje [23, p. 231; 28 p. 475; 44, p. 141; 48, p. 141].

Skorupskis Vladas (1895 09 26 Ukmergės aps., Širvintų vlsč., Šniponių k. – 1961 05 20 Vid. Azijoje), generalinio štabo pulkininkas. Baigęs Vilniaus gimnaziją, 1914 m. buvo mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. Kaukaze baigė karo mokyklą. Kariavo vokiečių ir turkų frontuose. 1918 m. Kaukaze kovojo prieš bolševikus. 1918 m., turėdamas kapitono laipsnį, grįžo į Lietuvą ir stojo į ją savanorių Vilniuje į 1 pėstininkų pulką. Kovėsi su bolševikais ties Kurkliais, Utena, Daugailiais, Zarasais (čia jau kaip 1 pėstininkų pulko vadas). Apdovanotas už šias kovas Vyčio kryžiaus ordinu. Vadovaudamas šiam pulkui, kovojo su bermontininkais, užėmė Radviliškį. Už tai apdovanotas Vyčio kryžiaus ordinu su kardais ir įrašu „Už Radviliškį“ (vienintelis toks ordinas Lietuvoje). Kovėsi ir su lenkais. 1921 m. baigė Aukštuosius karininkų kursus. 1924–1926 m. studijavo Prahos karo akademijoje, kurią baigęs buvo paskirtas Aukštųjų karininkų kursų mokymo dalies vedėju. Aktyvus 1926 m. gruodžio perversmo dalyvis. Kurį laiką buvo karo atašė Italijoje ir Prancūzijoje. Apie 1930 m. išėjo į atsargą. Gyveno Širvintų vlsč., Peliškių vns., rašė straipsnius ir knygas iš Lietuvos laisvės kovų istorijos: „*La resurrection d'un peuple 1918–1927*“ (prancūzų k., 1930 – „Tautos prisikėlimas 1918–1927“), „Per aukas ir pasišventimą laimėjome“ (1933), „Už Lietuvos laisvę 1914–1934 m.“ (1934), „Drąsa – laimėjimo pagrindas“ (1936). 1940–1941 m. kalintas sunkiųjų darbų kalėjime Kaune, prasidėjęs karui, iš jo išvaduotas. Vėl sovietų suimtas Peliškių vns. 1945 04 03. Išvežtas į Karagandos lagerius. 1955 04 03 išleistas be teisės grįžti į Lietuvą. Mirė tremtyje [1, p. 164–176, 472; 24, p. 75].

Skučas Kazys (1894 03 15 Marijampolės aps., Mauručių k. – 1941 Maskvoje, Butyrkų kalėjime), brigados generolas. 1912 m. baigė Veiverių mokytojų seminariją, mokytojo Lietuvoje. 1914 m. įstojo į Sankt Peterburgo mokytojų institutą. 1915 m. buvo pašauktas į Rusijos kariuomenę, baigė Čiugujevo karo mokyklą. Kovėsi Rumunijos fronte. 1918 06 grįžo į Lietuvą. Organizavo Alytaus apskrities miliciją. 1919 01 15 įstojo į 1 pėstininkų pulką, buvo Alytaus, Marijampolės miestų ir apskričių komendantas. 1921 m. tapo 10-ojo pėstininkų pulko vadu. 1924 m. baigė Aukštuosius karininkų kursus, paskirtas į generalinį štabą. Buvo pirmasis „Kardo“ redaktorius. Dėstė karininkų kursuose, buvo Kauno miesto ir apskrities komendantas, 2-osios pėstininkų divizijos vadas, Kauno įgulos viršininkas. 1930–1934 m. – karininkų ramovės pirmininkas. 1934–1938 m. – karo atašė Maskvoje. 1938–1939 m. – Lietuvos karo mokyklos viršininkas, 1939 02 16 gavo brigados generolo laipsnį. Greitai išėjęs į atsargą, buvo paskutinių dviejų Lietuvos vyriausybių vidaus reikalų ministras. Sovietų 1940 06 16 suimtas ir sušaudytas [7, p. 252–260; 24, p. 101–102; 43, p. 233; 56, p. 33].

Slizys Jonas (g. apie 1899 Utenos aps., Anykščių vlsč.), pulkininkas leitenantas, teisininkas. Stojęs savanoriu į Lietuvos kariuomenę, baigė Karo mokyklos II-ją laidą (1919 12 16) ir buvo paskirtas į 5-ąjį pėstininkų pulką, dalyvavo kovose prieš lenkus. VDU baigė Teisės fakultetą. Nuo 1927 m. kelis metus dirbo Krašto apsaugos ministerijos kanceliarijos viršininku, buvo šios ministerijos juriskonsultas. 1937 01 – 1938 11 buvo „Kario“ redaktorius. Bendradarbiavo karinėje periodikoje, išleido knygą „Mūsų kūrimosi pirmosios dienos“ (1938). Likimas nežinomas [24, p. 145].

Stanevičius-Staneika (Stanys) Vytautas (g. 1913 11 29 Šiaulių aps.). 1929 m. baigė Joniškio progimnaziją, 1933 m. – Šiaulių gimnaziją, vėliau baigė Karo mokyklą ir tarnavo karininku. Vokiečių okupacijos metais – Savitarpio pagalbos organizacijos darbuotojas, dalyvavo pagrindinėje veikloje, už tai 1945 03 suimtas, kalintas Štuthofio konclageryje. 1953–1956 m. Čikagoje redagavo „Laisvąją Lietuvą“. Likimas nežinomas [24, p. 434].

Stankaitis Mečys (1898–1943 Norilsko lag.), generalinio štabo pulkininkas leitenantas. Baigė Karo mokyklos II laidą (1919 12 16) ir dalyvavo Nepriklausomybės kovose. 1929 m. dvejiems metams išsiųstas specializuotis į

Čekoslovakiją, 1931 m. baigė jos karo akademiją. Ilgą laiką dirbo kariuomenės štabe ir dėstė Karo mokykloje. Rašė „Mūsų žinyne“. 1941 06 ištremtas į SSRS [24, p. 444].

Steponaitis Vytautas (1893 03 24 Sintautuose – 1957 10 12 Kaune), pulkininkas leitenantas. Mokėsi Sintautų pradinėje mokykloje. 1914 m. baigė Kauno prekybos mokyklą ir įstojo į Maskvos prekybos institutą studijuoti ekonomikos (vėliau šią specialybę baigė VDU). 1916 m. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, baigė Odesos karo mokyklą, tarnavo Vidurinėje Azijoje. 1918 m. grįžo į Lietuvą, buvo mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę ir 1919 m. gegužės mėn. buvo paskirtas į kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyrių (1927–1940 m. – jo viršininkas). Redagavo „Kariškių žodį“ (1919–1920), „Mūsų žinyną“ (1921–1923 ir 1925–1932), „Karo archyvą“ (1925–1940), „Lietuvos ūkį“ (1921–1923). Apdovanotas Vyčio kryžiaus ordinu. Nuo 1940 m. dirbo Centrinėje valstybinėje bibliotekoje, 1941–1944 m. jos direktorius. 1941–1943 m. kartu redagavo „Bibliografijos žinias“, pokaryje dirbo bibliografu Knygų rūmuose.

Aktyviai bendradarbiavo karinėje ir ekonominėje periodinėje spaudoje, išleido bibliografinių ir istorinių apžvalgų. Buvo bibliofilas, 1930 m. drauge su M. Urbšiene įsteigė garsiąją XXVII knygos mėgėjų draugiją. Aktyviai bendradarbiavo su prof. V. Biržiška nustatant senųjų lietuviškų knygų metrikas. Visą savo didelę biblioteką (apie 20 000 t.) paliko Kauno miestui [24, p. 497–498].

Šarauskas Juozas (apie 1893 Kėdainių aps., Baisogalos vlsč., Kamariškių vns. – 1941 06 26 Červenėje, Baltarusija), pulkininkas. 1914 m. studijavo geodeziją Kijevo universitete, tais pačiais metais mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1915 m. kovojo su vokiečiais Vilniaus ir Gardino apylinkėse, sužeistas. Po to baigė pėstininkų karo mokyklą. 1917 m. buvo Lietuvos seimo Sankt Peterburge atstovas, vėliau lankėsi Voroneže, kur su kitais kūrė terminus ir komandas, būtinas Lietuvos kariuomenei. Po to įstojo į Vitebsko lietuvių batalioną. Išformavus jį, 1918 m. grįžo į Lietuvą. Organizavo valsčių savivaldybes Kėdainių apskrityje, o 1918 12 28 m. su broliais: Mykolu (ūkininku), Broniumi (ats. kpt.) ir Vincu (ats. ltn.) įstojo savanoriais į Lietuvos kariuomenę. 1918 12 31 paskirtas Kėdainių apskrities apsaugos viršininku, sutelkė apie 80 savanorių. 1918 02 07–08 su jais atrėmė bolševikus, puolusius Kėdainius. Už tai

vėliau apdovanotas Vyčio kryžiaus (su kardais) 5 laipsnio ordinu. 1919 03 20 paskirtas Kėdainių srities karo komendantu. Vėliau dirbo kariuomenės štabe, Šaulių sąjungoje. 1929–1940 m. – kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas. Labai rūpinosi karinės periodinės spaudos tobulinimu ir platinimu. 1935–1940 m. buvo Lietuvos skautų sąjungos vyr. skautininkas, organizavo stovyklas, ekskursijas, paskaitas ir kt. renginius. Rūpinosi Vytauto Didžiojo karo muziejaus statyba, ekspozicijų įrengimu. 1940 m., po sovietinės okupacijos, iš darbo atleistas, 1941 m. NKVD suimtas, kalintas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime. Kilus karui, 1941 06 23 išvežtas į Minsko kalėjimą, iš ten su kitais nuvarytas į Červenę ir 1941 06 26 sušaudytas.

Nepriklausomybės metais bendradarbiavo „Savanoryje“, „Karyje“, „Lietuvos aide“, „Skautų aide“ ir kt. leidiniuose [25, p. 348–349].

Šepetys Jonas (g. 1901 10 09 Biržų aps., Papilio vlsč., Kučgalio k.), generalinio štabo pulkininkas leitenantas. Mokėsi Biržuose, gimnaziją baigė Kaune 1931 m. 1920 09 ėmė tarnauti Lietuvos kariuomenėje, 1921 12 18 baigė Karo mokyklą. Tarnavo 9-ajame pėstininkų pulke. 1928 m. baigė Aukštuosius karo technikos kursus. Po to tarnavo 7-ajame pėstininkų pulke, vėliau – Ryšių batalione. 1937 m. baigė Aukštąją karo mokyklą Kaune ir buvo paskirtas į kariuomenės štabo operacijų skyrių. 1938–1940 m. – Aukštosios karo mokyklos lektorius. 1941 m. pasitraukė į Vokietiją. 1944 m. grįžo į Lietuvą ir tarnavo Vietinėje rinktinėje. Po jos likvidavimo išvyko į Austriją. 1945 m. persikėlė į Vokietiją, 1949 m. emigravo į JAV. Bendradarbiavo karinėje periodinėje spaudoje: „Mūsų žinyne“, „Karyje“, „Karde“. Likimas nežinomas [25, p. 408].

Šešplaukis Ignas (g. 1897 11 29 Šiaulių aps., Linkuvos vlsč., Mikalajūnų k.), pulkininkas leitenantas, karo lakūnas. 1914 m. baigė Mintaujos (Jelgavos) komercinę mokyklą. 1919 m. baigė Lietuvos karo mokyklos II laidą, tarnavo 9-ajame pėstininkų pulke ir dalyvavo kovose už Nepriklausomybę. 1924 m. baigė Aukštuosius karininkų kursus ir perėjo tarnauti į aviaciją, joje tarnavo iki 1940 10 16. Buvo eskadrilės, aviacijos mokyklos mokomosios grupės vadu. 1928 m. išlaikė egzaminus brandos atestatui gauti, iki 1932 m. studijavo VDU Teisių fakultete. Aktyviai rašė karinėje periodinėje spaudoje. 1944 m. pasitraukė į Vakarų, 1949 m. atvyko į JAV, dalyvavo visuomeninėje veikloje. Likimas nežinomas [26, p. 426].

Šimkus Aleksandras (g. 1897 02 Raseinių aps., Kražių vlsč., Vaišviliškių k.), atsargos pulkininkas leitenantas, žurnalistas. Mokėsi Šiauliuose. 1918 m. – Lietuvos savanoris, 1919 07 06 baigė Karo mokyklos I laidą. Tarnavo pėstininkų dalyse, dalyvavo kovose, apdovanotas Vyčio kryžiaus 5 laipsnio ordinu. Baigė VDU Teisių fakultetą, Aukštąją intendantūros mokyklą Čekoslovakijoje. Ilgą laiką dirbo kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriuje, kurį laiką redagavo „Kardą“, 1933–1940 m. – „Mūsų žinyną“. Bendradarbiavo „Karyje“, „Trimite“ ir kt. Likimas nežinomas [25, p. 526–527].

Škirpa Kazys (1895 02 18 Biržų aps., Saločių vlsč., Nemajūnų k. – 1979 08 18 Vašingtone), generalinio štabo pulkininkas, politikas, diplomatas. 1915 m. baigė Mintajos realinę gimnaziją ir ėmė studijuoti Sankt Peterburgo komercijos institute. 1916 m. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, baigė Peterhofo karo mokyklą. Tarnavo Sibiro šaulių pulke Omske. 1917 m. rudenį grįžo į Peterburgą, aktyviai dalyvavo organizuojant lietuvių tautinius kariuomenės dalinius, buvo Lietuvių karių sąjungos įgaliotinis prie Ukrainos vyriausybės. 1918 05 vienas pirmųjų Lietuvos kariuomenės savanorių, parengė ir 1918 10 paskelbė savanorių šaukimo atsišaukimą. Eidamas Vilniaus karo komendantų pareigas, 1919 01 01 Gedimino pilies bokšte su kariais iškėlė tautinę vėliavą. Dalyvavo kautynėse su bolševikais, bermontininkais, lenkais. 1920 m. – Steigiamojo seimo narys (valstiečių liaudininkų frakcija). 1921 m. mokėsi Ciuricho (Šveicarija) Aukštosios technikos instituto kariniame fakultete, 1922 m. – Aukštuosiuose karininkų kursuose Kaune, 1922–1925 m. – Belgijoje, Generalinio štabo akademijoje. Ją baigęs dirbo generalinio štabo II skyriaus viršininku, kartu dėstydamas Aukštuosiuose karininkų kursuose ir Karo mokykloje karo meno bei taktikos dalykus. 1926 m. paskirtas vyr. štabo viršininku. Nepritarė 1926 12 17 perversmui. 1927 06 ėmė dirbti Lietuvos pasiuntinybėje Berlyne, nuo 1928 02 – karo atašė. Juo buvo daugiau kaip 8 metus. Užmezgė daug naudingų pažinčių, kurios padėjo mūsų karininkams tobulintis Vokietijoje. 1937 07 K. Škirpa pasitraukė iš karo tarnybos, paskirtas atstovu Ženevoje prie Tautų Sąjungos, pasiuntinio ir įgalioto ministro titulu. Nors nepritarė Lenkijos ultimatumo priėmimui, 1938 m. jis buvo paskirtas tokioms pačioms pareigoms į Lenkiją, metų pabaigoje toms pačioms pareigoms perkeltas į Berlyną. Bolševikams okupavus Lietuvą, K. Škirpa liko Berlyne ir sudarė Lietuvių aktyvistų fronto branduolį, rengė 1941 06 sukilimą. Po jo Lietuvoje paskelbtas

Lietuvos laikinosios vyriausybės premjeru. Vokiečiai jį izoliavo, išsiuntė į Pietų Vokietiją. 1942 m. rudenį grįžo į Berlyną, 1943 10 trumpai lankėsi Kaune. Palaikė ryšį su rezistencinėmis organizacijomis. 1944 02 05 reicho vyriausybei įteikė memorandumą dėl valdžios Lietuvoje perdavimo į lietuvių rankas, už tai suimtas ir išsiųstas į koncentracijos stovyklą. 1945 m. pateko į Paryžių, 1946 02 persikėlė į Airiją, dėstė rusų kalbą Airijos nacionaliniame universitete Dubline. 1949 11 emigravo į JAV, dirbo Kongreso bibliotekoje Vašingtone, dalyvavo lietuvių veikloje.

1932 m. Savanorių sąjungos suvažiavimas K. Škirpą pripažino pirmuoju Lietuvos savanoriu kūrėju. Apdovanotas Vyčio kryžiaus su kardais ordinu, daugeliu kitų ordinų bei medalių. Rašė periodikoje karinėmis ir politinėmis temomis, JAV išleido knygą „Sukilimas Lietuvos suverenumui atstatyti“ (1975) [26, p. 32–32; 31, p. 576; 43, p. 606; 48, p. 415; 56, p. 210].

Tarassenka Petras (1892 12 07 Ukmergės aps., Balninkų vlsč., Karališkių k. – 1962 05 17 Kaune), pulkininkas, istorikas, rašytojas. Pradinę mokyklą lankė Alantoje, Anykščiuose. 1912 m. baigė Panevėžio mokytojų seminariją, mokytojavo Alantos ir Tirmūnų pradžios mokyklose. 1914 m. buvo mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, kovojo fronte kaip eilinis, o vėliau – karininkas. 1917 m. buvo demobilizuotas, 1918–1919 m. mokytojavo pavyzdinėje septynmetėje mokykloje prie Pskovo Pl ir pats studijavo jame istoriją. 1919 07–1932 12 tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1941 m. dirbo Vytauto Didžiojo karo muziejuje ekskursijų vadovu, 1941–1944 m. buvo Kultūros paminklų apsaugos įstaigos Archeologijos skyriaus vedėju, 1944–1946 m. – Karinio-istorinio (buv. Vytauto Didžiojo karo) muziejaus direktoriumi, po to perėjo dirbti į Čiurlionio dailės muziejaus priešistorinį skyrių, kur dirbo iki 1958 m.

P. Tarassenka 1924 06 24 Klaipėdoje buvo vienas iš pasirašiusių Muziejaus draugijos steigimo aktą, nuo 1926 05 06 – Valstybės archeologijos komisijos narys, nuo 1927 m. – Karo mokslo draugijos sekretorius ir vicepirmininkas, nuo 1929 m. – vienas iš Lietuvos istorijos draugijos steigėjų.

Išleido monografijoje minėtus karo pedagogikos leidinius.

Archeologija P. Tarassenka susidomėjo dar besimokydamas Panevėžio mokytojų seminarijoje ir mokytojaudamas. Grįžęs į Lietuvą po I pasaulinio karo, visą laiką domėjosi Lietuvos priešistore. „Klaipėdos žiniuose“, „Kultūroje“, „Jau-nojoje kartoje“, „Skautų aide“ ir kitur paskelbė daug populiarių straipsnių iš

Lietuvos priešistorės, rūpinosi senovės paminklų apsauga. Per Lietuvos radiją skaitė paskaitas apie archeologinius paminklus. 1927–1936 m. tyrinėjo Maniuliškių, Velikuškių, Vosgėlių, Pakačinių (Zarasų raj.), Mielėnų, Bradesių (Rokiškio raj.), Kulionių (Molėtų raj.) piliakalnius. Išleido knygas: „Lietuvių kovos dėl Nepriklausomybės“ (1925), „Gimtoji senovė“ (1925), „Priešistorinė Lietuva“ (1927), „Lietuvos archeologijos medžiaga“ (1928), „Lietuvos piliakalniai“ (1956), „Pėdos akmenyje“ (1958). Vaikams bei jaunimui parašė ir išleido istorines bei nuotykių apysakas: „Praeities vartai“ (1935), „Perkūno šventykloje“ (1939), „Užburti lobiai“ (1956), „Pabėgimas“ (1957), „Rambyno burtininkas“ (1958), apybraižų knygą „Didžiųjų Tyrulių paslaptys“ (1956). Jo prozoje populiariamos istorinės, archeologinės, etnografinės žinios, gausu tautosakinių pasakojimų [26, p. 355–356; 44, p. 102; 48, p. 469–470; 52; 56, p. 262–263].

Tomkus Juozas (1896 03 25 Raseiniuose – 1940 07 13 Kauno kalėjime), atsargos majoras, teisininkas, žurnalistas. 1941 m. baigė Veiverių mokytojų seminariją. Mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, baigė Vilniaus karo mokyklą (evakuotą į Poltavą). Kovojo Rumunijos fronte. Kurį laiką tarnavo Vitebsko lietuvių batalione, Dutovo kariuomenėje kovėsi su bolševikais, 1918 m. tarnavo Vytauto Didžiojo lietuvių batalione Sibire, 9 mėn. buvo bolševikų nelaisvėje (Krasnojarsko, Irkutsko kalėjimuose). Kurį laiką Maskvoje buvo Lietuvos pasiuntinybės II sekretoriumi. 1921 m. ėmė tarnauti Lietuvos kariuomenėje, 1922 m. ėmė dirbti vyr. kariuomenės štabo karo mokslo (vėliau – spaudos ir švietimo) skyriuje. 1923 m. aktyviai dalyvavo Klaipėdos sukilime. 1926 m. kurį laiką buvo „Kario“ redaktorius, Karo mokslo skyriaus viršininkas. 1927 m. baigė LU Teisių fakultetą, išėjo į atsargą, dirbo Valstybės kontrolėje ir taryboje. 1940 m. bolševikų areštuotas ir sušaudytas. Generolas V. Grigaliūnas-Glovackis (1885–1964) apie tai rašė: „Suėmė mano 1926 m. leidžiamo savaitraščio „Tautos valios“ vyriausią bendradarbį ir bičiulį majorą Tomkų ir po savaitės Kauno sunkiųjų darbų kalėjime kieme nužudė. Kūną norėta sudeginti, bet krematoriumo tarnautojų būta savo žmonių, tai kankinio Tomkaus kūnas buvo išsaugotas ir bolševikams pasitraukus buvo iškilmingai Kauno kapinėse palaidotas“ [50, p. 224–225].

J. Tomkus buvo aktyvus Lietuvos periodinės spaudos bendradarbis. 1927 m. išvertė ir išleido F. Touhy „Špionažo paslaptys Didžiojo karo metu 1914–1918 m.“ [27, p. 303].

Tvaronas Pranas (? – ?), pulkininkas. Rusijos kariuomenėje kovojo I pasaulinio karo frontuose. Lietuvoje sužeistas. 1918 m. grįžo į Lietuvą, 1918 m. pradžioje paskirtas Karo mokyklos viršininko pavaduotoju, 1920 m. – viršininku. 1922 02 tapo 6-ojo pėstininkų pulko vadu. 1923 02 su pulku atrėmė lenkų puolimą prie Leipūnų kaimo ir Valkininkų geležinkelio stoties, apdovanotas Vyčio kryžiaus 5 laipsnio ordinu. 1926 m. laikinai ėjo Karo mokslo valdybos spaudos ir švietimo skyriaus viršininko pareigas. 1927 m. vadovavo 8 pėstininkų pulkui. 1928 m. išėjo į atsargą. Likimas nežinomas [28, p. 88].

Urbelis Antanas (1895 Kėdainių aps., Surviliškio vlsč., Užupės k. – 1944 08 25 Sibire), pulkininkas leitenantas. Mokėsi Surviliškyje, 1913 m. Kaune baigė „Saulės“ draugijos mokytojų kursų, vėliau mokėsi Dotnuvos žemės ūkio mokykloje. 1915–1916 m. mokytojavo Kaune. 1917 m. mokėsi Vilniaus gimnazijoje. 1919 m. baigė Karo mokyklos II laidą, tarnavo 2 pėstininkų pulke. 1927 m. baigė LU Teisių fakultetą. Ilgą laiką dirbo Krašto apsaugos ministerijos jurskonsultu, vėliau – Kariuomenės teismo tardytoju. Už nuopelnus 1919–1920 m. apdovanotas Vyčio kryžiaus 5 laipsnio ordinu. 1941 06 14 išvežtas į Sibirą. Rašė „Karde“, „Mūsų žinyne“, „Karo archyve“ [28, p. 307].

Urbšys Juozas (1896 02 29 Kėdainių aps., Šetenių k. – 1991 04 30 Kaune), kapitonas, diplomatas, vertėjas. 1917 m. baigė Čiugujevo karo mokyklą (Charkovo gubern.). 1918 m. grįžo į Lietuvą, 1919–1922 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1922–1927 m. Lietuvos diplomatas Vokietijoje, 1927–1933 m. – Prancūzijoje, 1933–1934 m. – Latvijoje (Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras). 1934–1936 m. – Užsienio reikalų ministerijos politikos departamento direktorius, 1936–1938 m. – tos ministerijos generalinis sekretorius, 1938 12 05–1940 06 15 – užsienio reikalų ministras. 1940 m. ištremtas iš Lietuvos, 1941–1954 m. kalintas, 1956 m. grįžo į Lietuvą.

Parašė knygą „Medžiaga Vilniaus ginčo diplomatinei istorijai“ (1932). Vertė knygas iš prancūzų kalbos. Išvertė: G. Dukamelio (*Doucamel*) romaną „Salavino dienoraštis“ (1930), G. Flobero „Jausmų ugdymą“ (1959), A. Lesažo (*Lesage*) „Šlubą velnią“ (1961), R. Rolano (*Roland*) „Kola Brenjoną“ (1966), Moljero „Šykštuolį“, „Tartiufą“ ir kt. komedijas (1967), A. F. Prevosto (*Prevost*) „Manoną Lesko“ (1968), P. O. Bomaršė (*Beaumarchais*) „Figaro vedybas“ (1972). Parašė atsiminimų knygas: „Lietuva lemtingaisiais 1939–1940 metais“ (1988), „Atsi-

minimai“ (1988, papild. leid. 1990) [5; 35, p. 517–518; 44, p. 569–570; 48, p. 611–612; 56, p. 385].

Vabalas-Gudaitis Jonas (1881 01 14 Tauragės aps., Ožnugarių k. – 1955 11 14 Vilniuje), pedagogas, psichologas. 1895 m. baigė Palangos progimnaziją, 1902 m. – Šiaulių gimnaziją, 1907 m. – K. Ušinsio kursus Sankt Peterburge, 1913 m. – Sankt Peterburgo universitetą (biologijos specialybę, diplominis darbas „Pašalinių dirgiklių įtaka psichinių reakcijų laikui“), 1915 m. – Maskvos žemės ūkio akademiją. Studijuodamas Sankt Peterburge 1907–1913 m. J. Vabalas–Gudaitis buvo prof. A. Nečijajevu vadovaujamos eksperimentinės pedagogikos laboratorijos prie Karo akademijos asistentu. Baigęs Žemės ūkio akademiją dirbo įvairiose Rusijos vietose hidrogeologu. 1918 m. grįžo į Lietuvą, mokytojavo Vilniuje. J. Vabalas-Gudaitis 1920 m. buvo tarp Kauno aukštųjų kursų, 1922 m. perorganizuotų į Lietuvos universitetą, organizatorių. 1922 m. jam suteiktas šio universiteto docento, 1927 m. – profesoriaus vardas. Universitete J. Vabalas-Gudaitis įkūrė eksperimentinės psichologijos laboratoriją ir jai vadovavo, sukonstravo jai kelis aparatus. Su bendradarbiais (doc. V. Lazersonu ir kt.) sudarė reaktologinių testų sistemą, ją patikrino su 800 Kauno mokinių, 200 studentų ir 200 kareivių. 1940–1941 m. ir 1944–1951 m. buvo VU pedagogikos ir psichologijos katedros vedėju.

Psichologijos mokslinį darbą J. Vabalas-Gudaitis dirbo nuo 1907 m. Pirmajame Rusijos eksperimentinės pedagogikos tyrinėtojų suvažiavime (1910) skaitė pranešimą apie dėmesio tyrimą. 1914 m. Rusijoje paskelbė stambų straipsnį apie žmogaus psichinių reakcijų laiko tyrimus. Paskelbė daug straipsnių Lietuvos periodinėje spaudoje: „Vagoje“, „Kultūroje“, „Mokykloje ir gyvenime“, „Mokykloje ir visuomenėje“, „Kosmose“, „Švietimo darbe“, „Tautos mokykloje“, „Vaire“, „Kriminalistikos žinyne“, „Policijoje“, „Fiziškame auklėjime“ ir kitur. L(VD)U skaitė originalų konstrukcinės sąveikos pedagogikos, pedagogikos istorijos ir vaiko bei jaunuolio psichologijos kursus. 1923, 1928, 1929 ir 1931 m. skaitė pranešimus tarptautiniuose psichologų kongresuose Leipcige, Utrechte (Olandija), Niu Heivene (JAV, nenuvyko, atsiuntė tik pranešimą), Maskvoje. 1925 m. buvo gavęs 8 mėn. mokslinę komandiruotę į Vokietiją, kur lankėsi pas žymius psichologus: F. Kriugerį (*Krueger*, 1874–1948) Leipcige, N. Achą (*Ach*, 1871–1946) Viurcburge, V. Šterną (*Stern*, 1871–1938) Hamburge. Po II pasaulinio karo dalyvavo psichologų konferencijose Latvijoje, Estijoje,

Leningrade. Svarbiausia pranešimų tematika – žmogaus psichinio darbingumo tyrimų tobulinimas. Dar 1920 m. J. Vabalas-Gudaitis išvertė A. Lazurskio „Asmenybės tyrimo programą“. Vertimas vertingas kaip vienas iš pirmųjų lietuviškųjų psichologinės terminijos šaltinių – vertėjas pirmą kartą pavartojo (sukurdamas pats) daugelį lietuviškų psichologijos terminų. Svarbiausi J. Vabalas-Gudaičio veikalai: „Patobulintas psichinių reakcijų metodas žmogaus darbingumui tirti“ (1927), „Mokinių sielos svarbesniųjų psichinių funkcijų įvertinimas“ (1928), „*Ein einheitliches stumies Testsysteme*“, „Konstrukcinės sąveikos pedagogika“ (1929), „Nauji reaktologiniai testai mokinių darbingumui tirti“ (1931), „Sinergazija ir jos reikšmė kriminologijai“ (1936).

J. Vabalas-Gudaitis iki 1940 m. aktyviai dalyvavo „Lietuvos vaiko“, Lietuvos psichotechnikos ir profesinio orientavimo draugijų veikloje, Lietuvos kultūros sąjungos darbe, laisvamųjų judėjime.

1953 m. išėjo į pensiją [28, p. 401; 44, p. 611; 48, p. 627–628; 56, p. 402].

Žukas Konstantinas (1884 12 17 Kaune – 1962 01 22 Klivlande, JAV), pulkininkas. Kaune baigė pradžios mokyklą, o po to kartu su tėvais persikėlė į Obelius (dab. Rokiškio raj.). Ten tarnavo geležinkelio stotyje, išmoko dirbti telegrafistu ir 1899 m. išvyko į Sibirą. Ačinsko ir Krasnojarsko geležinkelio stotyse dirbo telegrafistu. Dalyvavo 1905–1907 m. Rusijos revoliucijos įvykiuose, turėjo slapstytis. 1906 m. grįžęs į Lietuvą, eksternu išlaikė 4-ųjų gimnazijos klasių egzaminus, tarnavo Rusijos kariuomenėje Kaune, 1907–1910 m. mokėsi Vilniaus karo mokykloje. Ją baigęs, buvo paskirtas į Charkovą, buvo 121 pulko ryšių komandos viršininkas. 1918 m. grįžo į Lietuvą, Raseiniuose organizavo miliciją, buvo jos vadas. Nuo 1919 02 08 iki 1926 01 K. Žukas tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Marijampolėje buvo ryšių komandos viršininkas, atsargos bataliono, Užnemunės fronto vadas. 1920 m. K. Žukas – Steigiamojo seimo narys (valstiečių liaudininkų frakcija). Nuo 1920 06 19 K. Žukas – krašto apsaugos ministras, nuo 1920 07 07 – ir vyriausiasis kariuomenės vadas. 1921 04 17 iš abiejų pareigų pasitraukė, dirbo generalinio štabo viršininko padėjėju, pasienio divizijos vadu, dėstė Aukštuosiuose karininkų kursuose ir Karo mokykloje statutus ir karo pedagogiką. Savo paskaitų konspektų pagrindu paskelbė platų straipsnį „Kariškosios pedagogikos bruožai“ („Mūsų žinynas“, 1926, Nr. 29–33). Išėjęs į atsargą pulkininko laipsniu, K. Žukas dirbo įvairių užsienio firmų atstovu Lietuvoje. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1949 m. atvyko į JAV.

K. Žukas parašė Lietuvos kariuomenės vidaus tarnybos statutą, rašė karinėje periodikoje. JAV išleido atsiminimų knygą „Žvilgsnis į praeitį“ (1959). 1992 m. ši knyga išleista ir Lietuvoje [29, p. 420–421; 62].

* * *

Aptartų aktyvių karo pedagogikos kūrėjų Lietuvoje biografijos įvairios, sudėtingos, o kartu – ir kažkuo panašios, nes tai Lietuvos visuomenės ir kariuomenės žiedo sveikiausi, gražiausi žiedlapiai! Pabandysime tai apibendrintai patvirtinti. Karininkais išimtinai savo noru tapo 41 aptartas karininkas. 10 jais tapo carinėje Rusijoje iki I pasaulinio karo: J. Acus-Acukas, K. Boleckis, J. Galvydis-Bykauskas, K. Kleščinskis (deja, tai buvo vienintelis sugedęs ir Lietuvai pavojingas „žiedlapis“, kurį teko pašalinti), P. Kubiliūnas, S. Kuizinas, V. Nagius-Nagevičius, J. Petruitis, P. Tvaronas ir K. Žukas. O Nepriklausomoje Lietuvoje savo noru pasirinko karininko profesiją 31 žmogus: K. Abaras (Abaravičius), J. Babilius, S. Balys, S. Barkauskas, P. Biržys, J. Brusokas, V. Bulvičius, J. Černius, J. Dainius, A. Dilys, P. Gailiūnas, J. Gogė, M. Janušonis, J. Jodauga, V. Jonuška, P. Jurgėla, J. Juškys, V. Karvelis, I. Kraunaitis, V. Kuzavinis, J. Laucevičius, J. Leonavičius, J. Listopadskis, S. Narušis, J. Noreika, J. Sližys, V. Stanevičius, M. Stankaitis, I. Šešplaukis, J. Šepetys, A. Šimkus. Taigi karininkai profesionalai sudarė truputį daugiau kaip pusę – 56,94% visų aptartųjų karininkų. Likusieji 31 tapo karininkais, kai I pasaulinio karo metu, jau įgiję įvairias civilines specialybes ar jų siekdami studijavę aukštosiose ar kitose mokyklose, buvo mobilizuoti į Rusijos armiją ir ten baigė karo mokyklas: A. Barintas (Borchertas), J. Balčiūnas, V. Biržiška, V. Braziulevičius, R. Bukevičius, R. Burokas, J. Čaplikas, J. Jackus, J. Juodišius, P. Jurgaitis, J. Katinskas, J. Kibirkštis, V. Kiršinas, J. Lanskoronskis, J. Laurinaitis, P. Lesauskis, K. Musteikis, J. Papečky, S. Raštikis, M. Rėklaitis, P. Ruseckas, A. Ružancovas, V. Skorupskis, K. Skučas, V. Steponaitis, J. Šarauskas, K. Škirpa, P. Tarasenska, J. Tomkus, A. Urbelis, J. Urbšys.

Beje, aktyvus bendradarbiavimas karinėje periodinėje spaudoje, knygų (tiesa, labai negausių) karo pedagogikos klausimais rašymas neretam karininkui leido kilti karinės hierarchijos pakopomis ar, išėjus į atsargą, siekti kitų aukštumų. Aktyvumas, gilinimasis į problemas, „rankos miklinimas“ vedžio-

jant ja plunksną plečia žmogaus erudiciją, o tai greitai pastebima aukštesniųjų vadovų ir atitinkamai įvertinama. O juk besikuriančioje Lietuvoje visur tvyrojo daug kultūrinių dirvonų ir kiekvienu nauju jų artoju visada buvo džiaugiamasi.

Prieš karines studijas ar po jų daugelis aptartų asmenų buvo įgiję įvairias civilines specialybes. Daugiausia – 24 – buvo mokytojai ar dėstytojai: K. Abaras (Abaravičius), J. Acus-Acukas, J. Babilius, J. Balčiūnas, S. Balys, P. Biržys, V. Biržiška, R. Bukevičius, J. Čaplikas, J. Dainius, P. Gailiūnas, J. Jodauga, V. Jonuška, V. Kiršinas, V. Kuzavinis, J. Lanskoronskis, J. Listopadskis, J. Laurinaitis, J. Petruitis, M. Rėklaitis, K. Skučas, P. Tarasena, J. Tomkus, A. Urbelis. Nemažai turėjo ar įgiję teisininko specialybę – 11 asmenų: V. Biržiška, R. Burokas, J. Leonavičius, S. Narušis, J. Noreika, J. Papečkys, S. Raštikis, I. Šešplaukis, A. Šimkus, J. Tomkus, A. Urbelis. Buvo lituanistai (ar reikėsi lituanistikoje) 5 žmonės: J. Balčiūnas, V. Braziulevičius, P. Gailiūnas, J. Laurinaitis, J. Leonavičius. Turėjo istoriko specialybę ar reikėsi kaip istorikai – 5 žmonės: J. Laucevičius, V. Nagius-Nagevičius, P. Ruseckas, A. Ružancovas, P. Tarasena. Studijavo matematiką J. Jackus, J. Juodišius ir P. Lesauskis (Romoje apgynė matematikos daktaro disertaciją), inžineriją – J. Kibirkštis, geologiją – J. Šarauskas, teologiją – R. Burokas, J. Čaplikas, J. Katinskas, S. Raštikis. Prieš ateidami į kariuomenę buvo: ryšininku – K. Žukas, farmacininkais – K. Čaplikas, S. Kuizinas, felčeriu – S. Barkauskas. Baigus karininko tarnybą, chemijos mokslo srityje pasireiškė J. Acus-Acukas, lituanistikoje – P. Gailiūnas. Teatrinėje veikloje sėkmingai darbavosi V. Braziulevičius, koncertinėje-muzikinėje-aktorinėje veikloje – P. Biržys (Pupų Dėdė). Studijavo ekonomikos mokslus, kai kurie šioje srityje ir iškilo: 4 asmenys – S. Balys, K. Musteikis, V. Steponaitis, K. Škirpa. Į lietuvių literatūros istoriją kaip rašytojai ar vertėjai įėjo J. Balčiūnas-Švaistas, J. Brusokas, P. Jurgėla, P. Tarasena, J. Urbšys. Labai ryškiai bibliografijos srityje pasižymėjo V. Biržiška, A. Ružancovas, V. Steponaitis. Net 8 iš aptartųjų karininkų įvairiu laiku buvo Nepriklausomos Lietuvos valstybės ministrų kabinetų nariai: J. Čaplikas, J. Černius (premjeras), K. Musteikis, J. Papečkys, S. Raštikis, K. Skučas, J. Urbšys, K. Žukas.

Taigi talentų, veiklos sričių įvairovė. Dideli pasiekimai ir tiesioginėje – karininko karjereje. Iš 72 karininkų 16 buvo leitenantai ir kapitonai, net 43 – aukštesnieji karininkai (nuo majoro iki pulkininko), 13 – generolai. Iš aukštesniųjų karininkų ir generolų 25 buvo gavę generalinio štabo karininko laipsnį (turėjo aukštąjį karinį išsilavinimą), iš jų 8 buvo baigę aukštuosius karinius mokslus

Lietuvoje, 17 – užsienyje: K. Boleckis, J. Černius (baigė 2 aukštąsias karo mokyklas), J. Juodišius, V. Karvelis, J. Kibirkštis, K. Kleščinskis, I. Kraunaitis (baigė net 3 aukštąsias karo mokyklas užsienyje), V. Kubiliūnas, J. Lanskoronskis, P. Lesauskis, V. Nagius-Nagevičius, K. Musteikis, S. Raštikis, V. Skorupskis, M. Stankaitis, A. Šimkus, K. Škirpa. Kiek gi iš šių talentingų asmenybių turėjo galimybę atiduoti visas savo jėgas Tėvynei? Deja, daugelis to negalėjo. 25 asmenys patyrė sovietinio režimo represijas ir 18 nuo jo žuvo (buvo sušaudyti ar kitaip buvo pagreitinta jų mirtis): K. Abaravičius (Abaras), J. Brusokas (žuvo fronte kovose prieš bolševikus), V. Bulvičius, J. Čaplikas, J. Dainius, J. Juodišius, V. Kiršinas (priverstas kovoti bolševikų pusėje, sužeistas mirė), P. Kubiliūnas, P. Lesauskis, J. Noreika (sušaudytas kaip vienas iš Lietuvos partizanų vadų, kalėjęs ir fašistiniame lageryje Štuthofe), J. Papečkys, P. Ruseckas, V. Skorupskis, K. Skučas, J. Šarauskas, J. Tomkus, A. Urbelis. Nežinomas 3 ištremtųjų ar suimtųjų likimas: S. Barkausko, R. Bukevičiaus ir M. Stankaičio. Iš Červenės žudynių katiolo ištrūko, bet praradęs sveikatą nuo bolševikų kankinimų greitai mirė J. Petruitis. Iš Kauno kalėjimo karas išlaisvino V. Braziulevičių, J. Galvydį-Bykauską. Po tremties į Lietuvą grįžo A. Dilys, J. Juškys. Ilgai kalėjo, bet gyvas grįžo į Lietuvą ir net sulaukė Nepriklausomybės atkūrimo (ko gero, vienintelis iš visų aprašytųjų) J. Urbšys. 1941 m. išvengę sovietinių represijų net 24 asmenys pasirinko emigranto dalią. 18 iš jų jau mirė: S. Balys, J. Balčiūnas, V. Biržiška, V. Braziulevičius, J. Černius, P. Jurgaitis, P. Jurgėla, I. Kraunaitis, V. Kuzavinis, J. Laurinaitis, K. Musteikis, V. Nagius-Nagevičius, S. Narušis, S. Raštikis, M. Rėklaitis, A. Ružancovas, K. Škirpa, K. Žukas. Apie 6 asmenų likimą dar nepavyko surinkti visų žinių, bet, deja, jų amžius nieko paguodžiančio žadėti jau nebegali (ko gero, visi jau seniai yra mirę). Tai A. Barintas (Borchertas), J. Lanskoronskis, J. Leonavičius, V. Stanevičius, J. Šepetys, I. Šešplaukis. Beje, visi pasitraukusieji aktyviai reišėsi lietuviškoje veikloje. Iki karo mirė K. Boleckis, J. Jodauga, V. Jonuška, J. Kibirkštis, karo metu – J. Galvydis-Bykauskas, S. Kuizinas. Visai nežinomas likimas 5 asmenų: J. Gogės, J. Katinsko, J. Sližio, A. Šimkaus, P. Tvarono. Deja, Lietuvos valstybei ginant savo karines paslaptis teko sušaudyti generolą K. Kleščinskį, kuris šnipinėjo SSRS naudai, be abejo, bolševikų priverstas (šeima buvo likusi Rusijoje). Pokario Lietuvoje, didesnių represijų nepatyrę, išliko, gyveno, pagal tuometines galimybes dirbo ir, deja, jau yra mirę 8 asmenys: J. Acus-Acukas, P. Gailiūnas, V. Karvelis (visi trys tapo mokslų daktarais, docentais), P. Biržys, J. Laucevičius, J. Listopadskis, V. Steponaitis ir P. Tarasenko. Net 34 metus para-

lyžiuotas išgulėjo gen. J. Jackus. Savanorišką tremtį už Lietuvos ribų pasirinko kpt. M. Janušonis. Nežinomas likusio Lietuvoje R. Buroko likimas.

Savitas ir būdingas visai to meto Lietuvos šviesuomenei ir 5 civilių asmenų, rašiusių karo pedagogikos klausimais, likimas. Lietuvoje mirė didesnių represijų nepatyrę: kalbininkė, prozaikė ir dramaturgė S. Kymantaitė-Čiurlionienė, kun. I. Česaitis, psichologas prof. J. Vabalas-Gudaitis. Sibiro tremtyje žuvo publicistas, rašytojas, vertėjas, teatrologas, aktorius ir dailininkas V. Bičiūnas. Į JAV pasitraukė ir ten mirė mokytojas J. Gobis.

Taigi lietuvių tautos patirti XX a. 2 pusėje smūgiai palietė visus mūsų aprašytuosius karo pedagogikos Lietuvoje kūrėjus. Ir daugelį palietė labai skaudžiai, nes „negaleistingas likimas, istorija diktavo šiai kartai savo sąlygas, dažniausiai nepalikdama jokios pasirinkimo laisvės“ [51, p. 12].

Keleto karo pedagogikos Lietuvoje kūrėjų karininkų biografijas netolimoje ateityje galima bus surasti, o čia pateiktąsias – gal ir patikslinti, darbštus autorių kolektyvo rengiamuose puikaus enciklopedinio leidinio „Lietuvos kariuomenės karininkai“ 5-ajame ir vėlesniuose tomuose. Šio leidinio II–IV tomais [32–34] čia jau pasinaudojome.

Literatūra ir šaltiniai

1. **Alekna V.** Už žalia giria. Vilnius, 1999.
2. **Ašmenskas V.** Generolas Vėtra. Vilnius, 1997.
3. **Ažubalis A.** Iš Lietuvos matematinio švietimo praeities. Kaunas, 1997.
4. **Bajorūnas J.** Mielagėnų kraštas. Ignalina, 2003.
5. Dabar ir visados: Juozo Urbšio laikas ir asmenybė. Vilnius, 1993.
6. **Danilevičius E.** Pupų Dėdė kraipo ūsą... Vilnius, 1992.
7. **Jankauskas V.** Nepriklausomos Lietuvos generolai. Vilnius, 1998.
8. LE. T. 1.
9. LE. T. 2.
10. LE. T. 3.
11. LE. T. 4.
12. LE. T. 6.
13. LE. T. 9.

14. LE. T. 10.
15. LE. T. 11.
16. LE. T. 13.
17. LE. T. 14.
18. LE. T. 19.
19. LE. T. 20.
20. LE. T. 21.
21. LE. T. 22.
22. LE. T. 25.
23. LE. T. 26.
24. LE. T. 28.
25. LE. T. 29.
26. LE. T. 30.
27. LE. T. 31.
28. LE. T. 32.
29. LE. T. 35.
30. LE. T. 36.
31. LE. T. 37.
32. Lietuvos kariuomenės karininkai. T. 2. Vilnius, 2001.
33. Lietuvos kariuomenės karininkai. T. 3. Vilnius, 2002.
34. Lietuvos kariuomenės karininkai. T. 4. Vilnius, 2003.
35. Lietuvių literatūros enciklopedija. T. 1. Vilnius, 2001.
36. **Listopadskis J.** Laisvės ir vergijos metai. Vilnius, 1993.
37. LTE. T. 2.
38. LTE. T. 3.
39. LTE. T. 5.
40. LTE. T. 6.
41. LTE. T. 8.
42. LTE. T. 9.
43. LTE. T. 10.
44. LTE. T. 11.
45. **Merkys V.** Įvadas//*Knygnešys*. T. 3. Vilnius, 1997.
46. MLTE. T. 1.
47. MLTE. T. 2.
48. MLTE. T. 3.

49. **Prėskienis B.** Šiaulių krašto literatūros panorama. Šiauliai, 2003.
50. **Prunskis J.** Bėgome nuo teroro. Čikaga, 1980.
51. **Rudokas J.** Prarastieji Lietuvos talentai. Vilnius, 2001.
52. **Steponavičienė D.** Petras Tarasenka. Kaunas, 1996.
53. TLE. T. 1.
54. TLE. T. 2.
55. TLE. T. 3.
56. TLE. T. 4.
57. VLE. T. 1.
58. VLE. T. 2.
59. VLE. T. 3.
60. VLE. T. 4.
61. VLE. T. 6.
62. **Žukas K.** Žvilgsnis į praeitį. Vilnius, 1992.

IŠVADOS

1. Lietuvos valstybė gana anksti ėmė rengti Lietuvos kariuomenės karininkus. Iš pradžių, Nepriklausomybės kovų laikotarpiu, karininkai rengti jau 1919 m. įkurtoje Karo mokykloje paspartintu, karo metui būdingu tempu. Vėliau karininkų rengimo laikas šioje mokykloje buvo ilginamas. Keliami vis didesni reikalavimai ir stojančiųjų į šią mokyklą išsilavinimui (nuo 1927 m. į šią mokyklą imta priimti jaunuolius, išėjusius visą gimnazijos kursą).

Buvo rūpinamasi ir aukštesnės kvalifikacijos karininkų rengimu: organizuoti Aukštieji karininkų kursai, vėliau peraugę į Aukštąją karo mokyklą. Karininkai buvo siunčiami studijuoti ir į Vakarų Europos valstybių aukštąsias karo mokyklas. Karininkai, įgiję aukštąjį karinį išsilavinimą, prie savojo karininko laipsnio gaudavo priedą „generalinio štabo“ (pvz., „gen. št. majoras“).

Karininkų kvalifikacija buvo keliami ir įvairiuose kvalifikacijos kėlimo kursuose.

2. Jau pačioje Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės kūrimosi pradžioje buvo imta domėtis karo pedagogikos problemomis. Tai neabejotina Vakarų Europos įtaka, nes carinės Rusijos karo mokyklose, kurias buvo baigę dauguma besikuriančios Lietuvos kariuomenės karininkų, toks dalykas nebuvo dėstomas. Jau pirmųjų lietuviškų karo pedagogikos darbų autoriai (V. Biržiška, K. Žukas ir kiti) gana tiksliai apibrėžė jos tikslus, neblogai apibūdino ir jos sudedamąsias dalis (mokymą, auklėjimą, lavinimą).

3. Analizuojant karių auklėjimo problemas itin sureikšmintą pilietinio ugdymo svarba, pabrėžiant, kad neseniai atgavusioje nepriklausomybę valstybėje ypač trūko jos piliečių pilietinio sąmoningumo. Taip nemažai prisidėta prie visuomenės pilietinio ugdymo.

4. Karo pedagogikos dalimi laikyti ir klausimai, kurie šiuo metu analizuojami karo psichologijos ir logikos kursuose: mokymas karo mokykloje tada trukdavo mažiau nei dabar ir nebuvo taip išplėstas dėstomųjų dalykų ratas, o anksčiau minėtų kursų žinios būsimesiems karininkams buvo ir yra reikalingos.

Ypač daug rašyta karo psichologijos klausimais (originaliuose ir verstiniuose straipsniuose, knygoje). Akcentuotas karininko asmenybės ugdymas, jo socialinis ir pedagoginis vaidmuo, aptartos jo kaip vado psichologinės savybės.

5. Panašiai buvo ir su žiniomis, kurios dabar nagrinėjamos etikos kurse. Tada etika nagrinėta karo pedagogikos kurse, pabrėžiant, kad kario etikai keliama griežtesni reikalavimai negu paprasto piliečio etikai. Ypač iškelta kariuomenės humaniškumo reikmė, akcentuojant Ženevos konvencijos reikalavimus. Itin išskirtas meilės jausmo Tėvynei ugdymas. Plačiai karinės etikos klausimais diskutuota to meto karinėje periodinėje spaudoje: joje plačiai aptarti karininkų dorovinio-etinio ugdymo klausimai, analizuota profesinės garbės samprata, aptarti karininkų elgesio ar tarpusavio santykių klausimai.

6. Labai plačiai aptarinėti ir akcentuoti karinės hodegetikos klausimai, susiję su kario pareigų Tėvynei atlikimu. Aptarta ir karininko auklėjamojo darbo su kareiviais metodika.

7. Plačiai aptarti ir karinės didaktikos klausimai. Tačiau čia vietomis neišvengta mokymo principų, formų ir metodų klasifikavimo trūkumų (beje, mažesniu mastu tų trūkumų pasitaiko ir kai kuriuose šiuolaikiniuose darbuose). Į didaktiką pirmųjų lietuviškųjų karo pedagogikos darbų autoriai įtraukė ir klausimus, dabar nagrinėjamus pedagoginės psichologijos kurse.

8. Akcentuodami didaktinį mokymo ryšio su gyvenimu principą, karo pedagogikos darbų autoriai (ypač V. Biržiška, K. Žukas) siejo savo dėstomus klausimus su kariuomenės praktine karine veikla. K. Žukas visur plačiai rėmėsi žymiųjų užsienio karvedžių veikla bei idėjomis, tuo sėkmingai realizuodamas istorinį-genetinį karių ugdymo principą.

9. Visuose aptartuose ikikarinės Lietuvos karo pedagogikos šaltiniuose matyti vienas būdingas visiems to meto pedagoginiams moksliniams ir metodiniams darbams trūkumas – beveik nėra nuorodų į literatūros šaltinius, nepridedami naudotos literatūros sąrašai, todėl sunku spręsti apie tų darbų originalumą. Iš netiesioginių įrodymų galima spręsti, kad darbai yra daugiau kompiliaciniai. Tačiau, pasinaudojant užsienio autorių mintimis, pareiškiami ir savų originalių minčių, ypač ten, kur kalbama apie Lietuvą ir jos kariuomenę.

10. Jaunos Lietuvos kariuomenės vadovybė, aprimus kovoms dėl Nepriklausomybės įtvirtinimo, suvokdama karių išsilavinimo svarbą tiek kariuomenei, tiek visuomenei, taip pat ir tai, kad carų ir kaizerio okupacijų laikotarpiu švietimas apskritai ir ypač gimtąja kalba buvo prastai išplėtotas, ėmėsi andragoginės veiklos, šiaip jau nebūdingos labiau išsivysčiusių šalių kariuomenėms – organizavo bendrąjį karių išsilavinimo ir kultūros lygį keliantį mokymą tarnybos metu. Per palyginti trumpą laiką (maždaug iki 1927 m.) minėto

mokymo baruose pasiekta puikių rezultatų, taip prisidedant prie Lietuvos gyventojų raštingumo ir bendro kultūros lygio kėlimo. Nors Lietuvos valstybė per pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį nemaža nuveikė švietimo srityje (buvo pasiruošta privalomajam pradiniam mokymui, įsteigta daug vidurinių ir kelios aukštosios mokyklos), tačiau kariuomenėje visą laiką teko įtemptai dirbti, keliant kareivių bendrojo išsilavinimo ir kultūros lygį, nes kareiviai į kariuomenę ateidavo dar gimę okupacijų metais ir dalis jų dėl to dar negalėję pasinaudoti kukliomis tų metų lietuviškų mokyklų paslaugomis. Antra vertus, nors į Nepriklausomos Lietuvos kariuomenę taip ir nespėjo įsilieti kareiviai, kurių mokymosi pradžios mokyklose metai sutapo su privalomojo pradinio mokymo įvedimu (1928–1933 m.), tačiau dėl mokyklų tinklo plėtros pagerėjo kareivių išsilavinimo būklė. Antrojo Nepriklausomybės dešimtmečio pabaigoje iki minimumo sumažėjo beraščių ar mažaraščių kareivių. Jų skaičių dar labiau mažino visą laiką vykęs mokymas kariuomenėje.

Į kareivių kultūros lygio kėlimo darbą kariuomenės švietimo organizatoriai sugebėjo įtraukti stipriausias to meto negausios inteligentijos pajėgas. Operatyviai šioje srityje buvo panaudojamos visos žiniasklaidos priemonės (laikraščiai, žurnalai, taip pat tuomet Lietuvai naujos žiniasklaidos priemonės – kinas, radijas), meno kūriniai (grožinė literatūra, meniniai kino filmai, teatro spektakliai, koncertai). Daug dėmesio skirta karių ekskursijų organizavimui. Itin daug dėmesio skirta kareivių – būsimųjų visuomenės narių ekonominiam švietimui: surengta daug paskaitų žemės ūkio gamybos organizavimo bei gerinimo klausimais, skleistos verslininkystės idėjos. Skirta daug dėmesio patriotiniam karių ugdymui: rūpintis tinkamai pažymėti valstybines šventes, Nepriklausomybės kovų svarbias datas, tinkamai įamžinti ir pagerbti žuvusių ar nusipelnusių kovose atminimą. Organizuotos paskaitos blaivybės, sveikatingumo klausimais. Šia patirtimi galima sėkmingai pasinaudoti ir dabar.

11. Imta rūpintis ir liktinių puskarininkių švietimu, buvo organizuotas mokymas dalyse ir sudarytos sąlygos eksternu laikyti egzaminus iš progimnazijos kurso. Tai padėjo spręsti kariuomenės ir visuomenės ugdomąsias funkcijas.

12. Daug dėmesio skirta ir karininkų išsilavinimo lygiui kelti: iš pradžių siekta, kad visi karininkai įgytų bendrąjį vidurinį, o po to – dar ir aukštesnį išsilavinimą. Ypač skatinta mokytis užsienio kalbų siekiant, kad karininkai galėtų susipažinti su naujausia karine moksline literatūra užsienio kalbomis, galėtų bendrauti su kaimyninių šalių karininkais be vertėjo (ypač su rusų, lenkų, lat-

vių, vokiečių karininkais). Ši problema tebėra labai aktuali ir dabartinėje Lietuvos kariuomenėje.

13. Karinė žiniasklaida, ambasados, karinė žvalgyba stengėsi perteikti užsienio kariuomenių patirtį, taip pat ir karinės andragogikos srityje.

14. Karo pedagogikos srityje darbavosi nemaža karininkų ir civilių asmenų. Monografijoje apsiribota tik pagrindinių šios srities veikėjų biografijomis. Tačiau ir iš jų matome, kad aptartieji asmenys buvo to meto Lietuvos visuomenės švyturiai, elitas, patys nuolat tobulinęsi ir savo sukauptas žinias stengęsi visokeriopai perteikti kitiems. Jų likimai irgi būdingi praktiškai visai to meto Lietuvos šviesuomenei. Dalis vyresniųjų spėjo pasižymėti lietuviškoje veikloje dar caro ir kaizerio okupacijų metais, daugelis aktyviai darbavosi atkuriant ir stiprinant Lietuvos nepriklausomą valstybę, kai kurie kovojo už ją frontuose. Deja, biografijose teko fiksuoti ir žūtis, ir tremtis Sovietų Sąjungos platybėse, ir pasitraukimą į Vakarų bei aktyvią lietuviškąją veiklą ten. Nedidelei daliai pavyko išvengti represijų ir pasitraukimo bei pagal galimybes dirbti tautos labai vėl okupuotoje Lietuvoje. O kai kurie stojo į aktyvią kovą su naujuoju okupantu ir žuvo joje. Šie karininkijos elito atstovai tikrai nekovojo už savo luominį išskirtinumą, nebandė primesti savo valios visai kariuomenei ir visuomenei. Jų visa veikla buvo skirta ugdyti Lietuvos visuomenei ir jos kariuomenei, šviečiant ir lavinant tėvynės gynėjus, patriotus, piliečius. Jų gyvenimo ir veiklos pavyzdžiai gali būti sėkmingai panaudoti patriotiškai auklėjant dabartinį ir ateities Lietuvos jaunimą.

Military Pedagogy in Lithuania (in the years 1918-1940)

Summary

The Monograph consists of 8 Sections. In the Section One, the system of training of officers for the Lithuanian Army and improvement of their qualification is discussed upon. First of all, the activities of Lithuanian Military school in training subalterns for the Lithuanian Army is reviewed. Then, training of reserve subalterns, so called postgraduates, i.e. young men with secondary or higher education called for a military service, at the same Military School is discussed upon. They passed an accelerated training course for officers at the Military School and came from the military service with a rank of reserve subaltern. In other subsections of the said Section, the activities of the courses for improvement of qualification of officers and training of senior officers are discussed upon. In the beginning, the training took place at courses that later outgrew into a higher military school.

In the Section Two, the principal historical sources of Lithuanian military pedagogy are analyzed. First of all, a reflection of evolution of military pedagogy worldwide in such sources is discussed upon. Then, the objectives and tasks of military pedagogy formulated of military pedagogues of that time are analyzed. In another subsection of the said Section, the set of problems related to general psychology, as a part of military pedagogy, are discussed upon. In another subsection, the ethical issues of military pedagogy are discussed upon. In two last subsections, problems of military theory of education (hodgegetics) and training theory (didactics) delivered to future officers of the Lithuanian Army are discussed upon.

In the Section Three, the problems of psychological education and self-education of officers in interwar Lithuania are analyzed. A formation of the personality of an officer, his social role, the psychological features and functions of an officer as an educator, teacher and commander are reviewed there.

In the Section Four of the Monograph, ethical education of officers in pre-war Lithuanian Army is discussed upon.

In the Section Five, the moral problems of officers met and to be settled in the Lithuanian Army in the period between the years 1918 and 1940 are reviewed.

In the Section Six, a familiarization of officers of the Lithuanian Army with the achievements and problems of military pedagogy on neighboring European states in the first half of the 20th century is discussed upon.

The Section Seven analyzes the problems of improvement of education and cultural level of soldiers and officers of the Lithuanian Army in the period between the years 1918 and 1940. In the first subsection, the problem of increasing the literacy of soldiers that was particularly urgent in the first decade of Independence of Lithuania is discussed upon. In the second subsection, an improvement of the said level in the second decade of existence of the state and the appeared wider opportunities for improvement of the cultural level of soldiers are discussed upon. The third subsection analyzes the problems of improvement of education and cultural level of officers.

In the Section Eight, 77 authors whose articles and books in military pedagogy were analyzed in the Monograph are presented. Total 235 articles and 14 books in military pedagogy have been analyzed in the Monograph. In the Section, the biographies of 77 authors are provided; their activities and fates are generalized. Fates of majority of them were tragic, as of whole Lithuanian intelligentsia of that time. Some of them suffered deportation, Siberian camps, some were killed; a part of them emigrated. A small part of the authors remained in Lithuania and avoided great shocks.

In the end of the Monograph, the conclusions and the indexes of name and place-names are provided. The total list of references is not provided: such lists are provided in each Section individually, because the Monograph have been prepared by 5 authors, not by the sole one.

SUTRUMPINIMAI

- AKK – aukštieji karininkų kursai
AS – Antanas Smetona (monograma)
LAF – Lietuvos aktyvistų frontas
LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas
LE – Lietuvių enciklopedija
LKA – Lietuvos karo akademija
LKT – Liaudies komisarų taryba
LLA – Lietuvos laisvės armija
LTE – Lietuviškoji tarybinė enciklopedija
LTT – Lietuvių tautinė taryba
LU – Lietuvos universitetas
LŽŪU – Lietuvos žemės ūkio universitetas
MA – Mokslų akademija
MLTE – Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija
NKVD – *Narodnyj komisariat vnutrennych del* (Vidaus reikalų liaudies komisariatas)
RA – Raudonoji armija
PI – Pedagoginis institutas
PLP karo mokykla – Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokykla
POW – *Polska Organizacja Wojskowa* (lenkų karinė organizacija)
ŠAP – šauliai artileristai priešlėktuvininkai
ŠTK – Šaulių teritorinis korpusas
TLE – Tarybų Lietuvos enciklopedija
VLE – Visuotinė lietuvių enciklopedija
VDU – Vytauto Didžiojo universitetas
VSD – Valstybės saugumo departamentas
VU – Vilniaus universitetas

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Abaras (Abaravičius) K. 226, 228, 313, 374, 394, 444–446
 Abraitis V. 86
 Acus-Acukas J. 7, 19, 395, 444–446
 Achas N. (Ach) 442
 Adamkavičius E. 22
 Adomaitis J. 391
 Adomkaitis N. 68
 Alanta P. 74
 Alekna A. 301, 329
 Alekna K. 26, 312
 Alekna V. 447
 Aleksandras Makedonietis, Aleksandras Didysis (Aleksandros Makedonikos, Aleksandre Magnus) 173
 Aleksandras Nevskis 413
 Aleksejus 429
 Algirdas 24, 157, 173, 312, 334, 344, 348
 Ališauskas 348
 Ališauskas A. 68
 Ališauskas K. 74, 76
 Ambraška J. 331
 šv. Ana 401, 407, 416
 Ancijanas Marcelinas 200
 Andrejevas 75
 Andrušaitis A. 158
 Aničas J. 9, 14
 Ardickas J. 345
 Arminaitė V. 330
 Ašmenskas V. 447
 Ašmutaitis H. 68
 Atstupėnas J. 42, 48
 Avižonis P. 135
 Avižūnas J. 260, 264
 Augustaitis A. 26
 Augustaitis P. 331
 Augustauskas-Augustaitis V. 331, 357
 Augustinas A. 392
 Babilius J.-Ridikas 316, 374, 395, 444, 445
 Bačkys J. 151
 Bačkus J. 42
 Bagdonas S. 68
 Bajerčius K. 330
 Bajoriūnas Z. 2, 14
 Bajorūnas J. 447
 Balčiūnas-Švaistas J. 74, 76, 364, 444–446
 Balys S. 15, 397, 444–446
 Baltušauskas Z. 19
 Baltušis-Žemaitis F. 71, 73, 75, 98
 Baltutis V. 69, 76
 Banėnas A. 68, 130, 138
 Banionis J. 15
 Banys J. 68
 Baranauskas A. 10
 Baranovas 75, 126
 Barintas (Borchertas) A. 15, 397, 444, 446
 Barkauskas K. 330
 Barkauskas S. 15, 397, 444–446
 Barkauskas P. 80
 Barkauskas V. 24, 42
 Baršauskas V. 151
 Barščevskis K. 24
 Bartkus A. 59, 91, 92, 99
 Bartkus T. 51, 74

- Bartkus V. 15
 Basanavičius J. 299, 342, 344
 Bazarevskis J. 102
 Bechteris 120, 130
 Bekarija Č. (Beccaria) 404
 Belas A. (Bell) 161
 Beinravičius B. 68
 Bergas 339
 Bermontas-Avalovas P. (Bermond-
 Avalov) 354
 Bičiūnas V. 314, 363, 374, 398, 447
 Bielinis K. 425
 Bielskis P. 86
 Bilevičius P. 151
 Biné A. (Binet) 325, 326
 Binkis K. 296
 Birutavičius S. 130
 Birutis S. 68
 Biržys P. 7, 351, 398, 444–446
 Biržiška A. 399, 401
 Biržiška M. 300, 301, 320, 400, 401
 Biržiška Vaclovas 8, 47, 161–166, 184,
 186, 188, 189, 192, 193, 198, 200,
 204, 205, 217–219, 228, 244, 245,
 250, 264, 298, 320, 364, 399–401,
 436, 444–446, 450, 451
 Biržiška Viktoras 105, 134, 320, 339,
 400, 401, 421
 Biržiškienė A. 400
 Bismarkas O. (Bismarck) 183, 257
 Bistras L. 135
 Bytautas J. 105, 130
 Bytautas P. 126
 Bytautas R. 119, 138, 326
 Biveinis J. 102
 Bizauskas K. 296, 339
 Bizokas P. 19
 Blauzdžiūnas B. 68
 Blondelis N.-F. (Blondel) 182
 Blusis K. 391
 Bobinskis A. 119, 130, 133, 134, 138
 Boleckis K. 106, 138, 240, 243, 260,
 264, 401, 444–446
 de Bomaršė P. O. (de Beaumarchais)
 441
 Brašiškis St. 330
 Brazauskas B. 392
 Braziulevičius-Braziulis V. 298, 313,
 401, 444–446
 de la Bredas ir de Monteskjė (de la
 Bréde et de la Montesquieu) 179
 Brusokas J. 402, 444–446
 Būbelis J. 151
 Bubnovas 378
 Budrys-Polovinskas J. 48
 Būga K. 47, 320
 Buivydis J. 76
 Bukauskienė T. 15
 Bukevičius R. 15, 402, 444–446
 Bulota J. 61
 Bulvičius A. 69
 Bulvičius V. 68, 74, 151, 159, 231–235,
 244, 249, 250, 256, 260, 264, 267, 268,
 276–279, 282, 293, 403, 444, 446
 Bunikis A. 138
 Burba L. 82
 Burokas R. 244, 245, 247, 249, 264,
 312, 314, 368, 369, 374, 403, 444,
 445, 447
 Busilas A. 330, 331
 Butauskas V. 126
 Butigeidis 426
 Butėnas J. 11
 Būtėnas P. 325
 Butkevičius F. 320
 Butkevičius L. 19

- Butkevičius S. 19
 Butkus S. 344
 Butrimas P. 128

 Cezaris G. J. (Caesar) 173
 Cvygartas U. (Zwygart) 265

 Čaplikas J. 19, 61, 152, 235–238, 264, 404, 444–446
 Čarneckienė E. 421
 Čemarka V. 119
 Čenkus S. 26
 Čepauskas-Čepas A. 57, 147
 Čepinskis V. 320
 Čeponis 138
 Černius (Černiauskas) J. 21, 57, 61, 67, 76, 149, 153, 404, 405, 444–446
 Černius V. 15, 151
 Černiveckis 115
 Česaitis I. 15, 405, 407
 Čikotas K. 346
 Čiurlionis M. K. 43, 398, 415, 439
 Čižiūnas V. 331

 Dabulevičius K. 151
 Dainius J. V. 15, 130, 406, 444–446
 Dambrauskas-Jakštas A. 323
 Damijonaitis J. 300, 312
 Danilevičius E. 447
 Danilevičius S. 76, 99
 Daniliauskas A. 341
 Darius S. 46, 411, 412
 Daukantas S. 299, 353, 397
 Daukantas T. 49, 51, 111, 112, 115, 144, 356
 Daukilas S. 2, 14
 Dauknys M. 23

 Davenportas M. A. (Davenport) 293
 Deglavas (Deglavs) 152
 Dekrolis O. (Decroly) 324
 Denikinas A. 20, 429
 Derbutas S. 80
 Didžiulytė-Kazanavičienė A. 329
 Dievas 163, 171, 175, 198, 201, 249, 323
 Dilys A. 15, 406, 444, 446
 Diltėjus (Dilthey) 326
 Dineika K. 298, 302, 351
 Dirmantas S. 24, 29, 41, 42, 86, 102, 114, 128, 131, 134, 138, 140, 151
 Dirmeikis B. 62
 Diujis Dž. (Dewey) 324, 325
 Donelaitis K. 22, 24, 25, 353
 Dostojevskis F. 396
 Dovydaitis P. 134, 323, 329
 Dovinietis 85, 99
 Dovydenas L. 344
 Dragomirovas M. 216, 217, 219, 220
 Drongis Z. 68
 Duanas (Duane) 203
 Dubas V. 330
 Dukamelis G. (Doucamel) 441
 Dulkytė A. 330
 Dulksnys K. 88, 157
 Duoba A. 69
 Dutovas A. 440
 Dzengelevskis 34, 272
 Dzenis (Dzenis) 384
 Dzeržinskis F. 411

 Eberhartas V. (Eberhardt) 35
 Elisonas J. 330
 Eimutis P. 27, 202, 354
 Eretas J. (Ehret) 320

- Erfurtas (Erfurt) 75
 Epikūras (Epikuros) 174
 Ererbergeris (Erzberger) 344
- Fajolis A. (Fayol) 422
 Fechneris G. T. (Fechner) 168
 Ferensas N. 151
 Fersteris F. V. (Förster) 323, 325
 Flazijus V. K. (Flavius) 201
 Floberas G. (Flaubert) 416, 441
 Folkas O. (Volk) 320
 Forselijus B. G. (Forselius) 385
 Frėjus P. H. (Frei) 385
 Frenė E. (Freinet) 324
 Frenė S. (Freinet) 324
 Frydrichas II Didysis (Friedrich II der Grosse) 173, 199, 203
 Frunzė M. 413, 423
 Furas iš Overžės (la Four d'Auverge) 202
 Furjė Š. (Fourier) 174
- Gabrys J. 134
 Gailiūnas P. 15, 406, 444–446
 Galia 52
 Galvydis-Bykauskas J. 21, 23–29, 32, 33, 40, 41, 47, 49, 51, 53, 77, 271, 272, 279, 407, 444, 446
 Garolis J. 391
 Gaudigas G. (Gaudig) 325
 Gavelis A. 68
 Gecevičius M. 151
 Gedminienė R. 13
 Gediminas 11, 22, 41, 52, 111, 173, 342, 350, 352, 395, 397, 401–405, 407–411, 414, 415, 417–419, 423, 438
 Gėgeris A. (Gēgers) 384
- Geniušas J. 330, 331
 šv. Georgijus 401, 417
 Gerbutavičius R. 15
 Gertus B. 147
 Gerulaitis Z. 130
 Giedra J. 151
 Giedraitis B. 145, 147
 Giedrys V. 19, 147
 Gyls A. 326
 Gira L. 339, 357
 Girdauskas J. 80
 Girėnas S. 411, 412
 Glekelis O. (Glöckel) 324
 Glinskis K. 402
 Gobis J. 8, 16, 232, 233, 264, 266, 330, 407, 447
 Gogė J. 372–374, 408, 444, 446
 Gogelis V. 151
 Gornas A. 24
 Gorodeckis S. 427
 Gorodeckis V. 131, 138, 427
 Graičiūnas V. 422
 Graurogkas A. 138, 320
 Graurogkas J. 138
 Grėbliauskas P. 151
 Griauzdė K. 69
 Grigaitis 105
 Grigaitis A. 86
 Grigaliūnas-Glovackis V. 52, 440
 Griganavičius V. 130
 Grinius K. 130
 Grinkevičius P. 19
 Griškevičius A. 68
 Gučas A. 325, 326
 Gudynas P. 391
 Gudjurgis J. 346
 Gustaitis A. 152

- Gustavas II Adolfas (Gustav II Adolf) 173, 201, 385
 Gvanženžė L. (Goinginger) 260, 261, 264, 293
 Gvildys J. 330
- Hanibalas (Hannibal) 173
 Haruspeksas (Haruspex) 259, 264
 Hėgelis G. V. F. (Hegel) 183
 Heidrikis G. 391
 Heizeris P. 391
 Hesenas S. (Hessen) 325, 327
 fon Hindenburgas P. (von Hindenburg) 22, 23
 Hinentalis V. 111, 119, 120, 130, 140
 Hufas M. 11
- Yčas J. 294, 317, 320, 329
 Yčas M. 412
 Ilgūnas K. 344
 Impulevičius A. 151
 Irlikis V. 68
 Išlinskas J. 19
 Ivašauskas J. 147
- Jablonskis 348
 Jablonskis J., Rygiškių Jonas 299, 320, 329, 339, 405, 412
 Jackus J. 55, 56, 145, 408, 409, 444, 445, 447
 Jagučanskas M. 24, 29
 Jakštas A. 74
 Jakučionis A. 323
 Jakutis B. 22, 23, 25, 28, 29, 33, 68, 130
 Janavičius V. 114
 Jančys A. 221, 222, 224–226, 228, 259, 264, 409
- Jankauskas J. 48, 68, 159
 Jankauskas M. 23
 Jankauskas P. 13
 Jankauskas V. 15, 40, 42, 77, 148, 447
 Jankevičius K. 138
 Jankus M. 346
 Jankutė Edė 346
 Jankutė Elzė 346
 Jankutė U. 346
 Januškevičius Č. 392
 Janušonis M. 370, 374, 409, 444, 447
 Jasaitis J. 432
 Jasulaitis V. 126
 Jaščėnka A. 146
 Jodauga J. 15, 147, 409, 410, 444–446
 Jodelė P. 118
 Jokimas A. 391
 Jokūbėnas J. 134
 Jonaitis A. 147
 Jonas Paulius II (Johannes Paulus II) 412
 Jonynas I. 320
 Jonuška V. 7, 380, 393, 410, 444–446
 Josiukas J. 102
 Jucevičius L. A. 396
 Judas 69
 Juknevičius J. 68, 75, 151
 Jungmeisteris J. 144
 Junkeris V. 26
 Juodeika V. 422
 Juodišius J. 58, 67, 70, 72, 157, 268, 410, 411, 444–446
 Juozaitis V. 24, 42, 114
 Juozapavičius A. 14, 202, 338, 351, 352, 354, 398, 404
 Jurašas J. 11
 Jurevičius S. 74
 Jurgaitis P. 54, 411, 444, 446

- Jurgėla P. 288, 292, 293, 411, 412, 444–446
- Jurgelionis A. 114, 119, 124, 127, 130, 351
- Jurgutis V. 146, 427
- Jurkūnaitė B. 75
- Jurkus P. 412
- Jurskis A. 68, 130, 134, 138
- Juškys J. 245, 246, 264, 412, 444, 446
- Kacas I. 348
- Kalino J. 24, 29, 42
- Kalniūnas J. 68
- Kalvaitis T. 9
- Kamantauskas A. 403
- Kantas I. (Kant) 18, 326
- Karaša M. 19
- Karevičius P. 27, 329
- Karpis K. S. 329
- Karsavinas L. 320
- Karvelis V. 148, 151–155, 159, 160, 412, 413, 444, 446
- Kapas J. (Kapp) 386
- Kasakaitis V. 330, 341
- Kasparavičius A. 293
- Katché M. 103–106
- Katelė J. 398
- Katinas R. 15
- Katinskas J. 15, 74, 351, 413, 444–446
- Kaubrys S. 15
- Kaunas J. 80
- Kaunas P. 49, 50, 53, 54, 76, 81, 82, 102, 270, 272, 274, 275, 414
- Kaušakys P. 68
- Kavaliauskas P. 392
- Kazanas A. 11
- Kazanas I. 11
- Kazanas M. 11
- šv. Kazimieras 365
- Kecioris-Zupka K. 7, 56, 57, 78
- Kenkbokas (Kencbock) 238
- Kepalas K. 42
- Keras J. 80
- Kepežėnas J. 75
- Keršenšteineris G. (Kerschensteiner) 166, 325, 327
- Kerzonas D. N. (Curzon) 43
- Kęstutis 173, 306, 344, 392
- Kėželis K. 59, 74
- Kiaulėnas R. 151
- Kiaupa Z. 77
- Kibirktis J. 345, 414, 444–446
- Kilius J. 403
- Kilpatrikas V. (Kilpatrick) 324
- Kymantaitė-Čiurlionienė S. 280, 282, 293, 296, 298, 415, 447
- Kynas A. 48
- Kyras II Didysis 173
- Kirkovas 173, 174
- Kirša F. 23, 29
- Kiršinas V. 72, 73, 98, 130, 147, 148, 152, 153, 157, 159, 240, 242, 243, 245, 265, 415, 444–446
- Klaparedas E. (Claparede) 324
- Klauzevicas K. (Clauzewitz) 181, 368
- Kleščinskis K. 45, 102, 298, 367, 377, 393, 416, 444, 446
- Klimas P. 298, 301, 339, 428
- Klimavičius K. 331
- Klimavičius S. 69
- Klimčiukas D. 23
- Knezys S. 77
- Kodatis-Kodaitis B. 128
- Kojendė (Cohendet) 59
- Kolčakas A. 20

- Komenskis J. A. (Komenský, Come-
 nius) 322
 Končius I. 131, 320, 421
 Konstantinas 401
 šv. Kotryna 401
 Kralikauskas J. 329, 330
 Kraunaitis I. E. 72, 74, 140, 148, 417,
 444, 446
 Krėvė-Mickevičius V. 71, 296, 330, 398
 Kriaučiūnas 162
 Kriauza A. 80
 Krikščiūnas M. 128, 331
 Krikštaponis J. 68
 Krylenka N. 420
 Kriugeris F. (Krueger) 442
 Kryžanauskas P. 52
 Kromvelis O. (Cromwell) 199, 201
 Krozjeris F. P. (Crozier) 40
 Krupavičius M. 323
 Kubiliūnas P. 19, 125, 128, 130, 131,
 145, 146, 148, 417, 418, 444, 446
 Kudirka V. 299, 327, 365
 Kuizinas S. 295, 297, 298, 302, 314,
 342, 364, 375, 418, 444–446
 Kuodys L. 331
 Kuplendas N. (Kouplend) 265
 Kurikas J. (Kurrik) 386
 Kurkauskas V. 102, 105, 119, 130,
 133, 134, 138
 Kutka T. 151
 Kutuzovas M. 413
 Kuzavinis V. 16, 418, 444–446
 Kuznecovas Z. 11
 Kvašys L. 344
 Kvieska V. 330

 Lafargas (Lafarg) 260, 265

 Ladyga K. 13, 15, 19, 135
 Lajus V. (Lay) 324, 325
 Lankasteris Dž. (Lancaster) 161
 Lanskoronskis J. 7, 138, 140, 239, 240,
 245, 250, 251, 265, 419, 444–446
 Lapšys A. 68
 Lastas E. 330
 Laucevičius J. 303, 367, 371, 375,
 419, 444, 446
 Laugalis A. 80
 Laurinaitis J. M. 7, 11, 298, 314, 344,
 348, 364, 420, 444–446
 Laužikas J. 325, 327
 Laužonis J. 74
 Lazauskas B. 80
 Lazauskas J. 331
 Lazersonas V. 326, 442
 Lazurskis A. 443
 Lebedeva N. 77
 Lebudas (Leboud) 204, 293
 Leharas F. (Lehar) 402
 Lendraitis L. 68
 Leninas 371, 380
 Leonas P. 298
 Leonavičius J. 420, 444–446
 Leonidas (Leōnides) 173
 Lesauskis J. 421
 Lesauskis P. 265, 375, 420–423,
 444–446
 Lesauskis V. 314, 421
 Lesčius V. 77, 140
 Lesažas A. (Lesage) 441
 Levestamas J. (Lewestam) 238, 239
 Liatukas P. 19, 22, 41
 Ličkus P. 147
 Lymantas A. 346, 375
 Lynas L. 306, 375

- Lindė J., Dobilas 327
 Lindenau 138
 Liorentas J. 391
 Lipkindas 75
 Lisauskas K. 391
 Listopadskis J. 9, 10, 16, 69, 77, 147, 423, 424, 444–446, 448
 Liudendorfas Ė. (Ludendorff) 22, 23, 344, 368
 Liūga J. 151
 Loidas H. (Lloyd) 203, 368
 Lozoraitis S. 152
 Lukauskaitė O. 427, 428
 Lukauskis K. 429
 Lukinas 75
 Lukšys P. 202, 338, 351, 354
- Maceina A. 5, 16, 320, 327, 328, 330
 Macijauskas J. 71, 75, 98
 Mackevičienė A. 6, 10, 16
 Mackevičius A. 281, 290, 292, 293
 Mackonis J. 11, 16
 Mačernis M. 325
 Mačiokas M. 151
 Mačiulaitis J. 341
 Mačiulis J., Maironis 299
 Majus A. 247
 Makdonaldas A. (Macdonald) 199
 Makutėnas M. 330
 Malačevskis E. (Małaczewski) 200
 Maldeikis P. 330
 Malijonis A. 68
 Malinauskas I. 329
 Maratas Ž. P. (Marat) 380
 Marcinkevičius J. 5, 15
 Margenis J. 344
 Margiris 423
- Marijauskas S. 74
 Markevičius K. 114
 Marksas K. (Marx) 371
 Marmonas A. (Marmont) 176, 180
 Martinėnas S. 213, 228
 Martus 296
 Masiliūnas K. 331
 Masiulis J. 346
 Mašanauskas K. 68
 Mašiotas J. 152
 Mašiotas P. 330
 Matjošaitis S., Esmaitis 299, 312, 325
 Matrosovas A. 202
 Matulaitis 339
 Matulaitis K. 37
 Matulionis 342, 343
 Matulionis A. 48
 Matulionis P. 301
 Matulis P. 147
 Mažylytė A. 330
 Mėginaitė B. 421
 Melasas 199
 Melys J. 77
 Merkys A. 27, 35, 39, 81, 152
 Merkys V. 432, 448
 Meškauskas P. 74, 148
 Micevskis E. R. (Micewski) 279
 Michelevičius A. 99
 Mickevičius-Kapsukas V. 317, 399
 Mičiulis J. 330
 Migevičius E. 26
 Mikalauskas J. 69
 Mykolaitis-Putinas V. 320, 321
 Mikolajūnas K. 392
 Mikoliūnas J. 331
 Mikšys A. 75
 Milis Dž. S. (Mill) 174

- Milius S. 392
 Mindaugas 11, 312
 Mintaučkis A. 75
 Mintaučkis V. 69
 Mironas V. 61, 65, 66, 86, 431
 Mitalas A. 392
 Miuler (Müller) 384
 Mnišek H. 412
 Mockūnas S. 392
 Moljeras (Molière) 416, 441
 Moltké E. (von Moltke) 368
 Monk Masonas D. (Monc Masson) 102
 Montesori M. (Montessori) 325
 de Mopasanas G. (Maupassant) 314
 Morisas Saksonietis (Maurice de Saxe) 173, 199
 Morkelis M. 330
 Morkūnas I. 74
 Mošinskis V. 138
 Motieka V. 147
 Motuzas A. 68, 391
 Murka J. 299, 312, 330
 Musteikis 13, 348
 Musteikis K. 24, 56, 57, 424, 444–446

 Nagius-Nagevičius V. 52, 274, 425, 426, 444–446
 Namajūnas J. 375
 Napoleonas I Bonapartas (Napoléon) 166, 169, 173, 179, 181, 184, 187, 196, 198, 202, 203, 218, 256, 257, 262
 Narušis S. 346, 426, 444–446
 Narušytė G. 330
 Narutavičius 138
 Nastaras J. 391
 Nastopka S. 19, 33, 41
 Natkevičius L. 77, 146

 Naujalis J. 330
 Naujokas M. 151
 Naunčikas K. 77
 Navakas K. 48, 126, 152
 Navikas J. 68, 151
 Nechliudovas 401
 Nečiajevas A. 442
 Neveravičius F. 48
 Niemis A. R. (Niemi) 317
 Nikolajus 401
 Niselis (Nissel) 209
 Noreika J.-Generolas Vėtra 7, 56, 238, 265, 426, 427, 444–446
 Noreiko E. 48
 Norkevičius J. 16
 Novickis A. 77, 118, 119, 138, 140

 Olavas (Olaws) 384
 Oželis S. 37
 Oželis V. 26

 Padovanis (Padovani) 52
 Paleckis J. 71, 73, 158
 Paltarokas K. 330
 Palukaitis J. 323
 Papečkys J. 52, 105, 118, 268
 Papečkys P. 331, 428, 429, 444–446
 Parkherstas (Parkhurst) 324
 Paršaitis J. 432
 Paura M. 48, 114, 124, 127
 Pavelas 419
 Pavlovas I. 425
 Pečkauskaitė M., Šatrijos Ragana 323, 325
 Pečiūra P. 68
 Peseckas L. 391
 Pestalocis J. H. (Pestalozzi) 322

- Peterzenas P. (Petersen) 324
 Petkelis S. 140
 Petkevičaitė G., Bitė 15, 323, 327
 Petkevičius K. 297
 Petkūnas A. 68
 Petraitis A. 26, 29
 Petraitis J. 16, 126, 151
 Petras I 257
 Petrauskas A. 71
 Petrauskas Kazys 23, 78
 Petrauskas Kipras 296
 Petrauskas P. 434
 Petronis V. 331
 Petruitis J. 429, 444–446
 Petrulis V. 135
 Petrušauskas P. 80
 Pilka P. 75, 140, 159
 Piłsudskis J. (Piłsudski) 296
 Pyragius J. 391
 Piskorskis 130, 134, 138
 Plechavičius P. 82, 125, 412, 426
 Pliuškaitis G. 23
 Pogirskis A. 68
 Popeliučka K. 61, 152
 Poška D. 353
 Povilavičius V. 71, 75, 98
 Pranaitis J. 298
 Prancėvičius K. 147
 Prapuolenis S. 26
 Prėnas L. 80
 Prėskienis B. 449
 Prevostas A. F. (Prevost) 441
 Pronckus 356
 Prudonas P. Ž. (Proudhon) 183
 Prunskis J. 449
 Pundzevičius S. 391
 Purelis J. 147
 Purėnas A. 331
 Putinas V. 164
 Radus-Zenkavičius L. 49, 52, 104–106, 110–113, 130, 144, 182
 Radvila J. 314, 392
 Ralys J. 416
 Raičinskis K. K. 330, 421
 Rainys J. 331
 Ramauskas K. 148, 159
 Rapšys K. 74, 315, 375
 Raštikis S. 21, 61, 65–67, 71, 74, 86, 129, 149, 152, 153, 155–160, 230, 247, 265, 268, 279, 282, 290, 293, 351, 379, 393, 430, 431, 444–446
 Raštikienė-Smetonaitė E. M. 431
 Ratautas M. 128
 Rebulis C. (Reboul) 35
 Reichertas E. 391
 Reikalas N. 68
 Reimontas V. 119, 392
 Reingardas T. 126
 Reinys M. 330
 Rėklaitis M. 11, 257, 258, 265, 431, 444–446
 fon Renenkamfas P. (von Rennenkamf) 166
 Rendulicas L. (Rendulic) 247, 265
 Repšys J. 391
 Repšytė V. 47
 Rikertas H. (Rickert) 326
 Rimša J. 432
 Robespjeras M. M. I. (Robespierre) 380
 Rolanas R. (Rolland) 441
 Romeris M. 146, 149, 321
 Rovanas-Robinsonas (Rovan-Robinson) 40, 102

- Rozenbergas (Rosenberg) 199
 Rudokas J. 16
 Ruginis K. 329
 Rumša B. 344
 Rupšys L. 147
 Ruseckas P. 140, 294, 432, 433, 444–446
 Ruso Ž. Ž. (Rousseau) 322
 Rūtenis J. 63, 78
 Rutkauskas K. 316
 Ruzgas V. 313, 330, 331, 364, 434
 Ružancovas-Ružaniec A. 74, 128, 314, 364, 381, 393, 433, 434, 444–446
- Sabaliauskas 342
 Sakalauskas J. 68
 Sakelis L. 344
 Saladžius P. 19, 86, 125, 152
 de Salinjakas de la Motas-Fenelonas (de Salignac de la Mothe-Fénelon) 175
 Salys A. 321
 Samulionis P. 330
 Sapiega 111
 Sarvas J. (Saarv) 386
 Senkus J. 80
 Sereika T. 74
 Sezemanas V. 321
 Sidaravičius J. 37
 šv. Silvestras 412
 Sinkevičius J. 26
 Skabeika K. 323
 Skanlonas V. T. (Skanlon) 412
 Skardinskas 296
 Skardžius P. 321
 Skibarka V. 48
 Skipitis R. 295, 296, 375
 Skobelevas M. 200
- Skorulis J. 11
 Skorupskis V. 81, 119, 130, 314, 370, 375, 434, 444, 446
 Skučas K. 7, 57, 435, 444–446
 Slabšinskas A. 134, 138
 Slavėnas P. 422
 Sleževičius K. 138
 Sleževičius M. 19, 35, 429
 Sližys B. 102, 107, 133, 135
 Sližys J. 7, 435, 444, 446
 Sluoksnaitis J. 298
 Smitas A. (Smith) 174
 Smetona A. 27, 35, 37, 53–55, 57, 61, 65, 67, 72, 78, 81, 86, 147, 148, 151, 152, 155, 157–160, 282, 293, 339, 350, 352, 373
 Smorigaitė N. 395
 Sodeika A. 296
 Sokurov G. 74, 75
 Solovjovas V. 326
 Songaila M. 131, 138
 Spenseris H. (Spenser) 174, 322
 Sperauskas A. 147
 Sprangauskas K. 147, 157
 Sruoga 138
 Sruoga B. 321, 427
 Stakionis J. 68
 Staliūnas D. 16
 Stančius P. 42
 Stanevičius-Staneika (Stanys) V. 234, 235, 240–242, 265, 375, 435, 444, 446
 šv. Stanislovas 407, 416, 418
 Stanišauskas J. 148, 149
 Staniškis S. 68
 Stankaitis M. 435, 446
 Stankevičius J. 26
 Stapulionis J. 37

- Starkus A. 69
 Staronis A. 68
 Stasaitis V. 68
 Stasiulevičius A. 23
 Stašinskis V. 425
 Statkevičius L. 68
 Statkus V. 78, 99, 140, 293
 Statulevičius 357
 Staugaitis A. 27
 Staugaitis J. 27, 52, 105
 Steponaitis V. 7, 265, 294, 298, 304–306, 309, 310, 312, 332, 349, 356, 369, 373, 375, 410, 436, 444–446
 Steponavičienė D. 449
 Steponavičius J. 326
 Steputaitis V. 48
 Storosta V., Vydūnas 326, 327
 Strazdas A. 345
 Strimaitis A. 330
 Stulginskis A. 45, 110, 112
 Surgailis G. 13, 78, 293
 Sutkus J. 24, 40, 61, 130
 Sutkus V. 68, 151
 Suvorovas A. 177, 197, 199, 203, 215, 216, 219

 Šagamogas I. 68
 Šakenis K. 65, 151, 330
 Šalčius M. 329
 Šalkauskis S. 5, 17, 321, 323, 327, 330
 Šarauskas B. 436
 Šarauskas J. 341, 344–346, 360, 436, 444–446
 Šarauskas M. 436
 Šarauskas V. 436
 Šaulys J. 27, 35
 Šepetys J. 68, 151, 157, 244, 261–263, 265, 437, 444, 446

 Šerkšnas A. 326, 330
 Šešplaukis I. 68, 437, 444–446
 Šidlauskas B. 212, 228, 255, 265
 Šidlauskas J. 345
 Šikšnys M. 330, 339
 Šilingas L. 102, 138
 Šilingas S. 27, 35
 Šimkus A. 7, 375, 438, 444–446
 Šimkus J. 106, 131, 422
 Šimkus S. 296
 Šimoliūnas P. 392
 Šinkūnas P. 301, 312, 331
 Šipelis J. 78
 Šitkauskas J. 80
 Škirpa K. 118, 130, 142, 160, 370, 376, 438, 439, 444–446
 Škliaras E. 350
 Šlapkūnas D. 68
 Šleiny A. 245–247, 265, 279
 Šlekys K. 68
 Šliogeris J. 118, 131
 Šliogeris V. 41, 86
 Šmitai 134
 Šmulkštys J. 432
 Šmulkštys V. 26
 Šniukšta P. 61, 102, 148, 408
 Špokevičius A. 147, 157
 Špokevičius J. 391
 Šprangeris E. (Spranger) 326
 Štėgeris R. (Steiger) 265
 Štencelis B. 78, 104, 114, 118, 119, 130
 Šternas V. (Stern) 442
 Šukys V. 156
 Šulcas A. 140
 Šurkus A. 68
 Švartas M. (Schwarte) 384

- Talevičius Z. 42, 74, 86
 Tallat Kelpša J. 11
 Tallat Kelpša K. 106, 130, 152
 Talmantas J. 416
 Tamašauskas P. 13, 19, 125
 Tamošaitis I. 224
 Tamulaitis V. 57, 58
 Tanevas A. (Tanev) 388, 393
 Tapulionis J. 48
 Tarasenko P. 8, 208, 209, 228, 301, 314, 337–339, 376, 391, 393, 439, 444–446, 449
 Targeleris (Targeler) 102
 Tautvilas N. 68
 Teiloras F. (Taylor) 422
 Telksnys P. 37
 Tiagunovas 152
 Tijūnaitis S. 329
 Tilmansas 134
 Timinskis 134, 138
 Tyškus F. 391
 Tiulkas J. (Tülk) 386
 Tolstojus L. 102, 105, 111, 182
 šv. Tomas Akviniėtis (Thomas Aquinas) 406
 šv. Tomas Kempietis 178
 Tomkus J. 17, 317, 440, 444–446
 Totlebenas 138
 Totoraitis J. 339
 Touhy F. 440
 Traksmanas A. (Traksmann) 385, 393
 Trečiokas J. 11
 Tubelis J. 378
 Tūbelis J. 86, 151, 393, 418
 Tumas-Vaižgantas J. 105, 296, 298, 299, 398, 421
 Tumėnas V. 331
 Tvaronas P. 21–23, 25, 28–30, 34, 41, 44–46, 78, 271–274, 279, 441, 444, 446
 Tvaskalis J. (Toiskallio) 279
 Untulis B. 339
 Uošburnas K. (Washburne) 324
 Urbanas K. (Urban) 387, 393
 Urbanavičius-Urbonas S. 7, 55, 272, 279
 Urbas K. 341
 Urbelis Aleksandras 17, 37
 Urbelis Antanas 351, 441, 444–446
 Urbšas A. 147, 424
 Urbšienė M. 436
 Urbšys J. 104, 298, 441, 444–447
 Uspenskis A. 33, 102
 Ušeckienė L. 17
 Ušinskis K. 442
 Vabalas-Gudaitis J. 232, 263, 266, 296, 298, 321, 326, 442, 443, 447
 Vabalas J. 74
 Vaičaitis P. 300
 Vaidotas 423
 Vainbergas S. 330
 Vaitiekūnas L. 331
 Vaišvila A. 102
 Vaivada B. 68
 Valančius M. 299, 352
 Valatkienė S. 17
 Valkiūnas J. 167–169, 204, 207, 208, 211, 212, 223, 228, 251, 266
 Valsonokas 356
 Vasiliauskas 102
 Vasiliauskas A. 156
 Vasiliauskas K. 131, 138
 Vasiliauskas M. 432

- Vėberis E. H. (Weber) 168
 Velykis B. 68
 Velykis M. 19, 20, 23, 31, 33, 35, 39, 101
 Vemingas N. V. (Wemming) 127
 Ventas (Vent) 102
 Verbliugevičius G. 80
 Viktorauskas M. 345, 346
 Vildenbandas V. (Wildenband) 326
 Vileišis P. 345
 Viliamas V. 356
 Vilkelis J. 240, 241, 266
 Vilkutaitis V. 156
 Vilsonas T. V. (Wilson) 183
 Vilutis J. 381, 393
 Vimeris E. 61, 86, 152
 Vireliūnas A. 298, 301, 312, 330
 Višinskis P. 323, 327
 Vyšniauskas J. 126, 128
 Vytautas Didysis 32, 53, 55, 57, 61, 78, 86, 110–112, 117, 118, 121, 122, 125, 126, 130–132, 140, 142, 146–152, 154, 155, 157, 159, 160, 173, 257, 293, 320, 342, 348, 350, 351, 358, 365, 394, 395, 398–400, 402–405, 409, 411, 413–415, 417–419, 421, 423, 430, 431, 437, 439, 440, 456
 Vytenis 88
 Vitkauskas V. 69, 71, 98, 147, 156–158
 Vitkus J. 68, 297
 Vladimiras 401
 šv. Vladimiras 401, 407, 416
 Vokietaitis A. 296, 298
 Vokietaitis J. 330
 Voldemaras A. 82, 408, 418
 Vosylius B. 244, 250, 266
 Vrangelis P. 20
 Vuntas V. (Wundt) 221
 Zabielskas V. 77
 Zagurskis A. 392
 Zajančkauskas 339
 Zaliauskas J. 80
 Zarinas A. 285, 293
 Zaskevičius S. 19, 114, 138, 351
 Zibavičius L. 7, 373, 376, 391
 Zikingeris A. (Sickinger) 324
 Zykus A. 260, 266
 Zlatkutė G. 17
 Žadeika V. 11, 74
 Žadeikis P. 416
 Žagarinis (Žagarinš) 156, 157
 Želigovskis L. (Żeligowski) 44, 296
 Žemaitė 299
 Žemaitis J. 1, 2, 6, 7, 14, 17, 54
 Žemaitis V. 293, 321
 Žemaitis Z. 131, 138, 296
 Žemgulys J. 351
 Žengė J. 344
 Žygas A. 392
 Žilinskas T. F. 330
 Žitkevičius B. 68
 Žitkus K. 330
 Žiugžda J. 330, 331
 de Žomini A. A. (de Jomini) 181, 368
 Žukauskas S. 19, 33, 35, 39, 51, 52, 61, 135, 152, 296
 Žukauskas-Vienuoelis A. 314
 Žukaitis S. 151
 Žukas K. 8, 19, 45, 103, 105, 162, 163, 165, 167–178, 182–187, 189, 190, 192–198, 200–208, 210, 211, 215, 216, 218–221, 226, 228, 232, 233, 244–249, 266, 286, 317, 367, 376, 443–446, 449–451
 Žukas P. 15

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Abezė 72, 410, 411
 Ačinskas 443
 Afganistanas (Afganestan) 201
 Afrika 200, 425
 Airija (Ireland) 199, 439
 Akmenė 415
 Alanta 439
 Aleknaičiai 420
 Alytus 19, 21, 147, 351, 352, 394, 398,
 404, 406, 408, 409, 430–432, 435
 Aleksandravėlė 430
 Altajus 406
 Amerika 295–297, 324, 349, 397,
 401, 402, 418
 Andes (Andes) 417
 Anglija, Didžioji Britanija (England,
 Great Britain) 43, 130, 142, 153, 161,
 282, 317, 324, 372, 405, 409, 431
 Anykščiai 10, 17, 398, 435, 439
 Antakalnis 428
 Antantės valstybės 27, 43, 47, 48
 Apuolė 426
 Armanavičiai 296
 Atlantas 46, 411, 421
 Augsburgas (Augsburg) 396
 Aukštaitija 151
 Aukštoji Panemunė 43, 47, 60,
 68–70, 74, 111, 123, 139, 298, 343,
 402, 414
 Austerlicas (Austerlitz) 202
 Australija 426
 Austrija (Österreich) 8, 142, 317, 324,
 396, 397, 404, 424, 437
 Aviliai 430
 Azija 200
- Babtai 405
 Baisogala 436
 Balbieriškis 405
 Balninkai 439
 Balseliškiai 414
 Baltarusija 295, 317, 329, 413, 430, 436
 Baltija 63, 383, 387, 425
 Barzdai 410
 Baškirija 432
 Baubliškiai 432
 Belgija (Belgique) 142, 409, 410, 419,
 424, 438
 Berlynas (Berlin) 21, 24, 138, 140,
 342, 399, 438, 439
 Bileišiai 403
 Bitėnai 346
 Biržai 76, 398, 411, 414, 419, 437, 438
 Borodino 202
 Bostonas (Boston) 7, 394
 Bradesiai 440
 Breslauja 295, 296
 Brestas 413
 Briuselis (Bruxelles) 148, 404, 410,
 424, 425
 Buckūnai 406
 Bučiūnai
 Bulgarija 166, 388, 393, 407
 Butyrkos 404, 435
- Cėsys (Cėsis) 384
 Charkovas 404, 441, 443
 Ciurichas (Zürich) 438
- Čekija (Česko) 371

- Čekiškė 397
Čekoslovakija (Československo) 52, 114, 142, 311, 387, 391, 408, 409, 412, 413, 415, 417, 420, 438
Červenė 430, 436, 437, 446
Červonka 350
Čikaga (Chicago) 76, 78, 99, 159, 228, 375, 376, 405, 412, 424, 434–436, 449
Čiobiškis 44
Čiornaja Padina 432
Čistopolis 21
Čiugujevas 414, 435, 441
- Dabikinė 415
Daltonas (Dalton) 324
Danija (Danmark) 317, 324
Danvilis (Danvill) 433
Daugai 430
Daugailiai 434
Daugėliškis 394
Daugirdėliai 431
Daugpilis (Daugavpils) 382, 384, 387, 414, 430
Degėšiai 407
Dotnuva 321, 358, 441
Drisa 296
Druja 296
Druskininkai 413, 430
Dublinas (Dublin) 439
Dūkštas 430
Dumblynė 414
Dunojus (Donau) 399
Dusetos 11, 357, 414, 430
Džersi Sitis (Jersey City) 411
Džezkazganas 432
- Egiptas 203
Elensvilis (Ellenswille) 411
- Eržvilkas 396, 406, 412
Estija (Eesti) 72, 96, 158, 371, 383, 385–387, 431, 442
Europa 63, 148, 201, 257, 294, 300, 311, 315, 324, 373, 384, 388, 422, 455
- Ferma 412
Fidlingenas (Fidlingen) 199
Flintas (Flint) 405
Freda 123
Fribūras (Fribourg) 405
- Gailiūnai 397
Gaižiūnai 418
Galicija 180, 396, 420, 430
Gardinas 19, 394, 436
Garliava 397, 405
Geiminiai 409
Gibraltaras (Gibraltar) 421
Giedraičiai 41, 45, 352, 354, 419, 430
Glubokojė 296
Gorkis, Nižnij Novgorodas 403, 411, 420
Gorochovecas 411
Gražiškiai 402
Griškabūdis 406
Gudagojis 69
Gudeliai 402
- Haga (Den Haag) 183
Hamburgas (Hamburg) 400, 442
Haumštėtinas (Haumstettin) 396
Helsinkis (Helsinki) 317, 425
- Ignalina 447
Ilinojus (Illinois) 433
Indija (India) 161, 200, 327

- Innsbrukas (Innsbruck) 397, 420
 Įpiltis 426
 Irakas (Al Irak) 201
 Irkutskas 440
 Irlava 383
 Ispanija (España) 407
 Italija (Italia) 142, 196, 197, 317, 341, 342, 371, 421, 434
 Izraelis 201

 Japonija 173
 Jarcevas 423
 Jarmališkiai 115
 JAV (USA) 7, 153, 201, 224, 282, 284, 298, 302, 317, 348, 349, 396, 397, 399, 400, 402, 404–408, 411, 412, 417–420, 422, 424–426, 429–434, 437, 439, 443, 444, 447
 Jelgava, Mintauja 384, 387, 437, 438
 Jelizavetpolis 416
 Jėna (Jena) 324
 Jieznas 395, 420
 Jonava 29, 272
 Joniškėlis 411
 Joniškis (Šiaulių aps.) 319, 415, 435
 Joniškis (Utenos aps.) 407
 Juodagalviai 403
 Juodkrantė 346
 Juodoji jūra 425
 Jurbarkas 346, 395, 397

 Kaišiadorys 29, 44, 272
 Kalvarija (Suvalkų) 354, 406, 428, 432
 Kamariškiai 436
 Kanada (Canada) 414, 428
 Karaganda 434
 Karakasas (Caracas) 419
 Karališkiai 426, 439

 Karčemos 429
 Kartena 426
 Karužiškiai 409
 Katiliai 406
 Kaukazas 416, 429, 430, 434
 Kaunas 7–9, 14, 16, 17, 19, 20, 26, 27, 29, 32, 33, 35, 40, 43, 44, 47, 59, 69, 74, 77, 78, 101, 102, 105, 108, 110, 132, 134, 135, 138, 151, 152, 157, 163, 197, 265, 279, 287, 297, 304, 313, 318–321, 329–331, 333, 342, 344–346, 348, 357, 361, 362, 375, 395–399, 401–405, 407–411, 413–416, 418, 419, 422–426, 429–432, 434–443, 446, 447, 449
 Kavarskas 318
 Kazachija 406, 432
 Kazanė 390, 413
 Kėdainiai 11, 351, 352, 398, 404, 408, 414, 436, 437, 441
 Kelmė 419
 Keturvalakiai 403
 Kiauleikiai 426
 Kiduliai 426
 Kietaviškės 430
 Kijevas 403, 433, 436
 Kirmėliškiai 409
 Klaipėda 47, 48, 134, 138, 147, 300, 321, 338, 344, 346, 352, 355, 356, 358, 359, 362, 363, 408, 414, 417, 426, 429, 439, 440
 Klivlandas (Cleveland) 401, 402, 407, 411, 420, 425, 443
 Kleboniškis 110
 Klovainiai 398
 Komija 410
 Krasnojarskas 406, 440, 443
 Kražiai 438
 Kretinga 319, 425, 426

- Krymas 425
 Krokuva (Kraków) 415
 Kučgalys 437
 Kuldyga (Kuldīga) 383
 Kulionys 440
 Kunigiškai 403
 Kupiškis 404, 405, 408, 417, 430
 Kurkliai 434
 Kuršas 407, 424
 Kuršėnai 430

 Lama 411
 Lapiai 405
 Latvija 72, 96, 152, 156–158, 282, 302, 304, 324, 371, 381–385, 387, 405–407, 409, 411–415, 417, 418, 420, 425, 431, 441, 442
 Leipcigas (Leipzig) 442
 Leipūnai 441
 Leitenas (Leiten) 203
 Lena 395
 Lenkija (Polska) 34, 43–45, 48, 92, 189, 234, 273, 302, 311, 321, 354, 370–372, 380, 381, 385, 387, 407, 413, 414, 431, 438
 Lemu 317
 Liepoja (Liepāja) 387, 418
 Lyda 295
 Linkuva 232, 407, 437
 Liublinas (Lublin) 300
 Liudiškiai 398
 Lodzė (Łódź) 407
 Londonas (London) 399, 425
 Los Andželas (Los Angeles) 265, 396, 404, 418, 430

 Macikai 362, 363
 Madridas (Madrid) 425

 Maišiagala 44
 Makrickai 402
 Manheimas (Mannheim) 325
 Maniuliškiai 440
 Marijampolė 10, 16, 88, 319, 330, 398
 Maskva 18, 43, 203, 265, 293, 317, 377, 389, 395, 396, 398, 399, 402–404, 411, 413, 415–417, 420, 423, 424, 428–433, 435, 436, 440, 442
 Matelėnai 406
 Mauručiai 435
 Mažeikiai 398, 406, 414, 427
 Mažoji Lietuva 47, 48, 356
 Merkinė 404
 Mielagėnai 403, 447
 Mielėnai 440
 Mikalajūnai 437
 Minskas 437
 Miroslavas 406
 Mockaičiai 426
 Molėtai 440
 Musinkai 44
 Mutenas (Muten) 201

 Naujamiestis 403
 Naujoji Vilnia 69, 398
 Nemajūnai 438
 Nemunas 346
 Nemunėlio Radviliškis 419
 Neris 110, 428
 Nida 346
 Nyjos (Nōo) 385
 Niu Heivenas (New Haven) 442
 Niujorkas (New York) 399, 406, 417
 Norgėlai 426
 Norilskas 395, 402, 409, 435
 Norvegija (Norge) 317, 324

- Novgorodas 401
 Novosibirskas 406
- Obeliai 396, 430, 443
 Odesa 410, 432, 436
 Olandija (Nederland) 342
 Omskas 438
 Oranienbaumas 420, 424
 Orenburgas 18, 401
 Oriolas 413, 415
 Oslas (Oslo) 425
 Užnugariai 442
- Pabaltijis 72, 73, 400, 424
 Pabradė 409
 Pakačinės 440
 Pakalniškiai 115
 Pakruojis 396, 398, 426
 Palanga 46, 346, 418, 425, 442
 Pandėlys 418
 Panemunė 33, 47, 53
 Panemunėlis 432
 Panevėžys 11, 333, 351, 352, 395, 396, 403, 404, 406, 407, 409, 410, 414–416, 430, 439
 Papilys 437
 Parbigas 412
 Parėčėnai 406
 Paryžius (Paris) 148, 321, 419, 439
 Pasvalys 318
 Pašventys 397
 Peliškiai 434
 Persija, Iranas 407
 Peščianlagas 406
 Peterburgas, Leningradas 18, 377, 386, 390, 395, 397–399, 401, 403, 406–408, 410, 413–416, 419, 420, 422, 425, 426, 432, 435, 436, 438, 442, 443
- Peterhofas 438
 Petrašiūnai 405
 Pietų Lietuva 430
 Pietų Vokietija 439
 Pinebergas (Pinneberg) 400
 Pjačenca (Piacenza) 199
 Plungė 319
 Poltava 440
 Potma 411
 Praha 148, 412, 434
 Prancūzija (France) 47, 48, 92, 114, 126, 130, 142, 153, 202, 203, 257, 282, 284, 311, 317, 324, 372, 380, 388, 391, 404, 405, 417, 419, 434, 441
 Preibiai 406
 Prienai 395, 409, 420
 Pryšmančiai 426
 Prostornenskas 432
 Prūsija (Preussen) 48, 166, 418
 Pskovas 439
 Pumpėnai 406
 Puntukas 10
 Puskepuriai 428
- Radeikiškė 394
 Radviliškis 15, 37, 352, 429, 430, 434
 Rambynas 346, 440
 Raseiniai 395–397, 406, 414, 438, 440, 443
 Raudondvaris 405
 Raudonė 346
 Rėkyva 138
 Rėkliai 410
 Rešiotai 406
 Rėzeknė (Rėzekne) 384
 Rybinskas 430
 Ryga (Rīga) 302, 382–384, 387, 399, 409, 415, 417, 419, 425, 426

- Ryliškiai 404
 Rytai 102, 164, 327
 Rytų Prūsija 166, 180, 417
 Rokai 115
 Rokiškis 333, 396, 407, 409, 417, 418, 440, 443
 Roma 173, 182, 421, 445
 Ropydai 410
 Rovnas 424
 Rumunija (România) 112, 371, 399, 435, 440
 Rusija 9, 18–21, 28, 29, 43, 47, 91, 101, 103, 153, 161, 164, 166, 173, 180, 189, 191, 193, 197, 201, 203, 217, 257, 272, 276, 282, 284, 288, 294, 296, 301, 311, 315, 317, 328, 352, 354, 365, 367, 372, 373, 379, 383, 389, 395, 397–399, 401–404, 407–410, 413–416, 418–420, 428–431, 433, 434, 436, 438–444, 446, 450
 Ruskij Brodas 415
 Rusnė 346

 Sachara 356
 Saldutiškis 319
 Saločiai 438
 Salos 110
 Saltoniškės 399
 Sargėnai 110
 Saruskalnis 15
 Saulė 198, 351
 Seinai 405, 406, 414, 429, 430
 Sen Siras (Saint Cyr) 417
 Sibiras 200, 331, 403, 411, 429, 431, 438, 440, 441, 443, 447, 455
 Sidnėjus (Sydney) 426
 Simnas 406
 Sintautai 414, 436
 Syrakjūs (Syracuse) 431

 Skandinavija 298, 317
 Skraičionys 394
 Skomantai 426
 Skuodas 426
 Smolenskas 402, 420
 Spičiai 429
 SSSR, Sovietų Sąjunga 53, 70, 72, 73, 75, 76, 152, 155, 157, 329, 370, 372, 377, 378, 380, 389, 391, 405, 406, 408, 409, 412, 413, 418, 422, 428, 431, 446, 453
 Stačiūnai 396
 Stavropolis 396
 Stipinai 411
 Stučiai 424
 Subačius 408
 Suchobezvodnoje 420
 Surviliškis 441
 Suvalkai 43, 183, 304, 354, 432
 Suvalkija 330, 333, 429
 Suomija (Suomi) 317, 324, 371, 422, 431
 Sverdlovskas 398, 428
 Svyriai 295

 Šakiai 406, 410, 414, 426
 Šančiai 70, 123
 Šarkauščina 295, 296
 Šatinskai 401
 Šeteniai 441
 Šiaulėnai 429
 Šiauliai 17, 134, 264, 266, 330, 399, 412, 415, 416, 420, 423, 425, 428, 429, 435, 437, 438, 442, 449
 Šiaurės Amerika 200
 Šiaurės Kaukazas 429
 Šilalė 418
 Šilutė 365

- Šimonys 409
 Širvintos 41, 45, 352, 354, 417, 419, 434
 Škėvonys 420
 Šlienava 115
 Šniponys 434
 Štuthofas (Stutthof) 427, 435, 446
 Šukionys 426
 Šunskai 162, 163, 428
 Švedija (Sverige) 92, 127, 282, 317, 324, 422, 431
 Švedkalnis 417
 Šveicarija (Schweiz, Suisse, Svizvera) 317, 324, 405, 438
 Švėkšna 406
 Švenčionėliai 423
 Švenčionys 69, 321, 394, 403

 Taganrogas 411
 Taišetis 394, 395
 Talinas (Tallinn) 386, 387
 Tambovas 403
 Tartu, Dorpatas 383, 385–387, 418
 Taškentas 423, 424
 Taučiūnai 351
 Taujėnai 398
 Tauragė 406, 412, 418, 442
 Tauragnai 424
 Tauridė 404
 Tbilisis 429, 430
 Telšiai 297, 318, 420, 421, 423, 426, 428
 Tirmūnai 439
 Tyruliai 440
 Tomskas 412
 Torontas (Toronto) 414
 Totoriškiai 417

 Trakai 404, 420
 Trebija 197, 199
 Tredelis (Tredel) 199
 Tula 430
 Turkestanas 395
 Turkija (Türkiye) 371, 429
 Tuskulėnai 428
 Tverai 420

 Ubiškė 318
 Ūdrija 409
 Ufa 432
 Ukmergė 333, 352, 404, 406, 407, 416, 417, 434, 439
 Ukraina 401, 438
 Urezas 406
 Utena 15, 333, 398, 407, 414, 424, 434, 435
 Utrechtas (Utrecht) 442
 Užnemunė 442
 Užpaliai 407
 Užupė 441

 Vaišviliškiai 438
 Vaišvydava 70, 115
 Valka 383
 Valkininkai 441
 Valmiera 383
 Vakarai 277, 327, 328, 372, 397, 411, 417, 427, 431, 437, 453
 Vakarų Europa 107, 112, 161, 224, 302, 328, 342, 392, 450
 Varnalaukis 396
 Varšuva (Warszawa) 44
 Vašingtonas (Washington) 293, 400, 438, 439
 Vaterlo 203

- Veiveriai 402, 414, 420, 431, 432, 435, 440
 Velikije Luki 430
 Veliuona 346
 Venesuela (Venezuela) 419
 Vengrija 404
 Versalis (Versailles) 47, 321
 Veselava 418
 Viatka 173
 Viazma 402, 433
 Vidurinė Azija 434, 436
 Vidurio Lietuva 44
 Vidžemė (Vidzeme) 383
 Vidžiai 295, 296
 Vieکشniai 399, 401
 Viena 9, 22, 279, 424
 Vievis 414, 430
 Vilkaiviškis 339, 402, 403, 410
 Vilcija 39
 Vilnius 8, 14–17, 19, 43–45, 51, 58, 63, 69, 74, 77, 78, 81, 82, 98, 99, 140, 141, 159, 183, 264, 265, 293, 300, 303, 304, 321, 338, 339, 342, 352, 355, 356, 360, 367, 374, 375, 381, 392, 395, 397–400, 403, 404, 406, 411, 414, 417, 420, 425–429, 432, 434, 436, 438, 440–443, 447–449, 456
 Vinetka 324
 Vingininkai 418
 Vitebskas 9, 403, 404, 436, 440
 Viucburgas (Würzburg) 442
 Vyžuona 398
 Vladimiras 408
 Vokietija (Deutschland) 47, 48, 76, 87, 91, 92, 101, 139, 142, 153, 158, 217, 257, 282, 317, 321, 324, 372, 384, 387, 391, 397, 400, 405–408, 416–420, 424, 426, 430, 431, 434, 437, 438, 441–443
 Vorkuta 11
 Voronežas 411, 412, 415, 436
 Vosgėliai 440
 Voterberis (Waterbury) 399, 400
 Zarasai 11, 318, 333, 403, 414, 430, 432, 440
 Žejedorfas (Zeyedorf) 397
 Žalgiris 110, 398
 Žašiškis 419
 Žeberiai 420
 Žeimiai 405
 Žemaitija, Žemaičiai 27, 46, 151, 329, 426
 Žemė 351
 Ženeva (Genève) 179, 438, 451
 Žiegždriai 115
 Žiežmariai 404, 430
 Žiobiškis 418
 Žuvintas 406
 Žviliūnai 408

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Algirdas Ažubalis, Rolanda Kazlauskaitė-Markelienė,
Audronė Petrauskaitė, Bronius Puzinavičius, Feliksas Žigaras

KARO PEDAGOGIKA LIETUVOJE
(1918–1940 m.)
Monografija

Atsakingasis redaktorius prof. habil. dr. Algirdas Ažubalis
Kalbos redaktorė Eulialija Stankevičienė
Maketavo Dalia Žukaitienė

2007-02-20. Tiražas 220. Užsakymas GL-136.
Išleido Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija,
Šilo g. 5 A, LT-10322 Vilnius
Spausdino Krašto apsaugos ministerijos
Leidybos ir informacinio aprūpinimo tarnyba,
Totorių g. 25/3, LT-01121 Vilnius